

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

ARHEOLOĢIJA
UN
ĒTNOGRĀFIJA

RAKSTU KRĀJUMS

VII

ZDEVNIECIBA «ZINĀTNE»
RĪGA 1966

ARHEOLOĢIJA
UN
ETNOĢIJA

IZD. 1954.

14

Dubl.

Lpt $\frac{2-4}{7}$

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS
VESTURES INSTITŪTS

M. SLAVA

LATVIEŠU TAUTAS TĒRPI

IZDEVNIECIBA «ZINĀTNE»
RIGĀ 1966

902.7
Ar. 467

Vil. Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka

67—14.734

2/a Parole: 18.04.95. J.B.

MAKSLINIEKS J. RIEKSTIŅS

Publicēts saskaņā ar Latvijas PSR ZA Redakciju
un izdevumu padomes 1965. gada 25. februāra lēmumu

PRIEKŠVārds

Apģērbs līdzās mājoklim un pārtikai pieder pie svarīgākajiem cilvēku eksistences nepieciešamajiem priekšnoteikumiem visās sabiedriski ekonomiskajās formācijās. Tāpēc apģērba vēsture ir svarīga tautas kultūras vēstures sastāvdaļa. Ja savas attīstības sākumā apģērbs kalpoja galvenokārt aizsardzībai pret nelabvēlīgu klimatisko apstākļu ietekmi, tad vēlāk apģērbam valkātājs bija jāizrotā un ar formu, krāsām, ornamentu jāparāda vai nu valkātāja piederība pie kādas no pirmajām etniskās kopības un sabiedriskās organizācijas formām, vai arī atšķirība no tām. Pamatvilcienos latviešu tautas apģērbs no dzimšu un cilšu apģērbiem izveidojās līdz ar latviešu tautības elementu konsolidācijas sākumiem, tālāk attīstoties gadsimtiem ilgajā feodālisma laikmetā ražošanas veida, klimatisko apstākļu, tautas nodarbošanās, tautas kultūras un vēsturisko apstākļu ietekmē. Latviešu tautas apģērba formā, krāsām, ornamentā, rotās atspoguļojas tautas daiļrade, gadsimtos veidojusies tautas mākslinieciskā gaume, kas spilgtāk nekā citas materiālās kultūras parādības atspoguļo tautas kultūras specifiku. Lai gan apģērbs, tāpat kā citi materiālās kultūras veidi, līdz ar sabiedrības attīstību pastāvīgi izmainās, daudzi tautas apģērba elementi parāda lielu noturību. Latviešu tautas apģērbā atspoguļojas ne tikai tie etniskie komponenti, no kuriem savā laikā veidojās latviešu tautība, bet atainojas arī kultūras sakari ar kaimiņu tautām, sevišķi ar lietuviešiem un slāvu tautām. Sarežģītā latviešu etniskā vēsture veicināja vairāku tautas tērpu lokālu variantu izveidošanos, no kuriem katrs dalās vēl sīkākās grupās, kas bieži vien raksturīgas atsevišķiem pagastiem un pat ciemiem. Tāpēc tautas apģērbs, būdams tautas kultūras vēstures neatņemama sastāvdaļa, vienlaikus ir arī vērtīgs avots tautas nodarbošanās veidu, sociālo attiecību, ģimenes dzīves, tradīciju, tautas estētiskā ideāla, tautas etnoģenēzes un etniskās vēstures un kultūras sakaru pētījumiem.

Padomju Savienībā, tautas demokrātijas zemēs un visā pasaulē jaunās demokrātiskās kultūras celtniecības pamatos tiek guldīts agrāko laikmetu kultūras mantojums, jaunā kultūra veidota uz vēsturiskiem pamatiem un agrāko paaudžu radītās kultūras progresīvajiem, demokrātiskajiem elementiem. Latviešu tautas demokrātiskā kultūra ievērojamus sasniegumus guvusi daudzās nozarēs, taču viens no spilgtākajiem tās izpausmes veidiem, bez šaubām, ir tautas tērpi. Tautas apģērba pētīšana bija un paliks viens no centrālajiem padomju un ārzemju etnogrāfijas zinātnes uzdevumiem tautu kultūras sakaru, etniskās vēstures un tautas daiļrades attīstības problēmu risināšanā¹.

Pirmskapitālistiskajā šķiru sabiedrībā valdošā šķira apģērbu, modi plaši izmantoja savas kundzības nostiprināšanai. Apģērba materiāls, forma un pat atsevišķie apģērba gabali un rotas bija šķiras vai pat kārtas pazīme, kas strādājošo apspiesto

¹ Šai sakarā minami padomju un tautas demokrātijas valstu etnogrāfu pētījumi: Эстонская народная одежда XIX и начала XX века. Таллин, 1960; В. А. Белицер. Народная одежда удмуртов. М., 1951; Г. С. Маслова. Народный орнамент верхневолжских карел. М., 1951; Volkstrachten in der Tschechoslowakei. Prag, 1956; Н. Гаген-Торн. Болгарская одежда. М.—Л., 1958; роļu tautas tērpu pētījumiem veltīta sērija: Atlas polskich strojów ludowych, 1951—1957; Научная проблематика секций VII международного конгресса антропологических и этнографических наук. — «Советская этнография», 1963, IV, 176.—179. lpp.; sociālistisko zemju etnogrāfu starptautiskajā referatīvajā žurnālā «Demos» laikā no 1960. līdz 1963. g. apskatīti 130 Padomju Savienībā un tautas demokrātijas zemēs apģērbiem veltīti darbi.

šķiru atšķīra no nestrādājošās apspiedējas šķiras. Sevišķi spilgti tās izpaudās Latvijā feodālisma periodā, kur pastāvošās sociālās pretrunas starp muižniekiem un zemniekiem tika pastiprinātas vēl ar nacionālajām pretrunām. Muižnieki, mācītāji un birģeļi rūpīgi raudzījās, lai zemnieki ievērotu apģērba noteikumus un nestaigātu «kungu» drēbēs. Latviešu tautas apģērbs gadsimtiem ilgi bija apspiestās, ekspluatētās un nicinātās zemnieku šķiras apģērbs, kuru valkāja vairāk nekā 95% Latvijas iedzīvotāju. Tautas apģērbs bija pierādījums latviešu zemnieku sociālajai un politiskajai beztiesībai viņu gadsimtiem ilgajā cīņā par sociālo taisnību un politiskajām tiesībām. Tāpēc saprotams, ka topošās latviešu lauku buržuāzijas pārstāvji un viņu līdzskrējēji feodālisma sairšanas periodā līdz ar kārtu tērpu kundzības samazināšanos un modes demokratizācijas sākumiem Eiropā pēc Franču buržuāziskās revolūcijas kā pirmie atteicās no tradicionālā latviešu tautas apģērba un savā apģērbā sāka atdarināt vācu muižniekus un birģeļus. Turpretī latviešu tautas lielākā daļa, darba zemnieki, kalpi līdz pat 20. gs. sākumam bija latviešu tautas apģērba tradīciju glabātāji. Tas neliedza latviešu buržuāzijai tautas apģērba kā spilgtu tautas mākslas paraugu plaši izmantot pierādījumam par latviešu tautas augsto kultūru cīņā pret vācu buržuāziju, cīņā par vietējās buržuāzijas līdztiesību un vēlāko kundzību Latvijas kapitālistiskajā saimniecībā un sabiedrībā, izmantot šķiru miera nostiprināšanai un buržuāziskā nacionālisma izplatīšanai. Iztēlojot latviešu turīgo zemniecību par tautas apģērba vienīgo veidotāju, bet tautas apģērba — par «tautas gara» izpausmes pierādījumu, izceļot tikai greznākos goda tērpus un apskatot tautas apģērbus atrauti no latviešu kaimiņu tautu tērpiem utt., latviešu buržuāzija, it sevišķi buržuāziskās Latvijas laika t. s. «tīrās latviešu kultūras meklētāji», tautas apģērba savā literatūrā apvijusi ar veselu viltojumu mudžekli.

Latviešu padomju etnogrāfu uzdevums ir atmaskot minētos viltojumus, zinātniski izskaidrot tautas tērpa izcelšanās un attīstības ceļus, atklāt kultūras sakarus, visu to pozitīvo, ko latviešu tauta gadu tūkstošu gaitā ir ieguldījusi tautas tērpos, un nodot te ieguldīto pozitīvo kultūras mantojumu latviešu sociālistiskās nācijas rīcībā izmantošanai jaunās kultūras celtniecībā.

Pirmais etnogrāfu pasākums šajā virzienā ir šī M. Slavas monogrāfija.

Izmantojot mūsu un kaimiņu republiku muzeju, arhīvu, publicēto avotu un literatūras materiālus, balstoties uz vēsturiskā materiālisma metodoloģiju, autore izseko latviešu tautas goda un darba apģērba attīstībai feodālisma sairšanas un kapitālistiska laikmetā, sevišķu vērību piegriežot kultūras sakariem un kultūras mijiedarbībai ar latviešu kaimiņu tautām. Darbā atspoguļota likumsakarīgā tautas apģērba nomaiņa ar t. s. modes apģērba 19. gs. otrajā pusē, kā arī latviešu buržuāzijas mēģinājumi izmantot tautas apģērba savu šķiras mērķu sasniegšanai.

Padomju Latvijā pēc kapitālistiskās iekārtas likvidēšanas radīti apstākļi, lai tautas apģērbs ieņemtu to goda vietu, kāda tam pienākas. Padomju Latvijā latviešu tautas goda apģērbs kļuvis par iecienītu reprezentācijas tērpu. Tautas goda tērpos Latvijas darbaļaudis atzīmē Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas un Pirmā Maija svētkus, republikas jubilejas dienas, Padomju Latvijas dziesmu un deju svētkus, sagaida ārzemju ciemiņus. Tautas goda tērpi kļuvuši par iecienītāko visu tautas mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu apģērba.

Latvijas darbaļaužu mūsdienu apģērbā izplatās latviešu tautas apģērba elementi. Plašu pieprasījumu guvuši rūpniecības ražotie audumi ar tautas ornamentiem.

Tautas apģērbs ir neatņemama latviešu tautas kultūras mantojuma sastāvdaļa, neizsmeļama tautas kultūras dārgumu krātuve mūsu padomju kultūras bagātināšanai un tālākai attīstībai.

H. STRODS,

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta
arheoloģijas un etnogrāfijas sektora vadītājs

IEVADS

Apģērbs, tāpat kā uzturs un dzīvoklis, ir cilvēku eksistences nepieciešama sastāvdaļa, tāpēc arī tā attīstība cieši saistīta ar cilvēces attīstības procesiem. Apģērba izveidi nosaka ražošanas veids, kā arī ģeogrāfiskie un klimatiskie apstākļi, kādos dzīvo attiecīgā ļaužu grupa. Tautas apģērbs līdz ar tā rotājumu neattīstās vis izolēti, bet rodas to dažādo etnisko grupu mijiedarbības procesā, kas veido tautu.

Zināmā mērā apģērbs atspoguļo vecuma un sociālās atšķirības, kā arī valkātāju etnisko piederību, pie kam nacionālā gaume un tradīcijas vispilgtāk izpaužas apģērba rotājumā.

Apģērba raksturu sabiedrības attīstības procesā ietekmē cilvēka stāvoklis sabiedrībā un ģimenē. Tā rodas atšķirības vīriešu un sieviešu apģērbā, jaunavu un precētu sieviešu apģērbā, rodas svētku jeb goda apģērbs, kāzu un bērnu u. c. apģērbi. Sabiedriskā darba diferenciācijas procesā izveidojas dažādi profesionālā apģērba veidi.

Tautību konsolidēšanās procesā izveidojas tautas tērps, kas atspoguļo tautas kultūras specifiku un māksliniecisko gaumi. Tas saglabājas arī sekojošos vēsturiskajos laikos. Tā, piemēram, daudzveidīgie latviešu tautas tērpi saglabājušies galvenajās iezīmēs latviešu zemnieku vidū pat līdz 20. gs. sākumam.

Šajā darbā centāties parādīt latviešu zemnieku apģērba attīstību klaušu saimniecības sairuma posmā (18. gs. beigas — 19. gs. sākums), analizējot gan tautas tērpa formas, gan rotājumu un krāsu ziedu. Tautas tērps šajā posmā ir apspiestās un ekspluatētās darba zemniecības apģērbs, bet līdz kapitālisma straujas attīstības posmam 19. gs. otrajā pusē darba zemniecība bija galvenā latviešu tautas kultūras veidotāja.

Klaušu saimniecības sairuma posmā Latvija bija vēl feodāli dzimtbūtnieciska zeme, kurā galvenais ražošanas līdzeklis — zeme — piederēja muižniekiem, bet tiešie ražotāji — latviešu zemnieki — bija pakļauti smagam feodālās ekspluatācijas jūgam. Šajā laikā muižniecība un samērā nelielais pilsētu iedzīvotāju slānis pārstāvēja vācu feodālu kultūru, kas bija līdz nāvei nīsto kungu kultūra.

Lai arī Latvijas teritorijas lielākajā daļā 19. gs. sākumā dzimtbūšana tika atcelta, feodālās attiecības joprojām saglabājās, vienīgi zināmā mērā tika samazināta galvenā feodālās sabiedrības ražotāja — zemnieka atkarība no muižnieka. «Šai periodā pastiprinājās zemnieku diferenciācija, spilgtāk iezīmējās robežas, kas šķīra dažādas zemnieku kategorijas, kaut gan par pilnīgu interešu pretīšķību starp saimniekiem, no vienas, un kalpiem un vaļiniekiem, no otras puses, vēl agri runāt, jo visām šīm zemnieku kategorijām bija viens kopējs ienaidnieks — muižnieks. Muižnieku jūgs ievērojamā mērā pielīdzināja zemnieka-saimnieka stāvokli kalpa stāvoklim.»¹ Tāpēc arī zemnieku apģērbs šai laikā vēl nerāda tik krasas atšķirības kalpu un saimnieku starpā, kā tas ir 19. gs. 70.—80. gados, kad sakarā ar pārmaiņām ražošanas spēkos un attiecībās samērā strauji izmainās arī apģērbs. Turīgākie zemnieki visvisādi, arī apģērbā, centās atdarināt gan muižniekus, gan vācu birģelus. Seno tradīciju glabātāja un kopēja 19. gs. otrajā pusē ir vēl vidējā zemniecība.²

Tautas apģērba attīstību un tālāku izveidošanos feodālisma sairuma un kapitālisma nostiprināšanās apstākļos noteica lēnā naudas-preču saimniecības attīstība. Atsevišķi apģērba elementi saglabājās cauri gadsimtiem maz izmainītās formās, kamēr citi parādījušies tikai jaunākā laikā.

Analizējot materiālu, kas attiecināms uz monogrāfijā apskatāmo posmu (18.—19. gs.), nereti, lai noskaidrotu kādas parādības izcelšanās iemeslus un attīstības gaitu, bija nepieciešami gan ekskursi tālākā pagātnē, gan, otrādi, izsekojums to attīstībai vēlākajā laikā. Tautas tērpa izveide tiks izsekota līdz mūsu dienām, bet t. s. modes apģērbu formas, kuras, sākot ar 19. gs. 80. gadiem, gandrīz visā Latvijā ir kļuvušas par valdošajām arī lauku sētās, netiks apskatītas. Šādu temata ierobežojumu zināmā mērā izraisa apstākļi, ka apģērbs kā vēstures avots atspoguļo ne tikai sava laika ražošanas spēku un ražošanas attiecību līmeni, bet rāda arī zināmas lokālas atšķirības, kas saglabājas ļoti ilgi un ir visai nozīmīgas etniskās vēstures pētīšanai. Tā kā tautas tērps kā etniskās vēstures avots līdzšinējos publicējumos par apģērbiem nav

apskatīts, tad šim jautājumam monogrāfijā būs ierādīta samērā plaša vieta.

Tautas tērpam ir nozīme ne tikai kā vēstures avotam, bet tas ir arī augstvērtīgs tautas mākslas veidojums. Tādējādi tam ir ne tikai zinātniski teorētiska, bet arī liela praktiska vērtība, jo, atklājot citu tautu kultūru ietekmi un plašām tautas masām nododot vērtīgo tautas mākslas objektu atlasī, tiks veicināts nacionālo tautas mākslu tuvināšanās un savstarpējas bagātināšanās process. Izsekojot tautas tērpu vēsturiskajai attīstības gaitai un kultūras sakaru mijiedarbības procesam, iespējams ne tikai atklāt jebkuras tautas tērpam piemētošās iekšējās specifikas īpatnības, bet arī saskatīt vispārējās kopējās tērpa attīstības likumsakarības, atsegt internacionālās, visu tautu tērpiem kopējās attīstības iezīmes.

Tērpu augstvērtīgais mākslinieciskais noformējums darbaļaužu mākslinieciskās gaumes un estētiskās kultūras audzināšanā var noderēt kā neizmēļams avots mākslinieciskās pašdarbības un lietīšķās mākslas meistarū jaunradei, jo «... skaistais ir jāsaglabā, jāņem kā paraugs, jāvadās no tā, pat ja tas ir «vecs». Kādēļ mums jānovēršas no patiesi skaistā, jāatsakās no tā kā no izejpunkta tālākai attīstībai tikai tadēļ, ka tas ir «vecs»? Kādēļ jāliecas tikai jaunā priekšā kā dieva priekšā, kuram jāpakļaujas tikai tadēļ, ka «tas ir jauns?»»³ Šos V. I. Leņina vārdus nedrīkstam aizmirst, veidojot padomju tautu internacionālo kultūru.

PSKP XXII kongresā pieņemtā Komunistiskās partijas Programma, rezumējot mūsu valsts sasniegumus un nospraužot tālākos uzdevumus, jautājumā par sadarbību kultūras laukā izvirza svarīgu uzdevumu: «Pastāvīgi attīstīt visus sociālistisko zemju tautu kultūras sadarbības un saskares veidus, savstarpēju apmaiņu ar kultūras sasniegumiem, stimulēt zinātnes, literatūras un mākslas darbinieku kopēju radošu darbu; aktīvi veicināt nacionālo kultūru savstarpējo bagātināšanos un sociālistisko nāciju dzīves veida un garīgās struk-

tūras tuvināšanos.»⁴ Arī latviešu tautas tērps var dot savu ieguldījumu nacionālo kultūru bagātināšanas jomā un veicināt tautu draudzības tālāku nostiprināšanos. Bet, apgūstot kultūras mantojumu, jāprot pareizi novērtēt tā kultūrvēsturiskā nozīme. Komunistiskās celtniecības periodā jāseko partijas izvirzītajam uzdevumam: «...stiprināt tautu draudzību kā vienu no svarīgākajiem sociālistisma iekarojumiem, nesamierināmi cīnīties pret nacionālistisma un šovinisma izpausmēm un paliekām, pret nacionālās aprobežotības un pārkuma tendencēm, tendencēm idealizēt pagātņi un notušet sociālās pretrunas tautu vēsturē, pret paražām un tikumiem, kas kavē komunistisko celtniecību.»⁵ Attiecībā uz latviešu tautas kultūras mantojumu jāsaka, ka tautas tērpi ir tā kultūras mantojuma daļa, kuras pētīšana prasa stingru pārvērtējumu. Buržuāziskās Latvijas laika un it īpaši fašistiskās diktatūras laika publicējumi ir nacionālistiski tendenciozi, tie nemaz neparāda kultūrvēsturiskos sakarus ar kaimiņu tautām un neraksturo sociālos grupējumus, kuri atspoguļojas apģērbā.

Sistematizējot materiālus par latviešu zemnieku apģērbu, parādot tā galvenos elementus, izdalījām atsevišķi apģērba kompleksus līdz ar to lokālajiem variantiem. Mēģinājām arī noteikt atsevišķu apģērba daļu vai variantu eksistēšanas vidi un laiku, lai konstatētu apģērba attīstības gaitu. Monogrāfijā apskatīta arī apģērba pagatavošanas tehnika un piegriezums. Aplūkojot apģērba izveidi, tā atsevišķās daļas salīdzinātas ar kaimiņtautu — slāvu tautu, lietuviešu, igauņu — tērpa attiecīgajām daļām. Lai gan latviešu tauta vēsturiski saistīta arī ar vācu un zviedru tautām, salīdzinājumi ar šo tautu tērpiem nebūs visai plaši, jo šīm tautām latviešu tautas tērpa attīstībā nebija būtiskas nozīmes.

Monogrāfijas uzrakstīšanai izmantoti ekspedīciju, komandējumu un arhīvu materiāli, muzeju kolekcijas un speciālā literatūra. Bez etnogrāfiskās pamatliteratūras izmantoti arī atsevišķi darbi vēsturē, ekonomikā un filozofijā.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Avoti par tautas tērpiem iedalāmi trīs grupās: 1) paši apģērba gabali, 2) ikonogrāfiskais materiāls, 3) rakstītie avoti.

Visu šo trīs avotu grupu materiāli galvenokārt atrodami Latvijas PSR muzejos. Visbagātākā tautas tērpu «krātuve» ir Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas apģērba kolekcija, kurā ir ap 17 000 dažādu apģērba gabalu.⁶

Pēc lietošanas laika kolekcijas priekšmeti attiecas galvenokārt uz 19. gs. pirmo pusi, un tikai daži no tiem — uz 18. gs.⁷ Apģērba kolekcijā sastopami tērpi gandrīz no visiem Latvijas novadiem. Sevišķi bagātīgi kolekcijā pārstāvēts sieviešu apģērbs, tanī ir daudz kreklu, brunču, vainagu, vil-laiņu, pirkstaiņu, dūraiņu, zeķu. Diemžēl, izņemot dažus pilsētnieciski darinātus tērpus no pašaustas drānas ar pirktu lenšu un samta izgreznojumiem, muzeja krājuma tērpi neļauj secināt, kādas izmaiņas notikušas apģērbā 19. gs. otrajā pusē.

Vērtīga ir arī muzeja rotaslietu kolekcija — metāla (sudraba un bronzas) saktas, sprādzes, karuļi, gredzeni.

Muzeja bagātās etnogrāfiskās kolekcijas vērtību stipri mazina zinātnisko aprakstu trūkums. Ja dažreiz līdzās inventāra numuram uzrādīts arī apvidus, no kurienes priekšmets nācis, tad ļoti reti atzīmēts, piemēram, apģērba valkāšanas laiks, valkātāja sociālais stāvoklis un attiecīgā priekšmeta vieta zināmā apģērba komplektā. Šie trūkumi mazina materiāla zinātnisko nozīmi apģērba pētniecībā. Tādā veidā ar raksturīgo priekšmetiskuma novirzi savāktas skaistākās atsevišķās apģērba daļas un greznākie apģērba komplekti, kas nebūt neraksturo darba cilvēku, turpretim darba tērpi vispār nav vākti.

Attiecīgā apģērba kompleksa valkāšanas laiku monogrāfijā centāmieš noteikt pēc auduma tehnikas, krāsošanas un izšuvuma veida, kā arī pēc rakstīto avotu datiem, zīmējumiem un ziņām, ko dažkārt sniedza vecākās paaudzes teicēji un analogiski materiāli citu tautu apģērbos. Šai sakarā sevišķi nozīmīgas izrādījušās etnogrāfiskajās ekspedīcijās un komandējumos laikā no 1951. līdz 1962. gadam iegūtās pārbaudes ziņas (1. att.).

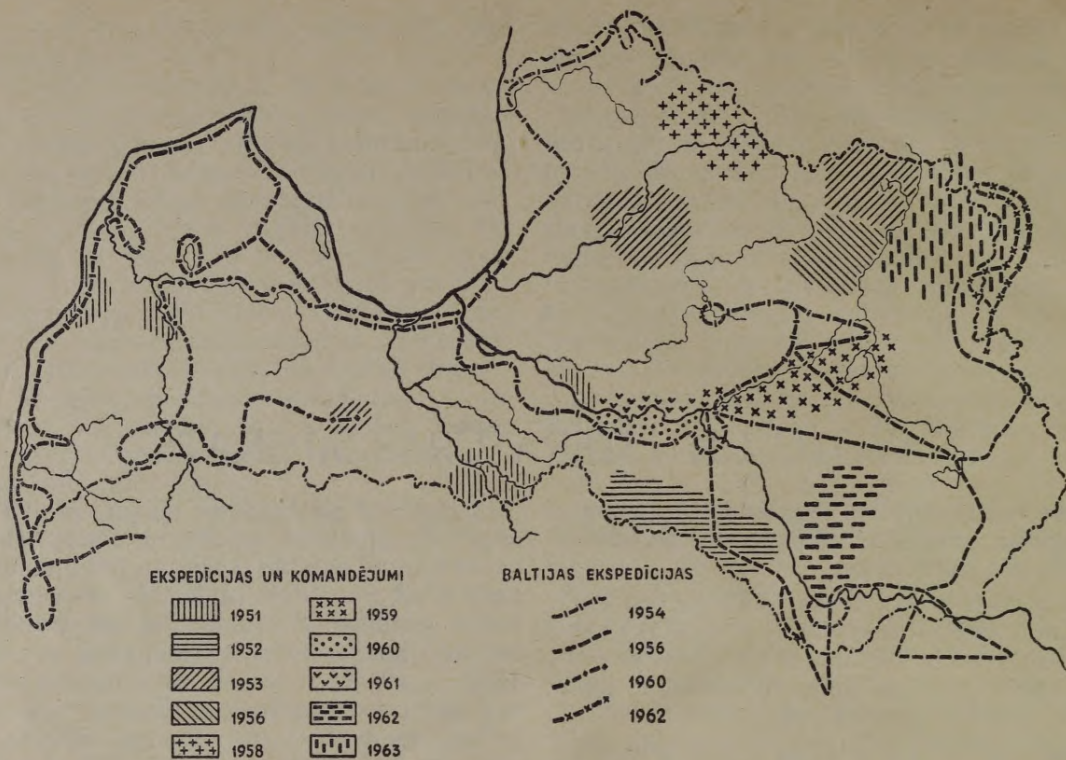
Latvijas PSR Vēstures muzeja arhīvā atrodami apraksti, zīmējumi, skicējumi, fotouzņēmumi, kas savākti buržuāziskās Latvijas laikā rīkotajās ekspedīcijās.⁸ Savāktais materiāls atspoguļo buržuāziskās etnogrāfijas metodoloģijas trūkumus. Materiālu lielākā daļa vākta laikā no 1924. līdz 1930. g. (2. att.), bet šā laika posma apģērbi fiksēti ļoti retos gadījumos.⁹ Ekspedīcijas dalībnieki vākuši materiālus par 19. gs. valkāto apģērbu, pie kam dati savākti par atsevišķiem apģērba gabaliem, kamēr par pārējām apģērba sastāvdaļām, kādas valkātas vienlaikus ar fiksēto apģērba daļu, ziņu nav nekādu. Tāpēc, lai šodien precīzi sastādītu atsevišķus apģērba komplektus, jāsaņem ar lielām grūtībām. Materiālam pievienotajos aprakstos nav norādīta apģērba valkātāja piederība pie tā vai cita zemnieku slāņa. Savukārt, ja reizumis arī aprakstīti vesela novada apģērbi, tad nav noteikts to eksistēšanas laiks. Sistemātiski fiksēti atsevišķi skaisti priekšmeti bez jebkāda kopsakara ar apkārtējo vidi. Tāpat arī daudzās no privātpersonām iepirktais muzeja kolekcijas nav zinātniski dokumentētas.¹⁰

Materiāli par latviešu zemnieku apģērbiem glabājas arī Ļeņingradā PSRS Tautu etnogrāfijas muzejā. Šie fondi galvenokārt komplektējas no Daškova Etnogrāfijas muzeja eksponātiem, kas vākti Viskrievijas I etnogrāfiskajai izstādei Maskavā 1867. g. Kolekcijā esošie latviešu tērpi ir vienādi ar mūsu republikas muzejos rodamiem tērpiem, tāpēc pirmējie izmantoti tikai salīdzināšanai. Vērtīgāki ir Dienvidkurzemes viriešu un sieviešu apģērbu attēli, kurus Daškova muzejam dāvinājuši Fr. Brīvzemnieks un V. Sizovs; Ludzas apriņķa mežzinis N. Lilje dāvinājis Ludzas apriņķa apģērba komplektus un fotoattēlus.¹¹

Samērā plašas apģērba kolekcijas glabājas arī dažos Latvijas PSR novadpētniecības muzejos.

Bagātākie novadpētniecības muzeji¹² ir Liepājā, Ventspilī, Madonā un Jēkabpilī, pie kam pilnīgākās apģērba kolekcijas glabājas Liepājas novadpētniecības muzejā; diemžēl arī šiem materiāliem trūkst zinātnisko aprakstu.

Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora arhīvā glabājas galveno-

1. att. Vietas, kur laikā no 1951. līdz 1963. gadam materiālus vākusi M. Slava.

kārt folkloras materiāli, kas savākti zinātniskajās ekspedīcijās, sākot ar 1924. g. Te sastopami interesanti apraksti par krāsošanas paņēmieniem ar augu krāsām, par paradumiem, kas saistīti ar apģērba darināšanu un valkāšanu u. tml.¹³

Interesants, bet līdz šim maz apzināts avots apģērbu pētniecībā ir pagasta tiesu protokoli.¹⁴ Te tiesu procesu atreferējumos ir uzskaitīti atsevišķi apģērbu gabali. Parasti protokolos fiksētas kalpu sūdzības pret saimniekiem par neizmaksātu algu vai amatnieku (skroderu) sūdzības par nesamaksātu darbu. Ziņas par apģērbu krājumu, kas piederējis vienam cilvēkam, atrodamas arī mirušo personu mantu sarakstos. Diemžēl, norādījumus par mirušo sociālo stāvokli sarakstos atrodam tikai atsevišķos gadījumos, tāpēc nereti mirušā atstātā manta ir vienīgais norādījums, vai mirušais bijis bagāts vai piederējis pie nabadzīgiem ļaudīm. Protams, šie materiāli turpat vai nekā nedod apģērbu piegriezuma un rotājuma noteikšanai, tomēr pēc tiem iespējams spriest par atsevišķu apģērba gabalu valkāšanas laiku un vietējo terminoloģiju.

Zemnieku apģērbs ir aprakstīts arī bēgļu «pantentos»,¹⁵ kur muižnieki ziņo par izbēgušiem zemniekiem un apraksta to pazīšanas zīmes. Aprakstot apģērbus, vispirms norādīts, vai bēglis ģērbies zemnieku drēbēs vai arī pēc muižu ļaužu parauga. Sevišķi precīzi aprakstīts matu kārtojums.

Līdzīgas ziņas publicētas Rīgas Sludinājumu pielikumā.¹⁶ Materiālus par apģērbus varam at-

rast arī nedaudzās publicētās draudžu hronikās par dažām Kurzemes un Zemgales draudzēm laikā no 18. gs. beigām līdz 19. gs. sākumam.¹⁷ Hronikās mācītāji pierakstījuši ziņas par aizbēgušo zemnieku apģērbus. Arī draudžu hronikas vienīgi fiksē, kāds apģērbs zemniekam piederējis un kā tas ticis valkāts. Draudžu hronikās atrodami norādījumi par tām atšķirībām apģērbā, kam pamatā ir valkātāja sociālais stāvoklis, jo, pieminot apģērbus, hronikās vienmēr norādīts, kam tas piederējis — saimniekam vai kalpam.

PSRS Ģeogrāfijas biedrības zinātniskajā arhīvā Ļeņingradā glabājas J. Šegrēna 1846. g. ekspedīcijā Kurzemē, Vidzemē un Bauskas apkārtnē fiksētie mākslinieka A. Pecolda akvareļi. Biedrības uzdevumā J. Šegrēns Latvijā pētīja lībiešu un t. s. krievu skaitlisko sastāvu, valodu un dzīves veidu.¹⁸ Zīmējumos galvenokārt redzami antropoloģiskie tipi, apģērbi un sadzīves ainas. Tas ir vērtīgs salīdzināmais materiāls par lībiešu un latviešu apģērbus konsolidēšanās procesu 19. gs.

Šajā pašā arhīvā glabājas arī J. Kalēja-Kuzņecova 1869. g. Latgales ekspedīcijas piezīmes,¹⁹ kur dažkārt fiksētas arī kalpu algas, līdz ar līgtu apģērbus, kā arī sniegts Andrupenes tirgū redzēto apģērbus apraksts.

No arhīvu materiāliem latviešu zemnieku apģērba pētīšanā nozīmīgākie ir J. Broces (1742.—1823.) un Rīgas ārsta O. Hūna (1764.—1823.) rokraksti.

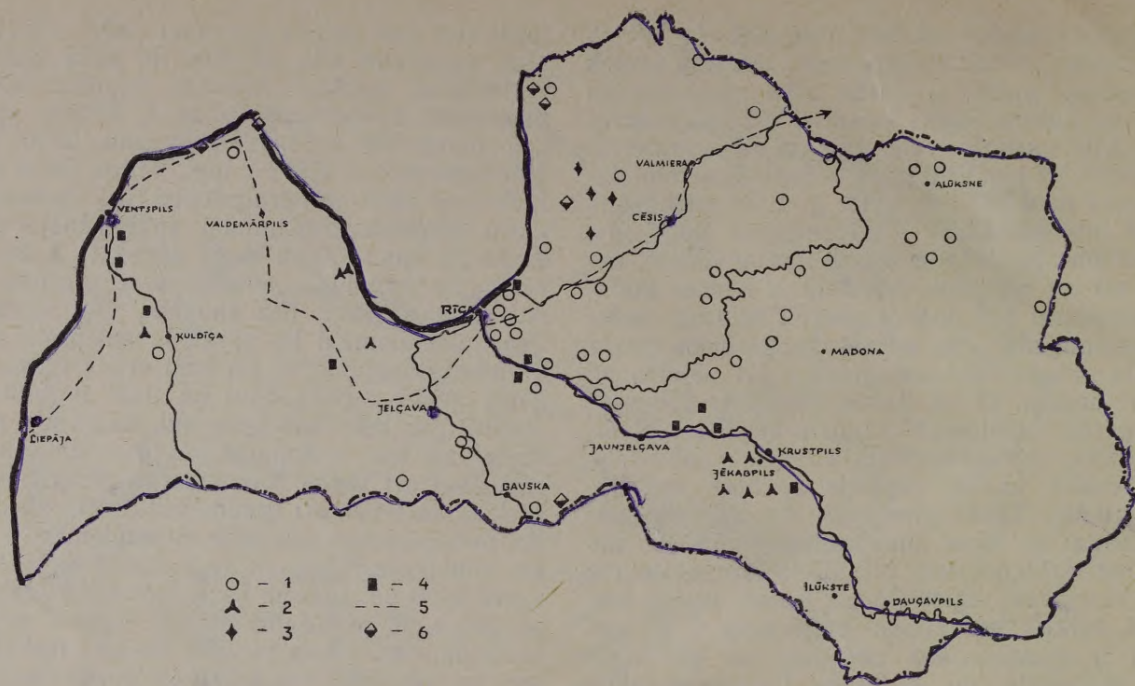
J. Broces plašākais darbs (10 sējumi «*in folio*») «Monumente...»²⁰ ir vērtīgs avots latviešu tautas dzīves veida, apģērba, darba rīku un sadzīves pētīšanai. Autors, Rīgas ķeizarkā liceja konrektors, bijis liels senatnes cienītājs un vācīs materiālus galvenokārt par Vidzemes vēsturi. Zīmējumi darināti laikā no 1771. līdz 1818. g. J. Broce fiksējis ne tikai interesantākos Rīgā redzētos apģērbus, bet, ceļodams pa dažādiem Latvijas apvidiem, uz zīmējis arī tur redzētos. Bez tam J. Broces materiālos atrodami arī dažādi gleznu u. tml. materiālu pārzīmējumi. Par latviešu apģērbiem daudz materiāla sniedz «Monumente...» III sējums ar 211 zīmējumiem. (Visā Broces darbā ir 253 speciāli apģērba zīmējumi.) Gandrīz pie katra zīmējuma minēta apģērba valkātāja tautība, sabiedriskais stāvoklis, kā arī norādīts apvidus, kur apģērbs valkāts. Tāpat pievienoti arī apģērba apraksti. Daļa no šiem zīmējumiem publicēta jau agrāk, bet daļa no tiem pirmoreiz izmantota šai darbā. Visvairāk materiāla J. Broce sniedz par Vidzemi, turklāt par vīriešu apģērbiem J. Broces krājumi ir gandrīz vai vienīgais un plašākais avots. Materiāla no pārējām Latvijas daļām J. Brocem ir maz (3. att.). J. Broces zīmējumi izpildīti akvareļu tehnikā un samērā precīzi atspoguļo apģērba formas un krāsu kolorītu. Precīzie J. Broces apraksti visumā neizraisa iebildumus,

īpaši tur, kur autors apraksta paša redzēto. Vienīgi, aprakstot citu fiksētos un paša pārzīmētos materiālus, dažkārt jūtamas neprecizitātes. Tā, piemēram, apstrīdams liekas J. Broces apraksts, kas pievienots t. s. vidzemnieku kāzu skatam (Monumente..., III. 10. lpp.), kādas lielas gleznas J. Broces pārzīmēts fragments) vai Piebalgas sieviešu apģērba zīmējumam (par pēdējo skat. šī darba 52. lpp.). Kāzu skata aprakstā J. Broce norāda, ka apvidus, no kura esot gleznas kopijā redzami apģērbi, bez šaubām, esot igauņisks.²¹ Pēc mūsu domām kā aprakstā sniegtais apģērba daļu raksturojums, tā arī paši attēlā redzami apģērbi nebūt nerāda kaut ko tikai igauņiem vien raksturīgu, bet rāda gan vai nu tādas apģērba īpatnības, kas ir kopējas kā igauņiem, tā latviešiem, vai arī tādas, kas raksturīgākas latviešiem. Liekas, ka tāpēc arī igauņu zinātnieki savos pēdējos publicējumos neievieto un nepiemin šo J. Broces zīmējumu.²² Līgavu ar aizklāto seju nevar uzskatīt tikai par igauņu kāzu ceremonijā raksturīgu parādību, jo paradums aizklāt līgavai seju plaši pazīstams arī citām tautām un arī latviešiem, lai gan ne tik plaši. Par to ziņas sniedz tautasdziesmas un Kr. Barona apraksts «Seno latviešu precību un kāzu paražas» («Latvju Dainas», III, 1).²³ Zināmā mērā šai sakarā minama arī Alsungas līgavu galvas rota — linkainis, kas daļēji aizsedz

2. att. Latvijas PSR Vēstures muzeja (bij. CVVM) rīkotās ekspedīcijas:

1 — 1924. g.; 2 — 1925. g.; 3 — 1926. g.; 4 — 1927. g.; 5 — 1928. g.; 6 — 1929. g.; 7 — 1930. g.; 8 — 1937. g.; 9 — pēc 1945. g.; 10 — pārējās (atsevišķi izbraucieni u. tml.).

3. att. Latviešu apģērba zīmējumi 18. gs. un 19. gs. pirmās puses autoru darbos:
1 — J. Broces; 2 — O. Hūna; 3 — H. Brīgenas; 4 — F. Kruzes; 5 — J. Kola; 6 — A. Pecolda.

līgavas seju un pilnīgi nosedz vainagu. Kā autveida galvassegas veids «linkainis» pazīstams arī Vidzemē, lai gan par tā valkāšanas veidu vairs nav saglabājušās atmiņas. Kāzinieču vainagu forma un to rotājums (liekas, ar metāla spīguļiem) pazīstams Vidzemē (Piebalgas un Jumurdas vainags), kamēr igauņu sieviešu galvassegas mugurpusē ir sašaurinātas.²⁴ Zīmējumā kāziniecēm nav šāda mugurpusē sašaurināta vainaga. Par melnu un zilu vainagu valkāšanu Latvijā ir ziņas ne tikai no Piebalgas, bet arī no Austrumvidzemes. Vienīgi vainagi zīmējumā ir augstāki nekā mums zināmie latviešu vainagi, bet tos platākus varēja uzzīmēt gleznas autors.

Savdabīgākais apģērba gabals ir nešūtie brunči, kas J. Broces zīmējumā redzami ļoti skaidri. Lai gan līdz mūsu dienām nav saglabājies neviens brunču variants, tad tomēr Austrumvidzemes «prošava» (skat. 48. lpp.) ar rotājošo daļu visapkārt, kā arī nešūtie brunči ar vertikālo rotājumu²⁵ pēc rotāšanas veida ir tuvāki zīmējumā redzamajam brunču rotāšanas principam. Turpretī igauņu nešūtajiem brunčiem vienmēr rotāta tikai apakšējā mala.²⁶

O. Hūna darbs (rokrakstā) attiecas uz 18. gs. beigām un 19. gs. sākumu. Tas sniedz daudz vērtīgu statistisku ziņu. Ilustratīvais materiāls galvenokārt attiecas uz Augšzemi un Ziemeļkurzemi.²⁷ Diemžēl, zīmējumu kvalitāte no apģērbu pētniecības viedokļa ne vienmēr vienāda. Precīzāk uzzīmēti ir Augšzemes apģērbi, bet zīmējumi, kur parādīts Kurzemes apģērbs, dažkārt pat nav izprotami.

Apskatāmā perioda materiālu salīdzināšanai ar iepriekšējo gadsimtu materiālu bez arheoloģiskām liecībām nozīmīgas ir vēl ceļotāju piezīmes un dažādu tērpu albumu zīmējumi.²⁸ Atkarā no ceļotāju-ārzemnieku sociālās piederības un personīgām simpātijām vai antipātijām šie materiāli iepazīstina lasītājus ar svešas zemes «vergu tautas» nekulturālo dzīvi. Protams, apģērbu pētniekam meklēt šajos aprakstos vispusīgas ziņas būtu veltīgi, tie sniedz tikai vispārīgu ieskatu un bieži vien ir gadījuma rakstura. Līdzīga rakstura ir Eiropas tautu tērpu albumos ievietotie Livonijas sieviešu apģērbu zīmējumi (itāliešu Grasi (1585. g.), Večellio (1590. g.), Bertelli (1596. g.) un holandieša Breina (4. izdevums 1610. g.)). Tāda paša rakstura ir pārējās 16. gs. humānistu ideju apdvestās, vēstures un atmiņu grāmatās sastopamās ziņas par latviešu zemnieku apģērbu.²⁹ Tās liecina, cik grūtā stāvoklī bija nonākusi latviešu tauta. Tā kā muzeju materiāli par 16. un 17. gs. apģērbiem nekādas ziņas nesniedz, tad iepriekš minētie apraksti, lai gan ir visai nepilnīgi, ir vienīgais avots.

Lielāka nozīme Baltijas zemnieku 17. gs. apģērba pētišanā ir Dusbargas universitātes tiesību profesora J. Branda ceļojuma aprakstam.³⁰ J. Brands sniedz Kurzemē un Vidzemē redzēto vīriešu un sieviešu apģērbu gabalu sīkus aprakstus. Izsmelošais lietuviešu apģērba apraksts palīdz noskaidrot latviešu un lietuviešu apģērbu kopējo izcelšanos. Jāpiezīmē, ka par nešūtajiem brunčiem šis ir vienīgais nepārprotamais materiāls.

Citāda rakstura ziņas par latviešu apģērbu, salīdzinot to ar igauņu apģērbu, sniedz A. Hupels (1737.—1819.)³¹, kas, darbotamies Rīgā un Igaunijā, labi novērojis tur redzēto. Labāk aprakstīti igauņu apģērbu līdz ar tā laika cenām un raksturīgākām atšķirībām atsevišķos apgabalos. Apģērbu pētniecībai svarīgākā ir darba otrā daļa.

Buržuāziskais apgaismotājs un publicists Garlībs Merķelis (1769.—1850.) savā darbā «Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimta beigās» līdzās smagā dzimtbūšanas jūga raksturojumam skar arī latviešu sadzīvi un apraksta viņu apģērbu. Vērtīgākie ir G. Merķeļa norādījumi par apģērbu atšķirībām dažādos novados. Ziņas par apģērbu atrodam arī citos G. Merķeļa darbos.³²

P. Drahenfelss (1795.—1879.) savās atmiņās (lai gan tās publicētas 19. gs. 80. gados, tomēr attiecināmas uz gadsimta sākumu), starp citu, min arī Kurzemes latviešu tērpu, norādot, ka gandrīz vai katras muižas zemnieki valkā savu īpašu tērpu. Līdz ar zemnieku brīvīšanu, kad viņi uzsākuši ceļot no viena apgabala uz citu, izzuduši arī šie nacionālie tērpi («Nationaltrachten»), un tērpi visā zemē kļūstot vienveidīgāki. Autors turpat piezīmē, ka «nacionālais tērps» gan nebūšot visai pareizs apzīmējums, jo mazajā Kurzemē pastāvējuši vismaz divdesmit dažādi tērpu veidi, pie kam Ventspils un Kuldīgas apkārtnē tie saglabājušies vēl tagad (19. gs. vidū).³³

1799.—1800. g. savu trīssējumu «Dzīves stāstu» laidis klajā aktieris un dzejnieks J. Brandess, kas kādu savas dēkainās dzīves laiku uzturējies arī Latvijā. «Dzīves stāsta» 2. un 3. sējumā J. Brandess apraksta arī Kurzemes un Rīgas apkārtnes latviešu tērpus.³⁴

Ap šo pašu laiku publicēts arī «Kurzemes apraksts» līdz ar iedzīvotāju apģērba sīku apskatu. Te atzīmēts, ka zemnieku ietērpj viņa lauka lini un ganāmpulku vilna un tikai pilsētu tuvumā zemnieks tiekot pavadināts atdarināt pilsētnieku apģērbu un izmantot svešas preces. Dažādo Kurzemes apvidu tērpi cits no cita tik stipri atšķiroties, ka esot visai grūti runāt par kādu noteiktu nacionālu tērpu.³⁵

Labs palīgs zemnieku apģērbu pētīšanai ir zīmējumi uz attiecīgā laika ģeogrāfiskajām kartēm. Karšu skicējumi dažreiz gan ir visai naivi, tomēr apģērbs fiksēts samērā precīzi (4. att.).

No 19. gs. ceļojumu aprakstiem materiālus par latviešu apģērbu atrodam J. Kola (1808.—1878.) aprakstā.³⁶ Darbam pievienotas arī 2 tabulas ar latviešu un igauņu apģērbu zīmējumiem. Savā aprakstā J. Kols kritiski novērtē iepriekšējo autoru materiālus, jo tie neesot saskatījuši katras tautas tērpa savdabīgo skaistumu. J. Kols pirmais atzīmē Kurzemes sieviešu apģērbu līdzību ar igauņu sieviešu apģērbu un augstu novērtē latviešu prasmī gatavot apģērbu mājas apstākļos. Ar lielu siltumu J. Kols apraksta kāzu paražas, izdāvājamo cimdu daudzumu pat pārspīlējot.

Apģērbu pētniecībā nozīmīgas ir arheologa

F. Kruzes darba «Necrolivonica»³⁷ pielikumā ievietotās krāsainās Kurzemes un Aizkraukles apģērbu zīmējumu tabulas. (Jāpiezīmē, ka F. Kruzes zīmētais Kurzemes apģērbs pilnīgi saskan ar P. Drahenfelsa aprakstu.) Lai raksturotu apģērbu pēc arheoloģiskiem izrakumiem, autors uz vietām vācis arī etnogrāfiskus materiālus. Tur, kur F. Kruze tikai apraksta etnogrāfisko materiālu vai salīdzina to ar arheoloģisko, labi parādīta latviešu un igauņu sieviešu apģērbu līdzība un atšķirība; diemžēl, jautājumā par latviešu apģērba vecumu autors nonāk pie kurioziem secinājumiem par tā līdzību ar seno romiešu un grieķu apģērbiem.

19. gs. otrajā pusē līdz ar latviešu buržuāziskās nācijas veidošanos sistemātiskāku etnogrāfisko materiālu vākšanu, krāšanu un zināmu pētniecības darbu sāka latviešu buržuāziskā inteliģence, jo etnogrāfiskie materiāli apspiestās lat-

4. att. 18. gs. latviešu zemnieku tērpi (detāļa Barnikela kartē, 1747. g.)

viešu nācijas buržuāzijai deva pamatojumu cīņā par latviešu tautas, t. i., par latviešu lauku buržuāzijas līdztiesību. Sevišķi lielu vērību latviešu tautas senatnes pētišanai veltīja progresīvās buržuāziskās nacionāli liberālās jaunlatviešu kustības pārstāvji.

Lieli nopelni latviešu tautas dzīves pētišanā pieder Krievu Ģeogrāfijas biedrībai, kā arī Maskavas Dabaszinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrībai. To darbā, organizējami folkloras un etnogrāfijas materiālu vākšanu, piedalījās arī latviešu buržuāziskās inteligences pārstāvji (J. Kalējs-Kuzņecovs, Fr. Brīvzemnieks u. c.).

Maskavas Dabaszinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrībai ierosinot, 1868. g. tika nodibināta Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija, kas sāka vākt materiālus Latviešu etnogrāfiskā muzeja dibināšanai. Pirmo savāktu priekšmetu vidū bija arī vairāki apģērba gabali. Šo biedrību darbības izraisītās intereses rezultātā 19. gs. vidū tika rīkotas pirmās etnogrāfiskās ekspedīcijas — jau minētā J. Segrēna ekspedīcija lībiešu un krievu dzīves veida pētišanai, kā arī J. Kalēja-Kuzņecova Latgales ekspedīcija. Ekspedīciju rezultātā atsevišķi zīmējumi un apraksti par latviešu apģērbiem parādās vairākos izdevumos krievu valodā.

Vērtīgāki materiāli par apģerbu sniegti A. Sementovska darbā³⁸: te minētās atsevišķu apģerbu daļu cenas dod svarīgu liecību par zemnieku materiālo stāvokli.

«Antropoloģisku un etnogrāfisku rakstu krājumā par Krieviju»³⁹ ievietoti divi Ludzas apriņķa latvieša un latvietes attēli. Attēlos skaidri parādītas latgaliešu apģērba atsevišķas detaļas, villaines raksti. Grāmatas beigās sniegts apģērba apraksts.

Bagāts tautas dzīves, tās garīgās un materiālās kultūras pētišanas avots ir tautas mutvārdu daiļrade. Tās vākšanai 19. gs. otrajā pusē bija veltīta liela uzmanība. Svarīgu atbalstu un palīdzību tautas daiļrades materiālu krāšanas un pētišanas darbiniekiem sniedza krievu zinātnieki. Tautasdziesmas — «Latvju Dainas», kuras krāja un sistematizēja Kr. Barons, izdeva Pēterburgas Zinātņu akadēmija (I — Jelgavā, 1894.; II—VI — Pēterburgā, 1903.—1915.). «Latvju Dainās» sniegti arī plaši latviešu paražu apskati.

Svarīga nozīme latviešu etnogrāfisko materiālu vākšanā bija Pēterburgas filologa E. Voltera vadībā sastādītajai programmai.⁴⁰ Šī programma bija neatsverams palīgs pirmo etnogrāfisko kolekciju un apģerbu materiālu vācējiem.

Sakarā ar X arheologu kongresu Rīgā tika noorganizēta pirmā latviešu etnogrāfiskā izstāde. Ekspozīciju vākšanai RLB Zinību komisija bija organizējusi vairākas ekspedīcijas, kurās dažādu novadu latviešu apģerbus zīmēja arī mākslinieks J. Krēsliņš. No zīmējumiem saglabājusiesniecīga daļa. Zīmējumi, kurus J. Krēsliņš veicis uz vietas, tieši vācot materiālus, ir vērtīgs avots, jo pareizi

atspoguļo tā laika apģerbus. Turpretim zīmējumi, kurus J. Krēsliņš 1896. g. izstādes vajadzībām zīmējis pēc J. Broces materiāliem, ir mazvērtīgi, jo tajos daudz paša zīmētāja izdomājumu.⁴¹

Sākot ar 19. gs. 70. gadiem, latviešu buržuāzija, nostiprinājusi savas pozīcijas, arvien plašāk sāka izmantot presi šauri šķiriskām interesēm. Latviešu tautas «mūžīgās vienības» un šķiru «mierīgas līdzās pastāvēšanas» propagandai tika izmantoti latviešu tautas tērpi.⁴² Piemēram, 80. gadu beigās notika veseli disputi par to, kādos tērpos jāierodas nākošajos dziesmu svētkos.⁴³

19. gs. beigās rakstus par latviešu apģerbu iespieda arī citas latviešu buržuāziskās avīzes un žurnāli — «Baltijas Vēstnesis», «Latviešu Avīzes», literatūras un mākslas žurnāls «Austrums», kā arī RLB Zinību komisijas rakstu krājumi.

Uz augošās latviešu buržuāzijas cīņu par savu vietu nevarēja mierīgi noskatīties vācieši. Tāpēc etnogrāfiskos materiālus rosīgi vākt uzsāka arī muižnieku ideologi. Baltijas vāciešu vēsturnieku un etnogrāfu mērķis nebija dziļi un vispusīgi pētīt latviešu tautas kultūru; viņi centās ar pašas latviešu tautas radītajiem vēstures avotiem pierādīt, ka latviešiem kultūru atnesuši vācieši.

Pie vācu autoru nozīmīgākajiem etnogrāfiskajiem pētījumiem (19. gs. beigās — 20. gs. sākumā) pieder A. Bilenšteina darbs «Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten».⁴⁴ Autors aplūko apģērba materiālu apstrādāšanas rīkus un tehniku, bet par apģerbu formām nerunā. A. Bilenšteins kā tipisks vācu kultūras pārkuma paudējs izskaidro audumu izstrādāšanas tehnikas attīstību ar aizguvumiem no citām tautām un visupirmām kārtām — no vāciešiem. Ar tādu pašu tendenci vēlākajos gados uzrakstīta M. Bilenšteinas grāmata par krāsošanu ar augu krāsām un šķiedru apstrādāšanu.⁴⁵ Jāpiezīmē, ka M. Bilenšteinas darbā daudz laba faktu materiāla.

Salīdzināmos materiālus par zviedru, igauņu, lībiešu un daļēji arī par latviešu apģerbiem publicējis somu etnogrāfs A. Heikels.⁴⁶ Par latviešu apģerbu A. Heikels devis materiālus vienīgi no Bārtas, Rucavas un Alsungas novadiem. Speciāla nodaļa A. Heikela grāmatā veltīta lībiešu apģerbam. Grāmata savā laikā, bez šaubām, izraisīja lielu interesi, jo tanī apkopots plašs faktu materiāls, kura lielāko daļu savācis pats autors un kas publicēti pirmo reizi. Šī krājuma nozīme ar laiku gan stipri samazinājusies, jo vēlākajos gados savāktie materiāli par latviešu apģerbu tālu pārsniedz A. Heikela tomēr visai fragmentārās ziņas.

Buržuāziskās diktatūras gados turpinājās etnogrāfisko materiālu vākšana un apkopošana. Daudz tika rakstīts par dažādām paražām, tautas celtniecību, apģerbiem un citām materiālās kultūras nozarēm; plaši tika aprakstīta priekšmetu forma, materiāls, rotājums u. c. bez dziļākas analīzes un plašāka salīdzināmā materiāla. Tika izdoti arī atsevišķi darbi par latviešu tautas apģerbu. Tajos ir bagāts faktu materiāls, bet trūkst šo faktu zinātniska izvērtējuma. Autori galveno uzmanību vel-

tijuši atsevišķu apgērba daļu aprakstiem, krāsu bagātībai un rotājumiem, pilnīgi ignorējot piegriezumu. Izdalot apgērbu kompleksus, šie pētnieki nemēģināja saistīt tos ar noteiktiem vēstures periodiem, ne arī precizēt valkātāja šķirisko piederību. Šāds vērtējums izriet no buržuāziskajā etnogrāfijā pieņemtās teorijas par «latviešu tautas konservatīvo» raksturu, kuru gan pilnībā atspēko faktu materiāls. Tā kā šie izdevumi tematiski saistīti ar mūsu monogrāfiju, nepieciešams īsumā apskatīt vismaz galvenos no tiem.

Plašākais reprezentatīva rakstura darbs ir «Latvju Raksti».⁴⁷ Tas izdots trīs greznos sējumos ar krāsainiem ornamentu zīmējumiem uz atsevišķām lapām un atsevišķu rajonu (Krustpils, Piebalgas, Cēsaines, Tirzas, Ļaudonas un Alsungas) etnogrāfiskiem aprakstiem, kas pauž buržuāzisko nacionālismu un slavina «latvisko kultūru». Lielais vairums krāsaino zīmējumu izgatavots pēc Valsts vēstures muzeja materiāliem, labā poligrāfiskā tehnikā. Diemžēl, krāsu gamma ir pārāk spilgta, tātad nav visai precīza. Tāpat atsevišķu apvidu apraksti ņemti galvenokārt no muzeja arhīva, bez analīzes un cita salīdzināmā materiāla. Labākie ir K. Pāvuliņas apraksti: tiem izmantoti autores pašas vāktie lauku materiāli.⁴⁸ Tendenciozi un pretrunīgi ir M. Siliņa un R. Zariņa raksti.⁴⁹

Apraksti «Latvju Rakstos» doti latviešu un franču valodās, lai izdevumu varētu lietot ne vien Latvijā, bet arī ārzemēs. Izdevuma nolūks bija pierādīt latviešu kultūras senumu, lai dotu tiesības latviešu nacionālistiskajai buržuāzijai ieņemt savu vietu blakus citu tautu buržuāzijai.

Tādā pašā nolūkā tika izdoti Valsts vēstures muzeja krājumi.⁵⁰ Pirmā krājuma priekšvārdā redaktors M. Siliņš norāda, ka šīs publikācijas nepieciešamas reprezentācijai ārzemēs.⁵¹ Krājumos augstvērtīgas kvalitātes krāsainas ilustrācijas. Materiālu analīzi un darināšanas tehniku aprakstu sniedzis J. Niedre.

Krājumu ievados vērojams mēģinājums izskaidrot atsevišķo novadu īpatnību izcelšanos un izcēlt «tīri latvisko Lātavu» (Krustpils novadu ar tam piegulošajām Vidzemes, Latgales, Augšzemes un Zemgales daļām), kur esot labākie raksti, attīstītākā tehnika un stingrākie kompozīcijas likumi un kur latvieši neesot sajaukušies ar citām tautām.⁵² Saprotams, ka šāda nostāja ir tendencioza un nezinātniska.

Ilustratīvais materiāls rodams latviešu Dziesmu svētku biedrības izdotajās tautas tērpu lapās ar A. Dzērvīša aprakstiem.⁵³ Aprakstos autors cenšas dot stingrākus norādījumus par tautas tērpu darināšanu; diemžēl, autors maksā meslus buržuāziskajam objektīvismam, bez tam latviešu tautas tērpu attīstību tas saista vienīgi ar tehnikas, konkrēti ar Rietumeiropas tehnikas attīstību.

Par pirmo mēģinājumu apkopot visu uzkrājušos materiālu un izsekot tā attīstībai no vissenākajiem laikiem līdz 20. gs. var uzskatīt K. Strauberga rakstu «Latviešu tērps un viņa raksta orna-

mentika» (1930. g.).⁵⁴ Raksta pamata plašs faktu materiāls, tomēr dažas koncepcijas arī šai citādi vērtīgajā darbā nav pareizas un pieņemamas (par tām būs runa tālāk).

Līdzīga rakstura ir kolektīvais darbs «Latviešu tautas tērpi».⁵⁵ Darbā galvenā vērība veltīta esošā materiāla apskatam un tikai retos gadījumos sniegta tā analīze. Sīkāk iztirzāts arheoloģiskais materiāls. Neiedziļinoties darba sīkā analizē, minēsim dažas raksturīgākās kļūdas darba teorētiskajā nostādnē. Jau ievada daļā autori izklāsta savu tendenciozo nostāju tautas tērpu pētniecības jautājumos, deklarējami, ka šā izdevuma nolūks ir atdzīvināt tautas tērpus kā «senā latvieša īpatnējā gara un rakstura lieciniekus».⁵⁶ Skaidrs, ka šis darbs, tāpat kā pārējie tolaik iznākušie darbi, bija atbilde uz «vadoņa» aicinājumu meklēt «latviešu īpatnējo garu». Noliecot latviešu tautas vēsturiskos kultūras sakarus ar kaimiņu tautām un falsificējot vēstures avotus, autori centās pierādīt visas tautas «vienotību» un «konservatīvo» raksturu.

Autoru izvirzītā doma, ka «latviešu tautas konservatīvisma dēļ tautas tērpā līdz mūsu dienām ir uzglabājušās daudz ļoti senas, vēl aizvēsturiskas tradīcijas»,⁵⁷ neiztur kritiku, jo tās pamatā nezinātniska, ideālistiska pieeja vēstures procesam, kuru nosakot mistiskais «nemainīgais tautas gars».

Tautas tērpu popularizēšanai fašistiskās varas gados tika izdota grāmata «Novadu tērpi»⁵⁸ ar sīkiem tehniskiem zīmējumiem un norādījumiem par tērpu izgatavošanu pēc muzeja materiāliem.

Samērā plaši raksti par apgērbu ir «Latviešu tautas daiņu» atsevišķu nodaļu ievados.⁵⁹ Te arī ievietots vienīgais plašākais raksts par vīriešu apgērbiem.⁶⁰ Raksta autors, analizējot apgērba attīstību, noteicošu vietu piešķir dažādiem Rietumeiropas modes strāvojumiem, ignorējot konkrētus vēsturiskus apstākļus; tomēr pagrūti iedomāties, ka dzimcilvēkiem būtu bijusi iespēja izsekot jaunākām modes parādībām.

Vairāki īsāki rakstiņi ar tautas tērpu materiālu publikācijas⁶¹ vai arī pareiza tautas tērpa propagandas⁶² raksturu ievietoti periodiskajos izdevumos. Atsevišķi minams E. Elksnītes pētījums par Rucavas kreklēm, kurā sakopota bagāta vietējā terminoloģija un vērojams mēģinājums sniegt kreklu attīstības analīzi.⁶³

Latviešu kultūras krīze buržuāziskās kundzības periodā Latvijā atbalsojās arī lietišķajā mākslā. No Rietumiem ievazāti bezgaumīgie *naturālie* ziedu u. c. motīvi bija izskauduši latviešu tautas mākslas veselīgos pamatus. Tāpēc kaut īsumā jāapskata arī publicējumi par tautas tērpa ornamentiku, jo lielākā daļa ornamentu analizēti, balstoties tieši uz apgērbā sastopamā rotājuma.

Viens no pirmajiem, kas uzsāka cīņu pret banalitāti un bezgaumību lietišķajā mākslā, ir mākslinieks J. Madernieks, kas savus ornamentu zīmējumu publicēja dažādos žurnālos un atsevišķās grāmatās.⁶⁴ J. Madernieka zīmējumi pēc stīla un krāsu zieda ir samērā sveši latviešu ornamentu

tradīcijām, tomēr bezgaumīgo «jugendstila» izšuvumu izskaušanā tiem bija liela nozīme.

Latviešu tautas mākslas ornamentu propagandēšanas darbu turpināja J. Sudmalis, sastādīdams albumu «Latvju Raksti». ⁶⁵ Darba vērtību tomēr zināmā mērā mazina tas, ka visi, arī tekstiliju un adījumu ornamentu zīmēti, neievērojot izšūšanas un adīšanas tehniku īpatnības. Rezultātā plaši izplatījās izšuvumi, kuru ornamenti uz auduma bija uzziņēti taisnām kontūrām ar zīmuli un pēc tam izšūti.

Ornamentam un kompozīcijai veltīts E. Brastiņa darbs divos sējumos. ⁶⁶ Pirmajā sējumā doti atsevišķu ornamentu elementu apraksti, līdz ar mitoloģijā balstītu skaidrojumu, bet otrajā analizēta rakstu kompozīcija. E. Brastiņš kā reakcionārās nacionālistiskās buržuāzijas interešu paudējs klaji parāda savu naidīgo nostāju pret latviešu kaimiņiem — austrumslāviem, nereti aizrunājoties līdz acīm redzami absurdam. Piemēram, meklējot latviešu ornamenta atšķirību no krievu ornamenta, E. Brastiņš apgalvo, ka krievu iespaids lielā mērā pazeminājis latvisko formu cēlumu. ⁶⁷ Protams, ka ar šādu šovinistisku «tīri latvisko» formu meklēšanu autors cenšas noklusēt krievu un latviešu kultūras sakarus un mazināt to ietekmi, lai gan tiem no seniem laikiem ir bijusi liela nozīme abu tautu mākslā.

Latviešu tautas kultūras «pārākumu» pār kaimiņiem — «svešajām kultūrām», tās saistību ar Rietumeiropas un Skandināvijas kultūru savos rakstos turpina propagandēt emigrējušie buržuāziskie nacionālisti. Saprotams, ka, dzīvojot atrauti no latviešu tautas un kultūras, emigranti nevar sniegt jaunus, kaut cik nopietnus pētījumus latviešu materiālās un garīgās kultūras jautājumos, tāpēc ar buržuāziskās Latvijas laika izdevumu atkārtotu iespiešanu tie mēģina mākslīgi saglabāt «tīri» latviskās kultūras paliekas pa visu pasauli izkaisīto emigrantu vidū. Piemēram, lai gan «Latvju rakstu» I sējuma ⁶⁸ ievadā norādīts, ka krājumā ievietoti jauni materiāli un atziņas, tomēr, atskaitot dažas piezīmes par tautas tēpu atdarināšanu un dažus nepublicētus fotoattēlus, tālāk par atsevišķiem fragmentiem no 1939. g. izdotā darba «Novadu tēpi» tie nesniedz. Emigranti gan mēģina īsumā apskatīt latviešu tautas tēpa vēsturi, kā arī izskaidrot tautasdziesmās apdziedātās apģērba daļas, tomēr jaunus secinājumus nav spējīgi dot. ⁶⁹

Pamatojoties uz buržuāziskās etnogrāfijas koncepcijām, emigrantu rakstos atkārtoti pausti nepieņemami uzskati, ka latviešu tautas tēpa attīstība izbeidzoties ar 17. gs. Tomēr, salīdzinot J. Broces 18. gs. zīmējumus ar muzeja apģērba kolekcijām (kas attiecināmas uz 19. gs.), redzam, ka izmainījušies gan atsevišķi apģērba gabali, gan veseli apģērba kompleksi (skat. tālāk, 2. un 3. nod.), sevišķi skaidri tas vērojams Lielvārdes un Piebalgas novada tērpos. Iztirzājot atsevišķu apģērba gabalu attīstību, emigrantu rakstos vienmēr vērojama cenšanās parādīt šo apģērba gabalu

saistību ar Rietumeiropas un Skandināvijas apģērbiem, ignorējot vistuvāko kaimiņu — lietuviešu, igauņu, slāvu un lībiešu ietekmi, lai gan tieši tie ekonomisko un kultūras sakaru ciešās mijiedarbības rezultātā atstājuši vismanāmākās pēdas latviešu kultūras attīstībā. Tātad autori paūz padomju historiogrāfijā jau daudzkārt kritizēto un atmosto varjagu teoriju. ⁷⁰

Jau agrākajos buržuāzisko nacionālistu darbos izvirzīto teoriju par Krustpils novada tautas tēpa «skaidrību» emigrantu «teorētiķi» pieņem bez korektīvām, nemaz tuvāk nepaskaidrojot, kāpēc (nostājas antivēsturiskā būtība būs pārādīta tālāk).

Šādu teorētisku kļūdu dēļ autori materiālu izklāstā nonāk pretrunā ar saviem apgalvojumiem. ⁷¹ No vienas puses, paužot latviešu emigrantu reakcionārās intereses un sludinot «tīri latvisko» un «konservatīvo» kultūru, tie, no otras puses, savos darbos atspoguļo arī 20. gs. pirmajā pusē Eiropā valdošās etnogrāfiskās teorijas, kuru pamatā bija kultūras pārmantošanas idejas (un nevis mijiedarbība), pie kam kā centru, no kurienes šī kultūra ieplūda Latvijā, minot gan Skandināviju, gan Rietumeiropu.

Emigrantu izdotajā latviešu tautasdziesmu krājumā ir publicēti arī J. Strauberga raksti par latviešu rotām un rotkaļu amatu. ⁷² Minētā raksta sastādīšanai izmantoti J. Strauberga jau 1938. un 1939. g. publicētie raksti. ⁷³

Nobeidzot priekšpadomju laika literatūras apskatu, jāsaprot, ka tajā atspoguļojas latviešu buržuāziskās historiogrāfijas trīs attīstības posmi. ⁷⁴

Pirmais posms aptver laiku apmēram no 19. gs. 80. gadiem līdz pirmajam pasaules karam un Lielajai Oktobra sociālistiskajai revolūcijai. Lai gan šajā laikā presē notiek diskusijas par tautas tēpu izmantošanu svētku gadījumos, latviešu tautības autoriem plašāku pētījumu par apģērbiem vēl nav. Pētījumi par apģērbiem šajā laikā pieder sveštautiešiem.

Otrajā posmā — no 1920. g. līdz 1934. g. 15. maija apvērsumam — Latvijas buržuāziskās republikas gados, kad buržuāzija bija kļuvusi par galveno politisko spēku Latvijā un centās nostiprināt savu varu, tautas apģērbam kā greznākajam kultūras mantojuma objektam bija nozīmīga vieta latviešu kultūras augstā attīstības līmeņa «pierādīšanā». Šajā laikā galvenokārt reprezentēšanās nolūkos tiek izdoti kapitāli darbi, kuros sakopoti materiāli par apģērbu, tā ornamentiku un latviskā stila jautājumiem.

Trešajā posmā — no 1934. g. 15. maija fašistiskā apvērsuma līdz padomju varas uzvarai Latvijā 1940. g. — galvenā vērība tiek pievērsta fašistiskās diktatūras un «vadoņa kulta» attaisnošanai. Notiek pastiprināta materiālu vākšana un publicēšana, it īpaši par Zemgales tautas tērpiem. Tiek izdoti plaši tehniskie apraksti par tautas tēpu darināšanu, lai ar tautas tēpa palīdzību propagandētu «tautas vienotības» idejas.

Padomju etnogrāfija, balstoties uz vēsturiskā materiālista metodoloģijas, tautas kultūras

daudzveidību aplūko ciešā saistībā ar tautas sociālekonomisko attīstību. Tāpēc arī jebkuru jauktājamu padomju etnogrāfi pēta kompleksi, t. i., atsevišķu parādību izskaidrojumā par salīdzināmo materiālu sava viedokļa pierādīšanai izmantojot citu zinātņu disciplīnas un avotu liecības.

Būtiski izmainījušās materiālu vākšanas metodes, to pamatā ir marksistiski leņķiniskā metodoloģija. Saskaņā ar to visas parādības tiek fiksētas stingrā vēsturiskā secībā, savstarpēji saistītas, katru priekšmetu uzskatot par cilvēka darba rezultātu.

Ievērojot šos principus, etnogrāfu ekspedīcijas tiek rūpīgi sagatavotas un to dalībnieki vāc tematiski noteiktus materiālus, tā nodrošinot dziļāku ētāmā jautājuma izpratni, savāktā materiāla pilnvērtību un jau materiālu vākšanas gaitā veicot arī pētniecības darbu.

Visplašāko etnogrāfisko materiālu vākšanas, pārdošanas un publicēšanas darbu Padomju Latvijā veic Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta Etnogrāfijas sektors. Materiālu vākšana tika uzsākta tūlīt pēc Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas nodibināšanas: 1946. g. pie ZA Vēstures un materiālās kultūras institūta tika nodibināta etnogrāfu grupa (kopš 1956. g. Etnogrāfijas sektors darbojas Latvijas PSR ZA Vēstures institūta sastāvā). Tomēr pagāja zināms laiks, līdz uzkrājās pieredze, izveidojās etnogrāfu kadri un bija iespējams apkopot un publicēt plašākus ekspedīciju materiālus un apcerējumus. Temats par apģērbiem jau kopš pirmajām institūta dibināšanas dienām bija izvirzīts par vienu no galvenajiem, tāpēc arī par to savākti visvairāk materiāli. Savāktu materiālu lielākā daļa (60%) atspoguļo izmaiņas, kādas notikušas apģērbos padomju varas laikā. 25% materiāla attiecināmi uz buržuāziskās Latvijas gadiem un 15% — uz agrākajiem posmiem.⁷⁵

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora vāktie materiāli sakopoti sektora arhīvā. Te līdz 1962. g. glabājās arī neliela apģērbu kolekcija no Augšzemes, Latgales un Piebalgas; šī kolekcija tagad atrodas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja fondos.

Līdztekus Latvijas PSR ZA rīkotajām ekspedīcijām Latvijas teritorijā, sākot ar 1952. g., darbojas PSRS Zinātņu akadēmijas Etnogrāfijas institūta organizētā Baltijas kompleksā ekspedīcija, kuras sastāvā piedalās arī Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas pārstāvji.⁷⁶ Baltijas kompleksajā ekspedīcijā etnogrāfiskais materiāls tika vākts visās trijās Baltijas republikās pēc vienota plāna, iepriekš nosakot rajonus, kuru pētīšanā būtu iekļautas visas republikas. Šāda ekspedīcijas darba koordinācija ļauj dziļāk un vispusīgāk pētīt tautas materiālās kultūras parādības ne tikai vienas atsevišķas zemes robežās. Ekspedīcijās savāktais salīdzināmais materiāls noder pētniecības darbā dziļākiem un vispusīgākiem secinājumiem. Baltijas kompleksās ekspedīcijas materiāli tika vākti

par zemnieku dzīvojamām ēkām, lauksaimniecības darba rīkiem un apģērbiem.⁷⁷

Padomju varas gados etnogrāfijas pētniecības darba pamatā ir stingrs zinātniskums, un etnogrāfu darbam nodrošinātas visas iespējas tālākai attīstībai.

Pirmais latviešu padomju etnogrāfu darbs ir «Latvju Raksti»⁷⁸: tas aptver 3 mapes ar krāsainu rakstu attēliem un atsevišķu apģērbu daļu aprakstiem. Te izmantotas kapitālajā izdevumā «Latvju Raksti» (1924.—1931.), kā arī citos izdevumos (piemēram, K. Klaustiņa un J. Endzelīna LTD pielikumam) klišējas. Vērtīgākie ir atsevišķo apģērbu daļu apraksti, kuros J. Niedre it īpaši pasvītro zemniecības sociālās neviengabalainības atspoguļojumu apģērbā.

Kā faktu materiāli nozīmīgi ir bij. Valsts vēsturiskā muzeja publicējumi par Rīgas un Latgales novadu tērpiem.⁷⁹ Šo izdevumu teksts nepārsniedz tehnisko aprakstu robežas. Līdzīga rakstura ir krāsainie tautas tērpu bukleti («plēšīņas») ar konspektīviem tekstiem; tos sakārtojuši izdošanai Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas pedagogi un audzēkņi.⁸⁰

Neliels raksts par latviešu zemnieku apģērbu bij. Neretas un Aknīstes rajonos ievietots PSRS ZA Etnogrāfijas institūta krājumā par Baltijas ekspedīcijas materiāliem.⁸¹ Raksti par tautas tērpiem ievietoti arī vēl dažos citos izdevumos.⁸²

Ievērojama nozīme latviešu tautas tērpu attīstības pētniecībā ir arheoloģes A. Zariņas pētījumiem par latgaļu apģērbiem. Balstoties uz arheoloģisko izrakumu materiāliem, iespējams arī etnogrāfiskajā materiālā izsekot zināmāi attīstības līnijai.⁸³

Lai gan pētījumi par mājaušanu Vidzemē⁸⁴ hronoloģiski skar jaunāku periodu — 19. gs. otro pusī un 20. gs. sākumu, bet, tā kā tajos apskatīta aušanas attīstība un apģērbu audumi arī iepriekšējos periodos, tie ir nozīmīgi šīs monogrāfijas temata risināšanai.

Nozīmīgu darbu Jēkabpils rajona iedzīvotāju apģērbu attīstības pētniecībā veikusi L. Terentjeva, kas monogrāfijā «Kolhozu zemniecība Latvijā» izsekojusi zemnieku apģērbu attīstībai vēlā feodālisma, kapitālisma un sociālisma posmā Jēkabpils rajonā.⁸⁵ Autorei labi izdevies atklāt sociālās diferencēšanās atspoguļojumu buržuāziskās Latvijas laika zemnieku apģērbā, un par šo posmu tas ir pirmais pētījums Padomju Latvijas etnogrāfiskajā literatūrā.

Par krievu iedzīvotāju — vecicībnieku apģērbu Latgalē jaunus materiālus publicējusi N. Lebedeva,⁸⁶ labi parādot nodarbošanās veida un tradīciju nozīmi apģērbu izveidē.

Tātad visi līdzšinējie pētījumi par latviešu zemnieku apģērbiem galvenokārt skar tikai atsevišķas jautājuma puses. Mūsu uzdevums bija no marksistiskās metodoloģijas viedokļa novērtēt buržuāzisko autoru uzskatus un, pamatojoties uz jauniem materiāliem, sniegt secinājumus apģērbu attīstības un kultūrvēsturisko sakaru jomā.

APĢĒRBA RAKSTUROJUMS LĪDZ 18. GS. VIDUM

Latviešu apģērba vēsturiskās attīstības raksturojumu sāksim ar mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem, kad katrai cilšu grupai — kuršiem, latgaļiem, zemgaļiem un sēļiem — bija savas apbedīšanas paražas, savdabīgas rotaslietas un līdz ar to laikam arī dažā ziņā atšķirīgi apģērbi.⁸⁷

Senākas ziņas par apģērbiem sniedz arheoloģiskie izrakumi. Pēc atrastajam senlietām un audumu fragmentiem iespējams rekonstruēt tērpus, kas valkāti no 7. līdz 13. gs. Tuvāk neiedziļinoties arheoloģiskā materiāla analizē,⁸⁸ zināmi ekskursi pagātnē tomēr nepieciešami, jo daudzas 18. gs. apģērba daļas savas pirmatnējās formas ieguvušas vēl laikā līdz 12. gs.

Ģeogrāfiskie un klimatiskie apstākļi, kas stipri ietekmē iedzīvotāju apģērba izveidi, Latvijas PSR teritorijā kopš tā laika, par kuru ir pirmās ziņas, kas ļauj spriest par iedzīvotāju apģērbu, nav tik stipri izmainījušies, lai nestu sev līdz radikālas izmaiņas apģērbā. Tāpēc jāpieņem, ka to laiku Latvijas PSR teritorijas apdzīvotāju, tāpat kā visu mērenās klimata joslas apdzīvotāju apģērba sastāvdaļas visumā palikušas tās pašas, kādas tās ir mūsu apskatāmajā laika posmā. Bez tam arī tehnika un virsbūves elementi pirmskapitalistiskajās formācijās visumā attīstās lēnām, un arī tas runā par labu apstāklim, ka apģērba sastāvdaļas kopš 12.—13. gs. līdz 18. gs. nav stipri izmainījušas.

Par senākiem apģērba auduma fragmentiem var uzskatīt atradumus no mūsu ēras 2. līdz 4. gs.⁸⁹ Tomēr šo atradumu skaits ir tik niecīgs, ka apģērbu nav iespējams rekonstruēt. Par pārejas periodu uz šķiru sabiedrību (5.—9. gs.) atradumi ir jau daudz bagātāki; pēc tiem iespējams spriest par apģērbu, kāds tolaik valkats. Sievietes apģērbs sastāvējis no lina krekla, vilnas vai pusvilnas brunčiem (šūtiem vai nešūtiem), plecu segas — villaines,⁹⁰ galvassegas un apaviem. Vīriešu tērps sastāvējis no lina krekla, vilnas vai pusvilnas svārkēm, kas bijuši sajozti ar jostu, no vilnas, pusvilnas vai lina biksēm, cepures ar bronzas spirālēm, autiem un apaviem.⁹¹ Atrastie apģērba daļu fragmenti ar bagātu metāla rotājumu, rotaslietas un cits kapu inventārs liecina par sociālo nevienlīdzību un šķiru attiecību sākumiem.⁹² Šim posmam raksturīgi cieši sakari ar kaimiņu zemēm un ciltīm. Latgalē nostiprinājās sakari ar austrumu kaimiņiem slāviem, bet kuršu un zemgaļu teritorijā izdarītie arheoloģiskie izrakumi liecina par sakariem ar Gotlandes salas iedzīvotājiem un skandināviem.⁹³

Nākošajam periodam (10.—12. gs.) raksturīga ražošanas spēku tālāka attīstība, feodālo attiecību rašanās un šķiru sabiedrības tālāka veidošanās. Straujas attīstības process nesa sev līdz tālāku sociālo diferenciāciju.⁹⁴ Augstāko slāņu pārstāvju apbedījumos pieaug rotaslietu daudzums un villaiņu rotājumu bagātība, turpretim lielākās daļas kapu inventārs satur tikai pašus nepieciešamākos apģērba gabalus un saktas apģērba sastiprināšanai.⁹⁵ Vairums no šā laika rotaslietām izgatavotas uz vietas, bet daļa ievesta no dienvidiem un austrumiem un liecina par kultūras sakaru tālāku attīstību.⁹⁶

Atrastie lina auduma fragmenti vēl nedod iespēju runāt par kreklu piegriezumu,⁹⁷ bet, spriežot pēc mūsu rīcībā esošajiem vecākajiem 18.—19. gs. kreklu paraugiem, jādomā,

ka 12. gs. Baltijā, tai skaitā arī Latvijā, valkāts tunikveida krekls bez uzpleciem ar taisni piegrieztām krekla piedurknēm, bez apročēm. Piedurknes pie delnas locītavam saturēja rokaspīrdes.⁹⁸ Dažos kapos atrastas krekla apkakles paliekas,⁹⁹ bet biežie kaklarotu atradumi un kreklu valkāšanas veids vedina domāt, ka plašāk bijuši izplatīti krekli bez apkaklēm.

Pēc arheoloģiskajiem materiāliem grūti noteikt, kāds bijis gurnu apģērbs 12. gs. Latvijas PSR Vēstures muzeja arheoloģijas nodaļas fondos rekonstrukcijām (jāpiezīmē, ka šīs rekonstrukcijas izdarītas 30. gados) brunči ir šūti, ar celu apaudu apakšmalā¹⁰⁰, citās rekonstrukcijās tie rotāti metāla gredzentiņiem, ko vēlāk nomainīja izšuvumi.¹⁰¹ Saskaņā ar arheologu norādījumiem, ka brunči bijuši šūti, — tas gan netiek pierādīts ar konkrētu materiālu, t. i., šūtām vilnēm, — pieļaujams, ka jau 12. gs. bijuši pazīstami šūti brunči,¹⁰² kas nomainīja nešūto apģērbu, tāpat kā mūsu kaimiņiem iguņiem.¹⁰³ Ļoti maz materiāla ir par vīriešu apģērbu. Pēc prof. H. Mooras domām kā Baltijas, tā Krievzemes tautu vīriešu apģērbs acīm redzot sastāvējis no lina krekla un biksēm, audekla svārkēm (kaftana) un ādas vai lūku apaviem.¹⁰⁴

Sieviešu apģērbā plecu sega — villaine šai laikā (10.—12. gs.) jau ļoti bagāti rotāta, pie kam rotājums ir visai sarežģītas kompozīcijas.¹⁰⁵ Tā kā villaiņu darināšana bija saistīta ar lielu materiālo vērtību un laika ieguldījumu, tad bagāti rotātās villaines liecina par to valkātāju piederību pie turīgāko slāņu pārstāvjiem. Vīrieši valkājuši vilnas auduma svārkus, kas pie kakla dažkārt rotāti ar bronzas spirālēm un uz krūtīm sasprausti ar saktu,¹⁰⁶ ap vidu svārkus saturēja josta. Latgaļu vīriešu apģērba sastāvdaļa ir rokauti.¹⁰⁷ Rokauti atrasti samērā reti un tikai bagātajos kapos, turklāt nav sastopami pēc vācu iebrukuma, tāpēc jādomā, ka tos valkājuši latgaļu feodālās virsotnes pārstāvji.¹⁰⁸

Sieviešu ģimenes stāvokļa un vecuma raksturotāja ir galvassega. Jaunavu galvas rota bija vainags, bet precētu sievu — galvas auts vai cepure. Arheoloģiskajā materiālā vispirms konstatēts metāla vainags. Nedaudzīe 6. gs. bronzas lentes vainagi atrasti zemgaļu kapulaukos.¹⁰⁹ Senākais konstatētais vainaga veids ir posmos savērtu bronzas vijīņu vainags, kas saglabājās līdz 13. gs.; 9. gs. pie latgaļu vaināgiem sāk parādīties dažādi piekariņi, važiņas un lentes, kas konstatēti arī 13. gs. auduma vaināgiem.¹¹⁰ Zemgaļiem un kuršiem vainagi ar piekariņiem nav raksturīgi.¹¹¹ Auduma vainagi, kas rotāti ar uzšūtiem bronzas riņķiņiem un stikla kreilītēm, maz atšķiras no 18. gs. tautas tērpa vaināgiem un liecina par visai senu tradīciju. Bez metāla un auduma vaināgiem 12. gs. pazīstami arī no zirgu astriem pīti vainagi,¹¹² kas pēc materiāla sakrīt ar 18. gs. Rūjienas vainagu, bet pēc formas atbilst 19. gs. sākuma Vidzemes sienamajiem vaināgiem.¹¹³

Jaunavas vainagu, kā arī sievas galvas autu lika galvā godos. Sievas gandrīz nekad nestaigāja ar nesegtu galvu. Ikdienā valkātā galvassega, liekas, būs bijusi lakatveida un, saprotams, ne tik grezna, kāds bija galvas auts. Galvas auti arheoloģisko izrakumu materiālā vēl nav konstatēti, bet, spriežot pēc 18. gs. materiāliem¹¹⁴ un īgauptu etnogrāfiskās literatūras datiem,¹¹⁵ tie droši vien būs valkāti. Arī 17. gs.

rakstītie avoti kā sievu raksturīgāko galvassegu min galvas autu.¹¹⁶

Zināmas grūtības rada vīriešu galvassegu formu noteikšana, bet atrastās spirālītes un ādas sloksnišu fragmenti vedina domāt, ka vīriešiem bijušas apaļas, ar metālu rotātas cepures.¹¹⁷

Kājas kā vīrieši, tā sievietes aptina ar autiem,¹¹⁸ virs kuriem vilka rotātus ādas apavus.¹¹⁹ Lai gan arheoloģiskajā materiālā konstatēti arī ādas apavu fragmenti, galvenokārt seno pilskalnu vietās, tomēr liekas, ka zemnieku parastākais apavu veids būs bijušas lūku vizes, kas, saprotams, nevarēja saglabāties.¹²⁰

Visu šo tērpa komplektu vēl papildināja valkātāja turība atbilstošas rotaslietas, kas arheoloģiskajā materiālā sastopamas lielā vairumā.

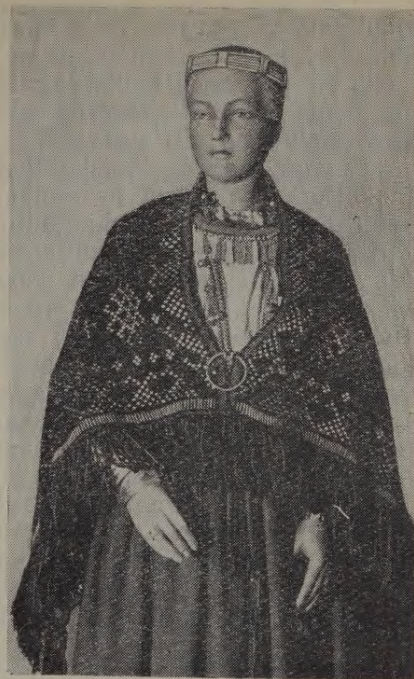
Vācu agresija Baltijas jūras austrumu piekrastē 13. gs. uz ilgu laiku pārtrauca latviešu tautas dabisko attīstības gaitu. Iebrucēju uzvaras rezultātā feodālisms Latvijā attīstījās savdabīgi, jo šķiru ciņu šeit saasināja nacionālās pretrunas.¹²¹ Svešzemnieku jūgā izzūd greznie metāla rotājumi un lielais rotaslietu skaits arī bagāto iedzīvotāju kapos, bet apģērba materiāls un formas šai laikā izmainās visai maz.

Latvijas iedzīvotāju un to kaimiņu kopējās ciņas pret vācu iebrocējiem 13. gs. veicināja to saliedēšanos un zināmā mērā paātrināja latviešu tautības veidošanās procesu. Tomēr feodālā sadrumstalotība, kas turpinājās pēc vācu iekarotāju iebrukšanas, vājie ekonomiskie un kultūras sakari, ekonomisko un kultūras centru un plašākas tirdzniecības gausā attīstības gaita bija par cēloni tam, ka latviešu tautības izveidošanās ieilga uz vairākiem gadsimtiem.¹²²

Ziņas par Livonijas¹²³ zemnieku apģērbiem no 13. līdz 16. gs. ir visai niecīgas. Arheoloģiskajā materiālā var gan izsekot rotaslietu formu tālākajai attīstībai, jo tās vēl samērā lielos daudzumos sastopamas arī 14. gs. kapos. Nedaudzie rakstītie avoti un etnogrāfiskais materiāls dod samērā trūcīgu ainu par šā laika apģērbiem, it īpaši par vīriešu apģērbiem.

Runājot par feodālismam raksturīgajām šķirām — zemniekiem un feodāļiem Latvijā, vienmēr jāsaduras ar nacionālo jautājumu. Tā kā apspiesto zemnieku šķiru veidoja latvieši (un igauņi), tad uz šķiru pretrunu bāzes, kādas pastāvēja starp feodāļiem un zemniekiem, izauga nacionālās pretrunas. Par šo pretrunu aso raksturu liecina kaut vai tāds zīmīgs fakts, ka ar laiku visus brīvos cilvēkus pat oficiālajos dokumentos sauca par vāciešiem, turpretim nebrīvos dzimtlāudis par nevāciem.¹²⁴ Nacionālajām pretrunām bija liela nozīme Latvijā un Igaunijas vēsturē.¹²⁵ Ar tām arī zināmā mērā izskaidrojama vācu feodāļu kultūras niecīgā nozīme latviešu tautas kultūras izveidē; šī kultūra latviešiem nebija pieņemama, jo bija ienisto «kungu kultūra». Daudz nozīmīgāka vieta latviešu tautas tērpa izveides procesā bija etniskā sastāva izmaiņām un kultūras sakariem ar kaimiņu tautām. Garajos un smagajos vācu feodāļu kundzības un feodālās sadrumstalotības gadsimtos latviešu etniskajā sastāvā notika lielas pārmaiņas. Jau līdz 13. gs. Latvijā dzīvojošo cilšu apvienību saplūšanas procesam līdztekus bija vērojama arī citu tautību grupu iekļaušanās latviešu tautībā. Latviešu etniskajā sastāvā ieplūda pie somugriem piederīgie lībieši, kas dzīvoja Kurzemes ziemeļos un Vidzemes rietumos daļā. Latviešu tautībā ieplūda arī krievu, lietuviešu, igauņu un citu tautību elementi, kas kopā ar bijušajām Latvijā dzīvojošām cilšu grupām izveidoja vienotu latviešu tautību ar kopēju teritoriju un valodu. Protams, visi šie procesi savu ietekmi atstāja arī latviešu tautas tērpā, kas, tāpat kā citu tautu tērpi, veidojies tautas konsolidācijas procesā. Tautas tērpā atspoguļojas tautas kultūras specifika un mākslinieciskā gaume, kas stingri saglabājas (sevišķi darbaļaužu vidū) arī nākošajos vēstures periodos. Bet līdz ar to apģērbā kā materiālās kultūras sastāvdaļā katrā vēstures periodā vērojamas zināmas izmaiņas.

Samērā labu priekšstatu par 13.—18. gs. Livonijas zemnieku apģērbiem dod dažādi tērpu zīmējumi un ceļotāju apraksti.¹²⁶ Kā vieni, tā otri no šiem avotiem ir pieņemami tikai nosacīti, jo to autori latviešu zemniekos parasti saskatīja tikai «nekultūrālus vergus». No avotu liecībām iespējams secināt, ka latviešu zemnieku apģērbs 16.—17. gs., lai gan ļoti

5. att. 12. gs. latgaļu sievietes tērpa rekonstrukcija Latvijas PSR Vēstures muzejā.

trūcīgs rotājuma ziņā, sastāv no tiem pašiem apģērba gabaliem, kādi konstatējami arheoloģiskajos izrakumos.

Te jāpiebilst, ka minētie zīmējumi reproducēšanas nolūkos tikuši vairākkārt pārzīmēti; pārzīmēšanu izdarījuši cilvēki, kas paši šos tērpus nekad nav redzējuši, tāpēc arī daļa detaļu ir tā pārveidota un stilizēta, ka rodas grūtības tās pareizi interpretēt.¹²⁷ Ar to zināmā mērā izskaidrojama parādība, ka minētie zīmējumi nesaskan ar tā laika ceļotāju aprakstiem, proti, zīmējumos apģērbi ir ļoti grezni un bagātīgi rotāti, turpretim, spriežot pēc aprakstiem, tie ir ļoti trūcīgi.

Jautājumu palīdz noskaidrot arheoloģiskais materiāls. Kā rāda vēstures dati, feodālo karu izpostītajā un iebrocēju izlaupītajā zemē 13.—15. gs. bieži plisījās bads un mēris, kam nenoliedzami sekoja pagrimums; par to liecina arī arheoloģiskie atradumi: kapu inventārā vairs nav konstatējamas skaistas formas rotaslietas,¹²⁸ rotaslietu forma deģenerējas, rotas kļūst neglītas, mazvērtīgas; sudrabs pamazām no lieišanas izzūd, un arī amatniecības progress nav vērojams.¹²⁹

Tāpēc apšaubāmi ir buržuāzisko autoru vērtējumi, kas mēģināja pierādīt, ka zīmējumos parādītie apģērbi liecinot par latviešu tā laika turību un ka aprakstos minētā «nabadzība daudzreiz ir bijusi pārspīlēta».¹³⁰ Jāpiezīmē, ka feodālisma posmā, tāpat kā vēlāk, neskatoties uz vispārējo grūto stāvokli, latviešu turības pakāpe nebūt nebija vienāda, jo līdzās turīgajiem saimniekiem bija arī nabadzīgie, kuriem, kā to norāda laikabiedri, dažkārt pat nebijis krekla.

Tā kā latviešu zemnieki kā dzimtcilvēki bija piesaistīti zināmam apvidum un, pastāvot naturālajai saimniecībai, visu dzīvei nepieciešamo izgatavoja nē vietējā izejmateriāla ar primitīviem darba rīkiem, tad šādu apstākļu rezultātā izveidojās savdabīgi etnogrāfiski novadi, kas saglabājās līdz 19. gs. vidum, kad sakarā ar kapitālisma straujāku attīstību un vietējā tirgus paplašināšanās radās priekšnoteikumi etnogrāfisko novadu saplūšanai. Tomēr atsevišķos gadījumos novadu īpatnības saglabājās pat līdz 20. gs.

Katra šāda novada iedzīvotājiem bija izveidojušies savi darba paņēmieni, iecienītas rakstu kompozīcijas un arī krāsu salikums, kas veidojās un

papildinājās novada robežās. G. Merķelis savā darbā «Latvieši» izsakās, ka ne tikai katrā apgabalā, bet pat katrā muižā latvieši izturas, gērbjas un domā citādi.¹³¹ Novadu atšķirīgās īpatnības konstatējuši arī citi autori.¹³²

Svarīga nozīme etnisko īpatnību izveidošanā ir kultūras sakariem ar citām tautām. Latvijas vēsturē ir zināmi vairāki gadījumi, kad tās teritorijā nometināti citu tautību iedzīvotāji, kas vēlāk saplūduši ar vietējiem iedzīvotājiem; līdz ar to savstarpēji asimilējušās arī kultūras īpatnības. Bet šāda procesa rezultātā nebūt nerodas kaut kāda jauna kultūra. Tauta saglabā savas īpatnības un papildina tās ar otras kultūras labākajām formām. Tā, piemēram, Bauskas apkārtnē novietoto «krieviņu» ietekme manāma īpatnējā ornamenta izveidē Zemgales tērpu kompleksā.¹³³

Vidzemē un Latgalē svešautiešu grupas (piemēram, igauņi, leiši, poļi) novietotas pēc lieliem kariem un epidēmijām; tāpat no vienas vietas uz otru pārvietoti arī paši latvieši.¹³⁴ G. Merķelis, piemēram, min gadījumus, kad muižnieku sapulce nolēmusi, ka tajos novados, kur vairāk ļaužu, atsevišķi cilvēki vai ģimenes muižniekiem jāpārdod citiem muižniekiem, kuru ļaudis iznikuši vai gājuši bojā karā.¹³⁵

Neskatoties uz katram novadam raksturīgām atšķirībām, latviešu tautas tērpus var iedalīt piecos lielos tērpu kompleksos — Vidzemes, Latgales, Augšzemes, Zemgales un Kurzemes. Tērpu kompleksu nosaukumi nav saistāmi ar administratīvo iedalījumu. Katram kompleksam raksturīgs vairāk vai mazāk vienveidīgs apģērba piegriezums, krāsu zieds un apģērba rotāšanas principi.

Jautājumam par apģērba lokālajiem kompleksiem ir sava vēsture. Kā jau iepriekš tika norādīts, 18. gs. autori, kā arī vēlākie pētnieki pievērsuši lielu vērību tautas tērpu nevienveidībai. Buržuāziskie etnogrāfi, aprakstot latviešu tautas tērpus, to klasificēšanai ieteica dažādas shēmas un sastādīja pat «etnogrāfiskas kartes». Balstoties galvenokārt uz rotājuma ornamenta, tika izdalīti 15—29 apģērba novadi, kas it kā esot raksturīgi noteiktiem apvidiem.

Etnogrāfiskās apģērba kartes pirmo reizi publicētas 1926. g. krājuma «Latvju Raksti» I un II sējumā. Latvijas PSR Vēstures muzejā glabājas J. Jaunzema un M. Siliņa sastādītās kartes; diemžēl, autori nepaskaidro karšu sastādīšanas principus.

M. Siliņš savā apģērba kartē¹³⁶ izdala 23 apgabalus, nosaucot tos visai divaini — par Kūļiem, Kauļiem, Augšgaļiem u. tml., jo pēc M. Siliņa domām Latvijā agrāk esot dzīvojušas tādas ciltis kā latgaļi, malēnieši, kūļi, augšgaļi, zenggaļi, kurši, tāmnieki un ventīņi.¹³⁷ Tātad M. Siliņš, sastādot savu apģērba karti, par pamatu ņēmis it kā teritorijas apdzīvotāju dalījumu ciltīs. Divainos cilšu nosaukumus autors nepaskaidro. Pēc

M. Siliņa domām latviešu raksturīgākās īpatnības vistīrākā veidā saglabājušās Lātavā, kuras centrs esot Krustpils novads (Ungurmuižas, Vīpes un Krustpils pag., kā arī daļa no Līvānu pag.), jo te latvieši neesot sajaukušies ar citām tautām.¹³⁸ Šāda tautas tērpa analīze ir nepareiza un ir pret-runā kā ar vēstures faktiem, tā arī ar materiālu, ko sniedz paši tautas tērpi. Apgalvot, ka t. s. Lātavā nav notikusi tautu sajaukšanās, ir diezgan pārdroši, vēl jo vairāk tāpēc, ka pa šo rajonu gājuši senie satiksmes ceļi uz citām zemēm. Bez tam zināms, ka pēc Ziemeļu kara Vidzemē un tātad arī Krustpils apkārtnē sākās bads, kā rezultātā aizgāja bojā daudz zemnieku. Bojā gājušo vietā muižnieki iepirka zemniekus citos Latvijas rajonos. Beidzot, Krustpils tipa villainē, kuru M. Siliņš uzlūko par raksturīgāko latviešu mākslas paraugu, vērojama samērā jauna tehnika, kas parādās Latvijā tikai 17. gs.¹³⁹ Tāpat arī Krustpils krekla piegriezums ir jaunāks par Kurzemes kreklu piegriezumu, un bez tam pirmajam ir daudz kopēja ar slāvu kreklu piegriezumu (par to sīkāk 2. nodaļā). Tāpat, liekas, ka nav nekāda pamata izcelt Krustpils tērpu kā pilnīgāko un skaistāko, jo, objektīvi vērtējot, katra novada tērpā ir savs savdabīgs skaistums.

Zīmīgi, ka J. Jaunzems savā kartē no pierobežas apgabaliem izdala tikai rajonus, kas robežojas ar KPFSR un Baltkrievijas PSR, un nosauc tos vienkārši par pierobežas apgabalu. Gar Lietuvas un Igaunijas robežu J. Jaunzems šādu «pierobežas apgabalu» neizdala. Tas liecina, ka autors neatzīst kultūras sakaru mijiedarbību, jo citādi nav saprotams, kāpēc šādi pierobežas apgabali nav izdalīti arī gar citām robežām. Iespējams, ka J. Jaunzems, sastādot savu etnogrāfisko karti, ir turējis prātā tikai vienu materiālās kultūras nozari — apģērbu, jo attiecībā uz celtniecības, darba rīku vai apģērba materiālu šāda pierobežas zona neizdalās. Bez tam kartē nav datēta.

J. Niedre, sastādot etnogrāfisko karti, gandrīz visu Latvijas dienvidaustrumu daļu ietver vienā apgabalā, kuru daļa Krustpils, Lielvārdes un Piebalgas novadā.¹⁴⁰ Liekas, ka šāda dalījuma pamatā ir izsūtās Austrumlatvijas villainēs, bet arī tās neatspoguļo visu apģērba daļu īpatnības.

Pēc mūsu domām pareizāk būtu, pamatojoties uz vēsturisko apstākļu un etnogrāfiskā materiāla pētījumiem, apvienot tērpus piecos kompleksos, vēl jo vairāk tāpēc, ka kompleksu izplatības teritorijas zināmā mērā sakrīt ar seno cilšu apvienību teritorijām. Tas, ka kompleksu izplatības un šo teritoriju robežas zināmā mērā sakrīt, nav nejaušība, jo, kā rāda arheologu pētījumi, daudzu apģērba daļu un ornamenta sākmūni meklējami jau arheoloģiskajā materiālā un pēc tiem iespējams skaidri izšķirt katrai cilšu apvienībai raksturīgās iezīmes.

So piecu pamatkompleksu ietvaros iespējams izdalīt vairākus lokālus variantus (novadus), kas izveidojušies 19. gs. noteiktu vēsturisku apstākļu rezultātā. (Viriešu apģērba īpatnības izdalītas tikai piecos kompleksos.) Izveidojot kompleksus,

nemtas vērā visas apgērba daļu īpatnības, kā pieregriezums, tā arī ornamenti; lielāka nozīme šai ziņā ir krekla īpatnībām, jo te saglabājušies senākie elementi. Par pamatu tērpa rotājuma analīzei ņemts goda apgērbs, jo tā rotājums ir visbagātākais.

Pētot latviešu tautas tērpu kompleksus, ne vienmēr iespējams noskaidrot atsevišķu elementu izcelšanos. Daudzas tautas tērpa elementu izmaiņas ir jaunāka gājuma un saistītas ar pilsētas kultūras izplatīšanos lauku sētās, bet daudzas īpatnības sniedzas tālā pagātnē, un to sākumi meklējami jau cilšu īpatnībās. Tas nenozīmē, ka ekonomiskie un vēsturiskie apstākļi nebūtu ietekmējuši apgērba izmaiņas; šai sakarā jāpiezīmē, ka jāatšķir šo izmaiņu pārejošā, nepastāvīgā daļa no paliekošās, raksturīgās. Tā, piemēram, ar metālu rotātas villaines pazīstamas jau kopš 7. gs., bet ir zināms, ka ekonomisku un vēsturisku apstākļu maiņas rezultātā 13. un 14. gs. metāla rotājumu pakāpeniski nomaina stikla zīlīšu rotājums, kuru savukārt 16. un 17. gs. sakarā ar izšūšanas mākas straujāku attīstību un latviešu tuvināšanos citām tautām nomaina krāsains izšuvums. Izšūšanas tehnikas sākumi saskatāmi jau 12. gs. villainēs.¹⁴¹ Tādējādi, izmainoties rotājumam, latviešu villaines savas raksturīgās īpatnējās formas tomēr saglabāja.

Vidzemes tērpu komplekss aptver teritoriju, kur senatnē dzīvojuši latgaļi un lībieši; tās robežas daļēji sakrīt ar Vidzemes 20. gs. administratīvā dalījuma robežām. Vidzemes tautas tērpu kompleksā atspoguļojas arī kultūras mijiedarbība ar kaimiņiem igauņiem, jo ar tiem šīs teritorijas iedzīvotāji vairākus gadsimtus bija politiski un ekonomiski saistīti.

Vidzemes tērpu kompleksā iespējams izdalīt 6 variantus — Rietumvidzemes, Ziemeļvidzemes, Piebalgas, Lielvārdes, Krustpils un Austrumvidzemes. Krustpils tērpā, tā kā novada¹⁴² centrs — Krustpils — atrodas uz Latgales robežas un vairākus gadsimtus bija administratīvi saistīts ar Latgali, ir daudz Latgales tērpu kompleksam raksturīgu iezīmju, tāpēc dažkārt tas tiek pieskaitīts Latgales tērpiem.¹⁴³

Latgales tērpu komplekss izveidojies teritorijā, kur senāk dzīvojuši latgaļi. Atšķirībā no vidzemiekiem, kuru pamats arī galvenokārt veidojies no latgaļiem, Latgales kultūru un tātad arī apgērbu stipri ietekmējuši Latgales īpatnējie ekonomiskie, vēsturiskie un ģeogrāfiskie apstākļi (iedzīvotāju peļņās iešana, jauktais iedzīvotāju sastāvs, zināmā mērā to ietekmējusi arī atšķirīgā reliģija).

Latgales kompleksā izšķirami 2 varianti — Dienvidlatgales un Ziemeļlatgales.

6. att. Latviešu apgērba kompleksi un to lokālie varianti 19. gs. sākumā:

1 — Rietumvidzemes; 2 — Ziemeļvidzemes; 3 — Piebalgas; 4 — Lielvārdes; 5 — Krustpils; 6 — Austrumvidzemes; 7 — Dienvidlatgales; 8 — Ziemeļlatgales; 9 — Augšzemes; 10 — Zemgales; 11 — Ziemeļkurzemes; 12 — Ventspils; 13 — Alsungas; 14 — Kuldīgas; 15 — Austrumkurzemes; 16 — Dienvidkurzemes; (17—19 — Nīcas, Bārtas, Rucavas).

Augšzemes kompleksa tērpi izplatīti teritorijā, kur senāk dzīvojuši sēļi. Pēc savām raksturīgākajām iezīmēm tērpu atsevišķas sastāvdaļas tuvas Vidzemes, Latgales un dažreiz arī Zemgales kompleksa tērpiem. Tomēr Augšzemes tērpu komplekss izdalāms atsevišķi, jo kreklu tips ar piešūtiem uzplečiem, kāds izplatīts Augšzemē, nav sastopams iepriekš minētajos kompleksos, izņemot Lielvārdes novadu.

Zemgales kompleksa tērpi valkāti seno zemgaļu apdzīvotajā teritorijā. Zemgales komplekss veidojies īpatnējos vēstures apstākļos. 13. gs. zemgaļi, cīnās ar vācu iebrucējiem cietuši sakāvi, devās uz Lietuvu, bet viņu zemē ienāca citu novadu iedzīvotāji; starp citu, Zemgalē tika noņemti arī somu voti. Zemgales novada īpatnību veidošanā sava nozīme bijusi arī hercoga Jēkaba manufaktūrām. Tāpat novada iedzīvotāju ciešie sakari ar kaimiņiem lietuviešiem veicināja atšķirīgu tērpa valkāšanas tradīciju izveidošanos.

Kurzemes kompleksa tērpi izplatīti teritorijā, kur senāk dzīvojuši kurši un lībieši. Kurzemes lībieši asimilācijas procesā savas īpatnības saglabāja daudz ilgāk nekā Vidzemes lībieši. Zināmā mērā tas atspoguļojas arī tautas tērpos. Bez tam šo teritoriju nav skāruši tādi postoši kari kā pārējo Latviju, tāpēc arī šeit atsevišķas ļoti senas tautas tērpu iezīmes saglabājas ilgāk, dažos novados pat līdz 20. gs. vidum. No otras puses, tieši Kurzemes tērpu kompleksā saglabājušies visvecākie apģērba gabalu rotājumi — zilās mēlenes ar metāla rotājumu un metāla vainadziņi. Kurzemes kompleksa izplatības robežas gandrīz sakrīt ar buržuāziskajā Latvijā pastāvošajām Kurzemes administratīvajām robežām. Tērpa kompleksa atšķirīgas īpatnības ir kreklu rotājums, īpatnējās villaines, metāla jostas, metāla vai zīļu vainagi ar cietu pamatni un spēcīgais krāsu zieds.

Kurzemes tērpu kompleksā 6 varianti: Ziemeļkurzemes, Ventspils, Alsungas, Kuldīgas, Austrumkurzemes un Dienvidkurzemes.

APĢĒRBA MATERIĀLS, VEIDI UN VALKĀŠANAS TRADĪCIJAS

Lai gan 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā Latvija vēl bija feodāli dzimtbūtnieciska zeme, tomēr šai laikā muižu saimniecībās arvien vairāk iespiedās preču-naudas attiecības. Muižnieki centās kļauties saimniecības produktu lielāko daļu pārvērst precēs, ko pārdeva vai nu vietējā tirgū, vai izveda uz ārzemēm. Viskrievijas tirgus izveidošanās zināmā mērā ietekmēja Baltijas muižu saimniecisko attīstību, radot izmaiņas arī kļaušu zemnieku dzīves veidā.

Sākot ar 18. gs. beigām, muižnieki pastiprināti sāka atņemt zemniekiem zemi, lai uz zemniekiem atņemtās zemes rēķina paplašinātu savu muižu saimniecību. Kļaušu apmēri arvien palielinājās, un zemniecība grima nabadzībā.

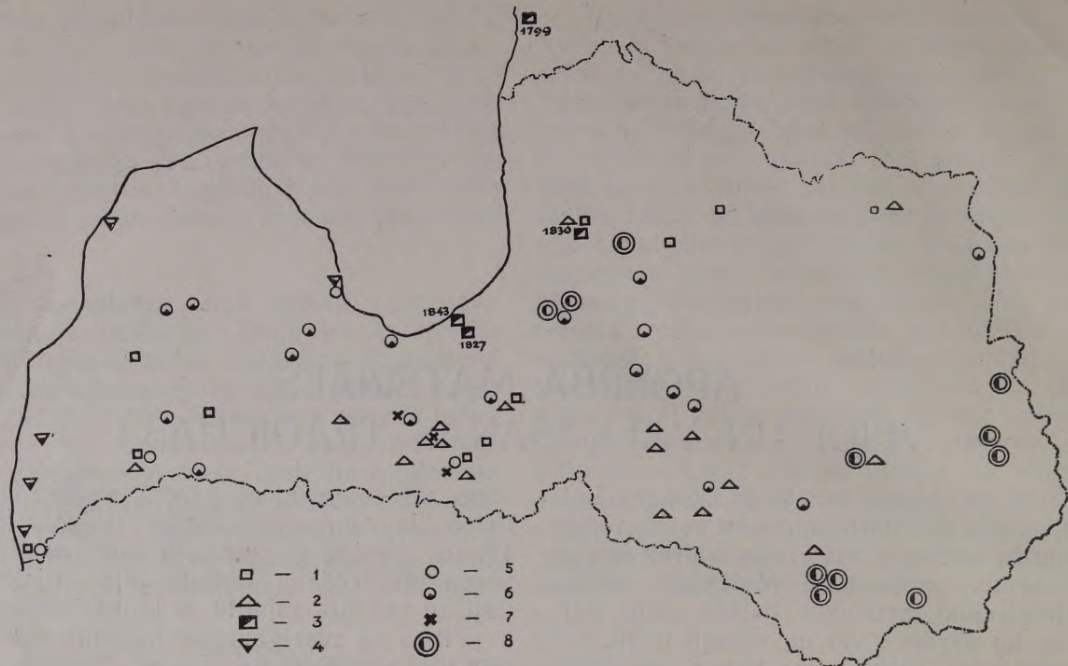
Kļaušu saimniecības sairums un kapitālistiskās ražošanas veida nostiprināšanās veicināja lauksaimniecības tehnisko nozaru, kā arī manufaktūru un amatniecības attīstību. Dzimtbūtnieciskā manufaktūra Latvijā izveidojās jau 17. gs. Kurzemes hercogistes manufaktūras savus ražotos audumus pārdeva ne vien Vidzemē, bet arī Krievijā, Zviedrijā, Lietuvā un Polijā.¹⁴⁴ Tomēr šīs manufaktūras lielākoties pastāvēja samērā īsu laiku un agrāk vai vēlāk panīka, jo bija radušās uz vēsturiski un ekonomiski nepietiekami sagatavotas bāzes. Latvijā manufaktūru rūpniecības vēsture praktiski sākas 18. gs. beigās.¹⁴⁵ Manufaktūras un preču sīkražošana 18. gs. beigās bija izplatītas visā Latvijā.

Līdz 18. gs. vidum un vēl ilgi pēc tam rūpnieciskās ražošanas pamatā Latvijā bija zemniekamājamatnieka darbs uz laukiem un cunftu amatnieka darbs pilsētā. Dzimtcilvēki gatavoja dažādus rikus un priekšmetus kā savām, tā arī muižnieku vajadzībām.¹⁴⁶ Nereti zemnieku ražojumu pietika ne tikai zemnieku pašu vajadzībām. Sīkražotāji gadatirgos un pilsētās pārdeva savus ražotos audumus, tādējādi konkurējot ar pilsētu cunftes amatniekiem. Sakarā ar cunftes amatnieku protestu Rīgas maģistrāts 18. gs. beigās zemniekiem aizliedza Rīgas priekšpilsētās tirgoties ar pašu darinātiem audekliem. Par lauku amatnieku konkurenci ar pilsētu amatniekiem liecina arī Kurzemes hercoga 1772. g. aizliegums lauku amatnie-

kiem un zemniekiem pārdot savus darinājumus lielos daudzumos.¹⁴⁷ Tomēr jāsaprot, ka visumā 18. gs. un 19. gs. pirmajā pusē amatniecība un preču sīkražošana Latvijā bija attīstīta samērā vāji un vēl bija saistīta ar lauksaimniecību.

Viena no svarīgākajām mājamatniecības nozarēm bija vērpšana un aušana. Zemniekiem kā no-devu daļa bija jānodod muižai savērpti lini vai no-austs audekls. Līdz ar tirdznieciskās zemkopības attīstību muižnieki peļņas ieguvei sāka izmantot arī mājamatniecības nozares, izdodot zemniecēm linus uz māju vērpšanai vai arī ziemas mēnešos sasaucot tās muižā vērpt.¹⁴⁸ 19. gs. sākumā vairākās kroņa muižās Kurzemē atjaunoja 18. gs. izbeigtās un vakas naudā ieskaitītās vērpšanas kļaušas, kuras zemnieku sievas pildīja mājās.¹⁴⁹ Daļu savērpto linu un linu audumus muižnieki patērēja savām vajadzībām, bet daļu pārdeva vietējos tirgos.¹⁵⁰ Ērtais ūdensceļš — Daugava, kas saistīja Latgali ar Rīgas ostu, deva iespēju Latgales muižniekiem linu šķiedras un linsēklas eksportēt uz ārzemēm.¹⁵¹ Spriežot pēc O. Hūna atzīmēm, paš-austie linu un vilnas audumi nebijuši visai labas kvalitātes; valdošās šķiras pārstāvji kā pilsētās, tā uz laukiem parasti valkājuši no ārzemēm ievestus linu audumus¹⁵² vai arī iegādājušies profesionālo audēju ražojumus.¹⁵³ Vilnas audumus muižnieku un pilsētnieku augstāko slāņu vajadzībām tāpat ievada no ārzemēm vai Iekšķrievijas guberņām; tie bija smalkāki un vairāk atbilda augstāko kārtu gaumei. 18. gs. otrajā pusē arvien vairāk samazinājās muižai strādājošo kurpnieku un drēbnieku skaits, jo tie, pieaugot muižnieku dzīves standartam, vairs nespēja apmierināt feodāļu prasības. Par modes lietu kļuva pilsētā gatavoti uzvalki un apavi.¹⁵⁴

Neskatoties uz feodālisma laikā valdošo nerakstīto likumu — zemnieku saimniecībām sagādāt sev visu nepieciešamo mājamatniecības ceļā, 18. gs. beigās Latvijā iezīmējoties naturālās saimniecības sairuma pazīmēm, turīgākie zemnieki vairs neiztika tikai ar savā sētā saražoto un sāka pirkt amatniecības ražojumus. Tas viss saistāms ar zemnieku diferenciācijas pastiprināšanos. Diferenciācija, vismaz Rīgas tuvumā dzīvojošo zem-

7. att. Manufaktūras un fabrikas 17. gs. — 19. gs. pirmajā pusē:

1 — vadmālas austuves; 2 — lina austuves; 3 — kokvilnas apstrādāšanas; 4 — dzintara virpotavas; 5 — veltuves; 6 — stikla ceplī; 7 — tapešu audumu darbnīcas; 8 — ādu apstrādāšana.

nieku vidū, jau bija tik spēcīga, ka turīgākie zemnieki nebija vairs mierā ar pašu mājas sieviešu šūtajām goda drēbēm, bet valkāja jau īpaša skrodēra šūtus apģērbus.¹⁵⁵

Svarīga nozīme vērpsanas un aušanas tehnikas tālākajā izveidē bija gan manufaktūru un amatniecības attīstībai, gan arī pilsētu amatniekiem, kas uz laiku strādāja muižās. Lai celtu darba ražīgumu, muižnieki ieteica vārpstiņu nomainīt ar vērppjamo ratiņu, kas 18. gs. izplatījās visā Latvijā.¹⁵⁶

Tirgus ietekmē vispirms muižu amatniekiem, bet pēc tam arī zemnieku sētās parādās plataki aušamie stāvi.¹⁵⁷ Manufaktūrās austu audumu tehnikas pārveidotā formā ieviesās arī mājrupniecībā.

19. gs. pirmajā pusē, neraugoties uz preču naudas saimniecības vērsanos plašumā, zemnieku saimniecību lielākajai daļai joprojām bija naturāls raksturs: zemnieks pats gatavoja mājās nepieciešamos darba rīkus, bet zemniece pati noauda ikdienai un godiem nepieciešamās drānas. Lauku amatnieku pakalpojumus varēja izmantot tikai zemniecības turīgākā daļa, kas bija samērā niecīga.

19. gs. 30. gados Latvijā sākās rūpniecības apvērsums.¹⁵⁸ Pats lielākais ekonomiskais un kultūras centrs bija Rīga, bet arī citās pilsētās bija manufaktūras, kas ražoja apģērbu un apavu materiālus. 19. gs. 20. gadu vidū Rīgas kapitālistiskajā rūpniecībā pieauga kokvilnas un vilnas izstrādājumu ražošanas nozīme. Tomēr zemnieku saimniecībās tiem vēl būtiskas nozīmes nebija. Arī dzimtbūšanas atcelšana 1817. un 1819. g. faktiski neiznī-

cināja zemnieku atkarību no muižniekiem. Visa zeme, tai skaitā arī tā sauktā zemnieku zeme, palika muižnieku īpašums, un līdz 60. gadiem Latvijā zemnieku-zemes īpašnieku bija ļoti maz.¹⁵⁹ Latviešu tauta 19. gs. sākumā joprojām bija darba nomākie dzimtcilvēki. Klaušu noma un citas dzimtbūniecisko attiecību paliekas, bet Latgalē arī dzimtbūšanas saglabāšanās un zemnieku vispārējā nabadzība stipri ierobežoja rūpniecības preču patēriņu.¹⁶⁰ Iekšējā tirgus šaurie ietvari savukārt kavēja kapitālistiskās liērūpniecības attīstību.¹⁶¹ Tikai ļoti neliela latviešu daļa atradās labākā stāvoklī. Tie bija daži muižu nomnieki, sīki uzņēmēji u. c. kungu labvēlību izpelnījušies muižnieku «rokaspuiši» — krodzinieki, dzirnavnieki u. c. Tomēr arī tie nepiederēja pie kungu kārtas un locīja muguras vācu baronu un citu kungu priekšā. Tā laika ekspluatatoru šķiras bija muižnieki un augošā buržuāzija, kas rekrutējās gandrīz vienīgi no vāciešiem.¹⁶² Vācieši ģērbās pēc tolaik Rietumeiropā valdošās modes, bet to līdzskrējēji — krodzinieki, dzirnavnieki u. c. centās līdzināties kungu kārtai.¹⁶³

Pirmskapitālisma laikā un vēl 19. gs. pirmajā pusē zemnieki dalījās māju nomniekos jeb saimniekos, kalpos un vaļiniekos. Neraugoties uz pastāvošajām pretrunām, saimniekus un kalpus joprojām vienoja kopējā cīņa pret muižniekiem. 30 gados ļoti smags kļuva vaļinieku stāvoklis; tie izeju no nabadzības meklēja, dodoties pat ar visām ģimenēm uz pilsētu. Tieši šo vaļinieku un peļņās gājēju apģērbā visātrāk ieviesās jauni ma-

teriāli un apģērbu formas. Smagais kļaušu jūgs neļāva saimniekiem krasi izdalīties no vispārējās zemnieku masas, jo kā saimnieku, tā kalpu apģērbu darināja uz vieniem un tiem pašiem aužamajiem stāviem. Turpretim apģērba krājumu un rotājumu ziņā kalpu un saimnieku apģērbi bija jau atšķirīgi.

Pārejot uz naudas nomu un iepērkot mājas, sākās straujāka zemnieku diferenciācija. Ja arī tās rezultātā trūcīgās un daļēji arī vidējās saimniecības zemnieki apģērbu materiālu joprojām auda pašu mājās, tad turīgie saimnieki goda tēriem sāka pirkt fabrikās austus audumus un, cenzdamiem atdarināt muižniekus un pilsētu buržuāziju, kā pirmie atteicās no tradicionālajiem tautas tēriem.¹⁶⁴

19. gs. otrajā pusē, sevišķi 70. un 80. gados, sakarā ar kapitālisma straujāku attīstību, rūpniecības ražošanu ieviešanos un pilsētas modes ietekmes pastiprināšanos laukos tēriņus jau masveidā papildināja ar rūpniecības ražojumiem, līdz beidzot tos nomainīja pēc pilsētas modes šūti apģērbi.¹⁶⁵

Šā posma arhīvu dokumentos un citos vēstures

avotos aizvien biežāk minēti apģērba gabali no pirktā materiāla. Visbiežāk minēti zīda vai kokvilnas galvas lakatiņi,¹⁶⁶ bet 80. gados vairāk sāk minēt «bukstiņa drēbes», «pirktos brunčus», «katūna jakas», «muslīna lakatus».¹⁶⁷ Turīgāko zemnieču apģērbu liela daļa darināta no pirktā materiāla.¹⁶⁸ Turpretim mazturīgāko zemnieku un laukstrādnieku apģērbi gandrīz visi vēl darināti no pašauda materiāla.¹⁶⁹

Jāatzīmē, ka kapitālisma attīstība Latvijas lauksaimniecībā norisinājās ne revolucionārā ceļā, bet pa t. s. prūšu ceļu. Tūkstošiem zemnieku saimniecības tika izputinātas, daudzas zemniekus muižnieki izlika no iekoptām mājām, tās ar visu zemi pievienojot muižām. Zemnieki, kam bija izdevies iekrāt kādu mazumu naudas, bija ieinteresēti iepirkt no muižniekiem zemi.¹⁷⁰ Saprotams, ka, līdzekļus krājot māju iepirkšanai, zemnieku saimniecībās vēl aizvien bija ļoti maz liekas naudas pirktā apģērbu iegādei. Tāpēc arī, neskatoties uz kapitālisma straujo attīstību, 19. gs. otrajā pusē lielākā zemnieku daļa apģērbu turpina darināt mājās, lai gan piegriezumā jau šai laikā dominē pilsētu modes.

AUDUMU DARINĀŠANA UN APSTRĀDĀŠANA

Galvenais zemnieku apģērba materiāls feodālisma laikmetā ir vilna un līni, kuru apstrādāšana gūlās uz zemnieču pleciem.¹⁷¹

Aušana Latvijas PSR teritorijā bija pazīstama jau ļoti sen; par to liecina arheoloģiskajos izrakumos atrastās primitīvo aužamo stāvu un vērpjamo skriemeļu paliekas. Pēc arheoloģes A. Zariņas atzinuma 19. gs. sākumā izplatītās apģērba darināšanas tehnikas bijušas pazīstamas jau 13. gs.¹⁷² Ražošanas spēku un ražošanas attiecību attīstības rezultātā horizontālie aužamie stāvi parādījās 12. gs. latgaļu teritorijā.¹⁷³ Tiem bija nozīmīga vieta aušanas tehnikas pilnveidošanā. Horizontālie aužamie stāvi pakāpeniski, vairāku gadu laikā izspieda mazražīgākos vertikālos stāvus.¹⁷⁴ 18. gs. beigās jau pazīstami uzlaboti horizontālie aužamie stāvi, kuru platums tāpat kā vēlāk, 19. gs., ir 90—125 cm;¹⁷⁵ ar nelielām variācijām tie izplatīti visā Latvijā. Apģērba audumu platumam bija liela nozīme, jo tas zināmā mērā veicināja īpatnēja piegriezuma izveidošanos (tunikveida krekli un brunči no viena auduma gabala).

AUDUMI

19. gs. sākumā bija pazīstamas šādas apģērba audumu tehnikas: pamatpinumi — vienkārtņi, trinītis, atlasi un dažī viņu atvasinājumi, piemēram, ripss. Pašu vienkāršāko no tām — vienkārtņi (8. att., 1) — auda ar divām nišu kārtām. No vien-

kārtņa audekla darināja krekļus, snātenes, priekšautus, aubes un rūtainos vilnas brunčus, kā arī vīriešu un sievietes virsdrēbes, jakas un ņieburus.

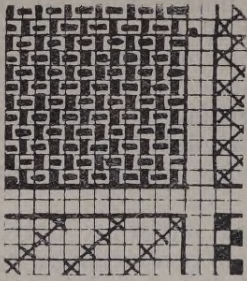
Vertikāli svītrinos brunčus auda audu ripsā; to auda tāpat kā vienkārtņi, tikai velkus savilka retā šķietā, tāpēc aužot iekšaudi pilnīgi nosedza velkus, audumā veidojot ripsa audumiem raksturīgas vertikālās līnijas (8. att., 2).

Trinīti auda ar trīs vai četrām nišu kārtām. Aužot pēc šīs tehnikas, audumā izveidojās diagonālas svītras (8. att., 3), jo aužot raksts ar katru nākošo audu kārtu regulāri pavirzījās tālāk pa vienu diegu. Trinīša audumus lietoja villainēm, ņieburim, jakām un vīriešu biksēm, svārkim un virsdrēbēm. Pazīstams abpusējais, velku un audu trinītis. Velku trinītī auduma labajā pusē pārsvarā redzami velki, bet audu trinītim — audi. Abpusējā 4 rūšu trinītī austas villaines no 9. līdz 12. gs.

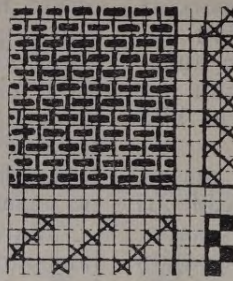
Auda arī rakstainā trinītī (8. att., 4) (acainī, krusta trinītī). No šādā tehnikā austiem audumiem, piemēram, šuva sievietes kreklu augšdaļas Ziemeļlatgalē.

Atlasa pinumā (8. att., 6) audu diegs šķērso ik trīs velku diegus, vienu izlaižot. Lai dabūtu šādu audumu, velkus vienmēr ņem smalkākus par audiem, lai tie virspusē nebūtu redzami. Atlasa pinumā, piemēram, austs Bārtas un Rucavas novadu brunču audums.

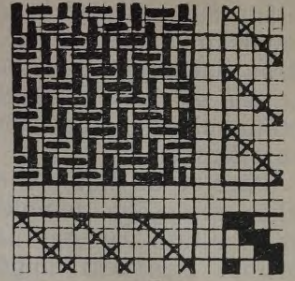
Rakstainiem audumiem ar sarežģītu diegu pinumu lietotas vairākas nišu kārtas, kā arī attiecīgi vairākas pamiņas. Tāds, piemēram, ir drelļu raksts Rucavas novada snātenēs.

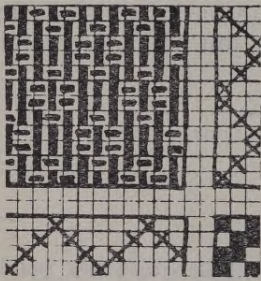
1

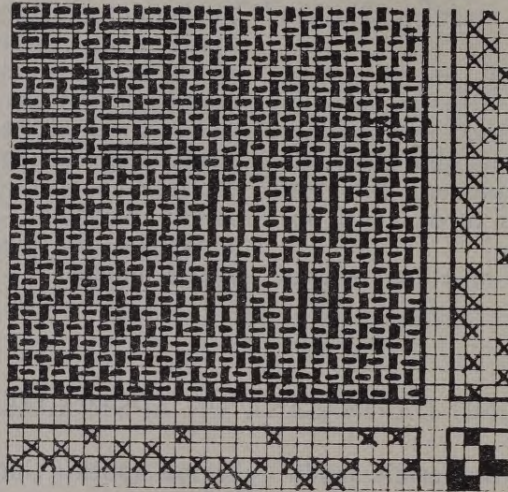
2

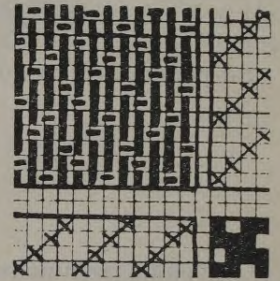
3

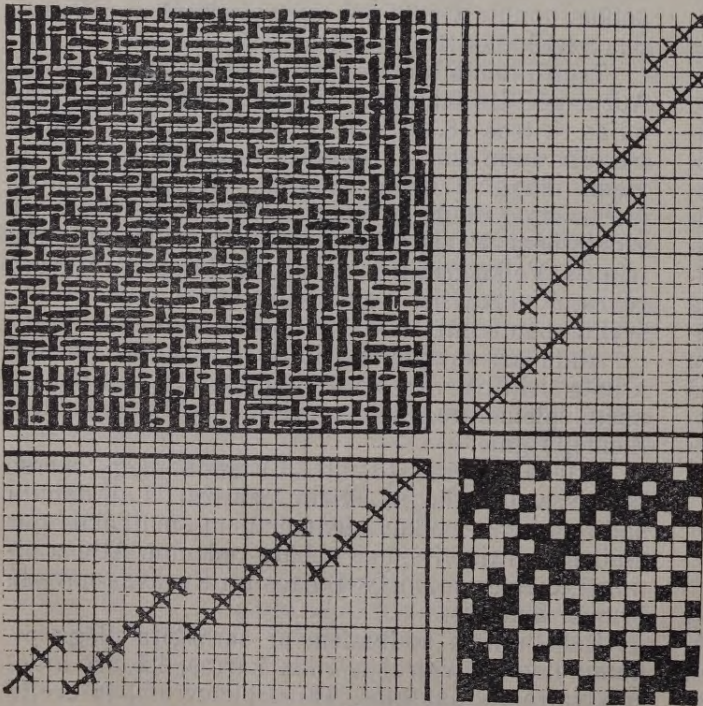
4

5

6

7

8. att. Audumu tehnikas:

1 - vienkārtnis; 2 - vienkārtņa ripss; 3 - trīnītis;
 4 - krusta trīnītis; 5 - pušuļainais audums; 6 -
 atlāss; 7 - atlāsa drēllis.

Vienkārtnim un abpusējam trinitim, kur velki un audi virspusē redzami vienādā mērā, lietoti vienādi smalki velki un audi. Tādiem audumiem kā audu ripss, audu trinitis un audu atlases velkiem ņēma linu diegus, audiem — vilnu.

Rakstaino audumu krāsaino rakstu parasti ielasīja, un tas ir izšūtā ielocītā raksta priekštecis. Ielasītā rakstā austi vecākie Ziemeļlatgales kreklu uzpleči un piedurkņu augšgali, kā arī Dienvidkurzemes villaines.

Vissarežģītākā ir Zemgales brunču audumu tehnika: tos aužot, rakstu ielasīja ar skalu palīdzību.¹⁷⁶

Mežģiņveida audumā austas Latgales snātnes.¹⁷⁷

Savdabīgus brunču rakstus panāca, krāsojot dzijas ar pārsējumiem (Augšzemē) vai sašķetinot divu krāsu dzijas (Kurzemē).

LINU BALINĀŠANA UN VILNAS VELŠANA

Goda apģērbiem linu audumu vienmēr balināja. Balināšanas process sākās jau ar dzijas balināšanu un mazgāšanu; labākus rezultātus guva, balinot audeklus. Vecākais linu audumu balināšanas veids ir balināšana saulē, audumu samērcot mīkstā ūdenī.¹⁷⁸ Otrs veids ir balināšana ar sārma palīdzību. Linu vai pakulu audumus parasti vispirms labi izvelēja vai vārīja stiprā sārmā¹⁷⁹ un slapjus žāvēja saulē (izkarot uz žogiem vai izklājot zālē). Kad audekls izžuva, to atkal iemērcā un izlika saulē. Šo procesu atkārtoja vairākas reizes gandrīz mēnesi no vietas, kamēr audekls kļuva pilnīgi balts. Balināšanas laikā audeklu atstāja ārā kā dienu, tā nakti, jo arī rasa veicināja balināšanu.

Izžuvušie linu audumi bija nelīdzeni un cieti, tāpēc, lai tos padarītu piekļāvīgus un spožus, audumus kūla. Vienkāršākais audekla kuļamais darba rīks ir apaļa koka vāle. Salocītu auduma gabalu uzlika uz koka blūka un, visu laiku grozot, dauzīja ar vāli. Dažkārt audumu rullēja — uz apaļa gluda koka veltņa uzlīto audumu vāļāja zem rullējamā dēļa, kura apakšpuse varēja būt gluda vai rievaina. Šie audekla un veļas apstrādāšanas veidi dažviet pazīstami vēl šodien.¹⁸⁰

Vilnas audumus virsdrēbēm un vīriešu svārkkiem pēc noņemšanas no aužamiem stāviem vēla. Līdz 19. gs. otrajai pusei audumus vēla ar rokām mājas apstākļos. Audumu vēla tādēļ, lai tas kļūtu biežāks un mīkstāks. Vēla parasti vasarā, bet, ja bija nepieciešamība vēlt ziemā, tad rūpējās, lai telpas būtu siltas, jo siltumā audums vēlās labāk. Noteiktas telpas velšanai nebija, parasti vēla pirti vai citā kādā telpā, vasarā arī upmalā vai skaidienā.¹⁸¹ Velšanas laikā bija rūpīgi jāseko, lai saglabātos vajadzīgā temperatūra un audums būtu pietiekami mitrs. Ierīces, uz kurām vēla vadmalu, bija primitīvas un ļoti dažādas. Viens no vecākajiem velšanas veidiem ir velšana uz kokzaru ecē-

šām¹⁸² vai virvēm, kas krusteniski savilkta liela kubla dibenā.¹⁸³ Pilnīgāks velšanas veids ir velšana ar speciāliem rievainiem veltņiem.¹⁸⁴ Sākot velšanu, audumu vispirms samērcēja karstā sārmā, ziepju vai linsēklu novārījumā, pēc tam izlika uz velētavas un pamatīgi izvelēja. Tad nesa istabā un slapjo audumu izklāja uz durvīm vai citas vēlamās vietas, puīši un meitas sasēdās tam apkārt un sāka ar rokām berzēt audumu, lai tas saveltos.¹⁸⁵

Pēc velšanas vadmalu rūpīgi mazgāja un stiepa. Savelto vadmalu satina uz veltņa un nolika pie sienas, lai notecētu ūdens, pēc tam to izlika žāvēt¹⁸⁶ vai nu ārā, vai maizes krāsnī, lai pūka labāk piegulētu audumam. Izžuvušo vadmalu salocīja negludinātu, gludināja tad, kad sāka šūt.¹⁸⁷ Kopš 19. gs. vidus vadmalu sāka vēlt un gludināt dzirnavās, kuras starp Rīgas manufaktūrām minētas jau 1815. g.¹⁸⁸

KRĀSOŠANA

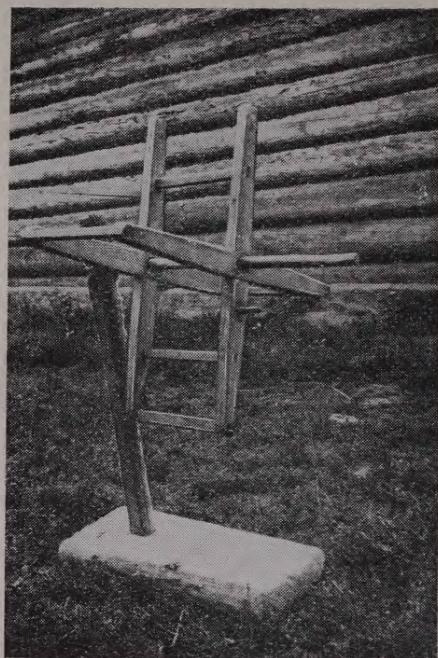
Audumu un dziju krāsošanai līdz 19. gs. vidum lietoja gandrīz vienīgi augu krāsas. Kurzemes hercogistes krāsotavās 17. gs. ne tikai krāsoja audumus, bet arī izgatavoja dažādas krāsas no ievestiem krāskokiem. Vienu no pirmajām ievada indigo krāsu, pernambukkokus un sarkan kokus.¹⁸⁹ Ar ievestiem krāskokiem audumus krāsoja arī 19. gs. pirmās puses manufaktūrās.¹⁹⁰ Šādas krāsas pārdotas arī vietējos gadatirgos.¹⁹¹

Zemnieku apģērba krāsošanā, kā liekas, šīm krāsām vēl nebija nekādas lielās nozīmes. Pēc laikabiedru liecībām vēl visu 19. gs. otro pusi plaši izplatīta ir krāsošana ar augu krāsām.¹⁹² Augus krāsošanai ieguva uz vietas, tāpēc audumu krāsa atsevišķos novados lielā mērā bija atkarīga no vietējās augu valsts. Tā ar laiku izveidojās audumu krāsu un rakstu vietējās tradīcijas, kas nezaudēja savu nozīmi arī tad, kad 19. gs. otrajā pusē sāka lietot ķīmiskās krāsvielas.¹⁹³

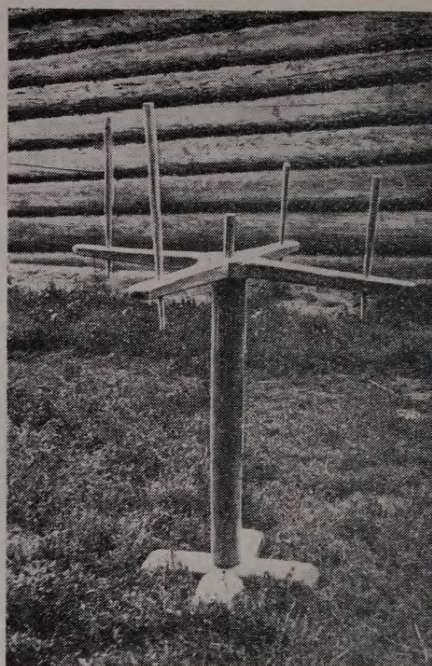
Pēc priekšmetiem, kas saglabājušies no 19. gs., secināms, ka izplatītākās bijušas gaišās krāsas. Ne sievietes, ne vīrieši vienkrāsainus apģērbus nevalkāja. Tā, piemēram, 19. gs. vidū Krustpils novadā vīriešu bikses šuva no tāda paša auduma kā sievietu brunčus, kuru rakstu veidoja raibu kvadrātu un joslu kombinējums.¹⁹⁴

Tomēr latviešu (sevišķi vīriešu) apģērba pamatdaļas un rakstu fons līdz pat 19. gs. galvenokārt bija balts vai gaišpelēks.¹⁹⁵ Latvijas pazinības 112 dažādu stādu, ko izmantoja krāsošanai.¹⁹⁶ Viena no iecienītākajām bijusi sarkanā krāsa, jo izplatītais krāsošanas augs — madara (*Galium verum*) devis labu sarkanu krāsu.

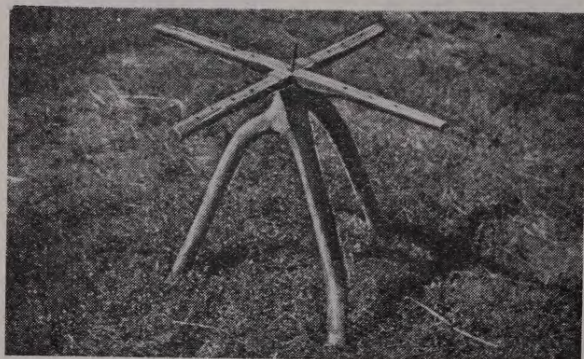
Liekas, ka pareizs ir M. Skružiša pieņēmums, ka krāsošana sarkanā krāsā latviešiem bijusi pazīstama jau sen.¹⁹⁷ Kā zināms, sarkanā krāsa ļoti daudzām tautām ir viena no iemīļotākajām un senākajām.¹⁹⁸

1

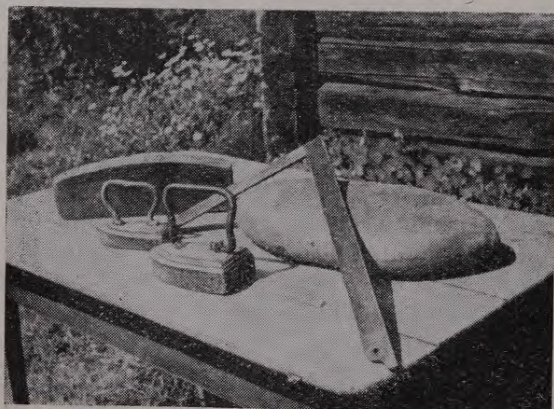
2

3

4

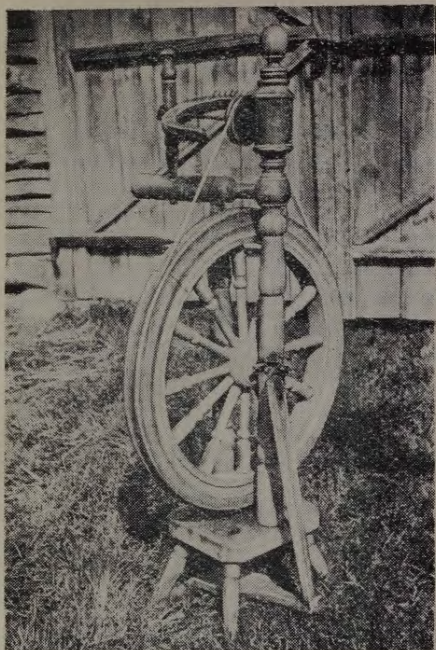
5

To, ka bāli, bezkrāsaini raksti nav bijuši iecienīti, liecina arī sekojoša latviešu tautasdziesma:

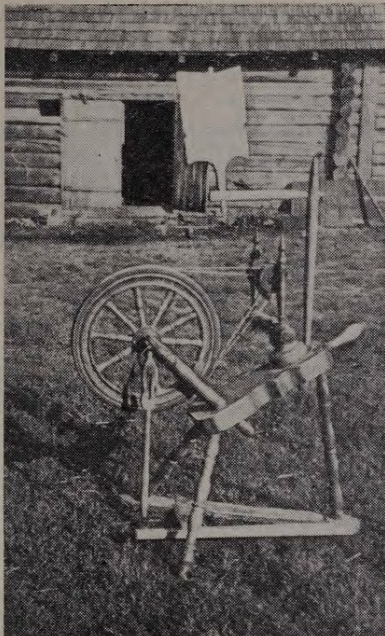
Nesmejat, sveši ļaudis,
Ka man bāli dzīpariņi,
Grāvu grāvus izstaigāju,
Maraniņu [madaru] meklēdama.
LTD, 120

Maza mana roka bija,
Bāli mani dzīpariņi.
LTD, 93

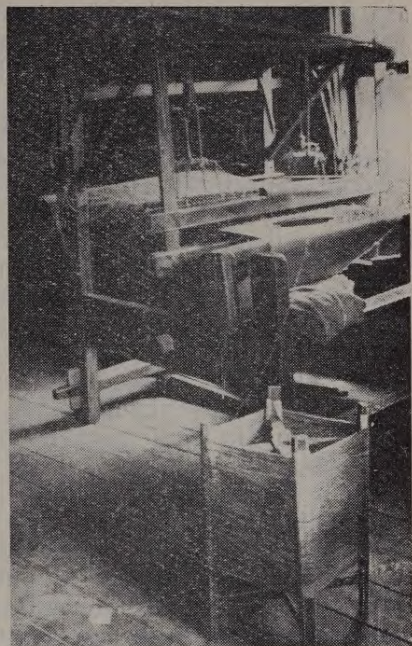
Pēdējā divrinde liecina, ka audumu krāsa nereti bija atkarīga ne tikai no vietējās augu valsts

6

7

8

9. att. Audumu darināšanas procesam nepieciešamie rīki:

1-4 — tītavas; 5 — lauku drēhnieka darba rīki; 6-7 — ratiņi; 8 — aužamie stāvi.

rakstura, bet arī no valkātāja sociālā stāvokļa, jo valkātājas «maza roka» liecina par valkātājas nabadzību.

Dziju krāsošanu apzīmēja ar vārdiem «taisīt»,¹⁹⁹ «pervēt», «rakstīt», «madarot», «rustēt».²⁰⁰

Meitas taisa dzīpariņu,
Es baroju kumeliņu.
Meitām skaisti dzīpariņi,
Man bij labis kumeliņš.

LD, 7856

Arī krāsošanai kādā vienā noteiktā krāsā ir savs apzīmējums. Tā, piemēram, krāsojot melnā krāsā — «melnoja», zilā «zilināja», tumšbrūnā — «bruzenēja», sarkanā vai citā kādā krāsā — «novārija».²⁰¹

Sarkanu krāsu, kā jau minēts, ieguva no madaru saknēm. Madaras augs plāvās, mālainās zemēs.²⁰²

Silā iemu, silā teku,
Silā man vajadzēja:
Silā man dzeltes²⁰³ augs,
Pasilē — madariņas.

LD, 7139

Saknes savāca pavasarī, madaru ziedēšanas laikā, izžāvēja un smalki saberza. Pirms krāsošanas iegūto pulveri aplēja ar ūdeni un vārija. Novārijumu izkāsa un lēja atpakaļ katlā. Katlā salika dzijas un vārija uz lēnas uguns. Kad dzija bija nokrāsojusies, katlu no uguns nocēla, ļaujot

dzijai atdzist ūdenī. Pēc tam dziju izņēma, skaloja un žāvēja.

Par madaru lietošanu sarkanās krāsas iegūšanai stāsta daudzas latviešu tautasdziesmas:

Vai, vedekl', tevis dēļ
Madariņas neziedēj':
Pašai virsas villainei
Nav sarkanu dzīpariņu.

RLB ZK RK, VII, 34. lpp.

Ai sikās madariņas,
Bēdziet lazdu krūmiņā:
Lielā pulkā meitas nāca,
Visām kalti mugurā.

F 891, 2800

Bez tam sarkanu krāsu ieguva, krāsojot arī ar miltenājiem, alkšņu lapām, koku mizu skaidiņām, bērzu gremzdiem. Alkšņu lapas krāsošanai ievāca pirms Jāņu dienas, kamēr lapas vēl jaunas.

Krāsošanai dzeltenā krāsā visbiežāk lietoja bērzu lapas un sīpolu mizas. Bērzu lapas plūca pavasarī, tūlīt pēc izplaukšanas, un izžāvēja. Dzeltenu krāsu ieguva arī, krāsojot ar kazenāju mizām, pureņu ziediem, sūnām, kas augs uz akmeņiem vai bērzu stumbriem, dzeltenajām pīpenēm, kliņģerītēm, biškrēsliņiem, nežāvētām kārķļu mizām, rudzu asniem (skat. tab. 30. lpp.), ko savāca maijā pirms vārpošanas un lietoja kaltētus un nekaltētus, utt. Vecpiebalgā dzelteno krāsu ieguva, krāsojot arī sasmalcinātu ķieģeļu novārijumā.

Zaļo krāsu ieguva, krāsojot ar suņuburkšķiem (*Conium maculatum*) un kodinot ar alaunu vai arī krāsojot ar kartupeļu lakstiem (kodinot ar sāli vai

vara vitriolu), biškrēsliņu lapām, bērzu lapām, nokasītām vītoliu mizām, brūklenājiem, sūnām, burkānu lakstiem, viršiem, kaņepju pelavām, cūkpieņu ziediem utt.

Krāsojot ar rudzu asniem un kodinot ar vara vitriolu, ieguva tumši zaļu krāsu. Ja krāsu gribēja iegūt spilgti zaļu, dzeltenī nokrāsotās dzijas krāsoja vēlreiz ar «zilumzālēm» podos. Zilumzāles (vara vitriolu) aplēja ar stipru sārmu (tādu, kurā ola negrima) un šķīdumā lika dzeltenī nokrāsotās dzijas. Kad no podiem nāca nelaba smaka, meitas zināja, ka dzijas nokrāsojušās. Šādi krāsotas dzijas bija ļoti spilgtas un izturīgas pret balēšanu.

Zaļu krāsu varēja iegūt arī no lēpju lapām, vārot tās ar vara vitriolu.

Brūno krāsu ieguva no alkšņu mizām. Mizu noplēsa, izkaltēja un savārija ūdenī, pēc tam šķīdumu izkāsa. Šķīdumam pievienoja alaunu, tad tanī lika krāsojamo dziju vai audeklu un vārija.

Lai krāsa labāk «piekostos», katlu ar krāsojamo materiālu reizēm lika maizes krāsnī tūlīt pēc maizes izņemšanas un atstāja tur, kamēr krāsns izdzisa. Dažkārt, it īpaši krāsojot vilnu vai dzijas, tās pēc izņemšanas no krāsošanas šķīduma sabāza maisā (auduma gabalu tādās reizēs uztina uz apaļa koka, ap 5 cm diametrā, aptina ar lupatu, lai audums nenotriektos) un lika krāsnī uz deļa. Tā krāsojamais gabals tika reizē arī izgludināts. Vilnu pēc krāsošanas dažreiz sutināja garaiņos virs katla ar vārošu ūdeni vai izkarsēja vasaru karstā saulē, lai dzija būtu mīkstāka un krāsa izturīgāka.

Tumšbrūnu krāsu ieguva, krāsojot ar ozolu mizām, egļu čiekuriem, akmens sūnām, kartupeļu lakstiem (3 kg nežāvētu lakstu uz 500 g vilnas, žāvētu — daudz mazāk). Tumšbrūnu krāsu ieguva, arī krāsojot ar paegliem vai ābeļu lapu, bērzu mizu, arī sarkanā āboliņa, bērzu pumpuru, kazeņāju mizu (ievāca tad, kad ogas jau bija nogatavojušās) novārijumā.

Melno krāsu²⁰⁴ ieguva, krāsojot ar ozolu mizām. Mizas ievāca pavasarī, izžāvēja un vārija ūdenī. Novārijumā iegremdēja dzijas, paturēja tur kādu laiku, tad izņēma, nospieda un žāvēja saulē. Atkārtojot šo procesu vairākas reizes, ieguva vēlamo nokrāsu. Līdzīgā veidā melno krāsu ieguva, krāsojot ar melnalkšņu un ošu mizām. Krāsojot ar puplakšu lakstiem, dabūja pelēcīgi melnu krāsu.

19. gs. krāsošanai melnā krāsā lietoja arī piķenes (*Aspidum filix*), pievienojot vara vitriolu. Pēc krāsošanas ar piķenēm krāsojamo gabalu vajadzēja sautēt. Melnā krāsā ar piķenēm nokrāsotās vilnas dzijas, bet pelēcīgi zilā — linu dzijas.²⁰⁵

Pelēku krāsu ieguva, krāsojot ar mēlenēm vai ievu mizām. Bez tam pelēkas krāsas iegūšanai lietoja arī tos pašus augus, kas deva melno un tumši brūno krāsu, vienīgi krāsvielas ņēma mazākās devās.

Zilās krāsas iegūšanai lietoja indigo, ko arī sauca par zilumzālēm. Šim nolūkam māla podos krāja urīnu. Krāsu sadauzīja smalku un iebēra podā. Podu nosēja ar vairākām lupatām vai ādu, lai

«stiprums nenoietu», un nolika rūgt siltā vietā — istabā pie krāsns vai ieraka kūti aitu mēšlos, jo rūgšanas laikā pods stipri smirdēja.²⁰⁶ Šis krāso-

Krāsošanai biežāk izmantotie augi

Z — krāsošanai izmantoja attiecīgā auga ziedus, L — lapas (lakstus, skujuas), O — ogas, M — mizas, C — čiekurus, G — gremzdus, S — sēklas, A — visu augu.

Augi	Iegūtās krāsas					
	dzeltens	sarkans	brūns	zaļš	zils	pelēks
Apse			M			
Asinszāle		Z				
Baltalksnis					M	M
Bārbele	O	O				
Bērzs	L un M	M	M	L		
Biete		A				
Biškrēsliņš	A			A		
Briežu sūna			A			
Brūklenāji						A
Burkāns				L		
Dadzis		Z				
Dzeltenais īris	Z					
Dzeltenās pīpenes	Z					
Egle	M vai C			L		
Ieva	M					M
Kaņepji				A		A
Kartupeļi			L	L		
Kļava	L					
Krūklis	L	O		M	O sula	
Ķirši						A
Lauku pupas	L un M					
Lazda				A		
Lāčauzas						
Liepa			M			
Lini			S			
Madara		A				
Mātes zāle	A					
Mēles					A	
Mellenes		O			pirms zied.	
Melnalksnis	L vai M		M			M
Melnā zāle			L			O
Mežābele	L vai M	G	M	M		
Miltēnāji		A	A			A
Osis	M			M		M
Ozols						
Pabērzs				M		
Paeglis	L		L un O			
Paparde				A		
Pelašķi				A		
Pienenes				A		
Pilādzis			M			
Pliederi		L			O	
Priede		Č				
Purenas	Z					
Rasaspodīņi	A			A		
Rudzu asni	L			L		
Rūta	A			A		
Sipols	M		M			
Skābenes				L		A
Staipekņi	A					
Strutenes	A	A				
Suniši			A			
Suņuburkšķi	A					
Tomāts	A			A		
Vaivariņi	A			Z		
Vigrieži				A		
Virši	A		A	A		
Virza				A		
Zilenes	L			A		

šanas paņēmiens šķīdināt indigo rūgstošā urīnā ir vienkāršākais un izplatīts visā Latvijas PSR teritorijā. Bez urīna zilumzāļu raudzēšanai izmantoja arī sārnu. Raudzēšanas process ilga no 6 līdz 20 dienām, iegūtā krāsa bija izturīga un nenopluka. Šķidrumu krāsošanai varēja izmantot vairākas reizes, tāpēc gandrīz katrā mājā glabājās tādi krāsu podi.²⁰⁷

Retāk zilās krāsas iegūšanai lietoja skābo ķiršu ogas vai apšu mizas.²⁰⁸

Tautasdziesmās visbiežāk minēta mēļi zilā krāsa. Šādu krāsu ieguva no mēlenēm (*Isatis tinctoria*, *Vaccinum mirtillus*), kas Latvijas teritorijā brīvā dabā neaug, bet tiek kultivētas tikai dārzos.²⁰⁹

Rasa, rasa, migla, migla,
Tā man žēli padarīja,
Tā noēda mēļu dārzu,
Nava skaistu dzīpariņu.

LD, 7137

Mēļu adu, mēļu rakstu,
Mēļu liku pūriņā.
Kas kait man nemēlot,
Man māmiņa mēlotāja.

LD, 7181

Mēļu vilku, mēļu sedzu,
Man māmiņa mēlotāja,
Kur sēdēju, kur stāvēju,
Tur nobira mēļu ziedi.

LD, 7156

Kā rāda tabula (30. lpp.), vairums augu dod dzeltenos, zaļos un brūnos toņus; bez tam reti augi dod oranžsarkanus, violeti sarkanus un zilganpelēkus toņus. Spilgti zilu un sarkanu krāsu, krāsojot ar vietējiem augiem, nav iespējams iegūt, tāpēc arī šīs krāsas nav raksturīgas latviešu tautas tērpu rotājumā.

Jāievēro, ka, mainot kodinātājus, viens un tas pats krāsu augs deva dažādas krāsas un toņus.

APĢĒRBA ROTĀŠANAS TEHNIKAS UN SŪSANA

Pēc apģērba materiāla sagatavošanas vajadzēja izvēlēties apģērba rotāšanas veidu, jo apģērbu rotāja pirms sūšanas. Ar izšuvumiem parasti rotāja tikai goda un ceremoniju apģērbus.

Apskatāmā posma zemnieku apģērbu rotājumu veids un tehnikas veidojas uz iepriekšējo gadsimtu rotājumu pamata.

Sākot rotājumu veidu analīzi, jāpiezīmē, ka laikā, kad profesionālās mākslas vēl nebija, apģērbs bija gandrīz vienīgais objekts, kur sieviete — tērpa valkātāja — varēja parādīt savu radošo izdomu. Par pašu šī daiļrades procesa norises gaitu, atskaitot tautasdziesmas un pašus rotātos apģērba gabalus, nav saglabājušās ziņas. Tāpat arī nav zināms, vai atsevišķās vietās bijuši

Krāsa mainījās arī atkarā no krāsojamā auga ievākšanas laika (pavasārī, vasarā u. tml.).

19. gs. krāsu nostiprināšanai²¹⁰ lietoja sodu, potašu, alaunu, dzelzs un vara vitriolu; šīs vielas pirkā vai nu veikalos, vai no apkārtstaigājošiem tirgotājiem. Senatnē krāsu nostiprināšanai kalpoja gan gaisma, gaiss un ūdens, gan arī laiks. Par to liecina tautas dažādie ticējumi.²¹¹

Lai nostiprinātu krāsu ar gaismu un gaisa palīdzību, krāsojamo priekšmetu samērcēja krāsojamā šķīdumā un žāvēja spilgtā saulē. Atkārtojot to vairāk reizi, ieguva tumšāku un izturīgāku krāsojumu. Protams, krāsošanai bija nepieciešama pieredze. Labai krāsotājai krāsas iznāca spilgtas un noturīgas, un apģērbs pat pēc ilgas valkāšanas nezaudēja savu krāsu.²¹²

Ar gaismas palīdzību krāsvielas nostiprināja, krāsojot ar t. s. kubla krāsvielām. Šīs krāsvielas nešķīst ūdenī, bet sārma, jo tiek apstrādātas ar reducētājām vielām, pie kam rezultātā rodas citādas krāsas nekā pati krāsvielā; šādos šķīdumos iemērcēja krāsojamo materiālu; ja pēdējo no šķīduma izņēma un atstāja gaisā, tad šķīdumā radās atkal pirmatnējā krāsvielā. Ar kubla krāsvielām parasti krāsoja speciāli krāsotāji, it īpaši Latgalē.

19. gs. vidū pamazām sāka izplatīties ķīmiskās krāsvielas. Tās pārdeva apkārteļojošie tirgotāji, kurus Ventspils apkārtne sauca par «rāvinātājiem». Sākumā, kamēr zemnieki paši iemācījās lietot jaunās, tā saucamās greznās krāsas,²¹³ tirgotāji paši bija arī krāsotāji. 19. gs. beigās krāsošanai lietoja arī krāsaino papīru, it īpaši ja bija jākrāso mazāks daudzums materiāla.²¹⁴

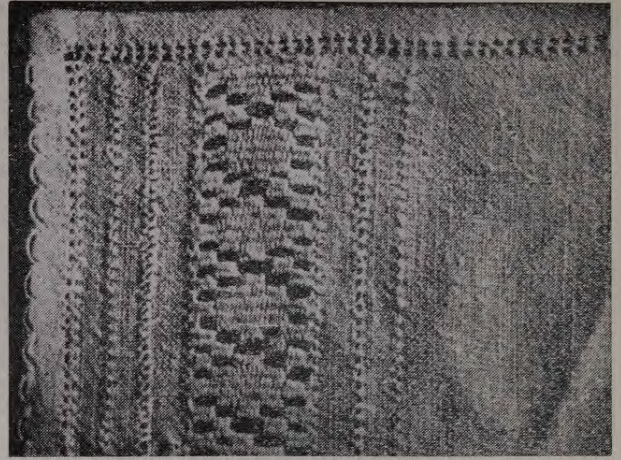
Nobeidzot iso apskatu par krāsošanai lietotajiem augiem, atzīmējams, ka liela nokrāsu dažādība tika panākta ar kodināšanu. Katrā novadā bija savi raksturīgi krāsu salikumi. Mūsu klimātiskās joslas augu valsts ir nabadzīgāka un nedod tādu toņu dažādību kā augu valsts dienvidos. Tomēr, ka arī šīs nelielās dabas veltes ir tikušas prasmīgi izmantotas, rāda īpatnējais krāsu salikums latviešu tautas tērpā.

kādi izšūšanas centri, kur apģērba rotāšana pastāvējusi kā amata veids. Liekas tomēr, ka lielāko daļu rotāto apģērba gabalu izstrādājušas savām vajadzībām pašas zemnieces. Līdz mūsu dienām saglabājušies pa lielākam daļai tikai paši skaistākie un greznākie apģērbu gabali, kas kā mākslas vērtības atspoguļo tā laika cilvēku estētisko gaumi.

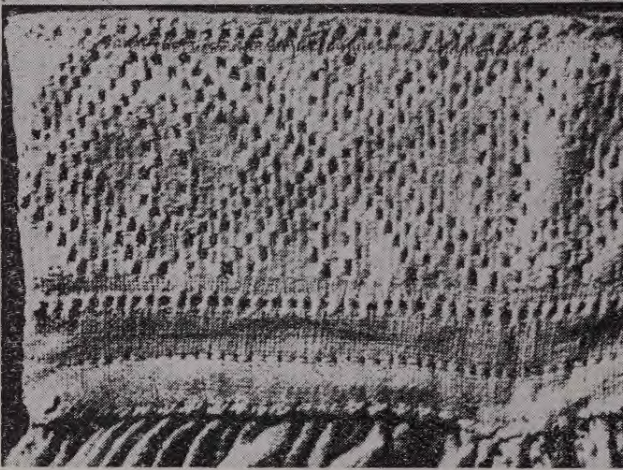
Latviešu tautas tērpu rotājumiem raksturīgs ir ģeometriskais raksts, kurš izpildīts, skaitot auduma diegus. Protams, šāds izšūšanas veids bija stipri darbietilpīgs process, tāpēc vienas otras greznās villaines izšūšanai bija vajadzīgi vairāki gadi. Simtiem tautasdziesmu liecina par lielo čaklumu un smagajiem darba apstākļiem (pie skala

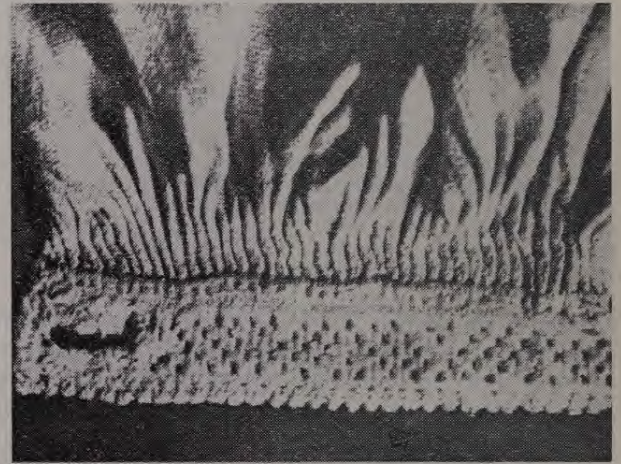
1

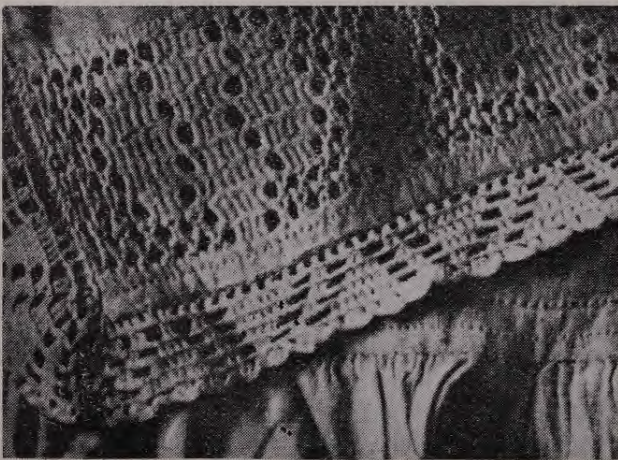
2

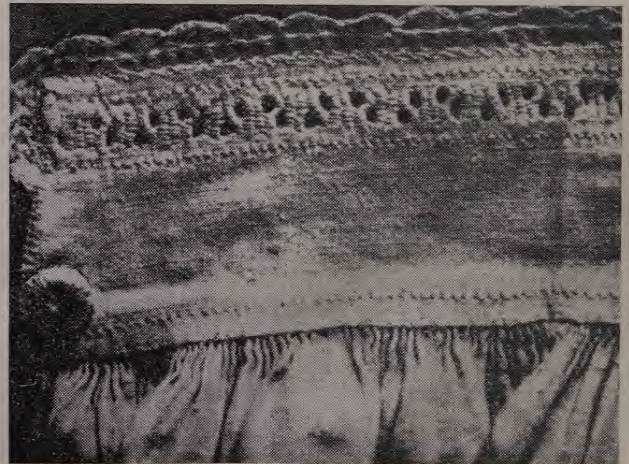
3

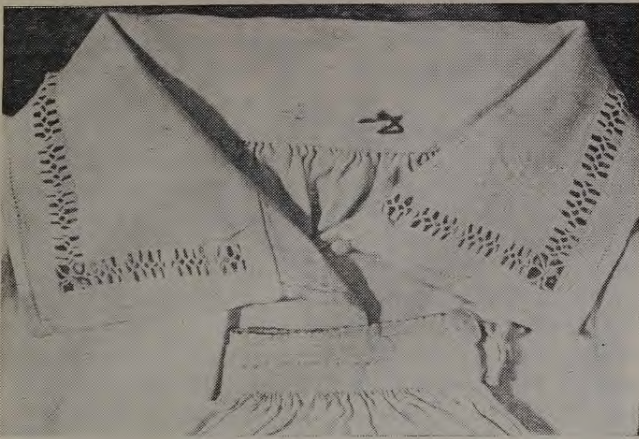
4

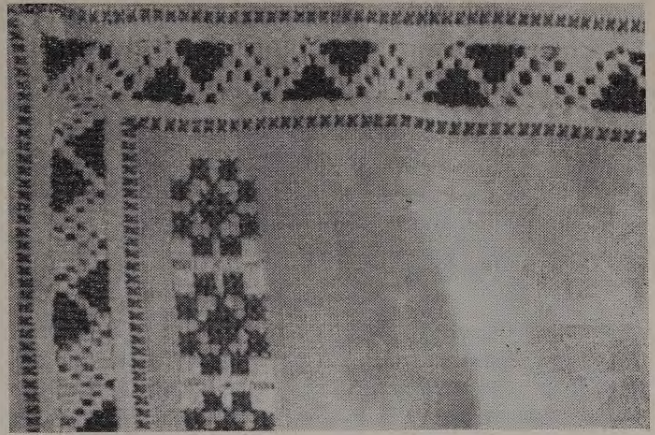
5

6

7

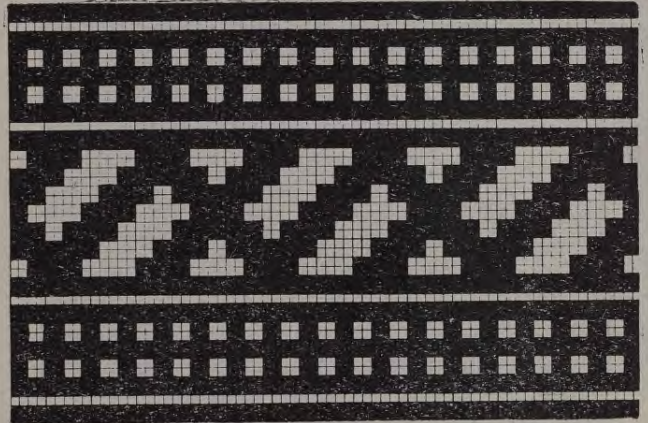
8

10. att. Vienvirziena izvilkuma paraugi:

1 -- Zemgales krekla uzplecis; 2 -- Zemgales krekla apkakle; 3 -- Ventspils krekla apkakle; 4 -- Ventspils krekla aproce; 5 -- Lutriņu krekla apkakles raksts; 6 -- Lutriņu krekla aproce; 7 -- Talsu krekls; 8 -- Augšzemes krekla uzpleča fragments.

1

2

3

4

11. att. Ielocītā raksta paraugi:

1, 2 -- Augšzemes sievu galvas auta noslēguma raksts (ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora materiāli); 3, 4 -- Dienvidkurzemes vilaines raksts (Liepājas NM materiāli).

uguns un mēness gaismā), kādos radušies šie mākslas darbi.

Izšūšanas tehniku meitenes parasti mācījās no savām vecmāmuļām un mātēm. Jau ganu gaitas sākot, meitenēm bija jāsāk izšūt un adīt pašām nepieciešamos apģērba gabalus. Lai arī izšūšanas tehnika tika mantota no paaudzes uz paaudzi, tomēr tā nepārtraukti attīstījās, gan nesalīdzināmi lēnāk, nekā tas bija 19. gs. otrajā pusē, kad plaši ieviesās dažādas «musturu» grāmatas un darbojās rokdarbu kursi.

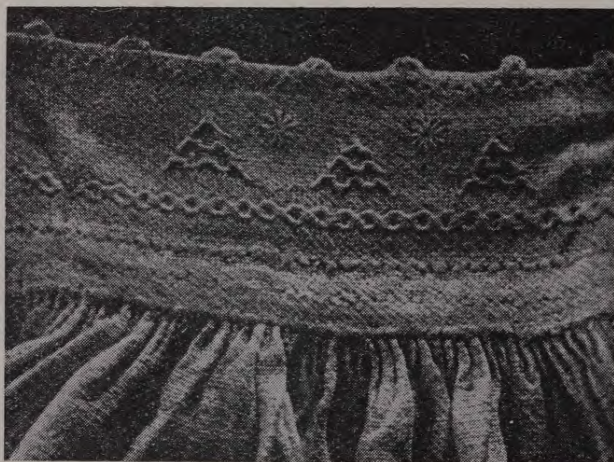
Tautas tērpu rotājumā — izšuvumos ir izveidojušies savi tehnikas, kompozīcijas un krāsu salikumi, pie kam katram novadam ir raksturīgi savi apģērba rotājumi.

19. gs. sākumā viena no visizplatītākajām izšuvumu tehnikām bija caurās vīles un vienvirziena izvilks (10. att.); šādās tehnikās daļēji ir rotāti gandrīz visi sieviešu krekli. Kā galvenais krekla

rotājums tas sastopams tikai Vidzemē un Ziemeļkurzemē, kamēr pārējos novados ar cauro vīli vai nelielu vienvirziena izvilksu rotāja vienīgi kreklu krūšu šķēlumus.

Viena no vecākajām izšuvumu tehnikām ir «ielocītais raksts», kas, liekas, attīstījies jau tolaik, kad horizontālie aužamie stāvi nomainīja vertikālos un kad katru villaini neauda atsevišķi, bet vienos velkos uzreiz vairākas. Tad katras villaines rotāšanai izdevīgāk bija rakstu ielasīt audos, bet velku virzienā vienkāršāk bija izšūt ar adatu, jo raksta ielasīšana auduma velkos prasa sarežģītu velku iekārtu. 19. gs. sākumā ielocīto rakstu tehnika raksturīga Latgales un daļēji arī Augšzemes krekliem, kā arī Dienvidkurzemes villainēm, Bārtas kreklam un Austrumvidzemes sievu cepurēm (11. att.; 29. tab., 4).

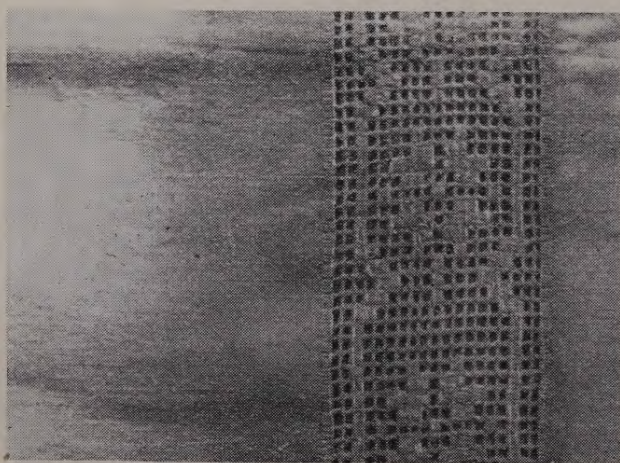
No baltajiem izšuvumiem par visvecāko tehniku jāuzskata t. s. vītais dūriens, kas 19. gs. sā-

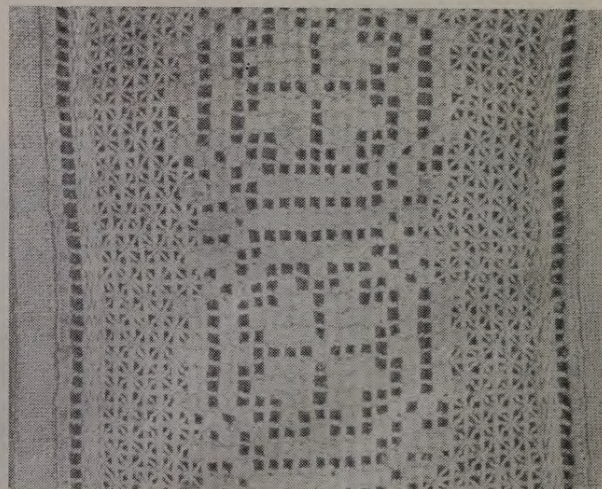
1

2

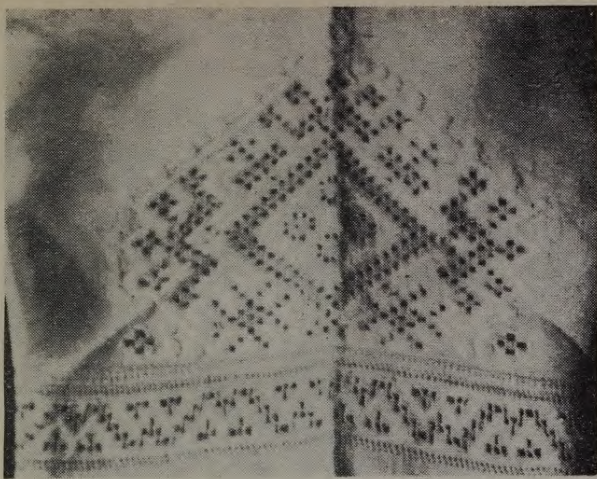
3

4

12. att. Vītā raksta un divvirzienu izvilksu paraugi:

1 — Zemgales krekla aprobe; 2 — Rendas krekla aprobe; 3, 4 — divvirzienu izvilks Zemgales krekla rotājumā (Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas (turpmāk — RLMV) materiāli).

13. att. Griezta raksta paraugi — Rucavas krekla raksts (Liepājas NM materiāli).

1

14. att. Krāsaino darbu (krustdūrienu) paraugi:

1 — Rucavas «krūms»; 2 — Kuldīgas krekla apkakles raksts (RLMV materiāli).

2

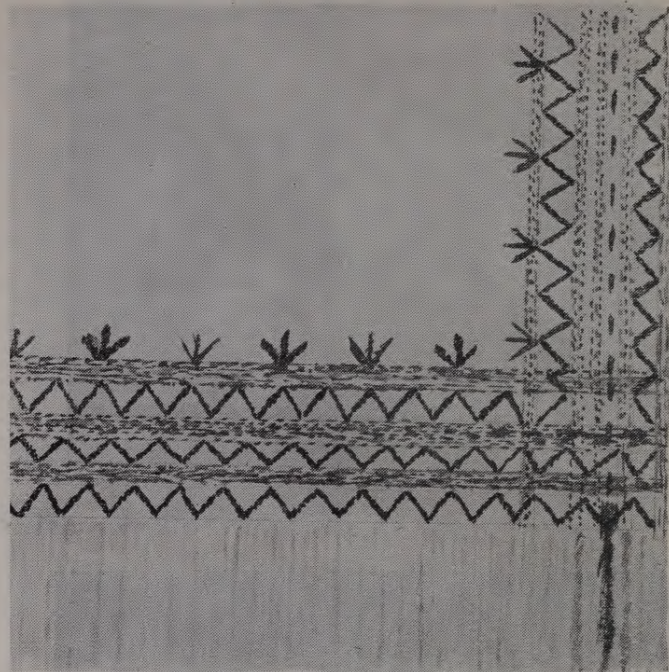
kumā saglabājies tikai Alsungas un Kuldīgas kreklos. «Vītais dūriens» parasti tiek kombinēts ar spodršuvumu un citām balto izšuvumu tehnikām (12. att., 1).

Zemgales kreklu rotājumiem raksturīga divvirzienu izvilkuma tehnika,²¹⁵ kas pārējā Latvijā, atskaitot vienu Alsungas kreklu,²¹⁶ 19. gs. citur nav pazīstama (12. att., 3, 4). Jaunākajiem Zemgales krekliem rotājums izstrādāts spodršuvumā jeb t. s. broderejas tehnikā. Broderejas tehnikā izstrādātas arī 19. gs. vidū Vidzemē izplatītās «torņa» cepures. Zemgales kreklam raksts variēts apkakles stūros un aprocēs (12. att., 3). Rotājuma kompozīcija atgādina lietuviešu kreklu rotājumu.²¹⁷ Šauri lokāla izplatība ir Lielvārdes un Rucavas kreklos (13. att.) sastopamajam «grieztajam» rakstam, kas pārējā Latvijā nav pazīstams.²¹⁸ Griez-

tais raksts ir Norvēģijas izšuvumos plaši pazīstamais hardangers;²¹⁹ Rucavas kreklos tas ieguvis īpatnēju, tikai Rucavai vien raksturīgu kompozīcijas un krāsu salikumu (balts, pelēks; sarkans un balts). Šajā tehnikā izstrādāti arī Ziemeļigaunijas un Rietumukrainas krekli.²²⁰

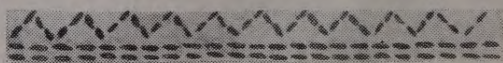
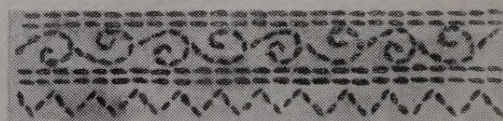
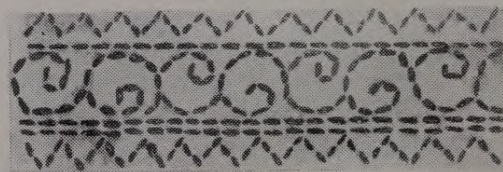
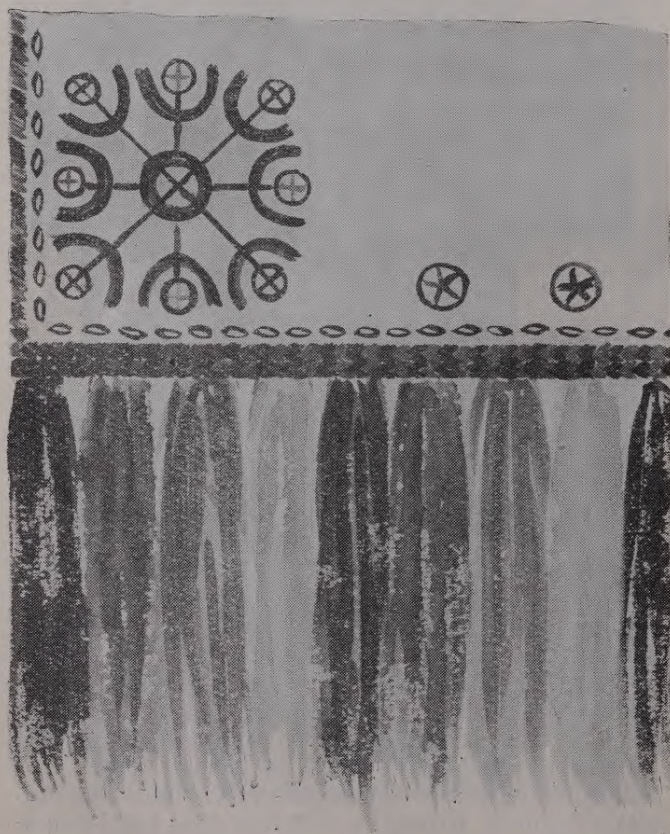
Jaunākā ir krustdūrienu tehnika, kas visplašāk izmantota Rucavas kreklu krūmu rakstiem (14. att., 1) un dažās Austrumvidzemes un Latgales villainēs.

Krāsainie izšuvumi — svītru dūriens un spodršuvums — viskrāšņākie ir Austrumvidzemes tipa izšūtājās villainēs (skat. 16. tab.) un Vidzemes sievu cepures. Krustpils villaines gan pēc kompozīcijas,²²¹ krāsu noskaņas, gan arī pēc izšuvumu tehnikas dažādības ir viens no viskrāšņākajiem un īpatnējākajiem tautas mākslas darinājumiem.

15. att. 17. gs. (1612. g.) Vidzemes sievu cepure (pēc kartes, kas ievietota J. Broces „Monumente“ ..., III. 83. lpp.).

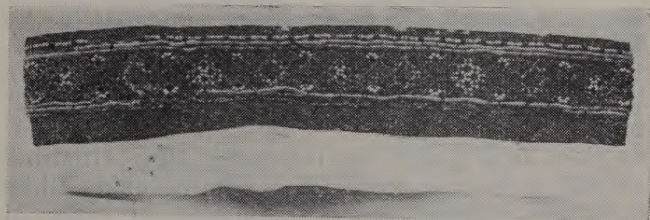
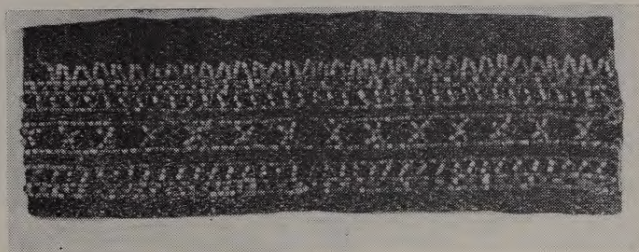
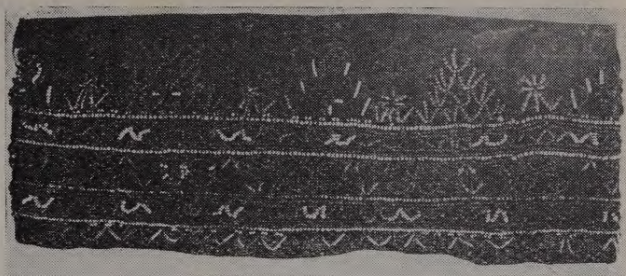
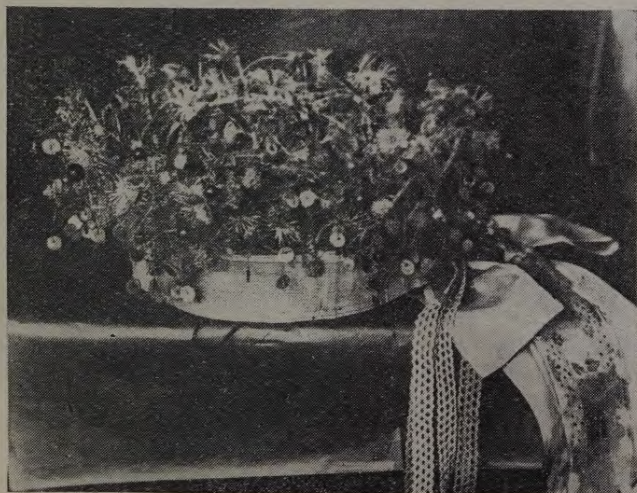
16. att. Ventspils villaine (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

17. att. Talsu villaine (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

18. att. Mašindūriens Kurzemes vīriešu svārku rotājumā (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

Bagātākais raksts izvietots villaines galos trīs joslās, kamēr malās šūtas šaurākas josliņas. Virs malu joslām centra virzienā šūti izskaņu raksti — «austras koki», kas rada vieglu pāreju no bagāti rotātām malām uz nerotāto vidus daļu. Grezno izšuvumu vēl papildina krāsainie celu audi gar malām, kā arī virs baltām velku bārkstīm šūtas krāsainās, celos austās bārkstis. Šāds kompozīcijas princips rada noslēgtu vienību un labi atbilst villaiņu valkāšanas veidam. Villaine izšūta dažādās krāsaino darbu tehnikās, kas ar vieglo svītru dūrienu un smagāko spodršuvumu vēl vairāk pasvīturo dominējošo saulīšu rakstu. Joslu iežogojumiem raksturīgas vienas no senākajām izšuvumu tehnikām — etnogrāfiskais kātu dūriens un likločis. Izšuvumā dominē zaļā un dzeltenā krāsa, mazāk — sarkanā un zilā. Īpatnējās un uz senu tradīciju pamata dibinātās krāsu maiņas rezultātā viens un tas pats saulītes motīvs katreiz parādās citā krāsu tonī.

19. att. Zilišu un vizuļu rotājums vainagos.

Austrumvidzemes villaines kompozicionāli atgādina Krustpils villaines, atšķirības dažkārt ir tikai joslu proporcijās, bez tam Austrumvidzemes villaiņu rotājumā nereti parādās brūnā krāsa.²²²

Sievu cepures (Austrumvidzemes, Lielvārdes)²²³ izšūtas dažādās krāsaino darbu tehnikās. Vidzemes vidienas sievu cepures ar īpatnējam vertikālām svītrām cepures malās redzamas jau 17. gs. zīmējumos (15. att.); liekas, ka krāsainās svītras būs bijušas ieaustas. Kompozicionāli Lielvārdes sievu cepures arī ir ieturētas triju joslu dalījumā, tikai šaurākās joslas negrupējas ap platāko, centrālo joslu, bet katra josla parasti mēdz būt citādā platumā (skat. 29. tab.).

Senākais, Vidzemei īpatnējais kreklu rotāšanas veids ir krāsainā izšuvumā darinātas stāvās apkakles,²²⁴ kas 19. gs. sākumā saglabājušās tikai Krustpils, Austrumvidzemes un 18. gs. arī Lielvārdes novadā (skat. 2. tab.). Krāsainie kreklu rotājumi, liekas, ir vecāki. 19. gs. tos nomaina baltie izšuvumi. Turpretim Alsungas un Rucavas kreklu krāsainais izšuvums ir jaunāks; par to liecina no krekliem ar balto rotājumu pārņemtā izšūšanas tehnika un kompozīcija, kā arī ar ķimī-

20. att. Tilla rotājumi sievu cepurēs.

kām krāsām krāsotās dzijas. Pēc kompozīcijas un izšuvuma tehnikām vecākās ir Ventspils (16. att.) un Talsu villaines, kuras izstrādātas svītru un ķēžu dūrienā²²⁵ (17. att.). Vīriešu svārku rotājumiem parasti izmantoti t. s. mašindūrieni (18. att.).

Seni ir stikla zīlišu izšuvumi, kuru attīstībai varam izsekot jau kopš 12. gs.²²⁶ Krāšņākie zīlišu izšuvuma paraugi 18. gs. sastopami Lielvārdes un Talsu novadu vainagos (19. att.), bet 19. gs. — zīļu jostās.

Samērā jauna tehnika, kas latviešu tautas mākslā parādās reizē ar baltajām «torņa» cepurēm, ir tilla izšuvumi, kuru labāko paraugu kompozīcijas veido ģeometriski raksti, kas vairāk atbilst latviešu tautas mākslas specifikai (20. att.).

Sākot ar 19. gs. otro pusi un pāreju uz «modes» apģērbu, izšuvumiem rotāti apģērbi aizvien vairāk izzūd un 19. gs. beigās sastopami jau vairs tikai retumis. Tomēr senās rotāšanas tradīcijas savu nozīmi nezaudē, bet plašu izplatību gūst jaunos dekoratīvos priekšmetos — dvieļu galos, galda segās, aizkaros, spilvenos, palagos u. c.

Kā jau minēts, latviešu tautas mākslas izšuvumu senākajam tehniskajam izpildījumam raksturīga ir izšūšana, skaitot auduma diegus. 19. gs. beigās, kad izšūšanai sāka lietot pirktos kokvilnas audumus, kuriem diegus saskaitīt bija visai grūti, izšuvumos ieviešas ar brīvu roku zīmētie ziedu motīvi.²²⁷ Tautas tērpu rotājumā (izņemot kreklus Rucavā, kā arī vīriešu kreklus Latgalē un Augšzemē) šie motīvi neieviešas²²⁸ (21. att.).

Bez izšuvumiem apģērbu rotāšanai plaši izmantotas apmales, aukliņas, bārkstis un pušķi, kas izsekojami pat jau 10.—12. gs. darinājumos.²²⁹ 18. gs. vilnas aukliņu rotājumi visplašāk izmantoti vīriešu svārkos. Ar auklām parasti apšūva jau gatavu sašūtu apģērbu. Auklu rotājums novie-

tots gar svārku vai brunču apakšmalu, ap kabatu iegriezumiem, ap apkakli un svārku atlokiem, kā arī piedurkņu galos; dažkārt ar auklām sedza arī vīles. Auklas piešūva vai nu taisni, vai arī no auklu cilpām veidojot rakstu (22. att.). Auklu rotājumi dažkārt apvienoti ar izšuvumiem (Cesvaines jaka) un dažāda veida pušķiem.

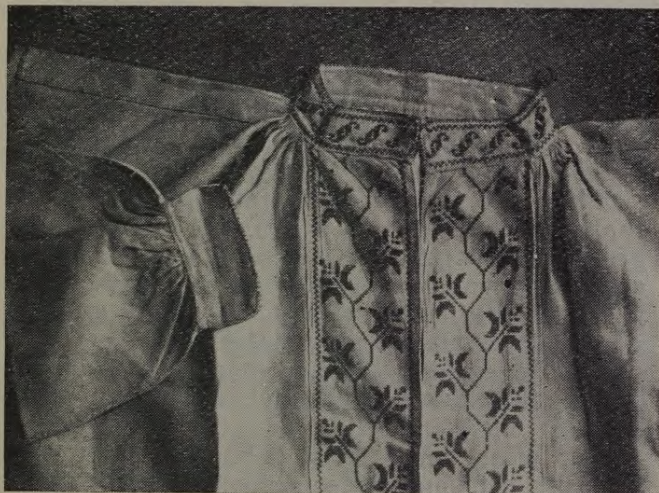
Līdzīgi auklu rotājumiem ir apšuvumi ar citas krāsas audumu vai ādu. Aitādas kažoku rotājumi ar trušu ādu plaši izplatīti 18. gs. Lielā radniecība to rotājumā vedina domāt, ka kažokus darinājuši speciāli amatnieki — kažoku šuvēji. Mūsu rīcībā vēl nav materiāla, kas ļautu izdarīt noteiktus secinājumus, bet, kā liekas, tad kažoku gatavošana bija pirmā no apģērbu darināšanas nozarēm, kur zemnieki izmantoja vietējo amatnieku darbu.

Rīgas apkārtņē zemnieku drēbnieks minēts jau 18. gs. pirmajā pusē.²³⁰ J. Broces zīmējumos²³¹ redzamais Rīgas apkārtnes turīgo zemnieku apģērbs šūts pēc pilsētu modes parauga; tā piegriezums visai sarežģīts un noteikti prasījis speciālas amata zināšanas. Tomēr par lauku drēbniekiem kā īpašiem apkārtceļojošiem amatniekiem, kas šuva virsdrēbes — svārkus, mēteļus, kažokus un vīriešu goda drēbes, varam runāt tikai, sākot ar 19. gs. pirmo pusi. Visus pārējos sieviešu apģērbu gabalus un vīriešu linu auduma darba drēbes turpina šūt pašu māju sievietes. Pēc muzeju fondos esošajiem vīriešu svārkos un sieviešu jakām grūti konstatēt, vai tos šuvuši speciāli drēbnieki vai ne, jo lauku drēbnieku šūšanas tehnika vēl bija uz zema līmeņa un tie tāpat kā zemnieces visus šūšanas darbus veica ar rokām. Lauku drēbnieki sāka izmantot šujmašīnas tikai 19. gs. otrajā pusē.²³²

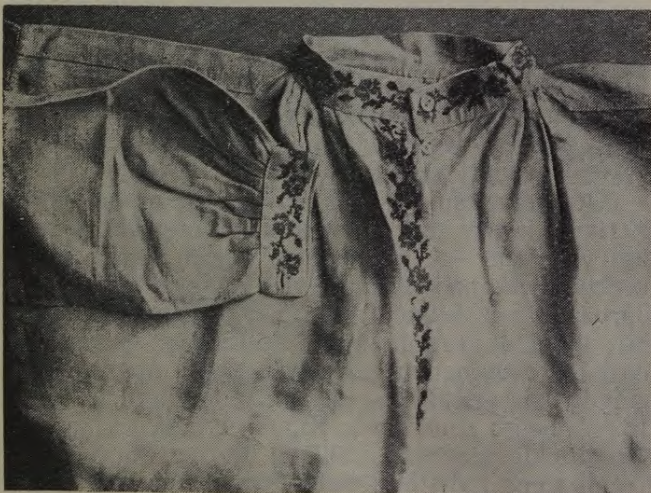
Drēbnieku darba apstākļi šai laikā nebija spīdoši, jo tumšās un zemās istabas jau dienas laikā

1

2

3

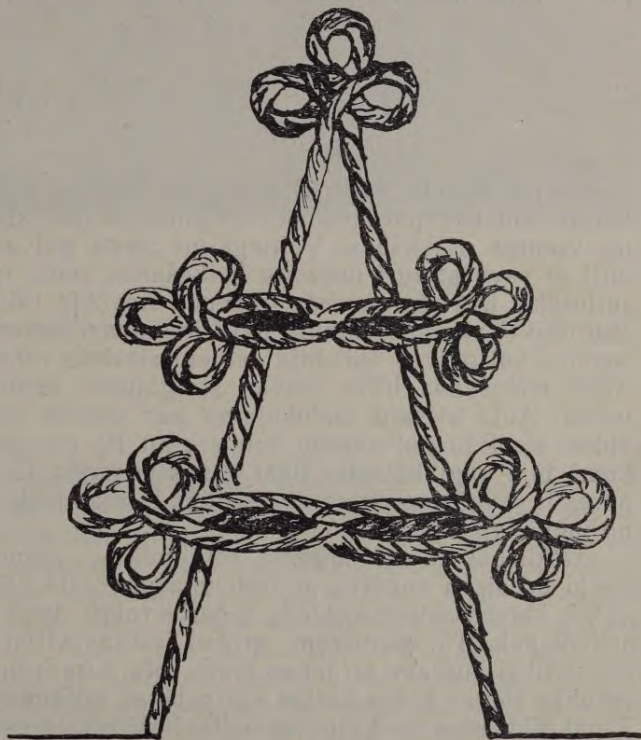
21. att. Ziedu raksti kreklu rotājumā;

1 — Rucavas; 2 — Ziemeļlatgales (Skīlbēni); 3 — Krustpils.

deva maz gaismas, bet vakaros vajadzēja strādāt pie skala vai petrolejas lampas uguns.

Samērā maz materiālu ir par lauku drēbnieku darba rīkiem 19. gs. sākumā, bet arī esošais materiāls vedina domāt, ka tie nebūs bijuši daudz citādāki kā 19. gs. vidū (grieznes, uzpirkstenis, adatas, gludeklis un koka mērs — olekts).²³³ 19. gs. pirmajā pusē mēra ņemšanai izmantoja vienkāršu auklu vai papīra lenti. Vajadzīgo attālumu auklā atzīmēja ar mezgliem. 19. gs. beigās mēra ņemšanai sāka lietot lentveida metra mēru.

Pēc mēra noņemšanas uz auduma ar ziepju gabaliņu vai krītu atzīmēja vajadzīgos attālumus; audumu piegriezta bez piegrieztnes.²³⁴

22. att. Auklas rotājuma paraugi.

Sujot apģērbu mājas apstākļos, visu šuva pēc «acumēra» vai arī piegriezta, uzliekot uz auduma novalkātu apģērba gabalu.

Drēbnieks kā samaksu par savu darbu saņēma uzturu un nelielu atlīdzību, parasti — graudā. 19. gs. 80. gados arī lauku amatnieki pakāpeniski pārgāja uz darba samaksu naudā.²³⁵ Tā kā bieži vien drēbnieki par darbu prasījuši visai lielu naudu, tad pat turīgākie saimnieki ne katrreiz varējuši drēbniekiem samaksāt; par to liecina tiesu protokoli.²³⁶ Naudas trūkuma dēļ zemnieki parasti neizmantoja arī pilsētu amatnieku pakalpojumus, bet apģērbus un apavus iespēju robežās izgatavoja paši. Apkārtnieki drēbnieki laukos vēl sastopami 20. gs. pirmajā ceturksnī, kad jau gandrīz visos Latvijas novados valkāja pēc pilsētas modes šūtus apģērbus.

Drēbnieki šuva apģērbu ne tikai saimniekiem, bet arī kalpiem, jo drēbes parasti bija pielīgtas pie algas.²³⁷ Tā, piemēram, Ilūkstes apriņķī no 1861. līdz 1897. g. kalpa alga bija šāda: puisim apmēram 27—30 rubļi naudā, viena pašausta vilnas svētdienas kārtā, 1 pašausts linu vai pakulu audekla uzvalks un uzturs. Bez tam saimnieks maksāja par puisi galvasnaudu; priekšpuisim maksāja 5 līdz 20 rubļi vairāk un pielika vēl 3 rubļus, ja tas atsacījās no linu sēšanas savām vajadzībām. Kalponēm maksāja 14—30 rubļu un deva uzturu, vietām pie algas vēl pielika pāri kurpju.²³⁸ Tātad saimnieki daļu algas izmaksāja nevis naudā, bet ar apģērbu, pie kam apģērba materiālu pagatavoja mājās. Apģērbu un apavus kā daļu

algas kalpi 19. gs. saņēma arī citos Latvijas novados.²³⁹ Tāpat arī ganiem pie algas pielīga apģērbu — zēniem uzvalku, bet meitenēm — brunčus un apavus.²⁴⁰ Protams, ka arī laukstrādnieku apģērbus darināja uz visu gadu ligtās meitas.

Lai gan ādu rūpniecība un kurpnieku amats 19. gs. sākumā pilsētās bija visai izplatīts, tomēr Kurzemes, Vidzemes un Latgales zemnieki līdz gadsimta otrajai pusei apavus gatavoja pašu mājās lielākoties no līnēm, pakulām un lūkiem vai arī no ādām, ko paši bija apstrādājuši.²⁴¹ 19. gs. otrajā pusē, spriežot pēc mācekļu līgumiem ar meistaru²⁴² un sūdzībām par nesamaksātu darbu,²⁴³ secināms, ka šajā laikā zemnieki izmantoja vietējo kurpnieku darbu.

APĢĒRBIS KĀ VALKĀTĀJA VECUMA, ĢIMENES UN SOCIĀLĀ STĀVOKĻA ATSPUGOĻOTĀJS

Kā jau minēts, apģērbs atspoguļo ne tikai valkātāju etniskās īpatnības, bet arī ģimenes stāvokļa un vecuma atšķirības. Vainagi un sievu galvas auti ar savu stingri nosacīto valkāšanas veidu ir spilgtākie latviešu sieviešu ģimenes stāvokļa raksturotāji. Vainagus valkāja tikai jaunavas, kamēr cepures vai galvas auti bija precētu sieviešu rota. Kopš mičošanas brīža sievas staigājušas segtu galvu. Auta siešana uzlūkojama par vecāko no abiem sieviešu galvassegu veidiem un 19. gs. sākumā bija uzglabājusies tikai dažos novados. Cepures ir jaunākas, un arī to vecākās formas jāšķir no jaunākajām.

Atšķirības ir arī apģērba rotājumā — jaunu meitu un sievu apģērbs ar izšuvumiem rotāts bagātāk, kamēr vecāku sieviešu apģērbs rotāts daudz nabadzīgāk. Tā, piemēram, grezni izšūtās villaines ir tikai jaunavu un jaunu sievu rota, turpretim vecākās sievas sedza baltas vai pelēkas villaines. Tāpat Vidzemes un Latgales baltie koši rakstainie cimdi ir tikai jaunu cilvēku — līgavaiņu rota.

No pieaugušo apģērba atdalāms bērnu apģērbs.²⁴⁴ Tas darināts tādā pašā piegriezumā kā pieaugušo apģērbs, vienīgi dažas īpatnības vērojamas atsevišķu apģērba gabalu valkāšanas tradīcijās. Tā, piemēram, gandrīz visā Latvijā līdz pat 20. gs. sākumam zemnieku bērni līdz skolas vecumam staigājuši vienā linu krekļā un, tikai sākot skolas gaitas, dabūjuši savas pirmās bikses vai brunčus un apavus.²⁴⁵

Apģērbi pēc valkāšanas nozīmes dalāmi: goda, ikdienas un darba.²⁴⁶

Goda apģērbs parasti bija greznāks, ar bagātu rotājumu, un tā darināšanai veltīta liela uzmanība. Goda apģērbu ātrāk nekā ikdienas apģērbu sāk darināt no dārgāka un pirktā materiāla. Tieši šī apģērbu grupa visvairāk interesē apģērbu pētniekus, jo tajā saglabājušās spilgtākas etniskās īpatnības.

Pie šīs grupas zināmā mērā pieder arī ceremoniju tērpi, kas daļēji komplektējās no goda ap-

ģērba, to papildinot ar atsevišķām sastāvdaļām, kuras gatavoja tikai kādam noteiktam gadījumam. Tādas sastāvdaļas, piemēram, bija līgavu vainagi kāzu ceremonijā, līgavaiņu cimdi, dāvanu krekli kāzās u. c.²⁴⁷

Ikdienas apģērbus parasti pagatavoja no rupjāka auduma. 19. gs. otrajā pusē, kad goda apģērbus sāk darināt no pirktā auduma, ikdienas apģērbus tāpat turpina šūt tikai no rupjāka pašauستا auduma. Bieži vien par ikdienas apģērbu izmantoja pavalkātus goda apģērbus.

Darba apģērbu parasti veidoja no ikdienas apģērba komplekta, pielāgojot attiecīgajai vajadzībai.²⁴⁸

Par pilnu darba tērpa komplektu ir samērā maz ziņu, bet, spriežot pēc nedaudzajiem J. Broces zīmējumiem un dažiem vispārīgiem norādījumiem, tomēr iespējams raksturot latviešu zemnieku darba apģērbus klausu saimniecības sairuma posmā.

Pirmais sieviešu darba apģērba veids vasarā ir jau minētais linu krekls (23. att.), ko sajoza ar jostu. Latgalē arī vīrieši vasarā strādājuši vienos kreklos.²⁴⁹ Līdzīgas ziņas ir arī par igauņu vīriešu apģērbu.²⁵⁰ Vasarā, darbos iedami, kā vīrieši, tā sievietes staigāja kailām kājām, valkāja vīzes²⁵¹ vai arī vecākas pastalas.

Otrs sieviešu vasaras darba tērpa komplekta variants ir virs krekla uzvilkti linu audekla brunči, bet vīriešiem — linu bikses; karstā darba laikā krekļus valkājuši izlaistus virs biksēm.²⁵² Sievietes darbā dažreiz brunču malu aizsprauda aiz jostas, lai tādējādi brunči būtu īsāki un netraucētu darbā.²⁵³ Neatņemama sieviešu darba apģērba sastāvdaļa ir priekšauts, kas redzams gandrīz visos 18. gs. beigu zīmējumos. Rīgas tuvumā arī vasarā virs krekla sievietes valkāja bezroci, kā tas redzams siena gubotāju skatā (skat. 3. tab., 1).²⁵⁴ Samērā grūti noskaidrot, kādas bijušas galvassegas: spriežot pēc J. Broces zīmējumiem, tās bijušas — cepures un vainagi vai matauklas.²⁵⁵ Tā kā vainagi bija jaunavu goda rota un rakstītie avoti ne-

23. att. Darba apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 91. lpp.).

sniedz ziņas, ka jaunavas strādātu vainagos, tad jādomā, ka J. Broces zīmējumi, tāpat kā O. Hūna krājumā ievietotais zīmējums — jēkabpiliete ar grābekli un vainagu galvā, objektīvi neattēlo īstenību.²⁵⁶

Vēsākā laikā un ziemā «... pieaugušie [valkāja] skrandainus kamzoļus»²⁵⁷ vai pussvārkus.²⁵⁸ Šie pēdējie apģērba gabali, kā vīriešiem tā arī sievietēm, bija vienādi. Visi darba apģērbi parasti bija šūti no rupja pakulu vai sliktas vilnas materiāla un atšķirībā no godu apģērbiem bija pilnīgi nerotāti. Izņēmums ir gadījumi, kad darbā tikuši novalkāti veci goda apģērbi, lai gan ir ziņas, ka rotātās krekla daļas no nopliisušiem krekla stāviem piešuva jauniem krekliem.²⁵⁹ Jādomā, ka šāds apģērba komplekts būs bijis arī trūcīgo kalpu un vaļinieku goda apģērbs; par to zināmā mērā liecina arī tautasdziesmas:

Nem par labu, vīra māte,
Kādu tevīm kreklu devu:
Isu, šauru, nerakstītu,
Kalpodama nopelnīju.

Uzrakstīta 1962. g. etnogrāfu ekspedīcija
Daugavpils rajonā

Kā jau iepriekš norādīts, apģērbs atspoguļo valkātāja sociālo piederību. Tā, piemēram, apskatāmā laika posmā muižnieki valkāja sava veida, zemnieki — sava, bet pilsētnieki — atkal sava veida apģērbus, kas atkarībā no vietējiem apstākļiem dažādi variējās.²⁶⁰ Runājot par apģērbus kā

valkātāja šķiriskās piederības atspoguļotāju, jāiegūst, ka kļaušu saimniecības sairuma posma materiālā un garīgā kultūra, tātad arī apģērbs, veidojās uz vēlā feodālisma ekonomiskās bāzes, kad valdošā šķira pārstāvēja latviešu tautai svešo vācu feodāļu un topošās buržuāzijas kultūru, kura tāpat bija vāciska.²⁶¹ Latviešu tautas kultūra joprojām palika tiešo materiālo vērtību ražotāju, galvenokārt dzimtbūšanas laika zemniecības kultūra. Tā kā šai laikā nebija latviešu valdošās šķiras, tad nebija arī latviešu valdošās šķiras apģērba. Cits jautājums ir par latviešu amatniekiem u. tml., kuri dzīvoja gan pilsētās, gan laukos. Viņu apģērbi un to izveide būtu ļoti interesants pētniecības objekts, bet, tā kā šis jautājums neietilpst monogrāfijas ietvaros, tad pakavēsimies tikai īsumā pie tā. Par latviešu amatnieku un citu zemāko «nevācu» kārtas pilsētu iedzīvotāju apģērbiem bagātus materiālus dod nolikumī «pret greznību»,²⁶² kurus izdeva Rīgas pilsētas rāte 16. un 17. gs. Cīņa pret izšķērdību un greznību vai, labāk sakot, šī cīņa vācu un nevācu starpā turpinājās arī 18. gs.²⁶³ Pēc 1753. g. Lielās ģildes iesniegtās sūdzības Rīgas rātei²⁶⁴ spriežams, ka latvieši, kuriem pilsētā izdevās izrauties no dzimtbūnieciskās verdzības, parasti centās iekļauties valdošās šķiras kultūrā un savā apģērbā līdzināties tai. Sūdzībā ir arī noteikums, ka latvieši jāpiespiež nolikt vācu drēbes, kas esot stipri dārgas un neatbilstot viņu zemajam dzimumam. Tiem esot jāvalkā viņu parastais, kopš seniem laikiem

lietotais apģērbs.²⁶⁵ Kā rāda J. Broces Rīgas iedzīvotāju apģērba zīmējumi, pilsētas iedzīvotāju zemāko slāņu — latviešu apģērbs ir stipri līdzīgs zemnieku apģērbam²⁶⁶ un atšķiras no tās pašas kārtas pārstāvju vāciešu apģērba. Teiktā raksturošanai labi noder J. Broces (Monumente..., III. 55. lpp.) pilsētas kalpoņu — latvietes un vācietes — attēli, kuriem pievienoti šādi komentāri:

1) «Latviešu dzimtļaužu meita, kas pilsētā ir par kalponi. Ka tā nav vāciete, redzams no pastaļām un no viņas neapsegtajiem matiem, ap kuriem apsieta lente» (skat. 20. tab., 1); 2) «vācu kalpone, proti, istabene. Tās apģērbs ir jau tuvāks modei»²⁶⁷ (skat. 3. tab., 5). Arī citi latviešu un vācu zemāko slāņu pilsētnieču apģērba zīmējumi rāda šo starpību.²⁶⁸ Dažos attēlos redzamas atšķirības vidusšķiras un augstākās kārtas pārstāvju apģērbā.²⁶⁹ Tādēļ jo saprotamāks ir kāda laikabiedra greznības likuma novērtējums, proti, ka šo greznības likumu vienīgais «labums» esot tas, ka tas ļaušot atšķirt cienījamu dāmu no tirgotāja sievas, tā savukārt varēšot lielīties amatnieka sievas priekšā, un pēdējā varēšot izzobot zemākās kārtas sievietes viņu vienkāršā apģērba dēļ.²⁷⁰

Ja arī zemnieku ģērbšanās ar likumu netika reglamentēta, tad tomēr turīgo zemnieku apģērbs zināmā mērā atšķiras no trūcīgo lauku ļaužu apģērba. 18. gs. otrajā pusē sakarā ar ārējā un iekšējā tirgus paplašināšanos dzimtļaužu vispārējais stāvoklis pasliktinās. Šai laikā viņu vidū sāk izvirzīties lauku budžu elementi,²⁷¹ kuru materiālais stāvoklis pakāpeniski uzlabojās. Par to liecina arī apģērba materiāls. J. Broce, komentējot Vigantes muižas (Ērgemes draudzē) zemnieku attēlu, raksta: «Pēc viņa kārtīgā apģērba var pazīt, ka viņš nav vis vienkāršs zemnieks, bet gan stārstas. Virs ādas kamzoļa, kas apšūts ar melnas ādas sloksnēm, viņam ir linu svārki, bikses ir platas, no slikta tūka vai vadmalas. Pāri vilnas zeķēm viņš [kājas] notinis līdz pat puslielēm ar baltiem linu autiem. Aiz sarkanbaltās jostas, kas viņam ir ap vidu, viņš priekšā aizbāzis savus cimds.»²⁷² Vērtīgs ir J. Broces vērtējums par zvejnieku apģērbu, kas esot bagātāks par zemnieku apģērbu.²⁷³ 19. gs. pirmās puses lauku iedzīvotāju nogrupējumus atzīmē arī K. Jirgens: «Zemnieku dzīve bija grūta. Drusku labāk daži izredzētie saimnieki un amata vīri jutās, bet viss vairums saimnieku, līdzīgi bandiniekiem, iebūviešiem, pirtniekiem un nabagiem, dzīvoja nožēlojamu bezizejas, trūkuma, bada un varmācības dzīvi.»²⁷⁴ Par atšķirībām turīgo apģērbā norādījumus sniedz arī citi avoti, piemēram, Latgales turīgākās zemnieces 19. gs. vidū sāk valkāt raibus katūna priekšautus un galvas lakatiņus.²⁷⁵

Bez tam zināmu radniecību kalpu un saimnieku apģērbā noteica arī tas, ka vēl līdz 19. gs. beigām gan muižas,²⁷⁶ gan saimnieku kalpi apģērbu saņēma kā savas darba algas daļu²⁷⁷ un, ievērojot naturālās saimniecības raksturu, apģērba materiālu kā saimniekiem, tā kalpiem auda uz vieniem stāviem.

Tāpat, pētot tautas tērpus, jāievēro valkātāju individuālās tieksmes un intereses, jo vienādi materiālie apstākļi ne vienmēr noteiks apģērba izveidi, konkrēti — tā rotājumu.²⁷⁸ Tautas tērps kā mākslas objekts ne vienmēr ir tieši saistīts ar sabiedrības sociālekonomisko bāzi, jo tā apģērba formu izveidi noteiks tikai pašos pamatos. K. Markss norādīja: «Par mākslu zināms, ka noteikti tās uzplaukuma periodi neatrodas nekādā saskaņā ar sabiedrības vispārīgo attīstību un tāpat arī ar sabiedrības materiālā pamata attīstību, kurš ir it kā tās organizācijas skelets.»²⁷⁹

24. att. Mazsalacas muižas zemnieces siena vākšanā (pēc Krievu Ģeogrāfijas biedrības arhīvā esošā A. Pecolda oriģināla zīm. J. Riekstiņš).

Tādēļ, analizējot latviešu tautas tērpu bagāto rotājumu, jāievēro, ka ne tikai rotājuma darinātāja šķiriskā piederība noteiks rotājuma bagātību. Šķiriskuma principa zinātniskā lietošana, ideoloģiska rakstura faktu (šai gadījumā tautas mākslas) aplūkošanā prasa šo faktu vispusīgu analīzi. Pretējā gadījumā marksistiskās šķiriskās analīzes vietā notiks vulgāra socioloģizēšana.²⁸⁰

Apskatot apģērba valkāšanas tradīcijas, jānoskaidro arī apģērba valkātāja skaistuma izpratne, skaistuma jēdziens, kas izpaužas arī apģērbā. Darbaļaudīm, kam galvenais daiļuma vērtības mērs ir darbā gūtais skaistums, daiļais un skaistais saistīts ar praktiskumu, lietderīgumu,²⁸¹ turpretī mantīgās šķiras skaistuma jēdziens saistīts ar pārspīlētu greznību un uzbāzīgu lepošanos, pie kam bagātība un greznums parasti saistās ar ekspluatāciju. Tautasdziesmas peļ bajāru meitas, kas ir skaistas, baltas, bet neprot darbu un dižojas ar kalpoņu pielocīto pūru.

Raksta māte, raksta meita,
Nerakstītas villainītes;
Es rakstīt nemācēju,
Man rakstītas villainītes.

LTD, III, 520

Parasti, līgstot ganus vai meitas, tika norunāts, cik meitai jānoauž audekla, cik kreklu u. c. jāizšuj vai arī cik pāru cimdu jānoada ganam. Pat vaļiniecēm par mitekli pirtī bija jāizpilda ziņams daudzums rokdarbu.

Cīku, čīku, ratenīti,
Mana māte saiminiece;
Kā tev bija nečīkstēt, —
Meitas darbu padarija.

Ltdz, I, 4003

Ja saimniekmeitai gadījās jaunai iziet pie vīra un pūrs vēl nebija pielocīts, tad vairākus mēnešus mājas meitas palīdzēja to pielocīt.

Piektdien uztīnu
Liel' ērkulīti;
Sestdienā novērpu
Ar algādžiem.

Ltdz, I, 4002

Turpretim kalpones, lai pielocītu savu pūru, spiestas strādāt naktīs.

Ai bārene, bārenīte,
Kas tev' daiļu darināja?
— Viegli soļi, mazs miedziņš,
Tie man' daiļu darināja.²⁸²

LD, 4460

Turīgajiem skaistas liekas pat neglītas lietas, ja vien tās ir grūti iegūstamas un dārgas. Tā, piemēram, audēju novadā Piebalgā 19. gs. sastopams līgavu vainags, kas darināts no mazām zīda lupatiņām un diedziņiem un nebūt nav skaists. Tā kā visas līgavas reto un dārgo zīda audumu dēļ šādu vainagu nevarēja iegādāties, tas kļuva par bagāto saimniekmeitu privilēģiju.

Greznas villaines, ko valkāja tiklab gājējas, kā saimniekmeitas, tomēr zināmā mērā liecināja par valkātājas turības pakāpi. Saimniekmeitām tās bija greznāk izrotātas, bez tam saimniekmeitas varēja segt vairākas villaines uz reizi, lai visas nāktu redzamas.

Līcam lika tā vietīņa, Kur mēs divi stāvējām: Tautiešam treju svārku, Man deviņas villainītes.	Bija man, bija man, Vēl vajaga, vēl vajaga: Bija man piecas sagšas, Vēl deviņas vajadzēja.
---	---

LTD, III, 549

LTD, III, 542

Tas pats sakāms par brunčiem, kurus dažkārt bagātās saimnieces vilka mugurā pat sešus uzreiz. Tādējādi tās varēja lepoties nabadzīgāko priekšā, kurām labi ja bija vieni goda brunči.

Ko, tautiet, lielījies?
Basa kāja zābakā;
Es varēju lielīties,
Man deviņas villainītes.

LTD, III, 546

Lielākajai zemnieku daļai trūka vajadzīgo līdzekļu, lai dižotos ar vairākām drēbju kārtām, zīda un brokāta lentēm, daudzām saktām un citām pilsētā pirtām greznuma lietām.

Ne man zelta, ne sudraba,
Balta vien villainīte;
Ielīgoju istabā,
Kā ar sniegu apsnigusi.

LTD, III, 413

Par to, ka apģērbu un rotas valkāja atbilstoši valkātājas sociālajam stāvoklim, liecina, piemēram, šāda tautasdziesma.

Ni es lielu ļaužu biju,
Ni es lielu rotu nešu;
Vidējo ļaužu biju,
Vidējo rotu nešu.²⁸³

LD, II, 5693

Tāpat bagātām saimniecēm piederējās lieli un kupli raksti, bet kalponēm — sīkie.

Kuplu loku villainīti,
Smagu laižu pūriņā;
Tādu ļaužu gaidīdama,
Kādi mani bāleliņi.

LTD, III, 483

Rakst', māsiņa, lielu rakstu
Jele vienu vilnānīti,
Ko tu segsi, aizgājusi
Lielajos dieveros.

LTD, III, 511

Sieviešu tautas tērps savas īpatnības saglabā līdz 19. gs. vidum, vīriešu tautas tērps izmainās daudz ātrāk. Izņēmums ir atsevišķi novadi, par ko būs runa vēlāk.

Tautas tērpu pakāpeniskai nomainībai ar pilsētas apģērbu bija vairāki iemesli. Tautas tērpu izzušanu noteica kapitālisma straujā attīstība 19. gs. otrajā pusē un ar to saistītā iekšējā tirgus izveidošanās, naudas ieplūšana laukos un fabrikas ražojumu izplatīšanās lauku sētās. Līdz ar sieviešu darbaspēka pilnīgāku nodarbināšanu lauksaimniecības ražošanā sievietēm vairs neatlika laika un nebija arī nekādas vajadzības apģērbus izgatavot pašām. Tāpēc tās aizvien biežāk sevišķi goda apģērbus, nodeva pagatavot vietējiem amatniekiem. Arī apģērba audumiem aizvien vairāk izmantoja fabrikās austos audumus; bez tam pašu mājā audzēto aitu vilnu varēja nodot rūpniecās, pretī saņemot gatavu audumu.

Pirmos no pirkta materiāla šuva goda apģērbus, bet darba apģērbus, kā arī materiālu šim apģērbam dažviet pat līdz 20. gs. vidum gatavoja mājās. Liela nozīme pilsētu apģērba izplatībai lauku sētās bija arī dzīvāku sakaru attīstībai ar pilsētu. Tautas tērps visā Latvijas PSR teritorijā neizzuda vienlaikus, bet pakāpeniski atkarībā no atsevišķu apvidu ekonomiskās attīstības un saka-

riem ar pilsētām. Tā, piemēram, 1896. g. V. Plute latviešu etnogrāfiskās izstādes kataloga priekšvārdā raksta, ka «Bauskas, Dobeles, Tukuma un Talsu apriņķos Kurzemē senos apģērbus gandrīz nemaz vairs nerēdz. Tāpat arī Vidzemē — ap Rīgu, Cēsīm, Valmieru un Valku tie ir liels retums. Tikai šie un te kāda vecenīte glabā tos pūra visdziļākā dibenā kā retu un dārgu piemiņu no savas jaunības, vēlēdamās, lai mirstot viņu tanī ietēptu. Vispār senos tautas apģērbus vēl lieto Inflantijā [t. i., Latgalē], dažos Austruma-Vidzemes apgabalos, kā Alsviķos un Alūksnē. Arī Augškurzemē Ilūkstes apriņķī tie atrodami. Ventspils, Kuldīgas, Aizputes un Grobiņas apriņķos Kurzemē tie vēl

labprāt tiek valkāti. Senais sieviešu apģērbs caurmērā vairāk uzglabājies nekā vīriešu.»²⁸⁴

Tieši tur, kur pilsētu attīstība bija straujāka, tautas tērps izzuda ātrāk, turpretim tālāk no pilsētām tas saglabājās ilgāk. 1836. g. Vidzemē pilsētu iedzīvotāju skaits sastādīja 15,8%, bet 1881. g. — jau 29,5% no visas gubernas iedzīvotāju skaita. Turpretim Kurzemē 1863. g. pilsētu iedzīvotāji sastādīja 12%, bet Latgalē — 11,7%. Laikā no 1863. g. līdz 1897. g. Latvijas pilsētu iedzīvotāju skaits pieauga gandrīz 3 reizes.²⁸⁵

Kurzemē visstraujāk attīstījās tās centrālo apriņķu pilsētas — Bauska, Dobeles, Tukums. Te pēc V. Plutes ziņām arī visātrāk izzuda tautas tērpi.

APĢĒRBA SASTĀVDAĻAS²⁸⁶

Latviešu tautas tērpā daudzos gadsimtos izveidojušies noteikti apģērba gabali, kuri zināmā secībā vai noteiktā laika posmā iekļaujas tautas tērpā. Zināma nozīme to izveidē bijusi klimatiskajiem apstākļiem.

Kā liecina Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli, 19. gs. sākumā latviešu sieviešu apģērbs sastāvēja no krekla, brunčiem, jakas vai ņiebura, jostas, priekšauta, villaines, galvassegas, apaviem, cimdiem, zeķēm un rotaslietām. Dažu šo apģērba gabalu — villaiņu, jostu, galvassegu — nēsāšanā vērojamas vairāku gadsimtu vecas tradīcijas, turpretim citi apģērba gabali — jakas un ņieburi, adītas zeķes, kurpes un priekšauti — attīstījušies un izveidojušies vēlāk.

Vīriešu apģērbs sastāvējis no krekla, biksēm, svārkjiem, kažoka, jostas, galvassegas, apaviem, zeķēm, cimdiem un rotaslietām. Ziņas par vīriešu krekliem, jostām un galvassegām ir senākas, bet par svārku un kažoku veidiem — jaunākas.

KREKLI

Krekls ir viens no vecākajiem apģērba gabaliem, ko vilka uz kailas miesas. Sievietes vīrs krekla valkāja brunčus, jaku vai ņieburu, bet vīrs karstā plaujas laikā vēl 19. gs. sākumā strādāja vienā krekla, sajožot to tikai ar jostu.²⁸⁷ Šāds krekla valkāšanas veids parādīts J. Broces zīmējumā, pie kam zīmējumam pievienotajā tekstā teikts, ka kreklos strādāja tikai mājās, bet, ejot muižas darbos, vīrs krekla vilka brunčus.²⁸⁸ Interesi izraisa arī zīmējumā redzami krekla apakšmalas šķēlumi, kas izrotāti ar sarkanu apmali un 3 pelēkiem aplīšiem.²⁸⁹ Vēstures muzeja kolekcijā šāda veida krekla varianta nav. Staigāšana vienā krekla pazīstama arī mūsu kaimiņu lietuviešu un somugru tautām.²⁹⁰

18. gs. un 19. gs. pirmajā pusē krekļus šuva no linu audekla.²⁹¹

Pēc arheoloģiskā materiāla linu krekli Latvijā noteikti konstatējami mūsu ēras 9. vai 10. gs.²⁹² Tomēr iespējams, ka latviešiem, tāpat kā pārējiem Austrumeiropas tautām, pirms linu krekliem būs bijuši vilnas auduma krekļveida apģērbi.²⁹³ Latviešu zemnieka apģērbā pazīstami divi galvenie krekļu veidi: tunikveida krekls²⁹⁴ un krekls ar piešūtiem uzplečiem.²⁹⁵

Tunikveida krekļus šuj no viena auduma gabala. Latvijā tunikveida krekls pazīstams 3 variantos: 1) bez uzplečiem, 2) ar virsū šūtiem uzplečiem un 3) ar iekšā laistiem uzplečiem.

Tunikveida kreklu bez uzplečiem var uzskatīt par vecāko krekla veidu Baltijā²⁹⁶ (25. att., 1). 19. gs. pirmajā pusē šis krekla veids sastopams visā Latvijā, bet visbiežāk Kurzemē un Zemgalē.²⁹⁷

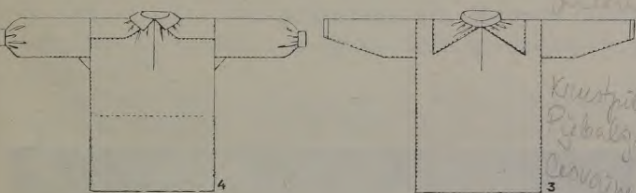
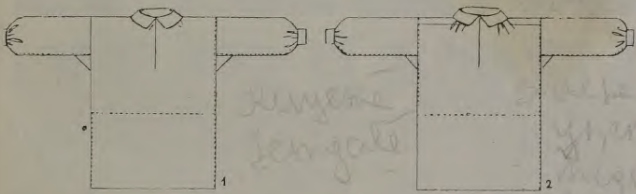
Igaunijā šis krekla veids izplatīts Igaunijas dienvidu daļā un Muhu salā. Vissenākais šā krekla tipa variants 19. gs. saglabājies Igaunijā Hallistes novadā, tātad netālu no Latvijas robežas. Krekls ir bez apkakles, ar taisnām, sašaurinātām piedurknēm un īpatnēju vertikālu kakla izgriezumu.²⁹⁸ Hallistes krekli parasti šūti no viena gabala.²⁹⁹

Lietuvā tunikveida krekla variants bez uzplečiem nav saglabājies.

Tunikveida krekls ar virsū šūtiem uzplečiem (25. att., 2) ir visizplatītākais krekla tips Baltijā, tāpēc to varētu nosaukt par «Baltijas tipu». Šis ir gandrīz vienīgais vīriešu krekla veids Latvijā 19. gs. sākumā; sieviešu krekli pēc šī varianta ir šūti gandrīz visā Latvijā (izņemot Augšzemes, Krustpils un Lielvārdes kompleksu). Tomēr krekls visā Latvijā savās detaļās nav vienāds. Piemēram, Vidzemē krekliem ar virsū šūtajiem uzplečiem vienmēr ir atlocītas apkakles, kas rotātas vienvirziena izvilsuma tehnikā, turpretim Latgalē — neliela, stāva apkakle un sarkans rotājums.

Tunikveida krekls ar virsū šūtiem uzplečiem raksturīgs arī igauņu tautas apģērbam, tāpat Lietuvā, atskaitot Klaipēdas un Austrumlietuvu novadus, tas ir valdošais krekla tips.³⁰⁰

Tunikveida krekls ar iekšā laistiem uzplečiem (25. att., 3) sastopams Krustpils, Piebalgas un Cesvaines novados, turklāt Krustpils novadā šis ir vienīgais krekla tips. Ne igauņu, ne lietuviešu tautas apģērbā šāda veida krekļus nav izdevies atrast. Minētajiem krekliem ar iekšā laistajiem uzplečiem tuvi ir dienvidkrievu krekli ar slīpajiem uzplečiem («с косыми полками»),³⁰¹ lai gan pēdējie, šķiet, ir jaunāki. Tāpēc pareiza liekas S. Tolstova doma, ka krekli ar slīpajiem uzplečiem pēc izcelšanās saistāmi ar tunikveida krekliem.³⁰² Kā liekas, šis krekla veids (ar iekšā laistajiem uzplečiem) pārejas formu no tunikveida krekla uz kreklu ar slīpiem un pēc tam ar piešūtiem uzplečiem visskaidrāk saglabājis tieši Latvijā. Par to, piemēram, liecina Krustpils krekla

25. att. Krekļu piegriezumi:

1 — tunikveida krekls bez uzplečiem; 2 — tunikveida krekls ar virsūšūtiem uzplečiem; 3 — tunikveida krekls ar iekšā laistiem uzplečiem; 4 — krekls ar piešūtiem uzplečiem audu virzienā; 5 — krekls ar piešūtiem uzplečiem velku virzienā.

uzpleču iekšā laistiem uzplečiem ar uzstieptu diegu palīdzību. Šis paņēmiens ir vienāds ar Augšzemes krekla piešūtā uzpleča piestiprināšanas veidu. Par tuvību ar slīpā uzpleča krekliem liecina arī Krustpils krekla piedurkņu forma ar lieliem ķīļiem un sašaurinātiem dūrgaliem, kas ir raksturīgi sievietes krekliem Meščeras novadā un Dienvidkrievijā.³⁰³ Dienvidkrievu krekli ar slīpajiem uzplečiem valkāti ar nešūtiem brunčiem, kuri nekad neapsedz ķermeņa augšdaļu,³⁰⁴ tāpat arī Krustpils un Piebalgas novados jakas vai pībura valkāšana izpla-

tās daudz vēlāk nekā pārējā Latvijā, — t. i., 19. gs. beigās.

Piebalgas novadā krekliem ar iekšā laistajiem uzplečiem ir ļoti platas piedurknes (60—70 cm), kuras beidzas ar šaurām aprocēm,³⁰⁵ tāpēc, liekas, ka Piebalgas krekli ir jaunāki par Krustpils krekliem.

Tas, ka krekli ar iekšā laistajiem uzplečiem sastopami tajos novados, kas atdala Vidzemi no Latgales (sēlisko izlokšņu teritorija), liecina, ka šis krekla veids, tāpat kā krekli ar piešūtajiem uzplečiem, Latvijā izveidojies, tās iedzīvotājiem nākot tiešā saskarē ar slāvu tautām. Šo domu vēl apstiprina tas, ka Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas fondos esošais Krustpils krekls ar iekšā laistajiem uzplečiem un stāvo apkakli ir apakšmalā rotāts ar celu apaudu,³⁰⁶ bet šāds rotājums nav raksturīga latviešu kreklu pazīme. Iespējams, ka šis krekls speciāli gatavots valkāšanai bez brunčiem. Zināma nozīme ir bijusi arī šīs teritorijas sēliskajiem elementiem.³⁰⁷

Kreklu ar piešūtiem uzplečiem darina, 2 krekla stāva gabaliem piešūjot paplatu (10—15 cm) uzpleci, pēc tam lielo četrstūrains kakla izgriezumu savelkot krokās un piešūjot tam apkakli. Piedurknes piešūj pie krekla stāva un uzpleča. Latvijā krekli ar piešūtiem uzplečiem palaikam ir ar atločītām apkaklēm un platām piedurknēm, kas noslēdzas ar aprocēm. Vienīgi Vēstures muzeja kolekcijā 2 krekliem — viens no Zemgales, bet otrs no Piebalgas — ir taisnas pusgaras piedurknes. Krekli ar piešūtiem uzplečiem Latvijā raksturīgi Augšzemes un Lielvārdes novadiem, bet Zemgalē,³⁰⁸ Dienvidkurzemē³⁰⁹ un Piebalgā³¹⁰ tie sastopami tur, kur krekla pamattips ir tunikveida krekli bez uzplečiem. Tā kā abiem minētajiem Zemgales un Piebalgas krekliem vairs nav līdzīgu paraugu, jādomā, ka tie nebija plaši izplatīti un ir daudz jaunāka gājuma.³¹¹

Latgalē šāds krekla veids sastopams krievu vecticībnieku ģimenēs.³¹² Tas izplatīts Polijā, Ukrainā, Baltkrievijā.³¹³ Pēc B. Kuftina domām tie ir visizplatītākie krievu krekli.³¹⁴ Lietuvā krekli ar piešūtiem uzplečiem sastopami austrumdaļā — Baltkrievijas pierobežā un Ķlaipēdas novadā.³¹⁵

Latvijas teritorijā krekli ar piešūtiem uzplečiem sastopami 2 variantos.

Pirmā varianta krekliem uzplecis krekla stāvam piešūts audu virzienā un sniedzas līdz krekla sānu vilēm. Piedurkne piešūta tieši uzplecim un krekla stāvam. Uzpleča izmēri samērā lieli — 20×25 cm (25. att., 4). Izņemot Augšzemes un Lielvārdes novados, pārējā Latvijā šis krekla veids nav sastopams (atskaitot 2 jau minētos krekļus no Zemgales un Piebalgas). Šāda ierobežota izplatība vedina domāt, ka šie krekli Latvijā ieviesušies kultūras sakaru rezultātā ar slāvu tautām, kurām tas ir valdošais kreklu tips. Latvijā šis krekla veids ir daudz jaunāks nekā tunikveida krekls.

Vecu cilvēku atmiņās, kā arī tautasdziesmās minēti tā saucamie «poļu lāstaugi»:

Viena pati skaista meita,
Viens pats bija linu kreklis
Ar tiem poļu lāstaugiem;
Tas ciemā, tas ganos,
Tas svētdienu baznīcā.³¹⁶

«Lāstaugi»,³¹⁷ liekas, būs ienākuši no krievu uzpleču apzīmējuma (ластовицы).³¹⁸ Nav izdevies konstatēt termina lāstaugi polisko etimoloģiju, lai gan krekli ar piešūtiem uzplečiem ir viens no visizplatītākajiem kreklu veidiem Polijā.³¹⁹ Liekas, ka termins «poļu lāstaugi» Augšzemes novadā nav parādījies nejausi, bet gan kopā ar šo kreklu piegriezumu. Par radniecību ar poļu krekiem liecina arī īpatnējā, tikai Augšzemes novadā pazīstamā tehnikā izveidotā izšuvumu savilkuma vieta³²⁰ (26. att.). Polijā un Lietuvā šādā tehnikā savēlk piedurkņu dūrgalus krekiem ar piešūtiem uzplečiem.³²¹ Tomēr jāpiezīmē, ka pēc rotājuma novietojuma Augšzemes krekli tuvāki baltkrievu un ukraiņu krekiem.³²²

Otrais šī krekla variants atšķiras no pirmējā ar to, ka uzpleči tiek piešūti nevis audu, bet velku virzienā (25. att., 5). Latvijā šis krekla variants sastopams tikai Rucavas novadā,³²³ Lietuvā — tikai Klaipēdas novadā, pie kam uzplecis šeit jau ir pilnīgi savienojies ar piedurkni, kamēr plecu rotājums palicis agrākajā šuves vietā.³²⁴ Šāda tipa krekli plaši izplatīti Rietumukrainā un Aizkarpatu apgabalos,³²⁵ tie pazīstami arī dienvidkrieviem³²⁶ un Polijā Krakovas vojevodistes dienvidaustrumdaļā.³²⁷

Sprīžot pēc krekla auduma un rotājuma tehnikas, secināms, ka Rucavas novadā šī varianta krekli valkāti vienā laikā ar tunikveida krekiem bez uzplečiem. 19. gs. otrajā pusē tunikveida krekiem Rucavā sāk uzšūt uzplečus.³²⁸

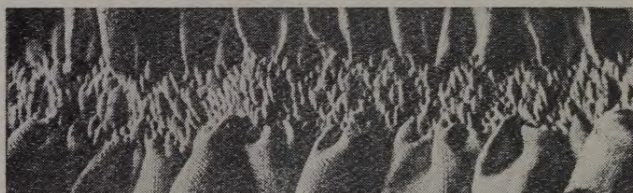
Jautājums, kā tik mazā novadā Baltijas jūras krastā varēja parādīties un tik ilgi (līdz 20. gs.) saglabāties šis īpatnējais krekla veids, vēl pilnībā nav noskaidrots, bet to, ka Rucavas novads kopā ar kaimiņu lietuviešu Klaipēdas novadu veido vienu kultūrvēsturisku apgabalu un tam bijušas tiešas vai arī pirmatnējas saites ar lužiču kultūru, varam apgalvot jau šodien. Arī pārējos Rucavas apgērba gabalos saskatāmas šīs savdabīgās iezīmes.

Sieviešu kreklus parasti šuva no divām daļām un garākus par vīriešu krekiem, jo bikses šai laikā sievietes nevalkāja.

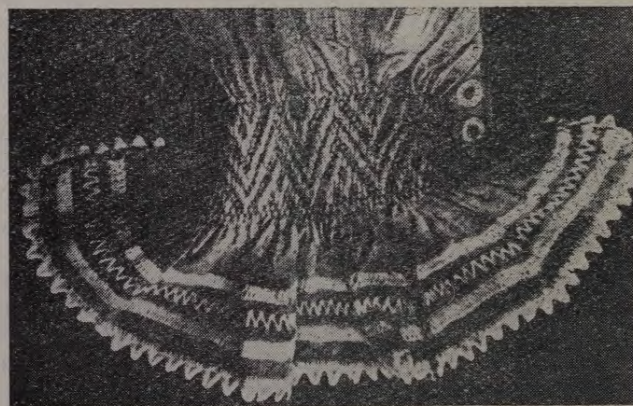
Vīriešu kreklus šuva īsākus nekā sievietes, no viena gabala, bez piešuves.³²⁹ Šai sakarā apšaubāms šķiet K. Strauberga uzskats, ka vīriešu krekli arī šūti ar piešuvi,³³⁰ jo, pārbaudot arhīvu dokumentus, kas varēja būt par pamatu K. Strauberga apgalvojumam, bija konstatēts, ka vīriešu krekli ar piešuvi minēti tikai vienā gadījumā — no Praulienas pagasta.³³¹ Arī 1959. g. ekspedīcijā Madonas rajonā, skaidrojot šo jautājumu, konstatēts, ka vīriešu krekli nekad nav šūti ar piešuvi.³³² Tāpēc

1

2

3

26. att. Kreklu kakla izgriezumi un piedurkņu savilkuma veidi:

1 — Augšzemes kreklis ar kakla izgriezuma savilkumā izstrādātu rakstu (RLMV materiāli); 2 — Lietuvas Zonaviku krekla piedurknes savilkums (Sodžiaus menas, 7.—8.; 79. un 80. att.); 3 — Ļubļinas (Polijas) krekla piedurknes savilkums (Hafty i zdobienie stroju ludowego. Warszawa, 1955, 66. att.).

jādomā, ka Praulienas pagasta dokuments, kas pamatojas tikai uz vienas teicējas sniegtajiem datiem, nav precīzs.

Krekļus parasti šuva no balināta vai nebalināta lina audekla. Sākot ar 19. gs. 70. gadu otro pusi, Dienvidkurzemē, kur tautiskā apģērba valkāšana turpinājās visilgāk, valkāti arī kokvilnas auduma krekli. Krekla stāva audumu vienmēr auda vienkārtņi, vienīgi Ziemeļlatgalē krekla stāvu auda acainā triniņi. Sieviešu kreklu augšējo daļu sauca par stāvu, bet apakšējo — par pierietni,³³³ piešuvī (Vidzemē), pudamenti (Zemgalē), pietrikumu (Kurzemē), pieduri (Augšzemē). Tie bija t. s. divstāvu, divtāžu, pusainie (Kurzemē) krekli. Krekla augšējā daļa parasti bija no smalka, balināta lina auduma, bet piešuve — no rupja lina vai pakulu auduma, kas auster triniņi vai nu pa diagonāli, vai arī skujiņā. Retos gadījumos sieviešu krekli šūti arī no viena smalka lina auduma gabala — tie ir ceremoniju krekli (piemēram, kāzās līgavas krekls, kā arī vīramātei dāvināmais krekls).³³⁴

Vīriešu krekli parasti sniedzās gandrīz līdz ceļiem, bet sieviešu krekli — līdz pusstilbiem: tautasdziesmās minēti arī krekli līdz pašai zemei, pēdējie bijuši dāvanu krekli kāzās.³³⁵

Latviešu zemnieku kreklu piegriezums pavisam vienkāršs ar taisnām vilēm.³³⁶

Vecākajiem kreklu veidiem ir nelielas stāvas apkakles; 19. gs. pirmajā pusē tās saglabājušās tikai Latgalē, Piebalgā, Krustpils un dažos Kurzemes novados. J. Broces un O. Hūna zīmējumos apkakles ir redzamas pa lielākai daļai stāvas.³³⁷ Alsungas novadā goda krekliem virs nelielās baltās krekla apkakles piešuva ar stikla pērlēm un salmiņiem izšūtu t. s. smeldžoto apkakli (skat. 2. tab., 1—3). Pēc arheologa Fr. Baloža domām smeldžotās apkakles ir kakla riņķa paliekas 19. gs. apģērbā.³³⁸

Sprīžot pēc J. Broces un O. Hūna zīmējumiem, sieviešu krekliem bijuši dziļi krūšu šķēlumi, dažreiz pat līdz jostas vietai (20—35 cm). Šāds dziļš krūšu šķēlums bija nepieciešams, lai kreklu nevarētu vilkt pāri galvai, bet varētu nolaist pāri gurniem. Daži etnogrāfi to izskaidro ar tīrības sajūtu;³³⁹ var būt, ka sieviešu krekliem garā «krūšu šķira» būs bijusi nepieciešama, lai ērtāk būtu zīdīt bērnus,³⁴⁰ jo jaunavu un līgavu krekliem krūšu šķiru netaisīja garāku par 20 cm.

Arī vīriešu krekliem krūšu šķēlumus netaisīja garākus par 25 cm. 19. gs. vidū kreklu priekšu aizdarināšanai sāk šūt speciālu maliņu — pogu vietu, kādu vīriešu krekliem šuj vēl šodien. Visā Latvijā, atskaitot atsevišķas vietas Latgalē, vīriešu kreklu šķēluma vieta atrodas krekla priekšpusē vidū, tāpat kā tas ir sieviešu krekliem. Latgalē dažkārt sastopami krekli, kuru šķēlums nebija vis kakla izgriezuma vidū, bet sānos — pēc t. s. krievu kreklu parauga; šādus krekļus arī sauc par krievu modes krekliem vai krievu krekliem.³⁴¹

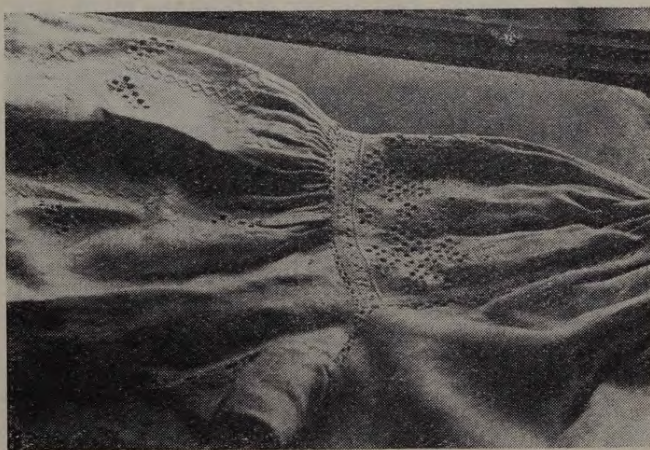
Krekļus mēdza pagatavot pēc iespējas glītākus, jo kā mājas, tā arī kopējos muižas darbos mei-

1

2

3

27. att. Krekli ar piešūtiem uzplečiem auduma velku virzienā: 1 — Rucavas krekls (Liepājas NM, 167); 2 — Klaipēdas apkārtnes krekls (Lietuvas PSR ZA Vēstures un etnogrāfijas muzejs, EMO, 1677); 3 — ukraiņu krekls (Lvovas Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzejs, ЕП, 20734).

tas virs krekla nekādas jakas nevilka; tāpēc krekla rotājums liecināja par meitas čaklumu un labo gaumi. Izrotāt kreklu tā, lai citi to ņemtu par paraugu, bija liels gods. Vīriešu krekli bija mazāk rotāti, lai gan tā skaitījās slihta māsa vai līgava, kuras tuvinieks staigāja ar nerotātu kreklu. Gados vecākiem cilvēkiem grezni izrakstīts parasti bija tikai viens kreklis, kuru apvilka, ejot baznīcā, bet ikdienā un arī svētdienā vecāki ļaudis staigāja ar neizrakstītiem krekliem. Pārņākot no baznīcas, baznīcas kreklu novilka un glabāja nākošajai reizei.³⁴²

Visgreznākie bija līgavas un līgavaiņa krekli; pēc laulībām tos uzvilka tikai svinīgos gadījumos un bieži vien glabāja kā mirstamo kreklu. Dažās vietās vīramāte par mirstamo kreklu glabāja vecākā dēla sievas dāvēto kreklu.³⁴³ Kāzu kreklus un dāvināmos kreklus šuva bez pierietņa.³⁴⁴ Krekliem ar izšuvumu visbiežāk rotāja aproces vai vaļējos dūrgalus, apkakli, piedurkņu augšgalu, uzplečus un krūšu šķēlumu.³⁴⁵

BRUNČI

Nešūtie jeb apliekamie brunči. Rakstītas ziņas par nešūtajiem brunčiem atrodamas J. Branda aprakstā (17. gs.). J. Brands norāda, ka tie ir līdzīgi villainei, vienīgi valkājami ap gurniem.³⁴⁶ 18. gs. nešūtie brunči Latvijā konstatējami vairākās vietās, turpretim 19. gs. tie saglabājušies tikai jau pārdzīvotās formās. Ļoti skaidri nešūtie brunči redzami mākslinieka A. Pecolda krievu zīmējumā (skat. 4. tab., 2). Sēdošajai sievietei kreisajos sānos stipri pavērušies vaļā rūtote nešūtie brunči un redzama krekla sānu daļa. Neskaidrību rada sievietes apģērba tumši zilā krūšu daļa ar brunču krāsas svitraino apmali un saiti uz kreisā pleca.³⁴⁷ Otrajai sievietei redzama nešūto brunču rūtainā augšdaļa. Liekas, ka tā ir plata josta, kas satur smagos apliekamos brunčus.

Līdzīga veida brunči 17. un 18. gs. bija pazīstami lietuviešiem ar nosaukumu «margine»,³⁴⁸ igauņiem — ar nosaukumu «pallapool», «sōuke», «kōrt», «sōpp».³⁴⁹ Arī somiem ir līdzīgs apģērba gabals ar nosaukumu «hurstu» vai «ursk».³⁵⁰ Latviešu valodā līdz mūsu dienām nav saglabājies speciāls termins, kas apzīmētu šādu nešūto apģērba gabalu, bet 19. gs. beigās Vīpes pagastā šādu īpatnēju apģērba saukuši par «prošavu».³⁵¹ Prošavu valkāja jaunas meitenes un līgavas. To darināja no diviem tumši zila auduma gabaliem. Viena mala bija piestiprināta krokās pie jostas un sānos sapogājama. Apakšējā mala atlocīta un atšūta, tāpat atlocītas arī brunču sānu malas, t. s. šķēres, pēdējās tikai bijušas nošūtas ar sikām, mazām dažādas krāsas zīlītēm. Sāni brunčiem nesašūti, uzvelkot pogāti — viena šķēre vienā, otra — otrā sánā, jo tā brunči, kaut arī sānos nesašūti, neesot vērušies vaļā. Izrakstītas šķēres tos padarījušas skaistus. Brunči bijuši kupli.³⁵² Pro-

šavas nēsājušas tikai bagātas mātes meitas.³⁵³ Andreja Jurjāna manuskriptos atrodam aprakstu par snātenēm, kuras «vecos laikos» valkātas lindraku vietā. Vienu gabalu piešuvuši priekšpusē, bet otru — mugurpusē, — kā divus priekšautus.³⁵⁴ 19. gs. beigās ar terminu snātans lindraks Latgalē apzīmēti apakšbrunči.³⁵⁵ Vēl šodien gados vecākās teicējas atceras šo terminu apakšbrunču nozīmē. Pie apliekamajiem brunčiem pieskaitāmi arī Zemgales brunči, ko veidoja viens 80—90 cm plats un 2,5—3,5 m garš auduma gabals. Šādu auduma gabalu salika krokās un apjoza ar jostu. Šo pašu auduma gabalu bieži vien izmantoja arī par gultas segu.³⁵⁶

Īpatnēji ir J. Niedres aprakstītie «apliekamie rakstītie brunči»; tie darināti no rakstā austā linu vai vilnas auduma, kam abi gali vai arī malas izrakstītas krāsainiem ornamentiem. Rakstītos brunčus kopā nešuva, bet tikai augšmalā savilka kopā ar linu diegu. Ejot šādi apliekamie brunči pavērās un nāca redzami apakšējie vilnas goda brunči.³⁵⁷ Šāda veida brunči 18. gs. beigās bija pazīstami Vidzemē, Latgalē un Zemgalē. No Kurzemes ziņu nav, lai gan par to, ka nešūtie brunči valkāti Dienvidkurzemē, šķiet, liecina īpatnējais Rucavas vilnaiņu valkāšanas veids — apņemot apkārt gurniem un sastiprinot ar saktām uz kreisās rokas locītavas (skat. 4. tab., 3). Bez tam rūtainā Rucavas vilaine — mārģene, kas darināta no tumši zila rūtaina auduma, pēc sava raksta un nosaukuma atbilst J. Branda aprakstītajiem lietuviešu nešūtajiem brunčiem — marginei³⁵⁸ (skat. 4. tab., 4). Ļoti līdzīgas mārģenes audumam ir tumši zilā pamatā krāsainās rūtīs austās dienvidlielkrievu sieviešu paņovas (понева).³⁵⁹ Paņova ir nešūtais gurnu apģērbs, kas slāvu cilšu vjatiču un kriviču teritorijā pazīstams jau 12.—13. gs. Par to, ka Rucavas mārģene kādreiz valkāta kā nešūti brunči, liecina arī īpatnējais zaļās lentes³⁶⁰ uzšuvums gar mārģenes apakšējo malu un nelielais šķēlums pie šūtās sānu vīles (skat. 4. tab., 1). Mazliet īpatnējāks nešūtais apģērba veids redzams J. Broces zīmētajā vidzemnieku kāzu skatā (28. att.).³⁶¹ Zīmējuma priekšplānā sēdošās sievietes apģērba, acīm redzot apliekamo brunču, priekšējie stūri noapaļoti un ārējās malas apšūtas ar dzeltenām bārkstīm. Pēc J. Broces zīmējuma liekas, ka mugurpusē brunči sniedzas krekla garumā, kamēr priekšpusē tie neaizsedz kreklu. Līdzīgi apliekamie brunči, tikai daudz īsāki, redzami 16. gs. Livonijas sieviešu apģērba zīmējumos (29. att.).³⁶² Tas vedina domāt, ka šāds apģērbs līdz 19. gs. bijis plašāk izplatīts. Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas fondos nav šāda apģērba gabala, jo laikā, kad tika komplektēti muzeja fondi, tam nav tikusi pievērsta uzmanība, uzskatot to par nelatvisku un latviešu tautas tērpa neraksturīgu.

Diemžēl, trūcīgais materiāls nedod iespēju izdalīt atsevišķus apliekamo brunču tipus un noteikt to lokalizāciju; tomēr, pamatojoties uz esošā materiāla, secināms, ka apliekamie brunči tika val-

28. att. Vidzemnieku kāzu skats (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 10. lpp.). Apakša detaļa — kāziniece ar aplikamajiem brunčiem.

kāti pirms šūtajiem brunčiem, 18. gs. saglabājo- ties goda apģērbā.

Sūtie brunči ir visizplatītākais brunču veids 18. un 19. gs. Tie pazīstami ar nosaukumu svārki, brunkas, rinduki, lindruki, lindraki.³⁶³ Atkarā no auduma veida un ornamenta brunčus sauca par vīzainiem, kūjainiem, galdainiem, grēdaiņiem, strīpaiņiem, bantaiņiem.³⁶⁴

Vecākais brunču veids, spriežot pēc arheolo- giskajiem izrakumiem, ir vienkāršaini brunči ar krāsainu celu apaudu gar brunču apakšējo malu. 15. gs. brunčus rotāja ar zvaniņiem,³⁶⁵ krellītēm³⁶⁶ vai ar izšuvumu gar brunču apakšējo malu (29. att.). Šie brunču veidi līdz 19. gs. sagla- bājas vienīgi Ziemeļlatgalē un Dienvidkurzemē. 18. gs. otrajā pusē un 19. gs. sākumā plašāk iz- platīti ir svītrainie brunči, lai gan parādās arī rū- tainie brunči. Par to liecina J. Broces un O. Hūna zīmējumi un Vēstures muzeja bagātās kolekcijas.

Bagātais dažādu nokrāsu svītru un rūšu sali- kums mainās ne tikai katrā novadā, bet pat atse- višķos pagastos. Brunčus, ko valkāja tikai vienā pagastā, sauca par pagastaiņiem.³⁶⁷

Analizējot atsevišķo brunču izplatību 19. gs. pirmajā pusē, secināms, ka rūtainie brunči izpla- tīti galvenokārt Vidzemē un Latgalē, ar ielasītu rozīšu rakstu — Zemgalē, vienkāršaini brunči ar krāsainu apakšmalu — Dienvidkurzemē un arī Ziemeļlatgalē.

Brunčus ar vertikālām svītrām ikdienas darbā 19. gs. valkāja visā Latvijā, kamēr kā goda ap-

29. att. 16. gs. Livonijas sieviešu apģērba zīmējumi (Breina albums).

ģērbs tie pazīstami dažos Vidzemes novados un Ziemeļaustrumkurzemē.

19. gs. otrajā pusē, spriežot pēc mirušo mantu sarakstiem, vēl dominē svītrainie un rūtainie brunči, kuri darināti no pusvilnas, kokvilnas un ļoti retos gadījumos no vilnas auduma.³⁶⁸ Gadsimta beigās svītrainus brunčus valkāja tikai kā apakšbrunčus, virs kuriem vilka pelēkus vai melnus virsbrunčus. 20. gs. sākumā svītrainiem apakšbrunčiem šuj slīpā audumā piegrieztu apakšējo malu («volānu»).

Goda brunčus parasti auda līnu vai kokvilnas diegu velkos ar vilnas dzijas audiem, bet ikdienas valkāšanai brunči austi arī tikai no līnu vai pakulu diegiem. Latgalē, kur līnu audzēšana bija plašāk izplatīta nekā pārējā Latvijā, arī goda

brunčus šuva no līnu auduma (sevišķi Ziemeļlatgalē). Goda brunči šūti no viena auduma gabala 3—5 m plati, bet brunču garumu veidoja auduma platums (70—80 cm). Auduma gabalu savilka krokās un tam piešuva tā paša auduma jostu, kuru aizdarināja ar metāla āķi. Goda brunčus vienmēr šuva platākus, dažreiz pat 10 oļektis platus.³⁶⁹

Nabadzīgo ļaužu meitām brunči bijuši ne tikai šaurāki, bet arī īsāki.³⁷⁰ Muzeju fondos bieži vien sastopami ļoti šauri brunči, kas darināti no novalkātiem goda brunčiem, pie kam no vieniem goda brunčiem izšūti divi.³⁷¹ Dienvidkurzemes brunči, kas pēc savas formas ir jaunāki, šūti no 5—8 atsevišķiem gabaliem — paliem; katrs pāls ir 50—80 cm plats.³⁷²

Par to, ka brunču platums zināmā mērā liecināja par meitas turību, dzied arī tautasdziesmas:

Meit' uz meitu vaicājās,
Cik oļekšu lindrakos;
Citai piecas, citai sešas,
Kas bagāta — tai deviņas.

LTD, III, 620

Goda brunči vienmēr šūti garāki — līdz potītēm, bet valkāšanai brunčus šuva īsākus.³⁷³

Es mātei viena meita,
Es raženi turējos —
Līdz zemei brūni svārki,
Sarkans rožu vainadziņš.

LD, 5621

Aud, māmiņa, man svārciņus,
Vienu īsu, otru garu:
Is' — tautām dubļus brist,
Garu — sērst pie bāliņa.

LD, 5631

Vēl 19. gs. sākumā bija paradums vilkt vairākus brunčus. Apakšā vilka līnu vai pavalkātus pusvilnas brunčus un virs tiem vilnas vai pusvilnas goda brunčus; atsevišķos novados virs goda brunčiem vilka nešūtos apliekamos brunčus.³⁷⁴

Es uzvilku treju brunču,
Apsagriežu ritenī.
Divi manis pašas austi,
Treši — manas māmuliņas.³⁷⁵

Vairāku brunču valkāšanu uzskatīja par turības pazīmi.³⁷⁶ Ar vairāku brunču valkāšanu, sevišķi laulību ceremonijā, saistās arī tautas ticējumi par bagātu un pilnīgāku dzīvi.³⁷⁷

Lai brunču krokas «stāvētu», tās auduma gabalā tika rūpīgi iediegtas. Pēc tam iediegto audumu lika kletiņā vai istabā uz galda vai grīdas, pārklājot ar tīru, samitrinātu drānu; tai virsū uzlika vai nu tikko izceptus, karstus maizes klaiņus vai sakarsētus ķieģeļus.³⁷⁸ Šādā stāvoklī brunčus atstāja līdz nākošajai dienai.

Interesanta ir brunču kabatas attīstība. Vecākās kabatas īsteni ir no krāsainām lupatiņām vai ādas gabaliņiem darinātas kulītes, kuras, auklā vai prievītē piesietas, pakāra kaklā vai sēja ap

30. att. Dažādu brunču tipu izplatība:

1 — svitrainie; 2 — rūtānie; 3 — rakstainie; 4 — svitrās austa raksts (Zemgales, Nicas); 5 — Alsungas; 6 — ar rotātu malu (Ziemeļlatgales, Bārtas, Rucavas). (Pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem.)

vidu. Tās valkāja virs krekla zem brunčiem vai zem priekšauta.³⁷⁹ Katras meitas pūrā bija divas vai trīs šādas kulītes. Kad gāja baznīcā, maisiņā lika ēdamo — sieru, olas vai zirņus. Braucot mājās no tirgus, kulītēs ielika pirktu tirgus kukuli. Dažkārt kulītes aizstāja ar naudas makiem. Kabatas pie brunču sānu vīles sāka šūt 19. gs., un tad kulītes kaklā kāra tikai gani (skat. 11. tab., 1—3).

A. Karnups, iztirzājot 16. gs. Livonijas zemnieču apģērba zīmējumu, kulīti nosaucis par naža maksti resp. adatu kārbiņu. Adatu kārbiņas ir gan raksturīgas igauņiem, bet nav sastopamas latviešu tautas tērpā. Šķiet, ka zīmējumos redzamās kulītes ir kabatu senākais veids.³⁸⁰

Atsevišķi apskatāmi brunči ar piešūtu ņieburu: krievu padomju etnogrāfiskā literatūrā tos apzīmē ar terminu «sarafāns». Latviešu apģērba terminoloģijā termins sarafāns maz pazīstams,³⁸¹ jo sarafānveida apģērbs parasti saukts tāpat par brunčiem,³⁸² lindrakiem,³⁸³ kleitu³⁸⁴ vai kapatu.³⁸⁵ 19. gs. pirmajā pusē Latvijā pazīstami divēji šāda veida brunči: 1) ar pārplečiem, 2) ar piešūtu ņieburu; tie šūti no pašāusta vilnas vai pusvilnas taisniem auduma gabaliem ar savilktām vai iegrudinātām krokām.

Brunči ar pārplečiem redzami F. Kruzes zīmētajai ventspilniecei (skat. 12. tab., 1). Arī O. Hūna zīmēto kuršu koniņieņu (skat. 12. tab., 3)³⁸⁶ brunču augšdaļai piešūta jostiņa, pie kuras piestiprināti pārpleči. Šāda tipa brunči raksturīgi Ziemeļkurzemes tērp kompleksam.³⁸⁷ Retumis tie sastopami arī Vidzemes vidienā un Vidzemes jūrmalā.³⁸⁸

Brunči ar piešūtu ņieburu, spriežot pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja kolekcijās esošajiem

Ventspils novada tautas tērpjiem, ir jaunāki par brunčiem ar pārplečiem (19. gs. sākums) un droši vien ir pirmā tipa tālākās attīstības rezultāts. Alsungas un Ventspils novados brunči ar ņieburu 19. gs. ir vienīgais brunču veids.

Vidzemes tērpju kompleksā šī veida brunči parādās tikai 19. gs. vidū vietās, kur ilgāk saglabājas lībiešu materiālās kultūras iezīmes, proti, Rietum- un Ziemeļvidzemē (piemēram, Bauņu pagastā³⁸⁹) un Lielvārdes novadā. Ziemeļvidzemē sastopami abi šo brunču veidi, proti, kā brunči ar piešūtu ņieburu, tā arī brunči ar pārplečiem. Svitraini brunči ar paplatu jostu un pārplečiem redzami A. Pecolda akvareli «Mazsalacas muižas apkārtnē»³⁹⁰ (skat. 24. att.).

Parasti ņieburs un brunči darināti no viena materiāla; atsevišķos gadījumos brunči pie ņiebura nav piešūti. Dažās vietās Ziemeļvidzemē (Smiltene) brunču augšdaļa veidota stipri pieguloša ar piedurknēm. Šāda veida brunču vietējais nosaukums ir «kapats».³⁹¹ Plašāk kapati izplatās 19. gs. otrajā pusē.³⁹²

Atšķirībā no Kurzemes Vidzemē kā brunču apakšējo daļu, tā arī augšējo — ņiebura daļu vienmēr šuva no vienāda materiāla. Kurzemē brunču ņiebura daļa šūta no vienkāršāka, rupjāka auduma, jo to nosedza ar jaku.

Minēto brunču veidu izplatība apstiprina B. Kuftina izteikto domu, ka Baltijā sarafānveida brunči ienākuši no rietumiem, t. i., no Skandināvijas un Dānijas,³⁹³ un, salīdzinot ar nešūtajiem brunčiem, ir daudz jaunāki. Nepamatots liekas uzskats, ka brunči ar ņieburu (t. i., sarafānveida brunči) ir vecāks apģērba veids nekā ne-

šūtie brunči,³⁹⁴ turklāt K. Straubergs par sarafānveida brunčiem uzskatījis J. Branda aprakstītos nešūtos brunčus.³⁹⁵ Kurzemes brunči ar ņieburu piegriezumā ļoti līdzīgi Zviedrijas sarafāniem,³⁹⁶ un tas runā par labu B. Kuftina uzskatam par to izcelšanos.

BIKSES

Bikses ir raksturīgākā vīriešu apģērba daļa, tās sauktas arī par paslavām,³⁹⁷ ūzām,³⁹⁸ jūzām.³⁹⁹

Bikšu valkāšanas sākums attiecināms uz mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem vai vēl agrāk.

Bikses šuva no pakulu, linu, vilnas vai pusvilnas auduma, parasti no tāda paša materiāla kā svārkus. Pie baltiem goda svārkjiem valkāja tikai baltas bikses, bet pie pelēkiem svārkjiem — baltas linu vai kādas citas krāsas bikses. 19. gs. sākumā reizē ar rūtaino brunču izplatību arī vīriešu bikses šuj no rūtaina auduma, tikai ne tik košās krāsās. Latgalē un Rucavā biežāk valkātas linu vai pakulu bikses. Muižu sulaiņi valkājuši arī ādas bikses.⁴⁰⁰

Latvijā, tāpat kā pārējā Austrumeiropā, izplatīts viens bikšu tips — ar šaurām bikšu starām.

Valkātas kā garās (līdz potītēm), tā arī īsās (līdz ceļiem) bikses. Plašāk izplatītas ir garās bikses; īsās raksturīgas Ziemeļkurzemes vīriešu apģērbam un droši vien te ieviesušās pēc lībiešu, igauņu un zviedru paraugiem.⁴⁰¹ Iespējams, ka zināma nozīme te bija muižas sulaiņu apģērba ietekmei, jo 19. gs. sākumā sulaiņi parasti valkājuši īsās bikses.⁴⁰² F. Kruze Kurzemes vīriešu apģērbu zīmējumos rāda tikai īsās bikses (skat. 12. tab.). Īsās bikses sniedzās nedaudz pāri ceļiem, kur tās aizpogāja ar vienu vai divām pogām vai arī apsēja ar krāsainām lentēm. Pie īsām biksēm vilka garas baltas vilnas zeķes. Dundagā un tālāk uz rietumiem valkāja arī gaiši pelēkas, bet Talsos mēlas garās zeķes.⁴⁰³ Garās bikses sniedzās apmēram līdz potītēm.

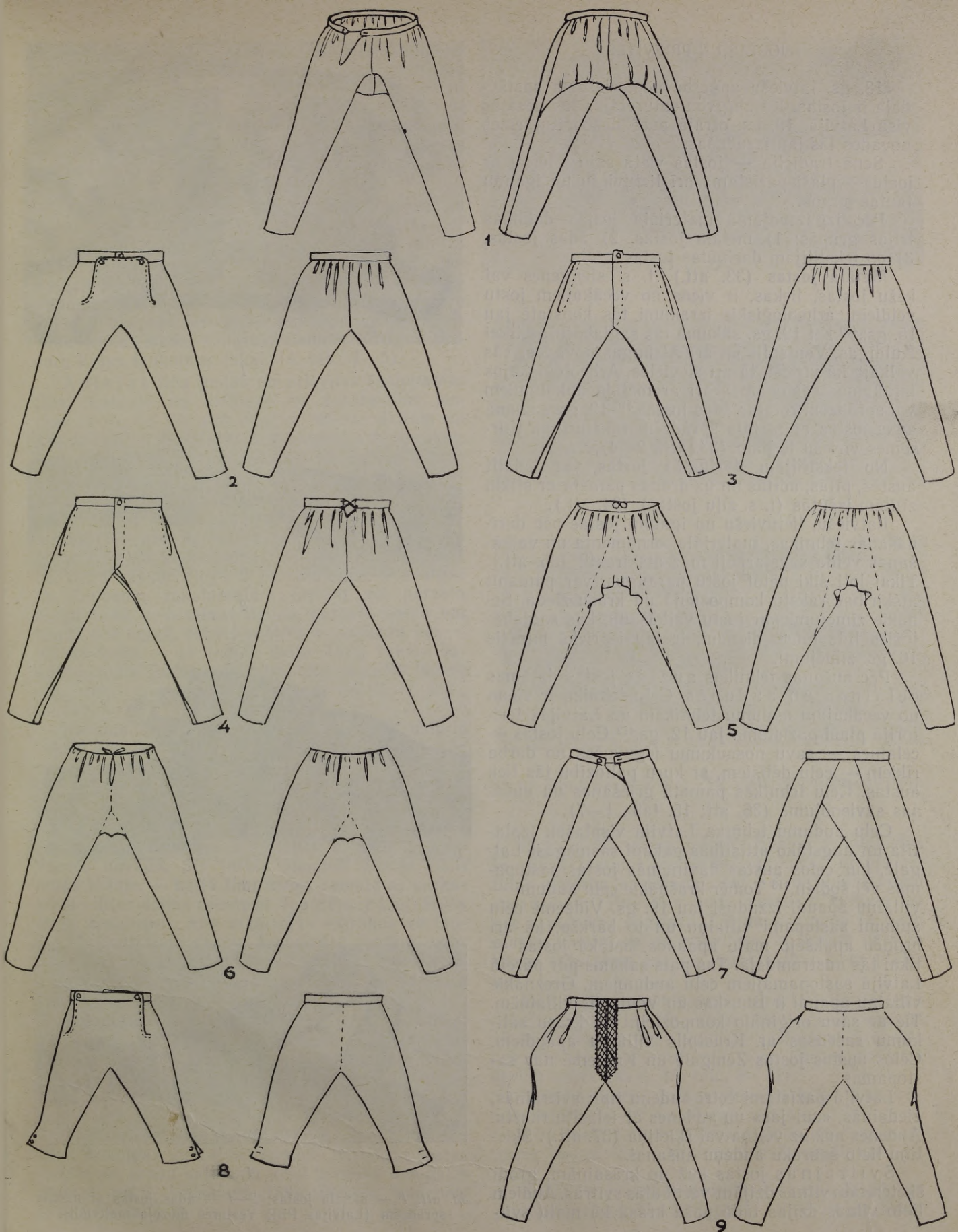
Bikšu piegriezumā izdalāmi 3 varianti. Pirmā piegriezuma varianta biksēm katra bikšu stara

šūta no viena auduma gabala, kuru priekšpusē aizpogāja ar vienu lielu (2—2,5 cm Ø) misiņa vai alvas pogu (32. att., 3, 4).⁴⁰⁴ Saitīte jostas mugurpusē ļāva bikšu jostu pagarināt vai saīsināt. Ap jostas vietu bikšu audumu sakārtoja krokās. Šā piegriezuma veida bikses Latvijā sastopamas visbiežāk. Otrā piegriezuma varianta biksēm ir raksturīga «klape», kas apsedza bikšu vidus šķēlumu (32. att., 2, 8). «Klapes» aizpogāšanai tās stūros bija pa slīpi iegrieztam pogcaurumam, «klapi» aizpogāja ar tādām pašām pogām, ar kādām sapogāja jostu. Šāda veida bikses Latvijā sastopamas tikai atsevišķos gadījumos. Liekas, šā tipa bikses izplatījušās apvidos, kuru iedzīvotājiem bijuši tieši sakari ar igauņiem.⁴⁰⁵ Trešā piegriezuma varianta bikses atšķiras no iepriekšējām ar to, ka katra bikšu stara šūta no diviem auduma gabaliem; viens — ārējais — ir taisns četrstūris, otrs — iekšējais — ķīļveida; bikšu augšdaļa kā priekšpusē, tā mugurpusē saiet pamišus (32. att., 7). Šis bikšu veids izplatīts Ziemeļvidzemē. Līdzīgs bikšu staru savienojums sastopams čeremisū tautas tērpos,⁴⁰⁶ pēc mūsu rīcībā esošajiem materiāliem igauņu vīriešu tērpu kompleksā šis bikšu veids nav sastopams.

Sievietes apskatāmajā periodā Latvijā bikses nav valkājušas. Vienīgi J. Broce piemin bikšu valkāšanu Piebalgā. Liekas, ka autors šai sakarā maldījies, jo visā pārējā Latvijā sievietes bikses sāk valkāt tikai 19. gs. pašās beigās. Varbūt J. Broce par biksēm uzskatījis sietavas, var arī būt, ka 31. att. attiecīgais kāju apģērbs ir garas zeķes bez pēdām, kuras vietumis valkā vēl šodien.⁴⁰⁷ Tam, ka minētās bikses ir sietavas, par labu runā J. Broces anotācija, kurā nav vis teikts, ka kājās uzvilkta bikses, bet gan, ka «g a r k ā j ā m k a r ā j a s z i l a s v a i m e l n a s p l a t a s a p a k š b i k s e s»,⁴⁰⁸ un tas jau vairāk atbilst sietavu aprakstam. Arī bērnu apģērbā bikses ir samērā jauna parādība. Vēl 19. gs. beigās zemnieku bērni līdz skolas vecumam (Latgalē pat vēl ilgāk) neatkarīgi no dzimuma staigāja tikai vienā kreklā, bez biksēm.

31. att. Piebaldzietes (J. Chr. Brotze. Monumente..., VII. 66. lpp.).

32. att. Vīriešu bikšu piegriezuma paraugi:

1 — bikses ar atsevišķi piegrieztu un sakrokotu muguras daļu; 2 — bikses ar klapi; 3 — bikses ar viengabala jostīņu un šķēlumu priekšpusē; 4 — bikses ar divgabalu jostīņu, kas mugurpusē sasieta ar saitīti; 5 — bikses ar lielo ķīli līdz jostas vietai; 6 — bikses ar mazo ķīli; 7 — bikses, kuru staras šūtas no diviem gabaliem; 8 — īsās bikses līdz ceļgaliem; 9 — pusgarās bikses.

18. gs. latviešu apģērbā nepieciešama sastāvdaļa ir jostas. Kā apģērba saturētājas tās nēsātas visā Latvijā. 19. gs. otrajā pusē dažos Kurzemes novados tās jau izzudušas.

Senā tradīcija — jostas vietā sajozt tērpu ar jostu — plaši pazīstama arī lietuviešu un igauņu tautas tērpos.

Pēc izgatavojamā materiāla jostas dalāmas trijās grupās: 1) metāla jostas, 2) ādas jostas, 3) no tekstilijām darinātas jostas.

Metāla jostas (33. att.), t. s. slenģenes vai ķēžu jostas, liekas, ir viens no vecākajiem jostu veidiem; arheoloģiskie izrakumi tās konstatē jau 15. gs.,⁴⁰⁹ bet 19. gs. sākumā tās saglabājušās tikai Kuldīgas, Ventspils un arī Alsungas novados. Tās valkāja kā vīrieši, tā arī sievietes. Arheoloģiskajos izrakumos sastopamas arī ar metāla apkalumiem vai sprādzēm rotātas ādas jostas.⁴¹⁰ 19. gs. sākumā ādas jostas ar metāla sprādzēm raksturīgas Kurzemes vīriešu tērpiem (33. att., 2—4).

No tekstilijām darinātas jostas var iedalīt austās, pītās, adītās un uz drānas pamata ar stikla zilītēm izšūtās (t. s. zīļu jostas) (34. att.).

Latviešu, lietuviešu un igauņu jostas pēc darināšanas tehnikas, materiāla, ornamenta un valkāšanas veida savstarpēji maz atšķiras⁴¹¹ (35. att.). Tikai ļoti sīki pētot jostu paraugus, var pamanīt atšķirības rakstu kompozīcijā un krāsu ziedā. Senākie zīmējumi par jostu valkāšanu, kas saglabājušies līdz mūsu dienām, ir jau iepriekš minētie 16. gs. zīmējumi.

Pēc aušanas tehnikas austās jostas dalāmas celainēs un audenēs. Celu tehnika ir viena no vecākajām audumu tehnikām un Latvijas teritorijā plaši pazīstama jau 12. gs.⁴¹² Celu jostas — celaines — savu nosaukumu ieguvušas no darba rīkiem — celu dēļiem, ar kuru palīdzību tās tiek austas. Celu tehnikas pamatā griešanas un aušanas savienojums (36. att; 15. tab., 1—7).

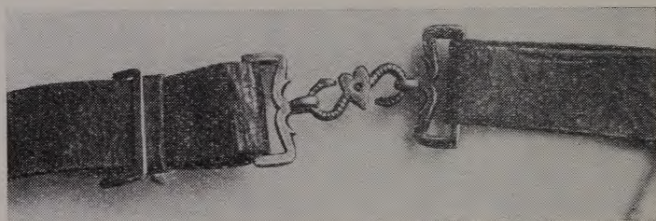
Celu audumu tehnika Latvijā visplašāk izplatīta un augstāko attīstības pakāpi sasniegusi Latgalē, kur celos austas dāvināmās jostas sastopamas vēl šodien.⁴¹³ Tomēr krāšņākie celu audumi — villaiņu apaudi izzuduši jau 19. gs. Vidzemē celu audumi sastopami villaiņu un to bārķšu, kā arī brunču apakšējo malu apaudos, bet kā jostas — tikai tās austrumdaļā. Tas pats sakāms par pārējā Latvijā sastopamajiem celu audumiem. Greznākie villaiņu apaudi ir Bauskas un Ventspils villainēm. Tie ar savu oriģinālo kompozīciju un krāsu salikumu sacenšas ar Krustpils villaiņu apaudiem. Celos austas jostas Zemgalē un Kurzemē nav sastopamas.

Latvijā pazīstami četri audeņu tipi: svītrainās, ziedainās, «aulejas» un audenes ar ielasītu rakstu. Audenes auž uz veltna vai šķietīņa (37. att.). Šķietīņu lieto šaurāku audeņu aušanai.

Svītrainās jostas auž no krāsainām, grodi šķeterētām vilnas dzijām vertikālās svītrās. Audiem lieto vilnas dzijas tādā pašā krāsā kā malu svīt-

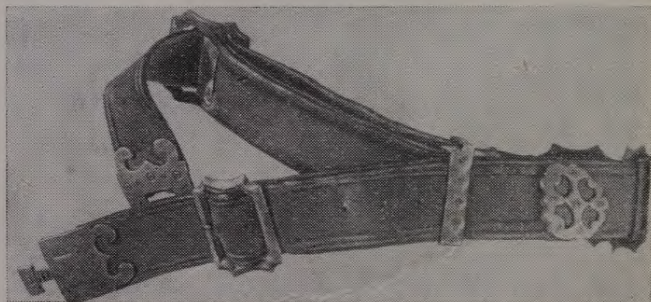
1

2

3

4

33. att. 1 — metāla jostas; 2—4 — ādas jostas ar metāla sprādzēm (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

ras. Aušana notiek vienīgi ar nīšu palīdzību, neielasot rakstu. Tādā kārtā rodas gareni svītrains josta. Nereti šādas jostas mēdz aust parastajos lauku aužamos stāvos, šaujot cauri linu diegu.⁴¹⁴ Svītrainās jostas raksturīgas Ziemeļvidzemes tautas tērpu kompleksam, bet atsevišķos gadījumos sastopamas arī Vidzemes vidienā⁴¹⁵ (skat. 13. tab., 4—6).

Ziedainās jostas sauc arī par trepainām un galdainām jostām. Visraksturīgākās tās ir Austrumvidzemes sieviešu tērpiem. Ļoti platas (15 cm) un greznas ir ziedainā rakstā austās Piebalgas kažoku jostas. Ziedainās jostas auž, novietojot velkos krāsainās vilnas dzijas, no kurām rakstus neveido; ar velku pabīdīšanu vai izcelšanu iegūst sīkus, spilgtus, ziediem līdzīgus dzīparu krāsu laukumus (skat. 14. tab., 1—5).

Aulejas tipa jostas un prievītes sastopamas tikai Latgalē un atšķiras no rakstainām jostām ar to, ka tās auž tikai no vilnas dzijām un katrai raksta rūtij ņem vilnas dziju divām kārtām — kā pamatam, tā rakstam (līdzīgi kā ziedainām jostām). Raksti aulejas tipa jostām veidojas noapaļoti, abās pusēs vienādi, mainās tikai krāsas.

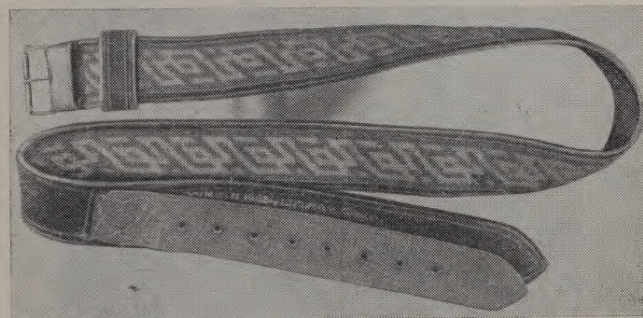
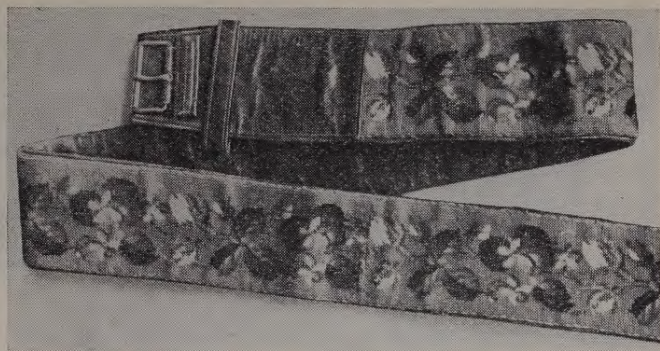
Jostas ar ielasīto rakstu sastopamas visbiežāk. Tās auž uz veltņa vai šķietīnā baltā linu diegu pamatā ar krāsainām vilnas dzijām, ņemot uz katra raksta diega 2 pamatdiegus. Piebalgas un Gulbenes rakstainajām jostām arī pamata diegu vietā lieto vilnas dzijas, parasti melnā vai tumši zilā krāsā, raksts veidots ar sarkanu vai — vēlākā laikā — ar violetu dziju. Liela rakstu bagātība šinīs jostās nav vērojama, parasti lietots tikai viens motīvs bez variācijām (skat. 14. tab., 6—11).

Rakstos oriģinālākās un bagātākās ir Krustpils rakstainās jostas, kur vienā jostā mainās 20 līdz 40 ornamentu.⁴¹⁶ Krustpils jostām raksturīgs ar grezno, izšūto villaiņu rakstu saskanīgs krāsu kolorīts (skat. 13. tab., 3). Bēru jostām raksts austs ar tumši zilām dzijām.⁴¹⁷

Cits rakstaino jostu variants sastopams Lielvārdes novadā. Šīs jostas vienmēr austas tikai divās krāsās — baltā linu diegu pamatā ar sarkanām vilnas dzijas rakstiem. Īpatnējs ir Lielvārdes jostu ornaments, kas atkārtojas vairākos variantos.⁴¹⁸ Centrālais raksts Lielvārdes jostām sniežas līdz jostas malām, kamēr Krustpils rakstainajām jostām centrālo rakstu iežogo šauras cita raksta josliņas.

Zemgales rakstainās jostas atšķiras no Vidzemes jostām ar spilgtākām krāsām. Sarkanie toņi Zemgales jostās ir tumšāki, tāpat tanīs samērā daudz violetas krāsas. Raksta variācijas nav sevišķi bagātas, parasti atkārtojas viens vai divi motīvi (skat. 13. tab., 2).

Kurzemē austās jostas 19. gs. saglabājušās tikai Alsungas un Talsu novados. Alsungas jostas raksta un krāsu salikuma ziņā tuvākas Zemgales jostām nekā Vidzemes rakstainajām audenēm (skat. 13. tab., 1).

34. att. Zīļu jostas (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

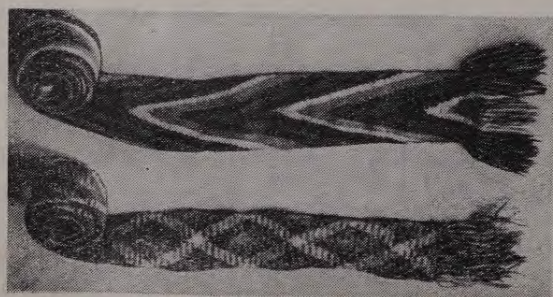
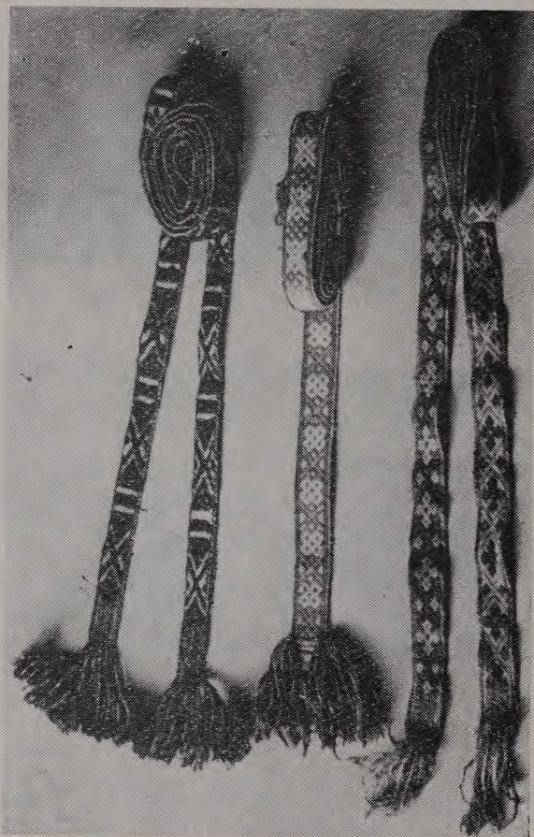
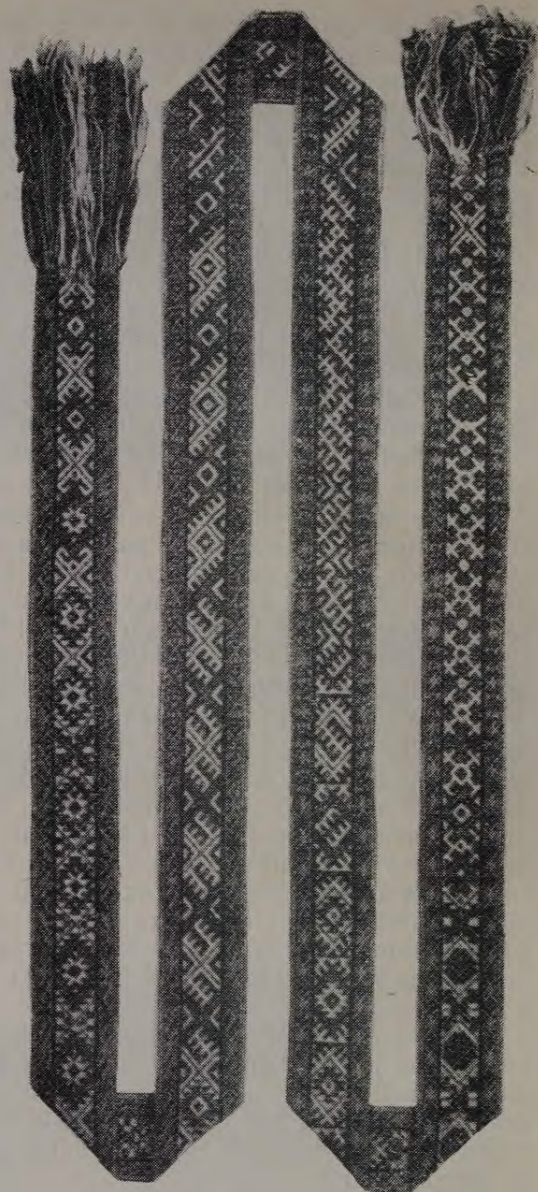
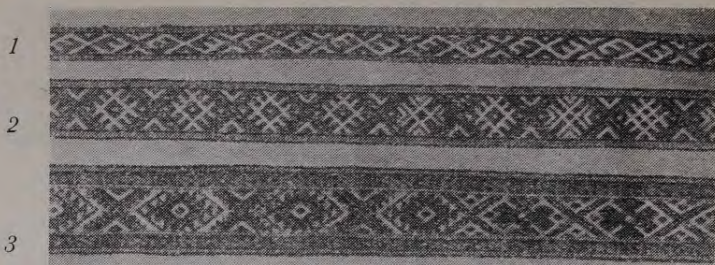
Rakstaino audēņu tehnikā austas arī dažādas šaurākas jostiņas un prievītes, kuras lietoja ne tikai apģērba sasiešanai, bet arī dažādām citām vajadzībām. Prievītes auda veselīem ruļļiem un pēc vajadzības nogrieza. Tās parasti auda 1—3 cm platas, vienīgi «pūra prievītes», ar kurām pārsēja kāzās izdalāmos cimdus un kreklus, auda platākas.

Pītās jostas sastopamas visā Latvijā, lai gan raksturīgākās tās ir Vidzemes vīriešu tērpiem. Vienkāršākie pinumu veidi ir sastopami šaurajās prievītes (paķelēs, ūzbantēs), ar kurām sievietes apsēja zeķes (skat. 15. tab., 8—11).

Vīriešu svārku jostas pina no krāsainām vilnas dzijām 5—10 cm platas.

Pīto jostu tehnikai pieskaitāmas arī t. s. mežgotās jostas, kuras sastopamas Zemgalē un Latgalē.⁴¹⁹

Adītās jostas ir jaunākas par austajām un pītajām jostām. Tās sastopamas tikai 19. gs. Dien-

35. att. Latviešu, lietuviešu un igauņu austās jostas.

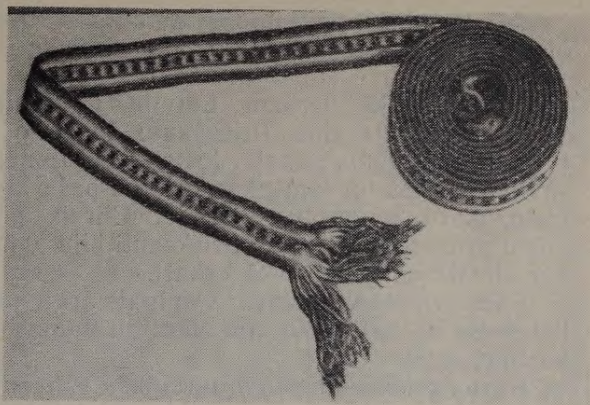
Latviešu: 1 — Aulejas; 2 — Kapīņu; 3 — Makašēnu; 4 — Krustpils; 5, 6, — lietuviešu (Lietuvas PSR ZA Vēstures un etnogrāfijas muzeja materiāli); 7 — igauņu (Эстонская народная одежда. 55. tab.).

1

36. att. Celu jostas:

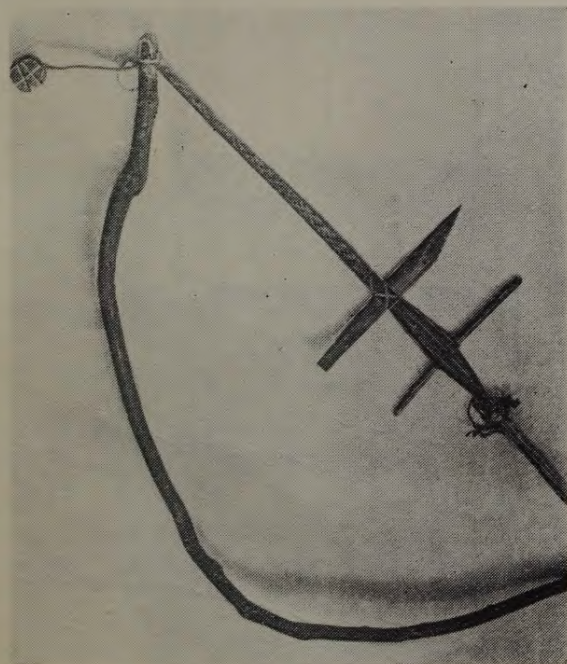
1 — celu apauds; 2 — dāvanu jostas.

2

1

2

37. att. Jostu aušana:

1 — ar šķietu; 2 — uz līksts.

vidrietumkurzemē.⁴²⁰ Jostas adītas saulišu vai ziedu rakstos spilgtās krāsās. Vienkāršākais adīto jostu raksts veidots no krāsainiem posmiņiem.⁴²¹

Jostām un prievītēm bija savi uzdevumi kā ikdienā, tā arī godos. Ja godos jostas un prievītes bija greznas kā krāsās, tā rakstos, tad ikdienā lietoja vienkāršākas un ne tik košas. Ipatnējas ir t. s. sienamās jostas, kuras seja virs krekla, stingri notinot vidukli, lai, strādājot smagu darbu, «nepārtautos». Šīs jostas parasti auda vai pina no grodākām dzijām vai diegiem. Vidzemes vidienā sienamās jostas plaši pazīstamas vēl 20. gs. pirmajā pusē.⁴²²

Ziļu jostas plašāk izplatās 19. gs. otrajā pusē, un tās valkāja tikai vīrieši — apjožot kažokus. Ziļu jostu darināšana izmaksāja ļoti dārgi, tāpēc tās bija turīgo saimnieku lepnums.

No visām minētajām jostām visilgāk saglabājušās austās jostas.

PRIEKŠAUTI

Priekšauts — priekšdrēbe, skotele (arī širce) 18. gs. beigās bija latviešu zemnieču apģērba nepieciešama sastāvdaļa. Tomēr kā goda apģērba sastāvdaļai priekšautam latviešu tautas tērpā nebija tādas nozīmes kā igauņu un lietuviešu apģērba komplektā, kur priekšauts, tāpat kā galvassega, norāda uz sievietes stāvokli ģimenē.⁴²³

Līdzšinējos publicējumos par latviešu tautas tērpiem priekšautu valkāšanai nav pievērsta vajadzīgā uzmanība, uzskatot priekšautu par latviešu tautas tērpam netipisku sastāvdaļu, kas plašāk ieviesusies tikai 19. gs. beigās.⁴²⁴

Arheoloģiskie izrakumi nedod tiešu liecību par priekšautu valkāšanu, jo apģērba daļā, kas varēja atrasties tuvu priekšautam, metāla rotājumu nebija, pie kuriem būtu varējuši saglabāties auduma fragmenti. Turpretim 16.—18. gs. zīmējumos priekšauti attēloti nepārprotami (38. att.).

Muzeju kolekcijā priekšautu samērā maz, tomēr, spriežot pēc J. Broces un O. Hūna zīmējumiem,⁴²⁵ secināms, ka priekšautus valkāja ne tikai darbā, bet arī pie goda apģērba.

Arī termins priekšauts, t. i., auts, ko liek vai sien priekšā, liekas, liecina par šī apģērba gabala vecumu.⁴²⁶

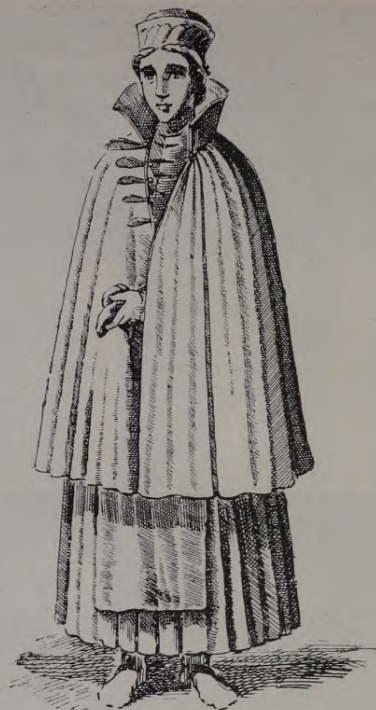
Apskatāmajā periodā Latvijā ir pazīstams viens priekšauta tips. Priekšautu šuva no viena taisnstūra auduma gabala. Jostas vietā to nedaudz savilka krokās un tam piešuva tāda paša auduma jostu, kuru mugurpusē sasēja. Citreiz piešuva astu prievīti vai jostiņu. Priekšauti bija apmēram par 10—15 cm īsāki nekā brunči.

Šāds priekšautu veids ir vienīgais arī igauņu,⁴²⁷ lietuviešu,⁴²⁸ baltkrievu un ukraiņu tautas tērpu komplektā.⁴²⁹

Darba priekšautus šuva no tumša svītraina vai rūtaina līnu vai pakulu audekla. Ejot talkās vai muižas darbos, kur bija vairāk svešu ļaužu, apsēja baltu līnu priekšautu. Bagātākās meitas savus priekšautus izšuva ar sarkaniem līnu diegiem.⁴³⁰

Skaistākie priekšautu paraugi ar īpatnējas kompozīcijas sarkanu izšuvumu saglabājušies no Augšzemes.⁴³¹ Īpatnējā un senā audumu tehnikā ir darināts līnu priekšauts (iegūts 1952. g. ekspedīcijā bij. Neretas rajonā) ar ieaušām neapstrādātām līnu šķiedrām (39. att.).

J. Broces zīmējumā Lielvārdes sieviešu priekšauta raksti līdzīgi villaiņu un sievas cepuru izšuvumu rakstam. Citos J. Broces zīmējumos priekšauti ir gaišās krāsās.⁴³²

38. att. 16. gs. sieviešu apģērbs (ar priekšautu).

VILLAINES

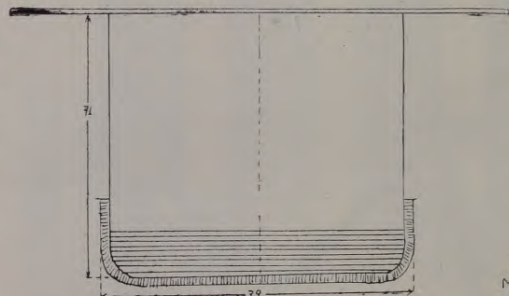
Viens no īpatnējākajiem un senākajiem latviešu sieviešu apģērba gabaliem ir villaine.

Iespējams, ka villaiņveida mēteli senatnē valkājuši arī latviešu vīrieši.⁴³³ Šāda veida mēteļus pazīst arī vairākas citas tautas.

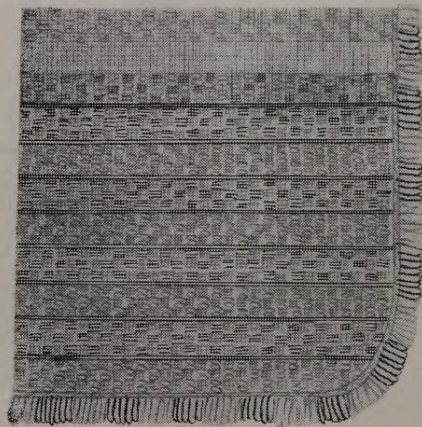
Greznās izrakstītās villaines bija kā precēto, tā neprecēto sieviešu greznākais apģērba gabals un zināmā mērā raksturoja villaines valkātājas turības pakāpi.

Arheoloģiskie materiāli liecina, ka villaines nēsātas jau 7. gs. Tās var uzskatīt par leišu, latviešu un igauņu tipisku plecu apģērbu.

Ar vārdu villaine, arī vilnaine, villāne u. c., kuru pamatā vārds villa (vilna), apzīmē dažādus plecu segu paveidus. Augšzemē plaši izplatīts termins sagša (no verba segt) liela rūtaina vilnas lakata apzīmēšanai. Līdzšinējā etnogrāfiskajā literatūrā ar vārdu sagša parasti apzīmē grezni izšūtās vai ar metālu rotātās villaines.⁴³⁴ 18. gs. vārdnīcās sagšu un villaiņu nozīmes nav identiskas. No vienas puses, sagša ir greznā villaine «Staatsweepe», bet, no otras, tā ir dubultvillaine ar bārkstīm.⁴³⁵ J. Langes vārdnīcā «sakša» ir greznā plecu sega, par kuru «villaines ir sliktākas».⁴³⁶ Pēc J. Endzelīna un K. Milēnbaha vārdnīcas sagšas nosaukums konstatēts tikai dažos pagastos vilnas vai nātnas sieviešu plecu segas vai arī gultas segas (deķa) nozīmē.⁴³⁷ Ceļotāju ap-

M 1 10

39. att. Augšzemes priekšauts (ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora materiāli).

rakstos termins sagša nav sastopams;⁴³⁸ tulkojot šos materiālus vēlākajos gados, terminu sagša ieviesuši tulkotāji. VME nodaļas arhīva materiālos par sagšām nosauktas dažāda tipa villaines — izšūtas, baltas, zilās, pelēkas u. c. Neviens no minētajiem avotiem nedod pamata secinājumam, ka sagša būtu tikai grezni izšūta, rotāta villaine. Par šādu pamatojumu nenoder arī dažos pagastos pazīstamās tautasdziesmas rindas: ... «ja būs māte, sagšu (var.: deķi) segšu, ja pamāte, villainīti» (LD 25336).

Pārlūkojot Kr. Barona LD substantīvu rādītājus, vērojams, ka tiklab sagšas, kā villaines tautasdziesmās lietotas ar vieniem un tiem pašiem epitetiem. Kā villaines, tā arī sagšas ir gan sudraba, zelta, zīda, gan arī pelēkas, nerakstītas u. tml. Tāpēc vietēja termina (sagša) attiecināšanu uz visā Latvijā sastopamām grezni rotātām villainēm nevar uzskatīt par pareizu.

Skaidriības labā sniedzam kartogrammu par VME arhīvā fiksētiem plecu segu nosaukumiem un veidiem (41. att.), kā arī pārskatu par tautasdziesmās sastopamajiem sagšu un villaiņu apzīmējumiem.

Tautasdziesmas, kurās minēta «sagša» līdz ar dažādiem epitetiem

Epitēti	Vidzeme	Latgale	Zemgale	Kurzeme	Bez vietas	Kopā
Bez apzīmējuma	76	13	26	66	7	188
Baltas	14	—	7	18	2	41
Biezas	2	—	—	—	—	2
Dzintara	2	—	1	4	—	7
Ejamās	1	—	—	3	—	4
Isās	—	—	—	1	—	1
Krāsainās	7	—	1	1	—	9
Līdz zemei	—	1	1	—	—	2
Lielas, kuplas	2	—	—	2	—	4
Nātru, dadžu, ērkšķu	3	1	—	—	—	4
Pelēkas	8	—	—	1	1	10
Platas	1	—	—	3	—	4
Pussagšas	2	—	—	—	—	2
Pušķotas	10	—	—	8	—	18.
Sagša kā gultas sega	9	2	2	3	—	16
Sagša kā jumts	1	—	—	2	—	3
Sagša un villaines	14	—	6	—	—	20
Sēru	—	—	—	1	2	3
Sudrabotas un zelta	8	1	1	1	—	11
Sauras	—	—	—	1	1	2
Dažādas citas, bez rotājuma	4	—	1	4	2	11

Kopā 362

Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora Kr. Barona LD substantīvu rādītājiem.

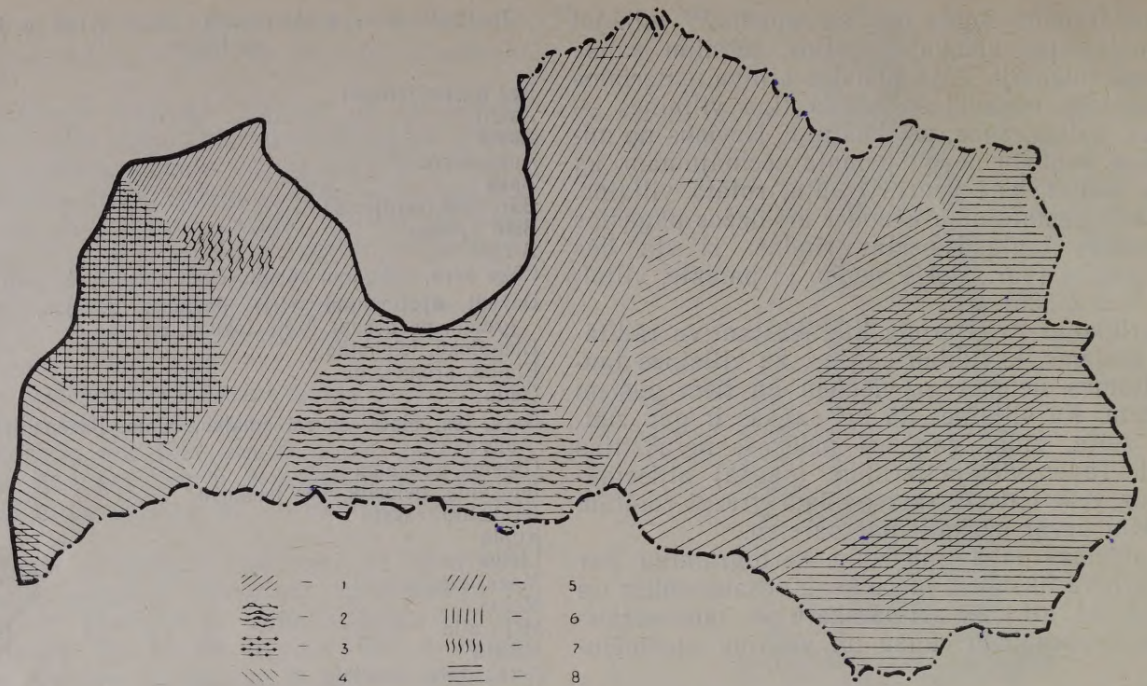
Tautasdziesmas, kurās minēta «villaine» līdz ar dažādiem epitetiem

Bez apzīmējumiem	263
Asaru	4
Austa	23
Auzu skaru	1
Balta	258
Bārenītes, sērdienīša	13
Bišu spārnu	9
Brūtes	6
Cūku saru, cūkganu, cūciņu, cūku zaru, lyuku saru	8
Dažādi apzīmējumi (tris deviņas, deviņas, deviņgreidu, pa desmit, treju loku u. c.)	87
Dieguloku, ielokaina	4
Ejamā, promezamā	6
Ganu	27
Gara, īsa, plata, šaura, smalka, rupja, līdzena, plāna, bieža	36
Guļamā, sedzamā	11
Ielokaina, nelocīta, bez ielokiem	40
Ierakstīta, rakstu	25
Kupla	13
Lietus	4
Maza, viegla	11
Melna	11
Mēju zila	29
Miksta	4
Nemazgāta, nevelēta	3
Nerakstīta, nepunktota	18
Nobaru	8
Nobrukusi, noplūsusi, veca, sapelējusi, nobālusi, nosvilusi, pakulu	9
Pakājišu	7
Pelēka	39
Pelnīta, lones	5
Pirkta	3
Pubuļaina, bumbuļaina	8
Putnu spalvu	1
Raiba, rūtu, krustrūtaina	29
Ruda	7
Samta, zīda	7
Sarkana	1
Siku sprodžu, pogaļu, skuju, akotāja, sēnalaina, dzenoļišu	8
Skaista, daiļa, jauna	3
Smalku ratu	8
Sudraba, apzeltīta, zītara, stīgām griezta	8
Tapināta	3
Vedamā	5
Vienu kārtu, trij' gabalu, trīsdzīparu, šķeterēta	6
Vilka pinku, suņu pluču, melna suņa	14
Virsas	6
Vizuļu	7
Zaļa	15
Ziedu	3
Kopā	1124

Tabula sastādīta pēc Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora Kr. Barona LD substantīvu rādītājiem.

Kā liecina tabula, arī tautasdziesmas nešķiro nerotātās villaines no rotātām — sagšām. Tāpēc liekas, ka līdzšinējam villaiņu dalījumam greznākās sagšas un nerotātās villainēs nav pamata un termins sagša, tāpat kā vildrāna, baltvikāle u. c., lietojams tikai kā vietējais nosaukums.

Pēc krāsas villaines dalās: baltās villainēs, zilās (mēlenas, zilāms), zaļās (kučas), pelēkās (seģenes, sedzenes) un krāsaini vai rakstaini austās (lielie lakati, villāne) u. c.

40. att. Villaiņu veidi 19. gs. pirmajā pusē (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem):
1 — Austrumlatvijas; 2 — Zemgales; 3 — Rietumkurzemes; 4 — Dienvidkurzemes; 5 — baltas; 6 — zilas; 7 — Talsu; 8 — snātenes.

No lina auduma darinātās plecu segas sauc par snātenēm, snānēm, snātnēm. Šo vārdu pamatā adjektīvs «nātns».

Villaini darināja no četrstūrainā vilnas vai pusvilnas auduma gabala. To sedza pāri abiem pleciem un sasprauda uz krūtīm ar lielu saktu vai arī lika ap vidu un sasprauda uz viena pleca.⁴³⁹ Villaines parasti rotāja ar bārkstīm, apaudiem, izšuvumiem vai metāla rotājumiem.

Visgreznākās villaines, kas rotātas izšuvumiem, metāla spirālēm vai daudzkrāsainiem ieaustiem rakstiem, sedza tikai ļoti svinīgos gadījumos, lielos godos vai arī, ja gribēja kādu godināt. Grezni izrakstītas villaines bija turības pazīme, tās valkāja meitas precību gados un jaunas sievas.⁴⁴⁰

Rakst', māsiņa, lielu rakstu
Jele vienu vilnānīti:
Ko tu segsi, aizgājusi
Lielajos dieveros.

LTD, III, 511

Nāc, māsiņa, tu pie manis,
Es pie tevis nenoiešu,
Es pie tevis nenoiešu,
Man pelēkas villainītes.

LTD, III, 464

Greznā villaine zināmā mērā liecināja par meitas tikumu. Tā bija arī kāzu rota, kā arī dāvana patīkamai vedeklai vai vīramātei.⁴⁴¹

Greznā villaiņu bagātais rotājums prasīja gadiem ilgu darbu, tāpēc tās varēja atļauties tikai

bagātās mātes meitas, kurām bija vairāk brīva laika vai iespēja likt citiem izrakstīt villaines. Kā stāsta tautasdziesma, arī sērdiene, nakti negulēdama, darinājusi sev grezno villaini.

Greznā villaiņu garums svārstās no 120 līdz 250 cm, bet platums — no 80 līdz 150 cm. Tautasdziesmā villaines platumu gleznaini salīdzina ar ezeru. Villaiņu platums bijis atkarīgs arī no meitas auguma.

Platas audu villainītes,
Cerē diža izaugusi;
Villainītes zemi slauka,
Birst man gaužas asariņas.

LTD, III, 367

Vidzemē, Latgalē un Zemgalē vairāk valkātas garās un šaurās villaines (80×250 cm), bet Kurzemē — īsākas un platākas (90×140 cm) (42. att.).

Pēc ornamenta un raksta kompozīcijas izrakstītās villaines var iedalīt Austrumlatvijas villainēs (42. att., 1), Dienvidkurzemes (42. att., 2), Ziemeļkurzemes (42. att., 3) un Zemgales villainēs (42. att., 4).

Arī tautasdziesmas dzied par rotājumu dažādību villainēs:

Māmiņai trīs meitiņas,
Trīs sagšiņas pūriņa.
— Parād' man, māmuliņ,
Kuru dosi pirmajai.

— Skaista, balta, lieli raksti,
To es došu pirmajai,
To es došu pirmajai,
Tā ies tāli tautiņās.

41. att. 19. gs. pirmajā pusē izplatītākie villaiņu nosaukumi un veidi (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem).

— Parād' man, māmuliņ,
Kuru doši vidējai.
— Skaista, balta, vizuļota,
To es došu vidējai,
To es došu vidējai,
Tā ies jūras maliņā.

— Parād' man, māmuliņ,
Kuru doši pastarei.
— Skaista, balta, lieli raksti,
To es došu pastarei,
To es došu pastarei,
Tā ies tuvu kaimiņos.

LTD, III, 525

Pirmajai meitai darināto villaini ar sīkiem rakstiem varētu pieskaitīt pie Austrumlatvijas tipa, otrās meitas villaini — pie Ziemeļkurzemes, bet trešās — ar lieliem rakstiem — pie Dienvidkurzemes villaiņu tipa.

Puško, māte, savas saģšas,
Lai stāv manas nepuškotās;
Kuras zemes tautas jāja,
Tā puškošu vilainītes.

LTD, III, 528

Arī šī dziesma rāda, ka katrā novadā villaiņu raksti bijuši dažādi.

Austrumlatvijas villaiņu greznākie paraugi ir no Vidzemes un Latgales pierobežas. Austrumlatvijas villaines darinātas no balta vilnas triniša auduma. Villaines garums vidēji 184 līdz 225 cm, platums — 80 līdz 95 cm, abos galos villainei plats (10—15 cm), bet malās — šaurāks (5—10 cm) raksts. Dažām villainēm raksts nav vis abās malās, bet tikai vienā, kamēr otra mala vai

nu apšūta ar sarkanu dziju, vai arī nav rotāta. Parasti bez raksta bijusi apakšējā mala, turpretim augšējā arvien bijusi izrakstīta.⁴⁴²

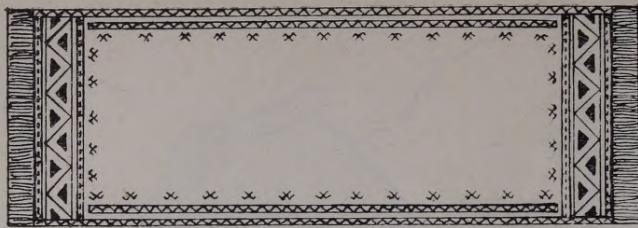
Dažām Austrumlatvijas villainēm, izņemot rakstu villaines galos un vienā malā, citu izrotājumu nav, turpretim citām bez raksta abās malās vēl ir šaurs «celu apauds». Villaiņu galos ir vai nu baltas bārkstis, — no tā paša auduma velkiem, vai arī kuplas, ap 10 cm garas krāsainas dzīparu bārkstis — ieloki, kas darināti kopā ar villaines auduma galu noslēdzēju prievīti — celaini. Celaines un bārkstis austas no dzeltenām, zaļām, sarkanām un zilām vilnas dzijām, pie kam dzeltenā krāsa lielākoties ir bārkšu pamatkrāsa un atkārtojas pēc katra krāsu posma. Krustpils villaiņu rakstos parasti sastopama zaļa, dzeltena, sarkana un tumši zila krāsa. Šis krāsu sakopojums ļoti noteikts un nosvērts, pie kam vienmēr dominē zaļā un dzeltenā krāsa. Austrumvidzemes villainēs bez tam vēl sastopama tumši brūnā krāsa un dažkārt arī rupjāki raksti, Latgalē — vairāk zilā, bet Augšzemes villainēs — sarkanā krāsa ir spilgtāka nekā Krustpils villainēs (skat. 16. tab.).

Austrumlatvijas villaines gan pēc kompozīcijas, gan pēc tehniskā izpildījuma pieskaitāmas pie krāšņākajiem senās tautas mākslas darinājumiem.

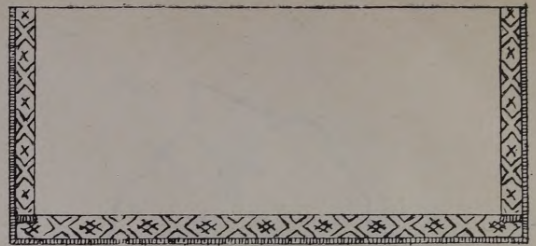
Dienvidkurzemes villaines no pirmajām atšķiras pēc izmēriem, rotājumiem un valkāšanas veida.

Šā tipa villaines, tāpat kā iepriekšējās, austas no baltām vilnas dzijām triniša audumā, tās ir 75—95 cm platas un 170—200 cm garas (43. att.).

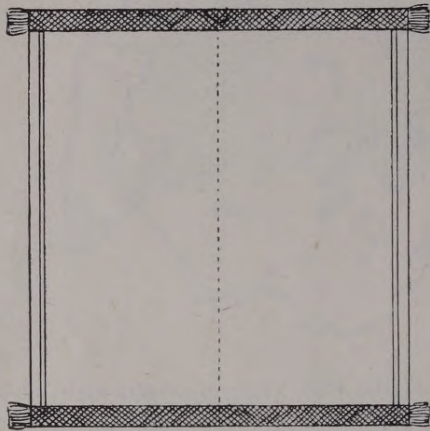
Izšūtais raksts Dienvidkurzemes tipa villainēm gandrīz vienādā platumā (8—12 cm) novietojas

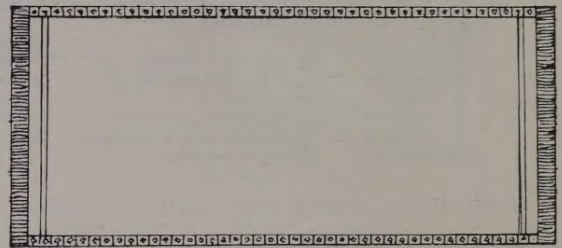
1

2

3

4

42. att. Villaiņu tipu shēmas:

1 — Austrumlatvijas; 2 — Dienvidkurzemes; 3 — Ziemeļkurzemes; 4 — Zemgales.

gar villaines trijām malām. Villaines galos vai trijās malās piešūtas 2—3 cm garas bārkstis. Villaines raksts masīvs, pamatu klājošs, izšūts spilgtās krāsās (sarkanā, zaļā, dzeltenā, zilā), pie kam dominē spilgti sarkanā krāsa (skat. 17. tab.).

Visā Latvijā, izņemot Nicas, Bārtas un Rucavas novadus, greznās villaines sedza pāri abiem pleciem un priekšā sasprauda ar saktu vai arī ļāva abiem galiem nenaspraustiem brīvi nokarāties uz leju.⁴⁴³

Dienvidkurzemes villaines pa lielākai daļai sasprauda uz viena pleca vai rokas (43. att., 1) ar saktu «čupu». Tautasdziesmās villaines sasiešanai minētas arī zīda lentes un lūki; acīm redzot šis droši vien bijis izplatīts villaines siešanas veids visā Latvijā.

Ar lūciņu es sasēju
Savas baltas vilnānīt's.
Tā bij mana zīda bante,
Par bāliņu klausījums'.

F 1400, 6

Raksturīgais Dienvidkurzemes villaiņu valkāšanas veids uz viena pleca, liekas, būs izveidojies no apliekamo brunču valkāšanas veida, brunčiem pakāpeniski paceļoties līdz krūtīm (Rucavā) un uz viena pleca (Nīcā) (salīdz. ar J. Branda aprakstiem).

Tam, ka Rucavas villaiņu valkāšanas veidam uz viena pleca pamatā ir apliekamo brunču valkāšanas veids, par labu runā arī Berlīnes muzejā

esošais lietuviešu sieviešu apģērbs: tā gurnu sega «mārgene» ir garāka, sniedzas pāri krūtīm un uz labā pleca sasprausta ar sudraba saktu. H. Mitcels min, ka šādas formas apģērbs varējis būt arī balts, — un tad to saucot par «Wapen» — vāpu.⁴⁴⁴ Arī latviešu sieviešu villaines gandrīz visi 18.—19. gs. autori sauc par «Wapen». Tātad tas pilnībā atbilst mūsu Rucavas villaiņu aprakstam. Vienīgi Rucavas villaines neapjož ar metāla jostu (kā tas redzams attēlā), lai gan metāla jostas Kurzemē vispār ir plaši pazīstamas.⁴⁴⁵

Ziemeļkurzemes (Alsungas, Kuldīgas, Ventspils) izšūtās villaines atšķiras no Dienvidkurzemes villainēm pēc izmēriem, raksta (150 cm × 75+75 cm) un krāsu zieda (skat. 18. tab.).

Ziemeļkurzemes villainēm pēc formas līdzīgas ir mēlenes. Tās ir villaines, kas rotātas metāla spirālēm un piekariņiem — mēlītēm (skat. 19. tab., 4). Tautasdziesmās villaines ar metāla rotājumu tiek pieminētas ļoti bieži.

No tālienes tā māsiņa, —
Stīgām griezta villainīte:
Tās māsiņas bāleliņi
Rīgā stīgu kalējiņi.

LD, 20585

Piecu brāļu māsa biju,
Piecas sedzu villainītes:
Lai spīdēja stūrīšos
Piecu brāļu sudrabiņš.

LTD, III, 545

Jau tās manas villainītes
Pušk' ieloku nepanesa;
Vēl dzīrās bāleliņi
Stūros kalt sudrabiņu.

LTD, III, 469

1

2

3

4

5

43. att. Dienvidkurzemes villaines:

1 — Dienvidkurzemes villaines valkāšanas veids; 2, 3 — Pērkones; 4 — Medzes; 5 — Rucavas villaines (Liepājas NM materiāli).

Mēlenes platums 85 cm, garums 130 cm. Auduma veids, tāpat kā iepriekšējām villainēm, — trinītis vai vienkārtnis. Raksts novietots villaines apakšējā malā un divos apakšējos stūros. Gar villaines apakšējo malu piešūtas metāla mēlītes — piekariņi, kas kustoties patīkami žvadzēja. Pie šīs grupas pieskaitāma arī Zūru pagasta krāsainiem diegiem šūtā villaine — zilāms, kas pēc kompozīcijas principiem zināmā mērā radniecīga igauņu villainēm.⁴⁴⁶

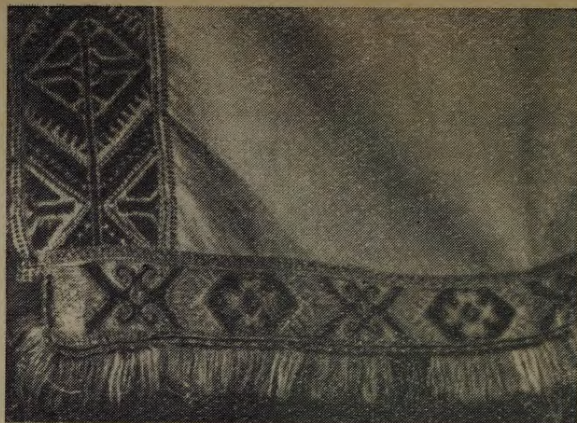
Pārējās baltās Ziemeļkurzemes villaines ir visai līdzīgas Dienvidkurzemes villainēm un atšķiras no tām tikai ar grezniem ceļu apaudiem. Ventspils novada villaines bieži vien ir šūtas no diviem auduma gabaliem, tāpēc sauktas par divkārtēnām.

Zināmā mērā pie Ziemeļkurzemes villainēm pieskaitāma arī Talsu baltā villaine, ar rakstu elementiem stūros, lai gan pēc izmēriem tā tuvāka Zemgales villainēm (65×156 cm). Rotājuma kompozīcijā tā līdzīga mēlenei. Liekas, ka šīs kompozīcijas veids ar atsevišķiem rakstu elementiem stūros ir vecāks par pārējo villaiņu rotājumu kompozīcijām, jo sasaucas ar 10.—12. gs. villainēm un mēlenēm.

Tāda pati kompozīcija — ar atsevišķiem elementiem stūros ir arī lielvārdiešu villainēm

44. att. Krustpils villaine ar ornamentu villaines stūrī (RLMV materiāli).

45. att. Kabiles villaines (Liepājas NM materiāli).

J. Broces zīmējumā, vienam Krustpils pagasta villaines variantam (44. att.) un vecākiem Kabilles villaiņu paraugiem (45. att.).

Zemgales villainēm raksturīgas ieaustas krāsainas svītras un grezns ceļu apauds gar vienu no villaines malām. Villaines galus rotā celos austas 10 cm garas bārkstis. Villaines platums — 90 cm, garums — 200 cm.

Bez šīm grezni izrakstītām villainēm gandrīz visā Latvijas teritorijā pazīstamas baltās villaines bez rotājuma. Novados, kur izšūtās villaines bija valdošās, neizšūtās villaines, tāpat kā līnu auduma snātenes, bija trūcīgo ļaužu rota.⁴⁴⁷

Ne man zelta, ne sudraba,
Baltas vien villainītes;
Ieligoju istabā,
Kā ar sniegu apsnigusi

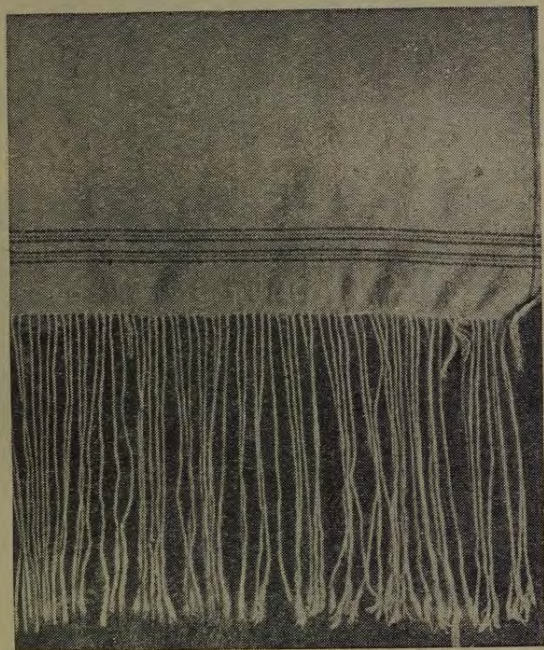
LTD, III, 413

Ieviņai balti ziedi,
Man baltāka villainīte;
Kas, ieviņ(a), tev apsedza?
Man apsedza māmuliņa.

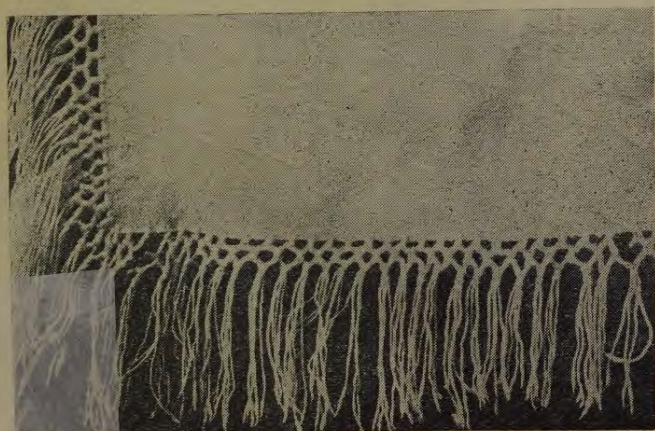
LTD, III, 416

Baltās villaines varēja būt divkārtenes un vienkārtenes. Vienkārtenes izmēru ziņā bija līdzīgas greznajām, izšūtajām villainēm, galos tām bija bārkstis. Piebalgas, Lielvārdes un atsevišķos gadījumos arī citos novados baltām vienkārtēnēm galos dažkārt ieaustas šauras sarkanas vai zilas svītriņas.

Divkārtenes (140×140 cm) sašūtas no 2 auduma gabaliem; gar malām tām bija baltas bārkstis. Divkārtenes valkāja pārlocītas pa vīles vietu. Ziemeļvidzemē un Vidzemes vidienā šīs baltās villaines dažkārt sauc par sagsām.⁴⁴⁸

46. att. Piebalgas villaine (RLMV materiāli)

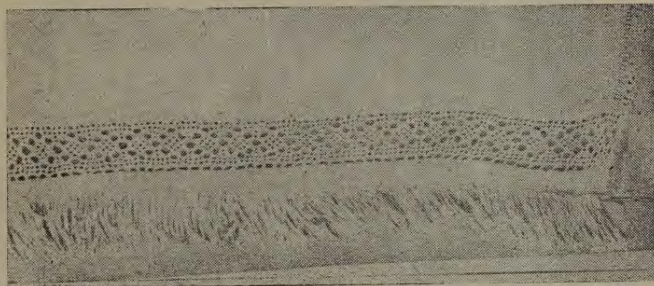
47. att. Baltā villaine ar bārkšu rotājumu malās (RLMV materiāli).

1

2

3

4

48. att. Snātenes (sedzenes):

1 — Preiļu; 2 — Vidsmuižas; 3 — Praulienas; 4 — Jasmuižas (RLMV materiāli)

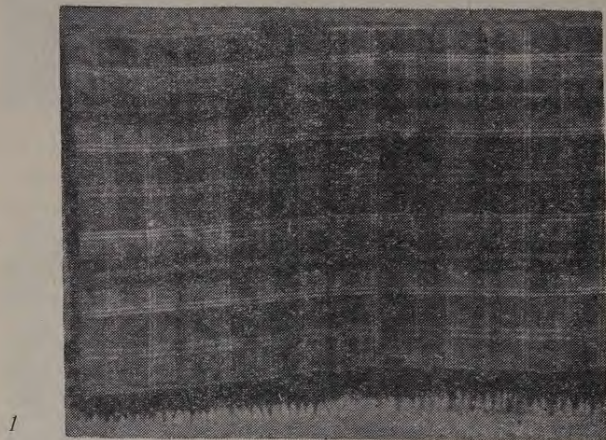
Šādā pašā lielumā auda arī pelēkās villaines, kuras sedza lietus laikā vai dodoties ceļā.

Pelēkā villainīte,
Kur es tevi izgodiju?
Migliņai, rasiņā,
Tur es tevi izgodiju.

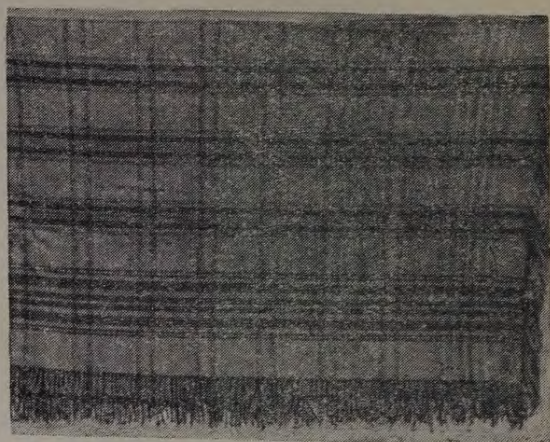
Kāda kura diena bija,
Tādu sedzu villainīti:
Sauls dienu baltu sedzu,
Lietus dienu — pelēko.

LTD, III, 455

LTD, III, 456

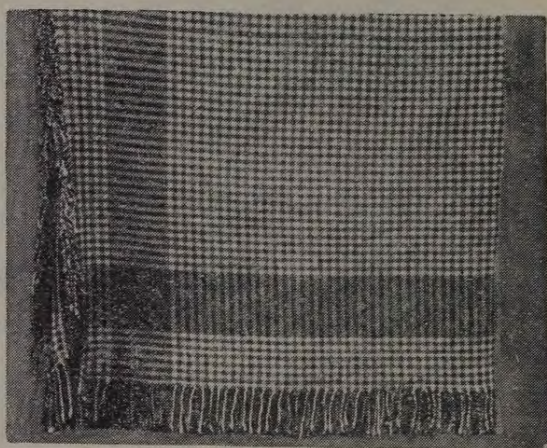
1

2

3

4

5

6

49. att. Rutainās villaines:

1 — Ventspils; 2 — Vidzemes; 3 — Augšzemes; 4 — Skrundas; 5 — Zemgales; 6 — Alsungas (Baltijas ekspedīcijas materiāli).

1

2

3

50. att. 1 — Talka Straupes draudzē (J. Chr. Brotze. Monumente ..., VIII. 4. lpp.); pussvārci redzami sievietei zīmējuma priekšplānā, aiz ratiem stāvošajai sievietei, kā arī sievietei zīmējuma kreisajā malā; 2 — Bīriņu pag. zemnieki (J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 91. lpp.); pussvārci redzami sievietēm zīmējuma labajā pusē; 3 — lībiešu pussvārci (A. Pecolda akvarelis Krievu Ģeogrāfijas biedrības arhīvā).

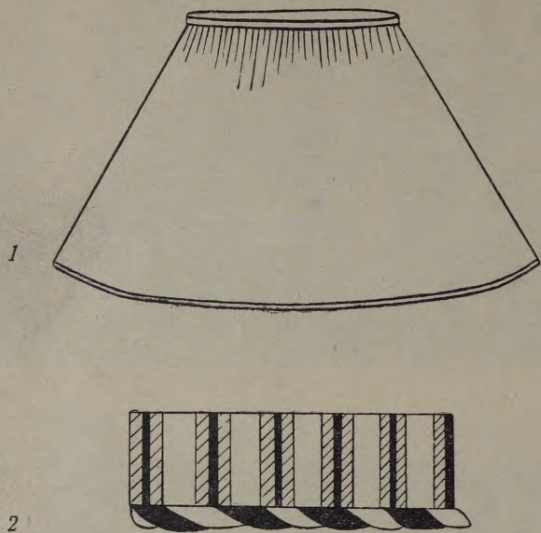
Bez baltām un pelēkām villainēm aukstā laikā sedza arī tumši zaļas vai zilas biezas veltas seģenes. Vidzemē tās sauca par kuču villainēm. Spriežot pēc Latvijas PSR CVVM materiāliem, kuču villaines vairāk izplatītas bijušas 19. gs. otrajā pusē, bet J. Broces zīmējumos tās vairākkārt minētas 18. gs. beigās; tās darināja speciāli audēji un pārdeva tirgos, tāpēc tās varēja valkāt tikai turīgas sievietes.⁴⁴⁹ Kuča bija austa parastā triniša audumā, tikai krietni rupja un stipri savelta. Viena puse tai bija uzkārstā. Kuča bija parastās seģenes lielumā 140×140 cm (dažreiz arī 120×80 cm). To sēja

gan stūreniski saliktu, gan arī gareniski pa vidu pārlocītu. Dažkārt kučai visapkārt sietas bārkstis. Aukstā laikā kuča bija nepieciešams apģērba gabals (skat. 20. tab., 1, 3).

19. gs. vidū sāka valkāt raibas — rūtainas, krāsainas vilnas seģenes, lielos lakatus — austus vienā gabalā (140×140 cm) ar bārkstīm visās četrās malās. Augšzemē šos lielos lakatus sauc par saģšām⁴⁵⁰ (49. att.). Lielie lakati visdažādākos rūšu un krāsu salikumos iecienīti visā Latvijas teritorijā.

Ziemeļkurzemes rūtinaujām villainēm (vildrā-

nām) līdzīgas villaines konstatētas arheoloģiskajos izrakumos. No Ziemeļkurzemes rūtinajiem villainēm tās atšķiras pēc izmēriem (Daņilovkas villaine 75×130 cm, bet Ziemeļkurzemes villaines ir tuvas kvadrātam un valkātas divkārtīgi salocītas). Bez tam Ziemeļkurzemes villaines gandrīz vienmēr ir bez bārkstīm.

51. att. Pussvārcis:

1 — shēma; 2 — raksts (melnā svītra — dabā tumši brūnā krāsā, svītrojums — tumši dzeltens, baltais laukums — gaiši pelēkā krāsā (1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli).

Atsevišķi minams Kuldīgas un Liepājas apriņķos sastopamais rūtains villainu veids — austenes, kas pēc izmēriem atbilst lielajiem lakatiem, bet pēc materiālu apstrādāšanas un krāsošanas tehnikas ir vecākas par tiem (49. att., 4; 20. tab., 2, 4, 5).

Izņemot svinīgos gadījumus (piem., laulības u. tml.), kad sedza vai nu baltās, vai grezni izrakstītās villaines, vasarā nēsātas baltas linu sedzenes, snātenes, pussedzenes, snānes, kas pēc lieluma un formas ir līdzīgas villainēm. Snātenes bagāti rotātas knipelētām mezģinēm un nelielu izšuvumu (48. att.). Snātenes klātas pa vidu pārlocītas, galus uz krūtīm sasienot mezglā vai spraužot ar saktu, kamēr brīvie gali nokarājušies pār rokām.

Ipatnējais plecu apsegs ir t. s. pussvārci, kuri redzami jau 17.—18. gs. zīmējumos (50. att.). 19. gs. šādi pussvārci valkāti Kurzemē gar jūras piekrasti, bet Vidzemē — Limbažu un Cēsu apkārtnē.⁴⁵¹ t. i., rajonos, kur kādreiz dzīvojuši lībieši. Arī A. Pecolda zīmējumos redzami pussvārci Kurzemes lībiešiem. No pārējās Latvijas teritorijas ziņu par šādu pussvārcu valkāšanu nav, tāpēc liekas, ka šis ir tipisks lībiešu apģērba gabals. Pussvārcus pie goda tērpa nevalkāja, bet ar tiem sedzās lietus laikā. Pussvārcus auda no vilnas dzijām linu diegu pamatā pelēkus ar dažādām krāsainām svītrām. Pussvārcus šuva tāpat kā brunčus, — auduma gabalu savilka krokās un piešuva tā paša auduma jostiņu (51. att.; 36. tab., 4).

Pagaidām vēl nav iespējams izskaidrot pussvārcu līdzību ar poļu tautas tērpu «zapasku», kas šūts no svītraina mājās austa vienkārtna auduma priekšauta veidā. Šādus priekšautus sedza uz pleciem un priekšā sasēja ar piešūtām lentēm.⁴⁵²

SIEVIEŠU JAKAS, ŅIEBURI, MĒTEĻI UN KAZOKI

Sieviešu šūtais plecu apģērbs — jakas, ņieburi un mēteļi — ļoti dažādās formās izplatīts visā Latvijā.

Pie goda tērpa Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē valkāja tumšas vadmalas jakas vai ņieburus, kuru dažādos veidus sauc par svārciņiem, kamzoliem (Vidzemē, Ziemeļkurzemē), buorstēm (Dienvidkurzemē), svītiņiem, lamžiem, spenceriem (Vidzemē) u. c.

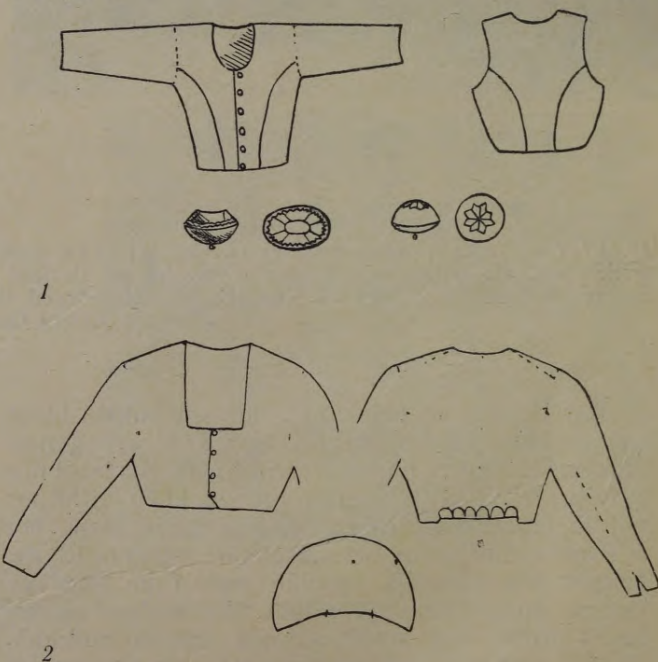
Jakas (kamzolu) parasti šuva augumam piegulošas, līdz jostas vietai. Dažos novados (Zemgalē, Ziemeļvidzemē) jakām jostas vietā piešūta ar āķiem aizdarināma jostiņa; citos novados jakas sniedzās vēl 10—15 cm zem jostas vietas, pie kam jakas pagarinājums paplašināts ar muduriem vai saliktām krokām.⁴⁵³

Lamži bijuši sieviešu darba apģērba gabals.⁴⁵⁴ Tie bijuši garāki par jakām (kamzoliem) un ar mazām krokām — muduriem sānos: lamži priekšā aizdarināti ar āķiem tāpat kā jakas.

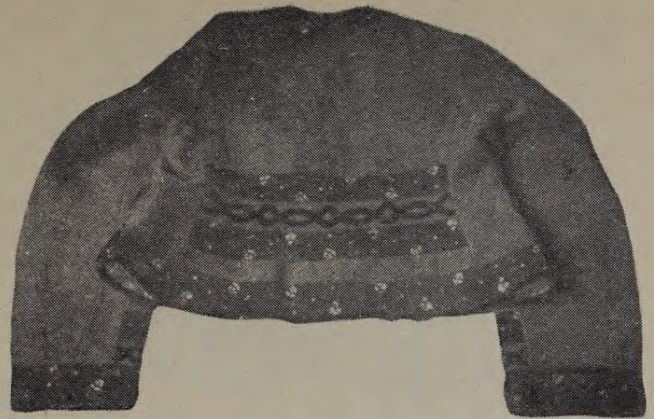
Spencerus šuva līdz viduklim, tā ka, tos valkājot, nāca redzama josta.⁴⁵⁵

Ņieburu piegriezums tāds pats kā jaku piegriezums, vienīgi ņieburi bija bez piedurknēm.

Bez jakām un ņieburiem ļoti aukstā laikā valkāti mēteļi un pusemēteļi jeb t. s. mudurāiņi.⁴⁵⁶

52. att. 1 — Zemgales jaka, ņieburs, pogas; 2 — Vidzemes jaka; apakšā — jakas austiņu piegrieztne.

1

2

3

53. att. Kurzemes jakas:

1 — Nicas; 2, 3 — Alsungas (Liepājas NM materiāli).

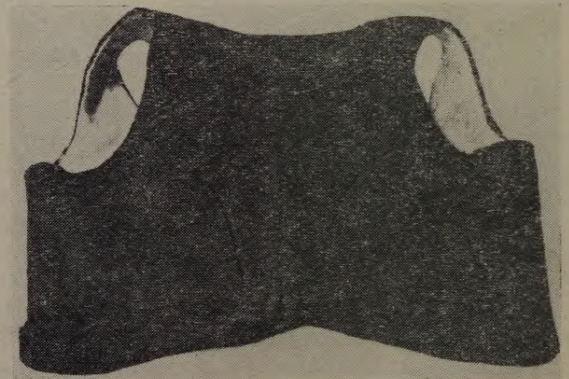
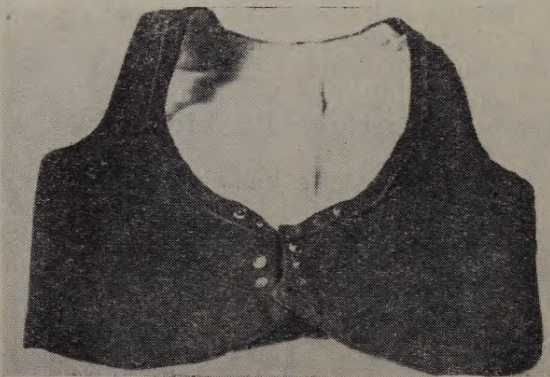
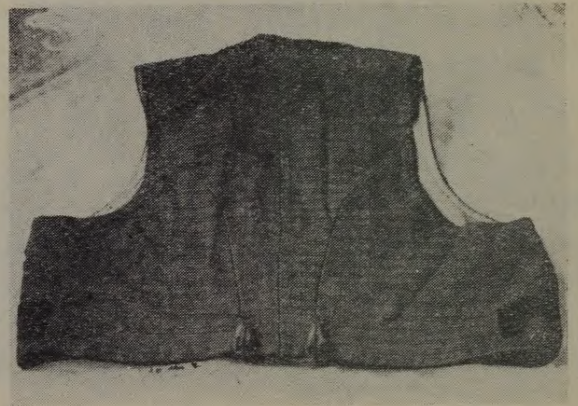
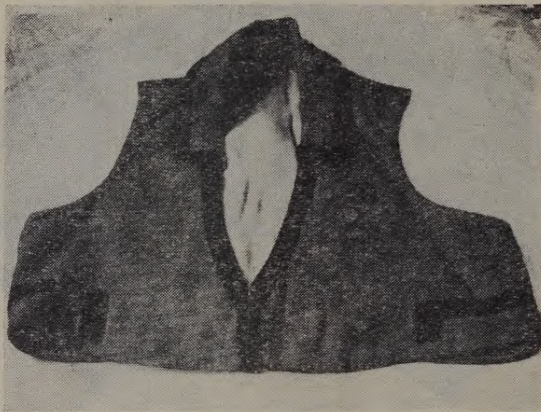
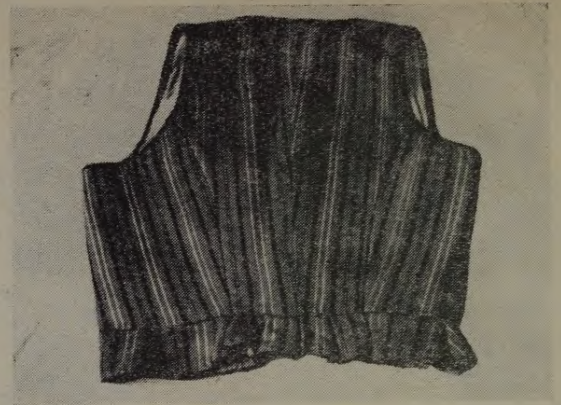
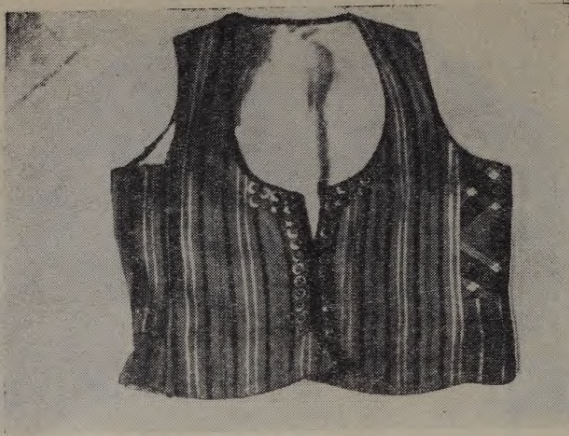
Sieviešu mēteļi lielākoties bijuši taisna piegriezuma, bez krokām, priekšā tos saturēja misiņa āķi. Mēteļu piedurknes nebija sevišķi platas, pie pleciem tās nedaudz sakrokotas, sevišķi vecāka tipa mēteļiem. Vēlāk, kad nēsāti viduklī pieguloši mēteļi, kas uz apakšu bija stipri paplatināti, arī piedurknes iešūtas bez krokojuma. Senākie mēteļi bijuši bez apkaklēm, bet jaunākajiem ir stāvas vai mazas atlocītas apkakles. Kādā no O. Hūna zīmējumiem redzams mētelis ar stāvu, izrotātu apkakli; divos citos zīmējumos mēteļi ir bez apkaklēm.⁴⁵⁷ Kabatas tāpat kā pārējiem virsdrēbju gabaliem grieztas sānos vertikāli un rotātas ar citas krāsas apmali. Ar apmalēm rotātas arī muduraiņu priekšpusē un muguras šuves.

Mēteļus parasti šuva no pelēkas vai tumši zilas vadmalas vai pusvadmalas. Mēteļu padrēbēm lietots linu audums vai izvalkāti brunči, pie kam pa-

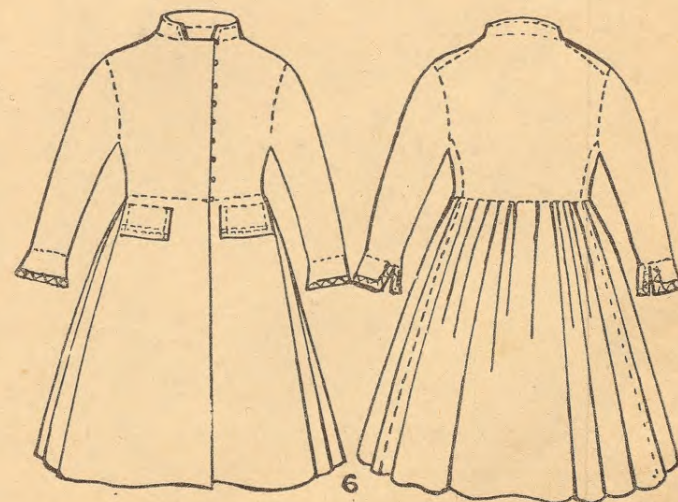
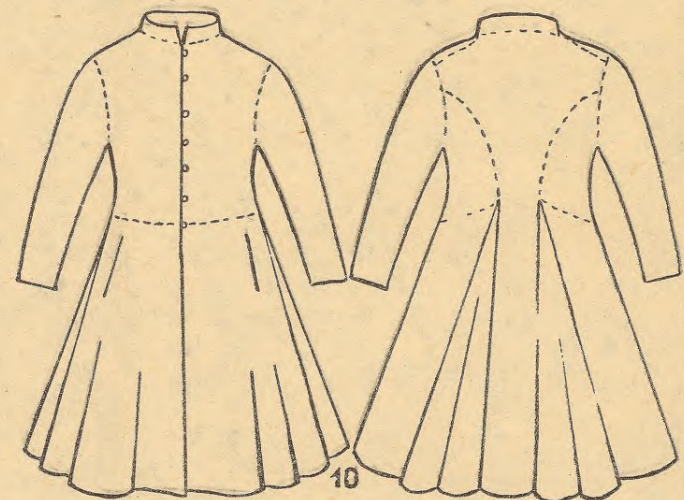
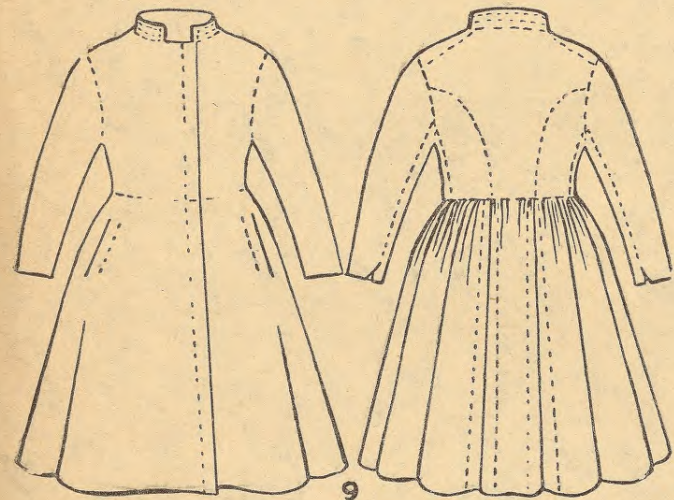
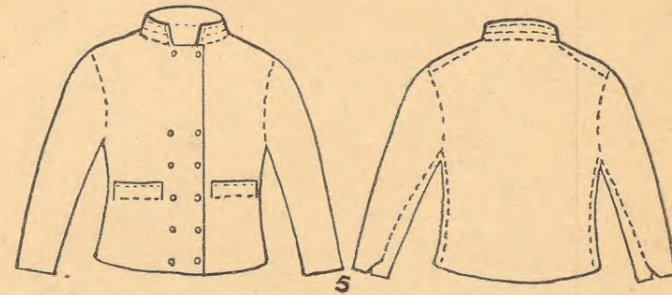
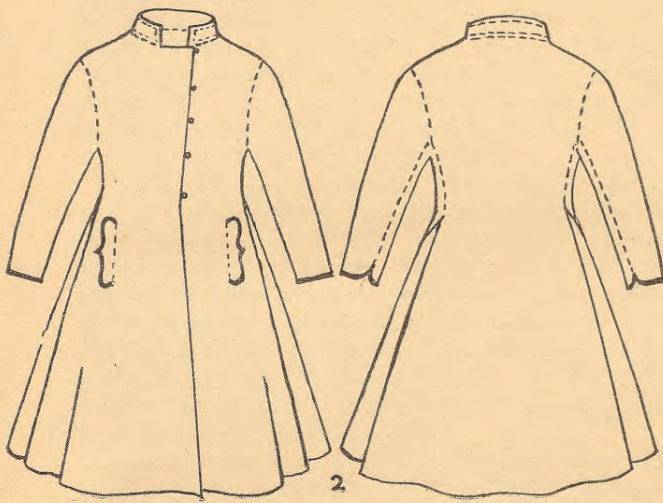
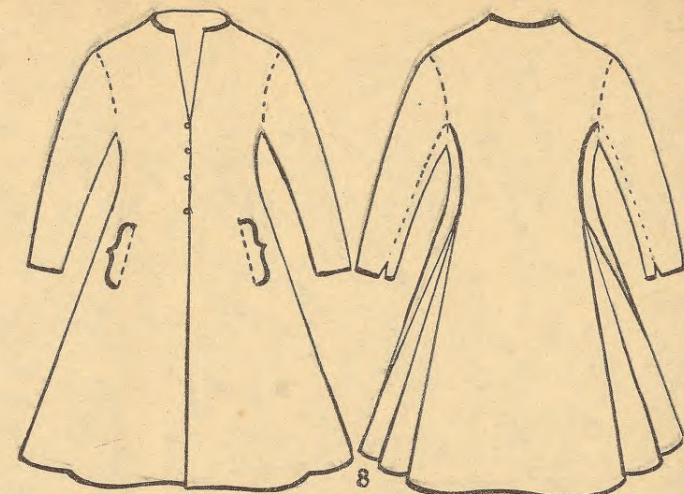
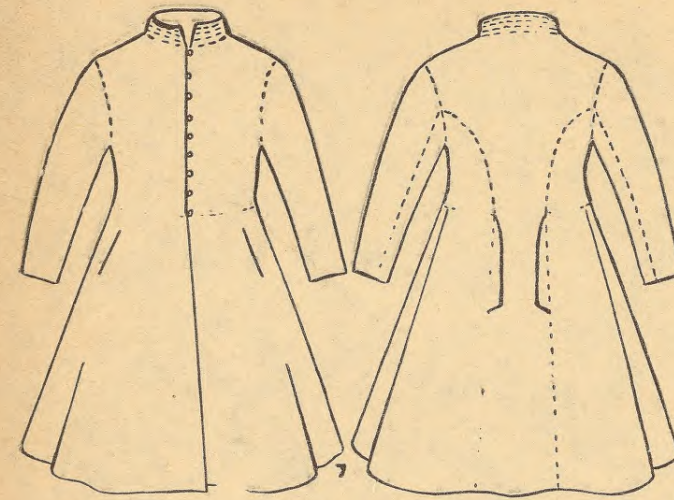
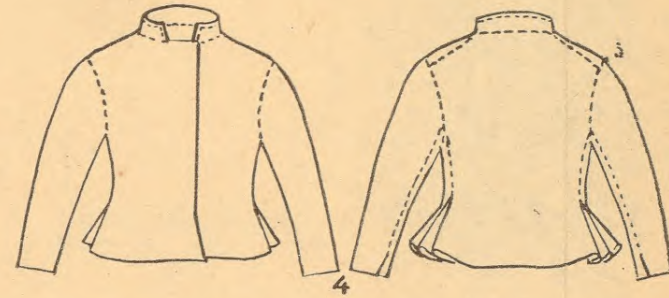
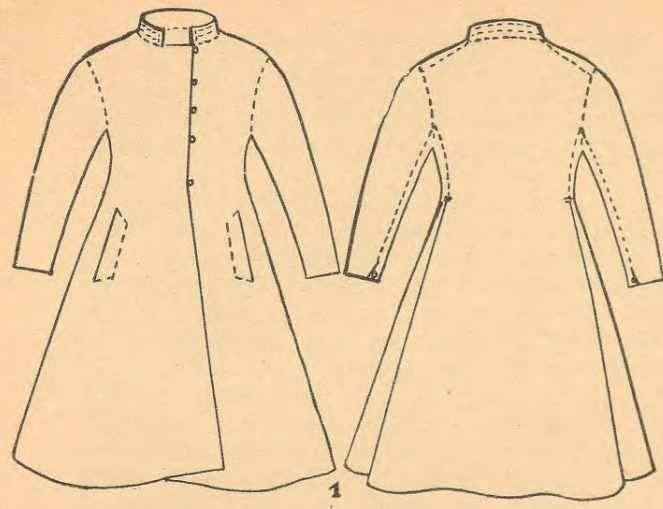
drēbe likta tikai līdz jostas vietai. 19. gs. otrajā pusē mēteļos sāk iešūt vatelīnu. Mēteļi valkāti pagari — pāri ceļiem.

Sieviešu muduraiņus — kaptas šuva līdzīgas vīriešu muduraiņiem ar iešūtiem ķīļiem sānos un mugurpusē; dažreiz muduraiņi jostas vietā sakrokoti.

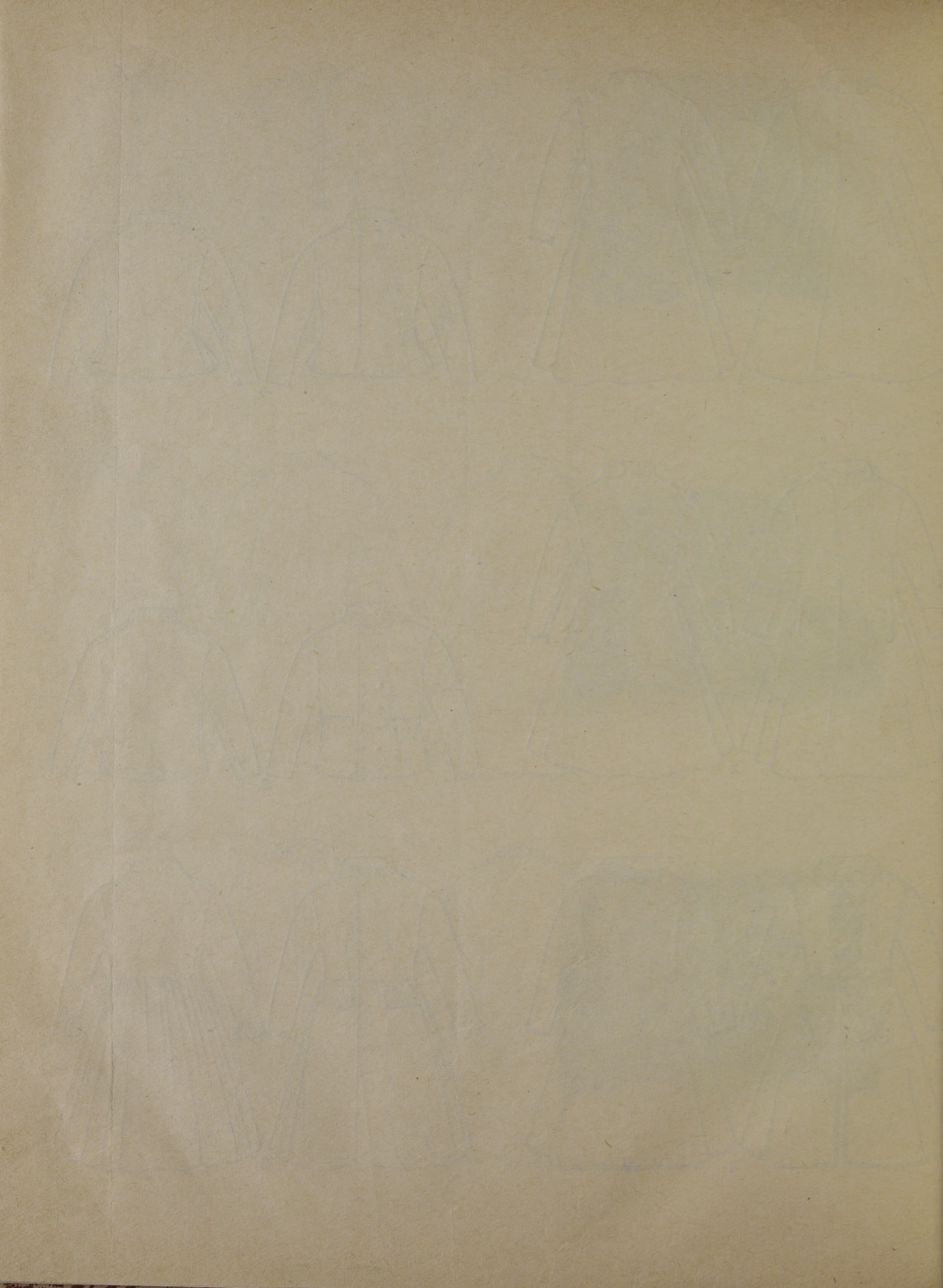
Kažokus sievietes valkājušas reti. Pēc piegriezuma sieviešu kažoki 19. gs. sākumā bijuši līdzīgi vīriešu kažokiem.⁴⁵⁸ Kažokus parasti šuva no aitādas ar vilnu uz iekšpusi. Goda kažokiem virs pusē likta vadmala.⁴⁵⁹ Latgalē un Augšzemē arī goda kažoki šūti bez virsdrēbes, kā tas redzams O. Hūna zīmējumos.⁴⁶⁰ Tā kā kažokus varēja iegādāties tikai turīgākie, tad tie tika glabāti un atstāti mantojumā no paaudzes uz paaudzi.⁴⁶¹ Mēteļus, muduraiņus un kažokus parasti šuva speciāli drēbnieki.

54. att. Dienvidkurzemes ņieburī (Liepājas NM materiāli).

56. att. Vidzemes vīriešu svārki:
 1, 4 - Krustpils; 2, 5 - Ļaudonas; 3 - Liezeres; 6 - Piebalgas; 7 - Braslavas; 8 - Madlienas; 9 - Cēsaines; 10 - Erģemes; 11, 14 -
 Mazsalacas; 12 - Alūksnes; 13 - Gulbenes; 15 - Salacas; 16, 17 - Rūjienas.

Vīriešu plecu apģērbam pieskaitāmi svārki, mēteļi un kažoki. Svārki saukti par vamžiem,⁴⁶² lamžiem (Augšzemē, Vidzemē), ķelderīšiem, kamzoliem, bruslakiem (Kurzemē), svītām, andarakiem (Latgalē), stenderlaužiem (Saikavā — Vidzemē) u. c.

Dažādu novadu vīriešu svārki, kā arī vispār virsdrēbes, cits no cita neatšķiras tik daudz pēc piegriezuma, kā pēc detaļu izveides, garuma, apdarinājuma un rotājuma. Kā jau iepriekš minēts, vīriešu svārki ir līdzīgi sieviešu garajām jakām un pusemēteljiem, tāpēc tos varēja valkāt kā vīrieši, tā sievietes (sal. vīriešu un sieviešu svārkus J. Broces zīmējumos).

Latviešu zemnieku apģērbā raksturīgi 3 svārku veidi: īsie, pusgarie un garie svārki,⁴⁶³ pie kam garos svārkus bieži vien sauca arī par mēteļiem.

Svārkus šuva no baltas vai dabiski pelēkas, retāk — zilās vadmalas vai linu audekla.⁴⁶⁴ A. Hupels un J. Kols atzīmē, ka latviešiem apģērbā raksturīga ir baltā un gaiši pelēkā krāsa.⁴⁶⁵ Liekas, ka brūnā krāsa, spriežot pēc J. Broces bagātajiem materiāliem, 18. gs. beigās latviešu vīriešu apģērbam nav raksturīga, jo apmēram no 70 zīmējumiem, kur rādīts vīriešu apģērbs, vienā, izņemot Dundagas zemnieka attēlu (skat. 21. tab., 1), nav redzami ne brūni svārki, ne bikses.

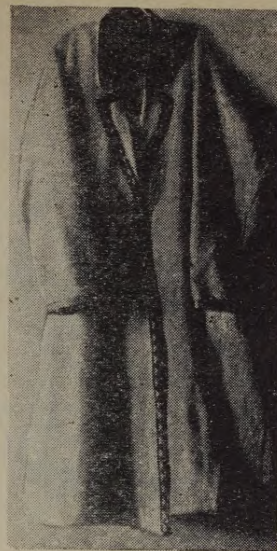
Līdz 19. gs. vidum vīriešu svārkus šuva no mājās austā auduma, bet līdz ar kapitālisma attīstību un fabriku ražojumu izplatīšanos pakāpeniski ieviesās pirktie audumi. Sākumā no pirktā materiāla šuva tikai turīgie zemnieki sev goda svārkus, darba drēbēm izmantojot mājās austus audumus. Pirkto audumus, protams, neiegādājās gaišus, bet gan tumši zilus, brūnus un melnus. Ja 18. gs. goda svārki bija balti vai pelēki, tad 19. gs. beigās vislepnākie skaitījās melnie svārki.

Raksturīgs ir J. Broces «Pilsētas tuvumā dzīvojošā turīga zemnieka — zvejnieka» apģērba apraksts: «...Jau viņa apģērbs liecina, ka viņš ir labāk pārticis nekā lauku zemnieki. Zem zilā mēteļa viņam ir kažoks un zem tā vēl sarkans kamzolis...»⁴⁶⁶ (skat. 30. tab., 2). Līdzīgs paradums valkāt reizē vairākus svārkus vai kamzolušus sastopams arī Zemgalē un Kurzemē. Nereti šūti drēbes svārki aizstāja arī kažoka virsdrēbi.

Sastopami kā vienrindas, tā divrindas īsie svārki, ar stāvu un ar atlocītu apkakli (56.—60. att.). Īsie svārki, salīdzinot ar garajiem un pusgarajiem, ir jaunāka gājuma, jo tie lielākoties šūti ar padrēbi un darināti pēc muižas sulaiņu svārku parauga. Īsos svārkus parasti valkāja mājās, bet, dodoties ceļā vai ejot godos, tiem pāri vilka pusgaros vai garos svārkus.⁴⁶⁷

Īsie svārki vairāk izplatīti Ziemeļkurzemē (arī Rucavā), Zemgalē un Ziemeļrietumvidzemē, turpretim Latgalē un Augšzemē tie nav sastopami.

Vecākie īsie svārki ir taisna griezuma un sniedz 10—20 cm zem jostas vietas.⁴⁶⁸ Šāda veida ir Vidzemes un Ziemeļkurzemes īsie svārki

55. att. Vīriešu mētelis (Jasmuižas; RLMV materiāli).

(56. att., 4, 5, 14, 16; 59. att., 4). Turpretī Rendā un Rucavā īsie svārki ir pieguloši, ar kroku grupām sānos vai mugurpusē.

Pusgarie svārki sniedz līdz pusgurniem vai mazliet zemāk, nepārsniedzot ceļgalus. Spriežot pēc J. Broces zīmējumiem, īsie un pusgarie svārki valkāti Ziemeļ- un Rietumvidzemē. Iespējams, ka te izpaužas lībiešu kultūras ietekme, jo arī Kurzemes lībiešiem raksturīgi ir tikai īsie vai pusgarie svārki.

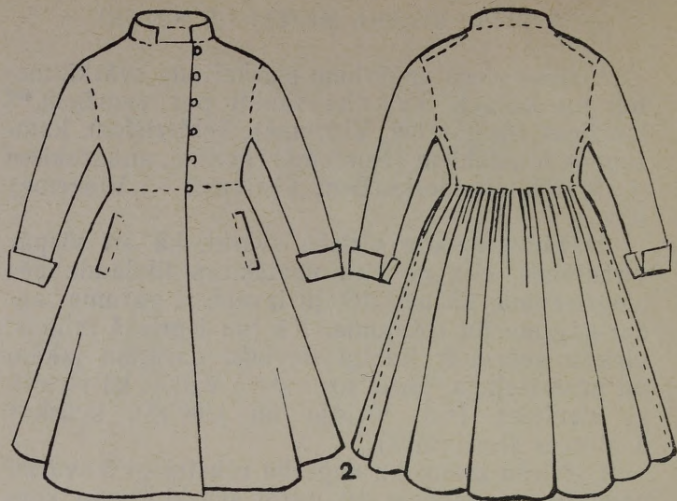
Īpatnēji ir J. Broces zīmētie raibie svārki (Monumente..., III. 105. lpp., 1. un 3. att.), kuros var būt saskatāma radniecība ar tautasdziesmās minētajiem «raibajiem svārkkiem» (skat. 21. tab., 3—4), kas gan nav sevišķi augstu vērtēti un pieminēti ar izsmieklu. Spriežot pēc zīmējuma, liekas, ka svārki ir linu auduma — vieni rūtaini, otri ar pārtrauktām svītrām. Abi raibie svārki zīmējumos ir no Rietumvidzemes un, kā liekas, būs bijuši līdzīgi ar Roņu salā un Somijā izplatītajiem rūtainajiem un svītrainajiem svārkkiem.⁴⁶⁹ Domājams, ka zīmējumā rādīto rūtaino svārku audums ir tāda paša veida, kāds bija Vidzemē pazīstamais bikšu audums.⁴⁷⁰

Garie svārki (mēteļi) sniedzās līdz pusstilbiem vai pat līdz potītēm. Tos šuva no vilnas vai linu auduma un vilka virs kažoka vai vilnas svārkkiem, dodoties ceļā. Garos svārkus sauca arī par uzvalku.⁴⁷¹ Vilnas garie svārki ir līdzīgi mēteļiem, un dažkārt tos visai grūti atšķirt no pēdējiem. Pēc piegriezuma izšķir mudurainos un krunkainos garos svārkus. Pēdējie it īpaši raksturīgi Piebalgai.

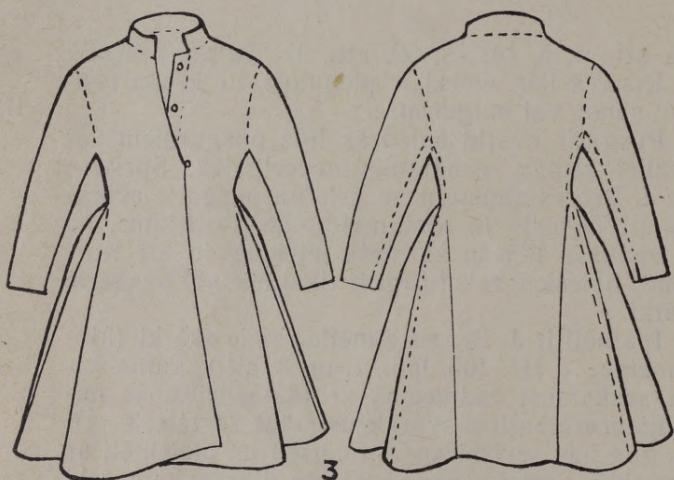
Līdz 19. gs. vidum arī garajiem svārkkiem līdz pusei lika padrēbi vai arī tos šuva pilnīgi bez tās. Garos svārkus rotāja ar sarkanām aukliņām, melnām apmalēm, izšuvumiem un krāsainiem atlokiem. Īpatnēji ir baltie Alūksnes vīriešu svārki ar zaļo pušķu rotājumu (56. att., 12).

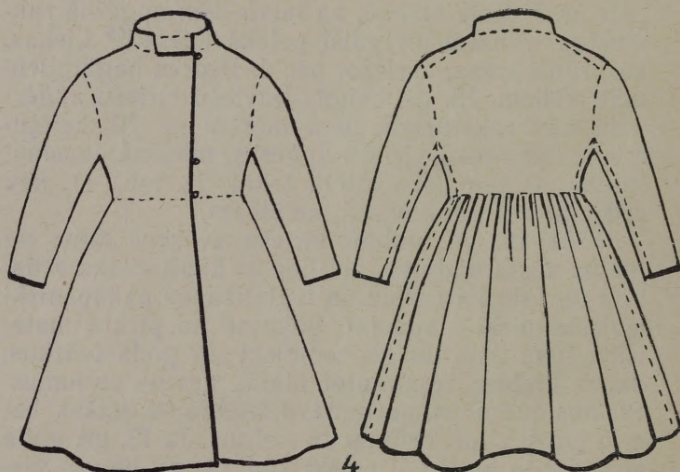
1

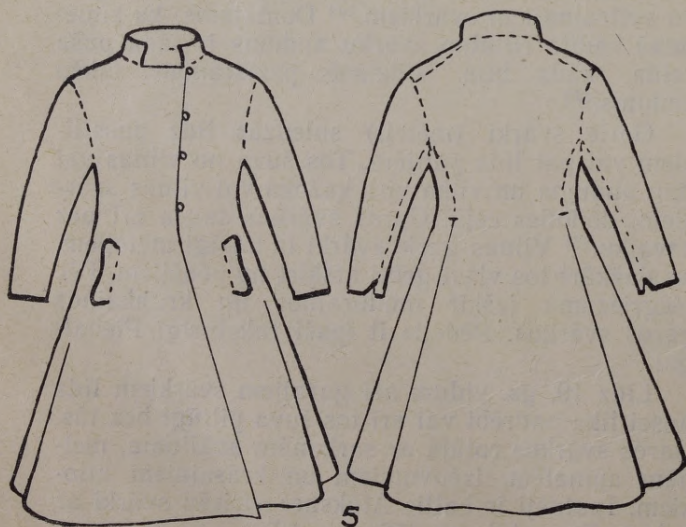
2

3

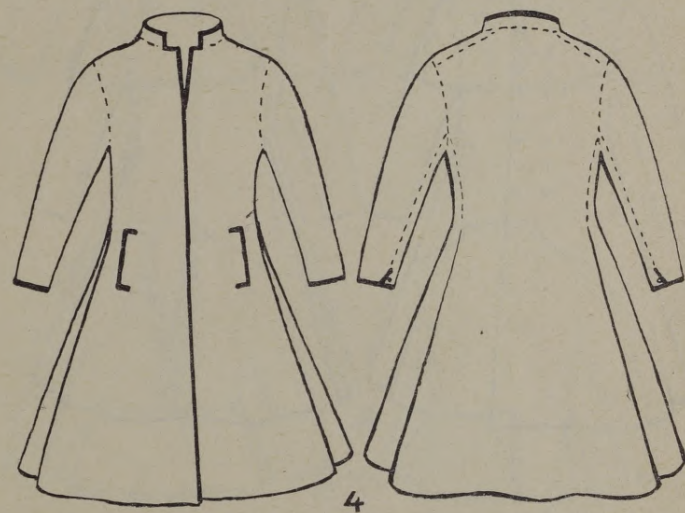
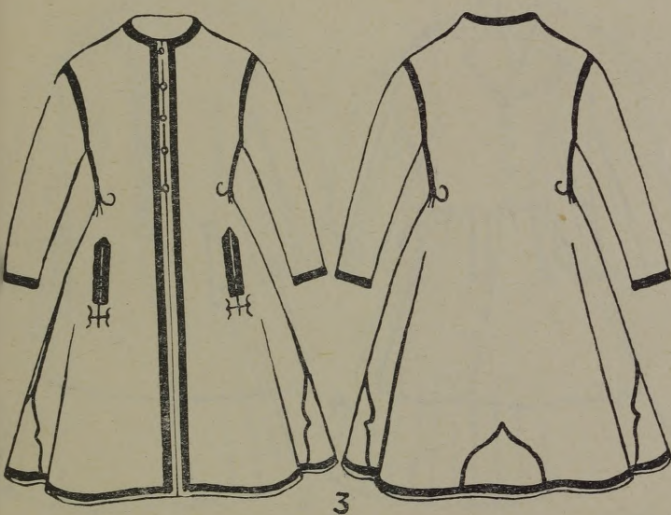
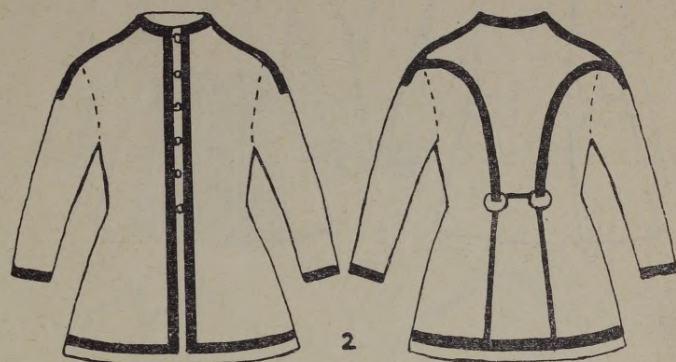
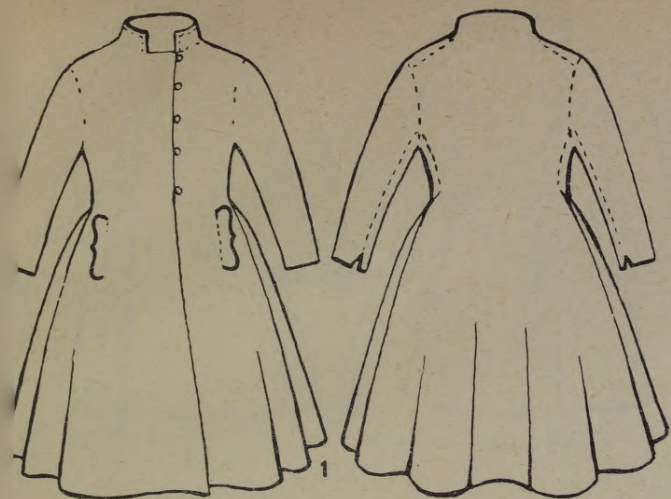
4

5

57. att. Latgales vīriešu svārki:

1 — Ludzas; 2 — Rundēnu zilie; 3 — Rundēnu baltie; 4 — Rundēnu mējie; 5 — Ziemeļlatgales.

58. att. Augšzemes un Zemgales vīriešu svārki:
1, 2 — Augšzemes; 3, 4 — Zemgales.

Greznī vīriešu kažoki redzami O. Hūna un J. Broces zīmējumos. J. Broce, aprakstot Sesavas, Liezeres un Saulesmuižas zemnieku apģērbu, nav to apzīmējis par kažoku, bet vienkārši par «ziemas goda drēbēm»; tomēr liekas, ka zemniekiem mugurā ir no baltas, miecētas ādas darināti kažoki ar melnas gludas ādas apšuvumiem (skat. 21. tab., 5—7). Par to, ka tie ir kažoki, liecina arī sānu viļņu melnais apšuvums un trīsstūrveida piešuve sānu gabalam, kāda parasti mēdza būt kažokiem. Pēc rotājuma tie ir līdzīgi O. Hūna zīmētajiem Jēkabpils kažokiem, tikai pēdējie ir īsāki. Vienīgi Liezeres zemnieka zīmējumā nav redzama sānu piešuve un apģērba kritums ir mikstāks. Tas vedina domāt, ka varbūt arī svārki tikuši tāpat rotāti kā kažoki.

Liekas, ka tieši šie greznī rotātie kažoki ir tautasdziesmās minētie riņķētie kažoki.

Man apsmēja ciema puīši,
Ka man's puīši neprecēs;
Sodien jāja precinieki
Riņķētiem kažokiem.

LD, 14265

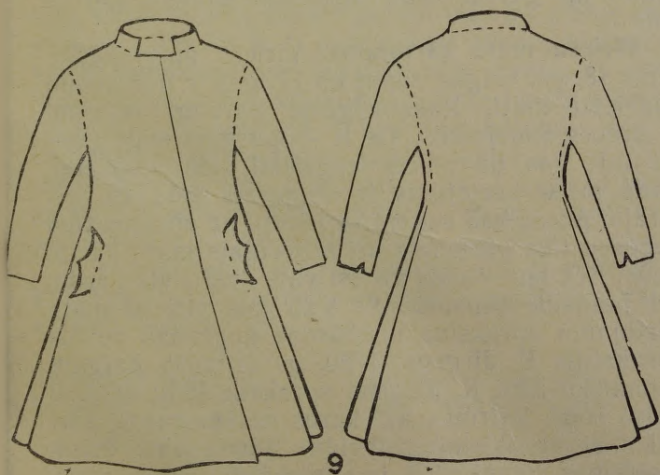
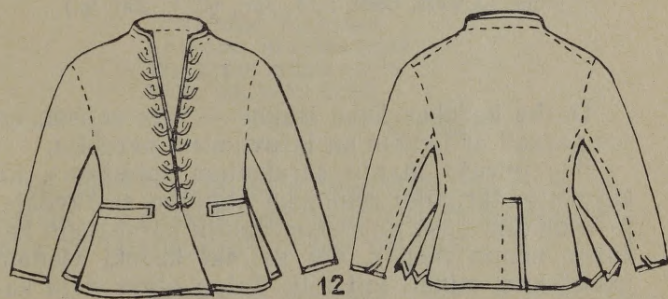
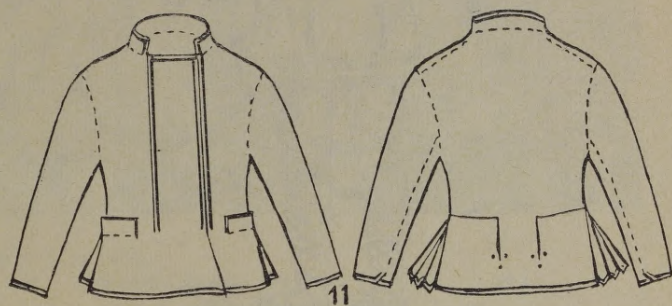
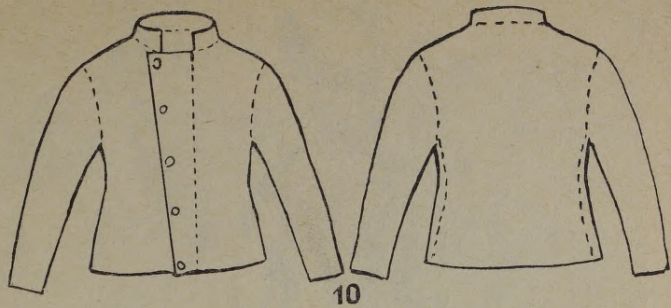
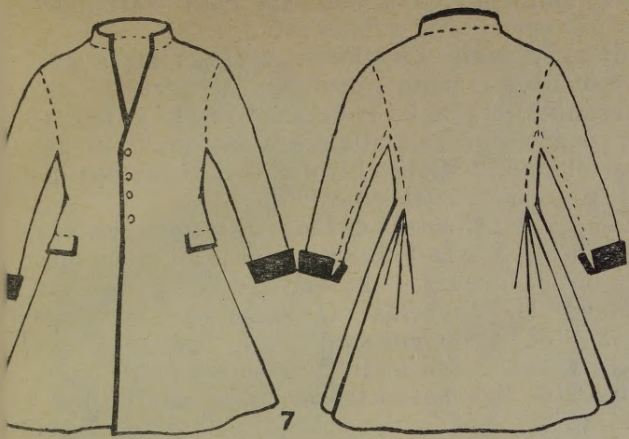
Vidzemē par riņķētiem kažokiem sauc baltos, no nemiecētām ādām šūtos kažokus, kuriem uzšūtas melnas lentes, t. s. riņķi.⁴⁷²

Bez melnām lentēm kažokus vēl rotā ar krāsainu diegu likumiem, pie kam raksts novietojies kažoka priekšpusē, abās pusēs no aizdares un aproču galos.⁴⁷³

59. att. Kurzemes vīriešu svārki:

1 — Alsungas; 2 — Tukuma; 3, 4 — Talsu; 5, 6 — Ventspils; 7, 8 — Kuldīgas; 9 — Durbes; 10 — Skrundas; 11, 12, 13 — Nīcas.

60. att. Isais kažoks Jēkabpils apvidū (pēc O. Hūna zīmējuma, LCVVA, 6840. l., 1. apr., 62. l., 230. lp.).

Darba kažokus šuva īsākus — virs ceļiem, un tos parasti ar lentēm un izšuvumiem nerotāja.

Pēc mirušo mantu sarakstiem spriežams, ka kažoks ir turīgāko zemnieku apģērba sastāvdaļa, jo apmēram puse no visiem mantu sarakstiem kažokus nemin nemaz, bet vairāki kažoki vienam īpašniekam minēti ļoti reti. Kalpu algas daļā kažoks ietilpis tikai tad, ja puisis pie viena saimnieka strādājis vairākus gadus, bet atsevišķos gadījumos algas tiesā minēta tikai kažoka sašūšana un atsevišķas kažoka ādas.⁴⁷⁴

19. gs. otrajā pusē goda kažokiem lika vadmalas virsdrēbi, un balto kažociņu vietā parādās sarkanie, t. i., miecētie kažoki.

Kažokus parasti valkāja vīrieši, vienīgi lielajos ceļa kažokos, dodoties tālā ceļā, ietinās kā vīrieši, tā sievietes. 19. gs. otrajā pusē, pārejot uz pilsētas piegriezuma apģērbiem, sieviešu un vīriešu virsdrānas — mēteļi — ir pilnīgi atšķirīgi.

MATU KĀRTOJUMS UN GALVASSEGAS

Latviešiem pazīstamas visai dažāda veida galvassegas. To valkāšana saistīta gan ar valkātāja vecumu, ceremonijām, gan arī ar valkātāja (īpaši — valkātājas) stāvokli ģimenē. Daži galvassegu veidi izplatīti visā Latvijā, bet citi valkāti tikai noteiktā apvidū.

Apskatot galvassegas, svarīgs ir arī matu kārtojums, jo no matu kārtojuma galvassega nereti

iegūst īpatnēju veidu, bez tam matu kārtojums pats par sevi jau ir galvas rota.

Sieviešu matu kārtojums. Vecākās ziņas par latviešu sieviešu matu kārtojumu iesniedzas 16. gs. A. Gvaņini norāda, ka ir vecākas sievas, ir jaunavas, visas staigā vaļā atlaistiem matiem.⁴⁷⁵ 16. gs. Grasi albumā attēlotās Livonijas sievietes apstiprina A. Gvaņini izteicienu.⁴⁷⁶

17. gs. autori sniedz dažādas ziņas par sieviešu matu kārtojumu. D. Fabricijs runā par gariem matiem, bet J. Strauss — ka matus griež zemāk par ausīm.⁴⁷⁷ H. Rēršeida (Rörscheidt) zīmētajai (1595.—1605.) Kurzemes jaunavai ir gari, uz abām pusēm vaļā palaisti mati.⁴⁷⁸ Iespējams, ka 17. gs. ir bijis atšķirīgs matu kārtojums Vidzemē un Kurzemē, jo arī A. Oleārijs raksta, ka matus «viņas nesasien un ļauj tiem nogrieztiem nokarāties līdz kaklam, tā ka viņu galvas ļoti līdzinās puīšu galvām.»⁴⁷⁹

Turpretim 18. un 19. gs. autoru aprakstos lasāms, ka sievietes matus nēsā sapītus bizēs.⁴⁸⁰ Par skaistākajiem skaitījās gari un kupli mati. Lai mati labi augtu, tos zieda ar saldu sviestu vai vistas taukiem. Galvas vidū izšķīra celiņu un matus sasukāja gludi uz katru pusi. Matus sapina vienā vai divās bizēs un nēsāja pār pleciem. Bizes galos iepina pirktas garas sarkanas lentes. Darba ejot, bizes galus aizsprauda aiz brunču jostas, lai mati netraucētu darbā. Precētas sievas, sevišķi vecākas, bizes pakausī pārlika vienu zem otras un galus sasēja mezglā. Jaunavas divās pīnēs pītos matus, ar iepītām matauklām galos, aplikušas vainagveidā ap galvu, galvas vidū matauklas sašienot pušķi (skat. 31. tab., 3).

Radniecīgs ar igauņu setuku sieviešu matu pīšanas veidu ir Rucavas novadā pazīstamais matu kārtojums «ragos», kura izveidošanai, ja mati bijuši plāni, izlīdzējās ar pakulu vai linu višķiem.⁴⁸¹

Vidzemē pazīstams matu pīšanas veids ir t. s. skuja. Skujiņu pinot, matus nesadala vis trijos posmos kā parasti bizēs, bet tikai divos, no katra posma uz pīnes vidu ieliecot siku posmiņu vienu pār otru. Tā pīta bize izskatījās daudz platāka nekā parasti un neiznāca tik bieza. Aptīta vairākas reizes ap galvu, šāda bize bija skaista galvas rota.

Vīriešu matu kārtojums. Vīriešu matu kārtojums 18. gs. beigās, tāpat kā 17. gs., ir līdz ausīm apgriezti mati. Raksturīgākie paraugi redzami J. Broces zīmējumos. Tie ir — pusgari mati (līdz ausīm), kas uz pieres apgriezti līdz puspierei. Šāds matu kārtojums ir valdošais līdz 19. gs. otrajai pusē, kad sakarā ar pāreju uz pilsētas tipa apģērbiem tika pārņemts arī attiecīgais matu kārtojums. Bez tam vecāki vīrieši valkājuši zoda bārdi, bet jaunākie skuvušies.⁴⁸² Vairākus vīriešu matu kārtojumu aprakstus un bārdas kopšanas veidus aprakstījis K. Jirgens. 1750. g. dzimušo Zaļgaļu saimnieku Jāni K. Jirgens apraksta šādi: «Galvu sedza biezi, iesirmi mati, kurus nēsāja garus, pāri apkaklei ar šķirtni galvvidū. Bārdi viņš dzina sestdienās, tumšā pirtī, jo atmiekškētu varēja vieg-

61. att. Jaunavu matu kārtojums:

pa kreisi — H. Brīgenas zīmējums «Marija no Lēdurgas»; pa labi — J. Broces zīmējums (Monumente . . . , III. 87. lpp.).

lāk nodzīt, bet bakenes audzēja, kas noskatītas no lielkungiem vai kara kungiem.»⁴⁸³

Sieviešu galvassegas. Jaunavu un sievu galvassegas ir atšķirīgas, un to valkāšanu noteica pastāvošās tradīcijas.

Kā mājās dzīvojot, tā arī darbā ne jaunavas, ne precētas sievas galvas rotas nevalkāja, tās lika tikai baznīcā un godos. Mājās kā jaunavas, tā sievas ap galvu sēja lakatiņus. Lakatiem ir vairāki vietējie nosaukumi — drāna (Kurzemē), skusts (Latgalē), kуска (Rucavā). Lakatiņus vai nu nogrieza no tā paša kreklu audekla, vai arī īpaši tam nolūkam auda, lielākoties balti rūtainus (90×90 cm). Lakatiņus ap galvu sēja dažādi: 1) lakatu locīja stūreniski un sasēja zem zoda (63. att., 1); 2) lakatu salīka stūreniski un 2 stūrus sasēja pakausī zem trešā (63. att., 4); 3) stūreniski saliktā lakata divus stūrus krusto pakausī virs trešā, apņem apkārt galvai un virs pieres sasiien mezglā; šis ir t. s. poliskais lakata siešanas veids. Poliski parasti lakatiņu sēja sievas; 4) ejot baznīcā vai godos, stūreniski salikta lakata stūrus pakausī sasēja mezglā, t. i., sasēja bābiņā.

Jaunavu galvassegas. Godos jaunavas no precētām sievietēm atšķīra galvassegas. Jaunavas lika galvā vainagu, precētas sievas — mices, sievu cepures vai sēja galvas autus.

Visizplatītākā jaunavu galvas rota ir vainags. Vainags ir arī tikumības simbols, tāpēc tas valkājams godam:

Sargu savu vainadziņu
Kā uguns dzirkstelīti:
Dzirdu ciema meitiņām
Bez godiņa noņemam.

«Austrums», 1904., 711. sl.

Labāk man sirmi mati
Zem vizuļu vainadziņa
Nekā man zelta mīce
Bez godiņa galviņā.

LD, 5506

Meitu bez vainaga citi apsmēja:

Trūka man, trūka man,
Es nezinu, kas man trūka.
Trūka man meitas vārda,
Trūka ziļu vainadziņš.

F, 1400, 6

Vainagu lika taisni galvas vidū līdz matu sākumam. Uz pakauša vai vienu pusi nošķiebtā vainaga valkātāju uzlūkoja par netikušu:

Kālab mans vainadziņš
Šķībi stāv galviņā?
Kā tas šķībi nestāvēs,
Pilns ar ļauzu valodām.

F, 11647, 12177

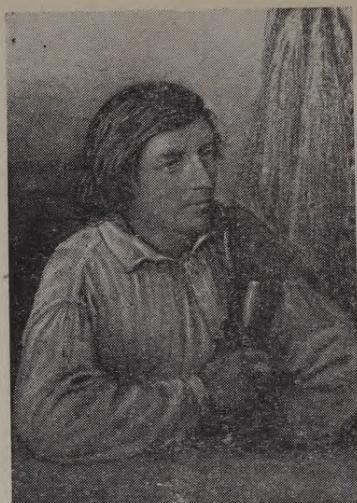
Jaunavai izejot pie vīra, tā zaudēja tiesības valkāt vainagu un tai bija jāvalkā sievu galvassegas. Jauno sievu mičojot, tai noņēma vainagu un uzlika sievas cepuri. Mičošanā jaunā sieva Alsungas novadā dziedājusi šādas dziesmas:

Aili manu vainadziņu,
Vienu roku cilājams;
Tautu dēla linu auts,
Abu roku tauņājams.

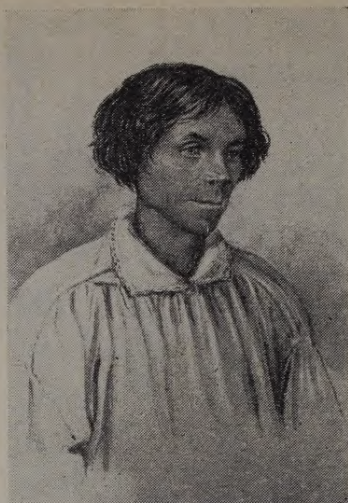
Pērc, tautieti, Rīgā autu
Rakstītām maliņām;
Es neņemšu nerakstītu
Pretī savu vainadziņu.

F, 11647, 12177

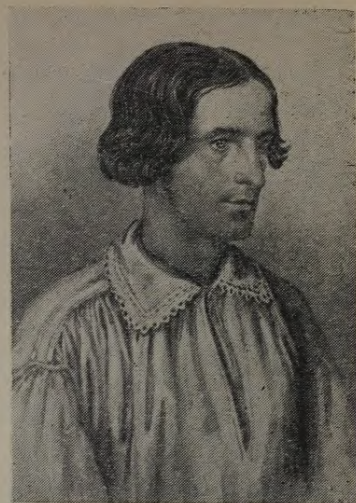
Vainagi pēc materiāla un rotāšanas veida iedalāmi metāla, zīļu jeb vizuļu un astru vainagos. Vainaga funkcijas pildīja arī matauklas.

1

2

3

Vecākais vainaga materiāls, kas saglabājies līdz mūsu dienām, ir metāls.⁴⁸⁴ 19. gs. sākumā metāla vainags saglabājies vairs tikai Alsungas, Kuldīgas un Ventspils apkārtnē (65. att., 1). 18. gs. metāla vainagus darina no plānas 2—3 cm platas bronzas sloksnes, kuru ar apaļām metāla «spangām» (misiņa plāksnītēm) piestiprināja pie sarkana vai zaļa tūka pamata. No spangām arī cēlies vainaga nosaukums — «spangu vainags» (skat. 27. tab., 4—7).

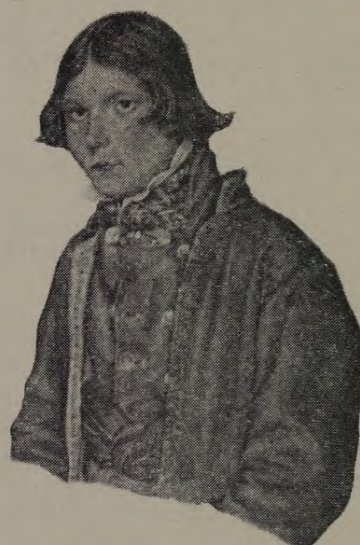
Taisiet kāzas, taisiet kāzas,
Nu būs kāzas šovakar:
Visa brāļa sēta spīd
Spožiem spangu vainagiem.

F 11647, 12177

Sudrabiņa man matiņi,
Zelta liku vainadziņi,
Tā bij traka dēla māte,
Kas man savu dēlu liedza.

LD, 5539

Spangu vainaga izcelšanos nevar atvasināt no 8.—9. gs. bronzas vijiņu vainaga. Apšaubāms ir V. Ģintera norādījums, ka spangu vainags pārņemts no vācu ienācējiem 13.—14. gs.,⁴⁸⁵ jo līdz ar to nav skaidrs, kāpēc tieši Kurzemes tērpu kompleksā vajadzēja pārņemt metāla vainagu no vāciešiem, ja turpat dzīvojošo lībiešu 11. gs. kapos atkārtoti ir atrastas sudraba un zelta brokāta pieres saites, kuras bijušas lībiešu dižciltības zīme. Bez tam jāatceras, ka kuršu apbedīšanas veids, mirušos sadedzinot, neļauj pilnībā rekonstruēt seno kuršu apģērbu. Turpretim bagātīgais latgaļu materiāls skaidri rāda, ka 19. gs. Kurzemes metāla vainagos valdošais princips — uz auduma pamata piestiprināt atsevišķi darinātu rotājošu joslu — plaši pazīstams 12. un 13. gs. auduma vainagos. Šajā laikā parādās arī spangu priekšgājējas, t. i.,

4

62. att. Viriešu matu kārtojums:

1, 2, 3 — A. Pecolda akvareļi Krievu Ģeogrāfijas biedrības arhīvā;
4 — H. Brīgenas zīmējums «Indriksonu Jānis».

alvas krelles — podziņas, kas tāpat kā spangas vēlākos vainagos novietojas taisnā rindā visapkārt vainagam.⁴⁸⁶

18. gs. visizplatītākais un raksturīgākais jaunavu galvassegas veids latviešu tautas tērpā ir ziļu vainags, Tautasdziesmās raksturoti dažādi ziļu vainagu paveidi — pārļu, kaulu, vizuļu, kreļļu u. c.:

Gludu glaužu sev galviņu,
Pērļu liku vainadziņi;
Ne pilite nestāvēja
Manu matu galiņā.

LD, 5516

Es deviņu brāļu māsa,
Man deviņi vainadziņi:
Trīs bij ziļu, trīs bij kaulu,
Trīs dzeltenu vizulīš'.

F 1400, 6

Ziļu vainagi pēc to darināšanas veida dalāmi mīkstajos un cietajos. Mīkstie vainagi ir raksturīgi Vidzemes, Latgales un Augšzemes, bet cietie — Kurzemes tērpu kompleksam (skat. 24., 26.—28. tab.).

Ziļu vainagi darināti sarkanā tūka pamatā, lielākoties bez padrēbes vai cietāka pamata (65. att., 3, 5, 12, 13). Austrumvidzemē, arī Latgalē un Augšzemes novados vainagu pamatam vietumis izmantots arī pelēks un tumši zils vadmalas audums. Tikai uz melna vai tumši zila pamata pārļu vainagi šūti Piebalgā⁴⁸⁷ (65. att., 9). Jādomā, ka zilā pamatā darinātie vainagi ir vecāki par sarkanā pamatā darinātajiem, jo pirmējie parasti gatavoti no mājās austas vadmalas, bet sarkanie visbiežāk no pirktā auduma. Vidzemes vainagu platums — 2—16 cm. Vainagi rotāti garenām cilindruveida vai apaļām stikla vai kaula krellītēm un dažos novados arī ar lieliem vizuļiem.⁴⁸⁸ Tautasdziesmā bieži tiek minēts vizuļu vainags:

Saglaudu galviņu
Kā cielaviņa,
Uzliku vizuļu
Vainadziņu.

LD, 5532

Nīcas, Bārtas un Dienvidkurzemes novados vainagi uzlīmēti uz stingra papes vai bērza tāss pamata, rotāti brokāta lentēm un lielām stikla krellēm (65. att., 26); to augšējā mala platāka par apakšējo (konusveida). Šādi vainagi redzami jau 16. un 18. gs. zīmējumos.⁴⁸⁹

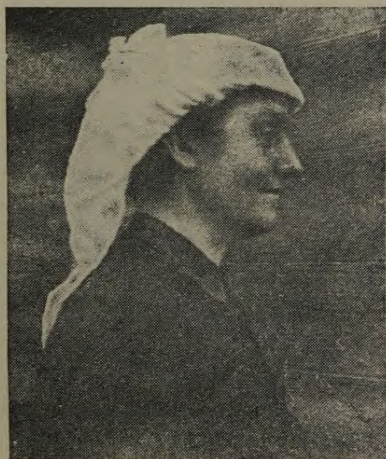
Unikāls ar šauru lokālu izplatību ir zirgu **astru** vainags no Rūjienas (65. att., 16.; 24. tab., 6). Par šāda vainaga valkāšanas veidu iespējams spriest pēc J. Broces līgavas vainaga zīmējuma,⁴⁹⁰ Pēdējais gan, pēc J. Broces apraksta, darināts no četrstūrī saliktām papes sloksnēm, kas aptītas ar krāsainām lentēm. Kā līgavas vainagu to, saprotams, varēja darināt arī no cita materiāla. (Līdzīgi gadījumi ir zināmi no Piebalgas, Latgales un Augšzemes.)

1

2

4

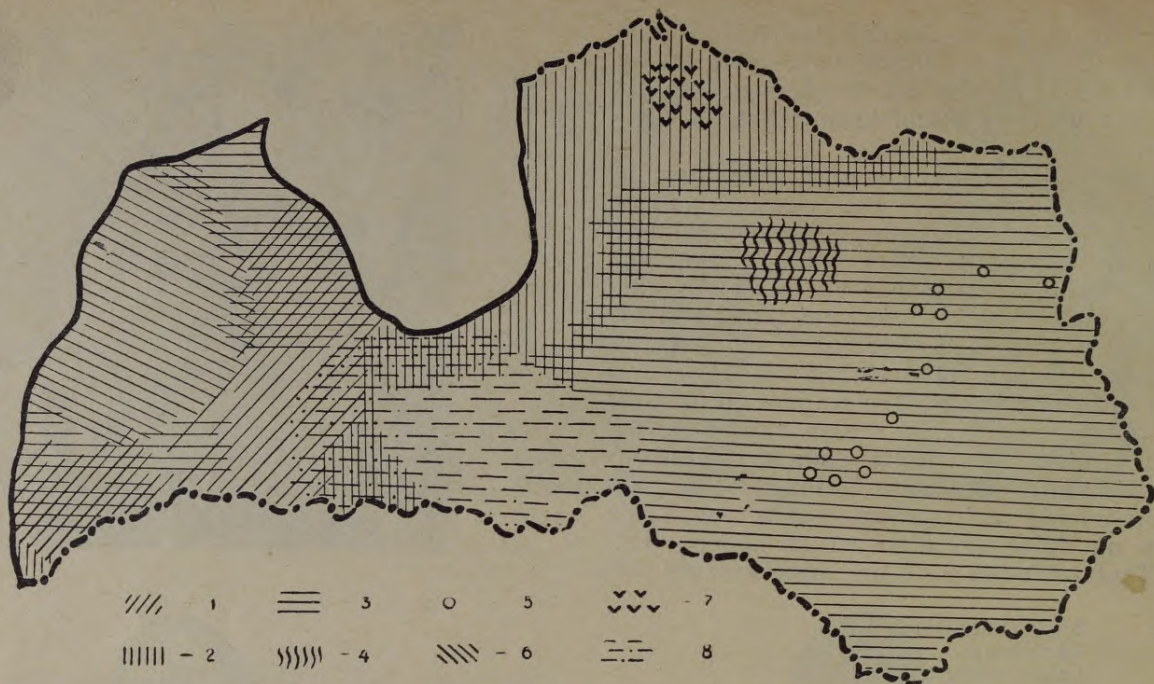

5

63. att. Lakatu siešanas veidi:

1 — A. Pecolda akvarelis; 2 — pēc māksl. A. Alkšņa skices; 3, 4, 5 — lakatu siešana Kurzemē (Liepājas NM materiāli).

64. att. Jaunavu galvassegu veidu izplatība:

1 — sarkanie cietie vainagi; 2 — matauklas, kaspines, lentes; 3 — sarkanie mīkstie vainagi; 4 — melnie mīkstie vainagi; 5 — zilie vai pelēkie mīkstie vainagi; 6 — metāla vainagi; 7 — zirgu astru vainagi; 8 — zīda lakati.

Rūjienas vainaga ornamentālā kompozīcija ir radniecīga latgaļu celu apaudu rakstiem un krāsu ziedam; tas vedina domāt, ka vainaga darināšanas tradīcijas ir visai senas. Par zirga astru izmantošanu vainagu darināšanai ir samērā plašs arheoloģiskais materiāls.⁴⁹¹

19. gs. vidū parādās t. s. **sienamie** vainagi, t. i. 2—4 cm platas, melnas samta lentes, kas nošūtas ar krāsainām apaļām krellītēm. Vainadziņa gali sasieti pakausī zem matu sējuma mezglā (65. att., 6). Samta vainagus varēja iegādāties tikai turīgās saimniekmeitas. Sienamie vainagi vairāk pazīstami Vidzemē, daļēji arī Rietumlatgalē (skat. 24. tab., 5).

Rucavā, Ziemeļkurzemē un Vidzemes vidienē galvā sietas **matauklas**. Tās sietas vainaga veidā ap galvu vai arī iepītas matos⁴⁹² (65. att., 15 un 22). Vecākās matauklas austas apmēram 3—4 m garas un 5—8 cm platas no sarkaniem lina diegiem. Matauklu galos izšūtas krāsainas puķes (skat. 25. tab.). Tautasdziesma min arī zaļu matauklu.

Melna samta man matiņi,
Zaļa zīda matauklīte;
Vajag gudra tēva dēla,
Kas noņēma vainadziņu.

LD, 5524

Vasarā bieži vien zīļu vainaga vietā galvā lika ziedu vai zaļumu vainagus.

Man māmiņa piesacīja
Bez vainaga nestaigāt;
— Ja tev nava citu pušķu,
Apliec bērza žagariņu.

E 3, 485 Alūksne

Sevišķi grezni tika darināti līgavas vainagi (65. att., 23 un 25). Tos rotāja ar dažādiem vizuļiem un sīkām zīda lupatiņām. Tā kā šādu vainagu vis nevarēja pagādāt katra meita, tad trūcīgās meitas līgavas vainagu dažkārt aizņēmas.⁴⁹³

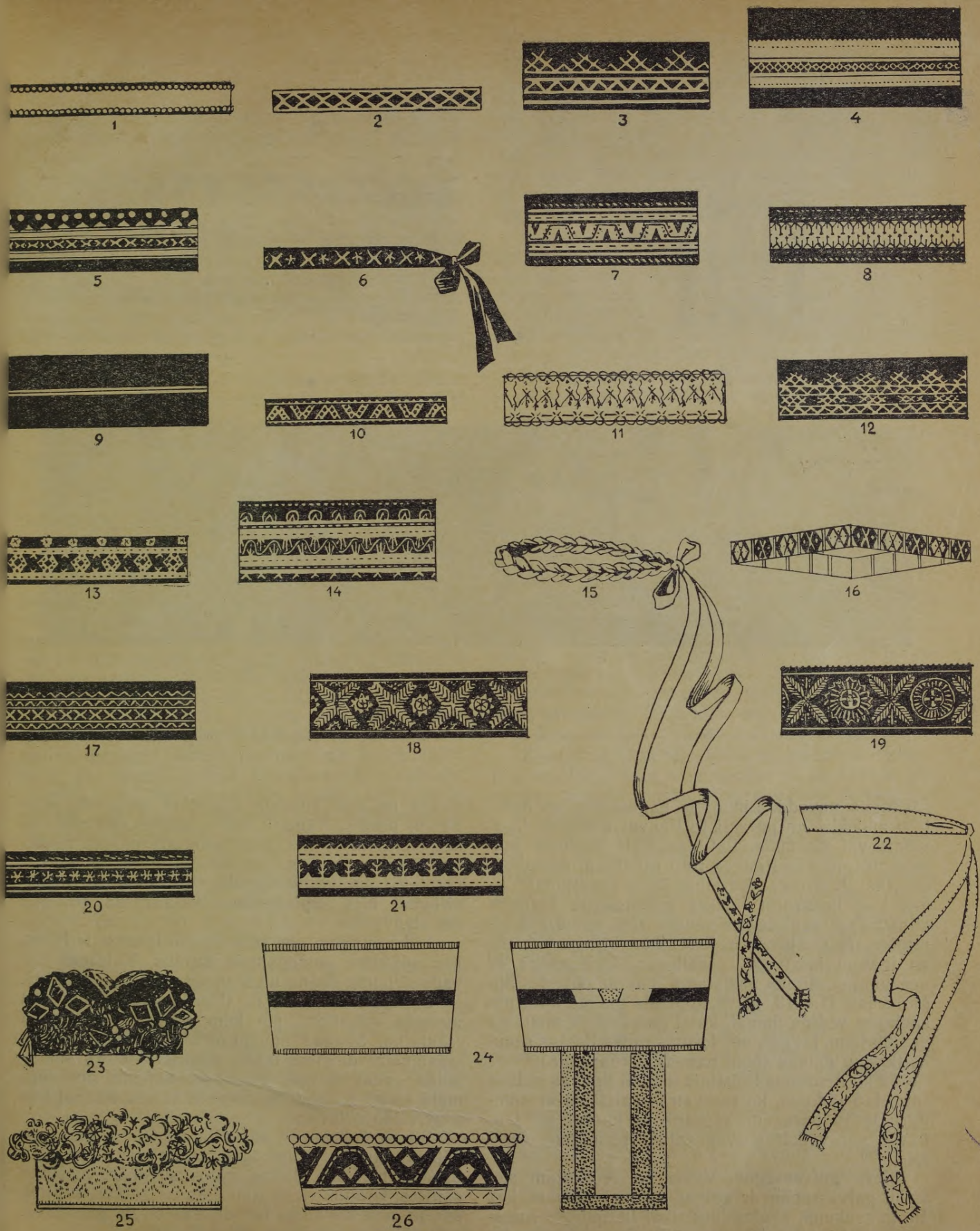
Vidzemē līgavu vainagi bijuši ļoti plati. Tos gatavojoūt, bieza papīra pamatu apšuva ar drānu un drānai uzšuva zīda lupatiņas, pušķiņus, zīlītes un vizuļus. Vizuļi — plānas, apaļas, dzeltenas metāla plāksnītes ar caurumu vidū — tika vestī no Rīgas. Tikko pakustināja galvu, vizuļi laistījās, kustējās un skanēja.

Vainaga mugurpusē bija piešūtas vairākas zīda lentes (apmēram 60 cm garas), kas nokarājās pāri pleciem.⁴⁹⁴

Vizuļi vainagiem iegūti arī, akmeņiem noskrubinot spīdīgo vizlu un ar adatu vizlas plāksnītēm izurbīnot caurumiņus.⁴⁹⁵ Kurzemē vizuļi līgavu vainagiem piestiprināti garās stieplēs un, valkātājam kustoties, viegli līgojās (skat. 28. tab., 3).

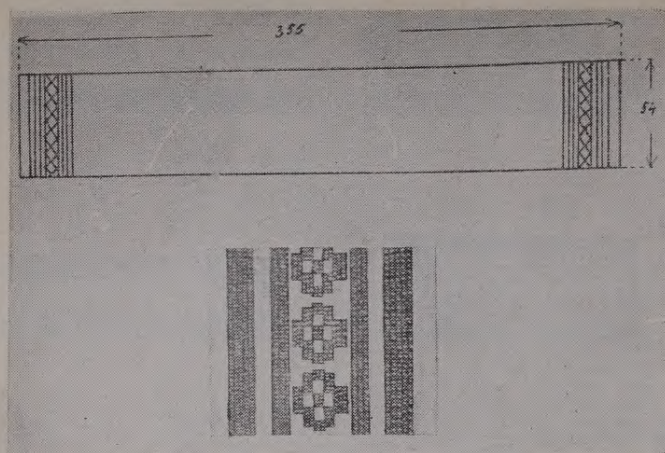
J. Rainis, aprakstot kāzu paražas Višķu pagastā, min šādu līgavas vainagu: «Lielais rūtu vainags agrākos laikos bijis sarkans, stikla pērlēm izšūts un spīguļiem izrotāts... ar sarkanām rozēm un zaļu zīdu... kā tautas dziesmās teikts, līdzīgs krievu kokošņīkam...»⁴⁹⁶ 19. gs. vidū Latgalē līgavu vainagus darināja no mākslīgiem ziediem un krāsainām zīda lupatiņām, kas piestiprinātas metāla stieplei.⁴⁹⁷

Vienīgā līgavu galvas rota visā Latvijā, kas pēc savas formas vairāk atgādina sievu nekā jaunavu galvassegu, ir linkainis, kas pazīstams

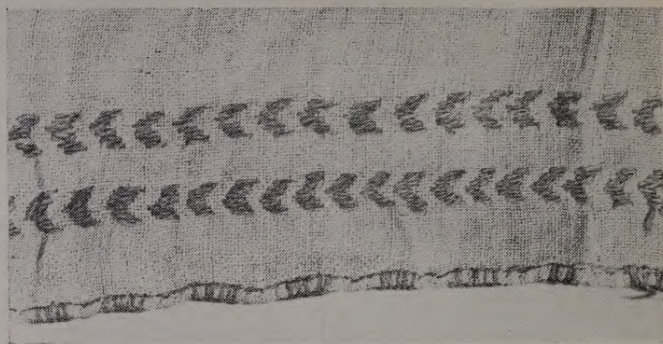

65. att. Vainagu shēmas:

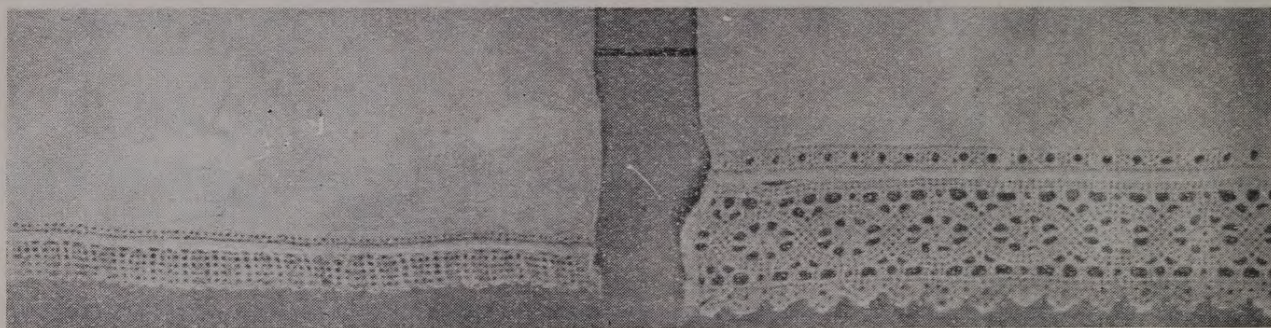
1 — Kuldīgas, Alsungas, Ventspils spangu vainags; 2 — Krustpils; 3 — Dienvidlatgales; 4 — Cēsaines; 5 — Jumurdas; 6 — Praulienas; 7 — Vecdrustu; 8 — Cēsu—Vaives; 9 — Jaunpiebalgas; 10 — Dignājas; 11 — Tilžas; 12 — Lielvārdes; 13, 14 — Ilūkstes; 15 — Rūjienas mataukla; 16 — Rūjienas zirgu astri vainags; 17 — Augšzemes; 18 — Talsu; 19 — Skrundas—Aizputes; 20 — Alūksnes; 21 — Ziemeļvidzemes; 22 — Rucavas kaspine; 23 — Popes ligavas vizuļu vainags; 24 — Vaiņodes; 25 — Liepājas ligavas vizuļu vainags; 26 — Nicas—Bārtas vainags.

1

2

3

4

66. att. Sievu galvassegas:

1 — Augšzemes galvas auta shēma; 2 — Augšzemes galvas auta noslēgums un rotājuma raksts; 3, 4 — Jasmuižas galvas auta mala.

Alsungas novadā. Linkainis pagatavots no balta linu audekla, un parasti to līgavai dāvināja līgavainis vai vīramāte. Latvijas PSR Vēstures muzejā ziņu par šo līgavas rotu no citiem novadiem nav, bet J. Broces Vidzemes kāzu zīmējumā⁴⁹⁸ līgavai ir linkainim līdzīga galvassega. Termins «linkis» vēl saglabājies vecāko ziņu sniedzēju atmiņās arī Gulbenes rajonā, kur bijušas lībiešu un igauņu iedzīvotāju «saliņas». Galvassega ar nosaukumu «linkis» pazīstama igauņu sievietes apģērbā jau 11.—13. gs.⁴⁹⁹ Kopējais galvas auta nosaukums vedina domāt, ka šī galvassega saistāma ar lībiešiem, lai gan pēc formas linkis līdzīgs senai baltkrievu galvas segai nametkai (намётка).⁵⁰⁰

Tā kā Alsungas linkainis ir tikai līgavas galvas rota, tad jādomā, ka tas vairāk saistāms ar somugru tautu paražām, saskaņā ar kurām arī jaunavas var valkāt galvas autus (piemēram, čermisi).⁵⁰¹

Sievu galvassegas. Viena no vecākajām sieviešu galvassegām ir **galvas auts** — nāmats, kas 19. gs. sākumā saglabājies tikai Latgalē,⁵⁰² Augšzemē un Rucavā (66. att., 1, 2). Galvas autus da-

rināja no linu audekla 2,5—3 m garus un 40—50 cm platus. Nāmata galos bijušas bārkstis vai knipelētas mežģines. Augšzemē greznajiem nāmātiem galos ieausts vai uzšūts sarkans raksts. Galvas autus katrā novadā sēja citādi, un to uzsiešanai bija nepieciešama liela māka (67. un 68. att.).

Līdzīgs nāmattam, tikai citādu izmēru, ir Bauskas apkārtnē sastopamais sapāns, Kuldīgas novada sienamā drāna un Alsungas novada «lupata».

Sapāns⁵⁰³ darināts no trim kopā sašūtiem linu audekla gabaliem, pie kam apakšējā daļa bija rakstaina. Sapāna augšpusē bija piešūta neliela, krāsainiem diegiem izšūta lentīte. Lielāks raksts tādās pašās krāsās novietots sapāna apakšējā malā (skat. A. Pecolda akvareli 4. tab., 2). Sapāna izmēri 140×70 cm.

Sienamā drāna⁵⁰⁴ darināta no 60 cm plata un 150 cm gara balta linu audekla. Drānas vienā galā piešūta mežģine, kuras galos savukārt piešūtas saitītes. Drānas vienu galu lika uz galvas, saitītes sasēja zem pakauša, bet drānas otrais gals brīvi nokarājās uz muguras (68. att., 1).

Alsungas novada lupata⁵⁰⁵ darināta no ļoti smalka balta 87×80 cm liela linu audekla gabala. Gar lupatas abām malām un lejas galu piešūta 9 cm plata tamborēta mežģine. Gar augšējo malu, kas likta virs pieres, piešūta šaurāka mežģine. Ap galvu lupatu sēja tāpat kā Kuldīgas sienamo drānu.

Ka 18. gs. galvas auti bijuši izplatīti plašākā Kurzemes teritorijā, liecina arī viens no O. Hūna zīmējumiem.⁵⁰⁶

19. gs. visizplatītākās sieviešu galvassegas ir dažādas **cepures**. Bagātākajām saimniecēm bijušas pat vairākas. Tikai pavisam trūcīgām sievietēm cepuru nebija. Turpretī bagātas saimnieces, braucot kāzās vai citās godībās, ņēma līdz 3 vai 4 cepures, lai katru dienu varētu dižoties ar citādu cepuri.⁵⁰⁷

Cepures pēc formas dalāmas apaļajās izšūtājās, torņa cepurēs — micēs un aubēs. Atsevišķi minamas ziemas cepures.

Apaļas izšūtas cepures redzamas jau 16. gs. zīmējumos⁵⁰⁸ (29. att.). 19. gs. sākumā šīs cepures sastopamas Austrumvidzemes un Bārtas novadā (15. att.; 69. att., 12, 16). Tās darinātas no balta, smalka linu auduma. Cepurei ir ap 12—14 cm plata apmale; tās rotājums novietots šķērssvītrās. Raksta kompozīciju svītrās veido dažādas rūtiņas un zobīņi. Svītru raksti ir dažādi — pēc katras ar melniem diegiem šūtās svītras ir krāsaina raksta josla. Raksts šūts ļoti smalkiem diegiem vienā variantā; melnie raksti dažkārt bijuši arī ieausti, un tad tos iežogo brokāta lentes. Pie cepures apmales apakšējās malas piešūts dibens. Cepuri uzliekot galvā, dibens izliecās uz augšu pēc galvas formas tā, ka cepures apmales augšējā mala, brīvi uz augšu stāvēdama, to gandrīz aizsedza. Cepures dibens darināts no šaura (52×24 cm) drānas gabala, kas pie cepures apmales piešūts gludi, bet galvas vidū savilkts kopā biežās krokās, pie kam savilkuma vieta izgreznota ar sarkanu vai zaļu izšuvumu (skat. 29. tab., 4).

19. gs. sākumā Vidzemē izplatītas no kokvilnas diegiem adītas cepures ar smailu galu. Šī veida cepures sauktas par micēm, to galā diedziņu pušķis. Tās parasti bija baltas ar sarkanām svītrām vai arī ar krāsainu diegu sprodziņām.⁵⁰⁹

Torņa cepures (arī tās sauca par micēm) visvairāk pazīstamas Vidzemē un Augšzemē (69. att., 3, 11, 15). Tās darinātas no balta plāna linu vai kokvilnas auduma kulītes veidā ar asu stūri. Cepures priekšējai malai bija piešūta mežģine, bet pakauša daļā paliela — 1 cm plata vīle, kur ievilka šauru saitīti. Saitīti savēlot, mices pakauša daļa sakrokājās. Micēm darināja speciālas — knipelētas linu diegu mežģines,⁵¹⁰ dažreiz mežģines izšūtas tillā. Nereti ap torņa cepurēm sēja lentveidā salocītu zīda lakatu⁵¹¹ (69. att., 11).

Tikai Piebalgas novadā sastopamas t. s. zaļmalītes, kas darinātas no gaiši zaļas, tumši zilas

vai melnas vilnas drānas ar cietām, uz augšu vērstām malām un plakanu dibenu (69. att., 9).

Krustpils novadā micei, kuru lika galvā jaunajai sievai, to mičojot, gar pieres malu bija no sārta zīda lentēm izveidotas «rozītes». Mici parasti dāvināja vedējmāte — vedējiša, kas bija vīra tuva radniece un mičošanas ceremonijā ieņēma galveno vietu.⁵¹² Ar šīm micēm parasti gāja baznīcā un godos, bet tikai bagātākās saimnieces, jo nabagākās sēja apaļiski lakatu.

19. gs. vidū muižu ietekmē ieviesās cepures no ļoti plāna auduma ar smalkām knipelētām mežģinēm uz pieres. Atšķirībā no iepriekšējām torņa cepurēm šīs cepures šuva no diviem gabaliem, priekšpusē tas bija taisns, bet mugurpusē savilkts krokās, tā ka pakausī cepure stāvēja kupli apaļa. Šīs cepures valkāja tikai cietinātas (69. att., 2).⁵¹³

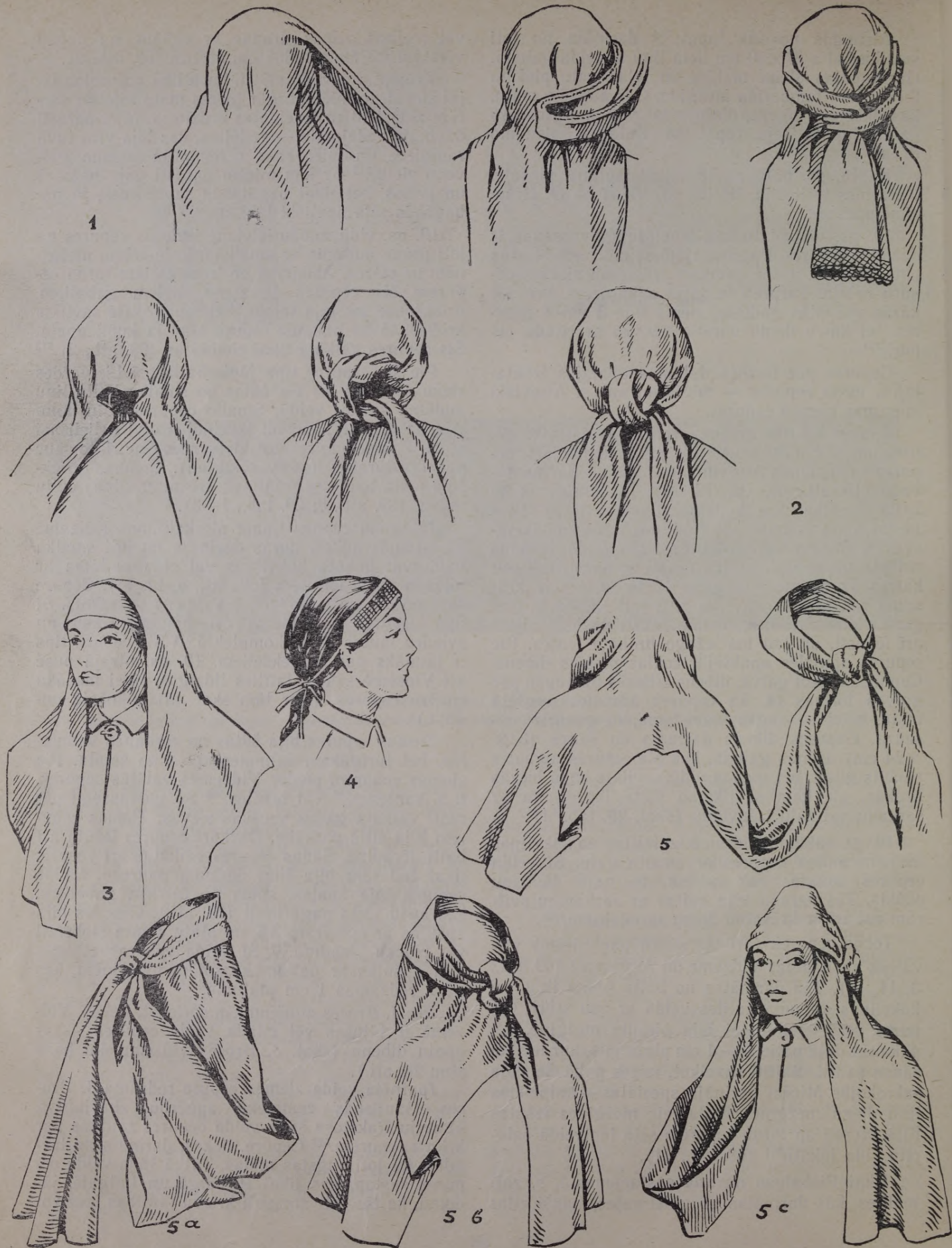
Pie šīs cepures tipa jāpieskaita arī Lielvārdes sievu cepures: arī tās šūtas no smalka balta linu auduma kulītes veidā. Smailo cepures galu nolocīja uz pieres. Tādējādi izveidojās divi nelieli asi stūri. J. Broce, aprakstot Lielvārdes cepuri, to sauca par divstūrainu (zweyzackigten). Cepures priekšējā mala bagātīgi rotāta ar krāsainu vilnas dziļu rakstu (69. att., 8; 29. tab., 1—3).

Trešajam cepuru tipam pieskaitāmas Kurzemē pazīstamās aubes, kuras darināja no ļoti smalka balta vai puķota kokvilnas vai zīda auduma ar mežģinēm un lentītēm (69. att., 6, 14, 17). Cepure šūta no diviem gabaliem, tās dibens sakrokots. Šī tipa cepures pazīstamas arī igauņu, somu un zviedru tautas tērpa komplektā.⁵¹⁴ Šīs cepuru tips ir jaunāks par iepriekšējiem. 19. gs. otrajā pusē arī Vidzemē sāk izplatīties līdzīgas, tikai mazāku izmēru cepures. (Par tām skat. arī nākošajā nodaļā.)

Ziemas cepures bija šūtas no sarkanas vadmalas, bet turīgākām saimniecēm — no samta. Pie ziemas cepurēm pieder Vidzemes vatētās cepures, t. s. santenes⁵¹⁵ vai benītes.⁵¹⁶ Šo galvassegu parasti valkāja gadus vecākas sievietes. Ziemas cepurēm bija silta padrēbe. Dažkārt cepurēs iešūta arī balta jērādiņa. Šādas cepures valkātas arī vasarā, tikai tad tām bija linu auduma padrēbe. Šādas cepures bija apaļas, šūtas no četriem gabaliem, kas ausu vietā pagarināti (70. att.). Cepures bija apšūtas ar apmēram 3,5 cm platu samta sloksnīti vai pelēku jērādiņu.⁵¹⁷ Šī veida vasaras cepures bija apšūtas ar baltām krokotām mežģinēm, kas nāca redzamas 1 cm platumā.

Pēc J. Broces zīmējumiem spriežot, liekas, Vidzemē ir bijušas vēl citāda veida cepures — ar apaļu dibenu (skat. J. Broces vidzemnieku kāzu ainu 28. att.).

Ipatnēja veida ziemas cepure redzama J. Broces Gaujienas zemnieku apģērbu zīmējumos. «Latvju Rakstos» šāda veida cepures sauktas par krievu cepurēm.⁵¹⁸ Cepure, liekas, darināta no lāčādas, tai ļoti augstas malas. Tā kā šāda veida cepures sastopamas tikai Piebalgā un Latgalē, jādomā, ka tās šeit atnesuši krievu tautības iedzīvo-

67. att. Galvas autā siešanas veidi:
 1-3 — Latgales; 4 — pārpiersis; 5, 5a, 5b, 5c — Augšzemes.

68. att. Kurzemes galvas auta un lakata siešana:

1 (A, B, C, D) — Alsungas; 2 (A, B, C) — Kuldīgas; 3 — Zemgales; 4 — Ventspils; 5 — Austrumkurzemes; 6 (A, B, C, D) — Rucavas.

69. att. Sievu cepures:

1 — Zemgales; 2 — Alsungas; 3 — Krustpils; 4 — Vārkavas; 5 — Ziemeļkurzemes; 6 — Nūrmuižas; 7 — Cēsu; 8 — Lielvārdes; 9 — Vecpiebalgas; 10 — Rīgas; 11 — Valmieras; 12 — Austrumvidzemes; 13 — Smiltenes; 14 — Saikavas; 15 — Saikavas; 16 — Bārtas; 17 — Nīcas; 18 — Priekules.

70. att. Sieviešu galvassegas Gaujienā (J. Chr. Brotze. Monumente..., VI. 5. lpp.).

tāji, kuri 18. gs. dzīvojuši šajos rajonos. Arī tautsdziesmās bieži vien ir pieminētas krievu cepures.⁵¹⁹

Es būt' laba krieva sieva,
Būt māmiņa man' devusi:
Piedien man krievu svārki,
Piedien krievu cepurīte.

LTD, X, 1080, 1081

Vīriešu galvassegas. Vīriešu galvassegas nešķiroja ne pēc valkātāja vecuma, ne ģimenes stāvokļa. Izšķir četrus vīriešu cepuru veidus: ādas cepures vai cepures ar ādas rotājumu, veltās platmales (ratenes), no salmiem pītās un adītās cepures.

Ādas cepures 18. gs. sastopamas 4 variantos: pirmkārt, tās bija ausainas ar nolaižamām un uzsienamām «ausīm» (71. att., 1).⁵²⁰ Tās mēdza dēvēt arī par igauņu cepurēm, lai gan nosaukums nav pamatots, jo šīs formas cepures izplatītas visā Ziemeļeiropā.⁵²¹ Ausainās cepures lielākoties bija darba cepures.

Šī veida cepuru vienam variantam ir neatlokāma zvērādas apmale un samta vai vilnas auduma apaļš dibens (71. att., 3, 4, 5); spriežot pēc J. Broces zīmējumiem, tās bijušas izplatītākas nekā ādas cepures. Šīs cepures vairāk valkāja godos, svētkos, mazāk — ikdienā un darbā, turklāt tās valkājuši kā vīrieši, tā arī sievietes.⁵²²

Dažviet vīriešu ādas cepures darinātas līdzīgas sieviešu benītēm un santenēm. Tās cieši piekļaujas pierēi, ausīm un kaklam, tām šaura zvērādas apmale (71. att., 6). Šīs cepures varēja būt šūtas tikai no ādām vai arī no drānas ar ādas rotājumu.⁵²³ Šī veida cepures ir vecākās, tām atbilst arheoloģiskajos izrakumos atrastie cepures fragmenti ar metāla plātņu rotājumu.⁵²⁴ Lie-

kas, ka šādā piegriezumā būs bijušas darinātas tautsdziesmās minētās plikcepures:

Kad es biju bandeniēks,
Man bij piecas cepuriņas:
Div' caunenes, div' seseles,
Balta jēra plikcepure.

LD, 5645

Ar četrstūrainu dibenu darinātas kažokādas cepures «poļu gaumē» plašāk valkātas Latgalē, Zemgalē un Kurzemē, kur vēl līdz 18. gs. beigām bija jūtama poļu ietekme.⁵²⁵ J. Broce rāda vairākus poļu tirgotājus, kas nākuši uz Latviju tirgoties.⁵²⁶ Jādomā, ka poļu tirgotāji atnesuši arī šīs cepures paraugu.

Otrā veida cepures — veltās platmales jeb ratenes 18. gs. plaši izplatītas visā Latvijā. Vecākās cepures, t. s. gardibenes, ir ar stipri augstiem dibeniem, kas jaunāka gājuma cepurēm pakāpeniski kļūst zemāki (72. att., 1, 6, 7) un plātāki. Šādas platmales valkātas ne tikai godos, bet arī darbā — seru ceļot, lai akoti nekristu acīs,⁵²⁷ utt. Platmaļu malas varēja būt dažādi uzlocītas. Īpatnējas ir trīsstūrveida cepures ar uzlocītām malām, kuras sauc par «trīsstūrenēm» (72. att., 3). Šādas formas cepures 18. gs. sākumā valkāja karavīri un arī civilpersonas.⁵²⁸ Arī igauņu zemnieki valkājuši trīsstūrenes, kā to redzam pēc Rīgā aizturēta igauņu jaunekļa apģērba apraksta.⁵²⁹

Tautsdziesmās trīsstūrenes min ar izsmieklu; sevišķi bieži tās minētas apdziedāšanās dziesmās.⁵³⁰

J. Broces latviešu zemnieku zīmējumos trīsstūrenes redzamas tikai Liezeres zemniekiem.⁵³¹

Rietumvidzemē un Rīgas apkārtnē rateņu malas ir šaurākas⁵³² (72. att., 5).

Kurzemes vīriešu cepurēm dibeni ir zemāki nekā Vidzemes ratenēm,⁵³³ bez tam Kurzemes platmales bagātīgi rotātas ar zīda lentēm un stikla kreilīšu virknēm⁵³⁴ (72. att., 6).

Līdzīgas platmalēm formas ziņā ir arī salmu cepures. Salmu platmales 19. gs. sākumā plaši izplatītas visā Latvijā. Tās valkājuši kā vīrieši, tā sievietes.⁵³⁵ Salmu cepures ar saules aizsegu priekšā parādās tikai 19. gs. pašās beigās, un tās darinātas pēc tajā laikā izplatīto nagu cepuru parauga.⁵³⁶

Vidzemē 19. gs. sākumā valkātas arī adītas cepures ar pušķi galā.⁵³⁷ Šīs cepures ir vienādas ar Igaunijas salās pazīstamajām adītajām cepurēm⁵³⁸ un, kā liekas, pie mums pārnākušas no Skandināvijas.⁵³⁹ Šo cepuru valkāšanai ir ļoti ierobežots, lokāls raksturs: tās valkājuši kā vīrieši, tā sievietes.⁵⁴⁰

APAVI, ZEĶES, CIMDI

18. gs., tāpat kā iepriekšējos gadsimtos, galvenie zemnieku apavi bija pastalas un vīzes,⁵⁴¹ un tikai 18. gs. pašās beigās turīgākie saimnieki sāk iegādāties ādas zābakus.⁵⁴² 19. gs. otrajā pusē

71. att. Viriešu ziemas cepures:

1 - Dundagas; 2 - Latgales; 3 - Drustu; 4 - Sausnējas; 5 - Alsungas; 6 - Piebalgas.

1

2

3

4

5

6

7

72. att. Viriešu cepures:

1 - Vidzemes (arī Zemgales); 2 - Liezeres; 3 - Zemgales; 4 - salmu cepures (visā Latvijā); 5 - Rīgas; 6 - Alsungas; 7 - Piebalgas.

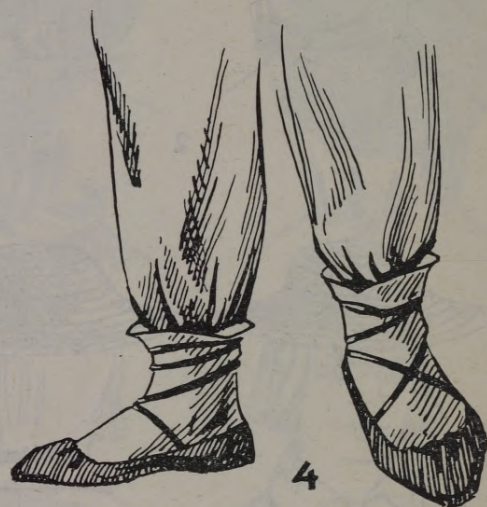
1

2

3

4

5

6

73. att. Kāju aušanas veidi:

1 — Drustu; 2 — nemiecētas ādas pastalas ar pušķiem; 3 — Ergemes; 4 — Sausnējas; 5 — Tirzas; 6 — vižu siešana.

ādas zābaki vai kurpes sāk plašāk ieviesties un tos valkā ne tikai saimnieki, bet arī gājēji, apavus saņemot no saimniekiem kā daļu atalgojuma.⁵⁴³

Tiesu protokolos 19. gs. otrajā pusē zābaki visbiežāk minēti sūdzībās, kalpiem žēlojoties par neizmaksātām algām; daudz retāk tie minēti mirušo personu mantu sarakstos.

Viens no vecākajiem apavu veidiem ir no lūkiem pītas vīzes. Tās galvenokārt izmantotas kā darba apavi. Trūcīgiem zemniekiem vīzes bija arī godu apavi.⁵⁴⁴ Vīzes pina no liepu un kārķļu lūkiem. Paegļu lūkus vīzēm neplēsa, jo tie nebija tik izturīgi. Lūkus vīzēm parasti plēsa pavasarī — «*tad, kad kokiem miza vaļā*», t. i., aprīlī un maijā. 19. gs. vidū muižas mežsargs norādīja vietas mežā, kur varēja plēst lūkus.⁵⁴⁵ Tā kā lūku plēšana kokiem bija ļoti kaitīga, tad vietās, kur nebija daudz mežu, materiāla vīžu pīšanai nepietika.⁵⁴⁶ Lūkus varēja pirkt arī tirgū, tos pārdeva satītus riteņos.⁵⁴⁷ Sagatavojot materiālu vīžu pīšanai, lūkus sagrieza ar nazi līdz 2 cm platās sloksnēs un satina riteņos. Pirms pīšanas tos izmērcēja, lai pinot tie nelūztu. Vīzes pina ar kaula adatas palīdzību. Kājās vīzes sasēja ar linu vai kaņepāju auklām. Vīzes nopīt prata katrs valkātājs, jo vīžu valkāšanas ilgums bija tikai divas, trīs dienas.

Latvijā pazīstamas vīzes ar taisnu pazoles pinumu un slīpā virzienā pītās vīzes, kam cilpas atstātas sānos (74. att., 1). Pirmā veida vīžu virspuse veidoja lūku cilpas, kurās ievēra auklu vai lūku pavedienu un cilpas savilka, lai vīze piegulētu kājai. Šāda pinuma vīzes izplatītākas bija Augšzemē un Latgalē, bet retāk tās sastopamas Kurzemē un Vidzemē. Tās līdzīgas lietuviešu un baltkrievu vīzēm.⁵⁴⁸ Slīpā virzienā pītās vīzes vairāk izplatītas Kurzemē un Ziemeļvidzemē, un tās līdzīgas Igaunijā pazīstamajām vīzēm.⁵⁴⁹

Visizplatītākie apavi apskatāmajā laika posmā ir *pastalas*. Līdz 19. gs. vidum pastalu ādas lielākoties micēja mājās, retāk nodeva ādu apstrādātājiem — gērmaņiem; vēlāk ādas nodotas micēšanai tuvākajās pilsētās. Mājas apstākļos ādas micēja šādā veidā: micējamā baļļā lika vienu kārtu alkšņu mizas, bet otru — pelnus; virs pelnu kārtas lika nodīrātu ādu, pēc tam atkal sekoja mizu kārtā utt. Tā āda raudzēta divas nedēļas, pēc tam tā bija derīga pastalām. No šādi apstrādātas ādas parasti gan taisīja tikai darba pastalas, bet svētdienas pastalām ādu pirka no apkārceļojošiem tirgotājiem.⁵⁵⁰

Pastalām no ādas izgrieza vajadzīgā lieluma garenu četrstūrīgu gabalu. Pastalas purna galā (dažkārt arī papēža galā) ar kalnu iecirta vai iegrieza robus, lai pastalu varētu savilkt, bet ādas gabalam visapkārt izdūra caurumiņus. Purna galu savilka ar auklu krokās un apgrieza uz labo pusi. Caurumos visapkārt pastalai ievēra linu vai kaņepāju auklas, papēža galā katrā pusē izvilka cilpu, ko, kājā aujot, lika krusteniski. Vidzemē 19. gs. 30. gados bijis paradums sievietēm baz-

74. att. Vīžu veidi:

1 — izplatītas visā Latvijā; 2 — izplatītas Latgalē.

nīcā ejamo pastalu purnus izgreznot, apšujot tos ar krāsainiem dzīpariem.⁵⁵¹

Kā vīzēm, tā pastalām auklas vispirms krustoja ap papēdi, tad gar potītēm pēdas virspusē un turpināja krustot tā, lai priekšpusē līdz celim iznāktu divi krusti (73. att., 2). Bijis pazīstams arī cits siešanas veids, kad otrā krustojuma vietā auklas vienreiz sasēja un pēc tam savija vienu ar otru; zem ceļa savītās auklas atkal sasēja (73. att., 5). Dažkārt sēja arī trepītē.⁵⁵² Spriežot pēc J. Broces zīmējumiem, gandrīz katrā pagastā bijis savs, raksturīgs pastalu auklu siešanas veids, kas bijis atkarīgs no tā, kādas zeķes — garās vai īsās — bija kājā un vai kājas bija aptītas ar autiem vai sietavām.

Zemnieku lielā nabadzība un daļēji arī naturālais saimniecības veids veicināja vīžu un pastalu ilgo saglabāšanos,⁵⁵³ atsevišķās vietās pat līdz 20. gs. sākumam. Sevišķi tas sakāms par gājēju ļaudīm un bērniem, kas pirmās kurpes vai zābakus saņēma, tikai sākot iet skolā vai arī iesvētīšanas dienā.⁵⁵⁴

19. gs. vidū turīgākajām saimnieku meitām vietējie kurpnieki šuva ādas kurpes ar zemiem papēžiem un platiem purniēm (75. att.). Viens pāris kurpju pietika visam mūžam, jo tās ļoti taupīja un kājās vilka, tikai ejot godos. Ejot uz baznīcu, sievietes vasaru kurpes un zeķes nesa rokā un tikai pie baznīcas apāva kājas; kājas noāva, arī ejot uz māju. Gandrīz visā Latvijā sieviešu kurpes ir puslīdz vienādas, izņēmums ir tikai Zemgales kur-

75. att. Sieviešu kurpes 19. gs. otrajā pusē.

pes ar sudraba sprādzēm un Lejaskurzemes kurpes ar metāla apkalumiem. Vīriešiem, kā tas redzams J. Broces zīmējumos,⁵⁵⁵ arī bijušas kurpes ar sudraba sprādzēm jau 18. gs. beigās.

Ipatnēji apavi, kurus valkāja gan ziemā, gan arī vasarā, ir t. s. čabas, kas sevišķi plaši pazīstamas Vidzemē.⁵⁵⁶ Čabas šuva no nekrāsotas zirga ādas, stipri garas — pāri ceļiem. Tā kā čabu stulmi nebija cieti, tie nōbruka līdz ceļgaliem un stilbos sakrokojās. Čabas parasti šuva lielākas, lai ziemā aukstā laikā varētu tajās ielikt salmus.

Veltas tūbas un gumijas apavi apskatāmajā periodā lauku sētās vēl nav sastopami, tie parādās 19. gs. beigās.⁵⁵⁷

Sprīžot pēc J. Broces un O. Hūna zīmējumiem, 18. gs. beigās un pat 19. gs. sākumā, liekas, ka zeķes zemnieku apģērba komplektā visā Latvijā⁵⁵⁸ aizstāja sietavas.

Sietavas darināja no apmēram 10—15 cm platas un 1—1,5 m garas lentes, parasti no kāda vecāka novalkāta drēbes gabala. Sietavas sāka tīt no pēdas, pašu pēdu atstājot nenotītu, un notina kāju stilbus līdz ceļiem. Zem ceļa sietavas nosēja ar prievīti vai arī ar sietavas galā piešūtu saitīti, ko aptina ap kāju, galus aizbāžot aiz tinuma. Sietavas nēsāja, gan baznīcā ejot, gan arī darbā. Sietavas sēja arī tad, kad gāja kailām kājām, tāpēc šķiet, ka J. Broce, redzot Piebalgas sievas pie baznīcas ar sietavām kājās, uzskatījis sietavas par garām biksēm.⁵⁵⁹

Izplatīts latviešu zemnieku kāju apaušanas veids bija arī kāju aptīšana ar **autiem**. Vasarā kājas aptina ar baltiem linu autiem, bet ziemā —

ar tumšiem (pelēkiem) vilnas autiem. Autus darināja no 40—60 cm platiem un 1,5—2 m gariem auduma gabaliem, pie kam aptina kā pēdas, tā arī stilbus.

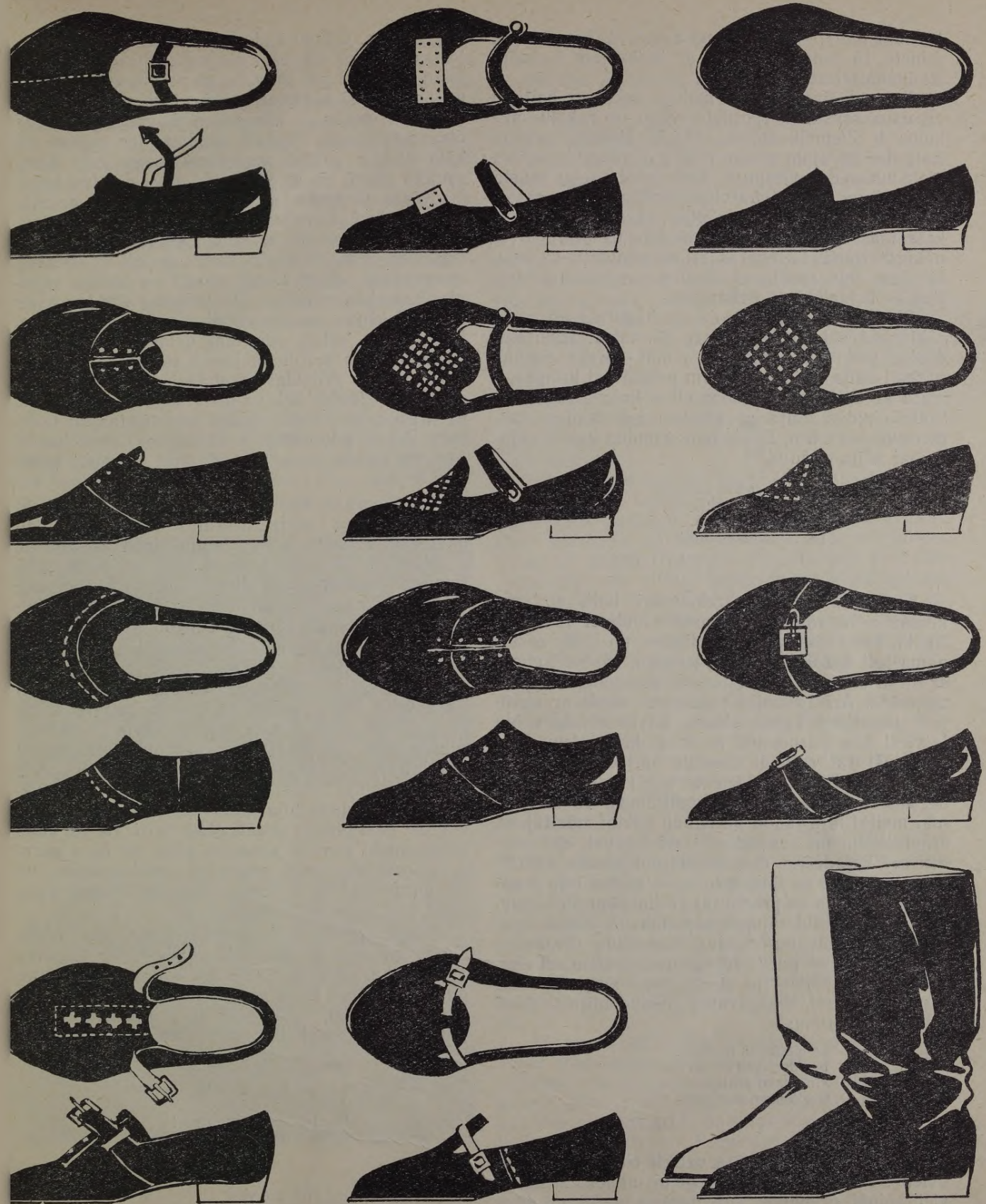
Sievietēm īpašus autus neauda, bet tos pagatavoja no izvalkātiem brunčiem vai krekliem. Tā kā parasti kāju lielus notina ar sietavām, tad autus sāka tīt no potītēm, kur sietavas beidzās, nedaudz skarot arī sietavas, un notina visu kājas pēdu. Dienvidkurzemē sievietes tina autus un sietavas vairākās kārtās un pāri vilka adītas zeķes, lai kājas izskatītos resnākas. No vienas puses, šo parādību var izskaidrot ar zināmu tā laika paražu, jo arī dienvidlielkrievi mēdza aptīt kājas ar 3—4 pāriem autu.⁵⁶⁰ No otras puses, Dienvidkurzemes brunči ar rupju linu auklu vai apšuvumu gar brunču apakšējo malu, kā arī paraža valkāt brunčus isākus — līdz pusstilbiem — radīja nepieciešamību kāju stilbus notīt vairākkārt, jo pretējā gadījumā brunču mala varēja noberzēt kāju stilbus. Liekas, ka pēdējais apstāklis būs svarīgākais iemesls tam, kāpēc Dienvidkurzemē kājas aptītas ar vairākiem autiem. Ukraini un igauņi tinuši kājas ar sietavām līdz potītēm.⁵⁶¹ Kāju aptīšana ar autiem un sietavām saistīta arī ar vīžu un pastalu valkāšanu: tās bija pietiekami lielas un ērtas, tāpēc autu tinumi nenospieda kājas. Arī valkājot garos zābakus, vajadzēja kājas aptīt ar autiem. Autus valkāja ne tikai ikdienā; ar autos tītām un vīzēs apautām kājām gāja arī baznīcā trūcīgākie zemnieki vēl 18. gs. Turīgākie kājās sāka vilkt **zeķes**.

J. Broce, aprakstot Dzērbenes zemnieku, atzīmē, ka tas sevišķi izceļas ar savām zilajām zeķēm, ko uzvilcis pāri ceļgaliem.⁵⁶² 19. gs. zeķes jau valkā ne tikai pie goda tēpa, bet arī darbā, tikai pēdējās bija no rupjākas dzijas un bez rakstiem. Ziemā parasti valkāja pelēkas vilnas zeķes, bet vasarā — linu vai pakulu diegu zeķes. Šai laikā zeķes valkā arī kalpones. Saskaņā ar līgumu saimniekam bijusi jādod vilna un brīvs laiks vakaros, un meitas pašas noadījušas sev zeķes.⁵⁶³

Vecākās zeķes adītas kulītes veidā — bez papēža.⁵⁶⁴ Bijuši pazīstami divi zeķu veidi: garās — līdz ceļiem un īsās — līdz potītēm vai nedaudz virs tām. Katrā novadā bija savi iemīloti zeķu raksti un krāsu toņi, kas pieskaņoti pārējām tēpa sastāvdaļām (skat. 22. tab.).

Vasarā pie goda tēpa sievietes valkāja caurumotā adījumā adītas linu diegu zeķes. Visgreznākie caurumoto zeķu raksti ir sastopami Nicā, Bārtā un Rucavā. Ventspils novadā caurumotās zeķes adītas ar krāsainām svītrām.

Vilnas zeķes adīja vai nu gluži baltas, vai arī raibas labiskā vai rievainā (sviķelainā) adījumā. Vidzemē parasti garās goda zeķes adīja baltā krāsā ar nelielu rakstu josliņu zeķes sākumā. Kurzemē un Zemgalē vairāk pazīstamas raibās zeķes. Viskošākie zeķu adījumi sastopami Alsungas novadā. Alsungas novada zeķes kā pēc rakstiem, tā krāsām līdzīgas igauņu zeķēm.⁵⁶⁵ Sai

76. att. Apavi (no kreisās uz labo):

1 — Latgales, Vidzemes, Augšzemes sieviešu kurpes; 2 — Zemgales sieviešu kurpes; 3 — Ziemeļvidzemes sieviešu kurpes; 4 — Latgales un Vidzemes sieviešu kurpes; 5 — Rucavas sieviešu kurpes; 6 — Nicas sieviešu kurpes; 7 — Augšzemes un Latgales viriešu un sieviešu kurpes; 8 — Alsungas viriešu un sieviešu kurpes; 9 — Austrumkurzemes sieviešu un viriešu kurpes; 10 — Dienvidkurzemes viriešu kurpes; 11 — Zemgales viriešu kurpes; 12 — Latgales un Vidzemes viriešu zābaki.

līdzībai nav tikai gadījuma raksturs, bet, kā jau minēts, tā vedama sakarā ar libiskajām iezīmēm Rietumkurzemes apgērbā.

Zemgalē izplatītas ir melnas zeķes ar baltiem «rozīšu» rakstiem. Īpatnējs svītru un rakstu salikums ir Ziemeļkurzemes lībiešu sieviešu zeķēm. Latgales garajām zeķēm raksts novietojies potītes vietā un pēdas virspusē. Šāda veida zeķu raksta novietojums pārējā Latvijas teritorijā nav sastopams. Īsās zeķes, t. s. kapzeķes, parasti adīja vienkāršainas ar rakstainu valni. Tās valkāja galvenokārt vīrieši. Lai garās zeķes neslidētu uz leju, tās zem ceļa apsēja ar austām vai pītām prievītēm — lielsaišķiem, ūzbantēm.

Cimdu rotājumi bija daudz bagātāki un greznāki nekā zeķu raksti (skat. 23. tab.). Izšķirami darba, goda un dāvināmie cimdi. Darba cimdus parasti adīja sīkiem rakstiem pelēkā vai brūnā pamatā ar baltiem vai kādas citas krāsas rakstiem. Goda cimdus adīja ar platiem rakstainiem vaļņiem un bārkstīm, Dāvināmos cimdus katrai vajadzībai adīja citādus.⁵⁶⁶

Es adīju raibus cimdus,
Bērziņā lūkojoti;
Cik laipiņu bērziņā,
Tik raibumu cimdiņā.

LTD, 7239

Kurzemes cimdiem raksturīgi lieli, spilgtās krāsās adīti raksti. Vidzemes cimdiem raksti ir sīkāki, to krāsas nav tik spilgtas, un tanīs sastopama ļoti dažāda adījuma tehnika. Īpatnēji cimdi ar virsū šūtu rakstu sastopami Zemgalē, Bauskas apkārtnē. Arī Igaunijā pazīstami cimdi ar uzšūtiem rakstiem. Tāpēc, liekas, ka šo cimdu veidu latvieši būs pārņēmuši no t. s. krieviem, kuri dzīvojuši šai rajonā. Cimdus adījuši ne tikvien kāzām, kur līdz ar zeķēm tie bijuši galvenā velte, bet tos dāvināja arī citos gadījumos. Tā iesvētāmai meitai bija jādod pa cimdu pārīm mācītājam, ērgelniekam un zvaniķim,⁵⁶⁷ arī līgavai, ejot «rādīties», vajadzējis dot mācītājam cimdu pāri,⁵⁶⁸ tāpat precībās — saderinoties — meitai bija jāapveltī līgavainis un precinieki ar cimdiem un zeķēm.

Ja meita bīdinājumu pieņēma, tā sūtīja līgavainim kā dāvanu cimdus, līgavaiņa tēvam — kreklu, mātei — garās zeķes, preciniekiem arī cimdus, tikai pēdējie bija vienkāršākā adījumā nekā līgavaiņa cimdi.⁵⁶⁹ Līgavaiņa cimdus adīja ar dzelteniem dziņiem:

Es cimdiņus neadīšu
Bez dzeltena dziņiņa:
Zīnu savu arājiņu
Dzelteniem matiņiem.

LTD, 7259

Pūra vedējam uz pūra uzlikti cimdi, zeķes vai dvieļi. Pie pūra vedēja zirgiem un lokiem dažviet sējuši prievītes. Arī līgavas vedējam deva cimdus un dvieļi.

Tāpat kā vīra tēvs un māte, arī vīra brāļi kāzās no līgavas saņēmuši cimdus, kreklu, zeķes

vai dvieļus. Citiem radiem dāvināti cimdi, zeķes, jostas. Cimdus un zeķes pie jostas piesējuši tā, ka, jostu krustiski pār muguru uz priekšpusi apņēmot un priekšpusē sasienot pušķi, viena no veltēm — cimdi vai zeķes — karājušies muguras pusē, bet otra priekšpusē. Parasti cimdiem un zeķēm pie kāta atstāts garāks uzmetuma diega gals, kuru sameta pīnītē un ar to sasēja abus cimdus kopā.

Kāzās vīramāte ar citām kāziniecēm dziedādama vedusi jauno saimnieci pa visu saimniecību, kur jaunā sieva ik uz soļa ziedoja cimdus un prievītes — ieejot istabā, cimdi atstāti uz sliekšņa un pavarda, tāpat cimdi atstāti uz katras saimniecības ēkas sliekšņa. Uz laidara, aitu un cūku kūts sliekšņa ziedotie cimdi pienākušies ganam, bet pārējās veltes pēc tam uzlasījusi vīramāte. Kāzu nedēļas sestdienā jaunā sieva un vīramāte iet pirtī, kur vedeklai atkal jāziedo daudz cimdu un jostu. Cimdus liek uz pirts sliekšņa, uz lāvām, uz krāsns, ar jostām apsien pirts slotas, jo tādējādi tiek nodrošinātas laimīgas dzemdības.⁵⁷⁰ Līgavai cimdu pāris bija jāatstāj arī pirts kūrējam.⁵⁷¹

Sena paraža, kas vēl ilgi saglabājās un plaši pazīstama visā Latvijā, atskaitot Latgali, ir cimdu dāvināšana kalējam par jauna zirga apkalšanu.

Nepieciešama velte cimdi bija arī bērū gadījumā. Piemēram, bērū dienā, kad mirušo iznesa, lai vestu uz kapiem, tuvinieki uz šķirsta lika cimdus, kas pienācās zārka nesējiem.

Cimdus valkāja ne tikai ziemā, bet arī vasarā svinīgos gadījumos, pie kam cimdus aizbāza aiz jostas tā, lai tie būtu labi redzami.⁵⁷² Jaunais pāris apvilka baltā pamatā ar krāsainām vilnas dziņām adītus pirkstainus cimdus, kuru galos bija platas bārkstis. Raksta krāsas bija pieskaņotas villaiņu raksta krāsām. Dažuviet jaunais pāris cimdus atstāja rokās, arī ēdot pirmo maltīti. Pirkstainiem cimdiem bija izrakstīts valnis un plauksta, bet paši pirksti atstāti gluži balti. 19. gs. vidū, pakāpeniski izzūdot senajām kāzu un bērū paražām, mazinās balti rakstaino cimdu skaits, un 19. gs. beigās tie ir retums, kas saglabājies vairs tikai retā pūra lādē.

Tāpat līgavai bija nepieciešams ļoti daudz cimdu un zeķu, ko nevarēja noadīt viena vai divu gadu laikā, tāpēc meitas sāka adīt sev pūra cimdus, jau ganos iedamas, lai līdz kāzām būtu noadīti vismaz 20 vai 30 pāri. Ja nebija noadīts vajadzīgais cimdu skaits, meitu izsmēja.

Lai veicas, kas veicas,
Adīšana man veicas:
Par trīs gadi cimdu pāri
Kā margot nomargoju.

LTD, 7284

Pie vīra, pie vīra
Kā visas meitas!
Puscimda pūrā,
Pusotras zeķes.

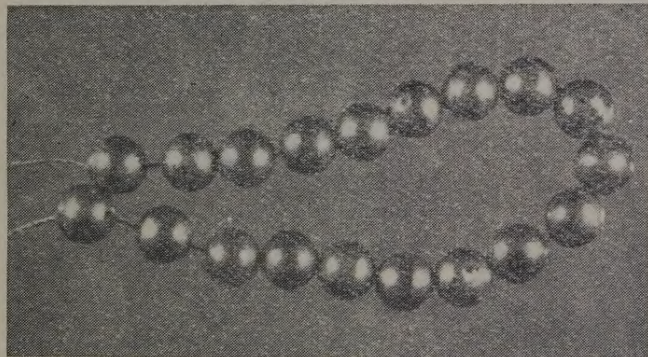
LTD, 7789

Kalpones pūrā, protams, nebija tik daudz cimdu pāru, un nebija arī vajadzības pēc tiem, jo tai nebija daudz saimniecības ēku un dārzu, kur būtu jāmet veltes. Pārējos gadījumos kalponei tāpat bija jādod cimdu pāri u. c. veltes.⁵⁷³

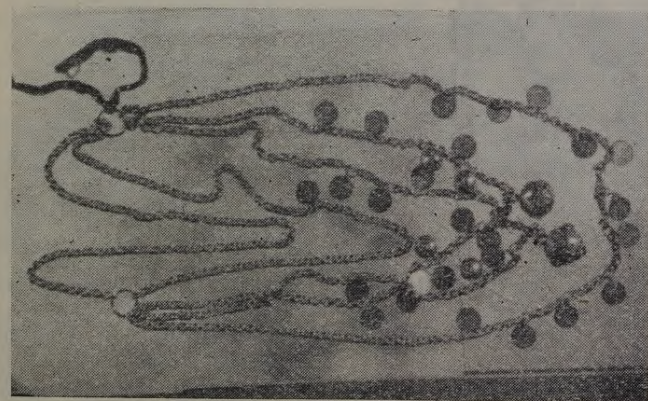
19. gs. otrajā pusē mirušo mantu sarakstos cimdi un zeķes minēti samērā reti un tad arī tikai nelielā skaitā — pa 2—10 pāriem. Trūkst arī sīkāku aprakstu, vai šie cimdi bijuši vienkāršaini vai arī rakstaini. Latvijas PSR Vēstures muzejā esošās cimdu kolekcijas ļauj secināt, ka cimdu bagātā ornamentācija šai laikā attīstās tālāk. Lauku sētās ieviešoties ķīmiskajām krāsām, krāsu zieds cimdos kļūst spilgtāks, bet vecais ornaments turpina dzīvot un tālāk attīstīties vēl šodien.

ROTASLIETAS

Sieviešu apģērbā liela nozīme bijusi rotaslietām. Dažām rotaslietām vienlaikus bija arī praktiska nozīme — ar tām varēja saspraust apģērbu, tās lietotas jostu savienošanai (piemēram, saktas un vīriešu jostu sprādzes), turpretī citām, piemē-

1

2

77. att. Kakla rotas:

1 — Zemgales krelles; 2 — Monētu kakla rota (no Pečoras; šādas monētu kakla rotas min J. Broce lielvārdiešu tērpa aprakstā) (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

ram, krellēm, gredzeniem, ir tikai rotājošs raksturs.

Bagātu materiālu par rotaslietām dod arheoloģiskie izrakumi un dažādi zīmējumi un apraksti, bet par 18. un 19. gs. rotām — mūsu rīcībā esošais etnogrāfiskais materiāls.

Viens no latviešu amatiem, kas pirms vācu iebrukšanas 13. gs. bija sasniedzis augstu attīstības līmeni, bija rotkaļu amats. Arheoloģiskajos izrakumos atrastās sudraba un bronzas rotaslietas ir tehniski labi izstrādātas. Pēc vācu iebrukuma rotaslietu daudzums kapu laukos strauji samazinās; latviešiem nonākot verdzības jūgā, sašaurinās arī latviešu rotkaļu darbības apjoms. Tomēr rotkaļi savu darbību turpina, izveidojot īpatnēju rotu stilu, kas saglabājies vēl līdz mūsu dienām. Rotkaļu darbs šai nozarē izbeidzas tikai 17. gs. Laikā no 13. līdz 17. gs. latviešu lietotās saktas ir latviešu rotkaļu ražojums. Rīgā vēl 16. gs. pastāvēja latviešu saktu kalēju amats, kam ir tiesības gatavot un tirgoties ar pašu gatavotām saktām un spraudēm.⁵⁷⁴

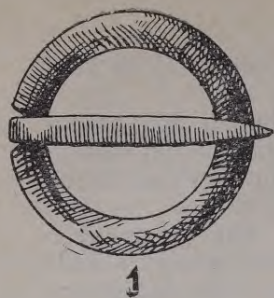
Pazīstamais saktas tips, kāds uzglabājies līdz mūsu dienām, izveidojies 17. gs. pašā Latvijā uz iepriekšējo gadsimtu rotu pamata. Vācu zeltkaļi tikai pārņēma latviešu saktu kalēju izstrādātos tipus. 17. gs., kad sudraba un zelta lietu izstrādājumu ražošana pilnīgi koncentrējās Rīgā zeltkaļu amata rokās, vācu zeltkaļi joprojām gatavoja dokumentos apzīmētās «Bauer-Bretz», «Wepen-Bretz», t. i., zemnieku saktas, villaiņu saktas pēc latviešu saktu kalēju paraugiem. Rīgas vācu zeltkaļi, pārņemot šo nozari, pārkāpa pat zeltkaļu šrāgu pamatnoteikumus un zelta un sudraba rotaslietās iekala viltotus akmeņus, latviešu sudraba saktās liekot krāsainus stiklus.

Sudraba un zelta saktu formas, vismaz Rīgā, amatam pārejot vācu zeltkaļu rokās, sastingst noteiktās, jau latviešu saktu kalēju izstrādātās pamatformās.⁵⁷⁵

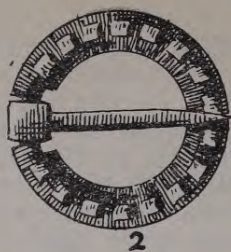
Vācu zeltkaļiem laikā no 17. līdz 19. gs. latviešu īpatnējās rotaslietas ir tikai tirgus prece, tāpēc tie centās iztapt latviešu gaumei un prasībām. Līdz ar to šajās rotaslietās vācieši sargājās ieviest kādas lielākas pārmaiņas, bet strādāja pēc vecajiem latviešu rotkaļu paraugiem. Tātad nav nekāda pamata par latviešu rotaslietu veidotājiem uzskatīt vāciešus, lai gan vairākos gadījumos saktu otrā pusē ir vācu meistarū zīmes un paraksti.

17. un 18. gs. autori sniedz ziņas arī par latviešu rotaslietām. Tā, piemēram, J. Brands bez saktām min vēl gredzenus,⁵⁷⁶ bet A. Hupels apraksta divus saktu tipus — ar burbuļiem un krāsainiem akmeņiem.⁵⁷⁷ Bagātus materiālus par rotaslietām sniedz arī Kurzemes baznīcu hronikas; tās liecina, ka dažādas saktas un gredzeni piederējušas vairākām ģimenēm. Hronikās ir minētas arī rotaslietu cenas, piemēram, «lielās saktas maksā 8 albertdālderus, bet mazās — 2 dālderus».⁵⁷⁸

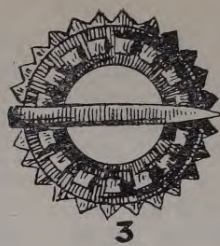
Par krievu rotaslietām interesantas ziņas sniedz J. Šegrēns, pasvīturojot, ka 1846. g. (t. i.,

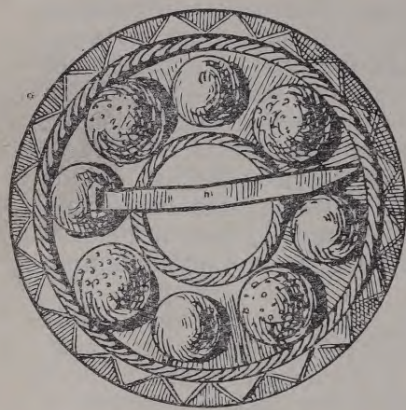
1

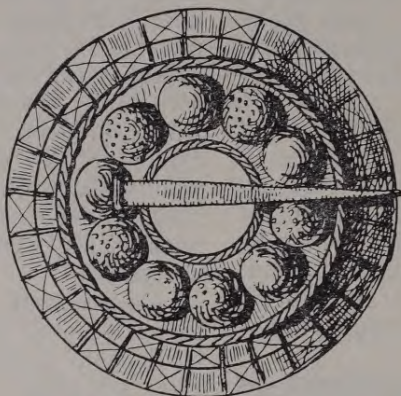
2

3

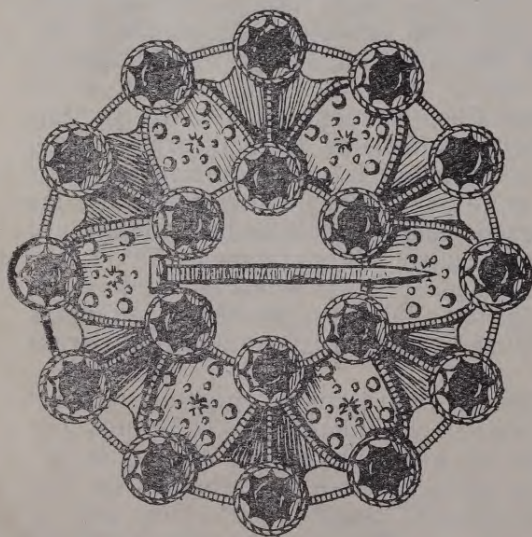
4

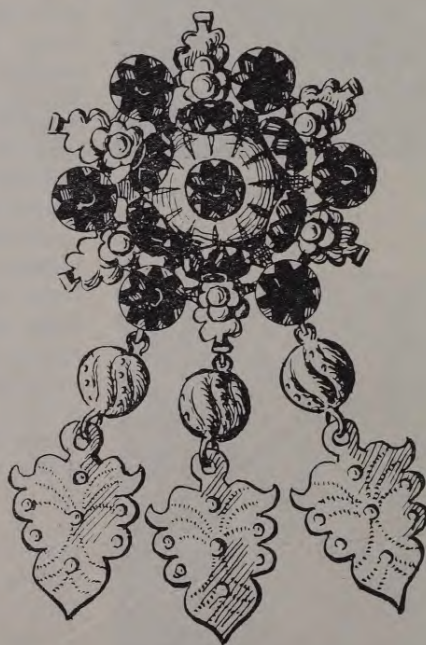
5

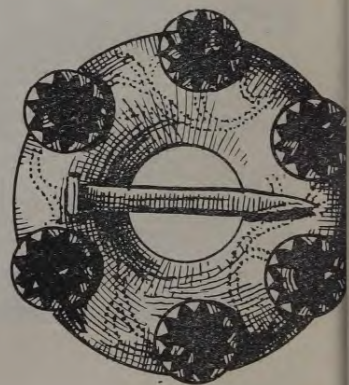
6

7

8

9

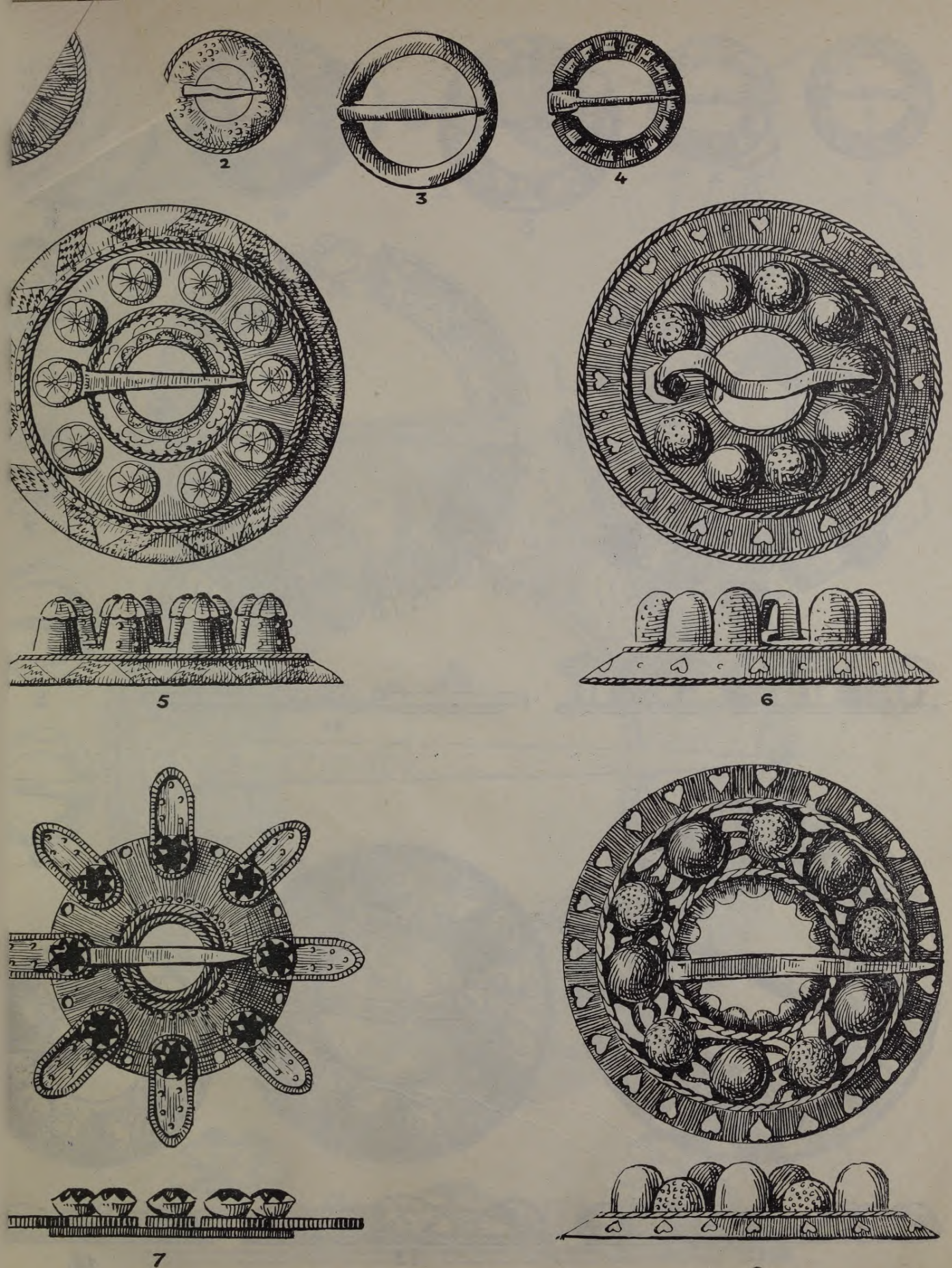

7

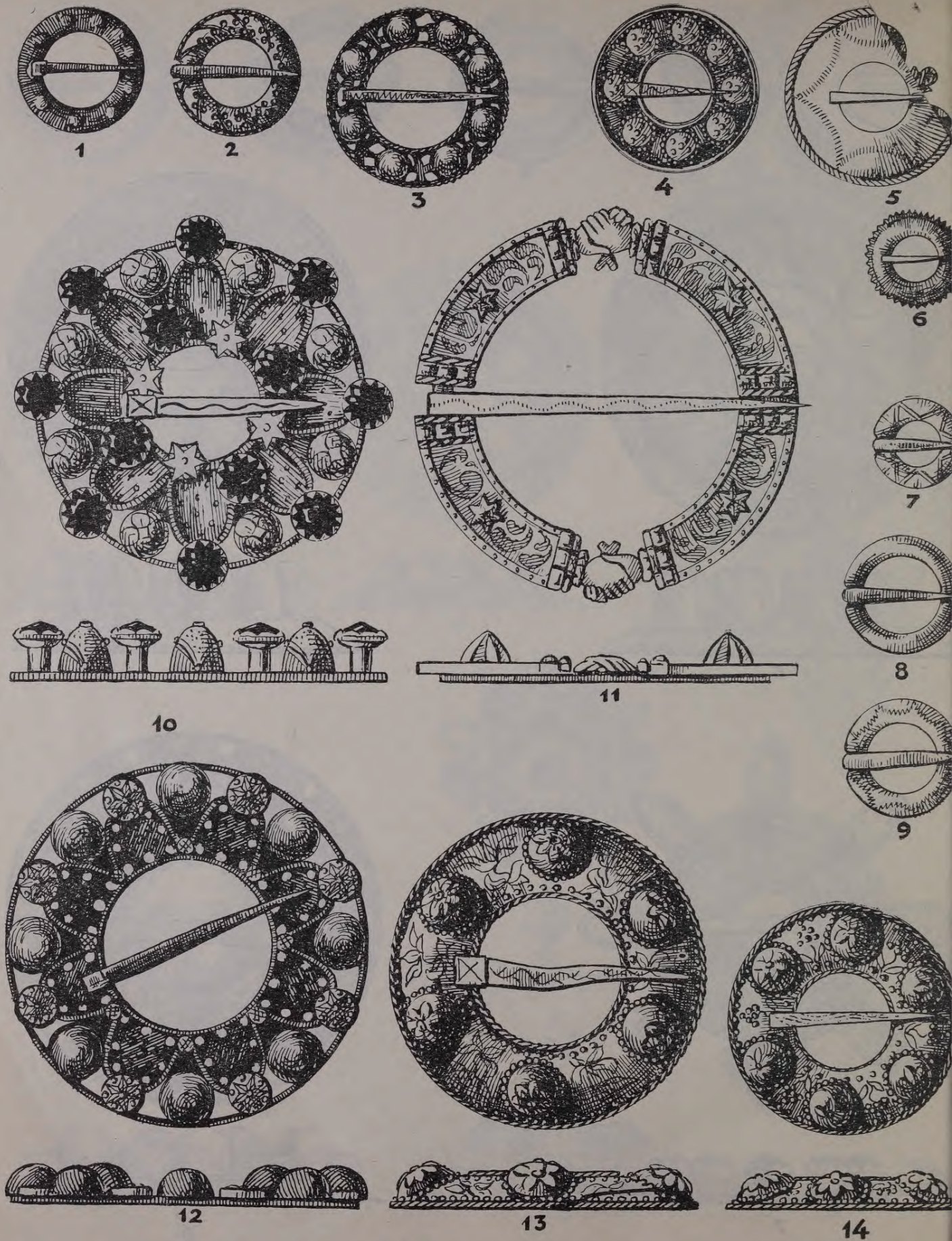
78. att. Vidzemes saktas:

1-3 — Krustpils kreklu saktas; 4-5 — Krustpils villaiņu saktas (1: 2); 6-7 — Austrumvidzemes; 8 — Krustpils; 9 — Lielvārdes.

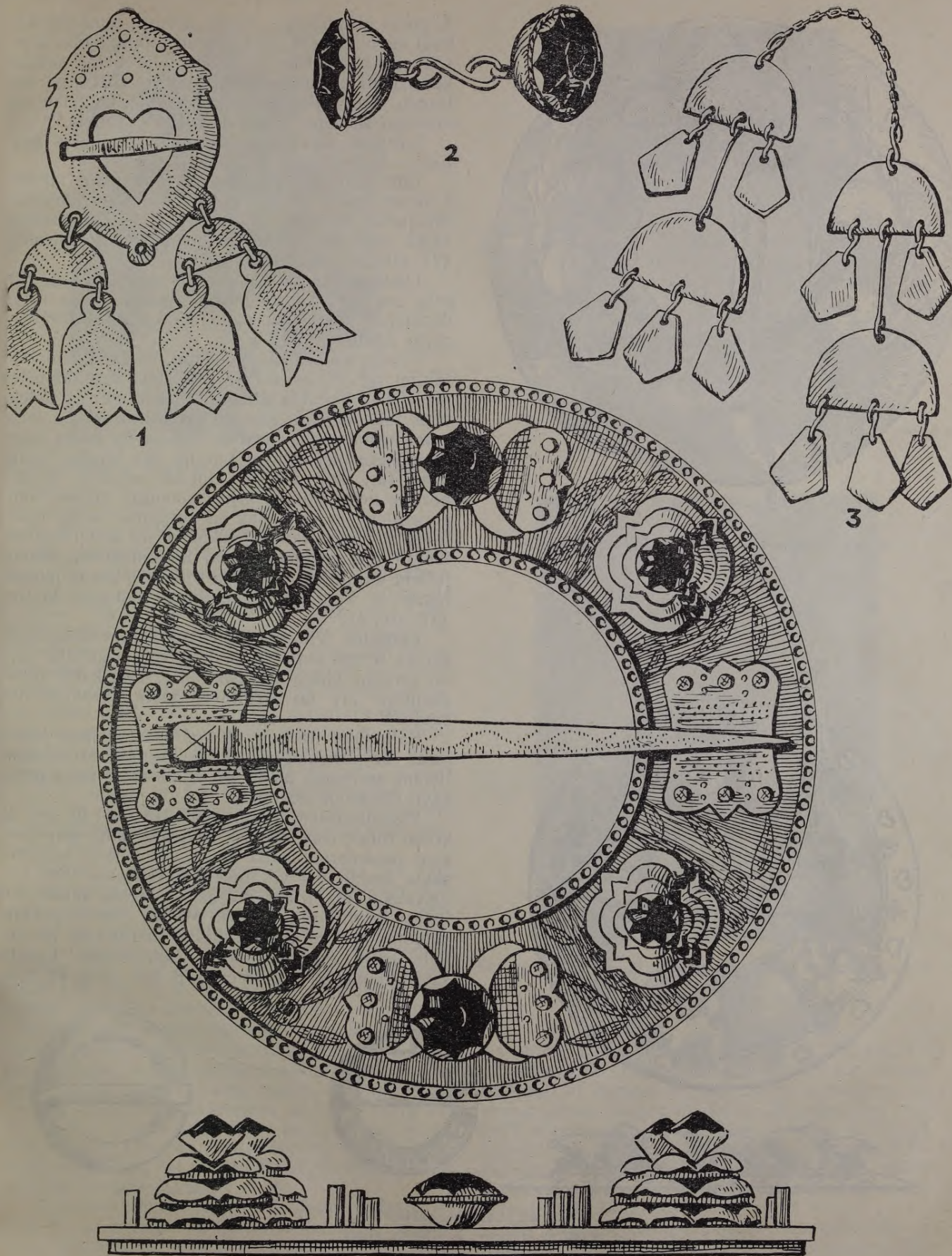
79. att. Zemgales un Augšzemes saktas:

1, 2 — Zemgales kreklu saktas; 3, 4 — Augšzemes kreklu saktas; 5, 6 — Zemgales villaiņu saktas; 7 — Jēkabpils saktas rekonstrukcija pēc O. Hūna zīmējuma; 8 — Augšzemes villaiņu saktas.

80. att. Kurzemes saktas:

1-3 — Vainodes krekla saktas; 4-6 — Liepājas krekla saktas; 7-9 — Ziemeļkurzemes krekla saktas; 10 — Aļsungas; 11 — Sakas; 12 — Aizputes; 13, 14 — Liepājas apkārtnes.

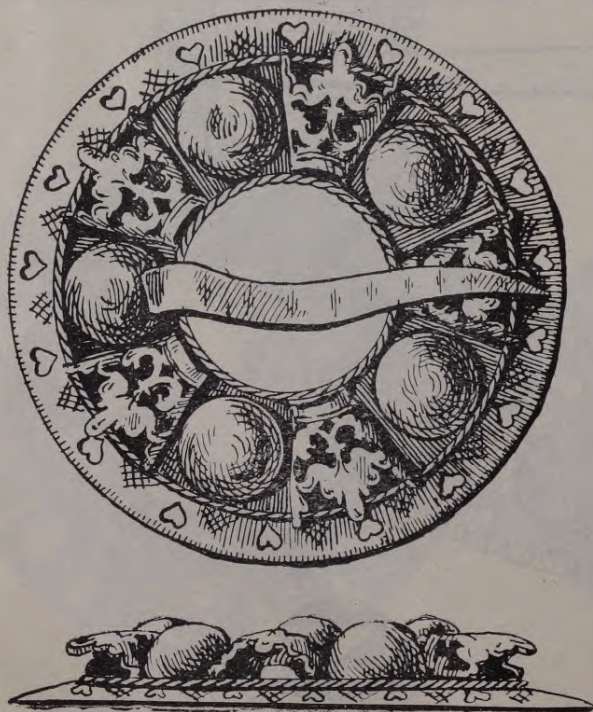
4

81. att. Kurzemes saktas:

1 — Austrumkurzemes; 2 — Skrundas; 3 — Rucavas; 4 — Aizputes.

82. att. Krustpils burbuļsakta (RLMV materiāli).

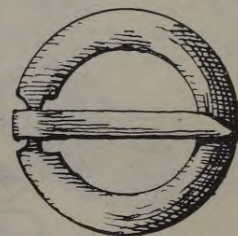
1

83. att. Latgales saktas:

1 — «sakta ar kroņiem»; 2 — kreklu saktas.

2

Šegrēna ekspedīcijas laikā) sievietu rotas sastāda tikai vienu ceturto daļu no tām rotām, kādas bijušas agrāk. Sevišķs greznums bija lielās saktas, kas darinātas no sudraba un zelta. 1812. g., kad franču iebrucēji pieprasīja maksāt kontribūciju, krievu sievietes savas dārglietas zaudēja.⁵⁷⁹

Latviešu rotaslietas dalāmas trīs lielās grupās — kakla, krūšu un roku rotaslietas.

Interesantu kakla rotu aprakstu sniedz J. Broce tekstā pie Lielvārdes sievas un jaunavas zīmējuma, norādot, ka zem villaines lielvārdietes valkā sudraba krelles ar monētu piekariņiem⁵⁸⁰ (77. att., 2).

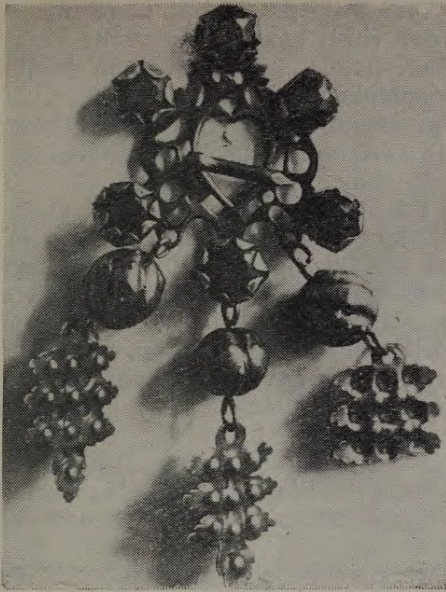
Līdzīgas igauņu kakla rotas aprakstījis A. Hupels, norādot, ka nabadzīgie ļaudis šādas rotas darinājuši no sīkām monētām un pašdarinātiem alvas dālderiem.⁵⁸¹

Teicēju nostāsti ļauj secināt, ka šāda veida rotājumi vēl 19. gs. otrajā pusē bija saglabājušies atsevišķās bagātās ģimenēs,⁵⁸² bet muzeja kolekcijās tādu objektu nav un arī arheoloģiskie izrakumi nedod šādas liecības. Liekas, ka kakla rotas ar monētu piekariņiem Latvijā būs bijušas izplatītas tur, kur vietējā etniskā sastāvā lielāka nozīme nekā baltiem bijusi somugru cilmes komponentiem, jo visplašāk šis rotājumu veids izplatījies somugru tautās,⁵⁸³ kamēr no slāvu tautām tas 19. gs. sastopams tikai Rietumukrainā dzīvojošiem ukraiņiem.⁵⁸⁴ Kakla rotai pēc savas formas tuvas ir Zemgalē pazīstamās sudraba krelles (77. att., 1).⁵⁸⁵

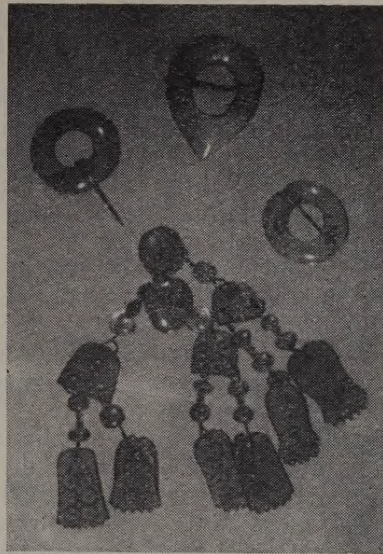
Latgales, Vidzemes un Augšzemes kompleksu svētku tērpus bagātās sievietes rotāja ar zila, zaļa un sarkana stikla krellēm.⁵⁸⁶ Bez tam kakla rotas darināja arī no dzintara, māla, bronzas un kaula.⁵⁸⁷

Salīdzinot 18. un 19. gs. sastopamās kakla rotas ar arheoloģiskajos izrakumos atrastajām lietām, secināms, ka 18. gs. kakla rotas zaudējušas savu citkārtējo nozīmi.

Visizplatītākais rotu veids 18. un 19. gs. ir krūšu rotas. Nav gandrīz nevienas tādas ģimenes, kam nepiederētu kāda maza vai lielāka sudraba sakta krekla vai villaines saspraūšanai. Pēc lietošanas veida izšķir mazās — krekla saktas un lielās — villaiņu saktas. Mazās saktas parasti veidotas no sudraba ripiņas ar cauru vidu un nelielu zoslu (saktas adata) iespraūšanai. Krekla saktu diametrs — 2—3 cm (78. att., 1—3; 79. att.,

84. att. Krustpils sakta ar piekariņiem (RLMV materiāli).

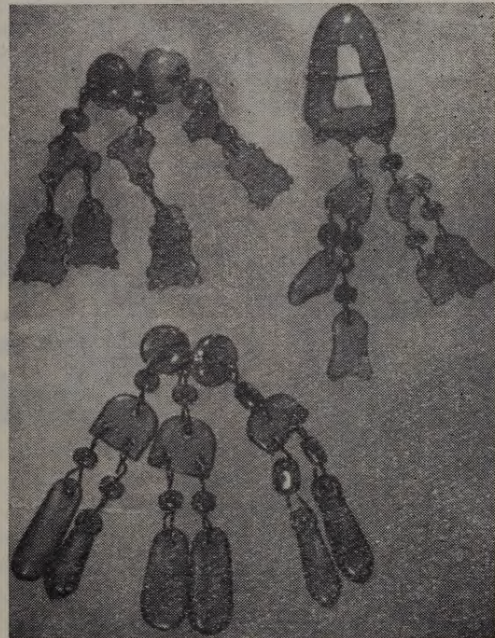

1—4; 80. att., 1—9). 19. gs. sākumā bija sastopami vairāki lielo saktu tipi: Vidzemes, Augšzemes, Zemgales, Ziemeļkurzemes un Dienvidkurzemes.

Vidzemes saktu tips izplatīts visā Vidzemē un Latgalē. Tās ir t. s. burbuļsakts (78. att., 4, 5). Sakta noklāta ar 8—10 puslodveida izciļņiem — burbuļiem, pie kam gludu izcilni nomaina rotāts. Vidzemē, Zemgalē un Latgalē parasti uz saktas ārējās taisnās plāksnes caurumotā tehnikā veidotas sirdis (82. att., 1), bet Krustpils saktām plāksne paliek gluda. Zviedru amatnieku ietekmē radušās saktas, kur gludo burbuļu vietā ir valdnieku kroņiem līdzīgs veidojums (83. att.), iecienītākas ir Latgalē un Austrumvidzemē. Vēlākā laikā gludie un ciļņainie burbuļi aizstāti ar krāsainiem stikla akmeņiem un kaldinātiem lapu un ziedu motīviem (78. att., 7).

Retāks ir otrs Vidzemes saktu tips. Šā tipa saktām apaļajai, ar akmeņiem un kaldinātām lapiņām rotātajai vidusdaļai ir 3—4 piekariņi, kuri veidoti no tukšām sudraba bumbiņām. Greznākajiem variantiem piekariņi nobeidzas ar lapiņām un mēlītēm, kas noklātas ar 3—4 vienkāršiem rakstiem (78. att., 6, 8; 84. att.).⁵⁸⁸ Unikāls burbuļsakts paveids redzams O. Hūna zīmējumos (79. att., 7).⁵⁸⁹ Saktas pamats ir ieapaļš, stipri izvirzītie burbuļi novietoti nevis kā parasti — saktas virspusē, bet uz saktas ārējām malām, tādējādi veidojot it kā starainu saulīti. Šīs saktas arī rotātas krāsainiem akmeņiem. Līdzīgu saktu redzam arī J. Broces Lielvārdes jaunavas un sievas zīmējumā.⁵⁹⁰ Latvijas PSR Vēstures muzejā šāda veida saktu nav, bet ir tikai Krustpils tipa burbuļsaktām līdzīgas saktas.⁵⁹¹

Kurzemes saktas izmēros ir daudz lielākas — līdz 25 cm diametrā ar burbuļveida, stipri izciļņotiem rakstiem, uz kuriem novietotas sešlapu roze-

85. att. Dzintara saktas (Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāli).

tes un citi izgrieztie stādu ornamentu (80. att., 11, 13; 81. att., 4). Kurzemes saktu pārblīvītie virsmu rotājumi ar ciļņiem un krāsainiem akmeņiem, no vienas puses, atspoguļo tolaik Rietumeiropā valdošā mākslas virziena iezīmes latviešu lietišķajā mākslā, bet, no otras, ļoti labi sasaucas ar arheoloģiskajos izrakumos iegūto lībiešu rotu stādu ornamentiem un košajām emaljām, kas reti sastopamas baltu tautu rotās.

No Ziemeļkurzemes saktām raksturīgākās ir Alsungas novada saktas. To diametrs nepārsniedz

20 cm; saktas rotātas ar krāsainu stiklu un bieži vien ir apzeltītas (80. att., 10). Šādas saktas Alsungā saglabājušās vēl šodien.

Dienvidkurzemē — Nīcā, Bārtā un Rucavā — bija izplatītas saktas ar nelieliem burbuļiem. Šīs saktas villainēs nesprauda pa vienai, bet veselu «kaudzi» vai «čupu». Saktas saturēja kopā ar sarkanu lentīti. Šāds villaiņu saspraušanas veids pazīstams tikai minētajos novados.

Kā vīriešu, tā sieviešu kreklu saktas visā Latvijā gandrīz bija vienādas, izņemot Lielvārdes, Alsungas un Zemgales novadus, kur sieviešu krekla saspraušanai 19. gs. pirmajā pusē iecienītākas bija saktas ar krāsainiem akmeņiem, bet Rucavā — dzintara saktas.

Kurzemes dienviddaļā un Zemgalē 19. gs. parādās jauna saktas forma — sirdsveida ar piekariņiem (81. att., 1), lai gan līdztekus vēl joprojām sastopamas parastās apaļās ripu saktas. Dienvidkurzemē plaši izplatītas saktu formas ir t. s. kniepķeni. Tie darināti no divām, ar metāla stieplīti saistītām puslodītēm; puslodītēm ir vairāki piekariņi un mēlītes (81. att., 3). Sevišķi bagāti ir Rucavas dzintara kniepķeni. Kā liekas, šo rotaslietu formu latvieši pārņēmuši no zviedriem; par to liecina pats nosaukums «kniepķens».

Zviedru tautas tērpā šādas pogveida saktas⁵⁹² sauktas par «hals-knapp», no vārda otras daļas, kas apzīmē «pogu», latviešu valodā droši vien izveidojies kniepķena nosaukums.⁵⁹³

Līdzīgi Rucavas dzintara kniepķeniems Talsu novadā ir pazīstami sudraba kniepķeni ar krāsainiem stikla akmeņiem (81. att., 2).

Nīcā, Bārtā un it sevišķi Rucavā plaši izplatītas ir dzintara saktiņas. Vienkāršākās ir gludas un apaļas, kas līdzīgas sudraba krekla saktām, bet iecienītākās ir sirdsveida vai ovālas ar ķemmveida zobīņiem augš-, bet dažreiz arī apakšpusē (85. att.). Dzintara izstrādājumi varēja būt gludi, bet ir arī sastopami iedezdināti vai izzāģēti raksti, ko veido lielāki un mazāki aplīši un svītriņas.

Saktu valkāšana 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā bija stingri noteikta: krekliem sprauda mazās, apaļās, bet villainēm — lielās burbuļsaktas. Lielās villaiņu saktas nekad nesprauda krekļā vai nieburā.

Dažkārt ģimenes glabāja saktas, kurām piedēvēja mistisku spēku, t. s. apmirtās saktas. Ar tām bija sasprausts mirēja apģērbs miršanas brīdī; šīs saktas lietotas dažādu vainu riešanasai, ar šādām saktām ārstējuši lopus, ja tos sakodusi čūska vai ja tiem piemetusies nezināma vaina.⁵⁹⁴

No roku rotām apskatāmajā periodā saglabājušies tikai laulājamie gredzeni, bet greznās aproces un dažāda veida gredzenus, kas lielos daudzumos sastopami arheoloģiskajos izrakumos, nevien no 18. un 19. gs. autoriem nepiemin. Vienīgi F. Kruze runā par senajiem vītajiem gredzeniem, kurus valkājuši kā talismanu, lai izsargātos no dažādām nelaimēm.⁵⁹⁵ Daudzu gredzenu nēsāšana apdziedāta tautasdziesmās, piemēram,

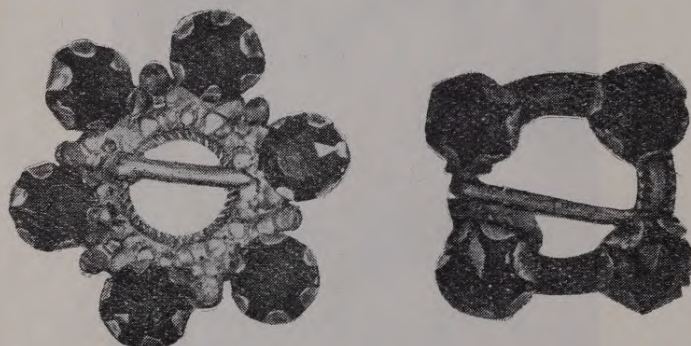
No tālienes jau pazinu,
Kur nāk mana līgaviņa;
Pilnas krūtis sidrabiņa,
Pilni pirksti gredzentiņu.

LTD, 2432

Klaušu saimniecības sairuma posmā, kad valdošā bija naturālā saimniecība, zemnieku saimniecībās nebija brīvu līdzekļu rotaslietu iegādei. Tāpēc arī rotaslietas bija tikai turīgo zemnieku ģimeņu īpašumā un tika mantotas no paaudzes uz paaudzi. Ar to arī izskaidrojams, ka 19. gs. sākumā tērpu kompleksā iekļaujas rotas no iepriekšējiem gadsimtiem neizmainītās formās. Trūcīgām zemniecēm, kalponēm dažkārt nebija pat mazo apaļo saktiņu krekla saspraušanai, nerunājot nemaz par lielām villaiņu saktām. Par to, ka rotaslietas valkātas atbilstoši materiālajam stāvoklim, liecina arī tautasdziesmas, piemēram,

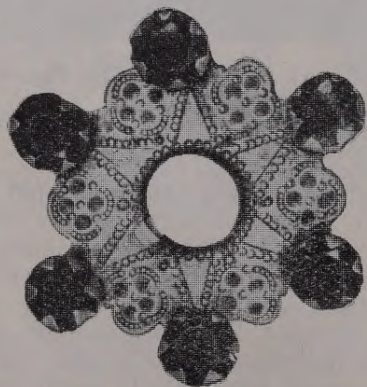
Es nebiju lepmu ļaužu,
Es tik lepmi nenesos,
Es nespraudu div' saktiņu
Sava krekla vīlītē.

LTD, 2553

1

2

3

86. att. Igaņu saktas:

1 — Ziemeļigaunijas; 2 — salu; 3 — Rietumigaunijas.

LATVIEŠU TAUTAS TĒRPA KOMPLEKSU LOKĀLIE VARIANTI

Feodālisma posmā latviešu apgērbs ir apspiests un ekspluatētās darba tautas apgērbs, kurā atspoguļojas tā laika latviešu kultūras veidotāju sasniegumi. 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē Latvijas teritorijā feodālās attiecības sairst, un to vietā dzimst kapitālistiskās attiecības, kad naturālo saimniecību grauj un ārda preču ražošanas attīstība un naudas apgrozības pastiprināšanās. Sakarā ar izmaiņām ražošanas spēkos un attiecībās norit pārmaiņas arī apgērbā. Līdz ar kapitālisma attīstību un iekšējā tirgus izveidošanos sākas agrāk atšķirīgo novadu⁵⁹⁶ nivelēšanās process. 19. gs. otrajā pusē, lauku sētās strauji izplatoties fabriku ražojumiem, tradicionālais tautas tērps pakāpeniski zaudē savu nozīmi un pilnīgi pārveidojas, tā valkātājiem pārejot uz pilsētas apgērba formām. Tērpu pārveidošanās nenotika visā Latvijā vienlaikus, bet šo procesu noteica sociāl-ekonomiskie apstākļi un valkātāja turības pakāpe.

Runājot par latviešu tautas tērpiem, jāatceras, ka 19. gs. pirmajā pusē «Kapitālisms vēl lēni attīstījās lauksaimniecībā. Lauksaimniecībai vēl bija dzimniecisks naturāls raksturs. Rūpniecības uzņēmēji un amatnieki vēl nebija pilnīgi atdalījušies no lauksaimniecības. Vietējie rūpniecības uzņēmumi vēl bija noslēgušies šaurā rajonā, sakari starp rajoniem bija vāji.»⁵⁹⁷ Tāpēc 19. gs. pirmajā pusē, atsevišķās vietās pat vēl līdz 70. gadiem, konstatējami lokāli apgērba varianti. Tautas tērps veidojas vienlaikus ar nācijas konsolidācijas procesu, tāpēc tas atspoguļo kultūras specifiku un māksliniecisko gaumi, kas darbaļaužu vidū saglabājās arī vēlākos posmos. Tomēr, kā jau norādīts, daudzo novadu atšķirībām ir zināms sakars jau ar cilšu apvienību materiālās kultūras specifiku, kuru vēl vairāk padziļināja feodālā sadrumstalošana, kas turpinājās pēc vācu iekarotāju iebrukuma. Vājie ekonomiskie un kultūras sakari, plašākas tirdzniecības gausā attīstības gaita bija par cēloni tam, ka latviešu tautības izveidošanās ieilga uz vairākiem gadsimtiem; līdz ar to arī saņemams, kāpēc tautas tērpa izveide notika tik lēnām un kāpēc tai bija lokāls raksturs. «Latviešu tautība galīgi izveidojās tikai tad, kad visa Latvijas teritorija apvienojās Krievijas sastāvā,»⁵⁹⁸

t. i., 18. gs. beigās. Tāpēc tērpiem, kas valkāti no 18. gs. beigām līdz latviešu buržuāziskās nācijas izveidošanās beigu posmam — 19. gs. 70. gadiem, ir nozīmīga vieta latviešu apgērba vēsturē. Pēc tam raksturīgās formas sāk mainīties atbilstoši jaunajam ražošanas spēku attīstības limenim. Mūsu rīcībā esošie muzeju fondi un arhīvu dokumenti galvenokārt arī attiecas uz šo laika posmu. Protams, par visiem lokāliem variantiem nav vienādi daudz materiālu, kas ļautu vilkt stingru teritoriālu robežu, tāpēc par kritēriju atsevišķa lokāla varianta izdalīšanai ņemtas radniecīgākas kopējas īpatnības, kas kādā noteiktā vietā zināmā laika posmā parādās tērpā.

Izdalot atsevišķus lokālos variantus, jāiegaumē, ka tērpu valkāšanas novada robežas nav iespējams vilkt precīzas līnijas veidā, bet tās parasti savstarpēji saplūst un mijas. Tāpat arī kāda novada iedzīvotāju tērps nebūt nav «uniforma», kuru visi novada iedzīvotāji šuj pēc viena stingra standarta; piemēram, dažviet Vidzemē pat katrā pagastā ir bijuši citādi brunči. Protams, ka, izdalot atsevišķus tērpu lokālos variantus, šis mainīgās īpatnības nav ņemtas vērā, bet variants izdalīts pēc veselas īpatnību grupas.

Kā jau iepriekš norādīts, visā Latvijas teritorijā valkātos apgērbus var iedalīt 5 lielos apgērbu kompleksos. Šo kompleksu ietvaros sociālekonomisko, etnisko un vēsturisko apstākļu rezultātā izveidojušies lokāli varianti jeb novadi.

Tā, piemēram, **Vidzemes tautas tērpa kompleksā** iespējams konstatēt 6 lokālos variantus, kuru izveide ir bijusi visai dažāda. Pirmā varianta — Rietumvidzemes — tērpi valkāti gandrīz visā Rīgas apriņķī⁵⁹⁹ (izņemot Lielvārdes novadu), kā arī Cēsu un Valmieras apriņķa rietumu daļā (6. att., 1).⁶⁰⁰

Rietumvidzemes tērpa izplatības ziemeļu robeža saplūst ar Ziemeļvidzemes tērpa valkāšanas robežu; tā īpatnības sniedzas pat līdz Igaunijas robežai Rīgas jūras līča krastā. Tieši par Rietumvidzemi bagātus materiālus sniedz J. Broce,⁶⁰¹ H. Brigena,⁶⁰² T. Gelhārs,⁶⁰³ A. Pecolds,⁶⁰⁴ J. Krēslis⁶⁰⁵ (skat. 31. un 32. tab., 2). Mazāk materiālu ir Latvijas PSR Vēstures muzeja kolekcijās un arhī-

vos, jo neviena no bij. Pieminekļu valdes ekspedīcijām nav rikota uz šīm vietām. Rietumvidzemes tautas tērpa izveidē nozīmīgi ir divi galvenie faktori — lībiešu tautības iedzīvotāju un Rīgas pilsētas ietekme.

Nav nejaušība, ka Rietumvidzemes novada robežas sakrīt ar 13. gs. saglabājušos lībiešu teritorijas robežu.⁶⁰⁶ J. Šegrēns, kas 1846. g. Krievijas Ģeogrāfijas biedrības uzdevumā speciāli nodarbojās ar lībiešu pētīšanu, Vidzemē saskaitīja 22 lībiešus⁶⁰⁷ un atzīmēja viņu atšķirības apģērbā, kas tos atdala no pārējiem vidzemniekiem.⁶⁰⁸ 18. gs. beigās pēc A. Hupela ziņām lībiešu skaits jau tik stipri samazinājies, ka tos nevarot uzskatīt par īpašu tautu.⁶⁰⁹ Liekas, ka visvairāk Vidzemes lībiešu būs izmiruši lielajā mērī.

Neskatoties uz lībiešu fizisko iznīkšanu 18. gs. un asimilāciju, lībiešu kultūras ietekme Rietumvidzemē apskatāmā laika posmā joprojām stipri jūtama.

18. gs. beigās un 19. gs. sākumā Latvijas rūpniecība vēl atradās veidošanās stadijā. Darbojās tikai neliels skaits manufaktūru, sabiedriskā darba dalīšana bija vāji attīstīta. Pats lielākais ekonomiskais un kultūras centrs Latvijā bija Rīga, kuras ietekme sevišķi jūtama tai tuvākajos novados.

Saprotams, ka arī svešu zemju modes 18. gs. izplatījās vispirms Rīgas pilsētā.⁶¹⁰ J. Broce rāda Rīgas tuvumā dzīvojošās turīgās zemnieces, kas pēc pilsētnieku parauga ģērbušās dārgos kažokos un korpēs ar metāla sprādzēm,⁶¹¹ tāpat arī zemnieku-zvejnieku, kas tērpiet tumši zilos svārkos ar pogām,⁶¹² utt.

Raksturīgākā pazīme, kas Rietumvidzemes tērpus šķir no pārējās Vidzemes tērpiem, ir sedzami brunči — pussvārci (50., 51. att.). Jādomā, ka šāda veida plecu segas valkāšana nav tikai saistāma ar pilsētas modi, jo tā pazīstama arī Kurzemē dzīvojošo lībiešu teritorijā.⁶¹³

Krekli Rietumvidzemes novadā nēsāti gludi, ar atlocītu apkakli, nerotāti. Rīgas tuvumā apkakles sniegušās gandrīz līdz plecu galiem.⁶¹⁴ Iecienīta bija t. s. uzkreklīņu valkāšana.

Brunči Rietumvidzemē valkāti dažādi — 18. gs. svītraini vai vienkrāsaini — sūnu zaļi vai brūni sarkani, bet 19. gs. — rūtaini un rakstaini. Brunčus darināja tādā pašā veidā kā citos novados — auduma gabalu paredzamajā jostas vietā savilka krokās un tam piešuva tā paša auduma jostīņu.

Austās jostas Rietumvidzemē nevalkāja, bet jostas vietā mēdza siet baltu vai sīkās rūtīs vai svītrās austu priekšautu (skat. 31. tab.).

Raksturīga Rietumvidzemes sieviešu tērpa sastāvdaļa ir jaka. Bez jakas staigāja tikai sievietes Austrumvidzemei tuvējos novados. Jakas šuva no vienkrāsainas vai svītrainas drānas, kas bieži vien bija pirkta Rīgā. Svītras parasti sakārtotas vertikāli. Priekšā jakas bija aizāķejamas. Lielos jaku kakla izgriezumus aizsedza ar lakatiņu, tā ka krekla apkakle nemaz nebija redzama.⁶¹⁵

Rietumvidzemē baltās villaines nevalkāja, bet

plecus sedza ar vienkrāsainiem drānas gabaliem vai puķainiem zīda lakatiem, kurus uz krūtīm ar saktu nesasprauda. Rīgas tuvumā izplatītas bija zaļās «kuču» villaines. Īpatnējs paradums ir arī balta vai krāsaina zīda lakatiņa segšana uz pleciem, pāri jakai zem krāsainā lielā lakata.⁶¹⁶

Jaunavas galvā sēja zīda lakatus, vienīgi novada austrumdaļā sēja sienamos vainagus, tādas pašus kā Austrumvidzemē. Sievas lika galvā torņa cepuri, kuru pārsēja ar krāsainu zīda lenti vai lentveidā salocītu zīda lakatu.

Virieši Rietumvidzemē vilka gaiši pelēka vai tumši zila auduma īsus svārkus un bikses līdz ceļiem. Garos svārkus 18. gs. vairs nevalkāja.⁶¹⁷

Ziemeļvidzemes tērps valkāts Valkas apriņķī; rietumos pa līniju Rūjiena—Valmiera tērpa valkāšanas robeža saplūst ar Rietumvidzemes novadu, ziemeļos saskaras ar Igauniju, dienvidos — ar Piebalgas un Austrumvidzemes novadiem, bet austrumos no Ziemeļlatgales novada to šķir Pededzes upe (6. att., 2).⁶¹⁸

Ziemeļvidzemes tērpa īpatnību izveidē nozīmīga vieta ir igauņiem, kuri ne tikai vienmēr ir dzīvojuši ziemeļvidzemniekiem kaimiņos, bet bieži vien tikuši pārvietoti no Igaunijas uz Latviju. Igaunju tautības iedzīvotāji ieceļoja un vietumis apmetās Ziemeļvidzemē pēc Ziemeļu kara. 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā bēgļu sarakstos bieži vien minēti ne tikai igauņi no Vidzemes,⁶¹⁹ bet arī latvieši, kas prot igauņu valodu.⁶²⁰ Bez tam muižnieki, kuriem muižas piederēja kā latviešu, tā igauņu apdzīvotajā teritorijā, bieži vien saimniecisku apsvērumu dēļ igauņus kā darbspēku pārvietoja uz Latviju, bet latviešus — uz Igauniju.⁶²¹ A. Bilenšteins min vairākas igauņu kolonijas Ziemeļvidzemē: Ilzenes un Kalnu muižā, Zeltiņu apkārtnē un Gaujienā.⁶²² Lai gan igauņu ieceļotāji ilgajos kopdzīves gados ar latviešiem asimilējušies, tomēr zināmas iezīmes tie atstājuši arī latviešu tautas tērpā.

Par Ziemeļvidzemes tērpu īpatnībām iespējams spriest galvenokārt pēc J. Broces zīmējumiem (70. att.). Muzeju kolekcijās nav pilnīgs Ziemeļvidzemes tērpa komplekts, bet ir tikai atsevišķi apģērba gabali, katrs no sava pagasta un bieži vien no sava laika posma. Ziemeļvidzemes tērpa rekonstrukcijā nozīmīga vieta ir Etnogrāfijas sektora ekspedīciju materiāliem (bij. Alūksnes, Limbažu un Valmieras raj.). Pārbaudot mūsu rīcībā esošos materiālus un salīdzinot tos ar ekspedīcijās iegūtajām ziņām, rekonstruēts Ziemeļvidzemes tērpa komplekts (skat. 32. tab., 1, 6).

Ziemeļvidzemes tērpus pie Vidzemes tērpa kompleksa vispirms ļauj pieskaitīt tunikveida krekli ar virsū šūto uzpleci, otrkārt, vienvirziena izvilkuma tehnikā izstrādātais baltais izšuvums un, beidzot, sieviešu ziemas un «torņa» cepures.

No pārējiem Vidzemes tērpa lokālajiem variantiem Ziemeļvidzemes tērps atšķiras ar jaunavu galvassegām — matauklām un zirgu astru vainagiem, baltajām villainēm, svītraino brunču krāsu tonējumu un svīrotajām jostām.⁶²³

Ziemeļvidzemes novada tērps apskatāmajā periodā nemitīgi pārveidojies. Salīdzinot J. Broces Rūjienas un Gaujienas apģērbu zīmējumus ar muzeja kolekcijās esošajiem priekšmetiem un arhīvu aprakstiem, redzams, ka 18. gs. beigās valkāti vienkāršaini brunči. Rūjienas tērpu linu auduma snāteņu forma tuvojas kvadrātam. J. Broces zīmējums ir vienīgais avots, kas rāda rotātas villaines arī Ziemeļvidzemes novadā. Kā liekas, tās šeit, tāpat kā zīļu vainagi Ziemeļvidzemes novada austrumu daļā, pārnākušas no Austrumvidzemes novadu tuvības rezultātā.

Iespējams, ka izsūtās Gaujienas villaines vedamas sakarā ar Dienvidigaunijas izsūtājām villainēm,⁶²⁴ lai gan pēdējās no Gaujienas villainēm atšķiras kā pēc izmēriem, tā arī pēc kompozīcijas īpatnībām. Dienvidigaunijas villaines varēja ieviesties jau no iepriekš minētajiem igauņiem.⁶²⁵

Ievēribu pelna līgavas villaines sakta J. Broces rūjieniešu zīmējumā. Tai, tāpat kā O. Hūna zīmētās jēkabpilietes saktai, burbuļi izvīrīti nevis uz augšu, bet uz sāniem (sal. 61. att.; rekonstrukcija 79. att., 7).

Sprīžot pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem, 19. gs. pirmajā pusē izmainās Ziemeļvidzemes novada brunču materiāls. Dominējošo vietu ieņem vertikāli svītrainie brunči; 19. gs. otrajā pusē novada dienvidaustrumdaļā pārsvaru gūst rūtainie brunči,⁶²⁶ lai gan vēl, piemēram, 1881. g., vilkti arī svītraini brunči.⁶²⁷

Šai pašā laikā Ziemeļvidzemes austrumdaļā valkāti arī zīļu vainagi.⁶²⁸ Vēstures muzeja kolekcijās un arhīvu dokumentos nav aprakstu par kāzu priekšautu valkāšanu šai novadā, bet, sprīžot pēc J. Broces ļoti sīkā un precīzā apraksta un skaidrā zīmējuma, jādomā, ka 18. gs. beigās Ziemeļvidzemē tādi valkāti.⁶²⁹

Bagātus materiālus par Ziemeļvidzemes vīriešu tērpiem sniedz J. Broces vīriešu apģērbu zīmējumi līdz ar nelielām anotācijām no Nāukšēnu, Ērgemes, Palsmanes, Gulbenes un Alūksnes (skat. 33. tab.).⁶³⁰

Vīriešu krekli piegriezti tunikveidā; tiem virsū šūti uzpleči. Rotājums — vienvirziens izvilkums vai caurā vīle. Bikses parasti līdz potītēm, lielākoties baltā, pelēkā vai mēlu zilā krāsā. Ērgemes pagastā bikses tumši zilā krāsā un īsas — tikai līdz ceļiem. Liekas, ka šāda veida bikses radušās kaimiņu igauņu ietekmē, kas lielā skaitā dzīvoja arī Ērgemes apkārtnē.

Raksturīgi ir Ziemeļvidzemes vīriešu svārki, kas atšķirībā no pārējās Vidzemes svārkiem bagātīgi rotāti ar krāsainu auklu un apmalēm. Unikāli ir baltie Alūksnes svārki ar krāsaino pušķišu rotājumu, kādi nav sastopami ne pārējā Latvijas teritorijā, ne arī kaimiņos Igaunijā. Pēc sava piegriezuma tie pieskaitāmi garajiem mudurainajiem svārkiem.⁶³¹

Svārkus un kažokus apjoza ar 5—10 cm platu vertikāli svītrotu jostu. Svītrotā josta ir Ziemeļ-

vidzemes vīriešu tērpa īpatnēja un neatņemama sastāvdaļa.⁶³²

Salīdzinot Ziemeļvidzemes un Igaunijas dienviddaļas tērpus, vērojama noliecama līdzība,⁶³³ turklāt ne tikai atsevišķās tērpa detaļās, bet visā komplektā, pat svītraino brunču, vīriešu svārku, sieviešu jaku, sievu cepuru u. c. krāsu ziedā. Dienvidigaunijā, tāpat kā Latvijā, ir raksturīgs ģeometriskais raksts.⁶³⁴ Arī igauņu etnogrāfi norādījuši uz Dienvidigaunijas, it īpaši tās rietumdaļas, tautas tērpu lielo radniecību ar latviešu tautas tērpiem.⁶³⁵ Šī radniecība izskaidrojama ne tikai ar politiski ekonomiskajiem un kultūras sakariem, bet, kā liekas, nozīmīga vieta te ierādāma jau sen asimilējušos lībiešu materiālās kultūras paliekām, kuras līdzšinējie apģērbu pētnieki atstājuši bez ievēribas. Ziemeļaustrumvidzemes novada tērpu atsevišķos elementos (ornamentā, arī vīriešu kreklu valkāšanas veidā virs biksēm) vērojama radniecība ar Ziemeļlatgales un igauņu (sefuku) tautas tērpiem.

Piebalgas tērpi ir bijuši stipri vienveidīgi un krasi atšķirušies no citu pagastu tērpiem⁶³⁶ (6. att., 3). Tie ļoti vienkārši, bez jebkāda greznuma. Piebalgas novada tērpi valkāti Vecpiebalgas, Jaunpiebalgas, Veļķu, Druvienas, Gatartas, Lizuma un Rankas pagastos.⁶³⁷ Tērps ar savu melno brunču un vainagu krāsu atdalās no pārējiem Vidzemes tērpu variantiem. Daži autori Piebalgas īpatnības cenšas izskaidrot ar krievu audēju ietekmi. Pēc Ziemeļu kara grāfs Šeremetjevs tos it kā nometinājis šeit no savām Jaroslavas guberņas muižām.⁶³⁸ Izsekot Jaroslavas guberņas apģērbu īpatnībām, līdzība ar Piebalgu grūti konstatējama. Vienīgi sieviešu cepures «zaļmalītes» ir radniecīgas ar Jaroslavas guberņas sievu cepurēm. Tā kā šīs cepures pazīstamas tikai Piebalgā, tad iespējams, ka tas šai hipotēzei runā par labu.

Liekas, ka pareizāka ir A. Dzērviša hipotēze, ka Piebalgas novada tērpa īpatnības 19. gs. sākumā saistāmas ar hernhūtiešu ietekmi. Hernhūtieši, noliedzami dzīves prieku un lieku greznību, varēja ietekmēt arī apģērbu veidošanos.⁶³⁹ Sprīžot pēc ekspedīcijā vāktajiem materiāliem, kā arī pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja arhīva dokumentiem, vairākos pagastos, kur bijušas brāļu draudzes, apģērbā dominē melnā krāsa, kas pārējā Vidzemē nav raksturīga. Ziņas par brāļu draudžu ietekmi apģērbā iegūtas arī no Valkas.⁶⁴⁰

Saprotams, ka hernhūtieši nebūt neienesu kādu «jaunu modi» savas puses iedzīvotāju apģērbā. Ne jau par to ir runa. Bet, ka reliģijas dogmas var ietekmēt tās piekritēju apģērbu, liecina kaut vai Latgales isā galvas auta īpatnējais valkāšanas veids nesasienot (tas atspoguļo vec ticībnieku baznīcas tērpa valkāšanas veidu, jo saskaņā ar vec ticībnieku mācību baznīcā ejamā tērpā nedrīkstēja būt mezgli). Bez tam dažādo sektu aklie piekritēji allaž mēdz tērpties tumšās drānās, tā liekulīgi noliedzot pasaules priekus.

Var būt, ka Piebalgas īpatnējā tērpa izveidošanā sava nozīme bijusi kādreizejam šī novada

etniskajam sastāvam (par to gan vēl trūkst no- teiktu ziņu). Bet tad liekas savādi, kāpēc Piebal- gai tuvējos apvidos, kur iedzīvotāju etniskajā sa- stāvā ir daudz, piemēram, lībisko vai arī igauņu elementu (Ilzenē, Zeltiņos, Mārcienā, arī Liel- vārdē), apgērbā nav manāma attiecīga ietekme. Te savs vārds sakāms antropologiem, lingvistiem u. tml. zinātņu nozaru pārstāvjiem.

J. Broce, aprakstot Piebalgas draudzes sie- viešu apgērbus, min krekļus ar platām apkaklēm, kuras pie kakla satur sudraba saktiņā. Šie krekli atšķiras no Vēstures muzejā esošajiem Piebalgas krekliem, jo neviens no tiem nav ar lielu apkakli. Tas zināmā mērā mudina domāt, ka krekli ar stā- vajām apkaklēm varētu liecināt par slāviskiem ele- mentiem. Uz to varbūt norāda arī ļoti kuplās krekla piedurknes, kam pārējos novados nav li- dzīgu. Bet iespējams, ka 19. gs. Piebalgas kreklu ļoti smalkās un kuplās piedurknes⁶⁴¹ ir novadā attīstītās aušanas rezultāts.

Jaunāka gājuma (19. gs.) Piebalgas brunči ir melnā pamatā ar vertikālām krāsainām svītrām, turpretim senāk Piebalgā bijuši pazīstami arī rū- taini vai vienkrāsaini — melni un pelēki brunči.⁶⁴² Ņieburus un jakas 19. gs. Piebalgā nevalkāja, bet ap vidu sēja Vidzemes vidienes jostām līdzīgas austas jostas. J. Broces zīmējumos, kas attieci- nāmi uz 18. gs., sievietēm redzamas pelēkas un pusgaras, vīriešu svārkjiem līdzīgas jakas. Izšūtas villaines Piebalgas novadā nevalkāja un pat pie goda tērpā sedza baltu, no ļoti smalkas dzijas austu villaini ar šauru, sarkanu svītriņu ieaudumu galos.

Atšķirīgs no pārējo novadu vainagiem ir Pie- balgas jaunavu vainags, kas šūts no melna, zila vai retumis arī no sarkana auduma plaukstas platumā ar nedaudzām krāsainām pērlišu svītrām vainaga vidus daļā.⁶⁴³

Sievu cepures bija mazas, apaļas, šūtas no mel- nas vai tumši zilās vadmalas. Cepures apakšdaļa apšūta ar dzeltenu vai zaļu audumu bez jebkāda rotājuma. Cepures forma atgādina vainagu ar segtu augšdaļu. Bez šīm cepurēm Piebalgā pazī- stamas vēl apaļas ādas cepures un visām Vidzemes cepurēm līdzīgās «ausaines».⁶⁴⁴

Piebalgas vīriešu tērps zināmā mērā izdalās no Vidzemes tērpu kompleksa ar saviem tumši brū- najiem vai pelēkajiem garajiem svārkjiem. 19. gs. Piebalgā valkāti arī tumši zili svārkji. Svārkus šuva jostas vietā iekrokotus. Tie ir t. s. krunkainie svārkji jeb krumpaini.⁶⁴⁵ Atšķirīgas no pārējām Vidzemes vīriešu galvassegām ir Piebalgas augstās ratenes ar platām malām.⁶⁴⁶

Vīriešu jostas Piebalgas novadā tādas pašas kā Ziemeļvidzemē.

Piebalgas novadā ātrāk nekā citur sāka valkāt garos stulmu zābakus, liekas tāpēc, ka šeit dzī- voja vairāk amatnieku, kas bija turīgāki par zem- niekiem. Bez tam, tā kā piebaldzēni paši veda uz pilsētu pārdot noaustas linu audeklus, tad bija nepieciešami par pastalām izturīgāki apavi.

Liekas, ka J. Broces vidzemnieku kāzu zīmē-

jumā (skat. 28. att.) redzami apgērbī attieci- nāmi uz Piebalgas un Austrumvidzemes (skat. tā- lāk) novadu robežu. Augstie melnie un tumši zilie jaunavu vainagi ir līdzīgi Piebalgas vainagiem, bet sievu apaļās, ar ādām apšūtās cepures un ne- šūtie (apliekamie) brunči tuvāki Austrumvidzemes tērpā attiecīgajām sastāvdaļām. Iespējams, ka 18. gs. arī Piebalgā valkāti apliekamie brunči. Priekšplānā sedošā vīrieša lēzenā cepure ar stipri platām malām zināmā mērā atgādina Liezeres zemnieku galvassegas.⁶⁴⁷ Attēlā redzami vīriešu svārkji ir dažādās krāsās; kāzinieki tumši pelēka- jos vai brūnajos svārkos varētu būt piebaldzēni. Gaiši pelēkie un baltie svārkji, tāpat kā vīriešu kāju āvums un pastalu auklu siešanas veids, ir tādi paši kā Austrumvidzemē.⁶⁴⁸

Tātad Piebalgas novada īpatnību veidošanā, no vienas puses, nozīmīga vieta bijusi brāļu drau- dzēm (melni svītrotie brunči un melnie vainagi), no otras puses, iedzīvotāju nodarbošanās veidam un ar to saistītajiem tirdzniecības sakariem (iespē- jams, ka tieši sievu cepures «zaļmalītes» un krekla piegriezums ar piešūtiem uzplečiem ir noskatīts, tirgojoties ar krieviem).

Lielvārdes tērpī valkāti Rīgas apriņķa dienvidaustrumu stūrī — Lielvārdes, Rembates, Lēdmanes un daļēji arī Kokneses pagastā⁶⁴⁹ (6. att., 4; 32. tab., 3—5).

Lielvārdes novadā 19. gs. vidū tērpam piemīt vienveidīgs izskats. Brunčus, villaines un vaina- gus te darināja pēc viena parauga. Lielākā daža- dība ir vienīgi sievu cepurēs un jostu rakstos. Sa- līdzinot J. Broces zīmētos lielvārdiešu tērpus ar Vēstures muzejā esošo 19. gs. otrās puses Lielvār- des novada tērpu, redzamas izmaiņas, kādas no- tikušas sieviešu apgērbā gadsimtu mijā. Savu pir- matnējo veidu saglabājuši tikai sievu cepure, bet viss pārējais tērps izmainījies. Zīmējumiem J. Broce devis arī paskaidrojošo tekstu: «Zemnieka meita no Lielvārdes svētku tērpā. Uz neapsegta- jiem matiem, kas nokarājas sapīti pīnē, ir sarkana tūka lenta (vainadziņš), kas nosegts ar raibām smeldzēm. Ap kaklu ir ķēde, pie kuras piekārti zviedru piecnieks [monēta] un pie tā virs baltā krekla liela un maza sudraba priecē. Linu kakla lakatam ir caurumota apmale, un pāri tam ap- ņemta balta vilnas sedzene, kas izrakstīta ar raib- bām dzijām un tādām pašām bārkstīm. Brunči un priekšauts ir balti, pēdējais — izrakstīts.» Nāko- šajai figūrai šāds apraksts: «Kāda sieva no Liel- vārdes savā [sievās] cepurē ar diviem izlieku- miem.»⁶⁵⁰

J. Broces zīmējumā sieviešu krekliem ir stāvas apkakles, kas izšūtas krāsainām dzijām. Pēc Vēs- tures muzeja materiāliem šādas apkakles konsta- tējamas Krustpils, Dignājas un Cesvaines pagastu krekliem. O. Hūna zīmējumā šāda apkakle ir jē- kabpilietei. Tāpēc jādomā, ka sieviešu krekli ar krāsainā izšuvumā darinātām apkaklēm 18. gs. bijuši plašāk izplatīti kā Vidzemē, tā Augšzemē un uzskatāmi par sēļu apdzīvotās teritorijas īpat-

nību. 19. gs. krāsaino izšuvumu nomaina baltais vienvirziena izvilks.⁶⁵¹

Par tuvību ar Augšzemes novadu liecina arī Lielvārdes krekla piegriezums ar piešūtiem uzplečiem, kādi parējā Vidzemē nav sastopami⁶⁵² un kurus te, tāpat kā Augšzemē, sauc par «lāstaugiem».

Unikāls ir Lielvārdes greznais krekls, kam kuplās piedurknes visā garumā izšūtas ar baltām zvaigznītēm un saulītēm. Kreklam uzpleča galā izstrādāts grieztāis raksts, kas vēl sastopams tikai Rucavas kreklos.⁶⁵³

Brunčus parasti auda koši sarkanā pamatā ar melnām un baltām rūtīm, tos šuva kopā ar pieburam līdzīgu augšdaļu, atstājot redzamu kā krekla priekšpusi, tā piedurkņu augšdaļu. Rūtainie brunči ir jaunāki par J. Broces baltajiem brunčiem. 70. gadu beigās Lielvārdē rūtaino brunču vietā ieviešas pelēki.⁶⁵⁴

Lielvārdes goda jostas ar sīko un bagāto rakstu atšķiras no visām pārējām Latvijas jostām. Kompozicionāli lielo vidusrakstu iežogo tikai šaura svītriņa. Jostu raksts visai sarežģīts; parasti tās audušas īpašas jostu audējas.⁶⁵⁵

Vēstures muzeja materiālos no Lielvārdes, tāpat arī no Ziemeļvidzemes un Rietumvidzemes, ir tikai baltas villaines ar šaurām svītriņām galos un nelielām velku bārkstīm. Turpretī J. Broces zīmējumā ļoti skaidri redzamas izšūtas villaines, bez tam sievai virs izšūtās villaines, liekas, ir balta snātene. Interesi izraisa villaiņu rotājuma kompozīcija ar apvienoto stūri un atsevišķu rakstu elementu vienā stūrī. Šāds kompozīcijas princips ir raksturīgs Ziemeļaustrumkurzemes izšūtajām villainēm; turpretim greznās krāsainās bārkstis un izskaņu raksti radniecīgi Austrumvidzemes villaiņu tipam. Lielvārdē, tāpat kā Augšzemē, biežās pelēkās un raibās villaines apzīmē par sagšām,⁶⁵⁶ un tas vēlreiz liecina par Lielvārdes un Augšzemes novada tuvību.

Pēc Vēstures muzeja materiāliem villaines uz krūtīm saspauđa ar nelielām sudraba saktām, kas rotātas ar sarkaniem stikla akmeņiņiem. Arī krekla saspaušanai lietota mazāka saktiņa ar sarkaniem vai zaļiem stikla akmeņiņiem.

Lielvārdē ir visplatākie «mikstie» vainagi (12 cm plati). Tos šuva no sarkana vilnas auduma (tūka) bez stingra pamata.⁶⁵⁷ J. Broces zīmējumā vainags nav sevišķi augsts un liekas līdzīgs Krustpils un Austrumvidzemes vainagiem.

Visgreznākais Lielvārdes novada apģērba gabals ir sievu cepure, kas pēc formas maz atšķiras no torņa cepures. Tās smailais gals nolocīts, apakšējā mala mugurpusē savilkta krókās, un taisnajā priekšmalā novietots krāsainām dzijām izšūts raksts, kas joslu dalījumā un sīko rakstu ziņā atgādina Krustpils villaiņu galu rakstu; krāsas gan ir spilgtākas, turklāt dominē zilā krāsa. Sievu cepuru rakstiem ir vairāki varianti, bet pamatprincips ir viens un tas pats.

Interesants ir J. Broces norādījums par monētu izmantošanu rotaslietām. Iespējams, ka šeit saska-

tāma zināma radniecība ar igauniem, kuriem monētu nēsāšana bija ļoti raksturīga.⁶⁵⁸

Lielvārdes novada vīriešu tērpi, izņemot īpatnējos īsos svītrinos svārkus, maz atšķiras no Rietumvidzemes vīriešu tērpiem.⁶⁵⁹

Kā liecina E. Dunsdorfa dati,⁶⁶⁰ 60—80% no mēra upuriem ir no Lielvārdes novada. Ņemot vērā kartes sastādītāja norādījumus, ka galvenā iedzīvotāju pārvietošanās notikusi austrumu — rietumu virzienā, iespējams, ka krekļus ar augstām apkaklēm un izšūtajām villainēm Lielvārdes novadā atnesuši pārceļotāji no Augšzemes. Tam par labu runā arī ar Augšzemes krekla piegriezumu vienāda Lielvārdes krekla piegriezums. Nenoliedzama nozīme Lielvārdes tērpa izveidē ir arī sēliskajiem elementiem, jo pēc valodniecības datiem augšzemnieku izloksne Vidzemē sniedzās līdz Lielvārdei.⁶⁶¹ Tātad libiskie elementi 18. gs. Lielvārdes tērpā ir stipri samazinājušies (palikušas sievu cepuru un jostu kompozīcijas īpatnības).

Krustpils tērpi valkāti Krustpils, Ungurmuižas pagastā un Līvānu pagasta daļā⁶⁶² (6. att., 5). Kā jau norādīts iepriekš,⁶⁶³ buržuāziskās Latvijas laikā Krustpils tika uzskatīta par Austrumlatvijas centru (skat. 33. tab., 1).

Krustpils tērpi no pārējās Vidzemes tērpiem atšķiras ar īpatnēju krekla piegriezumu — tie ir tunikveida ar iekšā laistu uzpleci.⁶⁶⁴ Krekla rotājumā izšķirami divi veidi. Pirmā veida rotājums ir neliels balti sarkans līkloču raksts apkakles galos un vaļējos dūrgalos.⁶⁶⁵ Pēc otrā veida rotāta krekla apkakle bija stāva, izšūta ar krāsainām vilnas dzijām villaines rotājumam līdzīgos toņos.⁶⁶⁶ Šaurāks krāsains raksts rotāja arī greznās aproces vai vaļējos dūrgalus.⁶⁶⁷

Goda tērpa brunčus vienmēr auda rūtainus. No krāsām parasti dominēja mālaini sarkanā krāsa, kas smalkā toņu salikumā ar zilo, dzeltenu un melno radija acīm tikamu mierīgu iespaidu.⁶⁶⁸

Krustpils novadā pazīstami arī svītraini un vienkrāsaini darba brunči no vilnas vai līnu auduma.⁶⁶⁹

Ņieburus un jakas pie goda tērpa Krustpils novadā nevalkāja, bet ikdienā nēsātas arī īsās un garās jakas. Šeit pazīstami bagātākie austo jostu raksti,⁶⁷⁰ kas vienā jostā vairāk par 2—8 reizēm neatkārtojas.

Vīriešu apģērbs Krustpils novadā bija visai vienkāršs, bez grezniem rotājumiem.

Atšķirībā no sieviešu krekliem vīriešu krekli bija tunikveida ar virsū šūtu uzpleci un nelielu rotājumu vienvirziena izvilksmā apkakles galos. 19. gs. vidū krievu un poļu plostnieku ietekmē izplatījušies krekli ar sarkanu izšuvumu.⁶⁷¹

Krustpils novadā vīrieši vairāk valkāja garos svārkus, kurus apjoza ar košām pītām jostām.

Goda apģērba svārkus šuva no baltas vai pelēkas vadmalas ar stāvu apkakli un muduru grupām sānos.

Austrumvidzemes tērps valkāts gandrīz visā Madonas apriņķī, atskaitot dažus pagastus ziemeļos no Jaungulbenes un Galgauskas pagasta

un Cēsu aprinķa austrumdaļu (6. att., 6).⁶⁷² Senās tērpu darināšanas tradīcijas vislabāk saglabājušās ap Madonu, kamēr rietumos vērojama stiprāka Lielvārdes, Rietumvidzemes un Ziemeļvidzemes tērpu ietekme (skat. 33. tab., 2, 3).

Austrumvidzemes krekli bija balti, rotāti ar samērā niecīgu izvilkuma rakstu vai arī pilnīgi bez rotājuma. Tuvāk Krustpils novadam pazīstami arī krekli ar stāvām apkaklēm, kas izšūtas ar krāsainām dzijām un ielaisto uzpleci.⁶⁷³ Kreklu pie apkakles sasprauda ar vienu vai vairākām mazām sudraba saktiņām.

Brunčus lielākoties auda svītrainus, rūtainie brunči ir jaunāki, sastopami retāk, turklāt biežāk novada austrumu daļā. Madonas apkārtnē sevišķi cienīja rakstainos brunčus.⁶⁷⁴

Austrumvidzemē sievietes, tiklab sievas, kā meitas, ļoti bieži valkāja jakas, turpretim ņeburi tur mazāk pazīstami. Parasti jakas vilka, kad nesēdza villaines. Lielos godos jakas nevalkāja. Jakas darināja no vienkrāsaina vai svītraina auduma, visizplatītākās bija gaiši pelēkās un tumši zilās jakas ar muduriem, t. i., kroku kūlīšiem un austiņām, dažreiz arī ar sarkanām apmalēm un nelieliem izšuvumiem (Cesvaines jaka).

Austrumvidzemes jostas ir līdzīgas Krustpils jostām, tās rotātas ar maiņu rakstiem, tikai raksti tām nav tik bagāti kā pēdējām; bez tam malu svītras ir platākas par vidusdaļu. Bez rakstainām jostām novada rietumdaļā iecienītākas ir svītrainās un t. s. ziedainās jostas.⁶⁷⁵

Austrumvidzemē pie goda tērpa sedza grezno — izšūto villaini (skat. 16. tab., 1, 2).

Novada rietumu daļā greznās villaines nevalkāja, bet arī pie goda tērpa sedza baltās villaines vai snātenes. Snātenes ar saktām nesasprauda; greznās villaines un dažreiz arī villaines sasprauda ar burbuļu vai pakaru saktu. Bez šīm goda villainēm valkātas arī vēl gaišas, pelēkas un zilganas villaines, kā arī visā Vidzemē sastopamās kuču villainītes, kas darinātas no zaļas veltas vadmalas.

Jaunavu galvassega bija sarkani auduma vainagi ar krāsainu stikla krellīšu rotājumu, tie bija platāki par Krustpils novada vainagiem. Atsevišķos gadījumos vainagi šūti arī uz tumši zila un pelēka tūka pamata.

Viens no senākajiem Austrumvidzemes novada apģērba gabaliem ir izšūtās sievu cepures, kuras, kā jau minēts, redzamas arī 16. gs. zīmējumos. Cepures darinātas no balta, smalka linu audekla.

Austrumvidzemes vīriešu tērpus J. Broce uzzīmējis Drustu, Dzērbenes un Liezeres draudzēs.⁶⁷⁶ Krekli te darināti tunikveida ar virsū šūtu uzpleci un nelielu atlokāmu apkaklīti. Piedurknes nobeidzas ar aprocēm. Visiemīlotākie bijuši balti krekli vai nu gluži bez raksta, vai arī ar ļoti niecīgu rotājumu. Krekli ar sarkaniem izšuvumiem bija sastopami samērā reti, un tie darināti 19. gs. otrajā pusē. Šādus kreklus ligava darināja līgavainim kāzu dāvanai. Kā kāzu jeb līgavaiņa

(«brūtģana») krekli tie līdz šai dienai saglabājušies vecu ļaužu atmiņā.

Raksturīgākie Austrumvidzemes novada vīriešu svārki ir garie vai pusgarie. Svārki šūti no balta, gaiši pelēka vai zili pelēka vilnas auduma. Īpatnēji ir jau pieminētie Drustu zemnieku linu svārki — «uzvalks», ko velk virs kažoka.⁶⁷⁷ Šai novadā, tāpat kā Piebalgā, ir pazīstami arī «krunkotie» svārki, kas pārējā Vidzemē nav raksturīgi.

J. Broces ievēribu saistījušas Sausnējas zemnieku jostas, kas bijušas blāvi sarkanā krāsā.⁶⁷⁸ Liekas, ka tās ir rakstainās jostas baltā linu pamatā ar sarkaniem rakstiem, kas koptonī rada blāvi sārtu krāsu. Arī citos zīmējumos, kas attēlo Vidzemes vidienes iedzīvotājus, J. Broce rāda gaiši sārtas jostas, kas kreisajos sānos sasietas pušķī.

Īpatnējs ir šī novada kāju āvums — kājas līdz ceļiem krusteniski nosietas ar pastalu auklām. Otrs kāju āvuma veids — zilās garas zeķes, kas uzvilktas pāri ceļiem,⁶⁷⁹ redzams J. Broces Dzērbenes zemnieka zīmējumā. Šis ir vienīgais zīmējums, kur redzams zemnieks tumši zilām zeķēm kājās.⁶⁸⁰

Nobeidzot Vidzemes tautas tērpu kompleksa lokālo variantu apskatu, secināms, ka libiskie elementi tajā novērojami daudz mazāk nekā Kurzemes tērpu kompleksā. Daļēji tas izskaidrojams ar etniskā sastāva izmaiņām. Austrumvidzemē un Krustpils novadu tērpos vērojama nenoliedzama tuvība ar Latgales un daļēji arī ar Augšzemes tērpiem, kamēr Lielvārdes novadā, saskaroties libiskajiem un sēliskajiem elementiem, izveidojās īpatnējs tērpa variants.

Pie Vidzemes tērpu kompleksa nevar pieskaitīt bij. Alūksnes rajona austrumu daļā valkāto tērpu, kas ir tuvāks Latgales tērpu kompleksam.⁶⁸¹

Latgales tērpa kompleksā vairāk nekā citos tērpu kompleksos manāma baltu un slāvu tautu kultūras mijiedarbība, pie kam šie sakari ne tikai sakņojas tālā pagātnē, bet saistīti ar iedzīvotāju maiņām Latgalē 18. gs. Lielajā mērī izmirušo latviešu zemnieku vietā uz dzīvi Latgalē apmetās ienācēji no Krievijas, Baltkrievijas⁶⁸² un Vidzemes. Ienācēji no Vidzemes lielākoties bija bēgļi, kas pēc toreizējiem Latgales likumiem nebija jāizdod.

17. gs. beigās Latgalē sākās krievu vecticībnieku ieplūšana (pēc 1935. g. tautas skaitīšanas datiem vecticībnieku Latgalē bija 20% no visa Latgales iedzīvotāju skaita); visvairāk vecticībnieku dzīvo Daugavpils, Rēzeknes, daļēji arī Ludzas rajonā.⁶⁸³ Neskatoties uz noslēgto dzīves veidu, zināmas iezīmes latgaliešu materiālajā kultūrā atstājuši arī vecticībnieki.

Kultūras sakarus ar baltkrieviem sekmējuši ne tikai baltkrievu iedzīvotāji⁶⁸⁴ Latgalē, bet arī tirdzniecības ceļi un tirgi, kuros liela nozīme bija baltkrievu tirgotājiem. 18. gs. beigās Ludzas gada tirgos, kas notika 4 reizes gadā, sabrauca tirgotāji no Rēzeknes, Sebežas, Veļikije Lukiem, Pleskavas, Neveles, Polockas, Vitebskas, Novgorodas gan ar vadmalu, zīda audumiem, gan arī ar citām

precēm. Zemnieki uz gada tirgiem atveda lauksaimniecības ražojumus.⁶⁸⁵

18. gs. beigās, pastiprinoties produktu ražošanai tirgum, uzplauka amatniecība un tirdzniecība. Paplašinoties muižu laukiem, lielāku nozīmi ieguva zemnieku kļaušu darbs. Lai gan zemnieku mantas stāvoklis bija ļoti dažāds,⁶⁸⁶ tomēr visumā zemnieku sētas Latgalē nebija pārāk lielas, tāpēc zemi apstrādāja paši ģimenes locekļi (arī precētu dēlu ģimenes locekļi). 19. gs. vidū saskaņā ar Latgales mantošanas tiesībām, pēc kurām zemi vienlīdzīgās daļās saņēma visi dēli,⁶⁸⁷ saimniecības kļuva tik mazas, ka pieaugušiem ģimenes locekļiem mājās darba nepielika un tie devās peļņās. Peļņas iegūto naudu parasti izmantoja apģērba u. tml. iegādei. Tāpēc arī, lai gan Latgalē bija plaši attīstīta aušana, tur tomēr samērā ātri sāka parādīties pirkti apģērbi ne tikai turīgāko zemnieku,⁶⁸⁸ bet arī trūcīgo zemnieku ģimenēs.⁶⁸⁹

Peļņas iešanu izmantoja arī muižnieki, kas sāka atdot savus zemniekus darbā dažādiem uzņēmējiem, ceļu meistariem u. c. gan savā, gan atālākās guberņās.⁶⁹⁰ 1835. g. grāfs Borhs uz citām guberņām nosūtīja darbos 300—700 zemnieku.⁶⁹¹

V. I. Leņins peļņas iešanu novērtēja kā progresīvu parādību, kas «izrauj iedzīvotājus no pamestām, atpalikušām, vēstures aizmirstām nomalēm un ievieļ viņus modernās sabiedriskās dzīves virpulī».⁶⁹² Peļņas gājēji, atgriežoties mājās, pārveda no citurienes redzētās lietas, apģērba gabalus u. tml. un mēģināja tos atdarināt. Ar to laikam arī izskaidrojama parādība, ka blakus senajai latviskajai apģērba terminoloģijai sastopami arī ļoti daudzi aizgūti nosaukumi, turklāt tieši tiem apģērba gabaliem, kurus pirka kā pirmos (kopka, armjaks, svīta, burnuss u. c.).

Līdz ar to kļūst saprotama lielā dažādība gan apģērba terminoloģijā, gan formās, kas turklāt variē pat viena pagasta robežās. Tomēr, ņemot vērā tikai raksturīgākās un izsekojamās senākās apģērba valkāšanas tradīcijas, kas Latgalē saglabājušās līdz 19. gs. 70.—80. gadiem, visu Latgales kompleksu var iedalīt 2 lielos lokālos variantos: Dienvidlatgales un Ziemeļlatgales.

Latgales tērpa krekli atšķiras no pārējās Latvijas tunikveida krekliem ar virsū šūtiem uzplečiem, jo ir rotāti ar sarkanu izšuvumu. Brunči — rūtaini, Ziemeļlatgalē — balti. Greznajās izšūtajās villainēs atšķirībā no Austrumvidzemes villainēm vairāk dominē zilā un zaļā krāsu gamma; vasarā segti linu «puspalagi». Jaunavām sarkani ziļu vainagi, sievām — galvas auči.

Dienvidlatgales tērps valkāts Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķī (6. att., 7).⁶⁹³ Dienvidlatgales novada austrumdaļā arī pie goda tērpa valkāja nerotātus krekļus ar vaļējiem dūrgaliem un atlocītu apkakli.⁶⁹⁴ Pārējā novada daļā (pēc Vēstures muzeja materiāliem) sastopami krekli ar nelielu sarkanu rakstu apkakles galos, uzplečos un arocēs.⁶⁹⁵ Arī Latgalē krekli šūti no diviem dažādiem audumiem, augšdaļai parasti ņēma smalkāko audumu, bet apakšdaļai no jostas

vietas līdz ceļgaliem vai pusstilbiem — rupja linu vai pakulu auduma «pīrūti».⁶⁹⁶

Dienvidlatgales tērps valkāts ļoti plašā teritorijā, tāpēc arī brunči — lindraki ir ārkārtīgi dažādi un krāsās bagāti.⁶⁹⁷ Parasti dominē spilgti sarkanā un zaļā vai zilā un sarkanā krāsa. Vecākiem brunčiem krāsas saliktas rūtīs — kristos, bet 19. gs. otrajā pusē svītrās — streipās, ailīnās.⁶⁹⁸ Brunčus vienmēr šuva stipri krokotus. Jakas valkāja tikai aukstā laikā darbā, bet ņieburus nevalkāja (skat. 34. tab., 1, 2).

Jostas Latgales novadā bija vai nu rakstainas, vai svītrainas, lielākoties ceļu tehnikā.⁶⁹⁹

Greznās izšūtās villaines Latgalē valkātas tikai tās rietumdaļā;⁷⁰⁰ tās pieder pie Austrumvidzemes tipa villainēm, vienīgi krāsu salikumā vairāk nekā parasti šī tipa villainēs dominē zilā un zaļā bet mazāk — sarkanā krāsa.⁷⁰¹ Ornamentā bieži sastopami stilizēti ziedi; tas liecina par radniecību ar kaimiņu — krievu ornamentu. Izšūtās villaines bija liels greznums, tāpēc tās piederēja tikai pašām turīgākām vai ļoti čaklām meitām.⁷⁰²

Daudz biežāk nekā citos novados Latgalē grezno villaini aizstāj snātene — izsags, kura pagatavota no smalka rakstaina linu auduma.

Krāsainās villaines — sagšu, lielo skaru, lielo skustu sedza aukstā laikā pāri snātenei vai izšūtajai villainei. Tās bija vienkrāsainas vai rūtainas, dažādos krāsu salikumos.

Jaunavas vainagus darināja no sarkana tūka vai vadmalas, tos izrotāja krāsainām stikla zīlītēm. Latgales vainagi ir platāki un pašas zīlītes rupjākas nekā Austrumvidzemes vainagiem. Parastos zīlīšu vainagus bieži vien kuplināja ar mugurpusē piešūtām krāsainām zīda lentēm.⁷⁰³ 19. gs. vidū valkāti arī no ziediem vīti vainagi.⁷⁰⁴

Sievu galvassegas vecākais veids ir auts. Tas parasti auts no baltiem linu diegiem un rotāts ar tamborētām mežģinēm vai sarkanu izšuvumu.⁷⁰⁵ Pie sievu galvas rotas piederēja arī pārpieris; tas bija izšūts vai auts no krāsainas vilnas dzijas, un to sēja zem lakata (skat. 34. tab., 2).

Vīriešu tērpi Latgalē ir stipri vienveidīgi. Krekli bija tunikveida ar virsū šūtu uzpleci, parasti ar nelielu, stāvu apkakli. Atšķirībā no sieviešu krekliem vīriešu krekli dažkārt rotāti arī ar nelielu baltu izšuvumu. Latgalē valkāti arī t. s. krievu krekli ar krūšu šķēlumu kreisajos sānos un krāsainu izšuvumu.⁷⁰⁶ Jādomā, ka šie krekli pēc krievu parauga valkāti virs biksēm un bijuši pazīstami visā Latgalē; arī parastie krekli ar atlocītu apkakli un šķēlumu priekšā te dažkārt valkāti virs biksēm.⁷⁰⁷

Svārki — garie un pusgarie un biežāk nekā citos novados tumši pelēkā krāsā.⁷⁰⁸ Latgalē pazīstami ne tikai taisnie svārki, bet arī krokainie. Vīrieši un sievietes valkāja vienāda piegriezuma svārkus.⁷⁰⁹

Jostas sēja kā svītrainās celaines, tā arī pītās.

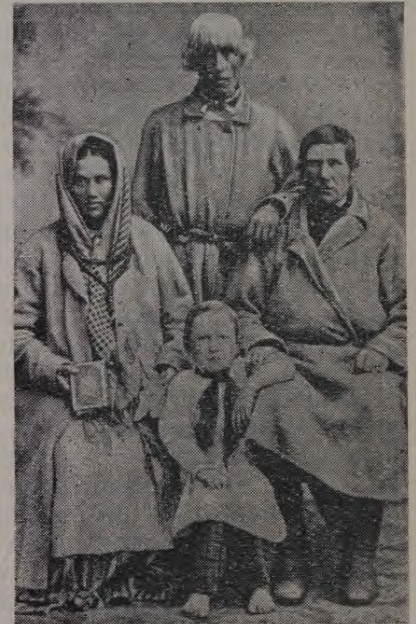
Īpatnējas Latgalē ir pastalu auklas — siksnas, kas darinātas no 1—2 cm platām ādas sloksnītēm.⁷¹⁰

1

2

3

87. att. Viļakas (1—2) un Daugavpils (3) apkārtnes zemnieku apģērbi pēc J. Broces (Monumente ..., VIII. 76. lpp. un VII. 128. lpp.) un G. Manteifeļa (Polnisch-Livland. 34., 35. lpp.).

Vīrieši nēsāja zemas platmales ar platām malām.⁷¹¹

Ziemeļlatgales sieviešu apģērbs (6. att., 8) vienīgais vīšā Latvijā ir nemainīgi saglabājis savu balto krāsu līdz pat 19. gs. Tāpēc liekas, ka tautasdziesmās minētajai baltajai tautu meitai vai māmuļai atbilst tieši šī novada apģērbā tērpusies sievietē. Muzeja fondos ir samērā maz materiālu par šo novadu, bet arī pēc J. Broces 3 zīmējumiem iespējams gūt labu priekšstatu.⁷¹²

Ziemeļlatgales tērps valkāts Ludzas apriņķa ziemeļu daļā.⁷¹³

Ziemeļlatgales sieviešu tērps vairāk nekā citu novadu tērps radniecīgs kaimiņu — igauņu (setuku) un baltkrievu tautas tērpam.⁷¹⁴

Īpatnējs ir Ziemeļlatgales kreklis ar virsū šūtiem uzplečiem, kas rotāti ar sarkanu rakstu.⁷¹⁵ Viens no visizplatītākajiem Ziemeļlatgales krekla uzpleču rotājumiem raksta un tehnikas ziņā ir pilnīgi vienāds ar Baltkrievijas vīriešu kreklu rakstu. Liekas, ka šeit pārņemts raksts, kas savā izveidē atbilst kolektīva gaumei un ieguvis vietēju raksturu.

Vecākās brunču darināšanas paražas vēroja-

mas Ziemeļlatgales baltajos brunčos, lai gan vietumis Ziemeļlatgales novada sievietes apģērbā sastopami arī vertikāli svītraini un rūtaini brunči (skat. 34. tab., 3).

Baltos brunčus auda no vilnas dzijām vai linu diegiem.⁷¹⁶ Brunču apakšmalu rotāja ieauštas sarkanas svītras, krāsains celu apauds un knipelētas mežģines vai arī viens vai otrs no šiem rotājuma veidiem. J. Broces zīmējumos brunču apakšmalas vēl rotātas ar izšuvumiem (87. att.).⁷¹⁷ Izšūta brunču apakšmala bijusi ne tikai goda brunčiem, kā tas redzams minētajā attēlā, bet arī darba brunčiem, kas redzami Viļakas muižas pagalma skatā.⁷¹⁸ Iespējams, ka attēlā redzamais apģērba rotājums nav vis brunču, bet krekla apakšmalas rotājums (kā baltkrievu krekliem).⁷¹⁹

Ziemeļlatgales jaka darināta no baltā vilnas auduma, tā rotāta ar stāvu melna tūka vai samta apkakli, celu apaudu un sarkanām auklām.

Ziemeļlatgales novada villaines (Austrumlatvijas tipa) rotājuma joslas ir šaurākas, tai nav arī grezno krāsaino bārksķu, bet ir tikai baltās velku bārkstis.⁷²⁰

J. Broces zīmējumā redzamā villaine izskatās it kā sašūta no 3 gabaliem, pie kam vidējais ir rotāts ar sarkanām rakstainām svītrām. Muzeja fondos nav saglabājusies neviena šāda veida villaine, bet Latgales snātenes arī auž no 3 gabaliem, pie kam vidējais ir rakstainā audumā.

Īpatnējs ir arī Ziemeļlatgales vainags, kas ar krāsaina stikla krellītēm izšūts sarkanā, no linu diegiem tamborētā vai tāpat kā citos novados — sarkanā tūka pamatā.⁷²¹ Liekas, ka tamborētie vainagi būs bijuši trūcīgo meitu rota, jo linu diegi bija daudz lētāki nekā tūka audums.

Sievu galvassega — balta linu auduma galvas auts siets tāpat kā Dienvidlatgales auts.

Villaiņu saspraušanai agrāk lietotās burbuļsaktas 19. gs. pie Ziemeļlatgales tērpa vairs nav saglabājušās; arī kreklu saspraušanai saktas lietotas daudz retāk nekā citos novados, jo parasti kreklu pie kakla sasēja ar krāsainām vai baltām lentītēm.

Augšzemes tērpa komplekss aptver Ilūkstes un Jēkabpils apriņķus līdz Daugavai,⁷²² saplūstot ar Zemgales novada austrumu daļu (6. att., 9).

Labāko materiālu par Augšzemes novada tērpiem sniedz O. Hūna zīmējumi⁷²³ un S. Navicka apraksts.⁷²⁴

Augšzemes sieviešu krekliem uzpleči piešūti audu virzienā. Izšķirami trīs Augšzemes krekla veidi: 1) krekli ar kuplām piedurknēm, kas rotātas ar sarkanām ieauštām vai iešūtām rakstu svītrām (skat. 34. tab., 4), kādas bieži sastopamas baltkrievu un ukraiņu tautas tērpā;⁷²⁵ 2) kreklī ar atlocītu apkakli un 4 sarkaniem raksta elementiem katrā tās stūrī; arī platais krekla uzplecis rotāts ar sarkanbaltu izvilkmumu;⁷²⁶ 3) kreklī ar stāvu krāsainu apkakli un krāsainu vaļejo dūrgalu rotājumu. Šī veida kreklī izplatīti Krustpils novada tuvumā.⁷²⁷

Brunči — lindraki Augšzemes tērpu kompleksā ļoti dažādi, gan svītraini,⁷²⁸ gan rūtaini,

gan arī vienkrāsaini dažādā krāsu salikumā, kurā līdz ar ķīmisko krāsu parādīšanos 19. gs. otrajā pusē ienāk spilgti sārtā (rozā) un violetā krāsa. Tikai Augšzemei raksturīgi ir sarkanie brunči ar lāsojumiem. Lāsojumu panāca, ja, dziju krāsojot, to dažās vietās stingri nosēja, tā ka šīs nosietās vietas palika nenokrāsotas. No šādi krāsotas dzijas austajos audumos izveidojās lāsišu un svītriņu raksti.⁷²⁹ Īpatnēji ir Augšzemes novada priekšauti ar sarkaniem ieauštiem vai izšūtiem rakstiem.⁷³⁰

Virš krekla dažkārt vilka jaku ar augstu, stāvu apkakli, lielu krūšu izgriezumu un kroku grupu mugurpusē, bet O. Hūna materiālos sievietēm redzamas arī vīriešu svārkiem līdzīgas garās jakas gaiši pelēkā un tumši zilā krāsā.⁷³¹ Tādas pašas krāsas bijuši arī tur valkātie ģieburī.⁷³²

Greznākā tērpa sastāvdaļa Augšzemes tērpa kompleksā ir villaine, kas pieder pie Austrumlatvijas villaiņu tipa.⁷³³ Villaines krāsas tomēr daudz spilgtākas nekā parasti šā tipa villainēm; bez tam daudziem villaiņu variantiem austras koki ir kļuvuši smagāki par vieglo joslu rakstu. Villaini saprauda ar burbuļsaktu, tāpat kā Vidzemes vai Latgales novados. Trūcīgākās zemnieces valkājušas arī baltas, nerotātas villaines.⁷³⁴

Bez greznajām izšūtajām villainēm pazīstamas arī rūtainās villaines un snātenes, kuras godos nevalkāja (skat. 34. tab., 5).

Augšzemes novadā sastopami gan šaurāki, gan platāki sarkana tūka vainagi, kas rotāti zīļu rakstiem.⁷³⁵ Īpatnējs ir Ilūkstes vainags, kuram virs pērlišu raksta uzšūta zila zīda lente, pie kuras piešūtas sārta auduma rozītes (skat. 26. tab., 5).

Sievu galvassega bija no balta smalka linu auduma darināts auts ar sarkanu rakstu un bārkstīm galos.⁷³⁶ Krustpils novada tuvumā 19. gs. sākumā sievas valkājušas arī torņa cepures, bet ziemā — cepures ar aitādas apšuvumu.⁷³⁷

Augšzemes vīriešu apģērbi līdzīgi Vidzemes un Latgales vīriešu apģērbiem, tādēļ tie atsevišķi netiks apskatīti. Mēteļus un kažokus vīrieši un sievietes valkāja vienādus⁷³⁸ (skat. 34. tab., 6).

Zemgales kompleksa tērpi valkāti Jelgavas un Bauskas apriņķī, kā arī Kuldīgas un Tukuma apriņķa austrumu daļā, kas piekļaujas Jelgavas apriņķim (6. att., 10).⁷³⁹

Kreklī Zemgalē valkāti tunikveida ar vai bez uzpleciem; parasti kreklī rotāti ar šaurākiem vai platākiem rakstiem, kas izstrādāti balto darbu tehnikā.⁷⁴⁰ Jaunākajiem darba krekliem Zemgales novadā, tāpat kā Piebalgā, ir piešūts uzplecis un nav apkakles.⁷⁴¹ Darba kreklus pie kakla aizsēja ar lentītēm vai aizdarināja ar diegu pogām. Goda kreklus saprauda ar mazām apaļām vai sirdsveida saktiņām ar vai bez piekariņiem.

Kā jau minēts, Zemgales brunči atšķiras no pārējo novadu brunčiem ar ziedainām vai galdainām svītrām. Brunču raksts bija tik grezns, ka atkrita nepieciešamība nēsāt izšūtās greznās villaines.⁷⁴² Šie īpatnējie brunču audumi veidojušies Kurzemes hercoga Jēkaba aušanas darbnīcu ražo-

jumu ietekmē. Darbnīcās dzimtcilvēki auda dažādus puķotus audumus pēc rakstu grāmatām, no šīm grāmatām sāka aust arī mājamatnieki.⁷⁴³

Novada rietumdaļā pie goda tērpa valkāja arī parastos svītrinos brunčus (tāpat kā Austrumkurzemē), kurus šuva ļoti kuplus.

Īpatnēji ir brunči ar lielām, retām rūtīm un rūšu vidū ieaustām puķēm. Sādi auduma raksti, tikai priekšautiem, sastopami arī Lietuvā, vienīgi citā krāsu salikumā.

Jaunākā laikā pie goda tērpa sievas valkāja jakas, bet jaunavas — ģieburus, kuri, tāpat kā jakas, sniedzās līdz jostas vietai un priekšpusē bija aizdarināmi ar sudraba vai dzintara pogām. Parasti jakas un ģieburus šuva no vilnas auduma, bet ir ziņas arī par zīda ģieburiem.⁷⁴⁴ J. Kola zīmējumā redzams ar lentēm krustiski aizdarināts ģieburs.⁷⁴⁵

Zemgales novada jostas līdzīgas Krustpils novada jostām, tikai to krāsas ir spilgtākas un zilās krāsas vietā dominē spilgti violeta krāsa.⁷⁴⁶ Arī raksta varianti nemainās tik bieži kā Krustpils jostām. 19. gs. jostu siešana vairs nav iecienīta, atskaitot gadījumus, kad nevilka jaku vai ģieburu.

Rakstainās villaines Zemgales novadā nav sastopamas, bet pie goda tērpa sedza baltas villaines, kas austas balinātu linu diegu velkos un baltu vilnas dziju audos. Villaines galos ieaustas krāsainas svītras. Atšķirībā no Vidzemes baltajām villainēm Zemgales villaiņei gar abām malām piešūts celu apauds un galos krāsainas, celos austas bārkstis⁷⁴⁷ (skat. 35. tab., 2, 3).

Pilsētu modes ietekme pie goda tērpa bieži vien sedza krāsainus zīda lakatus ar garām bārkstīm.

Visos pārējos Latvijas novados raksturīgā jaunavu galvas rota — vainags jau 19. gs. vidū Zemgales tērpu kompleksā nav valkāts; drānas vainaga vietā valkāja ziedu vainagu vai raibu zīda lakatu; spriežot pēc J. Kola zīmējumiem, Zemgalē valkātas matu lentes; tās valkātas tāpat kā Rucavas kaspine un lietuviešu jaunavu matu lentes.⁷⁴⁸

Sievu galvas rota bija linu drānas vai šķidr-
auta cepure, pārsieta ar lentveidā salocītu lakatiņu. 18. gs. valkāti arī krievu sapānam līdzīgi galvas auti.⁷⁴⁹

Zemgales novada austrumdaļā valkātas baltas vilnas zeķes, ar krāsainu valni, bet rietumdaļā — baltas vilnas zeķes bez valņa vai arī caurumotā rakstā adītas diegu zeķes.

Kurpes valkāja melnas vai tumši brūnas ar siksnīņu pāri vidus daļai. Dažkārt ļoti turīgas saimnieces kurpes rotāja ar sudraba sprādzēm. Pēdējās ir jāuzskata par 18. gs. Rietumeiropā valdošās kurpju modes tālu atblāzmu.⁷⁵⁰ Arī vīrieši, it īpaši turīgie, 19. gs. pirmajā pusē nēsāja līdzīgas kurpes ar sudraba sprādzēm.

Zemgales vīriešu apģērbu pašu pirmo nomaiņa pilsētas apģērbs, tāpēc arī muzeja fondos grūti atrast labus Zemgales novada vīriešu apģērbu paraugus. Vienīgais materiāls šai ziņā ir J. Broces zīmējumi. J. Broce zīmējis zēnu no Bal-

dones, zemniekus no Saules muižas un Mežmuižas apkārtnes.⁷⁵¹ Zemnieku no Saules muižas J. Broce ir nosaucis par krievu,⁷⁵² bet tā apģērbs ir tāds pats kā jau agrāk minētajiem Liezēres un Sesavas zemniekiem un stipri atšķiras no A. Pecolda 1846. g. zīmēto krievu apģērba. Tāpēc jādomā, ka jau 18. gs. lielākā daļa krievu bija zaudejuši savu īpatnējo apģērbu un ģērbās tāpat kā latvieši (skat. 21. tab., 5—7).

Zemgales novada vīriešu krekli bija divējādi — austrumdaļā valkāti Augšzemes vīriešu krekliem līdzīgi krekli, bet rietumdaļā — nerotāti krekli, izņemot koši sarkanas drēbes uzšuvumu pie apkakles uzpleča galā.⁷⁵³

Zemgales ziemeļu daļā vīriešu svārki parasti šūti no baltas un gaiši pelēkas, bet dienvidu daļā līdz 19. gs. 40. gadiem — no zilās drānas⁷⁵⁴ (skat. 35. tab., 4—6).

Zemgales novadā ātrāk nekā citur, proti, jau 19. gs. sākumā, sāk izplatīties zilēm izšūtas jostas.

Kurzemes kompleksā tautas tērpa valkāšanas tradīcijas dažos novados saglabājas pat līdz 20. gs. vidum. No otras puses, tieši Kurzemes kompleksā saglabājušies visvecākie rotātie apģērba gabali — zilās mēlenes ar metāla rotājumu un metāla vainadziņi. 17. gs. vidū merkantilisma politikas rezultātā strauji uzplaukst Kurzemes hercogistes manufaktūras un tirdzniecība. Kurzemes hercoga tirdzniecības kuģi veda uz ārzemēm hercogistes ražojumus, lai pēc tam atgrieztos Kurzemē ar ārzemju precēm. Hercoga manufaktūrās darinātos audumus pārdeva Vidzemē, Lietuvā, Polijā un Krievijā.

Manufaktūrās bija nodarbināti hercoga apkārtejo muižu zemnieki, kas te pildīja savas kļaušas. Bez tam hercoga manufaktūrās strādāja arī algoti strādnieki un ārzemju meistari. Dabiski, ka no hercoga manufaktūrām jaunā tehnika un ornamenti ieviesās arī mājamatniecībā. Merkantilisma politika sekmēja naturālās saimniecības sairšanu, bet tas savukārt ietekmēja arī apģērba attīstību. Tāpēc arī Kurzemē vairāk nekā pārējā Latvijā tautas tērpa sīkdaļas veidotas no pirktiem ievestiem materiāliem (zīda, brokāta un samta lentes, pogas, zīda lakatiņi u. c.). 17. gs. otrajā pusē hercogistes rūpniecība nespēja vairs tālāk attīstīties. Kļaušu manufaktūra nevarēja sacensties ar kapitālistisko Rietumeiropas manufaktūru. Negatīvi rūpniecību ietekmēja jauns poļu un zviedru karš 17. gs. 50. gados. Sakarā ar visiem šiem apstākļiem rūpniecība un tirdzniecība Kurzemes hercogistē pēc īslaicīga uzplaukuma strauji panīka, un 18. gs. Kurzemes rūpniecība attīstījās daudz gausāk nekā Vidzemē. Vēl 19. gs. vidū Kurzemē nebija lieluzņēmumu, bet pastāvēja sīkas kapitālistiskas darbnīcas ar zemu mehanizācijas līmeni.⁷⁵⁵ Arī pilsētu amatniecība bija vāji attīstīta. Tādēļ arī Kurzemes tērpu bagātās rotas, kas savu izveidi iegūst 17. gs., paliek sastingušas līdz 20. gs. Nozīmīga vieta tautas tērpu izveidē ir arī Kurzemes iedzīvotāju etniskajam sastāvam. Visi šie apstākļi veicināja Kurzemes tērpa kompleksa un tā lokālo

variantu īpatnību izveidi.⁷⁵⁶ Kurzemes tērpa kompleksa izplatības robežas visumā sakrīt ar Kurzemes administratīvajām robežām buržuāziskajā Latvijā.

Tērpa kompleksa atšķirīgas īpatnības ir kreklu rotājums, īpatnējās villaines, metāla jostas, metāla vai ziļu vainagi ar cietu pamatni un spēcīgais krāsu zieds. Kurzemes tērpu komplekss dalās 6 lokālos variantos: Ziemeļkurzemes, Ventspils, Alsungas, Kuldīgas, Austrumkurzemes un Dienvidkurzemes.

Ziemeļkurzemes tērpi valkāti Talsu apriņķī un Ventspils apriņķa ziemeļu daļā (6. att., 11).⁷⁵⁷ Līdzšinējos pētījumos par tautas tērpiem Ziemeļkurzemē atsevišķi tiek izdalīts lībiskais apgabals⁷⁵⁸ un latviskais apgabals.⁷⁵⁹ Tā kā šajā teritorijā lībieši un latviešu vienmēr dzīvojuši jaukti un asimilācijas process bija ļoti lēns, runāt par kardinālām atšķirībām 19. gs. sākuma lībiešu un Ziemeļkurzemes latviešu apgērbā nevar. 18. gs. sākumā mērī apmēram 50% Kurzemes hercogistes iedzīvotāju, tai skaitā arī lībieši, izmīra,⁷⁶⁰ un viņu vietu pamazām ieņēma latvieši. Arī salīdzinot A. Pecolda un A. Heikela lībiešu tērpu zīmējumus⁷⁶¹ ar Tukuma un Talsu tērpiem, skaidri redzams, ka minētais dalījums ir lieks, jo stipri daudz lībisko elementu⁷⁶² ir visas Ziemeļkurzemes tērpos. Ziemeļkurzemes tērpā visilgāk saglabājies lībiešiem raksturīgais kolorīts — tumši sarkanā, zilā un zaļā krāsa (skat. 36. tab., 2—4).

Sieviešu krekli ir ļoti vienkārši, tunikveida ar virsū šūtu uzpleci,⁷⁶³ bieži vien bez rotājuma. Kā gados vecākas teicējas zina stāstīt, ar baltiem un kupliem rakstiem izrakstītie sieviešu krekli jūrmalienē esot radušies, atdarinot vīriešu kreklu rotājumus.⁷⁶⁴

Ziemeļkurzemē konstatējama zināma rakstu nabadzība, kāda citos novados nav sastopama. Tā, piemēram, Talsu kreklam tas pats villaines stūru žuburotais elements tiek šūts arī krekla apkakles stūros.⁷⁶⁵

Brunči — svītraini, to krāsas samērā spilgtas, dominējošās — sarkanā un zaļā.⁷⁶⁶ Izņēmums ir Laidzes brunči, kuru mierīgo smilšu krāsas pamatu šķērso baltas rūtis, kurās ieausts sarkans ziedīņš. Šie brunči radniecīgi Zemgales brunčiem un zināmā mērā norāda, cik tālu sniedzas Zemgales kompleksa ietekme. Brunči šūti vai nu savilkti krokās, vai arī sakārtoti noteiktās kroku grupās kā Kuldīgas novadā. Senākajiem brunčiem svītras kārtotas horizontālā virzienā.

19. gs. pie goda tērpa valkāja jaku vai ņieburu ar muduru grupām mugurpusē. Kāndavas apvidū jakas vai ņieburus aizdarināja ar sudraba pogām. ņieburu un jaku krāsa ļoti dažāda.

Ziemeļkurzemē pie goda tērpa bez baltas villaines, kas rotāta ar primitīvu aplišu rakstu gar, villaines malām un lielākām žuburainām saulītem visos četros stūros,⁷⁶⁷ sedza rūtainas villaines — lielos lakatus.⁷⁶⁸

Īpatnējs apgērba gabals, kādu 19. gs. otrajā pusē citos novados nevalkāja, ir t. s. pussvārcis

resp. sedzāmie brunči (51. att.). Pussvārci neko neatšķiras no parastajiem brunčiem, bet tos valkāja tikai aukstākās vai lietainās dienās un ziemā, uzsegtus uz pleciem. Saliktus divām kārtām, pussvārcus ņēma apkārt pleciem un priekšpusē, pakaklē saāķēja. Lietum līstot, vienu pussvārcu pusī pasēdza pāri galvai (skat. 36. tab., 4).

Galvā jaunavas lika rupjiem stikla salmiņiem izrakstītu platu drēbes vainagu, kurš veidots uz stingra tāss vai kartona pamata. Sēja arī zīda lakatu (kā Zemgales novadā).⁷⁶⁹

Sievu galvassega bija t. s. aube ar krototu mežģīni vai spilgtu zīda lenti gar malām. Cepurei pāri sēja lentveidā salocītu zīda lakatu. Bez tam dažviet galvā sēja baltu divieļveida rakstītu linu autu un virs tā lika sievu cepuri.⁷⁷⁰ Autu sienot, tā viens gals aizsedza zodu. Liekas, ka šāds zoda aizklāšanas veids bijis raksturīgs lībiešiem, kas arī mēdza zodu apsiet ar speciālu lakatiņu — mundoku.⁷⁷¹

Jostas Ziemeļkurzemē nemēdza siet. Ar austām vai pītām prievītēm apsēja zeķes.

Villaines Ziemeļkurzemē parasti ar saktām nesasprauda, krekļus sasprauda ar sudraba, dzintara vai perlamutra saktiņām.

Sakarā ar Ziemeļkurzemes tērpu vietā minēt O. Hūna zīmējumus no Tukuma apvidus⁷⁷² un Plieņu ciema, kas teritoriāli ietilpa Ziemeļkurzemes un Zemgales tērpu valkāšanas robežās.

Pirmajā zīmējumā redzama jaunava no Tukuma apvidus; zem zīmējuma uzraksts krievu valodā: «latviete. a. R.». Jaunavai ap galvu ir divas sarkanu pērļu rindas. Krekla stāvā apkakle un aproces izrotātas ar sarkaniem izšuvumiem. Virs krekla melns ņieburs. Brunči balti, kupli, ar sarkanu raksta joslu. Visinteresantākā zīmējuma daļa ir baltā, garā villaine ar īsām baltām bārkstīm visapkārt un noapaļinātiem stūriem. Bārkstīm līdzī stieejas šaura sarkana josla.

Otrajā zīmējumā redzams Plieņu ciema sievas tērps. Zem attēla paraksts «Curländische Bäuerin in der Gegend von Ploenen». Sievai balts galvas auts, villaine ir tumši zila vai mēla, tai visapkārt pelēka mala; pēc zīmējuma nav izprotams, vai pelēkā mala ir izšuvums vai cits kāds rotājums. Brunči melni ar sarkanu malu. Kājās valkātājai, liekas, ir divi pāri baltu zeķu, viens pāris garo, otrs — īso, īsajām — dzeltens valnītis ar sarkanu likloču rakstu.

Lai arī šie zīmējumi nav visai veikli, tomēr tajos redzamās apgērba sastāvdaļas pilnīgi atbilst muzejā esošajiem materiāliem. Tukuma apkārtnes jaunavas tērps vairāk atbilst Kuldīgas novada tērpam, bet Plieņu ciema sievas tērps — Alsungas novada tērpam.⁷⁷³ Tas, ka Tukuma apvidū ir valkāts Kuldīgas tērps, nav neparasta parādība, jo atsevišķi apgērba gabali, kas līdzīgi attiecīgiem Kuldīgas apvidus tērpa apgērba gabaliem, Ziemeļkurzemes novadā sastopami arī vēlākā laikā.

Vīriešu tērpi Ziemeļkurzemē ir samērā vienveidīgi — Ziemeļkurzemes vīrieša tērpa zīmējums redzams O. Hūna materiālos.⁷⁷⁴

Krekli bija tunikveida ar virsū šūtu uzpleci un atlocītu apkakli. Tie nebija bagāti izšūti, vienīgi gar apkakles malu bija pašurs cauro vīļu rotājums, kā tas redzams arī A. Pecolda lībiešu vīriešu zīmējumā no Mazirbes. Izņēmums ir Talsu vīriešu kreklis, kas rotāts ar tādu pašu saulīšu motīvu kā sieviešu kreklis. Kreklus pie kakla nesašprauda ar saktiņu, bet sasēja ar krāsainām diegu lentītēm, kuru galā bija pušķi. Līdzīgs krekla sasiešanas veids redzams vēl A. Pecolda krievīņu zīmējumā (skat. 4. tab., 2).

Ziemeļkurzemes vīriešu tērpiem raksturīgas īsas bikses, kas sniedzās nedaudz pāri ceļiem. Bikses zem ceļiem aizpogāja ar vienu vai 2 pogām un apšēja ar greznām saitēm.⁷⁷⁵ O. Hūna zīmējumā plātmalei ir grezna, vairākkārt apvīta krāsaina lente ar pušķiem galā.

Svārkus valkāja īsus vai pusgarus. Vairākus svārkus vilka tikai aukstā laikā. Ziemeļkurzemes svārki, tāpat kā svārki Ziemeļvidzemē, rotāti ar bagātu aukliņu un apmaļu rotājumu.

Ventspils tērps valkāts Ventspils apriņķa lielākajā daļā⁷⁷⁶ (6. att., 12). Liekas, ka lībiešu ietekmē tērpā dominē drūmākas krāsas un citādi rotāšanas principi nekā Kuldīgas un Alsungas tērpos (skat. 35. tab., 5, 6).

Pēc brunču piegriežuma, metāla vaināgiem un jostām, kā arī tumši zilajām villainēm Ventspils tērpā vērojama radniecība ar Alsungas un Kuldīgas tērpiem. Lai gan apģērba krāsas un valkāšanas tradīcijas ir dažādas, liekas, ka pirms lokālo variantu izveidošanās šajos novados ir valkāti vienādi tērpi.

Ventspils kreklis tunikveida ar virsū šūtiem uzplečiem. Pēc rotājuma tas ir daudz vienkāršāks nekā Kuldīgas novada kreklis. Tas rotāts ar vienvirziena izvilcumu balto darbu tehnikā apkaklē, uzplečos un aprocēs.⁷⁷⁷ Izšuvuma tehnika tikpat vienkārša kā Ziemeļkurzemes tērpā. Kreklu priekšpusē sašprauda ar mazu sudraba saktiņu; saktiņa bija gluda vai arī rotāta ar krāsainiem stikla akmeņtiņiem.

Brunči austi no brūngansarkanām dzijām ar gaišākām šaurām svītrām.⁷⁷⁸ Tie šūti, savilkti vairākas reizes sīkās krokās virs jostas vietas; tiem piešūta svītraina vai puķota ņieburveida augšdaļa. Priekšpusē divu plaukstu platumā brunči nav krokoti, bet atstāti gludi.⁷⁷⁹ Sāds brunču piegriežums, kā jau iepriekšējā nodaļā bija minēts, raksturīgs zviedru tērpiem.⁷⁸⁰ Pāri brunčiem un kreklam vilka jaku, kas šūta no tumši zila vai zaļa vilnas auduma. Jakas krāsa labi saskan ar brunču krāsu. Jaku priekšpusē aizdarināja ar misiņa āķiem, kam virsū uzlodētas gludas un apaļas «cepurītes».

Austas jostas Ventspilī, tāpat kā Kuldīgas novadā, nav pazīstamas; parasti ap vidu likta metāla slenģene.⁷⁸¹

Ventspils novada villaines — vildrānas gandrīz visas ir divkārtnes.⁷⁸² Raksts novietojas vil-

laines galos, dažreiz arī vienā malā; tas veidots no ieaustām svītrām, kuru starpā šūti likloči un t. s. kociņi. Villaines galus rotā krietni plats brūnīmelns vai brūnizaļš apauds ar lielu pušķi noslēgumā. Sarežģītā apaudu tehnika liek domāt, ka tos audušas amatnieces. Villaini sasprauda ar vienu vai divām saktām, ko sprauda vienu virs otras.

Bez baltās villaines — baltvīkāles, dubultvīkāles vēl bija pazīstamas mēlenes ar bronzas rotājumu⁷⁸³ vai arī ar krūmiem stūros, kas bija izšūti ar krāsainiem diegiem. Šīs mēlenes sauca par zilāmu, un tās liecina par lībiešu vai slāvu ietekmi.

Ventspils sievas parasti sedzās ar melnbalti rūtainām villainēm, kuru brūnā apakšmala⁷⁸⁴ atgādina balto villaiņu celu apaudu.

Jaunavu galvas rota — spangu vainags,⁷⁸⁵ bet sievu — divi vai trīs zīda lakati un galvas auti.⁷⁸⁶

Spriežot pēc F. Kruzes zīmējumiem, vīriešu tērps radniecīgs Ziemeļkurzemes tērpiem. Pēc P. Keizerlinga un E. Deršava apraksta Ventspils vīriešu tērps vienāds ar O. Hūna zīmēto Pliņņu ciema vīriešu tērpu (augsta cepure, kreklis sasiets ar baltām aukliņām un baltī svārki bez rotājuma).⁷⁸⁷ Pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja fondos esošajiem materiāliem redzams, ka Ventspils vīriešu svārkiem, tāpat kā Kuldīgas svārkiem, bijuši misiņa āķi.⁷⁸⁸

Alsungas novada tērpā senās tērpu valkāšanas tradīcijas saglabājušās visilgāk.⁷⁸⁹

Alsungas novads aptver Aizputes apriņķa ziemeļu daļu⁷⁹⁰ (6. att., 13). Liekas, ka Alsungas tērpu poliskās īpatnības, kas to atšķir no Kuldīgas un Ventspils tērpiem, nav pārāk senas un to izcelsme saistāma ar Alsungas vēsturi. Alsunga jau 1230. g. dokumentos minēta kā kuršu ciems; 17. gs. sākumā blakus pilij bijis prāvs miests, kas piederējis grāfam Šverinam. Miests, atrazdamies ļoti izdevīgā vietā, strauji uzplauka. Kad grāfs Šverins, savas katoļticīgas sievas polietes pamudināts, pārgāja katoļticībā, tas piespieda arī miesta iedzīvotājus pieņemt šo ticību, nepaklausīgos no miesta padzenot. Rezultātā gandrīz visi tirgotāji un amatnieki miestu atstāja. Grāfs miestā novietoja kļaušu zemniekus un amatniekus.⁷⁹¹ Kad pēc Šverina nāves (1636. g.) viņa atraitne abas Alsungas novada baznīcas nodeva katoļu draudzēm, visa novada zemniekiem bija jāpāriet katoļticībā.⁷⁹² Droši vien, vismaz daļa uz Alsungu pārvietoto kļaušu zemnieku būs bijuši poļi no Šverina sievas dzimtajā dzīvi, šeit pārceldamies uz dzīvi, ievēda jaunas modes jakas, sarkanos brunčus, krāsainiem diegiem izšūtas kreklu aprocēs un smeldzotās apkakles, tāpat arī košās krāsas. Rezultātā Alsungas tērpa atsevišķi apģērba gabali liekas pat pilnīgi vienādi ar poļu apģērba gabaliem.⁷⁹³

Senākie Alsungas kreklī ir ar garām aprocēm, kuras izšūtas ar balinātiem un nebalinātiem linu diegiem, kamēr jaunākajiem krekliem aprocēs ir izšūtas ar violetām, dzeltenām, zaļām un sarkanām dzijām.⁷⁹⁴ Arī Alsungas krekla smeldzotā ap-

88. att. Alsungas vīriešu tērps.

kakle stipri atšķiras no pārējo novadu kreklu apkaklēm, — tā ir stāva un rotāta ar stikla zīlītēm.

Brunčus darināja no koši sarkanas, sīki lāsainas drānas, jo audumam ņemtās dzijas krāsotot nosēja; lāsainumu panāca arī, sašķetinot vienu gaišāku un vienu tumšāku dzijas pavedienu. Vecāko brunču krāsa bija violeta vai violeti sarkana. Brunči šiti līdzīgi Ventspils brunčiem — ar paugstinātu jostas vietu (skat. 37. tab).

Brunču ņiebura daļai pāri vilka melnu īsu jaku, kas bija izšūta ar sarkanām, zaļām un dzeltenām vilnas dzijām. 19. gs. otrajā pusē jaka šūta no sarkanajiem brunčiem radniecīga materiāla.⁷⁹⁵ Šīs jakas ir pilnīgi vienādas ar jakām poļu tautas tērpa kompleksā.⁷⁹⁶

Alsungas novads ir vienīgais Kurzemes novads, kur saglabājušās baltā pamatā ar krāsainām dzijām austas jostas. Dominējošā ir tumši sarkanbrūna un violeta krāsa.⁷⁹⁷ Bez tam Alsungas novadā, tāpat kā Kuldīgas un Ventspils novados, valkātas metāla slēņģenes.

Ipatnēja ir Alsungas novada goda villaine, kas austa lielās rūtīs no sarkanām, dzeltenām, melnām un — mazākā mērā — no zaļām vilnas dzijām.⁷⁹⁸

Vecākas par rūtinajiem villainēm ir baltās izšūtās villaines ar zilizaļu rakstu villaines galos un krāsainām bārkstīm. Bez rūtinais un baltās villaines Alsungas novadā vēl pazīstamas zilās mēlenes ar spirāļu rotājumu, kā arī pavisam baltas vai melni baltas rūtinas villaines. Pēdējās radniecīgas Ventspils novada villainēm.

Jaunavu galvassega, tāpat kā Ventspils un Kuldīgas novados, bija spangu vainags.

Sievas galvā vispirms sēja galvas autu, tam pāri lika cepuri ar krokotu mežģiņu priekšmalu, tad sedza zaļu zīda lakatu, kura galus sasēja virs pieres mazā mezglā, tam pāri lika vēl vienu lakatu, kuru sasēja zem zoda.

Ipatnējas ir arī Alsungas sieviešu zeķes ar košiem sarkandzelteniem rakstiem. Līdzīgas rakstainas zeķes pazīstamas arī igauņiem.⁷⁹⁹

Alsungas novadā kreklu sasprauda ar mazu sudraba vai apzeltītu saktiņu. Arī villaiņu sakta parasti bija apzeltīta, ar lieliem izciļņiem un sarkaniem akmeņiem.

Alsungas novada vīriešu krekli visumā līdzīgi Kuldīgas novada kreklam; tiem bagātīgi vienvirziena izvilkumā rotāta apkakle. Apkakli valkāja neatlocītu, to sasprauda ar saktiņu; virs krekla vīrieši vēl sēja kakla lakatiņu. Bikses lielākoties šūtas baltas ar krietni platiem stilbiem. Bieži vien bikses bagāti krokotas.

Senākie Alsungas novada svārki bijuši balti garie svārki, bet 19. gs. vidū vīrieši staigāja pusgaros melni pelēkos svārkos, t. s. bruslakos; mugurpusē tiem bija bagātas kroku grupas, bet priekšpusē tos aizpogāja ar perlamutra pogām. Pogas šūtas divās rindās. Bruslaku apjoza ar ādas jostu, kas greznota daudzām misiņa sprādzēm.

Ipatnējas ir Alsungas vīriešu galvassegas — melnas ratenes ar nedaudz uz augšu uzliktām malām un paplatu, ne visai augstu dibenu.

Kuldīgas tērps valkāts Kuldīgas apriņķa rietumu daļā (6. att., 14).⁸⁰⁰ Acīm redzot to valkāja arī Turlavas pagastā dzīvojošie kuršu ķoniņi,⁸⁰¹ jo mūsu rīcībā esošie materiāli par ķoniņu apģērbu nekādas būtiskas atšķirības no Kuldīgas tērpiem neparāda. Vienīgi ķoniņi ātrāk sākuši valkāt pirkstās drānas un zīda lakatus, turpretim pie-

griezuma ziņā starpības nav.⁸⁰² Salīdzinot O. Hūna sniegto ķoniņieņu zīmējumu (skat. 12. tab., 3) ar Kurzemes provinces aprakstā ievietoto Kuldīgas sieviešu tērpa iztīrājumu⁸⁰³ un A. Dzērvīša kādu senu Kuldīgas brunču aprakstu,⁸⁰⁴ redzams, ka izdalīt ķoniņus atsevišķi nav nekāda pamata.

Godā krekli Kuldīgā bija grezni rotāti; tos sauca par dižajiem krekliem.⁸⁰⁵ Īpatnēja ir Kuldīgas krekla stāvā apkakle; tā izšūta ar tumši zilām vilnas dzijām. Dažkārt šūtas arī smeldzotās apkakles. Krekla plecu daļā un piedurkņu augšdaļā izšūts balts raksts, aprocēs izšūtas ar tumši ziliem vai baltiem diegiem. Kreklu sasprauda ar vienu vai vairākām sudraba saktiņām; nevelkot ņieburu, zemāk par mazo saktiņu sprauda arī lielo saktu ar zaļiem vai sarkaniem akmeņiem.⁸⁰⁶

Kuldīgas brunči — rinduki, lindraki bija dažādi — svītraini, rūtaini vai vienkāršaini. 19. gs. sākumā valkāti arī melni linu brunči ar paaugstinātu jostas vietu un ņieburveida augšdaļu, tāpat kā Alsungā un Ventspilī.⁸⁰⁷

19. gs. vidū visiecienītākie bija pelēkā pamatā ar krāsainām šķērsvītrām austie brunči, t. s. gulditie brunči; tos šujot, krokas salika četrās grupās.⁸⁰⁸ Vertikāli svītrainos un rūtainos brunčus šuva sīki krokotus un bez ņieburveida augšdaļas.

Kuldīgas ņieburī — borstiķi darināti no balta vilnas auduma ar pagarinātiem priekšpuses stūrišiem, kur novietojās zili dzeltens izšuvums. Ziemā valkātas jakas (kamzoļi); tās bijušas šūtas tāpat kā ņieburī, tikai ar garām piedurknēm.

Parasti, kad novilka ņieburu, brunčus apjoza ar sleņģeni, kas bija darināta no 4—6 metāla plāksnēm un važiņu mugurpusē. Austās jostas Kuldīgas novadā nepazīst.

Kuldīgas novada goda tērpa lielākais greznums bija villaines; tās parasti sedza divas. Apakšā sedza zilo mēleni ar bronzas spirāļu rakstu un piekariņiem apakšējā malā, bet pāri tai — balto villaini ar ieauštiem rakstiem tā, lai būtu redzama mēlenes izrotātā mala.⁸⁰⁹

Baltās villaines — baltvīkāles austas no baltas vilnas dzijas. Villaines varēja būt vienkārtenes vai divkārtenes (t. i., kopā sašūtas divas vienkārtenes). Villaines rotātas ar zili zaļām celos austām bārkstīm un ieaustu greznu rakstu brūnā, sarkanā, tumši zilā, zaļā un dzeltenā krāsā. Celu apaudu noslēdz lieli pušķi katrā malā.⁸¹⁰

Bez šīs greznās baltās villaines pazīstamas arī gluži baltas villaines, kam dažkārt ieausts svītriņu raksts.⁸¹¹

Jaunavu galvas rota vēl līdz 19. gs. 60.—70. gadiem bija spangu vainags. Tas bija darināts no šauras bronzas stīpiņas, kas piestiprināta sarkanas vai zaļas drānas pamatam ar mazām apaļām metāla ripiņām — spangām.⁸¹² Garāku ceļu ejot, vainagam pāri sēja zīda lakatu, bet istabā un pat dejojot lakatu nesēja, tāpēc valkātājai vajadzēja būt ļoti uzmanīgai, lai vainags nenoslīdētu uz pakauša vai uz vienu pusi, jo to uzskatīja par lielu negodu. Novada austrumdaļā valkāti arī

uz cieta papes vai tāss pamata šūtie sarkanas vilnas auduma vainagi, kas bija rotāti ar stikla zili-tēm un smeldzēm. Vainaga mugurpusē piestiprinātas krāsainas zīda lentes.⁸¹³ Laulībām bija speciāli dižie kroņi, kuru augšmala rotāta ar daudziem zariņiem — spurām, šķindelišiem u. c. vizuļiem.⁸¹⁴

Sievas godos galvā sēja divus zīda lakatus un linu auduma sienamo drānu, t. i., galvas autu. 19. gs. sākumā valkātas arī mazas katūna mīces.⁸¹⁵

19. gs. sākumā kājas no ceļiem līdz potītēm notina ar ziliem vilnas autiem, virs tiem kā sievietes, tā vīrieši vilka īsas raibi adītas zeķes. Kājās vilka pastalas, bet vasarā staigāja tikai ar zilajiem autiem — bez zeķēm un pastalām.⁸¹⁶

Vēl 20. gs. sākumā Kuldīgas novadā kāju stilbus līdz ceļiem notina ar autiem un tiem pāri vilka baltas zeķes ar platu krāsainu valni. Vēlākā laikā autus vairs nevalkāja, bet vilka tikai garas baltas vilnas vai diegu zeķes.

Senākais Kuldīgas novada vīriešu goda tērps bijis balts un samērā vienkāršs. Krekli bagātīgi rotāti ar izšuvumu balto darbu tehnikā,⁸¹⁷ pie kam raksti novietojušies katrā pusē krekla krūšu šķelumam. Apkakle bija atlokāma un nedaudz rotāta. 19. gs. sākumā vīriešu krekliem, tāpat kā sieviešu krekliem, bijusi tumši ziliem diegiem izšūta stāvā apkakle.⁸¹⁸

18. gs. vīrieši valkāja garus un pusgarus svārkus, bet 19. gs. — baltus garus svārkus ar krokām mugurpusē un zaļām vai zilām apmalēm. Kā pusgaros kamzoļus, tā garos svārkus aizdarināja ar metāla āķiem tikai daļēji, lai būtu redzama izrakstītā krekla priekšpuse. Līdz mūsu dienām nav saglabājusies neviens no seno kažoku paraugiem, bet, spriežot pēc aprakstiem, tie būs bijuši tādi paši kā Zemgales un Vidzemes kažoki — no baltas aitas ādas ar melnas ādas rotājumu.⁸¹⁹

Pusgaros svārkus valkāja nesajoztus, bet garos svārkus — mēteļi sajoza ar metāla sleņģi.⁸²⁰ 19. gs. otrajā pusē biežāk valkāja platas ādas jostas ar metāla sprādzēm.

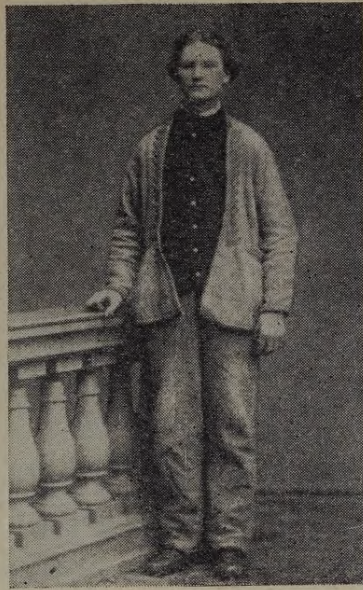
Galvā vīrieši lika Alsungas novadā valkātājam ratenēm līdzīgas platmales, vienīgi ar zemāku un apaļu dibenu.

Svētku bikses (ūzas), tāpat kā viss apģērbs, darinātas no vilnas auduma, bet vasarā pie vilnas svārkjiem valkātas arī linu bikses. Bikses bija aizdarināmas ar klapēm. Bikšu staras bija šauras, un tām virsū vilka īsās zeķes ar ļoti grezniem, košās krāsās adītiem vaļņiem.⁸²¹

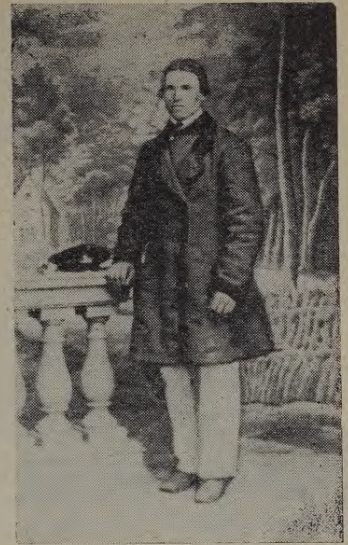
Austrumkurzemes tērps valkāts Kuldīgas, Aizputes un Liepājas apriņķa austrumu daļā un Tukuma apriņķa rietumu daļā (6. att., 15).⁸²² Visradniecīgākie Austrumkurzemes tērpi ir Ziemeļkurzemes tērpiem, vienīgi pirmējo krāsu noskaņā ir spilgtāka, pie kam biežāk sastopams sarkanās un zaļās krāsas salikums, kas norāda uz zināmu lietuvisku noslieci. Nozīmīga vieta šī varianta izveidē ir iedzīvotāju etniskajam sastāvam, jo Austrumkurzemes tērps valkāts teritorijā, kur sa-

1

2

3

stopas kuršu un zemgaļu apdzīvoto teritoriju robežas. Muzeju materiālos samērā maz ir ziņu par šā varianta tērpiem; arī 1960. g. Baltijas ekspedīcijā vairs neizdevās iegūt būtiski jaunus materiālus (skat. 36. tab., 1).

Austrumkurzemes krekli tunikveida ar virsūšūtiem uzplečiem. Krekli izšūti ar baltiem, nelieliem vienvirziena izvilcuma rakstiem, kas radniecīgi ar Ziemeļkurzemes un Vidzemes kreklu rakstiem. 19. gs. otrajā pusē sieviešu kreklu apkakles malai un aprocēm piešūtas tamborētas mežģīnes.

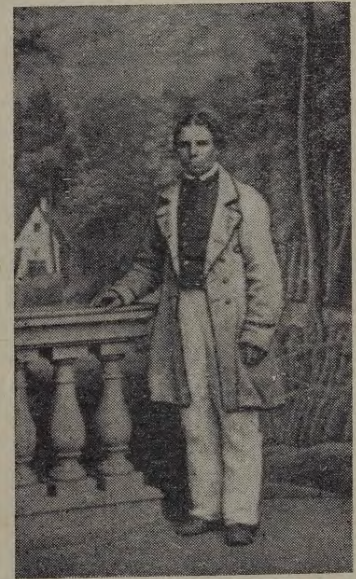
Brunči — rinduki bija svītraini, godiem spilgtās, bet ikdienai — pelēkās krāsās. Rūtainie brunči ieviesušies vēlāk par svītrainajiem.

Pie goda tērpa valkāta jaka vai ņieburns (brunčēli, borste) ar lielu krūšu izgriezumu un sīki krokotū gurnu daļu.⁸²³ Sāds sīks krokojums nekur citur Latvijā nav sastopams, bet ir līdzīgs vienīgi Dienvidkurzemes brunču sīkajam krokojumam. No kaimiņiem zemgaļiem ieviesies paņēmiens jaku aizpogāt ar dzintara vai sudraba pogām.

Jostas pie goda tērpa nevalkāja, bet darba tērpa sajošanai auda šauras prievītes.

Austrumkurzemē, izņemot Kābiles apkārtni, nav saglabājušās grezni izšūtās villaines. Pie goda apģērba sedza rūtainus lielos lakatus — austenes košās krāsās vai baltas villaines — villānes, sedzamās drānas. Neparastas ir Kābiles izšūtās villaines, kas pēc kompozīcijas veida — ar saulīšu motīviem villaines divos apakšējos stūros — atgādina Talsu villaines, vienīgi izšūšanas tehnika ir pavisam cita. Spriežot pēc krāsu toniņiem, kas iegūti, krāsojot ar augu krāsām, un izšūšanas veida, liekas, ka tās ir stipri senas.⁸²⁴

Jaunavu galvas rota pie goda tērpa līdz 19. gs. vidum bijusi plats, uz papes vai tāss pamata šūts sarkana auduma vainags,⁸²⁵ rotāts ar smeldzēm

4

89. att. Dienvidkurzemes vīriešu tērpi:

1, 2, 3 — Liepājas apvidus ap 1869.—70. g.; 4 — Nīca, ap 1869. g. — Fr. Brīvzemnieka uzņēmumi.

un zīlītēm. Liekas, ka tāda lokāla zīļu vainagu izplatība Kurzemē saistāma ar stikla cepļu darbību 17. gs., kur ražoja arī stikla krelles. Sievas galvā lika aubes vai zīda lakatus.⁸²⁶ Bieži uz aubēm (tāpat kā Rietumvidzemē) siets lentveidā salocīts zīda lakats.⁸²⁷

Austrumkurzemē kreklus sasprauda ar sudraba kniepkēniem (kņopēm, kniepkēm) vai arī ar mazām apaļām sudraba saktiņām. Bez grezniem sudraba kniepkēniem bijuši arī vienkārši alvas kniepkēni.⁸²⁸

Austrumkurzemē vīrieši valkāja kreklus ar lielām atlokāmām apkaklēm, kuplām piedurknēm; tās noslēdza «apdūri» — aproces, kuras dažreiz bija izrakstītas. Bikses īsas, ar klapi priekšā un

90. att. Rucavietes (uzņēmums izdarīts Rīgā, 1910. g. dziesmu svētku laikā).

plaukstas platumā zem ceļa sapogātas ar 2 vai 3 pogām. Tās sajoza ar ādas vai pītu jostu un šuva no pelēkas vai zilas drānas, bet gadījās, ka šuva arī no rinduku drānas.⁸²⁹ Laulībām šuva garas bikses.⁸³⁰ Svārki bija šauri, līdz augšai aizpogāti, ar kroku grupām sānos. Svārku garums apmēram 10 cm virs ceļa. Siltākā laikā valkāti kamzoli ar šķēlumu mugurpusē.⁸³¹ Kažoki šūti no balta aitādas ar melnas ādas rotājumu. Dažreiz kažoku rotāja uz spalvaino pusi likta āda.

Par zināmu savdabību jāuzlūko adītās vīriešu cepures, kas Austrumkurzemē valkātas līdz ar parastajām ziemas cepurēm un vasaras platmalēm.

Kājas parasti aptina ar autiem vai arī vilka garās zeķes. No apaviem izplatītākie bija pastaļas vai — jaunākā laikā — zābaki.

Ap kaklu vīrieši lika kakla drāniņu (raibu, kokvilnas, pirktu), saspraužot to ar saktiņu.

Dienvidkurzemes tērps valkāts Liepājas apriņķa rietumu daļā (6. att., 16).⁸³² Nicas, Bārtas, Rucavas un Liepājas apkārtnes tērpu apvienošana vienā tērpu variantā var likties gluži nepamatota kaut vai lielās tērpu krāsu dažādības dēļ. Tomēr pēc mūsu rīcībā esošajiem materiāliem iespējams konstatēt, ka krāsu dažādība dažkārt ir visai jauna gājuma un radusies 19. gs.; izdalot šo tērpu variantu, balstījāties uz senākām tradīcijām, kas liecina par šo apvidu kopību; tāpēc varianta nosaucīšanai vispirām kārtām izmantojām ornamenta principus, izvietojumu, izplatību un, visbeidzot, raksturīgos vīriešu tērpus.⁸³³

Lai gan pagasti atradās cits citam kaimiņos, katrā pagastā valkātajiem tērpiem ir savas īpatnības. Senās ģērbšanās tradīcijas te bija saglabājušās vēl 20. gs. Tomēr tērpiem ir arī kopējas iezīmes, kas ļauj tos visus apvienot vienā tērpu valkāšanas novadā (skat. 38. tab.).

Liepājas apkārtnes zemnieku apģērbs jau

19. gs. sākumā ir atšķiries no Kuldīgas un Ventspils apģērbiem un vairāk līdzinājies kaimiņu lietuviešu — žemaišu apģērbiem.⁸³⁴ Šāda līdzība liecina ne tikai par labām kaimiņu attiecībām, bet arī par to, ka daudzie lietuvieši, pārceļoties uz dzīvi Dienvidkurzemē, atstāja iezīmes vietējos tērpos.

Dienvidkurzemes kreklu muzeju kolekcijās ir visvairāk — vairāki simti, turklāt neviens no tiem pilnībā nekopē otru. Tomēr krekliem visiem raksturīgi lieli, smagi raksti un augu ornamenti. Novada ziemeļaustrumu daļas kreklu raksti tuvāki Austrumkurzemes kreklu rakstiem, tos rotā neliels izvilks.

Īpaši minami Rucavas krekli, kuru daži varianti nav sastopami ne tikai citos Dienvidkurzemes pagastos, bet pat visā Latvijā. Senākie krekli Rucavā bijuši ar piešūtiem uzplečiem — «perepečotie» krekli.⁸³⁵ Uzpleči bijuši grezni rotāti ar ieausto — lesto (ar plato «e») vai griezto rakstu. Uzpleči piešūti krekla stāvam vai nu audu, vai velku virzienā. Krekli ar velku virzienā piešūtiem uzplečiem nekur citur Latvijā vairs nav konstatēti. Ļoti reti sastopama (vēl tikai Lielvārdes apkārtnē) ir Rucavas kreklu grieztā raksta tehnika. Pēc piegriezuma, rotājuma tehnikas un kompozīcijas Rucavas krekli ļoti tuvi Rietumukrainas — Aizkarpatu sieviešu kreklu rotājumam. Šī rotājuma detaļu Ļvovas muzejā ir vairāki simti.⁸³⁶ Liekas, ka nepareizs ir literatūrā sastopamais uzskats, ka Rucavas griezto rakstu tehnika tieši saistāma ar Ziemeļrietumeiropā pazīstamo hardangeru,⁸³⁷ jo pēc Rucavas kreklu grieztā raksta kompozīcijas šis rotājuma veids tuvāks ukraiņu kreklus sastopamajam.⁸³⁸

Rucavas tunikveida krekli bez uzpleča vai ar virsū šūto uzpleci, it īpaši krekli, kuru uzplečus rotā ieausti raksti, līdzīgi pārējiem Kurzemes krekliem. Vienīgi Rucavas krekliem raksturīgs ir krūma rakstu ornamenti un pīto krustdūrienu tehnika.

91. att. «Latviešu jaunava no Nīcas 1896. g.» Daškova Etnogrāfijas muzejam dāvinātā V. Sizova fotouzņēmuma kopija.

19. gs. pirmajā pusē dienvidos no Liepājas valkāti vienkrāsaini, melni vai tumši zili brunči. Nīcā melnajiem brunčiem gar apakšējo malu gājusi plaukstu plata sarkana svītra, kas izrakstīta zaļām, dzeltenām vai arī citādas krāsas dzijām. Zilajiem brunčiem bija gareniski ieaustas krāsainas svītras — zaļas, dzeltenas, bet visbiežāk sarkanas; tos sauca par svēdrainiem jeb strīpajiem brunčiem (skat. 38. tab., 4). Šo brunču apakšmalu noslēdza šaurš sarkans apmetinājums.⁸³⁹ Svītrainie brunči valkāti arī ziemēļos no Liepājas.⁸⁴⁰ Koši sarkanie brunči Nīcā izplatījās tikai 19. gs. 60. gados.⁸⁴¹

Seit valkātās baltās, izšūtās villaines visasieder pie Dienvidkurzemes villaiņu tipa ar smagiem, pamatu klājošiem rakstiem un tikai te raksturīgu valkāšanas veidu uz viena pleca vai rokas. Rucavā valkāja arī rūtainās mārģenes un linu

auduma drābules, skāterus.⁸⁴² Rucavas īpatnējā villaiņu valkāšanas veida pamatā, kā jau iepriekš (48. lpp.) norādīts, ir nešūto brunču kādreizējais valkāšanas veids; zināmā mērā to varbūt noteica arī greznie kreklu plecu raksti, kurus valkātājas negribēja apsegt, lai lielais darbs, kas bija paveikts, rotājot kreklu, netiktu apslēpts.⁸⁴³ Arī Kuldīgā un Alsungā ir ne mazāk grezni kreklu piedurkņu raksti, bet te tos tomēr apsedz ar villaini.

Dienvidkurzemē pie goda tērpa vienmēr valkāti nieburi un jakas, galvenokārt brūnā krāsā.⁸⁴⁴

Jaunavu galvas rota Nīcas un Bārtas pagastos bija plats ziļu vainags, tā nēsāšanai bija nepieciešamas zināmas iemaņas, jo tas viegli krita zemē. Rucavā jaunavas lika galvā kaspines. Pēdējās būs pārnākušas no lietuviešu tautas tērpiem, kur kaspines ir jaunavu valdošā galvas rota.⁸⁴⁵ Novada pārējā daļā vainagi pēc formas ir radniecīgi Nīcas un Bārtas paplatinātajiem vainagiem. Pērkones vainaga pamatu veido plata sudraba brokāta lente, tai pāri augšpusē piestiprinātas sudraba stūdzīņas ar krāsainiem vizulīšiem.⁸⁴⁶ Vaiņodes vainags ir apmēram 15 cm plats, uz augšu paplatināts, tāpat kā Nīcas un Bārtas vainagi. Vainags apšūts ar brokāta lentēm, pa vidu tam iet brūna samta lente.

Sievu cepures valkātas visā Dienvidkurzemē, bet Rucavā vēl 19. gs. bija saglabāties nāmats.

Dienvidkurzemes vīriešu tērpam raksturīgs bagāts rotājums. Krekli tunikveida, ar vai bez uzplečiem, ar grezni rotātām apkaklēm, aprocēm un krūšu šķelumu. Raksturīgi ir krāsaini izšuvumi. Bikses 19. gs. sākumā valkātas īsās,⁸⁴⁷ bet vēlāk garās.

18. gs. Dienvidkurzemē valkāti garie svārki, bet 19. gs. pārsvaru gūst ar greznu izšuvumu rotāti īsie svārki pelēki brūnā krāsā.⁸⁴⁸ Īpatnējs ir Rucavas svārku audums — balināts vai nebalināts linu drellis. Ar bagātu tumši zilo izšuvumu šā novada vīriešu svārki atšķiras no pārējo novadu vīriešu svārkiem.

Dienvidkurzemē vīrieši valkāja baltas zeķes ar koši sarkanos toņos adītiem vaļņiem, kā arī garās pelēkās zeķes.⁸⁴⁹

Pie goda tērpa valkāti arī baltie greznie adītie cimdi, kuriem adījumu tehnikas ziņā līdzīgu nav visā Latvijā.

KULTŪRVĒSTURISKO SAĶARU ATSPUGULOJUMS LATVIEŠU TAUTAS TĒRPĀ

Apģērbs kā materiālās kultūras sastāvdaļa atspoguļo ne vien ģeogrāfiskos, klimatiskos un sociālekonomiskos apstākļus, kādos dzīvo tauta, bet liecina arī par dažādu tautu kultūras sakariem. Tāpēc, aplūkojot kultūras attīstību uz vietas, nedrīkstam ignorēt arī kultūras vērtību aizguvumus. Kultūras vērtību aizgūšana, protams, nav jāsaprot kā migrācijas rezultāts. Šie aizguvumi meklējami katras tautas vēsturē un saistāmi ar tiem cēloņiem, kas tos noteikuši. Apģērbā, bet jo sevišķi apģērba rotājumā, saglabājas ļoti senu tradīciju atblāzma, kuru pamatā ir apģērba darināšanas un vajadzību specifika. Ja apģērbs kā ķermeņa aizsargs pret nelabvēlīgiem klimatiskiem apstākļiem ir saistīts ar sociālekonomisko bāzi, tad turpretim apģērba rotājums ne katrreiz būs tieši saistīts ar to.

Salīdzinot latviešu tautas tērpu ar kaimiņu lietuviešu, igauņu un slāvu tērpiem, vērojama lielā līdzība gan senākās apģērba formās un daļās, gan arī jaunākās tautas tērpa sastāvdaļās. Līdzība latviešu un lietuviešu tautas apģērbā vislabāk novērojama Latvijas un Lietuvas pierobežas rajonos, kur abu tautu kontakts, dabiski, bija ciešāks.

Latviešiem un lietuviešiem kopējs gan apģērba materiāls, piegriezums un apģērba daļas, gan arī krāsu salikums un ornamenta izvietojums. Tiklab latviešu, kā lietuviešu krekls ir tunikveida, ar virsū šūtiem uzplečiem. Minētais krekla piegriezums izplatīts visā Lietuvā, izņemot Klaipēdas novadu, kur sastopams krekls ar piešūtiem uzplečiem. Latvijā turpretim bez tunikveida krekliem ar virsū šūtiem uzplečiem ir arī krekli bez uzplečiem.

Latviešu tunikveida krekls ar virsū šūtiem uzplečiem pēc rotājuma veida un novietojuma tomēr atšķiras no lietuviešu krekla. Lietuviešu sievietes ar spilgti sarkaniem izšuvumiem rotā krekla apkakli, aproces un uzplečus. Latvietes turpretim rotā piedurkņu augšējo daļu balto darbu tehnikā; vienīgi Latgalē, Rucavā un Augšzemē sastopams arī spilgti sarkans izšuvums. Klaipēdas rajonā izplatītais krekla tips, kas atšķiras no latviešu krekliem pēc sava piegriezuma, ir tuvs latviešu tunikveida krekliem bez uzplečiem pēc rotājuma novietojuma veida. Rucavas kreklam ir pat vienāds ornaments ar Klaipēdas kreklu.

Arī brunču audums gan pēc krāsām, gan auduma tehnikas latviešiem un lietuviešiem ir līdzīgs. Abu tautu tērpā plaši izplatīti vertikāli un horizontāli svītrainie, kā arī rūtaini brunči. Vienāds ir arī brunču piegriezums.

Zemgalē vēl 19. gs. sākumā bija izplatīti brunči ar ielasīto rakstu. Šādi audumi raksturīgi arī Lietuvas Zemaitijas daļai, bet tur no šī auduma gatavoti kā brunči, tā arī priekšauti. Zemgalē un Zemaitijā daudz ilgāk saglabājās nešūtie brunči, kamēr pārējā Latvijā tie izzuda jau 18. gs.

Kopīgas iezīmes vērojamas arī jostās. Latviešiem un lietuviešiem raksturīgas ir austās un pītās jostas. Vienīgi Latvijā pītās jostas parasti valkā vīrieši, bet austās — sievietes, turpretim Lietuvā šādas atšķirības nav novērojamas. Latviešu jostām raksturīgā trīsdaļu kompozīcija, kur ornaments neatkārtojas, nav raksturīga iezīme lietuviešu jostām, jo pēdējās parasti atkārtojas viens un tas pats raksts vai arī mainās divi raksta varianti.

Lietuviešu sieviešu apģērba neatņemama sastāvdaļa ir priekšauts, kamēr latviešu sievietes (izņemot Augšzemi) apģērbā tas nav obligātā sastāvdaļa. Spriežot pēc avotiem, arī Vidzemē 18. gs. ir valkāti priekšauti. Tas vedina domāt, ka priekšauts agrāk Latvijas teritorijā valkāts daudz plašāk nekā 19. gs., bet izzudis ātrāk nekā Igaunijā un Lietuvā.

Ķieģur, liekas, ir samērā jauna sieviešu apģērba daļa, kuru valkāja kā Lietuvā, tā Latvijā. Atšķirība bijusi tikai tā, ka latvietes valkāja vienkāršāku (zilu, melnu, sarkanbrūnu) ķieģuru ar raibiem brunčiem (izņemot Rucavas novadu), turpretim lietvietes ķieģurus darināja no krāsainā rotāta auduma, tā ka brunči un ķieģurs ir dažādi ornamentēti.

Lietuviešu un latviešu sieviešu virsjakas atšķiras pēc piegriezuma. Latvietes valkāja īsas jakas, kas stipri līdzīgas ķieģurim, bet lietuviešu jakas bija garas un sniedzās gandrīz līdz ceļiem. Krāsas ziņā tās līdzīgas vīriešu svārkiem.

Tāda sena neatņemama latviešu sievietes apģērba sastāvdaļa kā villaine, kas apģērbā sagla-

bājusies līdz pat 20. gs., nav raksturīga lietuviešu apģērba daļa; Lietuvā villaine sastopama vieni Augštaitijā un Žemaitijā.

Lietuviešu nešūto brunču nosaukums «marginā» Latvijā sastopams tikai Rucavas apkārtnē; turklāt te ar mārģeni apzīmē nevis brunčus, bet gan īpašu villaini. Tomēr jāpiebilst, ka arī dažos Lietuvas rajonos ar «marginu» apzīmē villaini, kuru apliek ar gurniem, bet brīvos galus pārliet pāri kreisajai rokai un piesprauž pie piedurknes ar saktām. Liekas, ka tāds villaines valkāšanas veids saistāms ar nešūto brunču nēsāšanu šajā rajonā.

Tāpat kā Latvijā, arī Lietuvā sievietes galvas rotu noteica nēsātājas vecums un ģimenes stāvoklis. Latviešu jaunavas galvas rota ir auduma vainags, kas izšūts raibām zīlītēm; tikai dažos Latvijas novados (Rucavā un Ziemeļvidzemē) sastopamas zīda un vilnas lentes, bet Ziemeļrietumkurzemē — metāla vainagi.

Lietuviešu jaunavas nēsāja raibas pašastaus vai zīda lentes, sasienot tās visdažādākā veidā. Jāatzīmē, ka Rucavas jaunavas galvas rotas nosaukums kaspine ir analogs lietuviešu vārdam «kaspina», kas apzīmē jebkuru lenti.

Vecākajai latviešu sievas galvassegai — nāmatam — ir daudz kopēja ar lietuviešu galvassegu «noumetas». Šāda veida galvassega raksturīga arī austrumslāviem.

Latvijā nāmats 19. gs. sākumā sastopams Latgalē, Augšzemē un Rucavā. Bez nāmata kā latviešu, tā lietuviešu sievietes valkāja aubes, cepures, kā arī lakatus, ko Latgalē, Rucavā un Augšzemē sauca par skustiem, bet Lietuvā — par skepetiem.

Cimdus un zeķes kā latvietes, tā lietuvietes adīja no vilnas dzijas (ziemai), bet no lina diegiem mežģinādījumā — vasarai. Lietuviešu cimdos pārsvarā ir spilgtie toņi un dominē augu ornamentis; tas pats novērojams Latgalē, Augšzemē un Rucavas apkārtnē.

Senākos materiālus par latviešu un lietuviešu apģērba radniecību dod arheoloģiskais, lingvistiskais un antropoloģiskais materiāls, kas saista augštaišus ar augšzemniekiem, zemgaliešus ar žemaišiem un kurzemniekus ar Klaipēdas novada iedzīvotājiem.⁸⁵⁰ Daudzie kopējie apģērba gabalu nosaukumi; kuru pirmsākumi meklējami kopējā valodā, liecina par to senumu. Sniedzam šādus kopēju apģērba gabalu nosaukumu piemērus:

lietuviešu val.

drabužiai
prijuostė
pirštines
juostos
rinktines juostos
pintines juostos
apavas
vyžos
nuometas
marginė

latviešu val.

drēbes⁸⁵¹
priekšauts
pirstaini
jostas
rakstainās jostas
pītās jostas
apavs
vīzes
nāmats
mārģene

Zemgales un lietuviešu kultūras sakari visciešāk saistīti ar tirdzniecības ceļiem, kas gāja cauri Zemgalei uz Rīgu,⁸⁵² kā arī ar amatnieku speciālistu darbību, jo citādi nav izskaidrojama Zemgales rakstaino brunču un lietuviešu priekšautu audumu līdzība, kas jo sevišķi spilgti izpaužas to senākajos veidos. Noteikt šo radniecības vecumu droši nav iespējams, bet liekas, ka tās sākumi meklējami 17. gs., kad Kurzemes hercogistē strauji uzplauka manufaktūras un no tām arī vietējie amatnieki iemācījās sarežģītāku tehniku. 19. gs. no lietuviešu tērpa Zemgalē sāk izplatīties caurmotā (broderejas) tehnikā izšūtie krekli, kas Lietuvas muzejos (Viļņā, Kauņā) savākti vairākos variantos.

Varbūt ka no Francijas karaļa Luija XVIII galminiekiem, kas Jelgavā cara varasvīru paspārnē meklēja glābiņu no franču tautas dusmām, Zemgales amatnieki noskatījušies sudraba kurpju sprādzes un pagatavoja tās vietējiem pasūtītājiem.⁸⁵³

Lietuviešu un slāvu ietekme vērojama Augšzemes un Dienvidkurzemes apģērbā. Senākie sakari, kas vērojami vēl 19. gs. apģērbos, atspoguļojas it īpaši Rucavas un Klaipēdas apvidus tērpos un skaidrojami ar kursiskajiem elementiem Klaipēdas apgabālā (Kuršu kāpās) un Rucavā. Asimilējušies kurši atstāja savas iezīmes gan Rucavas, gan Klaipēdas apgabala iedzīvotāju apģērbā. Ar to arī izskaidrojama radniecība abu novadu apģērbos.

Nemot vērā valodniecības un arheoloģiskos datus, kā arī antropoloģisko materiālu, samānāma Liepājas apkārtnes seno iedzīvotāju tuvība ar Pomerānijas un Meklenburgas 9.—12. gs. apdzīvotājiem.⁸⁵⁴ Zināmā mērā iespējams izskaidrot arī Rucavas tērpu radniecību ar Rietumukrainas tautas tērpiem. Seno lužiču aizņemtā teritorija Oderas un Vislas baseina ziemeļos sniedzās līdz Baltijas jūrai, bet dienvidos — līdz Karpatu kalnu piekājei.⁸⁵⁵ Radniecība Rucavas un Rietumukrainas tērpos, šķiet, ir tāla atblāzma no senās lužiču kultūras; lužičiem bija cieši sakari ar baltu cilīm, tai skaitā arī ar kuršiem.

Antropoloģijas pētījumi sniedz vēl tālākas ziņas. Tie Liepājas un Ventspils apkārtnes antropoloģiskās īpatnības uzskata par pamatojumu hipotēzei par vendlu slāvisko izcelšanos.⁸⁵⁶ Rodas jautājums, kāpēc īpatnības, kas atspoguļojas antropoloģiskajā materiālā un uzrāda Ventspils un Rucavas novadu līdzību, nav manāmas 18. gs. apģērbā? Liekas, ka izšķirīga nozīme te bijusi novadu atrašanās vietām — ja Ventspils apkārtnē nepārtraukti ir cieši saistīti ar libiešiem, tad Rucava tikpat cieši ir saistīta ar lietuviešiem, bez tam vēl zināms, ka 13.—14. gs. Kurzemes dienvidos ieplūda zemgaļi,⁸⁵⁷ līdz ar to atdalot Ventspili no Rucavas. Arī Latviešu Indriķis min vendlu pārceļšanos uz Vidzemi.⁸⁵⁸ To visu ievērojot, liekas saprotama arī vēlākā atšķirība apģērbā. 17. gs. Ventspils bija nozīmīga osta, un šai laikā tur apmetās daudz kuldīdznieku, kas te atrada no-

darbošanos. Acīm redzot ar to izskaidrojami vienādie elementi Ventpils un Kuldīgas tērpos, lai gan daži apģērba gabali, kā, piemēram, Ventpils brunču audums, ir līdzīgi Rietumukrainas tērpu raksturīgajiem plisēto priekšautu⁸⁵⁹ un zapasku (nešūto brunču) audumiem. Arī viens no Ventpils villaines, t. s. zilāma variantiem ar krūma

un sarkanu apmalojumu pat ir pilnīgi vienādi ar Rucavas brunčiem. Rucavas kreklam izmantotā izšuvumu tehnika — grieztais raksts — ļoti plaši sastopama rietumukraiņu kreklus. Stilizētais dzīvnieku ornaments kreklu izšuvumā, kas, izņemot Rucavu, nav sastopams nevienā citā Latvijas novadā, arī ir zināma slāviska iezīme.

92. att. Igaņu (pa kreisi), latviešu (vidū) un lietuviešu (pa labi) sieviešu tērps 19. gs. vidū.

rakstu stūros atšķiras no pārējām villainēm. Tās rotājuma veids radniecīgs Rietumukrainas un Austrumpolijas tērpu rotājumiem.

Diemžēl, vēl nav iespējams droši apgalvot, kad izveidojusies Rucavas, Klaipēdas apgabala un Rietumukrainas tērpu radniecība, kas saskatāma vēl 19. gs. sākuma apģērbos. Vienāda kreklu piegriezums, rotājuma tehnika, nešūto brunču — mārģenes un Rietumukrainas «zapaskas» krāsu kolorīts un valkāšanas veids liek domāt par zināmu etnisku specifiku. Gorodenkas rajona tumši zilie brunči — spidnica ar zelta brokāta lenti

Īpatnējais villaines valkāšanas veids Rucavas apkaimē norāda, ka te agrāk valkāti nešūtie brunči, kas ir raksturīga sieviešu apģērba sastāvdaļa visām slāvu tautām. Galvassega — nāmats pēc sava veida (un arī nosaukuma) radniecīga ukraiņu namitkai un citām slāvu divieļveidīgām galvassegām.

Gorodenkas krekiem ir piešūts uzplecis, sarkana ielasītā raksta rotājums un ļoti savdabīgs piedurkņu piegriezums trīsstūraina gabala veidā.⁸⁶⁰ Kreklam nav apkakles, bet pie kakla izgriezuma krokās savilktais krekla stāvs un uzplecis rotāts

ar nelielu sarkanu rakstu. Kā piedurkņu īpatnējā forma ar vaļējiem dūrgaliem, tā arī krekla izgriezuma apdarinājums liecina par šā krekla tipa senumu. Rietumukrainā izplatīti vēl arī sīki krokotie — «plisētie» brunči, kuriem, tāpat kā dažiem senākajiem Rucavas un Ventpils brunčiem, priekšējā daļa atstāta gluda, bez krokojuma. Rietumvolīnijā šādi brunči šūti no pelēka vilnas auduma ar sarkanu vai zaļu apmalojumu.

Zināmu radniecību ar Nicu un Bārtu vēl parāda Ļvovas apgabala Sokalas rajona tērpa variants, — tā krekli rotāti ar melnu rakstu krustdūrienu tehnikā, jakas baltas, veltas, ar tumši zila samta un auklu rotājumu tāpat kā Nīcas ņieburam.

Kultūras sakari ar lietuviešiem un slāvu tautām — poļiem, baltkrieviem un krieviem vislabāk atspoguļojas Augšzemes tērpos. Augšzemē — Sēlpilī, Jēkabpilī, Ilūkstē, Subatā u. c. Kurzemes hercogistes laikā nepārtraukti ieplūda poļu, baltkrievu un krievu iedzīvotāji, apmetoties te uz pastāvīgu dzīvi. Tā hercogistes austrumu un dienvidu kaimiņu iedzīvotāju piesaistīšanai Jēkabpilī 17. gs. beigās bija stingri noteikts, ka neviena vācietis nedrīkst apmesties vai iegūt pilsoņu tiesības šai jaunajā pilsētā, to drikstēja darīt tikai krievi, poļi vai lietuvieši. Arī amatpersonas bija poļu un krievu tautības.⁸⁶¹ 1636. g. katoļticībā pārgājušais grāfs Zibergs arī veicināja katoļticīgo poļu, baltkrievu un latgališu ieplūšanu Augšzemē.⁸⁶²

Poļu tērpu ietekme vislabāk novērojama Augšzemes novadā, sevišķi tā centrālajā un rietumu daļā, ko šķērsoja satiksmes ceļi uz Rīgu. J. Broces materiālos ne vienreiz vien minēti poļi, kas tirgojas vai arī strādā Rīgā. Par poļu ietekmi liecina jau teiciens — apsiet galvu poliski, poļu lāstaugi, tāpat arī īpatnējais rotājuma veids — izšujot uz savilktām krokām u. c.

Baltkrievu ietekme vairāk jūtama Augšzemes austrumu daļā. Tā izpaužas krekla piegriezumā (ar piešūtiem uzpleciem) un ieaustā raksta rotājumā (Gāršenes kreklis).

It īpaši latviešu materiālo un garīgo kultūru ietekmējuši krievi. Arī laikā, kad Latvijas teritorija bija poļu un zviedru atkarībā, krievu tautas kultūras ietekme joprojām turpinājās. Kultūras sakari ar krievu tautu bija iespējami pa dažādiem ceļiem. Vispirms jāatzīmē tirdznieciskie sakari. Krievu tirgotāji ar savām precēm tirgojās kā Latgalē, tā arī Vidzemē.⁸⁶³ Krievu ietekme sevišķi pieauga 18. gs., kad Vidzeme ar Rīgu, bet beidzot arī Latgale un Kurzemes hercogiste nonāca krievu impērijas sastāvā. J. Broces materiāli liecina, ka 18. gs. Rīgā var satikt daudzus krievu tirgotājus, ierēdņus, amatniekus un strādniekus. No Rīgas krievu ietekme izplatījās arī lauku apkārtnē.

Krievu tautas ietekmē veidojās arī Latgales tērpu komplekss (sarkanais rotājums krekliem ar virsū šūtiem uzpleciem, ielasītais raksts kreklu rotājumā u. tml.).

Arī 17. gs. uz Latgali pārcēlušies vecticībnieki, neraugoties uz noslēgto dzīves veidu, atstāja savu

ietekmi latviešu tērpā. Šai sakarā minams, ka vecticībnieču ietekmē Latgales sievietes sāka ap galvu siet īsos autus.

Ziemeļlatgales tērpos manāma liela radniecība ar igauņu — setuku un baltkrievu apģērbi (baltie brunči ar nelielu rotājumu apakšmalā, sarkanais ielasītais raksts kreklu rotājumā un galvas auti). Rodas jautājums, kādēļ sakari ar baltkrieviem atspoguļojas tieši Ziemeļlatgales tērpos un nevis Dienvidlatgalē, kas robežojas ar Baltkrieviju? Ziemeļlatgales tērps kopš 18. gs. saglabājies līdz mūsu dienām nemainīts, turpretim Dienvidlatgalē sakarā ar iedzīvotāju plašo peļņās iešanu senais apģērbs, kas droši vien bijis līdzīgs baltkrievu tērpiem, nomainīts daudz agrāk. Dienvidlatgalē spēcīgāk saglabājušies sēliskie elementi, kas līdz ar to šā apvidus tērpu vairāk saista ar Augšzemes nekā ar Ziemeļlatgales tērpiem. Liekas, ka tāpēc arī no starpjostas, kas saista Baltiju ar Krieviju,⁸⁶⁴ apģērbi ziņā izdalās Dienvidlatgales tērps un kļūst saprotama baltkrievu un Ziemeļlatgales tērpu tuvā radniecība.

Līdzība ar igauņu apģērbi vērojama Vidzemes ziemeļu daļā, kas robežojas ar Igauniju. Šī līdzība novērojama arī Kurzemes ziemeļrietumu daļā, kur spilgti izpaužas lībiešu ietekme. No otras puses, igauņu pētnieki konstatē daudz vidzemniecisku iezīmju Dienvidigaunijas tērpos.⁸⁶⁵ Tāpat valodniecības materiāls dod liecību par to, ka igauņiem ir bijusi sava nozīme Vidzemes etniskajā vēsturē. Zināms skaits igauņu pieder pie Vidzemes senajiem iedzīvotājiem. Igaunju ienācēji konstatējami pat līdz mūsu dienām.⁸⁶⁶

Noteikt atšķirību starp lībiskām un igauņiskām iezīmēm, kas saglabājušās latviešu tautas tērpos, ir visai grūti. Apskatot atsevišķas apģērba daļas, konstatējams, ka Kurzemes un Igaunijas tērpus saista senākie apģērbi gabali, turpretim jaunāka gājuma tērpa detaļas — Vidzemes un Igaunijas pierobežas tērpus. Ja Ziemeļvidzemē šis radniecības pamatā ir kopīgi vēsturiskie apstākļi, tad Kurzemē tā saistāma ar lībiešu ietekmi.

Igaunju kreklam, tāpat kā latviešu un lietuviešu kreklam, raksturīgs tunikveida piegriezums. Igaunju kreklis līdzīgs latviešu kreklam arī pēc ornamenta un izšuvuma tehnikas — baltā izšuvuma un spodršuvuma. Vienvirziena izvilkuma tehnika, kas raksturīga Vidzemes un Ziemeļkurzemes krekliem, sastopama arī senākajos igauņu kreklus (Hallistes).

Pēc ziliem diegiem šūtā ornamenta un izšuvuma tehnikas līdzīgi ir Kuldīgas un Igaunijas Jāni apvidus krekli.⁸⁶⁷ Igaunijā Helmes, Reuges un Vastselīnas apkārtnē valkātajiem krekliem līdzīgs pēc piegriezuma un rotājuma ir Ziemeļlatgales kreklis.⁸⁶⁸ Šie krekli rotāti ar sarkaniem diegiem ielasītā rakstā. Tomēr, ja latviešu un igauņu krekli ir līdzīgi pēc ornamenta izvietojuma, tad ne vienmēr pēc tā veida, jo Igaunijā pārsvarā izplatīts augu ornamenti, kamēr latviešu kreklus dominē ģeometriskais raksts.

Ipatnēja igauņu apģērba daļa ir kaisets — īsa blūze, kas nesniedzas līdz jostas vietai, ar garām piedurknēm. Tā rotājums līdzīgs latviešu krekla rotājumam, piemēram, Kihnu kaiseta ornaments līdzīgs Rucavas krekla rotājumam grieztajā rakstā.⁸⁶⁹

Kā pēc krāsu salikuma, tā arī pēc piegriezuma visumā līdzīgi ir latviešu un igauņu brunči. Līdzība sevišķi manāma pierobežas rajonos. Igauņu vienkāršainie brunči ar sarkanām lentēm vai svītrām apakšmalā ir līdzīgi Kurzemes brunčiem. Krasi no latviešu brunčiem atšķiras horizontāli svītrotie Muhu un Sāmsalas brunči.

Pēc krāsām un raksta novietojuma atšķirīgas ir latviešu un igauņu jostas, lai gan tās pagatavotas vienādā tehnikā. Igauņu jostās ne vienmēr ievērota latviešu jostās parastā trīsdalīgā kompozīcija, tomēr ornaments variē visumā tāpat kā latviešu jostām. Igauņu jostu raksturīga iezīme ir tā, ka centrālo ornamentu pārdala kontrastainas krāsas svītra, kas latviešu jostās ir reta parādība (atskaitot Alsungas un Zemgales jostas). Igaunijai pazīstamas arī metāla jostas, bet tās izplatītas tikai atsevišķos Igaunijas rajonos, galvenokārt Igaunijas rietumu daļā un salās. Latvijā metāla jostas pazīstamas ap Ventspili, Kuldīgu, Alsungu. Tātad metāla jostas uzskatāmas par zināmu lībiešu un igauņu iezīmi.

Igauņi vēlāk nekā latvieši sākuši valkāt jakas un ņieburus, kas pēc sava piegriezuma un materiāla līdzīgi latviešu jakām un ņieburiem. Tā kā daudzos Igaunijas rajonos bija izplatīts īsais kaisets, tad šeit jakas un ņieburi izplatījās sevišķi plaši.

Villaines Igaunijā, tāpat kā Lietuvā, 19. gs. vidū vairs nav sastopamas. Senākie igauņu villaiņu varianti pēc sava rotājuma līdzīgi Kurzemes villainēm.⁸⁷⁰ Tas vēlreiz liecina par Kurzemes tērpu ciešo saistību ar igauņu tērpiem. Izzūdot villainēm, apģērba komplektā plaši ieviesās mēteļi un kažoki. Bagātīgi rotātie garie igauņu sieviešu svārki radniecīgi Ziemeļvidzemes vīriešu svārkiem.

Igauņu sieviešu galvas rotas ir daudzveidīgas, kas nekā latviešu. Līdzīgas latviešu sieviešu galvassegām ir tikai igauņu sieviešu ziemas cepures ar iešutu kažokādu un sapāna veida galvas auts. Jāpiezīmē, ka par sapānu igauņi sauc no lentēm darinātu jaunavas galvas rotu. Arī Igaunijas austrumu daļā lietotais sievu galvas auts — «linik» ir līdzīgs Alsungas līgavas rotai linkainim.

Diemžēl, vēl nav iespējams precizēt, kas ir Alsungas un setuku tērpu zināmu radniecības pazīmju pamatā. Jau minētais linkainis, zeķu raksti un arī kāds ļoti sens Alsungas krekls (Liepājas novadpētniecības muzejā) ar stipri pagarinātām un šaurām piedurknēm⁸⁷¹ nenoliedzami parāda šo līdzību. Arī citos setuku ornamentos (adījumu rakstos) jaušama Alsungai raksturīga kompozīcija.⁸⁷² Iespējams, ka radniecīgās iezīmes Alsungas un setuku tērpos runā par labu M. Stepermaņa izvirzītajai hipotēzei, ka lībieši dzīvojuši līdz Peipusa ezeram.⁸⁷³

Igauņu jaunavas parasti nēsāja paplatināta vainaga veida cepures, kam ciets pamats. Šāda veida vainags, tikai daudz vienkāršāks, sastopams arī Kurzēmē. Tā nav nejaušība, jo arī šādas vainagveida cepures izplatītas tieši Igaunijas rietumu daļā un salās. 18. gs. tādas valkātas arī Igaunijas ziemeļaustrumu daļā.⁸⁷⁴

Liekas, ka par ļoti seniem kultūras un etniskiem sakariem liecina jaunavu lentveida vainags no Paistu apkārtnes,⁸⁷⁵ kas pēc savas formas un lentu saišķa mugurpusē atgādina latgaļu 12. gs. šauros auduma vainagus,⁸⁷⁶ kā arī Ziemeļ- un Rietumvidzemes matauklas no 19. gs. Vienīgi pēdējo rotājums ir citāds — tās rotā izšuvumi. Lībiešu elementu ietekmi apstiprina arī antropoloģiskais materiāls⁸⁷⁷ un daži Kurzemes celtnu tipi, kādi sastopami arī Sāmsalā.⁸⁷⁸

Latviešu tautas tērpa izveidē zināma nozīme pieder arī zviedru tautas tērpiem. Agrākos publicējumos šī nozīme bieži vien ir pārspilēta, sevišķi attiecībā uz Vidzemes tērpu kompleksu. «Zviedru laikos» vidzemniekiem nebija tiešas saskares ar zviedru zemniekiem, jo zviedru civiliedzīvotāju Vidzemē bija ļoti maz. Vienīgi Vidzemē ne pārāk plaši izplatītas adītās cepures ar pušķi galā varētu uzskatīt par zviedriskām,⁸⁷⁹ bet tikpat labi tās vidzemnieki varēja būt redzējuši kaimiņiem igauņiem. Kurzemes tērpos zviedru iezīmes varam konstatēt tikai senākos apģērba gabalos — jau minētajā Kuldīgas, Alsungas un Ventspils sarašanās veida brunču piegriezumā un kniepkāna nosaukumā.

Lai gan ilgu gadsimtu latvieši atradās vācu jūgā, latviešu tautas tērpā vācu ietekme gandrīz nav saskatāma. Vācieši Latvijā piederēja pie valdošās šķiras un latviešus uzskatīja par nicināmiem. Vācu muižnieki kā valdošās šķiras pārstāvji dzīvoja savā noslēgtā pasaulē, kas latviešu tautības cilvēkiem bija nepieejama. Vācu tautas tērpu latvieši tikpat kā neredzēja, tāpēc arī latviešu apģērba attīstībā tam nebija kaut cik būtiskas nozīmes.

Bez tam vācieši ar dažādiem aizliegumiem centās latviešus saistīt pie viņu «zemnieku apģērba», jo feodālajā sabiedrībā, kur pastāvēja stingra kārtu atšķirība, valdošā šķira rūpējās par to, lai apģērbs būtu viena no barjerām, kas neļautu pārkāpt kārtu robežas. Apģērbs noderēja arī par pazīšanās zīmi, kas vieglī ļāva atrast un noķert no muižām izbēgušos zemniekus. Par to liecina simtiem sludinājumu, kas meklēja «zemnieku apģērbos» tērpušos izbēgušos zemniekus.

Nobeigumā jāsaka, ka visas minētās kaimiņtautu īpatnības latviešu tautas tērpā, pārnākot diezgan pārveidotā veidā, kļuvušas par tā neatņemamu sastāvdaļu. Tāpēc citu tautu kultūras ietekme konstatējama, tikai sīki analizējot latviešu tautas tērpu. Šāda analīze rādītu tās kopējās iezīmes, kas raksturīgas visām tautām neatkarīgi no to etniskās piederības, kā arī tos elementus, kas kopēju vēsturisku apstākļu ietekmē izveidojušies līdzīgi radniecīgām tautām.

LATVIEŠU TAUTAS TĒRPA IZVEIDE LĪDZ MŪSU DIENĀM

19. gs. otrajā pusē līdz ar kapitālisma strauju attīstību latviešu kultūras dzīvē iestājās jauns periods. Latviešu nacionālā kultūra, tāpat kā visas nacionālās kultūras, kapitālisma apstākļos nebija viengabalaina. Veidojās divas kultūras — tautas, demokrātiskā kultūra un buržuāzijas, reakcionārā — nacionālistiskā kultūra. Līdz ar šķiru cīņas saasināšanos 70.—80. gados latviešu buržuāzija visumā jau bija kļuvusi par reakcionāru spēku, tās centieni un idejas bija zaudējušas progresīvo raksturu. Reakcionārā buržuāzija, kaunoties savu senču — zemnieku, centās sev pielāgot vācu pilsoniskās modes. Tāpēc nereti tā laika presē izskan doma par modes apgērbu negatīvo ietekmi lauku sētās. «Daudzi turīgi saimnieki iznīkst un nokļūst vienīgi tik tamdēļ, ka viņu sievas un meitas par savām «feinām kleitām» vairāk izdod, nekā saimniecības ieņemšana to panes...»⁸⁸⁰ Lauku buržuāzija savus apgērbus pilnīgi darināja pēc pilsētu modes: «...Mums daudzreiz izliekas, it kā mēs nemaz nebūtu uz zemēm, bet atrastumies pilsētā, jo mēs te redzam pēc jaunākās modes smalki gērbušās jaunkundzes, kupraiņu muguru, smalkiem drēbes zābaciņiem, galošām, saulesširmiem un, jā, pat ādas cimdiņiem... Visur dzirdam sūdzoties par grūtiem, trūcīgiem laikiem, bet, mūsu zemnieku «jaunkundzes» apskatot, ir jādama, ka tagad valda bagātība un ka naudas ir pārāk daudz.»⁸⁸¹

Ja 19. gs. pirmajā pusē «pēc apgērba izskata vien jau varēja nospriest, no kura apgabala katrs cilvēks bij», tad «mūsu dienās sāk visur valdīt vienādība un tomēr nepastāvība. Ko vakar visi cienīja, to šodien atkal visi atmet, lai rīt dien atkal varētu griezties pie jauna. Pašu darīto drānu vietā ir stājušies fabriku ražojumi, kurus piedāvā par dārgu naudu apkārt klejojošie tirgotāji vai kuras pārka no pilsētas tirgotājiem. Mūsu dienās sāk vairāk un vairāk valdīt mode, kā apgērba formās, tā arī vielās, iz kurām drēbes gatavo.»⁸⁸²

Pirkto apgērba materiālu iegādē tikai ieguldīta arī liela laukstrādnieku algas daļa, bet apgērba daudzums ievērojami samazinājās: «Agrākos laikos pelnīja meitas par gadu 5 rubļus, un, kad tās tautās gāja, bija tām dažs rublīts ķešā un pilna tīne visādu labu un veselīgu drēbju; bet šinīs lai-

kos sniedzas meitu gada alga līdz 40 un pat vairāk rubļiem, un, ja tām precēšanās gadās, tad jaunajā dzīvē ieved lādi ar pāra plunduriem pildītu, un makā neatrodas ne kapeikas... Kur nu paliek lielā alga un ko gan meitas dara savas vaļas brīžos? Ja tik apskatāmies svētdienās pie baznīcas, kā mūsu meitas ir izpucējušās, tad mums arī ir pilnīgi saprotami, kur viņu rubļi aizritējuši un ko tās garajos ziemas vakaros darījušas.»⁸⁸³

Protams, raksta autors neizprot, ka nominālās darba algas paaugstināšanās izskaidrojama ar lauksaimniecības un citu masu patēriņa preču cenu celšanos. Faktiski reālā darba alga nepaaugstinājās. Budži atklāti izteicās, ka darbaspēku viņi pērk, tāpēc viņiem arī esot tiesības izspiest no laukstrādniekiem, cik vien tas iespējams. Līdz ar to kļūst saprotams, kur palika laukstrādnieču «lielā alga», «vaļas brīži» un «garie ziemas vakari».

Šķiru sabiedrībā attiecībā uz gērbšanos vērojamas divas šķietami pretējas tendences: no vienas puses, tieksme uz diferenciāciju, bet, no otras puses — tieksme uz imitāciju — zināma daļa zemākās šķiras locekļu rauga apgūt augstāko šķiru paņēmienus ārējā dzīves veidā un izskatā, kamēr augstākās šķiras locekļi nopūlas radīt atkal un atkal jaunas atšķirības pazīmes. Tieši šī tendence spieda arī latviešu lauku buržuāziju ar apgērba rādīt savu vietu sabiedrībā, jo atsevišķu apgērba formu valkāšana ar likumu aizliegta netiek.

Sievietei daļēji iesaistoties tiešajā ražošanā — «vīriešu amatos», tāpat arī līdz ar sporta attīstību radās vajadzība pārveidot sieviešu apgērba, lai tas atbilstu dzīves prasībām. 20. gs. 20. gadi ir tas laiks, kad arī Latvijā sievietes beidz valkāt garos un neērtos brunčus, pārāk šaurās oderētās jakas u. c. darbam nepiemērotus apgērba gabalus.

Salīdzinot ar Zemgali un daļēji arī ar Kurzemi, vidzemnieču apgērbi tomēr ilgāk tiek darināti no pašauستا materiāla. No ekspedīcijās iegūtajiem 1000 pašauستا apgērba auduma paraugiem 70% darināti 20. un 30. gados.⁸⁸⁴

Ja 19. gs. beigās vērojams latviešu tautas mākslai raksturīgo rotājumu iznīkšanas process, tad 20. gs. 30. gados sakarā ar plašo tautas mākslas propagandu mājturības un rokdarbu kursus

aizvien biežāk tērpu rotājumos izmantotas tautas mākslas tradīcijas.⁸⁸⁵ Sevišķi bagāti senās rotāšanas tradīcijas uzplauka dažādos adjumos.⁸⁸⁶

Tā kā pilnīgs tradicionālais tautas tērpa komplekts lielākajā Latvijas daļā bija beidzis eksistēt jau 19. gs. 50.—60. gados, bet interese par tautas tērpu kā objektu, ko vajadzētu saglabāt nākamajām paaudzēm, radās daudz vēlāk, tad daudzi vērtīgi materiāli gājuši zudumā.

19. gs. beigās, kad latviešu nacionālā buržuāzija jau bija nostiprinājusies, tika veikti dažādi pasākumi tautas tērpu vākšanā un arī mākslīgā radīšanā.

Lieli nopelni latviešu tautas dzīves, tai skaitā arī apģērbu pētīšanā ir Krievu ģeogrāfijas biedrībai, kā arī Maskavas Dabaszinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrībai. Biedrību darbā, vācot folkloras un etnogrāfijas materiālus, piedalījās arī latviešu buržuāziskās inteliģences pārstāvji (J. Kalējs-Kuzņecovs, J. Sproģis, F. Brīvzemnieks u. c.).

Latviešu etnogrāfisko materiālu vākšanas darbā rosīgi iesaistījās Rīgas Latviešu biedrība un tās Zinību komisija. Pirmie savākie etnogrāfiskie priekšmeti tika demonstrēti Rīgas Latviešu biedrības rīkotajā izstādē 1890. gadā.

Sākot ar 70. gadiem, latviešu buržuāzija savu interešu paušanai arvien plašāk sāka izmantot presi. It īpaši 90. gados presē notiek veseli strīdi jautājumā, kāds ir bijis latviešu tautas tērps.

Par seno latviešu tautas apģērbu pirmo reizi plašāk sāka spriest 1888. g., kad populārākajos buržuāzijas periodiskajos izdevumos — laikrakstos «Balss», «Mājas Viesis» un «Baltijas Vēstnesis» parādījās raksti par to, vai dziedātājiem gaidāmajos (III) dziesmu svētkos «nederētu ierasties tautas svētkos arī tautiskā apģērbā».⁸⁸⁷ Vēlāk šis jautājums tika pārrunāts vēl plašāk. Dažos rakstos tika izteikta doma, ka latviešiem nemaz nesot sava īpaša tautas apģērba, bet tie patapinājuši to no citām tautām, jo, piemēram, dažos Vācijas apgabalos sastopams ļoti līdzīgs apģērbs. Ja arī latviešiem būšot bijis savs īpašs apģērbs, tad zem svežemnieku varas tas būšot pavisam iznīcis.⁸⁸⁸ Kādā citā rakstā izteiktas bažas, ka apģērbs, kas «vergu laikos... piederējās latviešu kārtai», nebūs pietiekami labs «brīvai latvju tautai»,⁸⁸⁹ tāpēc autors ieteic paraugu meklēt lietuviešu varenajā pagātnē, kad tie bijuši pārāki par poļiem. Uzskats, ka latviešu apģērbam vajagot būt vienkāršam un vienmājam, raksta autoram liekas «nepareizs un nedaiļš».

1888. g. februārī Rīgas Latviešu biedrībā tika sasaukta speciāla sapulce, kurā tika apspriests jautājums, kādā mērā un kādā veidā dziedātāju korjiem būtu jā rūpējas par ģērbšanos tautiskos apģērbos un kas tiem būtu jāievēro, lai sekmētu tautas tērpu darināšanu.⁸⁹⁰ Tā kā tautas tērps esot jāšuj tikai svētkiem un tas izmaksāšot samērā dārgi (15—20 rubļu), tad labāk būtu sastādīt speciālu komisiju, kas nodarbotos ar tautas tērpu jautājumu, vāktu materiālus, uz kuru bāzes tad

vēlāk varētu atdarināt tautas tērpus.⁸⁹¹ Citā rakstā ieteikts dziesmu svētkos ierasties pašautās drēbēs, jo, ar «... pirktiem drēbju gabaliem lepojoties, sacensība ir skaidri arīga; lepnākas drēbes pierādīs tikai, ka «lielākam naudas cimdā» pieder pārsvars, turpretī, paliekot pie pašautiem apģērbiem, «naudas cimdā» svars sarūk, kamēr zeltēnes personīgā izveicība un prasme parādās jo gaiši».⁸⁹² Gatavojoties III Vispārējiem dziesmu svētkiem, bija ievēlēta speciāla «tautas apģērbu komiteja».⁸⁹³ Vēl pirms tās nodibināšanas laikrakstā «Dienas Lapa» bija publicēti raksti, kas ieteica pareizus tautas tērpu atdarināšanas principus, proti, vispirms savākt vajadzīgos materiālus un tikai tad domāt par tautas tērpu ieteikšanu dziesmu svētku dalībniekiem.⁸⁹⁴

Komitejas darba gaitā «Dienas Lapa» uzstājās pret mākslīgu «vispārīga tautas tērpa» ieviešanu, ieteicot pašautus apģērbus.⁸⁹⁵ Tomēr «apģērbu komiteja» bija sastādījusi sevišķu «normāl-apģērbu sieviešiem», «apvienojot tanī mūsu senču apģērbu ar tagadējo laiku vajadzībām un garšu».⁸⁹⁶ Šis apģērbs atrada diezgan daudz piekritēju, un liela daļa dziedātāju svētkos bija pušies šādos apģērbos.⁸⁹⁷ Tomēr šim tērpam bija maz kopēja ar tradicionālo tautas tērpu: tas jāuzskata par pirmo mākslīgi radīto «nacionālo tērpu». Pati tautas apģērbu komiteja bija izsacījusies, ka «šis apģērbs vēl nav galīgais, pilnīgi noteiktais un pieņemtais. Viņš tik kā pagaidām, kā paraugam izdots jeb sastādīts. Varbūt, ka pie viņa ar laiku šo to pārgrozīs, ko atmetīs vai ko vēl klāt pieņems, kad būs tuvāk iepazinušies ar mūsu senču apģērbiem.»⁸⁹⁸

Šis pseidotautiskais tērps tomēr saglabājās arī vēl pēc 1896. g. tautas tērpu izstādes, kurā bija gan parādīti arī senie tautas tērpi, līdz pat 20. gs. pirmajiem gadu desmitiem. 20. gs. sākumā bija vēl citi mēģinājumi reformēt tautas tērpu.

4. Gatavojoties IV Dziesmu svētkiem (1895. g.), presē aizvien biežāk parādās raksti, kuros tiek ieteikti jauni «nacionālie tērpi» un skaidri pateikts, ka tos vajag darināt tikai «tām zeltēnēm, kurām vairāk pie rokas», tās tad lai darina «samta piemurus», «zīda priekšautus» un «lakatus», kā arī lielāku daudzumu sudraba saktu.⁸⁹⁹ Skaidrs, ka ar šādiem ieteikumiem reakcionārā buržuāzija gribēja nošķirties no tautas masām. No vienas puses, sludinādama «tautas vienotību» un ar kopēja tautas tērpa darināšanu mēģinot «tautas pašapziņu vairāk modināt», tā tomēr meklēja iespējas radīt atšķirību pelēko baronu un buržuāzijas, no vienas puses, un strādnieku un laukstrādnieku, no otras puses, apģērbā. Tādēļ «Dienas Lapa», kas pareizi izprata, ka cīņa notiek ne tikai pret vācu muižniecību, bet arī pret jauno latviešu buržuāziju, gatavojoties IV Dziesmu svētkiem, rakstīja: «Mūsu mācītiem tautas dēliem, kas dzīvo izkaisīti pa visu plašo Krieviju, vajag šad tad sapulcēties, vajag kopā papriecāties. Un kas gan šim nolūkam noderīgāks nekā šādi svētki, kur sabrauc kopā visa inteliģence un visas pārtikušās dzimtas? Šāda sa-

pulcēšanās atnes labumu arī visai tautai. Un tāpēc es ar prieku apsveikšu Dziesmu svētkus un novēlešu tiem labākās sekmes. Bet tautas svētki viņi nav.»⁹⁰⁰

IV Dziesmu svētkiem reakcionārās buržuāzijas pārstāvji ieteica jaunu «nacionālā tērpa» stilizējumu: nepareizi un burtiski izprazdami gleznainos tautasdziesmas vārdus, tie ieteica pieburus un priekšautus izšūt ar naturāliem ziediem. Liekas, ka šajos stilizējuma mēģinājumos vairāk izpaužas vēlēšanās pielāgot toreiz plaši izplatīto vācu sīkpiļsonisko «jugendstilu» tautas tērpiem.

Tā kā šie stilizējumi bija pilnīgi sveši latviešu tautas mākslai, tie plašāk neieviesās.

V Dziesmu svētki (1910. g.) raksturīgi kā Rīgas Latviešu biedrības politiska demonstrācija un tās atlikušo piekritēju un cienītāju mobilizācija.⁹⁰¹ «Bet, lai vairāk nevainīgu dvēseļu varētu dabūt šai balagāna burzmai līdz, tad bija vajadzīga tās tautiskā izkārtne.»⁹⁰² Šai tautiskai izkārtnei tad arī nodēvēja šie «jugendstilā» izšūtie «nacionālie tērpi», kuros tērpās reakcionārās buržuāzijas pārstāvji. Viņus nemaz neinteresēja Latviešu muzejā izstādītie tradicionālie tautas tērpi.⁹⁰³ Turpretī «Rīgas proletariāts nevarēja «piedalīties» šinīs svētkos. Priekš viņa piedalīšanās šinīs varmāku dzirēs ar predemonstrāciju sarīkošanu un cara izsvilpšanu nozīmētu nest jaunus smagus upurus... Jo par daudz pēdējos gados tecinātas proletāriešu asinis, par daudz ārdītas un putinātas mūsu organizācijas, lai tagad liktu uz spēli mūsu nedaudzos spēkus, kuri patlaban sāk pamazām atkal atžirgt un gatavoties uz jaunām cīņām.»⁹⁰⁴

Buržuāzijas varas gados Latvijas buržuāzija rīkoja dziesmu svētkus, lai saviem ārzemju saimniekiem un visai pasaulei parādītu šķietamu dzīves un kultūras augšupeju «neatkarīgajā» Latvijā. Laikā, kad cietumos smaka brīvības cīnītāji un Komunistiskā partija no pagrīdes vadīja darbaļaužu cīņu, reakcionārā buržuāzija pielika visas pūles, lai dziesmu svētki izdotos ļoti grezni. Dziedātājus uz svētkiem aicināja ierasties tautiskos apģērbos. Piemēram, VI Dziesmu svētku (1926. g.) tērpu sekcija bija izstrādājusi 18 tautisko tērpu paraugus pēc novadiem; tie bija iespiesti atklātnēs un sakārtoti albumos.⁹⁰⁵ Protams, ka šiem mākslinieku zīmētiem nacionāliem tērpiem nebija nekā kopēja ar patieso tautas tērpu, bet tas bija tikai kārtējais mēģinājums radīt modernizētu tautas tērpu. Tā kā gaišā pamatā austos svītrains brunčus un ar zīda diedziņiem austas jostas ražoja fabrikās, tie ieviesās diezgan plaši.

Tādā veidā parādījās modernizēts tautas tērps: gaiši svītroti brunči, melni «sašnorējami» samta pīburi, mazi priekšautiņi ar izšūtiem tautas dziesmu pantiem, pirktām mežģinēm rotāti krekli, samta vainagi ar lecošas saules motīviem, no zīda diegiem austas jostas ar primitīvu kompozīciju. Šis apģērbs tomēr bija guvis diezgan lielu piekrišanu, un VI Dziesmu svētkos liela daļa dziedātāju bija tērpušās šais apģērbos.

Blakus valdošās kļīķes reakcionārajai buržuāziskajai kultūrai, kas kalpoja darbaļaužu apmūkošanai un verdzināšanai, pastāvēja demokrātiskā kultūra. Divu kultūru cīņa izpaudās arī tautas tērpu vākšanas un vākumu izmantošanas darbā. Lai gan buržuāzija, tendenciozi idealizējot pagātnes kultūru, vāca un krāja tikai viskrāšņākos tautas tērpu paraugus, kas vienpusīgi parādīja vienīgi latviešu turīgo zemnieku gērbšanās tradīcijas un apzinīgi neievēroja sociālos momentus, tomēr savāktais bagātais fakts materiāls savu kultūras mantojuma nozīmi nav zaudējis arī šodien. Šo grezno paraugu radītāji galvenokārt bija darba tautas pārstāvji; ja arī daļu no tiem ir radījuši turīgās zemniecības pārstāvji, tad tas noticis vēl tolaik, kad visa latviešu tauta cīnījās pret vācu baronu jūgu un tautas māksla bija aktīvs ierocis šai cīņā. Turpretim visi stilizētie un mākslīgi radītie «nacionālie tērpi» kā buržuāzijas ideoloģijas izpaudums neietilpst kultūras mantojuma vērtīgajā daļā.

Buržuāziskās varas gados valdošā šķira tautas tērpā saskatīja vienīgi tautas mākslas izpausmi un tāpēc izmantoja to reprezentācijas nolūkos. Sakarā ar to latviešu tautas tērpi tika eksponēti starptautiskās tautas mākslas izstādēs Stokholmā, Parīzē u. c. Arī vairākas plašas šī perioda publikācijas etnogrāfijā veltītas latviešu tautas mākslas krāšņākajam izpaudumam — tautiskajam apģērbam vai atsevišķām tā sastāvdaļām. Lai gan šīm publikācijām ir nenoliedzama nozīme kā tautas mākslas popularizētājam, tās tomēr ir vienpusīgas, tendenciozi aizstāv latviešu tautas mākslas konservatīvismu, nesniedz zinātnisku analīzi, novērtējumu un noliedz kultūras sakarus ar tuvākajām kaimiņu tautām — lietuviešiem, igauņiem, krieviem u. c.

Fašistiskās diktatūras gados tautas tērpi tika izmantoti tautas «vienotības demonstrēšanai», lai parādītu strādnieku, fabrikantu, kalpu un budžu «kopējo lietu» Latvijas labā. Tā kā bija jau pietiekami daudz savākto materiālu un plašu publicējumu par tautas tērpiem, tad vairs nenotika tautas tērpu stilizēšana šādā veidā kā agrāk. Visiem spēkiem tika meklēti līdzekļi fašistiskās diktatūras un «vadoņa» kulta attaisnošanai un pamatošanai, tā propagandai un popularizēšanai. Žurnālos parādījās attēli, kas rādīja, kā «vadonis» viesojās «senču kāzās», vakarešanās utt. Šādu sarīkojumu dalībnieces bija tērpušās tautas tērpos, kuru pareizai atdarināšanai tika piešķirta liela nozīme.

Tika pārspilēta arī tautas tērpu nozīme modernā apģērba veidošanā. Šajā laikā tika izdarīti neveiksmīgi mēģinājumi tautas tērpa brunčus darināt no zīda auduma, kas nedeva vajadzīgo kritumu un nebūt nesaderējās ar pārējiem tautas tērpa piederumiem. Nekādus pozitīvus rezultātus nedeva arī 1943. g. Rīgas daiļamatniecības vidusskolā organizētās diskusijas par to, vai pareizi valkāt prievītes kaklasaišu vietā, vai nevajadzētu «ievieš modē» pelēkos garos vīriešu svārkus, vai

driktst ieviest jaunas izžūšanas metodes un tehnikas, ja mūsu senčiem tādas nav bijušas, un vai īsti «tautiski» būs tikai tie modernie sieviešu apģērbi, kuru jostas vieta pēc Alsungas tautas tērpa parauga būs «virs otrās ribas». Šāda arhaizācija un nepareiza tautas tērpu mantojuma izpratne tikai traucēja tērpu dabisko attīstības gaitu.

Lielus zaudējumus tautas tērpu krātuvēm nodarīja nodevīgais fašistiskās Vācijas iebrukums. Lielā Tēvijas kara laikā zaudējumus cieta arī muzeja tautas tērpu kolekcija, jo daudz priekšmetu okupācijas gados noklīduši.

Līdz ar padomju varas nodibināšanos Latvijā no ekspluatācijas un kapitāla jūga atbrīvotā tauta ar nebijušu vērienu iesaistījās kultūras celtniecības darbā, izvirzīdama no sava vidus daudz talantu dažādās mākslas nozarēs. Lielā Leņina vārdi — «Māksla pieder tautai. Ar savām dziļākām saknēm tai jāieaug plašajās darbaļaužu masās. Tai jābūt masām saprotamai un tuvai. Tai jāapvieno šo masu jūtas, domas un griba, jāpaceļ tās. Tai jāaudzina masās mākslinieki un jāattīsta tie»⁹⁰⁶ — bija raduši spēcīgu atbalsi arī latviešu tautā. Kultūras un masu darbā bija iestājies revolucionārs pagrieziena. Partijas un valdības lēmumu par dziesmu svētku rīkošanu 1948. g. tautas masas apsveica ar lielu sajūsmu. Tikai tagad tie kļuva par īstiem tautas svētkiem un tautas tērpu atdarināšanai bija iespējams veikt vajadzīgo nozīmi.

Tāpēc pirmajos pēckara gados Centrālā valsts vēstures muzeja darbinieki uzsāka muzeja fondu kārtošanu, sistematizēšanu un samērā plašas tautas tērpu izstādes sagatavošanu. Izstāde bija veltīta Padomju Latvijas I Dziesmu svētkiem 1948. g. Tanī bija eksponēti 59 tautas tērpu komplekti un vairāki simti atsevišķu tērpu sastāvdaļu.⁹⁰⁷ Pēc rūpīga zinātniska darba 1948. g. muzejs kopā ar Republikānisko Em. Melngaiļa tautas mākslas namu publicēja divas burtnīcas ar Rīgas un Latgales novadu tērpu paraugiem. Em. Melngaiļa Tautas mākslas nama vajadzībām muzejs sagatavoja albumus ar visu Latvijas novadu tērpu paraugiem. Lai pašdarbības kolektīviem, kas strauji organizējās republikas pilsētās un laukos, sniegtu palīdzību tērpu darināšanā, muzeja darbinieki vairākkārt atlasīja labākos brunču audumu paraugus, kurus ieviesa ražošanā tekstilrūpniecībā. Brunču audumi, kas bija austi no vilnas dzijām, ieguva labu kritumu un labi saderējās ar pārējām tērpa sastāvdaļām. Tāpēc, neskatoties uz pēckara grūtībām, liela daļa kolektīvu 1948. g. dziesmu svētkos bija tērpušies pareizi atdarinātos tradicionālos tautas tērpos. 1950. g. Dziesmu svētkos vēl vairāk dziedātāju bija tērpušies šādos tērpos, vienīgi pārāk maz tika ievērota atsevišķo novadu specifika un īpatnības, rezultātā atsevišķu novadu — Rucavas, Rīgas, Bārtas, Ziemeļlatgales un Lielvārdes — tērpi šodien izplatīti visā Latvijā.

Republikas pašdarbības kolektīvos vērojama jaunrades aktivitāte, kas ir viens no spilgtākajiem komunistiskās audzināšanas momentiem, parā-

dīja, ka masu iniciatīvā slēpjas liels spēks un ka pati tauta ir neizsmeļamu garīgu vērtību radītāja un glabātāja. Vairākos koros un deju kolektīvos radās jaunas dejas un dziesmas. Jaunrades dejās izpaudās dzīvesprieks un enerģija, tās atspoguļoja padomju dzīves īstenību. Dabiski, ka tradicionālie tautas tērpi, kas bija radušies un veidojušies citos apstākļos, straujajām deju kustībām un soļiem bija pārāk smagi, tāpēc radās doma tos padarīt vieglākus. Vilnas brunčus sāka šūt īsākus, dažkārt no kokvilnas auduma, kreklus — no kokvilnas un zīda auduma. Pēc Republikāniskā Em. Melngaiļa tautas mākslas nama ierosinājuma māksliniece E. Rubene izstrādāja stilizētu tautas tērpu zīmējumus.⁹⁰⁸ Tā atsevišķos kolektīvos radās villaines ar metāla (skārda) piekariņiem, neharmoniskos toņos austi brunči un butaforiski veidoti izšuvumi. Protams, ka šie jauninājumi plašāk neieviesās. Kolektīvu dalībnieki, kuriem bija šādi tērpi, jutās tajos neērti. 1955. g. Dziesmu svētkos bija patīkami konstatēt, ka šo stilizēto tērpu bija samērā maz.

1960. g. Dziesmu svētkos vairs šādu stilizētu tautas tērpu nebija, un daudzās jaunrades dejas tika dejotas tradicionālajos tautas tērpos. Turpretī darba dejas tika dejotas darba tērpos. Liels nopelns šo stilizēto tērpu izskaušanā bija Centrālā Valsts vēstures muzeja rīkotajām tautas tērpu izstādēm. Piemēram, tautas tērpu izstādi ar 1092 eksponātiem Vēstures muzejs iekārtoja 1958. g., kad republikā gatavojās Padomju Latvijas IV Dziesmu svētkiem. Izstādi ar nolūku organizēja divus gadus pirms Dziesmu svētkiem, lai mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi jau laikus iepazītos ar materiāliem un iespēju pagatavot pēc šiem paraugiem sev svētku tērpus.

Tāpēc arī tik daudz pēc labiem paraugiem atdarinātu tautas tērpu kā 1960. g. Dziesmu svētkos vēl nekad vienkopus nebija redzēts. Līdzās latviešu tautas tērpiem svētku gājienā bija redzami arī citu tautu tērpi.

Padomju Latvijā, tāpat kā visā Padomju Savienībā, senos tautas tērpus ne tikai atdarina, tie noder arī par neizsmeļamu iedvesmas avotu moderno tērpu darināšanā. Ier to, ka arī citas padomju tautas interesē mūsu tautas tērpi, liecina daudzās mākslinieku un zinātnisko līdzstrādnieku ekskursijas, kas apmeklējušas Vēstures muzeju, lai Etnogrāfijas nodaļas fondos fiksētu latviešu tautas tērpus. Tātad tradicionālais latviešu tautas tērps palīdz veidot un attīstīt internacionālas, visām nacionālajām kultūrām kopīgas īpašības un formas, kas pastāv un vēl ilgu laiku pastāvēs kopā ar nacionālajām formām harmoniskā apvienojumā un vienotībā ar tām.

* *
*

Latviešu tautas apģērbs, tāpat kā citu tautu tērpi, ir vērtīgs vēstures avots materiālās kultūras jautājumu pētīšanā un līdz ar valodniecības,

arheoloģijas, vēstures un antropoloģijas datiem dod iespēju dziļāk izprast sarežģītos etnoģenēzes un kultūras sakaru jautājumus. Apģērba attīstība ir cieši saistīta ar ražošanas attīstību un sabiedrības vispārējo kultūras līmeni.

✓ Latviešu tautas tērpā līdz 19. gs. sākumam saglabājušās atsevišķas ļoti senas apģērba daļas: villaines, vainagi, austās jostas, galvas auti, tunikveida krekli un nešūtie brunči, kas iepriekšējos gadsimtos bijuši līdzīgi ar attiecīgajiem apģērba gabaliem kaimiņu — lietuviešu, slāvu tautu un igauņu — tautas tērpā un pierāda senos kultūrvēsturiskos sakarus.

Klaušu saimniecības sairuma posmā atsevišķu novadu latviešu tautas tērps uzrāda atšķirības, kas izpaužas tērpa darināšanas un valkāšanas tradīcijās un liecina par bagāto tautas mākslu. Pētot latviešu tautas tērpa attīstību, iespējams izsekot arī ražošanas spēku attīstības līmenim, tirdznieciskajiem un kultūras sakariem, tādējādi atklājot internacionālo momentu tautas tērpu attīstībā.

Latviešu tautas apģērba attīstības vēsture rāda, ka visā Latvijas teritorijā apģērba pamatelementi saglabājušies vienādi, bet katra novada vai pat pagasta robežās vērojamas variācijas apģērba detaļās.

Jau pirmatnējās kopienas laikā, pastāvot vājiem sakariem, atsevišķu cilšu apvienību apģērbā vērojamas īpatnības. Feodālisma gadsimtos sakarā ar naturālo saimniecības veidu un feodālajiem spaidiem arī latviešu tautas apģērba tālākā attīstība atsevišķos novados noritēja atšķirīgi, sekmējot lielas dažādības izveidošanos zemnieku tērpus.

Neskatoties uz katra sīka tērpu valkāšanas novada atšķirībām, mūsu apskatāmajā laikā (18. gs. beigās — 19. gs. sākums) latviešu tautas tērpus iespējams iedalīt piecos lielos tērpu kompleksos — Vidzemes, Latgales, Augšzemes, Zemgales un Kurzemes. Katram no tiem raksturīgs vairāk vai mazāk vienveidīgs apģērba piegriezums, krāsu zieds un apģērba rotāšanas principi.

Tautas apģērbs šai laikā raksturoja valkātajā — zemnieka sociālo piederību. Kā tautas mākslas objekts tas ir visas zemnieku šķiras raksturotājs, jo šajā laikā zemniecībā manāmi vēl tikai šķiru diferenciācijas sākumi. Latviešu zemniecība

tolaik uzstājās vienota pretstatā valdošajai šķirai. Latviešu zemnieku apģērbs klausu saimniecības sairuma posmā ir apspiests un ekspluatētās zemniecības apģērbs, kas nes labākās tautas daiļrades tradīcijas un atspoguļo sava laika pasaules uzskatu, kultūras specifiku un māksliniecisko gaumi. 19. gs. vidū sakarā ar kapitālisma straujāku attīstību, rūpniecības ražojumu ieviešanos un pilsētas modes ietekmes pastiprināšanos laukos tautas apģērbus pakāpeniski papildināja ar rūpniecības ražojumiem, un beidzot tos nomainīja pēc pilsētas modes šūti apģērbi. Līdz ar kapitālisma attīstību veidojās skaitliski nelielā turīgā latviešu lauku buržuāzija, kas savā kultūrā centās atdarināt vācu muižniecību. Sakarā ar to turīgie zemnieki kā pirmie atteicās arī no pierastajiem tautas tērpiem. Kapitālisma apstākļos, kas veidojās un nostiprinājās buržuāziskā nācija, tautas tērpi tika izmantoti buržuāziskā nacionālisma propagandai, tie kalpoja par buržuāzijas tukšās reprezentēšanās un šovinistiskās aģitācijas ieroci.

Tautas tērps visā pilnībā kā tautas mākslas sastāvdaļa novērtēts sociālistiskajā sabiedrībā. Latviešu tautas tērps kā tautas mākslas sastāvdaļa ietver sevī labākās tradīcijas, kuras attīstās tālāk padomju mākslā, kas ir nacionāla pēc formas un sociālistiska pēc satura. Mūsu dienās latviešu tautas apģērbs guvis citu nozīmību. Lietojot to kā tautas svētku tērpu Dziesmu svētkos, valsts un starptautiskos svētkos un mākslinieciskās pašdarbības priekšnesumos, tautas tērps demonstrē gadsimtos izkoptās latviešu tautas mākslas tradīcijas, to krāšņumu un bagātību.

✓ Gatavojoties Padomju Latvijas Dziesmu svētkiem un ikgadējām rajonu dziesmu dienām, pašdarbības kolektīvi darina tautas tērpus pēc vēsturiski pareiziem tautas tērpu paraugiem.

✓ Latviešu tautas tērps, tāpat kā citu tautu tērpi, ir arī augstvērtīgs mākslas darbs, kurā sakoncentrētas gadsimtiem ilgi krātās estētiskās vērtības. Tautas tērps atspoguļo latviešu sievietes lielo darba mīlestību, izdomas dažādību un skaistuma izpratni, kas vācu feodāļu jūgā nevarēja tik pilnīgi izpausties citās mākslas nozarēs. Tautu kultūras tuvināšanās un bagātināšanās jomā arī komunismā tam būs sava vieta.

BIBLIOGRĀFIJA¹

MARKSISMA-ĻEŅINISMA KLASIĶU DARBI

I

- Markss K. Kapitāls, I—III. Rīgā, 1951.—1953.
Markss K., Engelss F. Darbu izlase, II. Rīgā, 1950.
Маркс К. и Энгельс Ф. Об искусстве, I—II. М., 1957.
Engelss Fr. Ķimenes, privātpašuma un valsts izcelšanās. Rīgā, 1946.
Ļeņins par kultūru un mākslu. Rīgā, 1947.
Ļeņins V. I. Kapitālisma attīstība Krievijā. — Raksti, 3. sēj. Rīgā, 1949.
Marksistiski Ļeņiniskās estētikas pamati. Rīgā, 1961.
Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Rīgā, 1961.

II

HISTORIOGRĀFIJA

- Бирон А. К. Историческая наука в Латвийской ССР после XX съезда КПСС. — Проблемы истории, VI, Рига, 1962.
Buržuāziskie nacionālisti — Latvijas vēstures viltotāji. Rakstu krājums. Rīgā, 1952.
Zeīds T. Senākie valstiskie veidojumi Latvijā latviešu buržuāziskās historiogrāfijas apgaismojumā. Kritisks apcerējums. — Vēstures problēmas, V, Rīgā, 1962.
Зутис Я. Очерки по историографии Латвии, I. Прибалтийско-немецкая историография. Рига, 1949.

III

AVOTI

- Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas tekstiliju un rotaslietu fondi un arhīva materiāli.
Liepājas novadpētniecības muzeja tekstiliju un rotaslietu fondi.
Ventspils novadpētniecības muzeja tekstiliju un rotaslietu fondi.
Madonas novadpētniecības muzeja tekstiliju un rotaslietu fondi.
Jēkabpils novadpētniecības muzeja tekstiliju un rotaslietu fondi.
PSRS Tautu etnogrāfijas muzeja (Ļeņingradā) materiāli. (Daškova muzeja austrum- un rietumslāvu, zviedru un somu kolekcijas.)
Igaunijas PSR ZA Etnogrāfijas muzeja (Tartu) tekstiliju un rotaslietu kolekcijas.
Lietuvas PSR ZA Vēstures un etnogrāfijas muzeja (Viļņā) tekstiliju un rotaslietu kolekcijas un fototēka.
Kauņas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas fondi.

Kauņas Čurļoņa Mākslas muzeja tautas mākslas nodaļas kolekcijas.

Ļvovas Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzeja tekstiliju fondi.

Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora arhīva materiāli.

Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora arhīva materiāli.

Latvijas PSR Centrālā valsts vēstures arhīva 6810. fonds (O. Hūna sakopotie materiāli). Topographisch-statistische Beiträge des Gouvernements Curland (57. l.); Kirchspiele des Tukumschen Kreises (59. l.); Kirchspiele des Goldingenschen Kreises (60. l.); die Kreisstadt Piltten in Curland (61. l.); Kirchspiele des Selburgschen Kreises (62. l.).

Latvijas PSR Centrālā valsts vēstures arhīva pagasta tiesu protokoli: 879. f. — Augstrozes un Dauguļu; 908. f. — Grostonas; 933. f. — Grobiņas; 1034. f. — Kandavas; 1073. f. — Matkules; 1111. f. — Nigrandas; 1118. f. — Embūtes; 1121. f. — Līvberzes; 3331. f. — Rucavas; 3356. f. — Stāmerienas; 5533. f. — Beļavas; 5890. f. — Jaunpiebalgas pagasta tiesa.

Gouvernements-Patente, 1760—1764; 1770—1774; 1775—1780; glabājas Latvijas PSR Centrālajā valsts vēstures arhīvā.

Архив Географического общества СССР:

фонд 11, оп. 1, № 4, Витебская губерния. Динабургский уезд. Осунская волость. Латыши;

фонд 24, оп. 1, № 3, Программа для собирания орнаментов;

разряд 49, оп. 1, № 12, Е. Берг. Этнографические сведения об эстонцах — коренном народе Эстляндской губернии;

разряд 53, оп. 1, № 60, Г. Милевский. Литовцы;

разряд 53, оп. 1, № 75, В. Абрамович. О латышах;

разряд 53, оп. 1, № 79, Сведения об эстах.

Barons Kr. un Vissendorfs H. Latvju Dainas. I, Jelgavā, 1894.; II—VI, Pēterburgā, 1903.—1915.

Brand J. A. Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churland, Liefland, etc. Wesel, 1702.

Brotze J. Chr. Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospective, Münzen, Wappen etc., I—X. (Rokraksts, glabājas Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā.)

Dzērvīši A. un Al. un Sunepška N. Baltie darbi, II. Rīgā, 1935.

Dzērvītis A. un Sunepška N. Baltie darbi, I. Rīgā, 1933.

Dzērvītis A. un Sunepška N. Krāsainie darbi, I. Rīgā, 1934.

Eesti rahvarüete. Album. [Igaunu tautas tērpi. Albums]. Tartu, 1927.

Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Riga, I — 1774; II — 1777; III — 1782.

Igaunu tautas mākslas izstāde [katalogs]. Rīgā, 1933.

Kelch Chr. Liefländische Historia oder kurtze Beschreibung der denkwürdigsten Kriegs- und Friedensgeschichte Ehist-, Lief- und Lettlandes. Revall, 1965.

¹ Periodikā ievietotie raksti bibliogrāfijā nav atspoguļoti.

Kohl J. G. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen ... I—II. Dresden und Leipzig, 1841.
 Kruse Fr. Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands. Dorpat—Leipzig, 1842.
 *Latviešu tautas uzvalki. Latviešu dziesmu svētku biedrības izdevums, Rīga, 1931.
 «Latvju Raksti», I—III. [Rīgā, 1924.—1931].
 «Latvijas Saule» [Rīgā], 1923.—1931.
 Lentilius R. Curlandiae quaedam memorabilia [Sis tas ievēribas cienīgs par Kurzemi]. — Latvijas Universitātes raksti, XI, Rīgā, 1924.
 Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichnis und Glossar. Paderborn, 1876.
 Manninen I. Estnische Handschuhe. Tartu (Dorpat), 1927.
 Мейерберг. Виды и бытовые картины России XVII века. СПб., 1903.
 Merķelis G. Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimtena beigās. Rīgā, 1953.
 «Novadu tēriņi», I—II. Rīgā, 1949.
 Olearius A. Vermehrte neue Beschreibung der Muscovitischen und Persischen Reise ... Schlesswig, 1656.
 Pauly T., de. Description ethnographique des peuples de la Russie. St-Petersbourg, MDCCCLXII.
 Plutte V. Katalogs latviešu etnogrāfiskai izstādei da X arheoloģiskā kongresa laikā Rīgā 1896. [Rīgā, 1896.]
 Sjoegren J. A. Reise nach Livland und Kurland zur genauen Untersuchung der Reste der Liwen und Kreewingen. St. Petersburg, 1847.
 Stāls A. J. K. Broces «Dažādu Vidzemes pieminekļu un skatu krājums». Zīmējumu apraksti un komentāri. Rīgā, [1926].
 Valsts arhīva raksti, IX. Rīgā, 1933.
 Valsts vēstures muzeja krājumi, I un III. Rīgā, 1930.—1931.
 Ziemeļu muzeja izstāde. Katalogs. Rīgā, 1934.
 Ziedru lietišķās mākslas izstāde. Katalogs izstādei. Rīgā, 1934.

IV

PĒTIJUMI

Aboliņa M. Klaušu saimniecība un zemnieku šķiru cīņa Vidzemē XVIII gs. beigās. — Disertācija. Rīgā, 1957.
 Aboliņa M. Vidzemes zemnieku klaušas un nodevas XVIII gs. beigās. — Vēstures problēmas, I, Rīgā, 1957.
 Афанасьевъ-Чужбинский. Быт малорусского крестьянина. — Вестник Императорского Географического Общества, XII, 1855.
 Aizsīls A. Senās kāzas Daugavpils apriņķī. Rīgā, 1941.
 Alsupe A. Audēju arodapmācība Vidzemē kapitālisma periodā. — Latvijas PSR ZA Vēstis, 1959., 4.
 Alsupe A. Audumu veidi Vidzemē (19. gs. otrajā un 20. gs. pirmajā pusē). — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.
 Alsupe A. Lauku audēju darba rīki Vidzemē 19. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, III, Rīgā, 1961.
 Alsupe A. Mājaušana Gulbenes rajona teritorijā. — Arheoloģija un etnogrāfija, IV, Rīgā, 1962.
 Alsupe A. Lauku audēju darinājumi Vidzemē 19. un 20. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.
 Ancītis K. un Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.
 Apelgren-Kivelo H. Finnische Trachten. Helsingfors, 1907.
 Ārends P. Mācītāja A. G. Boses albums. — «Senatne un Māksla», 1940., 2.
 Аристов, Ригельман, Бантышъ-Каменский, Мафанский, Саввантов. Описание старинных русских утварей, одежды, орудия и пр. СПб., 1896.
 Āroni Matiss. Par dzīparu madarāšanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos. — RLB ZK RK, VII, Jelgavā [1892].
 Atlas polskich strojów ludowych (Poļu tautas tērpju atlants). Strój Górali Szczawnickich. Lublin, 1949; Strój szamotulski. Lublin, 1951; Strój krzeczonowski. Poznań, 1952; Strój kurpiowski Puszczy Białej. Poznań, 1952; Strój, dzierzacki. Poznań, 1953; Strój kujawski. Poznań, 1953; Strój

łowicki. Poznań, 1953; Strój piotrkowski. Wrocław, 1954; Strój pszczyński. Wrocław, 1954; Strój spiski. Poznań, 1954; Strój pyrzycki. Wrocław, 1955; Strój rzeszowski. Wrocław, 1955; Strój międzyrzecko-babimojski (lubuski). Wrocław, 1956; Strój opoczyński. Wrocław, 1956; Strój Górali śląskich. Wrocław, 1956; Strój jagórzeń. Wrocław, 1956; Strój sandomierski. Wrocław, 1957.
 Auškāps J. Balināšana un krāsošana latvju daiņās. — LTD, III, Rīgā, 1929.
 Бабенчиков М. В. Народное декоративное искусство Украины. [Москва], 1945.
 Баллод Ф. В. Некоторые материалы по истории латышского племени с IX по XIII столетие. М., 1910.
 Balodis Fr. Latviešu arheoloģija. Rīgā, 1923.
 Balodis Fr. Metāls un metāla rotu lietas senatnē un tautas dziesmu atmiņās — LTD, V, Rīgā, 1930.
 Белицер В. Н. Народная одежда удмуртов. Москва, 1951.
 Белицер В. Н. Методические указания к полевому сбору материалов по народной одежде. — Краткие сообщения Инст. этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, вып. XVIII., 1953.
 Белицер В., Маслова Г. Против антимарксистских извращений в изучении одежды. — «Советская этнография», 1954, 3.
 Березина-Балдырева М. Русское ручное ткачество. М., 1959.
 Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volksstammes ... St. Petersburg, 1892.
 Bielenstein A. Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten, I—II. St. Petersburg—Petrograd, 1907—1918.
 Bielenstein M. Die allettischen Färbmethoden. Riga, 1935.
 Білєчкa В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация. Львов, 1929.
 Болгарское народное творчество. Выставка (каталог). М., 1952.
 Brastiņš E. Latviešu ornamentika. Rīgā, 1923.
 Brastiņš E. Latvju raksta kompozīcija. Rīgā, 1925.
 Czarecka I. Polnische Volkskunst. Warszawa, 1957.
 [Derschau E. G. und Keyserling P. E.]. Beschreibung der Provinz Kurland. Mitau, 1805.
 Dzērvītis A. Jostas un prievītes. — LTD, III, Rīgā, 1929.
 Dzērvītis A. Kā latvju zeltene darinājusi un valkājus vainagu. — LTD, VI, Rīgā, 1930.
 Dzērvītis A. Pūra veltes, ziedi un knipeles. — LTD, IX, Rīgā, 1931.
 Dzērvītis A. Sievu cepures. — LTD, VIII, Rīgā, 1931.
 Dzērvītis A. Kāda Zemgales ligavas galvas sega. — «Senatne un Māksla», 1937., 3.
 Dzērvītis A. Latvju audumu tūkstots gadu vecas tradīcijas. — «Senatne un Māksla», 1938., 2.
 Dzērvītis A. Sena auduma sega no Zaubes pagasta, Rīgas apriņķī. — «Senatne un Māksla», 1939., 4.
 Eesti rahva muuseumi aastaraamat, I. Tartu, 1925.
 Eesti rahvarõivaid. Tallin, 1957.
 Elksnīte E. Gredzens. — LTD, VI, Rīgā, 1930.
 Elksnīte E. Rucavas krekli. — Filoloģijas materiāli, Rīgā, 1933.
 Эстонская народная одежда XIX и начала XX века. Таллин, 1960.
 Etnograafia muuseumi aastaraamat, XVI. Tallin, 1959.
 Гаген-Торн Н. Женская одежда народов Поволжья. Чебоксары, 1960.
 Глемжайте М. Н. Домашняя обработка льна и шерсти в северо-восточных районах Литовской ССР. — Материалы Балтийской этнографо-антропологической экспедиции (1952 г.), М., 1954.
 Glemžaitė M. Lietuvių tautiniai drabužiai. Vilnius, 1955.
 Головацкий Я. О костюмах или народном убранстве русинов. Петроград, 1868.
 Головацкий Я. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и сев.-вост. Венгрии. СПб., 1877.
 Горбачева П. П. К вопросу о происхождении одежды. — «Советская этнография», 1950, 3.

- Grunvalde P. Kā senā zeltene adījusi cimdus un zeķes. — LTD, III, Rīgā, 1929.
- Ģinters V. Rīgā atrastās vēstures laikmeta latviešu rotlietas. — «Senatne un Māksla», 1936., 2.
- Ģinters V. Dažas Zemgales 17.—18. gs. sudraba saktis. — «Senatne un Māksla», 1937., 3.
- Heikel A. O. Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien. Helsingfors, 1909.
- Hurt J. Über die Pleskauer Eesten oder die sogenannten Setukesen. Helsingfors, 1904.
- Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. Rīgā, 1936.
- Iš Lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, I — 1958; II — 1959.
- Jākobsons F. Dzintars mūsu senlietās un tautas dziesmās. — LTD, IV, Rīgā, 1929.
- Janševskis J. Nica. Rīgā, [1928.]
- Jende E. Kā senāk šūdinājuši un rakstījuši krekļus. — LTD, IV, Rīgā, 1929.
- Jenšs J. Kapitālistiskā manufaktūra Vidzemē XVIII gadsimta beigās un XIX gadsimta sākumā. Rīgā, 1951.
- Jenšs J. No Latvijas rūpniecības attīstības vēstures 18. gs. beigās — 1860. g. — Vēstures problēmas, V, Rīgā, 1962.
- Jürgens K. Mana vectēva nostāsti. Rīgā, 1934.
- Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. Rīgā, 1931.
- Karnups A. Kāda 1000 gadu sena tradīcija latviešu rakstos. — «Senatne un Māksla», 1936., 2.
- Karnups A. Likuloks latviešu audumos. — «Senatne un Māksla», 1937., 1.
- Karnups A. Kurzemes tautas tērpi. — «Senatne un Māksla», 1937., 2.
- Karnups A. Senās ziņas par Zemgales tautas tērpu. — «Senatne un Māksla», 1937., 3.
- Kaudzīte M. Vecpiebalga. — Latvijas novadi, Rīgā, [1926].
- Kemps F. Latgalieši. Kultūrvēsturiska skīce. Rīgā, 1910.
- Kivicka E. Aušanas pašmācība. Rīgā, 1934.
- Козаченко А. И. Древнерусская народность — общая этническая база русского, украинского и белорусского народов. — «Советская этнография», 1954, 2.
- Krastiņš J. Latvija straujas kapitālisma attīstības un imperiālisma sākumā. Rīgā, 1948.
- Krauss T. Kā senāk šūdinājuši, pušķojuši un valkājuši cepures. — LTD, IV, Rīgā, 1929.
- Krišjāna Barona atmiņas. Sakārtojusi Līna Barone. Rīgā, 1924.
- Kruse Fr. Ur-Geschichte des Ehnstnischen Volksstammes und der Kaiserlich-Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Ehst- und Curland überhaupt, bis zur Einführung der Christlichen Religion. Moskau, 1846.
- Куртин Б. А. Материальная культура русской мещеры. М., 1926.
- Kundziņš K. Smiltene. Rīgā, [1926].
- Latviešu tautas māksla. I, II. Rīgā, 1961., 1962.
- Latvijas PSR vēsture, I—III. Rīgā, 1953.—1959.
- Лебедева Н. И. Народный быт в верховьях Десны и верховьях Оки. М., 1927.
- Лебедева Н. И. Очередные вопросы изучения прядения и ткачества. М., 1929.
- Лебедева Н. И. Материалы по народному костюму Рязанской губернии. Рязань, 1929.
- Лебедева Н. И. Прядение и ткачество восточных славян в XIX — начале XX в. — Восточно-славянский этнографический сборник. М., 1956.
- Лебедева Н. И. и Маслова Г. С. Русская крестьянская одежда XIX — начала XX века как материал к этнической истории народа. — «Советская этнография», 1956, 4.
- Leinbock F. Die materielle Kultur der Esten. Tartu, 1932.
- Leopoldi H. Mecklenburgische Volkstrachten. I. Leipzig, 1957.
- Lerner Th. Der preussische Lithauer. Danzig, 1744.
- Левин М. Г. и Чебоксаров Н. Н. Хозяйственно-культурные типы и историко-этнографические области. — «Советская этнография», 1955, 4.
- Lietuvių liaudies menas. Audiniai, I, II. Vilnius, 1957, 1962.
- Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai, I. Vilnius, 1958.
- Lücking W. Trachtenleben in Deutschland. I — Schaumburg-Lippe (Berlin, 1958); II — Die Lausitz. Sorbische Trachten (Berlin, 1956); III — Hessen (Berlin, 1959).
- Madernieks J. Ornaments. Raksti, I. Rīgā, 1911.
- Маковский С. Народное Искусство Подкарпатской Руси. Прага, 1925.
- Manninen I. Die Sachkultur Estlands, 1—2. Tartu, 1931.—1932.
- Manninen I. Die Kleidung. — Kansatieteellinen arkisto, 13, Helsinki, 1957.
- [Manteuffel G.] Polnisch-Livland Riga, 1869.
- Manteuffel G. Inilanty Polskie. Poznań, 1879.
- Markov J. Slowakische Volkskleidung der Vergangenheit. Praga, 1956.
- Маслова Г. Выставка «Польское народное искусство и художественные ремесла». — «Советская этнография», 1949, 2.
- Маслова Г. С. Народный орнамент верхневолжских карел. М., 1951.
- Маслова Г. С. Историко-культурные связи русских и украинцев по данным народной одежды. — «Советская этнография», 1954, 2.
- Маслова Г. С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов в XIX — начале XX вв. — Восточнославянский этнографический сборник, М., 1956.
- Материалы Балтийской этнографо-антропологической экспедиции (1952). М., 1954.
- Merkel G. Wannem Imant. Eine lettische Sage. Leipzig, 1802.
- Mierīņa A. Par zemnieku sociālekonomisko stāvokli Kurzemē XIX gs. 60. gados. — Vēstures problēmas, I, Rīgā, 1957.
- Moora A. X. Об историко-этнографических областях Эстонии. — Вопросы этнической истории эстонского народа, Таллин, 1956.
- Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu, 1938.
- Moora H. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. Rīgā, 1952.
- Moora X. A. и A. X. К вопросу об историко-культурных под областях и районах Прибалтики. — «Советская этнография», 1960, 3.
- Народнае і прыкладнае мастацтва Савецкай Беларусі. Мінск, 1958.
- Mützel H. Vom Lendenschurz zur Modetracht. Berlin, [1925].
- Navickis S. Par latviešiem Ilūkstes apriņķī. — RLB ZK RK, XI, 1897.
- Niedre J. Brunči. — LTD, IV, Rīgā, 1929.
- Niedre J. Krustpils apvidus jostas. — Valsts vēsturiskā muzeja krājumi, I, Rīgā, 1930.
- Niedre J. Latviešu cimdī. — Valsts vēsturiskā muzeja krājumi, III, Rīgā, 1931.
- Niedre J. Sievietes apģērbs Latvijas atsevišķos novados. Rīgā, 1931. (Zurn. «Zeltene», 16.—19. nr. ievietotā raksta novilkums atsevišķā brošūrā.)
- Niedre J. I — Villaines; II — Latviešu sievietes galvas segas. Jostas un prievītes; III — Sieviešu svārkī (brunči). — Latvju Raksti, Rīgā, 1946.
- Новоселов Ю. Латыши. [Рига], 1911.
- Новоселов Ю. Русский народный орнамент. Рига, 1928.
- Нукшинский могильник. Рига, 1937.
- Очерки по истории русской деревни X—XIII вв. Под ред. Б. Н. Рыбакова, 1959.
- Paegle Ed. Latviešu tautas māksla. Rīgā, 1935.
- Pāvuliņa K. Krustpils. — «Latvju Raksti», II [Rīgā, b.g.].
- Pāvuliņa K. Cēsaine. — «Latvju Raksti», II [Rīgā, b.g.].
- Pāvuliņa K. Ļaudona. — «Latvju Raksti», II [Rīgā, b.g.].
- Pāvuliņa K. Pušķi un pušķojumi tautas tradīcijās. — LTD, VIII, Rīgā, 1931.
- Peļše R. Ievads mākslas vēsturē. Rīgā, 1946.
- Peļše R. Latviešu un krievu kultūras sakari. Rīgā, 1951.
- Pētersons K. Ģērbs. — RLB ZK RK, XVII, Rīgā, 1914.
- Petri J. Chr. Ehstland und die Ehsten oder historisch-geographisch-statistisches Gemälde von Ehstland, II. Gotha, 1802.

- Писарев С. Н. Древнерусский орнамент с X по XVII в. включительно. СПб., 1903.
- Познанский Б. С. Одежда малороссов. — Труды XII Археологического съезда в Харькове, М., 1905.
- Retzius G. Finnland. Berlin, 1885.
- Рыбаков Б. А. Древние элементы в русском народном творчестве. М., 1948.
- Рихтер Е. К. вопросу об этнической истории сету. — Известия Академии наук Эстонской ССР, т. VII, 1959, 4.
- Рязанская народная вышивка. М., 1959.
- Rūķīts H. Latvju raksti (izšuvumi). Rīgā, 1936.
- Румынское народное искусство. Бухарест, 1955.
- Сборник антропологических и этнографических статей о России и странах ей принадлежащих, II, М., 1873.
- Сементовский А. Этнографический обзор Витебской губернии. СПб., 1872.
- Siliņš M. Alšvanga. — «Latvju Raksti», II [Rīgā, b.g.].
- Skrūzīts M. Seji, Kurzemes augšgala senči. Rīgā, 1889.
- Слава М. К. Крестьянская одежда латышей и орнамент на предметах домашнего убранства (Неретский и Акнистский район Латвийской ССР). — Материалы Балтийской этнографо-антропологической экспедиции (1952 г.). М., 1954.
- Слава М. К. Латышская женская одежда и орнаментация (XVIII—XX вв.). Автореферат диссертации. М., 1955.
- Slava M. Zemnieku apģērbs Valkas rajonā. — Referātu tezes zinātniskajai sesijai, veltītai 1958. g. arheoloģiskiem izrakumiem un etnogrāfiskajai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. Rīgā, 1959.
- Слава М. К. Комплексы женской народной одежды латышей в конце XVIII и первой половине XIX в. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, 1, 1959.
- Slava M. Daži adīto cimdu rotāšanas veidi. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.
- Slava M. Latviešu zemnieku kreklu veidi (18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē). — Arheoloģija un etnogrāfija, III, Rīgā, 1961.
- Slava M. Zemnieku apģērbs Gulbenes rajonā. — Arheoloģija un etnogrāfija, IV, Rīgā, 1962.
- Slava M. Zemnieku apģērbs Vidzemē (18. gs. beigās — 20. gs.). — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.
- Словацкое народное искусство. Братислава, 1953.
- Соболев Н. Н. Очерки по истории украшения тканей. М., 1934.
- Соболев Н. Н. Русский орнамент. М., 1948.
- Sodžiaus Menas, 7—8. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Kaunas, 1939.
- Spekke A. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. [Rīgā, 1934.]
- Стасова В. Русский народный орнамент. СПб., 1872.
- Stepermanis M. Zemnieku piemieri Vidzemē 1750.—1784. Rīgā, 1956.
- Степерманис М. Некоторые итоги последних экспедиций этнографов Академии наук Латвийской ССР в северной Видземе — Etnograafia muuseumi aastaraamat, XVII, Tartu, 1960.
- Straubergs J. Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. — «Senatne un Māksla», 1936., 2.
- Straubergs K. Limbaži un Lēdurga 19. gs. trīsdesmitajos gados. — «Senatne un Māksla», 1936., 4.
- Straubergs J. Senā Rīga un Rīgas ķoniņi. — «Senatne un Māksla», 1936., 4.
- Straubergs J. Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture. Rīgā, 1939.
- Straubergs J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas. — «Senatne un Māksla», 1939., 2.
- Straubergs K. Rīgas vēsture. Rīgā, [b.g.].
- Strods H. Kurzemes kroņa zemnieku klaušas XIX gs. pirmajā pusē. — Vēstures problēmas, III, Rīgā, 1960.
- Strods H. Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apraksts. — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.
- Sudmalis J. Latvju raksti (ornamenti). Rīgā, 1923.
- Sudrabs A. Puķu vainags. — LTD, III, Rīgā, 1929.
- Супински А. К. «Панова» и «вставка» в белорусской женской одежде. — «Советская этнография», 1932, 2.
- Svenne O. Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības. Rīgā, 1923.
- Шмелева М. Н. Народная одежда украинцев Закарпатской области. Автореферат диссертации. М., 1949.
- Smits P. Par seno latviešu apģērba krāsu. — Filologu biedrības raksti, III, Rīgā, 1927.
- Smits P. Kā senāk jaunieši kājas āvuši. — LTD, IV, Rīgā, 1929.
- Smits P. Vērpšana un aušana tautas dziesmās. — LTD, III, Rīgā, 1929.
- Sourek K. Volkskunst in Bildern. Prag, 1956.
- Тараканова С., Терентьева Л., Чебоксаров Н. Некоторые вопросы этногенеза народов Прибалтики. — «Советская этнография», 1956, 2.
- Тараканова С. А. и Терентьева Л. Н. Вопросы этнической истории народов Прибалтики по данным археологии, этнографии и антропологии. М., 1959.
- Taube M. Greznības noliegums Rīgā XVI un XVII gadsimtā. — Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas raksti, I, Rīgā, 1960.
- Tetzner F. Die Slaven in Deutschland. Braunschweig, 1902.
- Tilke M. Osteuropäische Volkstrachten in Schnitt und Farbe. Berlin, 1925.
- Токарев С. А. О культурной общности восточнославянских народов. — «Советская этнография», 1954, 2.
- Токарев С. А. К постановке проблем этногенеза. — «Советская этнография», 1949, 3.
- Толстов С. П. К проблеме аккультурации. — «Этнография», 1930, 1—2.
- Третьяков П. Н. Восточнославянские племена. М., 1953.
- Українські народні вишивки. Київ, 1959.
- Українське народне мистецтво. Тканини та вишивки. Київ, 1960.
- Українське народне мистецтво. Вбрання. Київ, 1961.
- Vāršbergs J. Lini un kaņepes latvju daiņās. — LTD, III, Rīgā, 1929.
- Veilands E. Senais vīriešu apģērbs. — LTD, V, Rīgā, 1930.
- Веймарн Б. В. и Сысоев П. М. Народное декоративное искусство СССР М., 1949.
- Вершинский А. Н. Материалы по истории древнерусских одежд. Старинные наряды и головные уборы Тверской губ. — «Старица», 1913.
- Wiedemann F. J. Die Esteninseln in den lettischen Kirchspielen Marienburg und Schwanenburg. — Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, XIII, 5 (1869).
- Выставка польского народного искусства и художественных ремесел. М., 1948.
- Витов М. В. Антропологическая характеристика населения восточной Прибалтики. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, I, М., 1959.
- Витов М. В., Марк К. Ю., Чебоксаров Н. Н. Этническая антропология восточной Прибалтики, 1, 2. М., 1958, 1959.
- Волков Ф. Украинский народ в его прошлом и настоящем, т. II. Петроград, 1916.
- Volkstrachten in der Tschechoslowakei. [Prag, 1956].
- Волтер Э. Н. Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии, II. СПб., 1890.
- [Volters E.]. Programa tautas gara mantu krājējiem, sastādīta privātdocenta E. Voltera vadībā no dažiem Pēterburgas latviešu studentiem. Jelgavā, 1892.
- Вопросы этнической истории эстонского народа. Таллин, 1956.
- Зариня А. Э. Материалы по одежде древних латгалов. — Тезисы докладов на объединенной конференции по археологии, этнографии и антропологии Прибалтики. М., 1955.
- Зариня А. Э. Одежда латгалов по материалам археологических раскопок последних лет. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, 1, М., 1959.

- Зариня А. Э. Виллайне латгалов VII—XIII в. — «Советская археология», 1960, 3.
- Зариня А. Отражение развития производительных сил и производственных отношений в одежде латгалов VII—XIII вв. Автореферат диссертации. Рига, 1962.
- Зарица А. Латгаļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.
- Zariņš R. Villaine. — LTD, III, Rīgā, 1929.
- Zariņš R. Piebalga. — «Latvju Raksti», II, [Rīgā, b.g.].
- Zeida A. un Zeids T. Amatniecības attīstība Cēsis feodālisma laikmetā. — Vēstures problēmas, IV, Rīgā, 1961.
- Zeids T. Feodālisms Livonijā. Rīgā, 1951.
- Zeids T. Dažas Latvijas lauku amatniecības vēstures problēmas feodālisma laikmetā. — Vēstures problēmas, IV, Rīgā, 1961.
- Zelenin D. Russische (ostslavische) Volkskunde. Berlin und Leipzig, 1927.
- Zemzare D. Valodas liecības par Lejasciema novadu. Rīgā, 1940.
- Zilais [Blaus, Pēteris]. Par dzīparu madarošanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos. (Iz Ērgļu un Liepkalnes draudzes apgabala). — RLB ZK RK, III, Rīgā, 1885.
- Zöllner E. Schweden. Land und Volk. Lindau und Leipzig, 1882.
- Zutis J. Cīņa par agrārām reformām XIX gadsimteņa pirmā pusē. Rīgā, 1945.
- Zutis J. Livonijas karš. Rīgā, 1949.
- Zutis J. Vidzeme kā poļu un zviedru cīņas objekts. Rīgā, 1949.
- Zutis J. Baltijas jautājums XVIII gs. Rīgā, 1951.
- Zutis J. Latvija kļaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802. gadā. Rīgā, 1953.
- Zutis J. Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā (1804.—1819.). Rīgā, 1954.
- Zutis J. Vidzemes un Kurzemes zemnieku brīvīšana XIX gs. 20. gados. Rīgā, 1956.

PARINDES

¹ M. Kozins. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. Rīgā, 1958., 56. lpp.

² Kapitalisma apstākļos jauno, progresīvo tradīciju veidotājs ir pilsētu un lauku proletariāts, bet šā perioda apskats neietilpst monogrāfijas ietvaros.

³ Leņins par kultūru un mākslu. Rīgā, 1947., 329. lpp.

⁴ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Rīgā, 1961., 120. lpp.

⁵ Turpat, 103. lpp.

⁶ Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas fondu signatūra — CVVM.

⁷ Dažas Kurzemes un Austrumvidzemes villaines.

⁸ Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas arhīva materiāli (turpmāk — VM E).

⁹ Izņēmums ir Latgales ekspedīciju materiāli.

¹⁰ Skat. H. Strods. Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apskats. — «Arheoloģija un etnogrāfija», V, Rīgā, 1963., 17. lpp.

¹¹ 24 fotouzņēmumu kopijas glabājas Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora arhīvā (turpmāk — E)

¹² Turpmāk saīsināti — NM.

¹³ Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora materiāli (turpmāk — F). Tā kā bij. Folkloras krātuves darbinieki bieži vien vāca materiālus kopā ar muzeja darbiniekiem, tad daļa uzrakstījumu muzeja arhīvā ir dublēti, sevišķi tas attiecas uz materiāliem par Vidzemi.

¹⁴ Latvijas PSR Centrālais valsts vēstures arhīvs (turpmāk — LCVVA), 879. fonds (f.), Augstrozes un Dauduļu pagasta tiesas protokoli, 1848.—1880. g.; 1118. f., Embūtes pag., 1828.—1892. g.; 5890. f., Jaunpiebalgas pag., 1834.—1880. g.; 1121. f., Līvberzes pag., 1886. g.; 908. f., Grostonas pag., 1830.—1886. g.; 1111. f., Nigrandas pag., 1833.—1885. g.; 1034. f., Kandavas pag., 1825.—1880. g.; 3331. f., Rucavas pag., 1857.—1860. g.; 1073. f., Matkules pag., 1819.—1890. g.; 933. f., Grobiņas pag., 1833.—1890. g.; 5533. f., Beļavas pag., 1890. g.; 3356. f., Stāmerienas pag., 1849.—1900. g.

¹⁵ LCVVA, Gouvernements-Patente, 1760—1764; 1770—1774; 1775—1780.

¹⁶ Rigische Anzeigen von allerhand Sachen, deren Bekanntmachung dem gemeinen Wesen nöthig und nützlich ist, 1761—1852 (turpmāk — Rigische Anzeigen...). Pielikumā ziņas par izbēgušajiem dzimtcilvēkiem.

¹⁷ Valsts arhīva raksti, IX. Rīgā, 1933. — Grobiņas, Griezes un Kalnamuižas draudžu hronikas.

¹⁸ Архив Географического общества СССР, фонд А 36 1/25 (J. A. Segrēna ekspedīcijas materiāli); Ekspedīcijas atskaites materiāli un pētījumi publicēti 1847. g. Skat. J. A. Sjoegren. Reise nach Livland und Kurland zur genaueren Untersuchung der Reste der Liwen und Kreewingen. S.-Petersb., 1847.

¹⁹ Архив Географического общества СССР, фонд 11, оп. 1, № 4.

²⁰ J. Chr. Brotze. Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospecte, Müntzen, Wappen etc., I—X

(turpmāk — J. Chr. Brotze. Monumente...). Rokraksts, glabājas Latvijas PSR ZA Fundamentālas bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā.

²¹ Gegenüberstehende Vorstellung einer Liefländischen Bauerhochzeit ist aus einem grossen Gemälde genommen. Die Gegend, wo die hier zu sehenden Trachten zu finden sind, ist ohne Zweifel Ehstländisch. Die am Tisch verhüllte Weibsperson ist die Braut, die Weibspersonen, welche Mützen oder weisse Tücher um den Kopf gewickelt haben, sind verheyrathet, die andern sind Dirnen; die 2 mit Hämmern in den Händen am Tisch sitzende Bauern geben beym Gesange den Takt durch Schlagen auf den Tisch an; diese Hämmer, an deren Griff einige lose Ringe befind[lich], nennt der Lette Tschaggans (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 9.—10. lpp.).

²² Skat. Эстонская народная одежда, Таллин, 1960; А. Х. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. — Вопросы этнической истории эстонского народа. Таллин, 1956.

²³ L. Schroeder. Die Esten als Bewahrer altindogermanischer Hochzeitbräuche. Dorpat, 1886, 13. lpp.; A. Olearius. Vermehrte neue Beschreibung der Muscovitischen und Persischen Reyse ... Sollesswig, 1656, 108.—109. lpp.; Kr. Barons norāda, ka līgavai kāzās «ietin galvu un ģīmi villainē» (Ergļu draudze; 28. lpp.); «Precībās ved jaunavas ar aizsietām acīm» (Dzērbenes draudze, 38. lpp.); «Brūtei aizsien acis ar biezu lakatu, lai nebēg atpakaļ» (Gulbenes draudze, 53. lpp.) u. tml. Piemēram dažas tautasdziesmas:

Ai dieviņ, ai dieviņ,
Nekaunīga vedekliņa:
Ne pie vārtu nepiebrauca,
Jau actiņas parādīja.

LD 18572 (Ērgļi, Bērzaune,
Aderkaši, Suntaži)

Bez kauniņa, bez kauniņa
Šovakar vedekliņa:
Pirmajā vakarā
Deguntiņu parādīja.

LD 18572, 2 (Sauka, Dzērve,
Suseja, Dignāja)

²⁴ Эстонская народная одежда. 14., 24. att. un 43. lpp.

²⁵ J. Niedre. Brunči. — Latvju tautas dainas, IV, Rīgā, 1929, 442. lpp., 1. att.

²⁶ Эстонская народная одежда. 25., 36., 47. lpp.

²⁷ Topographisch-statistische Beiträge des Gouvernements Curland (LCVVA, 6810. f., 1. apr., 57. l.); Kirchspiele des Selburgschen Kreises (turpat, 62. l.); Kirchspiele des Goldingenschen Kreises (turpat, 60. l.); Kirchspiele des Tukumschen Kreises (turpat, 59. l.); die Kreisstadt Pilten in Curland (turpat, 61. l.).

²⁸ Origināltekstus un to tulkojumus publicējis A. Spekke darbā «Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi» [Rīgā, 1934].

- ²⁹ Laurentius Müller. Septentrionalische Historien (kopš 1595. g. piedzīvojais vairākus izdevumus); Dionysius Fabricius [Vilandas prāvests]. Livonicae Historiae Compendiosa Series. — Scriptorum rerum Livonicarum, II (17. gs. sāk., skat. A. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. 28.—30. lpp.); Dobeles novada ārsta un skolotāja Rozina Lentilija raksts «Curlandiae quaedam memorabilia» (1692.), kas ievietots Latvijas Universitātes rakstu XI sēj. (Rīgā, 1924.); Chr. Kelch. Liefländische Historia etc. Reval, 1695.
- ³⁰ J. A. Brand. Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churland, Liefland etc. Wesel, 1702; skat. 72.—74. un 137.—141. lpp.
- ³¹ A. W. Hupel. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehtland, I—III. Rīgā; I — 1774, II — 1777, III — 1782.
- ³² G. Merķelis. Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimtena beigās. Rīgā, 1953.; t. p. Die Vorzeit Livlands, I, II. Berlin, 1798—1799, 45. lpp.; t. p. Wannem Imant. Leipzig, 1802; skat. darba ievadu.
- ³³ Skat. «Baltische Monatsschrift», XXXIV, 1888, 39., 40. lpp.
- ³⁴ J. Chr. Brandes. Meine Lebensgeschichte, I—III. Berlin, 1799—1800.
- ³⁵ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. Mitau, 1805.
- ³⁶ J. G. Kohl. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen ... I—II. Dresden und Leipzig, 1841.
- ³⁷ Fr. Kruse. Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands. Beilage. C. Dorpat—Leipzig, 1842.
- ³⁸ A. Семеновский. Этнографический обзор Витебской губернии. СПб., 1872.
- ³⁹ Сборник антропологических и этнографических статей о России и странах ей принадлежащих, II. М., 1873.
- ⁴⁰ Programma tautas gara mantu krājējiem, sastādīta privātdocenta E. Voltera vadībā no dažiem Pēterburgas latviešu studentiem. Jelgavā, 1892.
- ⁴¹ Zīmējumi glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā Rīgā.
- ⁴² Kādā apģērbā un rotā lai nākam uz saviem gaidāmiem dīzenajiem tautas svētkiem. — «Balss», 1888., 17.
- ⁴³ Rīgas Latviešu biedrības vīri bija «sākuši domāt uz vispārīgu un priekšzīmīgu tautiska apģērba nodibināšanu priekš latviešu tautas», tādēļ tika sastādīta «Latviešu apģērba komisija», kas izstrādāja «priekšzīmi priekš vispārīga latvju sieviešu apģērba un šo priekšzīmi sevišķā krāsainā zīmējumā likusi nodrukāt uz sevišķas lapiņas līdz ar izskaidrojumu. Mēs ievēlam ik katram, kam tautas apģērba lieta rūp, iegādāt izdoto lapiņu ar vispārīgu latvju sieviešu apģērba priekšzīmi» («Balss», 1888., 17.). Protams, ka šeit propagandētājam «vispārīgam latvju sieviešu apģērbam» nav nekā kopēja ar vēsturiski pareizu latviešu tautas tērpu, bet tas ir (kā rakstā teikts) «pēc tagadējo laiku garšas sakārtots» ar «šņorētiem» ņieburēm, gaišiem brunčiem, ar izšūtām drēbju jostām utt. Pret šādām bezjēdzībām uzstājās progresīvā inteligences daļa, kas ieteica, kamēr nav vēl izpētīts latviešu tautas tērps, labāk to neatdarināt, un pareizi secināja: «ka tautisks apģērbs nav nosakāms, nedz ievēdams» («Dienas Lapa», 1888., 55.).
- ⁴⁴ A. Bielenstein. Die Holzbauten und Holzgeräthe der Letten, I—II. St. Petersburg—Petrograd, 1907—1918.
- ⁴⁵ M. Bielenstein. Die athletischen Färbmethoden. Studien zur id. Altertumskunde. Rīga, 1935.
- ⁴⁶ A. O. Heikel. Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien. Helsingfors, 1909.
- ⁴⁷ Latvju Raksti, I—III. [Rīgā, 1924.—1931.].
- ⁴⁸ E. Pāvuliņa. Krustnāls. — «Latvju Raksti», II, 4.—172. lpp.; Cesvaine. — Turpat, 1.—27. lpp.; Laudona. — Turpat, 1.—39. lpp.; Tirzas draudzes tautiskais apģērbs ap 1850. gadu. — Turpat, 1.—8. lpp.
- ⁴⁹ M. Siliņš. Alšvanga. — «Latvju Raksti», I, 1.—56. lpp.; R. Zariņš. Piebalga. — Turpat, II, 1.—11. lpp. Rakstu kritisku novērtējumu skat. M. K. Степерманис. Развитие этнографической науки в Советской Латвии. — «Советская этнография» (turpmāk — СЭ), 1960, 3, 140.—141. lpp.
- ⁵⁰ Valsts vēsturiskā muzeja krājumi (turpmāk — VVM), I, III. Rīgā, 1930.—1931.
- ⁵¹ M. Siliņš. Ievads. — VVM, I, 7. lpp.
- ⁵² M. Siliņš. Ievads. — VVM, III, 7.—8. lpp.
- ⁵³ Latviešu tautas uzvalki, I—XII. Rīgā, 1931.
- ⁵⁴ Jāpiezīmē, ka šis ir viens no nedaudzajiem folklorista K. Strauberga rakstiem etnogrāfijā.
- ⁵⁵ Latviešu tautas tērpi, 1—4. Rīgā, 1936. Atsevišķās burtņicas kopējā iesējumā saucas «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē».
- ⁵⁶ Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. 5. lpp.
- ⁵⁷ Turpat, 6. lpp.
- ⁵⁸ Novadu tērpi. Jelgavā, 1939. (15 burtņicas.)
- ⁵⁹ P. Smits. Vērpsana un aušana tautas dziesmās. — LTD, III, 1.—24. lpp.; J. Auškāps. Balināšana un krāsošana Latvijā daiņās. — Turpat, 25.—40. lpp.; J. Vārsbergs. Lini un kaņepes latvju daiņās. — Turpat, 41.—54. lpp.; R. Zariņš. Villaine. — Turpat, 107.—116. lpp.; A. Dzērvītis. Jostas un prievītes. — Turpat, 153.—181. lpp.; P. Grunvalde. Kā senā zeltene adījusi cimdus un zeķes. Turpat, 201.—221. lpp.; J. Sudrabs. Puķu vainags. — Turpat, 425.—428. lpp.; P. Smits. Kā senāk jaunieši kājas āvuši. — LTD, IV, 404.—424. lpp.; T. Krauss. Kā senāk šūdinājuši, pušķojuši un valkājuši cepures. — Turpat, 425.—438. lpp.; J. Niedre. Brunči. — Turpat, 439.—450. lpp.; E. Jende. Kā senāk šūdinājuši un rakstījuši kreklus. — Turpat, 451.—472. lpp.; F. Jākobsons. Dzintars mūsu senlietas un tautas dziesmās. — Turpat, 473.—484. lpp.; Fr. Balodis. Metāls un metāla rotu lietas senatnē un tautas dziesmu atmiņās. — LTD, V, 309.—320. lpp.; A. Dzērvītis. Kā latvju zeltene darinājuši un valkājuši vainagu. — LTD, VI, 207.—224. lpp.; E. Elksnīte. Gredzens. — Turpat, 263.—300. lpp.; A. Dzērvītis. Sievu cepures. — LTD, VIII, 327.—344. lpp.; t. p. Pūra veltes, ziedi un kniņepes. — LTD, IX, 11.—35. lpp. u. c.
- ⁶⁰ E. Veilands. Senais vīriešu apģērbs. — LTD, V, 237.—307. lpp.
- ⁶¹ Sai sakarā minami vairāki Ā. Karnupa, K. Pāvuliņas un J. Niedres raksti.
- ⁶² Rakstu autori: P. Smits, J. Niedre, Ž. Ventaskrasts u. c.
- ⁶³ E. Elksnīte. Rucavas krekli. — Filoloģijas materiāli, Rīgā, 1935., 122.—135. lpp.
- ⁶⁴ J. Madernieks. Ornaments, I—IV. Rīgā, 1911.
- ⁶⁵ J. Sudmalis. Latvju raksti (ornamenti). Rīgā, 1923.
- ⁶⁶ E. Brastiņš. Latviešu ornamentika. Rīgā, 1923.; t. p. Latvju raksta kompozīcija. Rīgā, 1925.
- ⁶⁷ Līdzīgu uzskatus autors pauž arī citos savos darbos.
- ⁶⁸ Darbs izdots 1957. gadā Vācijā.
- ⁶⁹ Latviešu nacionālistisko emigrantu raksti faktiski nav nekas cits kā 30. gados publicēto rakstu īsi konспекти.
- ⁷⁰ Skat. Г. Т. Строд. Фальсификация истории Латвии в современной реакционной западногерманской и латышской эмигрантской историографии. — История СССР, 1962, 4, 192. lpp.
- ⁷¹ Piemēram, V. Ģintera rakstā «Latviešu tautas tērps» minēts, ka sievu cepures — aubes ir darinātas pēc svešiem paraugiem, tās gan ieviesās jo dienas, jo vairāk, bet tomēr nesakusa ar tautas tērpiem. Turpretim nedaudz tālāk autors apgalvo, ka sievu cepurēm, vaināgiem un sagšām latviešu sieviešu tautas tērpā arvien bijusi izcila nozīme. Aprakstot 15. gs. Makašēnu pagastā sievietes kāpā atrastu cepuri, autors šai sakarā norāda uz 16. gs. Grasi albumā zīmēto Livonijas sievietes attēlu ar vertikālās joslās rotātu cepuri. Līdzīgas pretrunas sastopamas arī citu materiālu apskatā (par kaspinēm, rotaslietām u. c.).
- ⁷² J. Straubergs. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas. — «Senatne un Māksla», 1939., 2.
- ⁷³ Skat. arī J. Straubergs. Jumpravmuīžas depoziāts un tā īpašnieks. — «Senatne un Māksla», 1939., 1.
- ⁷⁴ Sikāk skat. T. Zeids. Senākie valstiskie veidojumi Latvijā latviešu buržuāziskās historiogrāfijas apgaismojumā. — Vēstures problēmas, V, Rīgā, 1962., 6.—48. lpp.
- ⁷⁵ Pārskatu par padomju laikā notikušajām ekspedīcijām un rakstiem, kuros atspoguļoti šo ekspedīciju vākumi līdz 1956. g., skat. M. Slavas rakstā «Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas etnogrāfu ekspedīcija Gulbenes rajonā 1956.

gadā». (Manuskripts Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora arhīvā.) Par ekspedīcijām Vidzemē skat. minēto H. Strōda rakstu «Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apskats». Par 1961. un 1962. g. ekspedīcijām skat. ZA Vēstis, 1963., 9.—10.

Etnogrāfijas sektora arhīvā 1962. g. sākumā atradās 12 192 vienības par apģērbiem un citām tekstilijām.

⁷⁶ Baltijas kompleksās ekspedīcijas materiāli glabājas PSRS ZA Etnogrāfijas institūtā (Maskavā) un Latvijas PSR ZA Vēstures institūtā Etnogrāfijas sektorā.

⁷⁷ Ekspedīcijās savāktais materiāls tiek publicēts «Baltijas ekspedīciju krājumos», žurnālā «Советская этнография», kā arī rakstu krājumos «Arheoloģija un etnogrāfija».

⁷⁸ «Latvju Raksti», I—III. Rīgā, 1946. J. Niedres apcerējumi: I — Villaines; II — Latviešu sievietes galvas segas. Jostas un prievītes; III — Sieviešu svārkī (brunči). Segas.

⁷⁹ Novadu tērpi, I, II. Rīgā, 1949.

⁸⁰ Latviešu tautas tērpi, 1.—30. (Rīgas, Lielvārdes, Krustpils, Zemgales, Vaiņodes, Abrenes, Alsungas, Kuldīgas, Nicas, Vidzemes vidienes.)

⁸¹ М. К. Слава. Крестьянская одежда латышей и орнамент на предметах домашнего убранства (Неретский и Акнисткий район Латвийской ССР). — Материалы Балтийской этнографо-антропологической экспедиции (1952 г.), М., 1954, 114.—125. lpp.

⁸² М. К. Слава. Комплексы женской народной одежды латышей в конце XVIII и первой половине XIX в. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики. I, М., 1959; М. Слава. Иззвуми. — Латвиеšu radomju lietišķā māksla, Rīgā, 1960.; t. p. Daži adīto cimdņu rotāšanas veidi. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.; t. p. Latvиеšu zemnieku krekļu veidi (18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē). — Arheoloģija un etnogrāfija, III, Rīgā, 1961.; t. p. Zemnieku apģērbs Gulbenes rajonā. — Arheoloģija un etnogrāfija, IV, Rīgā, 1962.; t. p. Zemnieku apģērbs Vidzemē (18. gs. beigās — 20. gs.). — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.

⁸³ А. Зариня. Одежда. — Нукшинский могильник, Рига, 1957, 31.—38. lpp.; t. p. Одежда латгалов по материалам археологических раскопок последних лет. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, I, М., 1959, 510.—552. lpp.; t. p. Виллаине латгалов VII—XIII вв. — «Советская археология» (turpmāk — СА), 1960, 3, 203.—216. lpp.; t. p. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.; t. p. Отражение развития производительных сил и производственных отношений в одежде латгалов VII—XIII вв. Автореферат диссертации. Рига, 1962.

⁸⁴ A. Alsupe. Audēju arodapmacība Vidzemē kapitālisma periodā — Latvijas PSR ZA Vēstis, 1959., 4.; t. p. Audumu veidi Vidzemē (19. gs. otrajā un 20. gs. pirmajā pusē). — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.; t. p. Lauku audēju darba rīki Vidzemē 19. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, III, Rīgā, 1961.; t. p. Mājaušana Gulbenes rajona teritorijā — Arheoloģija un etnogrāfija, IV, Rīgā, 1962.; t. p. Lauku audēju darinājumi Vidzemē 19. un 20. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.

⁸⁵ Л. Н. Терентьева. Колхозное крестьянство Латвии. Историко-этнографическая монография по материалам колхозов Екабпилсского района Латвийской ССР. М., 1960, 66.—77., 160.—167., 290.—298. lpp.

⁸⁶ О. А. Ганцкая, Н. И. Лебедева, Л. Н. Чижикова. Материальная культура русского сельского населения западных областей (во второй половине XIX и начале XX в.). — Материалы и исследования по этнографии русского населения Европейской части СССР. М., 1960.; Н. И. Лебедева. Одежда. — Материалы и исследования по этнографии русского населения Европейской части СССР. М., 1960.

⁸⁷ Н. Моора. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. Rīgā, 1952., 66. lpp.

⁸⁸ Par latgaļu tērpiem pēdējos gados plašus pētījumus veikusi А. Zariņa: А. Э. Зариня. Материалы по одежде древних латгалов. Тезисы докладов на объединенной конференции по археологии, этнографии и антропологии Прибалтики. М., 1955; t. p. Одежда латгалов по материалам археологических раскопок последних лет (turpmāk —

А. Э. Зариня. Одежда латгалов). — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, I, М., 1959; t. p. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.

⁸⁹ Н. Моора. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu, 1938, 574. lpp. Pēc H. Mooras domām aušana Latvijas teritorijā bija pazīstama jau līdz mūsu ēras sākumam (skat. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. 57. lpp.).

⁹⁰ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 511. lpp.
⁹¹ Turpat, 519. lpp.; V. Urtāns. Tiras purva depozi. — Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti, Arheoloģija, Rīgā, 1962., 83. lpp.

⁹² Н. Моора. Pirmatnējā kopienas iekārta. 89. lpp.
⁹³ J. Zutis. Latvijas aizvēstures problēmas. Rīgā, 1948., 22.—23. lpp.; t. p. Agrie viduslaiki Latvijā. Rīgā, 1948., 6. lpp.

⁹⁴ T. Zeids. Feodālisms Livonijā. Rīgā, 1951., 61. lpp.

⁹⁵ А. Zariņa sniedz svarīgus datus par mantisko nevienlīdzību pēc Nukšu kapulauka materiāliem: no 78 sieviešu kapiem 29 kapos bijušas villaines ar bronzas rotājumiem, bet ļoti grezni rotātas villaines bijušas tikai 3 (skat. А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 521. lpp.).

⁹⁶ J. Zutis. Agrie viduslaiki Latvijā. 10.—11. lpp.

⁹⁷ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 518. lpp.

⁹⁸ Ф. В. Баллод. Некоторые материалы по истории латышского племени с IX по XIII столетие. М., 1910, 85. lpp.

⁹⁹ Turpat, 85.—86. lpp.

¹⁰⁰ Tērpa rekonstrukciju skat. krājumā «Latvиеšu tautas tērpi» I. burtnīcā.

¹⁰¹ Ф. В. Баллод. Minētais darbs. 89. lpp.

¹⁰² D. Zelenin. Russische (ostslawische) Volkskunde. Berlin, 1927, 208. lpp.

¹⁰³ Эстонская народная одежда. 15. lpp.

¹⁰⁴ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 520. lpp.; Эстонская народная одежда. 18. lpp.

¹⁰⁵ Sīku villaiņu tipoloģiju un raksturojumu analīzi skat. А. Э. Зариня. Виллаине латгалов VII—XIII в. — СА, 1960, 3.

¹⁰⁶ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 519. lpp.

¹⁰⁷ Turpat, 520. lpp.

¹⁰⁸ Turpat.

¹⁰⁹ А. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gs. 79. lpp.

¹¹⁰ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 518. lpp.

¹¹¹ Turpat.

¹¹² Turpat, 519. lpp.

¹¹³ А. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gs. 92. lpp.

¹¹⁴ Šai laikā pirmās ziņas par galvas autu valkāšanu ir gandrīz no visas Latvijas.

¹¹⁵ Эстонская народная одежда. 16. lpp.

¹¹⁶ Vilandes prāvesta Dionisija Fabricija aprakstā (17. gs. sākums) lasām: «Galvas viņas apsedz ar linu lentām, kas izaustas daudzkrāsainos pavedienos un ar adatu izšūtas» (skat. А. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. 29. lpp.). Tāpat J. Brands savā ceļojuma aprakstā stāsta «Die Weiber aber umbwickeln ihre köpff mit weissem feineren Leinwandt» (J. A. Brand. Minētais darbs. 73.—74. lpp.).

¹¹⁷ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 521. lpp.

¹¹⁸ V. Urtāns. Tiras purva depozi. 91. lpp.

¹¹⁹ А. Э. Зариня. Одежда латгалов. 520., 521. lpp.

¹²⁰ Ф. В. Баллод. Minētais darbs. 97. lpp.

¹²¹ T. Zeids. Feodālisms Livonijā. 63. lpp.

¹²² K. Straziņš. Latvиеšu sociālistiskā nācija. Rīgā, 1961., 15. lpp.

¹²³ 12. gs. beigās par Livoniju dēvēja tikai lībiešu apdzīvoto teritoriju. Ar 13. gs. pirmo ceturksni šo nosaukumu sāka lietot plašākā nozīmē, un viduslaikos par Livoniju parasti sauca visu vācu iebrucējiem pakļauto Latvijas un Igaunijas teritoriju (Latvijas PSR vēsture, I. 88. lpp.).

¹²⁴ T. Zeids. Feodālisms Livonijā. 81. lpp.

¹²⁵ Turpat.

¹²⁶ Skat. А. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi.

¹²⁷ Sīkāk šos zīmējumus no latviešu apģērba vēstures viedokļa analizējis Ā. Karnups savā rakstā «Latviešu tērps pēdējos 350 gados» (skat. krāj. «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē», 101.—106. lpp.).

¹²⁸ V. Urtāns. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.—17. gs.). — Arheoloģija un etnogrāfija, IV, Rīgā, 1962., 17. lpp.

¹²⁹ T. Zeids. Feodālisms Livonijā. 131. lpp.

¹³⁰ K. Straubergs. Liecības par latviešu tērpa attīstību vēsturiskos laikos. — Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē, 96. lpp.

¹³¹ G. Merķelis. Latvieši ... 21. lpp.

¹³² R. Lentilius. Curlandiae quaedam memorabilia. 3.—73. lpp.; J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 55. lpp.; J. G. Kohl. Minētais darbs. S. Navickis. Par latviešiem Ilūkstes apriņķī. — RLB ZK RK. XI, 67. lpp.

¹³³ Krieviņi bija Livonijas ordeņa karagūstekļi, kurus 1445. g. pēc ordeņa karapulku ieburkuma Novgorodas votu zemē novietoja Latvijā, Bauskas apkaimē. Literatūrā krieviņus pirmais piemin P. Einhorn (1636.—1643.), kas atzīmē arī, ka krieviņi savā starpā sarunājušies igauņiski. Pamatīgākus pētījumus par krieviņiem izdarījis J. Videmans (1871.), secinot, ka valodas ziņā krieviņi vistuvāki votiem (vodiem), kas dzīvoja Pēterhofas un Jamburgas apriņķos. 1805. g. krieviņu aprakstu sniedz P. Keizerlings un E. Deršaus. Pilnīgāku krieviņu apģērba aprakstu ar Pecolda zīmējumiem devis J. A. Segrēns (1846.); skat. arī Latviešu konversācijas vārdnīcas (1.—21., 1928.—1940.) IX sēj., 18339.—18340. sl.

¹³⁴ M. Aboliņa. Vidzemes zemnieku kļaušas un nodevas XVIII gadsimta beigās. — Vēstures problēmas, I, Rīgā, 1957., 87. lpp.; M. Stepermanis. Zemnieku nemieri Vidzemē 1750.—1784. Rīgā, 1956., 95.—100. lpp.; Z. Karlsons. Lielais mēris Kurzemē (1709.—1711.). Jelgava, 1936. Nostāstus par svešu tautu pārvietošanu Latvijas teritorijā dažādās variācijās vēl šodien atceras gados vecāki teicēji.

¹³⁵ G. Merķelis. Latvieši... 52. lpp.

¹³⁶ Kartes nosaukums «Latvija etnogrāfiski pēc tautisko uzvalku un rotas lietu līdz šim ievāktiem materiāliem», tā sastādīta 1930. g.; Ā. Karnups savā rakstā «Matīss Siliņš» norāda, ka pirmo etnogrāfisko novadu karti M. Siliņš sastādījis 1928. g., karšu kopijas glabājas Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektorā.

¹³⁷ M. Siliņš. Ievads. — VVM, III, 7. lpp.

¹³⁸ Turpat, 6. lpp.

¹³⁹ A. Dzērvišis. Vēsturisko laiku latviešu tautas tērpi. Saģšas, villaines un snātnes. — Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē, 206. lpp.

¹⁴⁰ J. Niedre. Ievads. — «Latvju Raksti», I—III, Rīgā, 1946.

¹⁴¹ A. Э. Зариня. Виллаине латгалов VII—XIII вв. 205. lpp.

¹⁴² Termins «novads» šai darbā apzīmē teritoriju, kurā izplatīts vairāk vai mazāk vienveidīgs tērps, un tas nav saistīts ar administratīvi teritoriālo iedalījumu.

¹⁴³ Skat. Valsts vēsturiskā muzeja vadoni, II, Etnogrāfija. Rīgā, 1939., 87.—89. lpp.; arī 1958. g. Latgales kultūras nedēļai veltītajā izstādē pie Latgales bija pieskaitīts Krustpils novads

¹⁴⁴ J. Juškēvičs. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. Rīgā, 1931., 187.—188. lpp.; Latvijas PSR vēsture, I. 194. lpp.

¹⁴⁵ J. Jenšs. No Latvijas rūpniecības attīstības vēstures 18. gs. beigās — 1860. g. — Vēstures problēmas, V, Rīgā, 1962., 188. lpp.

¹⁴⁶ Turpat.

¹⁴⁷ Очерки истории СССР XVIII в., вторая половина. М., 1956, 690. lpp.

¹⁴⁸ M. Aboliņa. Vidzemes zemnieku kļaušas un nodevas XVIII gadsimta beigās. 9., 26.—29., 41. lpp.; Krišjāņa Barona atmiņas. Sakarotojusi Līna Barone. Rīgā, 1924., 28. lpp. [apraksts no Valpenes muižas pie Dundagas]; Latvijas PSR vēsture, I. 323. lpp.

¹⁴⁹ H. Strods. Kurzemes kroņa zemnieku kļaušas 19. gs. pirmā pusē. — Vēstures problēmas, III, Rīgā, 1960., 67. lpp.

¹⁵⁰ Piemēram, kādas Kurzemes muižas ieņēmumi par pārdotajiem līnu diegiem un audeklu sastādīja 15—39% no muižas kopējiem ieņēmumiem (Latvijas PSR vēsture, I. 323. lpp.).

¹⁵¹ M. Kozins. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. 52. lpp.

¹⁵² J. Zutis. Latvija kļaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802. gadā. Rīgā, 1953., 59. lpp.

¹⁵³ T. Zeids. Dažas Latvijas lauku amatniecības vēstures problēmas feodālisma laikmetā. — Vēstures problēmas, IV, Rīgā, 1961., 56. lpp.

¹⁵⁴ Turpat, 57. lpp.

¹⁵⁵ Turpat, 57.—58. lpp.

¹⁵⁶ Latvijas PSR vēsture, I. 323. lpp. J. Broce fiksējis vairākus Rīgas tuvumā dzīvojošus zemniekus, kuru apģērbs jau šajā laikā atšķirās no pārējo zemnieku apģērba (Monumente..., III. 74., 77. lpp.).

¹⁵⁷ Par aužamo stāvu attīstību Vidzemē skat. A. Alsupē. Lauku audēju darba rīki Vidzemē 19. gs. 97.—111. lpp.

¹⁵⁸ Latvijas PSR vēsture, I. 424. lpp.

¹⁵⁹ M. Kozins. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. 48. lpp.

¹⁶⁰ Latvijas PSR vēsture, I. 450. lpp.

¹⁶¹ J. Zutis. Latvija kļaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802. gadā. 53. lpp.

¹⁶² K. Strauzdiņš. Latviešu sociālistiskā nācija. 19. lpp.

¹⁶³ Latvijas PSR vēsture, I. 406. lpp.

¹⁶⁴ Mērenais sikburžuāziskais žurnāls «Austrums» vēl 20. gs. sākumā nevarēja samierināties ar šim pārvērtībam: «... Bet līdz ar labākiem saimnieciskiem apstākļiem spiežas tautā stiprāks vācu iespaids nekā pa visu dzimtbūšanas laiku. Pirmie latvieši sāk studēt. Iz tēva zemnieku mājām izgājis, mūsu «literāts» iekļūst pavisam citā pasaulē... Līdzība dzīvokli un apģērbā it kā izlīdzina starpību starp «kungu» apriņķam un jauno latviešu «literātu». («Austrums», 1904., I., 67. lpp.)

¹⁶⁵ K. Blauss turīgo zemnieku apģērbu 19. gs. beigās raksturo šādi: «Mums daudzreiz uzliekas, it kā mēs nemaz nebūtu uz zemē, bet atrastumies pilsētā, jo mēs te redzam pēc jaunākās modes smalki ģērbusās jaunkundzes, kupraiņu muguru, smalkiem drēbes zābaciņiem, galošām, saulesširmiem un, jā, pat ādas cimdiņiem» («Balss», 1887., 47.).

¹⁶⁶ LCVVA, 3356. f., 1. apr., 2. l., 38. lp., 1854. g. — Stāmerienas pag.; turpat, 3. l., 104. lp., 1876. g. u. c.

¹⁶⁷ «2 pirkti brunči» (LCVVA, 879. f., 1. apr., 43. l., 61. lp., 1869. g.), «1 pirkti krustaini vamži» (turpat, 47. lp., 1863. g.), u. c.

¹⁶⁸ Saimnieka Jāņa Lamstera mirušās sievas mantība:

1 liels tūka lakts	3,— rbļ.
1 katūna brunči	0,25 „
1 brūni zili pirkti brunči ar jaku	3,— „
1 gaiši stripaini pirkti brunči ar jaku	3,— „
1 driķēti brunči	2,— „
1 dubultštofs	5,— „
1 galvas lakatiņš (atlasa)	1,— „
1 katūna galvas lakatiņš	0,30 „

(LCVVA, 879. f., 1. apr., 52. l., 158.—159. lp., 1880. g. — Dauguļu pagasta tiesa).

Pie Margrietas Vabules māsas Līzes Stats bijušas šādas mirušās Vabules mantas:

3 katūna jakas	0,30 rbļ.
1 bukstiņmētēlis	5,— „
1 pirkti apģērbs	— „

Pēc pārējam mantām spriežot, mirušajai ir bijuši lieli apģērba krājumi, tāpēc jādomā, ka tā bijusi bagāta saimniece (LCVVA, 1118 f., 1. apr., 37. l., 3., 4. lp., 1884. g. — Embūtes pagasta tiesa).

¹⁶⁹ Rekrūša Pētera Cīruļa gada algas daļa, kas no saimnieka nav saņemta: 1 villainas bikses, 1 nātnas bikses, 3 kreklis, 3 pāri zeķu, 3 pāri cimdu, 1 villains mētēlis (LCVVA, 879. f., 1. apr., 47. l., 2.—3. lp., 1870. g. — Augstrozes—Dauguļu pagasta tiesa. Līdzīgas ziņas turpat, 5. lpp. u. c. protokolos). Iznēmumi ir pirktie galvas lakatiņi un citi sīki priekšmeti, kas sastopami arī mazturīgo mantu sarakstos 80. gados.

¹⁷⁰ J. Kraustiņš. Latvija straujas kapitālisma attīstības laikā un imperiālisma laikmeta sākumā. Rīgā, 1948., 11.—12. lpp.

- ¹⁷¹ Zemnieces lielo darba slodzi un vispusīgās zināšanas raksturojis K. Jürgens: «Bez parastiem mājas darbiem mātē vēl vadmalu, krasojo audeklus un dzijas ar dabiskām krāsām un ar tautas medicīnu ārstēja cilvēkus un mājas kustoņus. Viņa labi pazina kokus, krūmus, puķes, zāles un viņu krāsošanas un dziednieciskās īpašības. Vasarā un rudenī viņa savāca augu materiālus visām vajadzībām. Apkārtnē slavēja viņu vairāk kā krāsotāju, bet savu daļu arī kā ārstētāju» (K. Jürgens. Mana vectēva nostāsti. 23. lpp.).
- ¹⁷² А. Э. Зариня. Отражение развития производительных сил и производственных отношений в одежде латгалов VII—XIII вв. 15. lpp.
- ¹⁷³ Turpat, 14. lpp.
- ¹⁷⁴ A. Zariņas pētījums pilnībā atspēko A. Bielenšteina uzskatu, ka tehnikas uzlabojumi saistīti tikai ar aizguvumiem no citām tautām — pirmām kārtām no «kultūrtrēģiem» vāciešiem (skat. A. Bielenstein. Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten. 367.—368. lpp.).
- ¹⁷⁵ A. Alsupe. Lauku audeju darba rīki Vidzemē 19. gs. 106. lpp.
- ¹⁷⁶ CVVM, 10704.
- ¹⁷⁷ CVVM, 11905.
- ¹⁷⁸ «Audeklu balina pavasaros, kad sāk ziedēt baltie vizuļi. Tad izvelk audeklus uz zāles un pa brīžiem aplaista ar ūdeni un apgriež otru pusi, tā audekliem jāstāv ļoti ilgi, pat līdz 2 mēnešiem un vēl ilgāk, kamēr paliek balti...» (F 438, 454 Rucavā).
- ¹⁷⁹ Ar tādiem pašiem paņēmieniem balināja lina audumus austrumslāvi (skat. D. Zelenin. Russische (ostslawische) Volkskunde. 169.—170. lpp.) un igauņi (skat. Эстонская народная одежда. 195. lpp.).
- ¹⁸⁰ 1962. g. ekspedīcijas materiāli Daugavpils rajonā.
- ¹⁸¹ «Turpat skaidienē uz nobrauktas ecēšas slapja vadmala, kuru saimniece veļ, nūrcidama un apliedama ar karstu ūdeni» (K. Jürgens. Mana vectēva nostāsti. 19. lpp.).
- ¹⁸² E 21,5678.
- ¹⁸³ K. Pāvuliņa. Krustpils. 48. lpp.
- ¹⁸⁴ E 15, 367; F 145, 1178; sal. šādu veltni ar igauņu veltni (skat. Эстонская народная одежда. 197. lpp., 314. att.).
- ¹⁸⁵ F 89, 2807.
- ¹⁸⁶ M. Bielenstein. Die altlettischen Färbmethoden. 81. lpp.
- ¹⁸⁷ F 89, 2806 un 89, 1958.
- ¹⁸⁸ P. Непнера vadmalas manufaktūras inventārā, starp citu, minēta viena vilnas veļamā mašīna — 1 заведение для наведения на сукно ворса (Центральный государственный исторический архив в Ленинграде (turpmāk — ЦГИАЛ), ф. 18, оп. 2, д. 117, л. 206). 1821. g. Zaslauka manufaktūrā bija zirga dzirnavas ar 3 gaņģiem vilnas veļšanai (J. Jenšs. No Latvijas rūpniecības attīstības vēstures. 208. lpp.).
- ¹⁸⁹ J. Juškēvičs. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. 200. lpp.
- ¹⁹⁰ 1812. g. Kiršfelda vadmalas fabrikā Rīgā krāsoja ar indigo, pernambukkoku un sandalkoku (ЦГИАЛ, ф. 18, оп. 2, д. 63, л. 21 500). Krāsojamo koku sasmalcināšanas ierīces minētas P. Непнера vadmalas fabrikā 1815. g. (ЦГИАЛ, ф. 18, оп. 2, д. 117, л. 193—206).
- ¹⁹¹ «Витебские губернские ведомости», 1863, 43 (A. Sementovska raksts).
- ¹⁹² Turpat (Arī Latvijas PSR Vēstures muzeja arhīvos glabājas daudz aprakstu un krāsu paraugu.)
- ¹⁹³ Pirmās sintētiskās krāsas ieguva no anilīna. Līdz 19. gs. vidum (1856.) bija pazīstamas tikai dabiskās organiskās krāsas (Latviešu konservācijas vārdnīca, IX sēj., 17 923. sl.).
- ¹⁹⁴ K. Pāvuliņa. Krustpils., 148. lpp.
- ¹⁹⁵ J. G. Kohl. Minētais darbs, II. 68. lpp.
- ¹⁹⁶ M. Bielenstein. Die altlettischen Färbmethoden. 124. lpp.
- ¹⁹⁷ Latviešu tautas apģērbs savā vēsturiskajā attīstībā un pozīmē. — «Austrums», 1895., 12. lpp.
- ¹⁹⁸ Н. И. Лебедева. Прядение и ткачество восточных славян в XIX — начале XX в. — Восточно-славянский этнографический сборник (турpmāk — ВЭС), М., 1956, 522. lpp.
- ¹⁹⁹ Šis termins lietots Krustpils novadā (skat. J. Niedre. Krustpils apvidus jostas. — VVM, I, 11. lpp.).
- ²⁰⁰ Sikāk par atveišķiem terminiem skat. M. Bielenšteinas minētā darba 83.—85. lpp.
- ²⁰¹ Skat. Aronu Matīss. Par dzīparu madarāšanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos. — RLB ZK RK, VII, Jelgavā, [1892.], 34. lpp.
- ²⁰² Arī Austrumslāvi sarkanās krāsas iegūšanai lietoja madaras (skat. D. Zelenin. Russische (ostslawische) Volkskunde. 186. lpp.).
- ²⁰³ Dzeltes — *Lycopodium*.
- ²⁰⁴ Latviešu apģērbos isti melns tonis gandrīz nav sastopams, izplatītākais ir zilais vai melnpelēkais tonis.
- ²⁰⁵ K. Jürgens. Mana vectēva nostāsti. 23. lpp.
- ²⁰⁶ F 891, 2795, Mārcienas pag.; 891, 2781, Kalsnavas pag.; 891, 2067, Vecpiebalgas pag.; 891, 1929, Druvienas pag.
- ²⁰⁷ F 891, 2786, Kalsnavas pag.; 891, 2803, Viesienas pag.
- ²⁰⁸ Šie augi deva stipri pelēkzilu krāsu.
- ²⁰⁹ J. Auškāps. Balināšana un krāsošana Latvju daiņās. 30. lpp.
- ²¹⁰ Par to sikāk skat. M. Bielenšteinas minētā darba 111.—119. lpp.
- ²¹¹ Lai krāsa nenoietu, tad nokrāsoto audumu vai dziju skaloja pilna mēness laikā upē vai ezerā (F 781, 166). Krāsošanai par labāko skaitījās lietus ūdens, jo, tani krāsojot, krāsas labi pieķeras un audums kļūst mīksts (F 23, 4357).
- ²¹² K. Jürgens. Mana vectēva nostāsti. 24. lpp.
- ²¹³ F 794, 156, Ventspils.
- ²¹⁴ F 891, 277.
- ²¹⁵ Krekla atdarinājums pēc A. Dzērviša materiāliem glabājas Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas muzejā. CVVM, 12741, 12742.
- ²¹⁶ Skat. Arheoloģija un etnogrāfija, III. 90. lpp.
- ²¹⁷ Sodžiaus Menas, 7.—8. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Kaunas, 1939., 54. lpp.
- ²¹⁸ CVVM, 12756.
- ²¹⁹ Izšuvuma tehnika savu nosaukumu dabūjusi no Hardangera fjorda (arī apgabala) Norvēģijā, kur šī tehnika bija sevišķi izplatīta.
- ²²⁰ L'vova Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzejs, ЕП, 36597, 36620, 36633, 36643—36656.
- ²²¹ CVVM, 7767, Krustpils pag.
- ²²² CVVM, 7996, Cēsaines pag.
- ²²³ CVVM, 13678, Lēdmanes pag.; 13876, Cēsaines pag.
- ²²⁴ CVVM, 12744; J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 57. lpp., 20. att.
- ²²⁵ Šī tehnika sastopama jau 12. gs. villainēs (skat. A. Zariņas iepriekš minēto autoreferātu, 20. lpp.).
- ²²⁶ Stikla zīlišu rotājumi sastopami arheoloģiskā materiāla vainagos un 15. gs. villainēs (A. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. 87.—88. lpp.).
- ²²⁷ Ziedu rakstus izplatīja apkārceļojošie tirgotāji, kas par atlidzību meitām uz auduma «uzzīmēja puķes». Šādus zīmētājus sauca par «daiļdārzniekiem». 19. gs. beigās zīmētos «musturus» varēja dabūt pirkot pilsētās un gadatirgos. Tā kā šī izšūšanas tehnika ir stipri vienkārša, tā ieviesās visai plaši.
- ²²⁸ CVVM, 18956, 18959; vīriešu krekli ar «puķēm».
- ²²⁹ Skat. A. Zariņas iepriekš minēto autoreferātu.
- ²³⁰ T. Zeids. Dažas Latvijas lauku amatniecības vēstures problēmas feodālisma laikmetā. 57. lpp.
- ²³¹ J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 77. lpp.
- ²³² VM E 1970. mape, Džūkstes pag.
- ²³³ «Drānas visas šuva ar adatu (ar rokām). Vairāk šuva pēc pelestaka (mašindūriena). Kad skroderis atnāca, tad tam kulē bija piņģerūts, šķēres, vasks, plekste, ko uz šķēru gāliem uzmaukt. Tas bija priekšā. Pakaļā bija prāgas (dzelzs gabals, ko ielikti ugunī), kad sasila, tad pletēja. Rokā paņēma olekti. Adatas bija sadurtas drēbes gabalā» (F 438, 545, Rucavā).
- ²³⁴ Drēbnieka darbs labi attēlots R. Blaumaņa lugā «Skroderdienas Silmačos».
- ²³⁵ Stāmerienas pag. drēbniekam Bombānam pēc viņa nāves 15 darba devēji palikuši parāda par darbu kopumā 28,85 rbļ. (LCVVA, 3356. f., 8. l., 190.—191. lp., 1885. g.).

²³⁶ LCVVA, 3356. f., 1. apr., 6. l., 49.—50. lp., 1881. g.

²³⁷ Kalpa alga:

naudā	14,—	rbļ.
skroderim šūšanai	1,—	„
par zābaku galvām	3,—	„
1 pāris kurpju	2,—	„

LCVVA, 3356. f., 1. apr. 8. l., 15. lp., 1885. g. — Stāmerienas pagasta tiesa). Kādā citā protokolā minēts, ka saimniekam par kalpa kažoka šūšanu jāmaksā 1 rublis (turpat, 29. lp.), vēl citā, ka saimniekam par kalpa drēbju šūšanu bija jādod skroderim pārtika (turpat, 31. lp.).

²³⁸ S. Navickis. Par latviešiem Ilūkstes apriņķī. 66. lpp.; līdzīgas ziņas atrodamas LCVVA, 879., 1118., 214., 5676. u. c. fondos.

²³⁹ Rekrūtis Juris Cielava ar saimnieku Jāni Ulmu sadēris «šādu loni» gadā:

4 krekli vai		
4 bikses, nātnas, 80 kap. gab.	3,20	rbļ.
1 vilnas bikses vai		
1 vilnas mantelis	7,—	„
4 pāri zeķu, 15 kap. pāri	0,60	„
3 pāri pastalu, 50 kap. pāri	1,50	„

^{3/4} pūrvietas līnu, no kuriem izaudzis līdz 1900 sauju. (LCVVA, 879. f., 1. apr., 47. l., 90. lp., 1873. g. — Augstrozes un Dauguļu pagasta tiesa); līdzīgas algas minētas arī 50., 60., 91., 92. un 184. lp.

Saimnieks Pēteris Sarmulis solījis kalpam Pēterim Dreimanim uz 1 gadu šādu algu:

naudā	30,—	rbļ.
par kažoku pielāpīšanu	0,50	„
3 kreklus	3,—	„
3 bikses (nātnas)	1,50	„
2 pārus cimdu	0,40	„
1 čabatus	3,—	„

Liecnieks vēl min, ka bijuši līgti 1 svārki un 1 bikses (LCVVA, 3356. f., 1. apr., 8. l., 39. lp., 1885. g. — Stāmerienas pagasta tiesa).

Kristīne Papēde sūdz Ozolu māju rentnieku Gotlību Laņiņu, ka tas viņai nav samaksājis visu algu, kas bijusi norunāta šāda:

naudā	10,—	rbļ.
1 pāris zābaku	3,—	„
1 lakats	1,—	„
4 pāri pastalu	2,—	„
1 1/2 mārc. līnu	4,—	„
2 aitu izmitināšana	6,—	„

(LCVVA, 3356. f., 1. apr., 7. l., 20. lp.; 1884. g. — Stāmerienas pagasta tiesa).

²⁴⁰ Gana nolīgta alga: 5 rubļi naudas un visas drēbes — 2 bikses, 1 svārki, 2 pāri cimdu, 2 krekli, 2 pāri zeķu un apavu tik, cik noplēš (LCVVA, 908. f., 1. apr., 58. l., 51. lp., 1860. g. — Grostonas pag.).

²⁴¹ J. J e n š s. No Latvijas rūpniecības attīstības vēstures. 214. lpp.

²⁴² LCVVA, 879. f., 1. apr., 43. l., 1863. g. — Augstrozes un Dauguļu pagasta tiesa.

²⁴³ Kāds Stāmerienas pagasta saimnieks sūdzēja kurpnieku, ka tas sabojājis kurpes. Norunātā cena:

par 1 pāri jaunu zābaku	3,50	rbļ.
par 2 pāriem mājas zābaku	2,—	„
par puszābakiem	1,75	„

(LCVVA, 3356. f., 1. apr., 6. l., 83. lp., 1881. g.).

²⁴⁴ Bērnu apģērbi netiks sīkāk iztirzāti.

²⁴⁵ Vēl šodien gados vecāki teicēji atceras, ka viņi bērniībā staigājuši visu ziemu vienā kreklā, tāpēc visu dienu bija jāsež istabā; ja gribējuši izskriet ārā, tad uzvilkuši vecāku novalkātās drānas; izskriet ārā sniegā ar kailām kājām nebijusi nekāda varonība.

²⁴⁶ Šādās grupās padomju pētniece G. Maslova iedala arī austrumslāvu apģērbus. Skat. Г. С. М а с л о в а. Народ-

ная одежда русских, украинцев и белорусов в XIX — начале XX вв. — ВЭС, 556. lpp.

²⁴⁷ Šīs grupas apģērbi monogrāfijā izmantoti tādā mērā, cik tas nepieciešams tipoloģijas vai etniskās specifikas parādīšanai, bet kā atsevišķa apģērbu grupa apskatīta netiks.

²⁴⁸ Sajās grupā ietilpst speciāli darba apģērbi mežiniekiem, vasaras lauku darbu apģērbi, amatnieku, kalēju u. c. priekšauti utt. Pie šīs grupas apģērbiem būtu jāpieskaita arī J. Broces minētie līnu svārki («uswalk»), ko Vidzemes zemnieki vilka virs grezniecības kažokiem un svārkiem, lai tos pasargātu no novārtīšanās, dodoties tālākā ceļā (Monumente ..., III. 65. lpp., 67. attēla apraksts; līdzīgas ziņas turpat, 67. lpp., 53. attēla apraksts.).

²⁴⁹ Baltijas ekspedīcijas materiāli Ziemeļlatgalē 1956. g.

²⁵⁰ История Эстонской ССР, I. Таллин, 1961, 838. lpp.

²⁵¹ A. W. H u p e l. Minētais darbs, II. 153. lpp.

²⁵² Turpat, 150. lpp.

²⁵³ Skat. J. Chr. B r o t z e. Monumente ..., VIII. 165. lpp.

²⁵⁴ Turpat, III. 63. lpp.

²⁵⁵ Turpat, III. 63. lpp.; V. 102. lpp.; VIII. 165. lpp.

²⁵⁶ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 183. lp.

²⁵⁷ G. M e r ķ e l i s. Latvieši ... 19. lpp.

²⁵⁸ Indriķa Š t r a u m i š a raksti. Rīgā, 1906. g., 25. lpp.

²⁵⁹ Baltijas ekspedīcijas materiāli Ziemeļlatgalē 1956. g.

²⁶⁰ Šā darba tematikā ietilpst tikai zemnieku apģērbs, bet pilsētnieku apģērbs tiks apskatīts tikai tādā mērā, kādā tas saistīts ar jaunu formu ieviešanos zemnieku apģērbā.

²⁶¹ Par vācu muižnieku kultūras līmeni mums bagātas ziņas sniedz G. Merķeļa darbs «Latvieši». Degenerēto vācu muižniecību (19. gs.) labi atspoguļo Z e i b o l t u Jēkabs savā romānā «Barons Bundulis» (Kopotī raksti, III. Rīgā, 1956.) R a i n i s savās piezīmēs raksta, ka: «Bargā, nemītu karu un sīku intrīgu pilnā Baltijas vēsture neļāva attīstīties kultūras pasākumiem un atspoguļojas valdošās muižnieku šķiras zemajā kultūras līmenī» (J. R a i n i s. Kopotī raksti, XIV. Rīgā, 1951., 702. lpp.).

²⁶² Par šiem jautājumiem tuvāk skat. M. T a u b e. Greznības nolīgums Rīgā XVI un XVII gadsimtā. — Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas raksti, I, 1960., 287.—308. lpp.

²⁶³ Turpat, 307. lpp.

²⁶⁴ J. S t r a u b e r g s. Rīgas vēsture. Rīgā, 1937., 430. lpp.

²⁶⁵ Skat. M. T a u b e. Minētais darbs. 307. lpp.

²⁶⁶ J. Chr. B r o t z e. Monumente ..., III, 57. lpp., 1. att.; 55. lpp., 4. att.

²⁶⁷ Turpat, 55. lpp., 4. un 5. att.

²⁶⁸ Turpat, 56. lpp., 14. att.; 57. lpp., 16. att.

²⁶⁹ Turpat, 63. lpp., 58. att. (kādas augstakas kārtas sievietē pastaigājoties); 56. lpp., 7., 9., 11. un 12. att. (vidusšķiras pārstāvju apģērbi).

²⁷⁰ M. T a u b e. Minētais darbs. 307. lpp.

²⁷¹ Latvijas PSR vēsture, I. 313. lpp.

²⁷² J. Chr. B r o t z e. Monumente ..., III. 62. lpp., 53. att.

²⁷³ Pilsētas tuvumā dzīvojošos turīgus zvejnieku zemniekus.

Jau viņa apģērbs liecina, ka viņš ir labāk pārticis nekā lauku amatnieki. Zem zilā mēteļa viņam ir kažoks un zem tā vēl sarkans kamzolis» (J. Chr. B r o t z e. Monumente ..., III. 74. lpp., 97. att.).

²⁷⁴ K. J ü r g e n s. Mana vectēva nostāsti. 129. lpp.

²⁷⁵ «Das Inland», 1845., 451. lpp.

²⁷⁶ Šķirstiņu muižā 1815. g. (Limbažu draudze) muižas kalps savā algas daļā saņēma 2 podus līnu, 10 mārciņas vilnas (vai tās vietā 3 3/4 rbļ. vara naudā), 1/2 postalādas. Šāda kalpa sievai 8 mēnešus gadā vajadzēja vērt muižas dotu vērpjamo, bet pārējos 4 mēnešus no vērpšanas tā bija atbrīvota, lai varētu sagādāt drānas sev un savai ģimenei (skat. J. Z u t i s. Latvija klausu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802. gadā. 57. lpp.).

²⁷⁷ Pēc 1809. g. papildinātiem likumiem neprecējies kalps saņēma no saimnieka ik pēc 4 gadiem 1 kažoku, ik pēc 2 gadiem vadmalas meteli, 1 vilnas apakšbikses, vadmalas vesti un pāri autu, bet katru gadu 3 kreklus, 3 pārus nātņu apakšbikšu, 1 audekla priekšautu, 3 pārus pastalu, 2 pārus garo un 1 pāri iso vilnas zeķu... Meita saņēma 25 mārciņas līnu, mitināja pie saimnieka 2 aitas vai arī saņēma 5 mārciņas vilnas. Sākoties «brīvo līgumu» periodam, kalpu atalgojums

graudā nemainījās, bet saimnieki centās samazināt niecīgo atalgojumu naudā. (Latvijas PSR vēsture, I. 395. lpp.)

Teiktā raksturošanai sniedzam dažus piemērus par Vidzemes laukstrādnieku algām 19. gs. otrajā pusē. Rekrūtīm Spricim Riekstiņam pienākas no saimnieka šāda alga:

naudā	33,75	rbļ.
pastalu pāris	1,12	"
par vilnas drēbēm	4,26	"
3 nātni krekli, 80 kap. gab.	2,40	"
2 nātnas bikses, 50 kap. pāri	1,—	"

(LCVVA, 879. f., 1. apr., 45. l., 3. lp., 1869. g. — Augstrozes un Dauguļu pagasta tiesa).

Laukstrādnieces alga:

naudā	12,—	rbļ.
1 kurpes	1,50	"
vai 1 lakats	0,50	"
18 mārč. līnu	1,50	"

(LCVVA, 879. f., 1. apr., 47. l., 210.—211. lp., 1873. g. — Augstrozes un Dauguļu pagasta tiesa).

Laukstrādnieču algās tieši apģērbi, atskaitot apavus un kažokus, nav minēti, bet algai vienmēr pielikti līni un vilna vai arī atļauja turēt aitas. Laukstrādnieces auda un gatavoja apģērbus brīvajā laikā — vēl vakaros, pusdienas laikā u. tml. Plašāk jautājums par kalpu algām daļēji skarts speciālos pētījumos par kalpu stāvokli (skat. S. Cimermanis. Laukstrādnieku dzīves veids Kurzemē un Zemgalē 19. gs. otrajā pusē. Rīgā, 1959.; E. Cīvkule. Muižas kalpi Vidzemē 19. gs. otrajā pusē. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1961.).

²⁷⁸ Teiktā analīzei noder šāds piemērs: Ja šodien aplūkosim divu sieviešu apģērbus krājumus, kuras saņem vienādu atalgojumu, dzīvo vienādos apstākļos un ir ar vienādu izglītību, redzēsīm, ka to apģērba krājums nebūt nav vienāds. Iespējams, ka viena savu brīvo laiku pavadīs, izstrādājot dažādus papildinājumus vai rotājumus savam apģērbam, turpretī otra savu laiku izmantos citādi. Tāpat viena no sievietēm varbūt apģērba iegādei iztērēs pusi no algas, kamēr otra tam atlicinās tikai ceturto daļu vai mazāk. Tieši šajos apstākļos izpaužas individuālais moments, ko nedrīkstam aizmirst, arī analizējot apģērbus pagātnē.

²⁷⁹ Marksistiski ļēniskās estētikas pamati. Rīgā, 1961., 269. lpp.; K. Markss. Par politiskās ekonomijas kritiku. Rīgā, 1952., 217. lpp.

²⁸⁰ Turpat.

²⁸¹ J. A. Jansons. Brīvs, radošs darbs un cīņa par to — darba tautas morālās dzīves pamats. — Darba vara lielu dara, Rīgā, 1960., 9.—80. lpp.

²⁸² Tautasdziesmās vārdi «bārene» un «kalpone» palaikam ir sinonīmi, jo bārene, tāpat kā bezzemiece, gāja pie saimniekiem peļņās.

²⁸³ Jāpiezīmē, ka vēl 1954. g. Baltijas ekspedīcijā Al-sungā izdevās sastapt 70 g. v. Annu Bērziņu, kas vēl šodien nevalkā zīda lakatu, kuru tai uzdāvinājusi kāda saimiece, jo viņa jau neesot «to ļaužu» (t. i., turīgo), kas var valkāt zīda lakatus.

²⁸⁴ V. Pluffte. Katalogs latviešu etnogrāfiskai izstādei pa X arheoloģiskā kongresa laiku Rīgā, 1896. [Rīgā, 1896.], 63. lpp.

²⁸⁵ Latvijas PSR vēsture, II. Rīgā, 1955., 62. lpp.

²⁸⁶ Atkarībā no pamatuzdevuma, kādam apģērbs kalpo, tas dalāms: veļā (krekli, apakšbikses u. tml.) un virsdrānās, pie kam pie virsdrānām pieskaitāmi gan brunči, jakas, virs-bikses, gan arī svārkī, mēteļi, kažoki, kurus valkā aukstā laikā, izejot no telpām.

Pēc vietas, ko apģērbs sedz, tas dalāms gurnu un plecu apģērbā (Pie šāda dalījuma pieturas krievu padomju etno-grāfe G. Maslova, skat. Народная одежда русских, украинцев и белорусов. — ВЭС, 566.—567. lpp.). Pie gurnu apģērba pieskaitījām — sieviešu nešūtos jeb apliekamos brunčus, šūtos brunčus ar ņieburu (sarafānveida), jostas un priekšautus; vīriešu bikses (ūzas) un jostas. Pie plecu apģērba pieskaitījām villaines, pussvārcus, svārkus, ņieburus, jakas. Pie šīs pašas grupas pieskaitāmas arī virsdrānas — virrsvārkī, mēteļi, kažoki. Pie apģērba komplekta pieder arī galvassegas, cimdi, zeķes, apavi.

²⁸⁷ E. Elksnīte. Rucavas krekli. 122. lpp.; E 1959. g. ekspedīcijas materiāli Krustpils un Madonas rajonos; VM E 2454. mape, 368., 494. dok. — Vecpiebalgas pag.; 2541. mape, 381. dok. — Praulienas pag.; 2544. mape, 19. dok. — Ļaudonas pag.; turpat, 373. dok. — Vestienas draudze; turpat, 91. dok. — Kalsnavas pag.; 2862. mape, 179. dok. — Rudzētu pag.; Baltijas ekspedīcijas materiāli — 1954. g. Ventspils un Liepājas rajonos, 1956. g. Ludzas un Dagdas rajonos, 1960. g. Kuldīgas un Saldus rajonos.

²⁸⁸ J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 91. lpp.

²⁸⁹ J. Brocs akvareļa kopija publicēta krājumā «Arheoloģija un etnogrāfija», III, 84. lpp.

²⁹⁰ I. Manninen. Die Kleidung. — Kansatieteellinen arkisto, 13, Helsinki, 1957., 112. lpp.

²⁹¹ Par kreklu materiālu un formām skat. M. Slava. Latviešu zemnieku kreklu tipi. 83.—84. lpp.

²⁹² Skat. rakstu krājumu «Нукшинский могильник». Рига, 1957, 31., 34., 36., 37. lpp.; M. Siliņš. Alšvanga. 32. lpp.

²⁹³ Б. А. Куфтин. Материальная культура русской Мешеры. М., 1962, 22. lpp.

²⁹⁴ So terminu pirmo reizi lieto B. Kuftins (Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 23. lpp.). Poļu etnogrāfs N. Mošinski šādu krekla veidu sauc par «pončo» (N. Mozyński. Kultura ludowa slowian, I. Kraków, 1929., 425.—426. lpp.).

²⁹⁵ Kreklu pamattipu un to variantu izplatība parādīta kartē krājumā «Arheoloģija un etnogrāfija», III, 85. lpp.

²⁹⁶ М. К. Слава. Латышская женская одежда и ее орнаментация (XVIII—XX вв.). Автореферат диссертации. М., 1955, 5. lpp.; А. Х. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 147. lpp.

²⁹⁷ Kurzemē šis senākais krekla veids saglabājies tāpēc, ka Kurzeme ar citām tautām ģeogrāfiski un ekonomiski bija mazāk saistīta kultūras sakariem; bez tam zināma pozīme bija šeit dzīvojošo lībiešu lēnajam asimilācijas procesam. Zemgalē, kur tautas tērs izzuda daudz ātrāk nekā pārējā Latvijā, senais krekla veids tālāk neatistijās, bet saglabājās savā pirmatnējā veidā.

²⁹⁸ Skat. А. Х. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 252. lpp., 57. att.; Эстонская народная одежда. 46. lpp., 38. att.; Latvijā pirmā varianta tunikveida kreklam vienmēr ir apkakle, kuplas piedurknes un aproces.

²⁹⁹ IEM, 4042, 4142, 447: 270, 19350 (Halliste).

³⁰⁰ М. Глемзайтē. Lietuvių tautiniai drabužiai. Vilnius, 1955., 117. lpp.; skat. arī «Sodžiaus Menas», 7.—8., 167.—169. lpp.

³⁰¹ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 611. lpp.

³⁰² С. П. Толстов. К проблеме аккультураций. — «Этнография», 1930, 1—2, 74. lpp. S. Tolstovs izsaka domu, ka dienvidliekrievu krekla tips ar slīpiem uzpleciem cēlies no tunikveida krekla tipa, kāds zināms Pievolgas somu valodas grupu tautām un čuvašiem. Konkrētus materiālus šai jautājumā varam atrast darbā Н. Гаген-Торн. Женская одежда народов Поволжья. Чебоксары, 1960.

³⁰³ Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 8., 10., 14.—16., 18. lpp.

³⁰⁴ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 611. lpp.

³⁰⁵ «Круглякнаис krekli» (VM E, 2454. mape, 368., 380. dok., Vecpiebalgas pagasts); CVVM, 12636, 12637.

³⁰⁶ CVVM, 12738, Vīpes pag. Sis muzeja kolekcijā ir vienīgais krekls ar rotātu apakšmalu.

³⁰⁷ Skat. 3. att. (karti) «Latviešu valodas izloksnes Vidzemē» Н. Stroda rakstā «Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apskats», 13. lpp.

³⁰⁸ CVVM, 12845, Džūkstes pag.

³⁰⁹ Liepājas NM 251, 273, Rucavas pag.

³¹⁰ CVVM, 12639.

³¹¹ Sie krekli dažkārt tiek nepareizi uzskatīti par Zemgales un Piebalgas kreklu vecāko veidu (skat. M. Slava. Latviešu zemnieku kreklu tipi. 87. lpp.).

³¹² Baltijas ekspedīcijas materiāli 1956. g.

³¹³ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 605. lpp.

³¹⁴ Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 24. lpp.

³¹⁵ Lietuvas PSR ZA Vēstures un etnogrāfijas muzeja fondiemi bieži nav aprakstu par vietu un laiku, no kurienes priekšmets iegūts; šā tipa krekli (no Austrumlietuvas) atzīmēti kā baltkrievu (ЕМО, 98, Poļesje). Tā kā pārējie šā tipa

krekli (EMO, 97, 751, 1677) muzeja inventāra grāmatā minēti to priekšmetu sarakstā, kas nākuši no Rietumlietuvas, tad nav šaubu, ka arī šie krekli ir no Klaipēdas novada.

³¹⁶ A. O. Heikel. Par dzīparu madarāšanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos. 38. lpp.

³¹⁷ So terminu vēl ekspedīcijas laikā atcerējās 70 g. v. teicēja Marija Purene bij. Neretas rajonā (E 2, 607).

³¹⁸ Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 27. lpp.

³¹⁹ Atlas polskich strojów ludowych: Strój piotrkowski. 1954, 37., 45. lpp.; Strój kurpiowski Puszczy Białej. 1952, 15., 24. lpp.; Strój kujawski. 1953, 16., 29. lpp.; Strój rzeszowski. 1951, 19., 27. lpp.; Strój krzeczowski. 1952, 13., 33. lpp.; Strój pszczyński. 1954, 48. lpp.

³²⁰ Krekls glabājas Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas muzejā.

³²¹ Atlas polskich strojów ludowych: Strój krzeczowski. 28. lpp. Tādā pašā tehnikā izstrādāti lietuviešu sieviešu kreklu dūrgali (skat. «Sodžiaus Menas», 7.—8., 54. lpp.).

³²² Г. С. Маслова. Minētais darbs. 27. att.; 30. att., 1; 35. att., 2.

³²³ Liepājas NM, 251, 273, Rucavas pag.; CVVM, 16785, 16794, Rucavas pag.

³²⁴ «Sodžiaus Menas», 7.—8., 167.—169. lpp.; M. Glemžaitė. Lietuvių tautiniai drabužiai. 117.—120. lpp.; G. Maslova šo tipu kreklus sauc par «бесполиковую» (Г. С. Маслова. Minētais darbs. 607. lpp.).

³²⁵ М. Н. Шмелева. Народная одежда украинцев Закарпатской области. Автореферат диссертации. М., 1949, 94. lpp.; проф. С. Токаревс šo kreklu tipu sauc par Karpatu tipu. (Skat. Г. С. Маслова. Minētais darbs. 609. lpp.).

³²⁶ Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 45. lpp.; Г. С. Маслова. Minētais darbs. 607. lpp.

³²⁷ О. В. Пчелина. Польская народная одежда. Автореферат диссертации. М., 1951, 56. lpp.

³²⁸ Vīriešu kreklus Rucavā un arī pārējā Latvijas teritorijā šuva tunikveida piegriezumā ar vai bez uzpleciem. Tikai 19. gs. otrajā pusē biežāk parādās vīriešu krekli ar atsevišķu plecu daļu — «teilīti». Šāda piegriezuma kreklus krievu padomju etnogrāfijā pieņemts apzīmēt ar terminu «рубеха на какетку».

³²⁹ VM E, 2862. mape, 213. dok., Rudzētu pag.; turpat, 113. dok., Dagdas pag.; 2457. mape, 173. dok., Lizuma pag.; turpat, 141. dok., Vaives pag.; 2542. mape, 389. dok., Vestienas pag.; turpat, 508. dok., Ļaudonas pag. Tādas pašas ziņas ir par Kurzemes (E. Elksnīte. Rucavas krekli. 130. lpp.) un Latgales (A. Сементовский. Этнографический обзор Витебской губернии) vīriešu krekiem.

³³⁰ К. Страубергс. Latviešu tērps un viņa raksta ornamentika. 349. lpp.

³³¹ VM E, 2542. mape, 382. dok., Praulienas pag.

³³² E 17, 8099 — 8100, 8128, 8382, 8396.

³³³ Šis termins visplašāk izplatīts un sastopams gandrīz visā Latvijā, mazāk pazīstams Latgalē.

³³⁴ Ceremoniju krekli no viena auduma gabala pazīstami arī slāvu tautām (Г. С. Маслова. Minētais darbs. 602. lpp.).

³³⁵ J. Rainis. Kāzu parašas Višķu pagastā. 319. lpp.

³³⁶ Kreklu piegrieztnes skat. M. Slava. Latviešu zemnieku kreklu tipi. 85.—87. lpp.

³³⁷ Skat. J. Chr. Brotze. Monumente ..., III, 89. lpp., 1. att.; O. Hūna zīmējumi — LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 175. lpp.

³³⁸ Ф. В. Баллод. Minētais darbs. 86. lpp.

³³⁹ К. Пāvuliņa. Krustpils. 153. lpp.

³⁴⁰ F 891, 1988; Baltijas ekspedīcijas materiāli 1960. g. Kuldīgas un Saldus rajonos.

³⁴¹ Baltijas ekspedīcijas materiāli 1956. g. Ludzas un Krāslavas rajonos.

³⁴² F 23, 6343 un 6365.

³⁴³ E ekspedīcijas materiāli 1958. g. Valkas rajonā.

³⁴⁴ Tautās aizejot, ligava dāvāja vīra mātei garo kreklus. Dāvājamo kreklus šuva bez pierietna, visu no viena gabala. (J. Rainis. Kāzu parašas Višķu pagastā. 320. lpp.).

³⁴⁵ Krekla rotājumu izplatības kartogrammu un rotājumu tehnikas skat. krājumā «Arheoloģija un etnogrāfija», III, 89.—94. lpp.

³⁴⁶ J. A. Brand. Minētais darbs. 73.—74. lpp.

³⁴⁷ Iespējams, ka tā ir plata josta, kas gandrīz jau līdzinās nieburam un ir līdzīga J. Branda aprakstītajai jostai, caur kuru «izvelk rupju, nebalinātu līnu audeklu vai rupjas vadmalas gabalu» (J. A. Brand. Minētais darbs. 73. lpp.).

³⁴⁸ Th. Lepner. Der preussische Lithauer. Danzig, 1744, 68. lpp.; J. A. Brand. Minētais darbs. 58., 63. lpp.; H. Mützel. Vom Lendenschurz zur Modetracht. Berlin, [1925], 60. lpp.

³⁴⁹ A. W. Hupel. Minētais darbs, II, 179. lpp.; Fr. Kruse. Necrolivonica. 32.—33. lpp. Эстонская народная одежда. 47.—48. lpp.; А. Х. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 250. lpp.

³⁵⁰ A. O. Heikel. Minētais darbs. 13. lpp., 11. att.; Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 81.—82. lpp.

³⁵¹ VM E, 170. dok., Daugavpils apr. Vīpes pag. Termins «prošava» ir līdzīgs krievu vārdam «прошва», kas apzīmē ielaudumu starp abām brīvajām «panovas» («понева») malām (skat. Б. А. Куфтин. Minētais darbs. 50. lpp.). «Vestienā kā izgreznojumu pie brunčiem [valkāja] tā sauktās «prošaves», «prošavas». Augšā viņas bija savilkta kā priekšauts, bet garākās malas krasainas un viscaur nošūtas ar apaļām vai garenām smelcēm» («Austrums», 1904., 379.—380. lpp.).

³⁵² К. Пāvuliņa. Krustpils. 155. lpp.

³⁵³ F 446, 204, Bērzaune, Viesiena.

³⁵⁴ E 43, 1351; liekas, ka materiāls attiecas uz Latgali.

³⁵⁵ Termins «snātene» tomēr parasti tiek lietots no līnu auduma darinātu vasaras villaiņu apzīmēšanai. Tādā nozīmē tas pazīstams arī speciālajā literatūrā. Par apliekamajiem brunčiem iegūtas ziņas Baltijas ekspedīcijā 1956. g. Dagdas rajonā.

³⁵⁶ J. Niedre. Sieviešu svārki (brunči). — «Latvju Raksti», III, (1946.), 3. lpp.

³⁵⁷ Turpat, 4. lpp.

³⁵⁸ J. A. Brand. Minētais darbs. 58., 63. lpp.

³⁵⁹ Н. И. Лебедева. Прядение и ткачество восточных славян в XIX — начала XX в. 522. lpp., 30. att., 1.

³⁶⁰ Vienai no Liepājas novadpētniecības muzeja fondos esošajām mārģenēm (Liepājas NM, 7) zaļās lentes vietā uzšūtas krāsainas mestas bārkstis. Bārkstis pa 1,5 cm platiem posmiem liktas šādā krāsu secībā: sarkanās, dzeltenās, sarkanās, zaļās, sarkanās, dzeltenās utt.

³⁶¹ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III, 10. lpp.

³⁶² A. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. 10. att. (apakšējās rindas 4. figūra).

³⁶³ Termins lindraki un rinduki biežāk dzirdams Kurzemē un Zemgalē, lindraki — Latgalē, bet Vidzemē un Augšzemē — brunči.

³⁶⁴ F 891, 1962 un 1963; VM E, 2454. mape, 207., 239. dok., Jaunpiebalgas pagasts.

³⁶⁵ J. Niedre. Sieviešu svārki (brunči). 4. lpp.

³⁶⁶ A. Olearius. Vermehrte neue Beschreibung der Muscovitischen und Persischen Reise ... 107. lpp.

³⁶⁷ VM E, 2454. mape, 214. dok., Druvienas pag.

³⁶⁸ LCVVA tiesu protokolu mantu sarakstos brunči nav sīkāk aprakstīti, vienīgi minēti svitraini, rūtaini un pat zaļi brunči. Piemēram, Beļavas pagasta iedzīvotājam Zuzei Eglītei «aukcionā» pārdoti šādi brunči:

1 apakšbrunči	0,45 rbļ.
1 diedziņu brunči	0,60 „
1 brunči	0,20 „
1 diedziņu brunči	1,05 „
1 diedziņu brunči un jaka	0,65 „
1 brunči	0,85 „

(LCVVA, 3356. f., 1. apr., 8. l., 211. lpp., 1885. g.)

Stāmerienas pagasta iedzīvotājam Annai Sildei bijuši 1 zaļi un 1 sarkani brunči (LCVVA, 3356. f., 1. apr., 4. l., 79. lpp., 1879. g.).

Citā mantu sarakstā minēti:

1 nātni brunči	1,50 rbļ.
1 pusvillāni strīpaini brunči	1,75 „
1 strīpaini brunči	2,— „
1 rūtaini brunči	2,— „

(Liekas, ka pēdējie, spriežot pēc cenas, būs bijuši austi no vilnas dzijām. LCVVA, 3356. f., 1. apr., 4. l., 41. l., 1879. g.).

Bez brunčiem mantu sarakstos minēti arī «kapati», t. i., brunči ar piesūtu ņieburu vai «jaku». Sevišķi bieži kapati minēti Ziemeļvidzemē. Kapatu materiāls un cena bijusi dažāda, un tie mantu sarakstos minēti kopā ar brunčiem:

1 kapats	4,— rbļ.
1 diedziņu kapats	4,— „
1 sarkani stripaini brunči	4,50 „
1 rūtaini brunči	2,— „
1 sarkani stripaini brunči	2,— „
1 stripaini brunči	1,— „

(LCVVA, 5890. f., 1. apr., 10. l., 105. lp. 1856. g. — Jaunpiebalgas pag.).

³⁶⁹ VM E, 2454. mape, 238. dok., Jaunpiebalgas pag.; kā konstatēts 1959. g. ekspedīcijā, Valkas rajona vēl šodien saglabājies sakāmvārds, kas pļāpīgu cilvēku lielo runāšanu salīdzina ar seno brunču platu apakšmalu — «Tev mute kā mātei brunču apakša».

³⁷⁰ F 891, 1972.

³⁷¹ F 891, 1978; VM E, 2454. mape, 395. dok., Taures pag.; turpat, 707. dok., Jaunpiebalgas pag.; turpat, 214. dok., Druvienas pag.

³⁷² F 891, 1978; arī Vidzemē atsevišķos gadījumos brunči šūti no 7 vai 8 auduma platumiem.

³⁷³ Skat. O. Hūnā zīmējumus (LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 183. un 175. lp.); VM E, 2454. mape, 143. dok., Jaunpiebalgas pag.

³⁷⁴ J. Niedre. Sieviešu svārki (brunči). 4. lpp.

³⁷⁵ Mūsu tautas uzvalks. — «Austrums», 1904., 379.—380. lpp.

³⁷⁶ VM E, 2454. mape, 143. dok., Jaunpiebalgas pag.; Baltijas ekspedīcijas 1960. g. materiāli Kuldīgas un Saldaus raj.

³⁷⁷ Kāzās līgava uzvilka vairākus brunčus, lai būtu siltāka un bagātāka dzīve (J. Niedre. Sieviešu svārki (brunči). 4. lpp.).

³⁷⁸ F 891, 1985; VM E, 2544. mape, 92. dok., Kalsnavas pag.

³⁷⁹ F 891, 1977; Āronu Matīss. Par dzīparu madarāšanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos. 38. lpp.

³⁸⁰ Skat. «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē», 105. lpp.; jāatzīmē, ka vīrieši ādas somas vai auduma kuliņas piestiprināja zem vīrsējiem svārkiem pie jostas, iespējams, ka 16. gs. arī sievietes kabatu-kulīti sēja pie jostas, redzamā vietā.

³⁸¹ Termins «sarafāns» pazīstams Latgalē un Augšzemē, kur sarafāni parādās tikai 19. un 20. gs. mijā.

³⁸² Lielvārdes novada (Etnogrāfiskās ziņas par latviešiem, «Dienas Lapas» pielikums, 1894., IV. 108. lp.).

³⁸³ Ziemeļrietumkurzemē. (M. Silīņš. Alšvanga. 35. lpp.).

³⁸⁴ E 1953. g. ekspedīcijas materiāli par Alūksnes rajonu.

³⁸⁵ Par kapatu gan biežāk sauc brunčus kopā ar jaku, bet Ziemeļvidzemē tā sauc arī ar ņieburu kopā šūtus brunčus. Atsevišķos gadījumos par kapatu sauc arī vīriešu svārkus.

³⁸⁶ «Kuršu koniņi» dzīvoja tagadējā Alsungas rajona dienvidrietumu daļā: koniņi bija brīvi, maksāja tikai nelielus nodokļus (skat. Latvijas PSR vēsture, I. 213.—214. lpp.).

³⁸⁷ Ari A. Pecolda lībiešu ģimenes zīmējumā redzami šādi brunči (Akvarelis «Семейство ливов из с. Колкен» glabājas Krievu ģeogrāfijas biedrības arhīvā Ļeņingradā, A 36 15/25).

³⁸⁸ K. Pāvuliņa. Cesvaine. 8. lpp.

³⁸⁹ Tag. Valmieras raj. teritorijā.

³⁹⁰ Oriģināls glabājas Krievu ģeogrāfijas biedrības arhīvā Ļeņingradā, A 36. Paraksts zem akvareļa «Окрестность имени Нейсалис».

³⁹¹ VM E, 2544. mape, 83. dok., Praulienas pag.; 2454. mape, 352. dok., Dzērbenes pag.; F 69, 1177, Saukas pag.

³⁹² LCVVA, 5890. f., 1. apr., 10. l., 105. lp., 1856. g. — Jaunpiebalgas pag.; 3356. f., 1. apr., 2. l., 70. lp., 1854. g. — Stāmerienas pag.; 1262. f., 10. apr., 5. l., 78. lp., 1856. g. — Valkas pag.

³⁹³ B. A. Куфтин. Minētais darbs. 116. lpp.

³⁹⁴ Skat. J. Niedre. Sieviešu svārki (brunči). 3. lpp.; K. Straubergs. Latviešu tērps un viņa raksta ornamentika. 341. lpp.

³⁹⁵ Skaidrības labad sniedzam J. Branda tekstu: «... Der Weiber und Mariellen tracht ist sehr possierlich / und der Zygeuner-kleidung nicht ungleich; dan / umb den Leib binden sie nur einen wullenen gürtel / durch diesen stecken sie ein tuch von grobem ungeblichen Leinwandt / oder anderem groben wullenen tuch / womit sie kaum ihren untern Leib biss auff die waden bedecken; den obern Leib bedecken sie mit einem andren dergleichen tuch / welches sie mit zweyen endten durch eine heift über der rechten schulter zusammen halten / also dass es unter den lincken arm hin-gehe / un die brust und rücken decke; lassen die arme nur im blossen hembde gantz frey; so es aber grosse kälte ist / heften sie über den lincken schulter noch ein zweytes tuch / wie voriges / welches ihnen unter dem rechten arm hergeheth. Die füsse bewinden sie mit alten durch handt umbwickelten lumpen biss auff die encklauwen / gehen im übrigen bar-fuss / oder tragen auch wohl / wie die Männer Pareyscher: die Weiber aber umbwickeln ihre köpff mit weissem feineren Leinwandt / und die Mägder setzen auff denselben eine Wronge über die zusammen geflochtene haare (wie bey uns das gesinde trägt) mit allerhand-färbigen corallen besetzt / von zwei biss drey finger breit / nur dass selbiger ihnen oben rings umb den kopff gehe; etliche tragen zum zierath mitten umb den Leib einen gürtel von weissen schlangenköpfen / und andrem mischmasch; wan sie aber in die Kirchen gehen (wiewohl ihnen mehrentheils bey ihren Herren / und sonst bey den Amtsmännern in seinem gemach auss der Bibel oder Postillen etwas vorgelesen wird /) bedecken sie ihre beyde schultern mit einem weissen leinwandt / welches sie vor der brust mit beyden endten zusammen halten»... (J. A. Brand. Minētais darbs. 73.—74. lpp.). Aprakstītais ķermeņa augšdaļas tērps nekādā gadījumā nav uzskatams par brunču augšdaļu, bet tās ir divas villaines ar Kurzemei raksturīgo valkāšanas veidu — sastiprinot uz viena pleca.

³⁹⁶ Sal. zviedru brunčus. A. Heikela minētā darba IV tabulā (3. un 8.) ar Alsungas brunčiem.

³⁹⁷ E. Veilands terminu «paslavas» uzskata par senāko latviešu «kāju stilbu apģērba nosaukumu» (Senais vīriešu apģērbs. — LTD, V, 298. lpp.).

³⁹⁸ «Ūzas» — garas bikses, apakšbikses, kuras ar auklu viduci saturētas kopā. Par ūzām sauc tās bikses, kas sniedz līdz ceļiem (skat. V. Plutte. Katalogs latviešu etnogrāfiskai izstādei pa X arheoloģiskā kongresa laiku. 75. lpp.; K. Mülenbahs un J. Endzelīns. Latviešu valodas vārdnīca, V. 410.—411. lpp.).

³⁹⁹ Plašāk izplatīts Latgalē.

⁴⁰⁰ Publicētos bēgļu sarakstos minēts, ka ādas bikses valkātas ar tumši zaļiem svārkiem, kuri aizpogāti ar dzeltenām (liekas, misiņa) pogām. (Beilage zur 20-sten Stück Rigischer Anzeigen, 20 V, 1801, 248. lpp.).

⁴⁰¹ Sal. ar igauņu vīriešu biksēm (Эстонская народная одежда, XXV, XXXIV, XXXVI tab.; Baltijas ekspedīcijas 1954. g. materiāli bij. Dundagas rajonā).

⁴⁰² Zeiboltu Jēkabs savā romānā «Barons Bundulis» sniedz šādu sulaiņa apģērba aprakstu: «... Pēterim... pa sulaiņu modei bija jāģērbjas jaunās, smalkās, garās diegu zeķēs, sudrabsprādzainās korpēs, cieši pieguļošās, isās biksēs, kuru stilbu gali sniedzās tikai līdz ceļiem, un zilos svārkos spožām sudraba pogām (Raksti, III, 223. lpp.).

⁴⁰³ Novadu tērpi. 86. lpp.

⁴⁰⁴ VM E, 2457. mape, 188. dok., Vaives pag.; 2542. mape, 399. dok., Viesienas pag.; metāla pogu priekšteči ir koka «sprudzenīši» — apaļi nodrāzti koka puķīši vai arī no diegiem šūtas pogas.

⁴⁰⁵ Šāda veida bikses plašāk izplatītas Igaunijas salu apģērbos (Эстонская народная одежда. 154. lpp., 240. att.); tās atrodamas arī nelielajā tautas tērpu kolekcijā PSRS Tautu etnogrāfijas muzejā Ļeņingradā (3217, Viborgas guberņas Lavansāri salas); austrumslāvu vīriešu tērpā šis bikšu veids nav sastopams (skat. Г. С. Маслова. Minētais darbs. 590.—594. lpp.).

⁴⁰⁶ E. Veilands. Minētais darbs. 306. lpp.

- ⁴⁰⁷ Baltijas ekspedīcijas 1954. g. materiāli; E 17, 8119—8120.
- ⁴⁰⁸ J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, VII. 66. lpp.: «... An den Beinen hangen blaue od. schwarze weite Unterhosen herab.»
- ⁴⁰⁹ V. Ginters. *Latviešu tautas tērps*. — *Latviešu tautas dziesmas*, II, Kopenhāgenā, 1953., 279.—321. lpp.
- ⁴¹⁰ Turpat.
- ⁴¹¹ Sal. M. Glemžaitē. *Lietuvių tautiniai drabužiai*. 52. lpp.; «Sodžiaus Menas», 7.—8., 28., 29., 32.; «Latvju Raksti», I—II; *Novadu tērpi*, 15.—16., 56., 128., 164.—165., 207.—209., 249.—256., 284., 443.—446. lpp.; J. Nīdre. *Krustpils apvidus jostas* — VVM, I, 12. lpp.; igauņu, latviešu un lietuviešu jostas ir stipri līdzīgas, vienīgi igauņu jostām raksturīgi lieli ornamenta raksti, kuri atkārtojas, un krāsas velku virzienā mainās. Lietuviešu jostām raksturīgi lieli pušķi galos no rupjas dzijas vai arī audu diegiem.
- ⁴¹² J. Nīdre. *Krustpils apvidus jostas*. 8. lpp.; celu aušanas tehnika plaši izplatīta visā pasaulē. Skat. A. Dzērvītis. *Jostas un prievītes*. 163. lpp.
- ⁴¹³ Interesanti atzīmēt, ka tautsdziesmas, kurās minētas celu jostas, pierakstītas gandrīz vienīgi tikai Latgalē (skat. Kr. Barona «Latvju Dainu» rādītājus); celos austu jostu paraugus skat. VVM, I; XIII un XIV tab.
- ⁴¹⁴ A. Dzērvītis. *Jostas un prievītes*. 160. lpp.
- ⁴¹⁵ Latgales svitrainās jostas vienmēr austas celu tehnikā.
- ⁴¹⁶ VVM I; V—XII tab.
- ⁴¹⁷ Turpat, XI tab.
- ⁴¹⁸ *Novadu tērpi*, 249.—252. lpp.
- ⁴¹⁹ A. Dzērvītis. *Jostas un prievītes*. 162. lpp.
- ⁴²⁰ J. Nīdre. *Jostas un prievītes*. 8. lpp.
- ⁴²¹ LTD, III, 163. lpp.
- ⁴²² Baltijas ekspedīcijas 1954. g. materiāli (Madona, Cesvaine); VM E, 2550. mape, 57., 58. dok., Praulienas pag.; turpat, 227. dok., Ļaudonas pag.; 2549. mape, 205. dok., Galgauskas pag.; turpat, 107. dok., Grostonas pag.
- ⁴²³ 19. gs. Lietuvā priekšautus pie goda tērpā valkāja tikai jaunavas, bet Igaunijā galvenokārt tikai precētas sievietes.
- ⁴²⁴ Skat. krāj. «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē», «Novadu tērpi» u. c.
- ⁴²⁵ Skat. J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, III. 55. lpp., 4. att.; 57. lpp., 21. att.; 63. lpp., 55. att.; 77. lpp., 106. att.; O. Hūna zīmējumi LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 175., 177., 181. lpp.
- ⁴²⁶ Priekšauti bieži minēti vecākajās tautsdziesmās; tas liek domāt par priekšautu senumu.
- ⁴²⁷ Эстонская народная одежда. I, X, XII, XXI, XL, XLIII, XLII, LXI, LXII, LXVII tab.
- ⁴²⁸ Skat. «Sodžiaus Menas», 7.—8., 25.—26. lpp., 30., 31. att.
- ⁴²⁹ Г. С. Маслова. *Minētais darbs*. 650. lpp.
- ⁴³⁰ F 891, 1894; Baltijas ekspedīcijas 1956. g. materiāli Latgalē un Jēkabpils rajonā.
- ⁴³¹ «Latvju Raksti», II; XXV, 241, Pilskalnes pag. Šāds kompozīcijas princips ar kvadrātiem «uz malu» un šaurākām starpformām sastopams vēl Bārtas sievu cepurēs; citos novados tas nav raksturīgs, un liekas, ka mūsu tautas tērpos tas būs pārnācis no lietuviešiem, kur tas sastopams biežāk. (Sal. «Sodžiaus Menas», 7.—8., 14., 60., 85., 114., 117., 118. lpp.)
- ⁴³² J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, III. 89. lpp.; Lielvārdes sieviešu priekšauti ļoti līdzīgi igauņu sieviešu priekšautiem (Sal. A. O. Heikel. *Minētais darbs*. V tab., 16.; Эстонская народная одежда. I, LXXVI tab.)
- ⁴³³ Skat. R. Zariņš. *Villaine*. 107. lpp.; V. Urtāns. *Tiras purva depozijs*. 90. lpp.
- ⁴³⁴ A. Dzērvītis. *Vēsturisko laiku latviešu tautas tērpi*. 199.—256. lpp.; J. Nīdre. *Villaines*. 3. lpp.; «Novadu tērpi» u. c.
- ⁴³⁵ G. Fr. Stender. *Lettisches Lexicon*, I—II. Mitau, [1789], 236., 361. lpp.
- ⁴³⁶ Jakob Lange. *Vollständiges deutsch-lettisches und lettisch-deutsches Lexicon*. Lettisch-deutscher Theil. Schloß Ober-Pahlen, 1773, 263. lpp. («Sakscha ta, eine Staatsweepe, denn Willanas sind die schlechten.»)
- ⁴³⁷ K. Mülenbahs un J. Endzelīns. *Latviešu valodas vārdnīca*, III. 631. lpp.
- ⁴³⁸ Sal. J. A. Brand. *Minētais darbs*. 140. lpp.; LCVVA, 6810. f., 1. apr., 60. l., 69. lpp.; J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, VII. 66. lpp. u. c.
- ⁴³⁹ Tikai Rucavā, Nicā un Bārtā.
- ⁴⁴⁰ 1959. un 1960. g. ekspedīciju materiāli Madonas, Jēkabpils un Krustpils raj.
- ⁴⁴¹ F 11647, 12177; VM E, 2459. mape, 212. dok., Vecpiebalgas pag.
- ⁴⁴² CVVM, 7041 (Cesvaine).
- ⁴⁴³ VM E ir daži dokumenti, kuros norādīts par villaiņu valkāšanu uz viena pleca (VM E, 5546. mape, 1225. dok., Aizkraukles pag.; 1995. mape, Kastrānes pag.). Tā kā visi pārējie materiāli liecina par villaiņu valkāšanu uz abiem pleciem, jādomā, ka uzrakstītājs kļūdējies vai arī teicējas savās jaunības dienās dzīvojušas Dienvidkurzemē.
- ⁴⁴⁴ H. Mützel. *Vom Lendenschurz zur Modetracht*. 60. lpp.
- ⁴⁴⁵ Skat. 54. lpp.
- ⁴⁴⁶ Sal. attēlus krāj. «Latvju Raksti», I; XXXII, 312; Эстонская народная одежда. VI, VII tab.
- ⁴⁴⁷ VM E, 1995. mape, Kastrānes un Skrīveru pag.; Baltijas ekspedīcijas 1954. g. materiāli Kurzemē.
- ⁴⁴⁸ Ziemeņa, Lizuma, Tirzas pag.
- ⁴⁴⁹ VM E, 2459. mape, 73. dok., Vaives pag.
- ⁴⁵⁰ Baltijas ekspedīcijas materiāli Jēkabpils rajonā un 1952. g. ekspedīcijas materiāli bij. Neretas un Aknīstes rajonos.
- ⁴⁵¹ Baltijas ekspedīcijas materiāli 1954. g.
- ⁴⁵² Janina Krąjewska. *Stroj opoczyński*. — *Atlas polskich strojów ludowych*. Mazowsze i Sieradzkie. Wrocław, 1956., 7., 9. lpp., I un II tab.
- ⁴⁵³ VM E, 2454. mape, 71. dok.; 2544. mape, 374. dok.
- ⁴⁵⁴ Aronu Matīss. *Par dzīparu madarāšanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos*. 37. lpp.
- ⁴⁵⁵ Turpat, 36. lpp. VM E, 2454. mape, 120. dok.; 2541. mape, 426. dok.
- ⁴⁵⁶ VM E, 2542. mape, 379. dok., Vestienas pag.
- ⁴⁵⁷ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 175., 177., 181. lpp.; skat. arī krāj. «Latviešu tautas tērpi», 131., 134. lpp.
- ⁴⁵⁸ VM E, 2542. mape, 82. dok.
- ⁴⁵⁹ VM E, 2457. mape, 395. dok.; 2862. mape, 125. dok.; 2788. mape, 4. dok.
- ⁴⁶⁰ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 181. lpp. attēlā redzami vīriešu kažoki, bet tādi paši bija arī sieviešu kažoki (VM E, 2863. mape, 125. dok., Jāsmuižas pag.).
- ⁴⁶¹ F 23, 4572; Baltijas ekspedīcijas 1954., 1956. un 1960. g. materiāli.
- ⁴⁶² Termiņš plašāk izplatīts Kurzemē un Zemgalē, Vidzemē — tikai Cēsu un Rīgas apkārtnē.
- ⁴⁶³ Šādu svārku dalījumu lieto arī E. Veilands (skat. LTD, V, 267. lpp.).
- ⁴⁶⁴ Līdz 19. gs. 40. gadiem Tērvetē valkāti tumši zili, bet Aucē — gaiši zili svārki (Valsts arhīva raksti, IX, 184. lpp.).
- ⁴⁶⁵ A. W. Hupel. *Minētais darbs*, II. 163. lpp.; J. G. Kōhl. *Minētais darbs*. 65., 66. lpp.
- ⁴⁶⁶ J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, III. 74. lpp., 97. att. Zilo svārku divkāršā apkakle vai rotājums, pogas un platās aroces ir darinātas atbilstoši tā laika modes prasībām.
- ⁴⁶⁷ VM E, 3097. mape, 218. dok., Snēpeles pag.
- ⁴⁶⁸ J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, III. 55. lpp., 3. att.; 62. lpp., 53. att.; 76. lpp., 105. att.
- ⁴⁶⁹ PSRS Tautu etnogrāfijas muzejs Ļeņingradā, 2991.—64.; 3054.—52.
- ⁴⁷⁰ Tāpēc liekas, ka vienpusīgi tautsdziesmās minētos raibos svārkus izskaidrojās E. Veilands, velkot paralēles ar 16. gs. franču un vācu dižkungu, galminieku un karavīru raibajiem svārkiem, vamžiem un biksēm (E. Veilands. *Senais vīriešu apģērbs*. 266. lpp.).
- ⁴⁷¹ Zemnieks no Drustiem Dzērbenes draudzē. Virs kažoka viņam ir linu svārki, ko latviski sauc par uzvalku («uswalk»). (J. Chr. Brotze. *Monumente ...*, III. 65. lpp., 67. att.) Līdzīgi virrsvārki ir arī vienam Alūksnes zemniekam (turpat, 68. lpp., 77. un 78. att.).
- Linu mēteji minēti arī nozagto mantu sarakstā no Smiltenes (Rīgische Anzeigen, 25. XI 1801, 568. lpp.).

- ⁴⁷² F 707, 79; E 17, 8349; VM E, 2542. mape, 306. dok., Ļaudonas pag.
- ⁴⁷³ VM E, 2542. mape, 82. dok., Lazdonas pag.
- ⁴⁷⁴ Jekaba Lermes algā bija ieskaitītas arī 4 aitādas kažokam (LCVVA, 5890. f., 1. apr., 10. l., 1856. g. u. c.; Baltijas ekspedīcijas 1960. g. materiāli Kuldīgas un Saldus rajonos). Pūsim saimnieks devis pa 3 gadi kažociņu (VM E, 2542. mape., 306. dok., Ļaudonas pag.).
- ⁴⁷⁵ A. Guagnini. Sarmatiae Europae descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masouiam, Prussiam, Pomeraniam, Liuniam et Moschouiae, Tartariaeque partem complectitur... 1578. (Skat. A. Spekke e. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. 26., 27. lpp.)
- ⁴⁷⁶ Sal. A. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. I., 2. att.
- ⁴⁷⁷ Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. 111. lpp.
- ⁴⁷⁸ Zīmējums publicēts krāj. «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē», 106. lpp.
- ⁴⁷⁹ A. Olearius. Minētais darbs. 107.—108. lpp.
- ⁴⁸⁰ J. A. Brand. Minētais darbs. 73.—74. lpp.; A. W. Hupel. Minētais darbs, II. 178. lpp.
- ⁴⁸¹ F 438, 539, Rucavas pag.; 1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli; Эстонская народная одежда. 76. lpp., 96. att.; Latviešu tautas uzvalki, IX. 3. lpp., 8. att.
- ⁴⁸² J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 62. lpp., 53. att.; 63., lpp., 55. att.; 68. lpp., 73., 77., 78. att.
- ⁴⁸³ K. Jürgens. Mana vectēva nostāsti. 21. lpp., arī 25., 27. un 31. lpp.
- ⁴⁸⁴ Latgaļu teritorijā senākais ir bronzas lentes vainags ar starpskardīti. Sis vainags eksistē no 6. līdz 12.—13. gs. mijai. (Skat. A. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. 92. lpp.)
- ⁴⁸⁵ V. Ginters. Latviešu tautas tērps. 299.—300. lpp.
- ⁴⁸⁶ A. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. 84.—89. lpp.
- ⁴⁸⁷ «Jaunpiebalgas vainagi ir tik vienādi, ka liekas, tos būtu darinājis viens un tas pats cilvēks. Viņu vecumu neviens neatceras, kur tādi cēlušies. Domā, ka tie pirkti. It kā pašā Piebalgā bijis kāds, kas vainagus darinājis. Citi domā, ka tie vesti no Rīgas» (VM E, 2456. mape, 434. dok., Druvienas un Lizuma pag.). Par Piebalgas vainagu meistarēm iegūtas ziņas arī ekspedīcijā (1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli).
- ⁴⁸⁸ VM E, 2454. mape, 60. dok., Vaives pag.; E 17, 8403, 8378, Madonas un Krustpils raj.; F 41, 690; Vietalvas un Kalšnavas pag. bijuši vainagi ar «cetrkantīgiem skārda spieģelišiem» vai plānām vizlas plāksnītēm (VM E, 2545. mape, 179. dok., Kalsnavas pag.).
- ⁴⁸⁹ Skat. A. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. I. att., 1. fig.; Barnikela karšu detaļās grāmatā «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē», 115.—117. lpp.
- ⁴⁹⁰ J. Chr. Brotze. Monumente..., VIII. 8. lpp.
- ⁴⁹¹ A. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. 83.—84. lpp.
- ⁴⁹² F 891, 1974.
- ⁴⁹³ Baltijas ekspedīcijas 1960. g. materiāli.
- ⁴⁹⁴ Aronu Matīss. Par dzīparu madarāšanu un sieviešu apģērbu agrākos laikos. 36. lpp.
- ⁴⁹⁵ F 41, 690.
- ⁴⁹⁶ J. Rainis. Kāzu parašas Višķu pagastā. 315.—316. lpp.; sal. Г. С. Маслова. Minētais darbs. 676.—682. lpp.
- ⁴⁹⁷ VM E 2714. mape, Zvirgzdienes pag.; Baltijas ekspedīcijas 1956. g. materiāli Ludzas un Kārsavas raj.
- ⁴⁹⁸ J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 10. lpp. — «Vidzemes kāzu skats».
- ⁴⁹⁹ Эстонская народная одежда. 15.—16. lpp.
- ⁵⁰⁰ А. Х. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 247. lpp.
- ⁵⁰¹ I. Manninen. Die Kleidung. 76. lpp.
- ⁵⁰² «Inflantijā nēsāja tā saukto «garo autu», kuru aplika ar galvu, sasēja pakausī lielā mezglā, pie kam garā auta dažreiz izrakstītie gali nokarājās uz muguru.» — «Austrums», 1904., 790. lpp.
- ⁵⁰³ CVVM, 889; J. A. Sjoegren. Minētais darbs. 48.—50. lpp.
- ⁵⁰⁴ CVVM, 14324, 14330.
- ⁵⁰⁵ CVVM, 14393, 14400, 14410.
- ⁵⁰⁶ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 59. l., 33. lp.; zem zīmējuma paraksts: «Curländische Bäuerin in der Gegend von Ploenen» (Pliņu ciems Tukuma apr.).
- ⁵⁰⁷ «Latvju Raksti», II. 18. lpp.
- ⁵⁰⁸ A. Spekke. Vecākie latvju tautas apģērba zīmējumi. I. att.
- ⁵⁰⁹ K. Pāvuliņa. Cesvaine. 18. lpp.; CVVM, 13942 un 13965, Valmieras apvidus; šīs cepures sauktas arī par «benītēm» (VM E, 2455. mape, 338. dok., Kuduma pag.).
- ⁵¹⁰ F 891, 2834. «Veclaiku rakstītu mīci nesāja tikai sievietes. Anna Bebre bijusi specialiste šai arādā un šadu mīci pagatavojusi par 5 kvartiem.» (F 43, 68, 181. lpp., Kraukļu pag.) Specialas knipeļu pinējas bijušas arī citos pagastos (VM E, 2545. mape, 385. dok., Vestienas pag.).
- ⁵¹¹ Skat. O. Hūna zīmējumu (LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l.).
- ⁵¹² K. Pāvuliņa. Krustpils. 161. lpp.
- ⁵¹³ F 891, 2834; VM E, 2545. mape, 385. dok., Vestienas pag.
- ⁵¹⁴ I. Manninen. Die Kleidung. 77., 78. lpp.; sal. A. O. Heikel. Minētais darbs. XXII tab., 3., 6.
- ⁵¹⁵ F 17, 1443, 23, Vecpiebalgas pag.; VM E, 2456. mape, 227., 291., 427. dok., Vecpiebalgas pag.; turpat, 430. dok., Velķu pag.
- ⁵¹⁶ K. Jürgens. Mana vectēva nostāsti. 122. lpp.
- ⁵¹⁷ J. Chr. Brotze. Monumente..., VIII. 8. att.
- ⁵¹⁸ «Latvju Raksti», II; XXVII tab., 2660. e.
- ⁵¹⁹ Jāpiezīmē, ka neviens no tautasdziesmām, kurās minēta krievu cepure, nav uzrakstīta Piebalgā; lielākā daļa ir no Latgales un daži varianti no Lubānas. Tapec jādoma, ka šīs cepures ir bijušas plašāk izplatītas. 19. gs. otrajā pusē par krievu cepurēm sauktas cepures ar ādas nagu (VM E, 2864. mape, 287. dok., Kalupes pag.).
- ⁵²⁰ J. Chr. Brotze. Monumente..., II. 65. lpp., 67. att.; 79. lpp., 5. att.; VM E, 2712. mape 53., 62., 194. dok.
- ⁵²¹ T. Krauss. Kā senāk šūdinājuši, pušķojuši un valkājuši cepures. 425. lpp.
- ⁵²² J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 55. lpp., 3. att.; 62. lpp., 53. att.; 65. lpp., 61. att. (vīriešu fig.); 68. lpp., 77., 78. att.; 74. lpp., 97. att.
- ⁵²³ Turpat, 65. lpp., 61. att. (zēna fig.); 71. lpp., 85. att. (sievietes fig.); 75. lpp., 99. att.; 79. lpp., 3. att., 3. fig.
- ⁵²⁴ Ф. В. Баллод. Minētais darbs. 81.—83. lpp.
- ⁵²⁵ T. Krauss. Kā senāk šūdinājuši, pušķojuši un valkājuši cepures. 428.—429. lpp.
- ⁵²⁶ J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 55. lpp., I., 2. att.; 61. lpp.
- ⁵²⁷ T. Krauss. Kā senāk šūdinājuši, pušķojuši un valkājuši cepures. 438. lpp.
- ⁵²⁸ Šādas cepures J. Broces zīmējumos un kartēs redzamas zviedru karavīriem Ziemeļu kara laikā un holandiešu jurniekiem (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 61. lpp., 43., 44. att.; VI, 154. lpp.).
- ⁵²⁹ Rigische Anzeigen, 20. V 1801, 248. lpp.
- ⁵³⁰ LD 20522.
- ⁵³¹ J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 63. lpp., 56. att.
- ⁵³² Turpat, 63. lpp., 55. att.; 68. lpp., 73. att.; 71. lpp., 85. att.; 76. lpp., 105. att.
- ⁵³³ Turpat, 75. lpp., 100. att.; Novadu tērpi. 69. lpp.
- ⁵³⁴ Novadu tērpi. 68., 81., 96. lpp.
- ⁵³⁵ 1954. un 1956. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli. Latgalē salmu cepures sauc par «brīļām» (VM E, 2712. mape, 30. un 35. dok., Ciblas pag.; 107. dok., Nautrēnu pag.; 2864. mape, 276. dok., Rudzētu pag.).
- ⁵³⁶ 1958. g. ekspedīcijas materiāli Valkā.
- ⁵³⁷ A. O. Heikel. Minētais darbs. XIX tab., 5.
- ⁵³⁸ Эстонская народная одежда. 165. un 175. lpp., LXV tab.; A. O. Heikel. Minētais darbs. XIX tab., 9.—15.
- ⁵³⁹ 1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli Ainažu rajonā.
- ⁵⁴⁰ VM E 2549. mape, 576. dok.
- ⁵⁴¹ 16. un 17. gs. autoru (Dž. Lipomani, A. Gvaņini, L. Millera, D. Fabricija un R. Lentilija) ziņas atrodami norādījumi tikai par vīzēm un pastalām; arī J. A. Branda aprakstos sastopami tikai vīžu un pastalu apraksti.
- ⁵⁴² Pirmie norādījumi par kurpju valkāšanu atrodami A. Hupela igauņu apģērba aprakstā; autors, salīdzinot

igauņu apģērbu ar latviešu apģērbu, saka: «Apavu vietā zemnieki nēsa pastalas, kas īstenībā ir tikai zoles no nemiecētas, latviešiem arī no miecētas ādas: viņi nokasa spalvas un ar auklu, kuru aptin ap lieliem, pastalas savēl tā, ka tās nedaudz aptver pēdu sānus...»

...Tikai svētdienās un godos igaunietes, retāk latvietes, staigā istās korpēs (pasvitrojums — M. S.); tad viņām, nepieradušām, ir smieklīga gaita... Lai ilgāk savas kurpes taupītu, viņas tās nes rokās un labāk iet kailām kājām, līdz nonāk baznīcas priekšā. No lepnuma vāciešiem pakal daridami, dažī zemnieki svētdienās valkā zābakus vai kurpes. Vasarā, darbā iedami, viņi visi staigā kailām kājām vai arī valkā vizes...» (Minētais darbs, II, 152. un 153. lpp.).

Arī J. Broces zīmējums tikai retumis redzamiem latviešiem ar zābakiem vai kurpēm ir no Rīgas vai tās apkārtnes (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 60. lpp., 36. att.). Pat vidzemnieku kāzu skatā kāzinieki redzami tikai pastalās; citos aprakstos J. Broce pasvitro, ka tieši pastalas liecinot, ka to valkātāja ir latviete: «Latviešu dzimtlaugu meita, kas pilsētā ir par kalponi. Ka tā nav vāciete, redzams no pastalām un no viņas neapsegtajiem matiem, ap kuriem apsieta lente» (turpat, 55. lpp., 4. att.); arī 57. lpp., 21. att. redzamajai kuršu sievietei, kas kalpo par aukli Rīgā, kājas ir pastalas pat pie goda apģērba (turpat, 87. lpp., 4. att.; 89. lpp., 1. att.; 91. lpp., 1. att. u. c.).

⁵⁴³ LCVVA, 3356. f., 7. l., 1. apr., 20. lp., 1884. g. — Stāmerienas pag.; 908. f., 58. l., 1. apr., 51. un 64. lp., 1850.—1861. g. — Grostonas pag.

⁵⁴⁴ F 23, 407, Valmieras, Vaidavas, Veļķu pag.; VM E, 2872. mape, 267. dok., Asūnes pag.

⁵⁴⁵ S. Navickis. Par latviešiem Ilukstes apriņķī. 68. lpp.

⁵⁴⁶ Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem. «Dienas Lapas» pielikums, 1891., I, 144. lpp.

⁵⁴⁷ VM E, 2553. mape, 382. dok., Vestienas pag.

⁵⁴⁸ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 717. lpp.

⁵⁴⁹ I. Manninen. Die Sachkultur Estlands, 1.—2. Tartu, 1931.—1932., 454., 458. lpp.; A. X. Moore. О5 историко-этнографических областях Эстонии. 257. lpp.

⁵⁵⁰ F 781, 1026. Līdzīgas ziņas iegūtas 1960. g. Baltijas ekspedīcijā Kuldīgas raj.

⁵⁵¹ Tīrzas draudzes tautskais apģērbs ap 1850. gadu. — «Latvju Raksti», II, 7. lpp. Vienā no J. Broces zīmējumiem redzamas pastalas ar pušķiem (Monumente..., III, 68. lpp., 78. att.).

⁵⁵² VM E, 2553. mape, 382. dok., Vestienas pag.

⁵⁵³ 19. gs. pirmajā pusē pat saimniekiem zābaki bija retos gadījumos: «Tos laikus zābaki bija retam saimnieku tēvam un izdienējušam zaldātam, kuros viņš pārnāca no dienesta mājā. Brencim likās, ka tikai zābakos cilvēks ir isti cilvēks, diezgan stalts un cienīgs.» Tēvs runā ar dēlu: «... Nē, dēls, zābakus nevar pirkt; ko tad muiža sacīs, kad puikas saks zābakos iet? Jau tā muiža ēd zemniekus nost. Nē, nē zābakus nevar pirkt!» (Kad zābaki tomēr nopirkti.) ... «Drīz vien viss pagasts un muiža zināja, ka Medņu Putna dēls Brencis staigā staltos zābakos. Muižai tas nepatika. Viņa ieskatīja to par zemnieka necienīgu lepību un sodāmu izlaidību.» (K. Jürgens, Mana vectēva nostāsti. 96.—97. lpp.).

⁵⁵⁴ «Pirmās kurpes man nopirka, kad man bija 7 gadi un mani sāka vadāt uz baznīcu», stāsta 76 g. v. Berta Kalniņa Gulbenes rajonā (E 11, 2671); «Kurpes man bija, kad es gāju skolā, bet citi bērni gāja ar pastalām. Kad es gāju ganos, tad valkāju lūku vizes. Vizes visi paši mācēja pīt no kārklu un liepu lūkiem. Pastalas arī puīši paši taisīja, pat uz balli dažī gāja ar pastalām», stāsta 76 g. v. Jūle Pinka Gulbenes raj. Litenē (E 11, 2930); «Kalpu bērni pirmos zābakus dabūja vēl vēlāk», stāsta 86 g. v. Kārlis Skrīvelis Valkas raj. Jērcēnos. «Pirmos zābakus es dabūju pēc skolas beigšanas, kad man bija kādī 14 gadi un es, nolīgdamis pie saimnieka uz visu gadu, pie algas pielīgu zābakus. Jaunus zābakus jau saimnieks nepirka, bet pie vecām čabām piešuva jaunas galvas» (E 13, 4855). Līdzīgas ziņas (F 91, 116) no Ungurmuizas pag. Bērniem 2—10 g. v. kājās velk no pakulu auklām pītus «boķikiņus», skat. VM E, 2716. mape, 106. dok., Nautrēnu pag.

⁵⁵⁵ J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 57. lpp., 21. att.

⁵⁵⁶ «Ziemas zābaks bija čabas ar platu purnu un gariem stulmiem pāri ceļiem. Čabas taisīja no zirga ādas un zieda ar degutu. Čabas taisīja Pečoru krievi, kuri atrauca pie mums, uzpirka beigtos un vecos zirgus, pārstrādāja un pēc tam pārdeva Vidzemē tirgos. Vēlāk čabas pārdeva arī lauku veikalos, kur tās maksāja 8—10 rubļu. Čabu pazoles bija apkaltas ar lielām naglām. Čabas pirka lielas un tās sabāza pilnas ar salmiem, lai ziemā būtu siltāks», stāsta 61 g. v. Jūlijs Daļģis Valkas raj. Jērcēnos (E 13, 4671, 4672).

⁵⁵⁷ F 91, 116, Ungurmuizas pag.

⁵⁵⁸ Ipatnējs ir vecākā zemnieka kāju aptinums — no potītēm līdz ceļiem, bet kāju pēdas ir palikušas kailas (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 79. lpp., 59. att.); kādā zīmējumā, liekas, redzamas arī sietavas (turpat, 64. lpp., 3. att.).

⁵⁵⁹ Skat. 31. att.; jāaizrāda vēl, ka J. Broces atēlā sievietei (pa kreisi) zem sietavām ir skaidri redzamas baltas zeķes, un arī tas rāda, ka zilās nav vis bikses, bet sietavas. Bez tam jānorāda, ka Piebalgā nav saglabāties neviens nostāsts, ka šai novadā agrāk būtu valkātas bikses. 70 g. v. Otilija Zeltiņa atcerējās, ka viņas vecā māte stāstījusi, ka bikses sievietes agrāk nav valkājušas, bet valkājušas gan vilnas drēbes sietavas, kuras tika piestiprinātas jostas vietā (1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli). Tāpēc liekas, ka līdzīgu kāju apģērbu J. Broce būs uzskatījis par biksēm. Par tumšām sietavām ir ziņas arī no Vestienas draudzes. VM E, 2553. mape, 381. dok.

⁵⁶⁰ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 715. lpp. A. Hupels to novērojis igaunietēm Tērbatas un Vilandes apvidū. (Minētais darbs, II, 152. lpp.).

⁵⁶¹ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 716. lpp. un Ф. К. Волков. Этнографические особенности украинского народа. — Украинский народ в его прошлом и настоящем, II, СПб., 1916, 574. lpp.

⁵⁶² J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 61. lpp., 47. att. Jāpiezīmē, ka šis ir vienīgais gadījums, kad latviešu zemnieks redzams ar zeķēm līdz ceļgaliem, lai gan P. Smits pēc tautasdziesmu materiāliem garo zeķu valkāšanu min Tīrzas, Laicenes, Apes, Lizuma, Mēdzulas un Lazdonas pag. (skat. P. Smits. Kā senāk jaunieši kājas āvuši. 424. lpp.).

⁵⁶³ F 891, 1976.

⁵⁶⁴ G. Maslova zeķes bez papēžiem sauc par krievu tipa, bet ar papēžiem — par vācu tipa zeķēm. Liekas, ka šie termini nav precīzi; Latvijas apstākļos tie nav divu dažādu zeķu tipi, bet dažādas zeķu attīstības stadijas. Bez tam zeķes bez papēža bija praktiskākas, jo tās varēja valkāt, papēža vietu pakāpeniski mainot, un tās tik ātri nenoplisa (Г. С. Маслова. Minētais darbs. 716. lpp.).

⁵⁶⁵ IEM, 6286, 6483, 6497; Эстонская народная одежда. XXVII tab.

⁵⁶⁶ Raibo rakstu adīšana bieži apdziedāta tautasdziesmās. Tautasdziesmās minēto rakstu sacerēšanas veidu — dabā novērotā pārņemšanu ornamentālā kompozīcijā — atkārtoti nācies dzirdēt no gados vecākām teicējām. Sniedzam vienu no šiem nostāstiem, kas pierakstīts Lielvārdes invalidu nama: «Senos laikos lauku ļaudīm tādi musturi, kādi tagad iraid, nemaz neesot bijuši. Tādēļ arī katra adītāja, ko nu bija varējusi iedomāties, to arī adījusi. Tā reiz kāda veca večiņa, lopus ganīdama, esot sākusi adīt cimdus. Domājusi, domājusi, kādu gan rakstiņu varētu ieadīt, jo cik tai bija bijuši prātā, tos jau daudz reiz bija no vietas adījusi. Tā večiņa prātojusi un gudrojusi. Tā domājot, uznācis pērkonis un zibens, un večiņa uz zibeni noskatījusi. Tai iešāvas prātā, kā būtu, ja es tādus zibens krustus un liūs ierakstītu šai cimdū pāri. Viņa sākusi adīt, un raksti patiesi bijuši jauki, un tādi vēl nekad nevienam nav rakstīti. Tos rakstus tad cits no cita noadījis, kurus vēl šo baltu dienu redz adām.

Senāk, kad sievas vai arī meitiete bija jāgūši uz citu māju ciemā, tad pastāvīgi nēmuši līdz darāmās [adāmās] adatas un dziļu un, ja tai mājā bijuši kādi jauni raksti, tad tos izadījuši. Uz citu māju iedami, nēmuši jau iesāktu rakstu slejas līdz un adījuši atkal citu musturi. Citreiz lielā rakstu sleja (tā tur sauca) bija tik gara kā josta, kuru tad sejuši ap vidu un nēsājuši uz ciemu līdz un rakstus vēl adījuši klāt. Kurām tādas rakstu slejas bijušas, tās traki godātas» (F 739, 5514).

⁵⁶⁷ J. Rainis. Kāzu parašas Višķu pagastā. 317. lpp.

⁵⁶⁸ F 523, 697. Uz lielo cimdu daudzumu 19. gs. vidū jau norādījis J. Kols (Minētais darbs. 69.—70. lpp.).

⁵⁶⁹ S. Navickis. Par latviešiem Ilūkstes apriņķī. 78. lpp.

⁵⁷⁰ J. Rainis. Kāzu parašas Višķu pagastā. 324. lpp.

⁵⁷¹ F 214, 1040.

⁵⁷² J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 58. lpp., 3. att.

⁵⁷³ Aitu turēšana vienmer tika pielīgta pie algas; muižu kalponēm vilna un līni ietilpa algā (J. Zutis. Latvija kļaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802. gadā. 57. lpp.).

⁵⁷⁴ J. Straubergs. Latviešu saktu kaleju amats un Rīgas latviešu rotas. — «Senatne un Māksla», 1939., 2., 103. lpp.

⁵⁷⁵ Turpat, 104. lpp.

⁵⁷⁶ J. A. Brand. Minētais darbs. 73. lpp.

⁵⁷⁷ A. W. Hupe. Minētais darbs, II. 153. lpp.

⁵⁷⁸ Grobiņas draudzes hronika (Valsts arhīva raksti, IX, 2. lpp.).

⁵⁷⁹ J. A. Sjoegren. Minētais darbs. 49.—50. lpp.

⁵⁸⁰ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 89. lpp.

⁵⁸¹ A. W. Hupe. Minētais darbs, II. 153. lpp.

⁵⁸² Autora lauku materiāli 1951. g. no Ogres un Kuldīgas rajoniem.

⁵⁸³ В. Н. Беллицер. Народная одежда удмуртов. М., 1951, 58., 62., 71., 83. lpp.; A. O. Heikel. Minētais darbs. 57. lpp.

⁵⁸⁴ Г. С. Маслова. Minētais darbs. 734. lpp.; Ф. К. Волков. Minētais darbs. 550.—551. lpp. Jāpiezīmē, ka Kurzemes lībieši vēl līdz 19. gs. vidum valkāja īpatnēju važiņu rotu ar adatām.

⁵⁸⁵ Novadu tēpi. 3. lpp.

⁵⁸⁶ J. A. Sjoegren. Minētais darbs. 33.—34. lpp.; VM E, 172. mape.

⁵⁸⁷ Ф. В. Баллод. Minētais darbs. 109. lpp.

⁵⁸⁸ VM E, 445. mape; saktas kreisajā pusē iegravēts «Iles 1792».

⁵⁸⁹ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 175., 181., 183. lpp.

⁵⁹⁰ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 89. lpp.

⁵⁹¹ Novadu tēpi. 208. att.; VM E, 2548. mape, 496. dok., Sausnējas pag.

⁵⁹² Sal. XXIV tab., 7., 8., 9. A. Heikela minētajā darbā.

⁵⁹³ Turpat, 90. lpp.

⁵⁹⁴ VM E, 90. dok., Mārcienas pag.

⁵⁹⁵ Fr. Kruse. Necrolivonica. 12. lpp.

⁵⁹⁶ Termins «novads» lietots, apzīmējot tērpa noteikta loka varianta valkāšanas vietu, un tas nav saistīts ar teritorijas administratīvo iedalījumu.

⁵⁹⁷ K. Strazdiņš. Par latviešu buržuāziskās nācijas izveidošanos. — Buržuāziskie nacionālisti — Latvijas vēstures viltotāji, Rīgā, 1953., 103. lpp.

⁵⁹⁸ K. Strazdiņš. Latviešu sociālistiskā nācija. 16. lpp.

⁵⁹⁹ Apriņķi pēc 19. gs. pirmās puses administratīvā iedalījuma.

⁶⁰⁰ Rīgas raj. līdz Daugavai, Cēsu un Valmieras raj. rietumdaļā.

⁶⁰¹ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 71. lpp., 85. att. (Krimuldas draudze); 83. lpp., 5. att. (Ikšķiles un Vangažu draudze); 91. lpp. (Biriņu un Straupes draudze); VI, 172. lpp. (goda un darba apģērbi Madlienas draudzē).

⁶⁰² Par H. Brigenas albumu skat. K. Straubergs. Limbaži un Lēdurga 19. gs. trīsdesmitos gados. — «Senatne un Māksla», 1936., 4., 127.—134. lpp. Krāsaini un vienkrāsaini attēli publicēti darbā «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē».

⁶⁰³ VM E glabājās T. Gelhāra zīmējums «Limbažnieki pie baznīcas».

⁶⁰⁴ A. Pecolda zīmējums «Limbažu zemnieki svētku apģērbā» pārzīmēts un ievietots darbā. T. de Pauly. Description ethnographique des peuples de la Russie. St. Pétersbourg, 1862.

⁶⁰⁵ J. Krēsliņa zīmējums «Salacas zvejniece» glabājas — VM E.

⁶⁰⁶ Skat. karti Latvijas PSR vēstures I sējumā (starp 67. un 68. lpp.).

⁶⁰⁷ П. Семенов. Географическо-статистический словарь Российской империи, т. III. СПб., 1866 («Ливы»).

⁶⁰⁸ J. A. Sjoegren. Minētais darbs. 24. un 35. lpp.

⁶⁰⁹ A. W. Hupe. Minētais darbs, I. 135. lpp.

⁶¹⁰ A. Stāls, J. K. Broces «Dažādu Vidzemes piemiņekļu un skatu krājums.» Zīmējumu apraksti un komentāri. Rīgā, [1926.], 5. lpp.

⁶¹¹ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 77. lpp.

⁶¹² Turpat, 74. lpp., 97. att.

⁶¹³ 1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli (Kurzeme).

⁶¹⁴ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 87. lpp.

⁶¹⁵ Turpat, 63. lpp., 55. att.; 71. lpp., 85. att.; 77. lpp., 106. att.; 87. lpp., 4. att.

⁶¹⁶ Turpat, 55. lpp., 4. att.; 59. lpp., 33. att.

⁶¹⁷ Turpat, 55. lpp., 3. att.; 71. lpp., 85. att.; 74. lpp., 97. att.

⁶¹⁸ Visā Valkas raj., Valmieras raj. austrumu daļā un gandrīz visa Gulbenes raj., izņemot tā rietumu stūri.

⁶¹⁹ LCVVA, Gouvernements-Patente, 1760—1764; Rigische Anzeigen, 1801, 122. un 248. lpp.; 1803, 469. lpp.

⁶²⁰ Rigische Anzeigen, 1803., 572. lpp.

⁶²¹ Skat. H. Strods. Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apskats. 10. lpp.

⁶²² A. Bielenstein. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Petersburg, 1892, 19.—20. lpp.

⁶²³ Etnogrāfijas sektora ekspedīcijas uzzīmētas vairākas jostas un matauklas (E 13, 939, 940, 3287).

⁶²⁴ Эстонская народная одежда. 38. lpp., 25. att.

⁶²⁵ A. Bielenstein. Die Grenzen des lettischen Volksstammes ... 20. lpp.

⁶²⁶ LCVVA, 3356. f., 1. apr., 4. l., 41. lpp., 1879. g. — Stāmerienas pag.; turpat, 879. f., 1. apr., 48. l., 187. lpp., 1875. g. — Augstrozes un Dauguļu pagasta tiesas protokoli; līdzīgas ziņas iegūtas vēl no citiem pagastiem ekspedīciju laikā.

⁶²⁷ A. Kundziņš. Smiltene. Rīgā. [1926.], 35.—36. lpp.

⁶²⁸ Par ziļu vaināgiem Ziemeļvidzemē skat. M. Slava. Zemnieku apģērbs Gulbenes rajonā.

⁶²⁹ J. Chr. Brotze. Monumente ..., VIII. 156. lpp.

⁶³⁰ Turpat, III. 62. lpp., 52., 53. att.; 68. lpp., 73., 77., 78. att.; 79. lpp., 1. att.; līdzīgi vīriešu apģērbi redzami jau iepriekš minētajos J. Broces Rūjienas un Gaujienas zemnieku zīmējumos.

⁶³¹ Turpat, III. 68. lpp., 77., 78. att.

⁶³² E 13, 4678, 4718. «Jostas bija 5 metrus garas, un tās auda speciāli audeži, jo katrs jau tādas izaust nemācēja» (E 13, 46839).

⁶³³ Эстонская народная одежда. VI, X, XII, XIII, XIV tab.

⁶³⁴ Turpat, 33. lpp.

⁶³⁵ F. Leinbock. Die materielle Kultur der Esten. Tartu, 1932, 55. lpp.

⁶³⁶ Cēsu raj. austrumu, Gulbenes raj. rietumu stūris. M. Kaudzīte par Vecpiebalgas apģērbiem līdz 19. gs. 60. gadiem izsakās šādi: «Tolaik valdīja vēl tik liela vienādība pie apģērbiem, ka katrs, kas iegādājās baznīcā vai citur pulkā citādi gērbies, izskatījās visiem kā tāds brinūmieks, kas velk uz sevi citu acis un par kuru vēlāk mājā citiem stāstāms, kas paši tāda nav redzējuši. Viss tur bija vienīgi mājās pašu darināts pēc lielākās vienādības.» M. Kaudzīte. Vecpiebalga. Rīgā, [b. g.], 38. lpp.

⁶³⁷ Līdzšinējā etnogrāfiskajā literatūrā Piebalgas novadam tiek pieskaitīti tikai Vecpiebalgas, Jaunpiebalgas un Veļķu pagasti. Mūsu vāktie ekspedīcijas materiāli un VM E arhīva dokumenti (2454. mape, 24., 172., 219. dok., Druvienas pag.; 2457. mape, 175., 385., 446. dok., Lizuma pag.; turpat, 386., 387. dok., Rankas pag.) rāda, ka Piebalgas novada tērpa iezīmes atsevišķos gadījumos vērojamas Ziemeļvidzemē — Trikātas pagastā: «Trikātiešos valkāja tālās vārkus ar streijām sānos. Trikātieši vispār gērbās atšķirīgi no visas apkārtnes» (E 13, 4665).

⁶³⁸ Valsts vēsturiskā muzeja vadoni: I. Etnogrāfija. Rīgā, 1939., 76. lpp.; R. Zariņš. Piebalga. — «Latvju Raksti», II, 1.—11. lpp.

⁶³⁹ A. Dzervītis. Latviešu tautas uzvalki. Rīgā, 1931., V, 2., 3. lpp.

⁶⁴⁰ Ziemeļvidzeme bija hernhūtiešu kustības centrs Latvijā (skat. Latvijas PSR vēsture, I, 234.—239. lpp.).

Braļu draudžu ietekme vērojama arī Trikātas pagasta tautas tērpos, jo arī te brunčos dominē melnā krāsa, kreklī

maz rotāti, tāpat Trikātas vīriešu tēpi līdzinās Piebalgas tēpam un saglabājušies te daudz ilgāk nekā pārējā Ziemeļvidzemē (E 1958. g. ekspedīcijas materiāli Valkas rajonā).

⁶⁴¹ CVVM, 12636, 12640.

⁶⁴² 19. gs. vidū valkāti «mellie» brunči, kurus 60.—70. gados nomainīja «stripaiņi» vai «bantaiņi» — austi melnā pamatā ar krāsainām svītrām. Pēc tam valkāja rūtaiņus, kas zināmu laiku tika valkāti reizē ar bantaiņiem. 19. gs. beigās Piebalgas novadā atkal valkāja vienkrāsainus pelēkus brunčus (VM E, 2454. mape, 238.—241. un 143. dok., Jaunpiebalgas pag.).

⁶⁴³ CVVM 13759, 13765, 13775, 13787; Piebalgas vainagi visi ir tik ļoti vienādi izstrādāti un no viena materiāla, ka liekas, tos visus darinājis viens meistars.

⁶⁴⁴ J. Chr. Brotze. Monumente ..., VII. 66. lpp., 1. att.

⁶⁴⁵ VM E, 2457. mape, 389. dok., Jaunpiebalgas pag.; 413. dok., Vecpiebalgas pag.; J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 63. lpp., 56. att., Liezeres zemnieki.

⁶⁴⁶ VM E, 2455. mape, 42. dok., Vecpiebalgas pag.

⁶⁴⁷ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 63. lpp., 56. att., Liezeres zemnieki.

⁶⁴⁸ Turpat, 61. lpp., 47. att.; 62. lpp., 52. att. u. c.

⁶⁴⁹ Ogres raj. daļā Daugavas labajā krastā bez rajona ziemeļaustrumu un ziemeļrietumu daļas.

⁶⁵⁰ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 89. lpp.

⁶⁵¹ Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem. «Dienas Lapas» pielikums, IV, 1894., 108. lpp.

⁶⁵² CVVM, 12635, 12649. Skat. M. Slava s rakstu «Zemnieku kreklu tipi» ... (Arheoloģija un etnogrāfija, III).

⁶⁵³ Baltie darbi. A. Dzērviša redakcija. Rīga, 1932., 78. lpp.

⁶⁵⁴ Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem. «Dienas Lapas» pielikums, IV, 1894., 108. lpp.

⁶⁵⁵ Turpat, 109. lpp.

⁶⁵⁶ Turpat, 108. lpp.

⁶⁵⁷ CVVM, 13577, 13697, 13715.

⁶⁵⁸ J. Chr. Petri. Ehstland un die Ehsten oder historisch-geographisch-statistisches Gemälde von Ehstland, II. Gotha, 1802., 181. lpp.; Fr. Kruse. Ur-Geschichte des Ehstnischen Volksstammes und der Kaiserlich-Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Ehst- und Curland überhaupt, bis zur Einführung der Christlichen Religion. Moskau, 1846., 38. lpp.

⁶⁵⁹ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 79. lpp., 3. attēla vidējā figūra.

⁶⁶⁰ E. Dundorfs paskaidrojošā kartē norāda, ka ieceļotāji Vidzemē bijuši latvieši un nākuši no Latgales. Pilnīgi nav noskaidrots mēra upuru skaits Latgalē, zināms tikai, ka tas, salīdzinot ar Rietumvidzemi, bijis daudz mazāks. Jāievēro arī, ka Latgale vienmēr ir bijusi biežāk apdzīvota nekā pārējā Latvija.

⁶⁶¹ Skat. H. Strods. Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apskats. 13. lpp., 3. att.; K. Ancītis un A. Jansons. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. — Arheoloģija un etnogrāfija, V, 25.—66. lpp.

⁶⁶² Jekabpils raj. ziemeļu daļa Daugavas labajā krastā rietumos līdz Gostiņiem, bet austrumos — līdz Atašienai un Preiļu raj. rietumu daļai (ap Livāniem).

⁶⁶³ Skat. 15., 20. lpp.

⁶⁶⁴ Ka izņēmums jāmin viens Cēsaines un viens Piebalgas kreklis, kuriem ir vienāds piegriezums ar Krustpils kreklu piegriezumu. Skat. M. Slava. Latviešu zemnieku kreklu tipi ... 86. lpp.

⁶⁶⁵ Krekla sarkanais un baltais izšvums pārējā Vidzemē nav raksturīgs, bet tas radniecīgs ar Latgales un Augšzemes kreklu izšvumu.

⁶⁶⁶ CVVM, 12744.

⁶⁶⁷ CVVM, 12736.

⁶⁶⁸ CVVM, 10820, 10821; E 17, 8149, 8163—8165.

⁶⁶⁹ E 17, 8126.

⁶⁷⁰ CVVM, 1243, 1269; Etnogrāfijas sektora ekspedīcijā izdevās iegūt vairākus senus Krustpils jostu paraugus (E 17, 3693, 3697; E 21, 1746).

⁶⁷¹ E 21, 4593.

⁶⁷² Cēsu raj. austrumu daļā un gandrīz visā Madonas rajonā, atskaitot tā dienvidaustrumu stūri ap Varakļāniem.

⁶⁷³ Cēsaines krekli ar krāsainām apkaklēm (1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli).

⁶⁷⁴ CVVM, 18961, 18967.

⁶⁷⁵ K. Pāvuliņa. Cēsaine. 36. lpp.

⁶⁷⁶ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 61. lpp., 47. att.; 63. lpp., 56. att.; 65. lpp., 61., 62. att.

⁶⁷⁷ Turpat, 65. lpp., 67. att. un teksts.

⁶⁷⁸ «Zemnieks no Sausnējas, Kalsnāvas draudzē ar savu dēlu. Abiem ir «johsta» blāvi sarkanā krāsā. Kāju lieli viņiem aptīti īpatnējā veidā» (J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 65. lpp., 61. att. teksts).

⁶⁷⁹ «Dzērbenes zemnieks. Tas sevišķi izceļas ar savām zilajām zeķēm, ko uzvilcis pāri ceļgaliem» (J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 61. lpp., 47. att. teksts).

⁶⁸⁰ Par zilo zeķu valkāšanu vēl ir ziņas no Zemgales novada; atsevišķos gadījumos tās valkājuši arī Kurzemes lībieši.

⁶⁸¹ Arī antropoloģiskie materiāli rāda Alūksnes rajona iedzīvotāju līdzību ar Tartu apkārtnes igauniem un setukiem. Skat. M. B. Витов. Антропологическая характеристика населения восточной Прибалтики. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, 1, М., 1959, 562. lpp.

⁶⁸² Latvijas PSR vēsture, I. 264. lpp.

⁶⁸³ А. А. Заварина. Семья и семейный быт русского старожильческого населения Латгалии во 2-ой половине XIX и начале XX веков. Автореферат диссертации. М., 1955, 3. lpp.

⁶⁸⁴ Varakļānu pagastā 1/10 iedzīvotāju 1863. g. runāja baltkrievu valodā, baltkrievu valodā runāja arī Ozolaines pag. Skat. Архив Географического общества СССР, ф. 11, оп. 1, № 24, 6.—14. lpp.

⁶⁸⁵ Latvijas PSR vēsture, I. 267. lpp.

⁶⁸⁶ Skaistas pagastā 1869. g. vidēja zemnieka saimniecībā bijuši 3 zirgi; Ciblas pag. vidējā saimniecībā — 2 zirgi; Nautrēnu pag. — 3 zirgi; Varakļānu pag. — 4 zirgi (turīga), 2 zirgi (vidēja); Andrupenes pag. turīgam saimniekam bijuši 4 zirgi, vidējam — 2 zirgi (Архив Географического общества СССР, ф. 11, оп. 1, № 4, 6.—14. lpp.).

⁶⁸⁷ Л. Ефремова. Семья и семейный быт латгальских крестьян во второй половине XIX—XX веков. Диссертация. Рига, 1960, 204.—205. lpp. (Latvijas PSR ZA Vēstures institūta bibliotēka).

⁶⁸⁸ «Das Inland», 1845, 451. lpp.; [G. Manteuffel]. Polnisch-Livland. 34., 35. lpp.; J. Kalējs-Kuzņecovs atzīmē, ka Andrupenes pagastā tirgos daudz pārdodot zābakus un ka vīzes tur vairs nevalkājot. Zemnieki poretam pērkot vilnas un kokvilnas audumus. Tagadējie (1863. g.) zemnieki jau nēsāot drapa mēteljus ar bebrādas apkaklēm (Архив Географического общества СССР, ф. 11, оп. 1, № 4, 6.—14. lpp.).

⁶⁸⁹ Atšķirībā no pārējās Latvijas Latgalē apgērbs kalpu algā ietilpa tikai ļoti retos pagastos. No J. Kalēja-Kuzņecova 1869. g. apsekojamiem 9 pagastiem tikai Andrupenes un Varakļānu pagastos apgērbi kalpam devis saimnieki (Архив Географического общества СССР, ф. 11, оп. 1, № 4, 6.—14. lpp.).

⁶⁹⁰ Latvijas PSR vēsture, I. 399. lpp. J. Kalējs-Kuzņecovs sniedz sekojošus datus par peļņās gājējiem: Asūnes pag. uz dzelzceļa un zemes darbos strādā 8—10 cilvēki; Varakļānu pag. zemes darbos — 35—50 cilvēki; Andrupenes pag. 300 roku nodarbojas ar zvejniecību (Архив Географического общества СССР, ф. 11, оп. 1, № 4, 6.—14. lpp.).

⁶⁹¹ Latvijas PSR vēsture, I. 400. lpp.

⁶⁹² V. I. Ļeņins. Raksti, 3. sēj., 512. lpp.

⁶⁹³ Ludzas, Rēzeknes, Preiļu un Krāslavas raj.; Daugavpils raj. ziemeļu daļā Daugavas labajā krastā.

⁶⁹⁴ Uz šo novada daļu, liekas, attiecināmi A. Sementovska apraksti: «Мужчины и женщины носят рубахи из белого толстого льняного холста, без всяких украшений, какие встречаются у малороссиян и даже у велико-руссов. Покрой их совершенно одинаков; женская рубаха только несколько длиннее мужской, нижняя часть ее (от пояса) делается из самого грубого холста, из которого мужчины носят летние панталоны — извес. Каждый взрослый член семейства снашивает в год от 3 до 4 рубах. Мужская рубаха ценится в 50, а женская в 25 копеек» (Витебские губернские ведомости, 1863, Nr. 43).

- ⁶⁹⁵ CVVM, 12760, 12765, 12790; VM E, 2862. mape, 251. un 179. dok., Rudzētu pag.; 2865. mape, 201. dok.; Asūnes pag.
- ⁶⁹⁶ E 1962. g. ekspedīcijas materiāli.
- ⁶⁹⁷ CVVM, 10729, 10750, 10763, 10768 u. c.
- ⁶⁹⁸ «Brunči — «lindraki» šūti no vilnas vadmalas, kas austas «streipām» un «kristā». Papriekš esot nēsājuši vairāk krustainus lindrakus, pēc nāca «mūde» uz strīpainiem. Strīpas lindrakiem noteiktas un nenoteiktas, vairāk sarkanās (dominējošā krāsa), tad zilās, baltās, melnās, zaļās un dzeltenās, līdz 3 cm platas. ... Lindrakus piestiprināja augšā pie vidūča, izverot cauri vīlei aukliņū, kuru savilkā un sašēja kreiso sānos un kuras galus aizbāza aiz vīles.» VM E, 2865. mape, 201. dok., Asūnes pag.; līdzīgas ziņas arī 227. dok. A. Sementovskis min tikai svītrānus goda brunčus (skat. Витебские губернские ведомости, 1863, № 43.).
- ⁶⁹⁹ Vēstures muzeja fondos ir vairāki simti jostu paraugu un zīmējumu no Dienvidlatgales.
- ⁷⁰⁰ Rudzētu, Vidsmuižas, Preiļu, Livānu, Kalupes pag.
- ⁷⁰¹ CVVM, 7259, 147095.
- ⁷⁰² «... vecmāte sagšu pagatavojusi jaunībā, pie kam izšuvumus izpildījusi sestdienas vakaros pirti pie skalu gaismas un svētdienās, jo darbdienās bijis jāiet klaušās. Pirtiņā palaikam strādājusi kopā ar citām jaunām sagšu rakstītājām, jo tad dziedot isāks bijis laiks». VM E, 2867. mape, 249. dok., Rudzētu pag.
- ⁷⁰³ CVVM, 13839, 13844. Tradīcija vainaga mugurpusi rotāt ar lentveida piekariņiem vai pagarināt pašu vainagu ir ļoti sena (skat. A. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gs. 79.—94. lpp.; arī J. Chr. Brotze. Monumente ..., VII. 126. lpp., Viļakas jaunavas).
- ⁷⁰⁴ [G. Manteuffel]. Polnisch-Livland. 35. lpp. Ziedu vainags ir redzams arī Ludzas jaunavai PSRS Tautu etnogrāfijas muzejā — Leņingradā.
- ⁷⁰⁵ CVVM, 14044, 14050, 14528; [G. Manteuffel]. Polnisch-Livland. 35. lpp.
- ⁷⁰⁶ VM E, Ludzas un Rēzeknes apr. (mape un dok. bez nr.); J. Chr. Brotze. Monumente ..., VIII. 57. lpp. Ludzas pilsētas zīmējuma priekšplānā redzamā vīrieša un zēna figūra.
- ⁷⁰⁷ VM E, 2627. mape, 297. dok., Stirnienes pag.; 2628. mape, 167. dok., Silajāņu pag.
- ⁷⁰⁸ CVVM, 13807, Silajāņu pag.; 11273, Daugavpils apr.; 10772, Andrupenes pag.; 10775, Ludzas pag.; 10776, Vidsmuižas pag.; 10777, Dagdas pag.; 10771, Rēzeknes pag.
- ⁷⁰⁹ Витебские губернские ведомости, 1863, № 43.
- ⁷¹⁰ Ludzas apr. latviešu apģērbs — PSRS Tautu etnogrāfijas muzejā, 5273. nr.
- ⁷¹¹ Turpat.
- ⁷¹² J. Chr. Brotze. Monumente ..., V. 70. lpp.; VII. 126. un 128. lpp.; arī Viļakas muižas pagalma skatā redzams 3 figūras (VIII. 76. lpp.).
- ⁷¹³ Tag. Balvu rajonā.
- ⁷¹⁴ Эстонская народная одежда, XVII, XIX, XXI, XXII tab.; E. Рихтер. К вопросу об этнической истории сеты. — Известия Академии Наук Эст. ССР, том. VII, 1959, № 4, 407. lpp.
- ⁷¹⁵ CVVM, 12758, 12763, 12776.
- ⁷¹⁶ CVVM, 10825.
- ⁷¹⁷ J. Chr. Brotze. Monumente ..., VII. 126. lpp.
- ⁷¹⁸ Turpat, VIII. 76. lpp.
- ⁷¹⁹ Sal. Г. С. Маслова. Минētais darbs. 608. lpp., 30. att. — I. un 2.
- ⁷²⁰ Novadu tērpi. Šķilbēnu pag., 225. lpp.
- ⁷²¹ CVVM, Baltijas ekspedīcijas materiāli 1956. g.
- ⁷²² Jēkabpils un Daugavpils raj. dienvidu daļa Daugavas kreisajā krastā.
- ⁷²³ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 183. un 175. lpp.
- ⁷²⁴ S. Navickis. Par latviešiem plūkstes aprīņi.
- ⁷²⁵ CVVM, 12827. Sal. Г. С. Маслова. Минētais darbs. 35. att., 617. lpp.
- ⁷²⁶ CVVM, 12823, 12824; VM E, 2788. mape, 25. dok., Gāršenes pag. 19. gs. beigās krekli izšūti baltiem diegiem; VM E, 1912. mape, 111. dok., Aknīstes pag.
- ⁷²⁷ CVVM, 12741, 12742; LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 183. un 175. lpp.; liekas, ka šis ir senākais Augšzemes krekla veids.
- ⁷²⁸ VM E, 2788. mape, 5., 86. un 110. dok., Bebreņu pag., 77. dok., Prodes pag.
- ⁷²⁹ CVVM, 10770, 10779.
- ⁷³⁰ CVVM, 6246.
- ⁷³¹ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 62. l., 175. un 183. lpp.
- ⁷³² В. Абрамович. О латышах. Архив Географического общества СССР, разряд 53, оп. 1, 5.—11. lpp.
- ⁷³³ VM E, 2788. mape, 109. dok., Bebreņu pag.; [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 198. lpp.
- ⁷³⁴ VM E, 2788. mape, 77. dok., Prodes pag.; 2790. mape, 203. dok., Prodes pag.
- ⁷³⁵ VM E, 2788. mape, 77. dok., Prodes pag.; 243. dok., Bebreņu pag.
- ⁷³⁶ VM E, 2788. mape, 77. dok., Prodes pag.
- ⁷³⁷ VM E, 2787. mape, 111. dok., Bebreņu pag. un Prodes pag.
- ⁷³⁸ VM E, 2785. mape, 116. dok., Bebreņu pag.; [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 197. lpp.
- ⁷³⁹ Bauskas un Dobeles raj., Tukuma un Saldus raj. austrumu daļā, Rīgas un Ogres raj. daļā Daugavas kreisajā krastā.
- ⁷⁴⁰ VM E, 1952. mape, 696. dok., Bukaišu pag.
- ⁷⁴¹ CVVM, 12853.
- ⁷⁴² Turpat, 10700, 10708.
- ⁷⁴³ «Bez tam (Zemgales) tautas apģērbu jaunākos laikos iespaido šās hercoga Jēkaba darbnīcu «modes». Vēl daži vecāki cilvēki atceras laikus, kad darbnīcās pieņēmuši latviešu strādniekus, kuri, mājās pārņakuši, netautiskos paņēmienu lūkojuši izlietot savos darinājumos (Pēc O. Stendera materiāliem, 1930. g.)» (J. Niedre. Sieviešu apģērbs Latvijas atsevišķos novados. Rīgā, 1931., 13. lpp.).
- ⁷⁴⁴ Novadu tērpi. 3. lpp.
- ⁷⁴⁵ J. G. Kohl. Minētais darbs, II. (Latviešu un igauņu apģērbu tabulas 8. un 9. figūra).
- ⁷⁴⁶ CVVM, 76856.
- ⁷⁴⁷ Vēstures muzeja fondos ir tikai viena villaine ar grezno celu apaudu, kas vedina domāt, ka šādas villaines nebūs bijušas pārāk plaši izplatītas; spriežot pēc celaines sarežģītā tehniskā izpildījuma, jādodomā, ka tās audušas labas amata zinātājas.
- ⁷⁴⁸ J. G. Kohl. Minētais darbs, II. 8., 9. figūra. Jāpiezīmē, ka pēc mūsu domām nepareizs ir A. Karnupa šīs galvassegas salīdzinājums ar O. Hūna Plienu ciema sievietes galvas autu. Kola zīmējumā redzamais matu kārtojums vienā bizē — ir raksturīgs tikai jaunavām, bet O. Hūna zīmējumā parādīta precētas sievas galvassega (skat. A. Karnups. Senās ziņas par Zemgales tautas tērpu. — «Senatne un Māksla», 1937., 3. 106. lpp.).
- ⁷⁴⁹ Hipotētisks ir A. Dzērvīša raksts: «Kāda Zemgales līgavas galvas sega» («Senatne un Māksla», 1937., 3., 97.—100. lpp.), kurā aprakstīts diviešveida apģērba gabals no Lambertes draudzes. Pēc priekšmetam pievienotā visai apšaubāmā apraksta A. Dzērvītis secina, ka minētais apģērba gabals ir līgavas galvassega. Pēc formas un kompozīcijas veida šis apģērba gabals tomēr vairāk atgādina gurnu autu, kāds pazīstams Dienvidigauņijā un setuikiem (Sal. A. Moora. Об историко-этнографических областях Эстонии. 252.—253. lpp., 59. att.; Эстонская народная одежда. XVII tab., 36. lpp., 35. att.). Tāpēc šajā darbā tas pie galvassegām netiek pieskaitīts.
- ⁷⁵⁰ Tādas pašas kurpes ar sprādzēm, tikai ar augstākiem papēžiem J. Broce uzzīmējis kādai turīgai Rīgas apkārtnes zemniecei (J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 77. lpp., 106. att.).
- ⁷⁵¹ J. Chr. Brotze. Monumente ..., III. 75. lpp., 99. un 100. att.; 80. lpp., 2. att.
- ⁷⁵² «Kurzesmes zemnieks no Saules muižas. Viņš ir no šajā aprīņi dzīvojošiem krieviņiem, kas, domājams, senākos laikos uz šejieni atvesti kā kara gūstekņi no Igaunijas. Savā starpā viņi sarunājas igauņiski, bet ar citiem — latviski. No kurienes viņi dabūjuši nosaukumu krieviņi, kas nozīmē krievus, nav zināms; domājams, viņu izvešana notikusi vēl or-

deņa mestra laikos no tās Igaunijas daļas, kas toreiz bija pakļauta krievu kņaziem, proti, Unganijas» (J. Chr. Brotz e. Monumente . . ., III. 75. lpp., 100. attēla apraksts.).

⁷⁵³ Novadu tēri. 349. lpp.

⁷⁵⁴ Kurzemes draudžu hronikas, II. — Valsts arhīva raksti, IX, 184. lpp.

⁷⁵⁵ J. Jenšs. No Latvijas rūpniecības attīstības vēstures. 295. lpp.

⁷⁵⁶ Pārspilēts liekas apgalvojums, ka Kurzemes tēros ir tik liela dažādība, ka nav iespējams runāt par vienotu Kurzemes tautas tēru. (Skat. [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 191. lpp.).

⁷⁵⁷ Talsu rajona ziemeļu daļā.

⁷⁵⁸ Skat. «Latvju Raksti», I. (1946.), 8. lpp., karte.

⁷⁵⁹ A. Karnups. Kurzemes tautas tēri. — «Senatne un Māksla», 1937., 2., 144. lpp.

⁷⁶⁰ Latvijas PSR vēsture, I. 269. lpp.

⁷⁶¹ A. O. Heikel. Minētais darbs. 109.—113. lpp., 68.—71. att.

⁷⁶² Par lībiešu antropoloģisko tipu un tā īpatnībām skat. P. Я. Денисова. Антропологический тип ливов. — Балтийский этнографический сборник, М., 1956, 230.—251. lpp.; М. В. Витов, Р. Ю. Марк, Н. Н. Чебоксаров. Этническая антропология восточной Прибалтики. М., 1959, 83.—84. lpp.

⁷⁶³ A. Dzērvītis šo kreklu nepareizi nosauc par radniecīgu ar Krustpils kreklu, jo Krustpils kreklam ir iekšā laistais uzplecis. Vienīgi vajētie piedurkņu dūrgali šiem krekliem līdzīgi (sal. A. Dzērvītis. Latviešu tautas uzvalki, VI. 2. lpp.).

⁷⁶⁴ Baltijas ekspedīcijas materiāli 1954. g. Tādas pašas ziņas par lībiešu apģērbu dod J. A. Segrēns iepriekš minētajā darbā.

⁷⁶⁵ CVVM, 16857, 16859.

⁷⁶⁶ Turpat, 10618, 10653, 10664, 10666.

⁷⁶⁷ Turpat, 7333.

⁷⁶⁸ Turpat, 7345, 7367, 7370.

⁷⁶⁹ Turpat, 14003, 14097, 14098, 14107.

⁷⁷⁰ A. Dzērvītis. Latviešu tautas uzvalki, VI. 2. lpp., 2. att.

⁷⁷¹ A. O. Heikel. Minētais darbs. 69., 70. un 71. att.

⁷⁷² LCVVA, 6810. f., 59. l., 1. apr., 32. un 33. lp.

⁷⁷³ A. Karnups sievas tēru pieskaita Zemgales tēriem. Tomēr jāpiezīmē, ka Zemgalē nav pazīstamas tumšzilas villaines, melni brunči un linkainim radniecīgs galvas auta sējuma veids.

⁷⁷⁴ LCVVA, 6810. f., 1. apr., 59. l., 31. lp. A. Karnups savā rakstā «Senās ziņas par Zemgales tautas tēru» zīmējumā redzamo tēru pieskaita pie Zemgales tēriem (skat. «Senatne un Māksla», 1937., 3., 107. lpp., 7. att.), turpretim «Novadu tēros» šis pats tērs iztīrīts kā Ziemeļkurzemei piederīgs («Novadu tēri», 85.—86. lpp., 168. att.).

⁷⁷⁵ Fr. Kruse. Necrolivonica . . . Krāsainie attēli.

⁷⁷⁶ Talsu rajona rietumdaļā un Kuldīgas rajona ziemeļrietumu stūrī.

⁷⁷⁷ CVVM, 16434, 16436, 16437. Pēc Vēstures muzeja materiāliem un «Novadu tēros» publicētajiem Ventspils kreklu paraugiem spriežot, apakles sieviešu krekliem ir stāvas, bet nevis atlocītas, kā tas minēts A. Karnupa rakstā «Kurzemes tautas tēri» (skat. «Senatne un Māksla», 1937., 2., 136. lpp.).

⁷⁷⁸ CVVM, 10498, 10529. Ļoti līdzīgs brunču audums ir sastopams Sāmsalā Mustjalā (skat. Эстонская народная одежда. 148.—149.).

⁷⁷⁹ Šāds brunču krokojuma veids ir raksturīgs Igaunijas salu iedzīvotājiem (skat. Эстонская народная одежда. 148. un 155. lpp.). J. Broce sniedz vienu Roņu salas sievietes tēra zīmējumu, kurā redzams tāds brunču krokojuma veids (J. Chr. Brotz e. Monumente . . ., III. 82. lpp.). Šādā veidā ir krokoti arī senākie Kuldīgas, Alsungas, Nicas, Bārtas un Rucavas brunči.

⁷⁸⁰ Skat. 51. lpp.

⁷⁸¹ Fr. Kruzes zīmējumā redzamajam sieviešu figūrām ir īpatnējs krūšu rotājums no metāla važiņām, kas līdzīgas sleņģeņu važiņiem. Lentiljs (17. gs.) raksta, ka misiņa jostas valkātas visā Kurzemē (Latvijas PSR vēsture, I. 299. lpp.).

⁷⁸² CVVM, 7519, 7543 (saglabājusies tikai viena kārta).

⁷⁸³ Vēl 1954. g. Baltijas ekspedīcijas laikā gados vecākas teicējas atcerējās savu vecmāmiņu nostāstus par villainēm ar bronzas rotājumu. Villaines ar metāla rotājumu Ventspilī minētas arī Kurzemes aprakstā 19. gs sākumā (skat. [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 195. lpp.).

⁷⁸⁴ CVVM, 7502.

⁷⁸⁵ Turpat, 14133, 14120. Tas ir bijis platāks nekā Kuldīgas spangu vainags.

⁷⁸⁶ Turpat, 14324, 14330.

⁷⁸⁷ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 195. lpp.

⁷⁸⁸ Sal. «Novadu tēri». 151. un 166. att.

⁷⁸⁹ Vēl 1954. g. Baltijas ekspedīcijā konstatēti vairāki tēru komplekti, kurus vecākās sievietes godos valkā vēl šodien.

⁷⁹⁰ Kuldīgas rajona rietumdaļā.

⁷⁹¹ J. Juškēvičs. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. 381.—382. lpp.

⁷⁹² Turpat, 437. lpp.

⁷⁹³ Atlas polskich strojów ludowych: Strój krzczonowski. 1952.

⁷⁹⁴ CVVM, 16451, 16677, 16682, 16685.

⁷⁹⁵ 1954. g. Baltijas ekspedīcijas materiāli.

⁷⁹⁶ Atlas polskich strojów ludowych: Strój łowicki. 1953.

⁷⁹⁷ CVVM, 4123, 4148.

⁷⁹⁸ CVVM, 7577, 7579, 7583.

⁷⁹⁹ IEM, 546, 4124.

⁸⁰⁰ Kuldīgas raj. austrumu daļa līdz Skrundai.

⁸⁰¹ Kurzemes provinces aprakstā par ķoniņiem teikts: «Viņi bauda retas un plašas brīvības, vārdu sakot, muižnieku privilēģijas» (skat. [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 184. lpp.). «Fakti, kas līdz šim zināmi par ķoniņiem, ir šādi: ķoniņi vēl 18. gadsimtenī atšķīrās no apkārtnes latviešiem etnogrāfiskā ziņā diezgan spilgti ar augurmu, matiem un apģērbu. Viņi bija ļoti pašapzinīgi, dažkārt iedomīgi, mīlēja dzīvot pāri saviem līdzekļiem, saimniecību caurmērā vadīja sliktāk par kaimiņiem latviešiem, savās runās un nostāstos sevi turēja par pāriem cilvēkiem visā apgabalā» (J. Juškēvičs. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. 394.—395. lpp.).

⁸⁰² Sal. A. Karnups. Kurzemes tautas tēri. 130. lpp., 2. att.

⁸⁰³ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 193.—195. lpp.

⁸⁰⁴ «Brunči . . . bijuši pelēki, vienādi gludā audumā, gludās krokās salikti, virs kurām apakšēja mala nošūta sīkiem rakstiem «repiņām», baltā linā, ar sarkanu pīnīti apakšējā malā. Brunči valkāti augstu līdz krūtim, tie turējušies sevišķa svītrotā auduma lencēs» (skat. A. Dzērvītis. Latviešu tautas uzvalki, VII, 2. lpp., 10. att.). Arī O. Hūns min, ka Kuldīgā valkāti pelēki brunči (LCVVA, 6810. f., 1. apr., 60. l., 69. lp.); tāpat skaidrs, ka iespējams runāt par vienu tēra variantu.

⁸⁰⁵ CVVM, 16611, 16612, 16614.

⁸⁰⁶ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 193.—194. lpp.

⁸⁰⁷ Turpat, 193. lpp.

⁸⁰⁸ CVVM, 10592.

⁸⁰⁹ CVVM, 7299.

⁸¹⁰ CVVM, 7293.

⁸¹¹ CVVM, 7313.

⁸¹² CVVM, 14114, 14123, 14124, 14128.

⁸¹³ Vainagu katra meita sev nemācēja izšūt, pagastā vienmēr bija kāda sieva speciāliste, kas tos taisīja. Raņķu pagastā viena tāda bijusi, un to saukuši par «vainagu Ilzi», viņa bijusi vainagu darinātāja. Tāpēc Raņķu pagasta vaināgiem bijis gandrīz vienāds raksts, tikai ar dažām variācijām un citiem smeldžu krāsu kopojumiem (VME, 3100. mape, 362. un 407. dok., Raņķu pag.).

⁸¹⁴ VME, 3100. mape, 345. dok., Snēpeles, Turlavas, Raņķu un Skrundas pag. «Ja kādai nabagākai līgavai nebijis vainadziņa, tad tā gājusi no citiem aizņemties» (VME, 3100. mape, 109. dok., Plānīcas pag.).

⁸¹⁵ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 194. lpp.

- ⁸¹⁶ Turpat, 194. lpp.
- ⁸¹⁷ Novadu tēpi. 70.—73. lpp.; tas ir greznākais vīriešu krekla paraugs. Snēpeles pag. bijuši arī vienkāršāki krekli (VME, 3097. mape, 220. dok.).
- ⁸¹⁸ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 193. lpp.
- ⁸¹⁹ Turpat.
- ⁸²⁰ «Senos laikos, vēl pirms 1860. g., mētelim ap jostas vietu aprēma misiņa jostu» — tas bija «dižais apģērbs» (VME, 3097. mape, 352. dok., Turlavas pag.).
- ⁸²¹ VME, 3097. mape, 219. dok., Snēpeles pag.
- ⁸²² Tagad Kuldīgas un Liepājas raj. austrumu daļā, Sal-dus un Tukuma raj. rietumu daļā.
- ⁸²³ Novadu tēpi. 416. lpp.
- ⁸²⁴ Novadu tēpi. 402.—407. lpp., Kuldīgas NM, 1718.
- ⁸²⁵ «Jaunavas vainagu nēsāja ap 1860. g. — pēc tam vai-nagi drīz izzuda. Bijuši arī vainagi melnā pamatā šūti» (VME, 3100. mape, 310. dok., Pampāju pag.).
- ⁸²⁶ «Aubi katrs vis nemācēja pašūt, un arī aubes šuvējas bijušas viena par otru labākas, mācējušas fasonīgāk uzšūt, tāpēc aubi šūt brauca kādreiz vairākas verstis tālu pie šuvē-jas. Aubi valkāja, ziemā un vasarā baznīcā ejot, labi to gla-bājot; pa ceļam galvā nelika, bet nesa drāniņā iesietu un, kad pienāca pie baznīcas, tad tikai uzlika» (VME, 3100. mape, 489. dok., Skrudas pag.).
- ⁸²⁷ VME 3100. mape, 217. dok., Kables pag.
- ⁸²⁸ «Arī vīriešu krekli sasprausti ar kniepkēniem. Kniep-ķenus gatavoja uz vietas, tos pa lielāki daļai lēja ganu puikas no alvas, izgriežot formu kādā rāceni jeb citā augā» (VME, 3097. mape, 168. dok., Lutriņu pag.). Par alvas pogu izgatavošanu un lietošanu skat. X. Moora. Об оловянных украшениях и их изготовлении в Прибалтике. (Atsev. novilkums. — Munera Archaeologica Iosepho Kostrzewski. 365. lpp.).
- ⁸²⁹ VME, 3097. mape, 224. dok., Pampāju pag.
- ⁸³⁰ Turpat, 157. dok., Pampāju pag.; 168. dok., Lutriņu pag.
- ⁸³¹ Turpat, 168. dok., Lutriņu pag.
- ⁸³² Liepājas rajona rietumdaļa.
- ⁸³³ Ā. Karnups. Kurzemes tautas tēpi. 137. lpp.). Liekas, ka šo īpatnību loku iespējams vēl vairāk paplašināt — tas sniedzas aiz Liepājas robežām, kamēr pāriet Alsungas, Kuldīgas un Austrumkurzemes tēpos. Izdalīt šo pārejas joslu atsevišķā variantā nav nepieciešams.
- ⁸³⁴ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 195.—196. lpp.
- ⁸³⁵ No lietuviešu vārda perpetis «pāri plecām» (E. Elks-nīte. Rucavas krekli. 126. lpp.).
- ⁸³⁶ Līvovas Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzejs.
- ⁸³⁷ E. Elksnīte. Rucavas krekli. 131. lpp. Nezinot Zviedrijas, Norvēģijas un Somijas muzeju fondus, bet spriežot vienīgi pēc literatūras materiāliem, liekas, ka grieztais raksts tādā variantu dažādībā, kādā tas redzams Līvovas muzejā, diez vai kādā zviedru, norvēģu vai somu muzejā būs. Bez tam tehnikas nosaukums «hardangers» tautā nav pazīstams; grieztā raksta nosaukums, tāpat kā ukraiņu «вирізування», radies no paša izšūšanas procesa (rakstu veidojot, auduma diegus pārgriež).
- ⁸³⁸ Līvovas Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzeja materiāli — ЕП 68404, Poltava; 20734, Aizkarpati u. c.
- ⁸³⁹ J. Janševskis. Nica. 42. lpp.
- ⁸⁴⁰ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 196. lpp.
- ⁸⁴¹ J. Janševskis. Nica. 42. lpp.
- ⁸⁴² Turpat, 43. lpp.
- ⁸⁴³ Ā. Karnups. Kurzemes tautas tēpi. 141. lpp.
- ⁸⁴⁴ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 196. lpp.
- ⁸⁴⁵ Skat. «Sodžiaus Menas», 7.—8., 11., 12., 184. u. c. lpp.
- ⁸⁴⁶ Skat. 28. tab., 3.
- ⁸⁴⁷ [E. G. Derschau und P. E. Keyserling]. Beschreibung der Provinz Kurland. 195. lpp.
- ⁸⁴⁸ Turpat.
- ⁸⁴⁹ Turpat.
- ⁸⁵⁰ М. В. Витов. Антропологическая характеристика населения восточной Прибалтики. 562.—563. lpp.; М. В. Витов, К. Ю. Марк, Н. Н. Чебоксаров. Этническая антропология Восточной Прибалтики. 110.—111., 223. u. c. lpp.
- ⁸⁵¹ 1954. g. Baltijas ekspedīcijā Kuršu kāpās, sarunājoties ar turienes iedzīvotājiem, konstatēts, ka tiem latviešu termini «apģērbs» vai «tērps» bija pilnīgi sveši, turpretim vārds «drēbes» bija pazīstams visiem.
- ⁸⁵² R. Malvess. Jelgavas ostas likteņgaitas. — «Senatne un Māksla», 1937., 3., 25., 29. lpp.
- ⁸⁵³ Luijs XVIII ar savu galmu un apmēram 200 franču emigrantiem dzīvoja Jelgavas pili no 1798. līdz 1800. un no 1804. līdz 1807. gadam. Skat. M. Stepermanis. Francijas burboņi Jelgavā. — «Senatne un Māksla», 1937., 3., 55.—62. lpp.
- ⁸⁵⁴ М. В. Витов, К. Ю. Марк, Н. Н. Чебоксаров. Этническая антропология Восточной Прибалтики. 111., 229.—230. lpp.
- ⁸⁵⁵ История Польши, т. 1. 1956, 19. lpp.; П. Н. Третьяков. Восточнославянские племена. М., 1953, 80. lpp., 17. att.
- ⁸⁵⁶ М. В. Витов, К. Ю. Марк, Н. Н. Чебоксаров. Этническая антропология Восточной Прибалтики. 229.—230. lpp.
- ⁸⁵⁷ E. Blesse. Seno kuršu etniskā piederība. 67. lpp.
- ⁸⁵⁸ Генрих Латвийский. Хроника Ливонии. Пер. и коммент. С. А. Аннинского. М.—Л., 1938, 292. lpp. Tuvāk par vendu pārvietošanos skat. K. Ancītis un A. Jansons. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. 59.—60. lpp.
- ⁸⁵⁹ Līvovas Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzeja materiāli — ЕП 21271.
- ⁸⁶⁰ Līvovas Etnogrāfijas un mākslas rūpniecības muzeja materiāli — ЕП 21101.
- ⁸⁶¹ J. Juškēvičs. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. 380. lpp.
- ⁸⁶² Turpat, 382. lpp.
- ⁸⁶³ X. A. и А. X. Моора. К вопросу об историко-культурных подобластях и районах Прибалтики. — СЭ, 1960, 3, 33. lpp.
- ⁸⁶⁴ Turpat.
- ⁸⁶⁵ Эстонская народная одежда. 34. lpp. А. X. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 255.—256. lpp.
- ⁸⁶⁶ K. Ancītis un A. Jansons. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. 45. lpp.
- ⁸⁶⁷ IEM, Jaani, H 290 : 426.
- ⁸⁶⁸ IEM, Helme — 18444, Reuge — A 168 : 57, 7152, 7164, 7232—7234; Эстонская народная одежда. 21. att. (sieviešu krekls no Vastselinas).
- ⁸⁶⁹ IEM, Kihnu — A 290 : 430.
- ⁸⁷⁰ А. X. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 255. lpp.
- ⁸⁷¹ M. Slava. Latviešu kreklu tipi, 90. lpp.
- ⁸⁷² Skat. Mulgi kirikindad ja kirisunad, (Mulgi novada cimdi un zeķes). Tallin, 1960., 36., 39., 48. u. c. lpp.
- ⁸⁷³ М. Степерманис. Некоторые итоги последних экспедиций этнографов Академии Наук Латвийской ССР в Северной Видземе. — Etnograafia muuseumi aastaraamat, XVII, Tartu, 1960, 227. lpp.
- ⁸⁷⁴ Эстонская народная одежда. 13., 14. att.
- ⁸⁷⁵ А. X. Моора. Об историко-этнографических областях Эстонии. 256. lpp.
- ⁸⁷⁶ Sal. A. Zariņa. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. 85.—87. lpp.
- ⁸⁷⁷ М. В. Витов, К. Ю. Марк, Н. Н. Чебоксаров. Этническая антропология Восточной Прибалтики. 112. lpp.
- ⁸⁷⁸ X. A. и А. X. Моора. К вопросу об историко-культурных подобластях и районах Прибалтики. 48. lpp.
- ⁸⁷⁹ Sal. Rietumvidzemes cepures (CVVM) ar zviedru cepurēm; skat. P. G. Wistrand. Svenska folkdräkter. Stockholm, 1907, 62. att.
- ⁸⁸⁰ K. Blauss. Mūsu apģērbs. — «Balss», 1887., 47.
- ⁸⁸¹ Turpat.
- ⁸⁸² Turpat.
- ⁸⁸³ Turpat.

⁸⁸⁴ Skat. A. Alsupe. Lauku audēju darinājumi Vidzemē 19. un 20. gs. — Arheoloģija un etnogrāfija, V, Rīgā, 1963.

⁸⁸⁵ E 13, 982.

⁸⁸⁶ Skat. M. Slava. Daži adīto cimdu rotāšanas veidi. — Arheoloģija un etnogrāfija, II, Rīgā, 1960.

⁸⁸⁷ Kādā apģērbā un rotā lai nākam uz saviem gaidāmiem diženajiem tautas svētkiem? — «Balss», 1888., 17., 18., 21.; S. H. [Zāliete H.]. Par latviešu tautas apģērbu. — «Mājas Viesis», 1894., 10., 11.; P. Kl. [Nik. Puriņš]. Kāds vārds par latvju tautisko apģērbu. — «Baltijas Vēstnesis», 1888., 70.

⁸⁸⁸ «Balss», 1888., 14.

⁸⁸⁹ P. Kl. Kāds vārds par latvju tautisko apģērbu. — «Baltijas Vēstnesis», 1888., 70.

⁸⁹⁰ R u d z ī š u Pēteris. Tautiskie apģērbi III latviešu vispārīgos dziedāšanas svētkos. — «Dienas Lapa», 1888., 35.

⁸⁹¹ Turpat.

⁸⁹² Pašausti apģērbi Latviešu trešos vispārīgos dziedamos svētkos. — «Dienas Lapa», 1888., 55.

⁸⁹³ Par tautisku apģērbu. — «Dienas Lapa», 1888., 147.

⁸⁹⁴ «Ja tiešām rastos ļaudis, kam pie šā jautājuma būtu lielāka interese nekā tik ar vārdiem un uz papīra, tad vajadzētu tādiem, kam apģērba lietā prasana, sastādīties īpašā komisijā un ar lietas prasānu krāt uzvalkus, uzvalku nozīmējumus un aprakstus, šos pētīt, salīdzināt, likt priekšā vairākiem lietās pratējiem uz apspriešanu. Siem vajadzētu apģērbus kārtot pēc apgabaliem un laikmetiem. Kad šāds darbs būtu iepriekš vairāk gadus turpināts, kad lietai būtu cik necik zināms sistēms, tad arī būtu iespējams ko patiesi vērtīgu laikmetam piemērotu uzrādīt» («Dienas Lapa», 1888., 35.).

⁸⁹⁵ Pašausti apģērbi latviešu trešos vispārīgos dziedamos svētkos. — «Dienas Lapa», 1888., 55.

⁸⁹⁶ Par tautisku apģērbu. — «Dienas Lapa», 1888., 147.

⁸⁹⁷ «Latviešu apģērbu komiteja līdz šim izstrādājusi priekšzīmi priekš vispārīga latvju sieviešu apģērba un šo priekšzīmi sevišķā krāsainā zīmējumā likusi nodrukāt uz sevišķas lapiņas līdz ar izskaidrojumu...»

«Kā pieliktā izskaidrojumā lasāms, tad šis vispārīgais latviešu sieviešu apģērbs izskatās šāds: 1) **Galvas rota**: ziļu vainags, puķu vainadz. vai arī kāda puķe. Mati — divās bizēs, ap galvu aplikti vai karājošies; galos iepītas lentes vai sasieta cilpās, vai arī izlaistas. 2) **Kakla rota**: sakta (brošas vīzē) un krelles divās vai trijās kārtās. 3) **Krekls**: ar knīpeļu

apakli; uzpleči (laidiņi) un aproces raibi izrakstīti. 4) **Ļieburis**: (knēpe) vienkrāsains bez piedurknēm vai apaļi, vai stūrains izgriezts un priekšā saāķējams; arī atļauts to nošūt divām no augšas uz leju ejošām pogu rindām; kas šķērsu savienojamas šņorēm. 5) **Brunči**: (svārki) krokaiņi, gan vienkrāsaini, gan gareniski strīpāni; ja vienkrāsaini, tad apakšā šķērsu strīpas ietaisāmas: brunčiem der būt gaišākiem par ņieburu. 6) **Priekšauts**: balts, apakšā raibi izrakstīts, izrakstījumi balti, zili vai sarkani — tikai vienā krāsā. 7) Ja brunči un priekšauts sienami virs ņiebura, tad arī josta ievēlama; josta var būt iz ādas vai izšūtas drēbes ar metāla sprādzi. 8) **Apavs**: sekla kurpes un gaišas vienkrāsainas, vislabāki baltas zeķes. Citādi krāsas var izvēlē, kādas katram patik. Latviešu tautas mīļākās krāsas ir bijušas un ir vēl tagad: balta, zila, sarkana.

Tādi ir tie priekšraksti, kurus izdevusi «Latviešu apģērbu komisija» priekš vispārīga latviešu sieviešu apģērba. Komisija izskaidro, ka visas nupat aprakstītās apģērbu un rotu daļas it nebūt neesot kāds bezpamatīgs viņas sadomājums, bet ņemtas no latviešu tautā agrāki un pa daļai arī vēl tagad šur tur lietotiem apģērbiem un tikai pēc tagadējo laiku garšas sakārtotas.»

⁸⁹⁸ «Dienas Lapa», 1888., 147.

⁸⁹⁹ S. H. [Zāliete H.]. Par latviešu tautas apģērbu. — «Mājas Viesis», 1894., 10.

⁹⁰⁰ «Dienas Lapa», 1894., 42.

⁹⁰¹ K. Mediņš. Latviešu dziesmu svētki. Rīgā, 1955., 63. lpp.

⁹⁰² Em. Melngailis. Būt vai nebūt dziedāšanas svētkiem. — «Jaunā Dienas Lapa», 1909., 165.

⁹⁰³ Muzeja ekspozīcija tajā laikā komplektējās galvenokārt no priekšmetiem, kas bija savākti, gatavojoties 10. arheologu kongresam Rīgā. 1894. un 1895. g. tika sūtītas vairākas ekspedīcijas uz dažādiem Latvijas novadiem materiālu vākšanai. Viena šāda ekspedīcija apmeklēja Ziemeļ- un Rietumvidzemi, otra — Liepāju un Alsungu, trešā — Latgali un ceturta — Ilūkti.

⁹⁰⁴ «Cīņa», 1910., 108.

⁹⁰⁵ K. Mediņš. Latviešu dziesmu svētki. 76.—77. lpp.

⁹⁰⁶ I. eņins par kultūru un mākslu. Rīgā, 1947., 330. lpp.

⁹⁰⁷ Ziņas sniegusi Etnogrāfijas nodaļas vadītāja G. Ivanova.

⁹⁰⁸ [E. Rubene]. Tautas tērpi mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem. — «Padomju Latvijas Sievietē», 1954., 9.

ЛАТЫШСКАЯ НАРОДНАЯ ОДЕЖДА

КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ

Народная одежда вместе с присущей ей орнаментикой, как и вся материальная культура народа, развивается не изолированно. Она формируется в процессе взаимодействия различных этнических групп, входящих в состав данного народа, видоизменяясь с развитием экономики и расширением взаимосвязей с другими народами. Народная одежда ярко отражает этническую специфику и вкус народа и, сопоставленная с одеждой соседних народов, позволяет выявить самобытные черты культуры латышей, а также проследить их внешние этнические и культурные связи.

Несмотря на то что одежда, как и другие элементы народной культуры, с развитием общества постоянно изменяется, она все же отличается большой устойчивостью.

При написании монографии использованы полевые материалы этнографических экспедиций, архивные и музейные материалы, а также данные специальной литературы.

Во введении дается обзор источников и специальной литературы, а в картах (рис. 1—3) отражаются материалы, собранные в ходе экспедиций и почерпнутые из источников. Для сравнительного анализа были использованы также соответствующие материалы, характеризующие одежду соседних народов. В этих целях автором, в частности, были изучены фонды этнографических и исторических музеев в Ленинграде, Тарту, Вильнюсе, Каунасе и Львове.

Коллекции и описания народной одежды Латвии относятся главным образом к XIX в., и лишь небольшая часть их восходит к концу XVIII в. Поэтому констатируемые на основании этих материалов явления, в том числе культурные области и их особенности, выступают перед нами по существу в том виде, в каком они сложились к прошлому веку. При этом характерно, что многие новые явления распространялись не в новом ареале, а обычно в пределах старых культурных областей со всей присущей им общностью тради-

ций. Конечно, кое-где древние границы стерлись или сместились, в отдельных случаях произошло образование новых этнографических подразделений, но и последние дают возможность проследить связи с более ранними группировками. Поэтому здесь исходным пунктом для сравнительного анализа является народный костюм XIX в., но по мере надобности делаются и экскурсы в прошлое.

О характере одежды древнейшего населения, жившего на территории современной Латвийской ССР, дают представление археологические материалы. Анализ этих материалов позволяет восстановить историю народной одежды предков латышей примерно начиная с VII в. н. э. Но отдельные элементы латышской народной одежды, которые в несколько измененном виде бытовали вплоть до начала XIX в., уводят нас в еще более отдаленное прошлое.

Латышская женская одежда в XII в. состояла из льняной рубахи, шерстяной или полушерстяной поясной одежды, шерстяного покрывала — «виллайне» и головного убора. Виллайне обычно украшалась бронзовыми колечками и каймой — «целайне». Подобного типа виллайне была обнаружена уже в погребениях латгалов VII в. Как составная часть женской одежды виллайне сохранялась вплоть до XX в., менялся только характер ее украшения. В XII в. в качестве головных уборов появляются венки из ткани, вышитые бисером; они постепенно сменяют прежние венки из бронзовых спиралей и колечек, которые часто встречаются в могильниках до XII в. Погребения женщин, принадлежавших, по-видимому, к социальной верхушке, отличаются более богато орнаментированными виллайне и большим количеством металлических украшений.

Мужская одежда состояла из льняной и шерстяной рубахи, штанов, шапки и такой же, как у женщин, кожаной обуви или лаптей. Украшения были близки по форме к тем, которые обнаружены археологами в Литве и Эстонии, однако в

деталей и в отношении излюбленных форм существовали различия даже на территориях различных объединений древнелатышских племен.

Сопоставляя археологические данные с рисунками XVI—XVIII вв. и описаниями путешественников, можно заключить, что народная одежда латышей до XVIII в. состояла из тех же частей, что и в древние времена. Только на смену богатой орнаментации металлическими украшениями приходят стеклянный бисер, нитяные кисти и вышивка.

Классических форм латышская народная одежда достигла в период позднего феодализма. В конце XVIII — первой половине XIX в. на территории Латвии существовало несколько различных комплексов народной одежды. Особенности их в известной мере восходили к различиям в материальной культуре отдельных племенных объединений, населявших данную территорию и вошедших позднее в состав латышского народа. Натуральный способ ведения хозяйства и слабость культурных связей в период феодализма способствовали сохранению и развитию местных особенностей народной одежды. Лишь в середине XIX в., в связи с развитием капитализма, расширением местного рынка и распространением в деревне фабричных тканей, создались условия для нивелировки этих особенностей.

В латышском народном костюме можно выделить пять главных комплексов: видземский, латгальский, аугшземский, земгальский и курземский (рис. 6). Для каждого из них характерен своеобразный покрой, оттенки красок и принципы украшения одежды.

После обзора и характеристики разных форм одежды в работе рассматривается материал и изготовление одежды, а также традиции ее ношения.

Одежда в Латвии изготовлялась преимущественно из шерсти и льна. Обработка шерсти и льна у латышских крестьян вплоть до XX в. носила характер домашней промышленности. В районах, отсталых в хозяйственном отношении и отдаленных от городов, домашнее производство тканей сохранялось и при капитализме. Техника ткачества отражена на рис. 8.

Для окраски тканей использовались растительные красители, добываемые на месте, поэтому расцветка тканей в различных местах в большой степени зависела от характера местной растительности. В монографии описываются различные приемы окраски тканей, выработавшиеся на протяжении веков. С распространением химических красителей во второй половине XIX в. расцветка тканей стала меняться.

Помимо покроя и основного материала серьезную роль в народном костюме играет его украшение. Довольно высокий уровень развития форм украшений одежды наблюдается уже в период феодализма (всякого рода обшивки из цветных материалов, окаймление цветным шнуром, сбор-

ки, бахрома, вышивки и т. п.). Среди различных декоративных приемов наиболее богатой в латышском народном костюме является вышивка, часто переплетающаяся с другими видами украшения — бахромой, ткаными узорами, каймами. По технике выполнения народные вышивки можно подразделить на две основные группы. К одной группе следует отнести разные белые мережки и счетную гладь (рис. 10—12), к другой — цветные счетные вышивки, находящиеся в тесной зависимости от структуры полотна (цветные таблицы 1, 2, рис. 11, 14). Счетная вышивка с геометрическими мотивами является более старинной по своему происхождению.

В народных костюмах вышивка как украшение применяется в весьма различных формах. Однако во всех случаях размеры, расцветка и композиция узоров тесно связаны с формой и материалом украшаемой части одежды. Вышивка встречается на воротнике, наплечниках, манжетах и застежках рубах (цветная таблица 2), по краям наплечного покрывала — виллайне (рис. 16, 17, цветные таблицы 16—19), на женских чепцах (цветная таблица 29). Богатая вышивка рубах бытовала в Латвии повсюду, за исключением северной части Видземе. Наиболее распространена вышивка, выполненная белыми нитками (Видземе, за исключением района Крустпилса и, частично, восточной Видземе; Земгале и северо-восточная часть Курземе). Вышивка красными нитками характерна для Латгале и Аугшземе, в быту населения которых проявлялось больше славянских черт. В юго-западной части Курземе и юго-восточной части Видземе распространена многоцветная вышивка.

Особое место занимают вышивки по тюлю, родственные кружевам (рис. 20). Узорчатые нашивки из бус и бисера (иногда — на золотой тесьме) делаются главным образом на венках, воротниках и мужских поясах (рис. 34, цветная таблица 2, 1—3).

В книге рассматриваются вопросы, связанные с социальными, семейными и возрастными различиями, которые отражаются в одежде. Дается и описание рабочей одежды (цветная таблица 3).

Далее подробно описаны основные элементы одежды и, насколько это удалось проследить, показаны их изменения.

Основной элемент латышской одежды — рубаха (krekls). Она встречается двух типов — туникообразная и с прямыми поликами.

Туникообразная рубаха представлена тремя вариантами: без наплечников, с нашитыми наплечниками и с прямыми плечевыми вставками. Туникообразную рубаху без наплечников (первый вариант) можно считать наиболее древним на территории Прибалтики видом рубахи. Рубахи такого покроя встречались по всей Латвии. Туникообразная рубаха с нашитыми наплечниками (второй вариант) является самым распространенным в Прибалтике видом рубахи. Такого

рода рубахи характерны для всех областей Латвии, за исключением Аугшземе. Туникообразная рубаха с прямыми плечевыми вставками (третий вариант) встречается в Видземе.

Рубахи второго типа — с прямыми поликами — характерны для Аугшземе и окрестностей Лиелварде в Видземе. Помимо того, они встречаются в отдельных селениях южной части Курземе и Земгале (рис. 26). Рубахи этого типа встречаются двух вариантов. Первый вариант — длинная рубаха с прямоугольными плечевыми вставками, которые пришиты по утку к основным полотнищам рубахи, доходя до их краев; рукав пришивался к этой вставке. Вторым вариантом отличается от первого тем, что плечевые вставки пришиваются к основным полотнищам не по утку, а по основе (рис. 27). Такого рода рубахи носили только в районе Руцавы (юго-запад Курземе).

Рубаху обычно шили из двух тканей разного качества: верх — из тонкой отбеленной льняной ткани, а нижнюю часть — приставку или подставку (piegietnis), идущую от пояса до колен или ниже колен, — из грубой льняной ткани.

Рабочие рубахи почти не украшали, зато праздничные были богато отделаны вышивкой (цветные таблицы 1 и 2). Мужские рубахи шили туникообразного покроя с нашитыми наплечниками.

Женскую поясную одежду составляли юбка (brunči), передник (priekšauts) и пояс (josta), а мужскую — штаны (bikses, ūzas) и пояс.

Юбки изготавливали из клетчатой, полосатой или однотонной шерстяной, полушерстяной или льняной ткани. Шили юбку из одного куска ткани длиной от 2 до 5 м. В талии юбку собирали или укладывали в складки и пришивали поясик из той же ткани. Юбка, сшитая из нескольких полотнищ, представляла собой более новый вариант (середина XIX в.). По длине юбка обычно доходила до щиколотки, но в некоторых районах Курземе носили несколько более короткие юбки.

Во всех областях Латвии юбки были почти одинакового покроя, но они сильно различались по расцветке и сочетанию полосок и клеток (рис. 30, цветные таблицы 5—11). Полосатые и клетчатые юбки, сшитые из одного куска ткани, можно считать характерными для всей Прибалтики первой половины XIX в. Судя по рисункам XVI в. и описаниям XVII в., в Латвии, так же как и в Литве и Эстонии, юбки не сшивали, а запахивали ткань и закрепляли ее в талии поясом, т. е. носили нешитую поясную одежду (рис. 28, 29, цветная таблица 4).

Штаны, как одну из основных частей мужской одежды, латыши носили с глубокой древности. Они шились из холста или сукна. Характерны для латышей так наз. «узкие штаны», различавшиеся по покрою и длине (рис. 32).

Пояса были тканые, бисерные и металлические. Тканые пояса, длиной от 3 до 5 м и шириной 3—10 см, типичны для всей Прибалтики (рис. 35—37, цветные таблицы 13—15). Металлические пояса (slēģenes), встречающиеся в западной части Курземе и Эстонской ССР, можно считать характерными в прошлом для ливов (рис. 33). Пояса, вышитые бисером, носили в XIX в. только зажиточные мужчины (рис. 34).

В XVIII в., как можно судить по рисункам того времени, обязательной частью женского праздничного костюма латышей был передник. В середине XIX в. в Латвии передник с праздничным костюмом уже не носили, за исключением Аугшземе и Латгале (рис. 38, 39).

Самой древней самобытной частью латышского женского костюма является виллайне. Такие покрывала, называемые в некоторых районах также «сагша», можно считать типичной наплечной одеждой народов Прибалтики. Виллайне представляет собой прямоугольный кусок шерстяной или полушерстяной ткани длиной от 120 до 250 и шириной от 80 до 150 см. Обычно виллайне накидывали на оба плеча и спереди застегивали пряжкой (sakta) или оставляли свободно висеть оба конца. Только в районе Ницы, Барты и Руцавы (юго-запад Курземе) виллайне застегивали на одном плече (рис. 43).

Летом носили «снатене» (snātene) — белое или клетчатое льняное покрывало (рис. 48). К праздничному костюму надевали снатене с богатой отделкой. Снатене наиболее характерна для Латгале, Аугшземе и Руцавы (Курземе).

По форме, расположению вышивки, расцветке и особенностям композиции узоров нами выделены четыре основных типа виллайне (рис. 42): 1) восточнолатвийский, распространенный в юго-восточной части Видземе, западной части Латгале и северной части Аугшземе (цветная таблица 16); 2) южнокурземский, встречающийся в южной части Курземе (цветная таблица 17); 3) северокурземский, характерный для северо-западной части Курземе (цветная таблица 18); 4) земгальский (рис. 42). Белые виллайне с роскошной вышивкой и разноцветными ткаными узорами надевали лишь в очень торжественных случаях, и они являлись признаком зажиточности. Еще в XIX в. в западной Курземе встречались синие виллайне, украшенные бронзовыми колечками и спиралями. Это древний тип виллайне, известный еще в VIII в. Клетчатые виллайне (lielais lakats) появились довольно рано, но более широкое распространение получили в первой половине XIX в.

На одном из рисунков XVI в. изображена своеобразная наплечная одежда — пелерина из шерстяной полосатой ткани в виде юбки с завязками спереди (pussvārcis). Наплечную одежду такого вида и в настоящее время можно встретить в северной части Курземе и северо-западной части Видземе (рис. 50, 51, цветная таблица 36, 4).

В состав женской одежды в XIX в. входили безрукавка-жилетка (dēburs) и кофта (jaka). Эти части одежды особенно характерны были для населения Курземе и северной Видземе. Безрукавки и кофты шили из одноцветной ткани и украшали вышивками, лентами и пуговицами (рис. 52—54).

Мужская и женская верхняя одежда латышей отличались одна от другой не столько покроем, сколько деталями, главным образом длиной, отделкой и украшениями (цветная таблица 21). Нередко в будни женщины надевали мужскую одежду, и наоборот. В XVIII в. и первой половине XIX в. в крестьянской среде оставалась обычная одежда домашнего изготовления (суконная или холщовая для осени, весны и лета, овчинная — для зимы). С развитием капитализма одежда из фабричного сукна и других тканей постепенно заменяла дмотканую, вначале лишь в среде наиболее зажиточных слоев деревни. Изменялся под влиянием города также и покрой одежды (цветная таблица 30, 2, 3).

Кафтаны (svārki, muduraiņi) преимущественно шили однобортные, только некоторые виды курток (īsie svārki) были двубортными (рис. 59, 1). Кафтаны с целой спинкой и клиньями — повсеместно более старый покрой, чем с отрезной спинкой и сборками сзади, а иногда и вокруг всего корпуса (рис. 55—59).

В Восточной Латвии, включая Аугшземе и Земгале, мужские кафтаны изготавливали большей частью из белой или светло-серой шерстяной ткани. Кафтан перепоясывался полосатым поясом, иногда тканым на дощечках, который был почти единственным украшением одежды. Старинные кафтаны шили совсем без воротников или с очень низким стоячим воротом. Помимо белых известны также густо-синие и темно-серые кафтаны; выделяются богатством отделки мужские кафтаны из окрестностей Мазсалцы и Алуksне (рис. 56).

На западе Латвии мужские кафтаны изготавливали большей частью из белой шерстяной ткани (исключение представляют алсунгские черные кафтаны с двумя рядами перламутровых пуговиц). Западнолатвийские (Ница, Барта, Ручава) мужские кафтаны (рис. 59) были богаче украшены шнуровым орнаментом или вышивкой, чем восточнолатвийские. Мужские рубахи на западе Латвии также украшались белой или черно-белой вышивкой.

Шубы (kažoki) из овчины были одинаковыми у мужчин и женщин. Украшались шубы так же, как кафтаны (рис. 60, цветная таблица 21).

Головные уборы у девушек и замужних женщин различались по внешнему виду и способу ношения (рис. 64, 65). Наиболее распространенным девичьим головным убором был веночек (vainags) из красной шерстяной ткани, вышитый цветным бисером (цветные таблицы 24, 26—28). В древности носили металлические

венки, известные по археологическим материалам. В некоторых районах Курземе металлический веночек как девичий головной убор сохранялся вплоть до XIX в. (цветная таблица 27). В центральной и северной частях Видземе в начале XIX в. встречались венки из конского волоса (цветная таблица 24, 6). Летом часто носили венки из полевых цветов. В некоторых местах (в районе Ручавы в Курземе и в северо-западной части Видземе) место веночков занимали шелковые или шерстяные ленты (matauklas), длинные концы которых спускались на спину (цветная таблица 25). Головным убором замужних женщин в древности был наматс (nāmats) — особого рода длинное полотенце, которым обматывали голову (рис. 66—68). Позднее вошли в употребление чепцы. В XIX в. наматс сохранялся только в Латгале и Аугшземе и в районе Ручавы в Курземе. Чепцы (serures) различались по форме. На территории Латвии было известно три вида их: башнеобразный, круглый и с отогнутыми вверх полями (рис. 69, цветные таблицы 28, 2, 29). С середины XIX в. наиболее распространенным головным убором стал платок (рис. 63).

Мужчины на голову надевали черную или серую шляпу — так наз. ратене (ratene) (рис. 72), которая в западной части Латвии украшалась шелковой лентой или ниткой бисера. Зимой носили меховые шапки (рис. 71).

Старинной обувью латышей являлись кожаные постолы (pastalas) и лапти из лыка (vizes) (рис. 73, 74). В конце XIX в. во всех областях Латвии многие женщины к праздничному наряду стали носить кожаные туфли на низких каблучках с широкими носками (рис. 75), а мужчины — сапоги (рис. 76, 12). Постолы и лапти сохранялись как повседневная рабочая обувь.

В конце XVIII в. получили широкое распространение вязаные чулки (до этого времени ноги обматывали портянками) — летом к праздничному костюму белые льняные, а зимой — шерстяные чулки ажурной вязки. В некоторых районах носили шерстяные чулки с цветными узорами (цветная таблица 22).

Рукавицы, перчатки и чулки вязали в большом количестве. Более зажиточные девушки имели их до пятидесяти пар. Рукавицы дарили за разного рода услуги. Кроме того, по обычаю на свадьбе молодая дарит рукавицы родственникам мужа. Для невесты и жениха вязали белые свадебные перчатки с широкой резинкой, украшенные цветными полосами (цветная таблица 23). Мужчины, выходя из дому, в любое время года брали с собой перчатки, которые в холод надевали, а в жару затыкали за пояс.

В восточной части Латвии рукавицы и перчатки богато украшали бахромой, располагая ее в несколько рядов. По узору и сочетанию цветов рукавицы напоминали виллайне. В западной

части Латвии вязали преимущественно зубчатые резинки без полос, со сплошным узором.

Из древних украшений в праздничном наряде XIX в. сохранялись только пряжки «сакты» (рис. 79—83). Форма их упростилась, но зато они были обильно украшены орнаментом. Рубахи застегивали маленькими сактами, а покрывала — большими (*burbuļsakta*, *dižsakta*). Серебряные сакты, которые могли приобретать только зажиточные люди, передавались в семьях по наследству. Бедные завязывали рубаху ленточками или застегивали нитяной пуговицей. В западной части Курземе, на побережье Балтийского моря, чаще носили янтарные брошки и пряжки (рис. 85).

В Земгале и Латгале к праздничному костюму в середине XIX в. надевали стеклянные и серебряные бусы (рис. 77). В северной Курземе сохранились старинного вида нагрудные украшения с цепочками. Эти украшения встречаются только у потомков ливов.

Как уже говорилось выше, в латышском народном костюме выделяются пять главных комплексов: видземский, латгальский, аугшземский, земгальский и курземский, отличающихся один от другого покроем, расцветкой и принципами украшения их отдельных деталей.

Видземский комплекс народного костюма был распространен на территории, населенной в древности латгалами и ливами. Для него характерна туникообразная рубаха с нашитыми наплечниками, а в восточной части Видземе — с прямыми плечевыми вставками, украшенная мережкой из белых ниток (в отдельных случаях — в восточной части Видземе — воротник украшается цветной вышивкой); юбка — продольнополосатая либо клетчатая, в отдельных районах — с пришитым лифом; наплечные покрывала — виллайне и белые, в некоторых районах с богатой вышивкой (например, восточнолатвийский тип). Девичий головной убор — красный веночек, вышитый стеклянным бисером (в северной Видземе — красные шерстяные ленты для волос). Головным убором замужних женщин служили белые вышитые чепцы башнеобразной формы и зимние шапки (цветные таблицы 31—33).

Латгальский комплекс сформировался на территории, которую в древности населяли латгалы. В отличие от видземского, он испытал сильное влияние соседних народов — русских, белорусов, поляков. Основные отличительные черты латгальского комплекса: туникообразная рубаха с нашитыми наплечниками с красным браным узором или красной вышивкой, клетчатая (в северной части Латгале — белая) юбка, виллайне — восточнолатвийского типа, но с синезеленой цветовой гаммой. Широкое распространение имели льняные наплечные покрывала — «снатене» (*snātene*). На голове латгальские девушки носили красный вышитый бисером веночек, замужние — полотняный головной убор, кото-

рый в Латгале назывался *galvas auts* (цветная таблица 34, 1—3).

Третий комплекс — аугшземский — характерен для территории, на которой прежде обитали селы. Отдельные элементы аугшземского комплекса обнаруживают сходство с латгальским, видземским, а в иных случаях — земгальским комплексами. Тем не менее аугшземский комплекс следует выделять как особый тип, так как только на этой территории распространена рубаха с прямыми поликами. Туникообразные рубахи встречаются лишь на границе с Видземе. Рубахи украшались цветной, обычно красной вышивкой. Юбка была клетчатая или со светлыми полосами и крапинками, получавшимися при тканье благодаря особому способу окраски пряжи (при крашении пряжу туго перетягивали в определенных местах бумажными нитками, в результате чего эти места оставались неокрашенными). На праздники обязательно носили передник. Виллайне в Аугшземе — восточнолатвийского типа, но с более яркой вышивкой. Головным убором замужних женщин служил «наматс» (*namāts*) (цветная таблица 34, 4—6).

Распространение четвертого — земгальского — комплекса совпадает в основном с территорией расселения древних земгалов (цветная таблица 35). Его характерные признаки: туникообразная рубаха с наплечниками или без них, со своеобразной белой вышивкой; юбка — клетчатая или полосатая с особым браным узором («цветочным»); виллайне — с богатой тканой каймой, без вышивки; головной убор — шелковый платок, который девушки и замужние женщины носили по-разному: женщины завязывали под подбородком, а девушки — сзади.

Пятый — курземский — комплекс характерен для территории, которую прежде населяли курши и ливы. Следует отметить, что курземские ливы в процессе ассимиляции значительно дольше сохраняли присущую им специфику, чем видземские, что нашло отражение в народной одежде. Кроме того, в Курземе дольше сохранялись очень древние традиции народной одежды, так как эта часть Латвии по сравнению с другими меньше подвергалась военным опустошениям. Курземский комплекс народного костюма характеризуют украшения рубах, густо-синие виллайне, декорированные металлом, металлические пояса, металлические венки или венки из ткани на твердом каркасе, вышитые бисером, юбки с яркой гаммой красок. Курземский комплекс одежды сохранялся особенно стойко, в некоторых районах — вплоть до середины XX в. (цветные таблицы 36—38).

Мужская одежда на всей территории Латвии по сравнению с женской была гораздо более однообразной. Она состояла из кафтана — короткого, полудлинного или длинного, рубахи, штанов, носков, постол или сапог, пояса, шапки, шарфа и перчаток.

Начиная со второй половины XIX в. женская народная одежда (мужская — еще раньше) заменяется одеждой, сшитой из покупных тканей по городской моде. В виде исключения можно назвать Ницскую, Бартскую, Рудавскую и Алсунгскую волости на юго-западе и западе Курземе, где народный костюм сохранялся кое-где даже в середине XX в.

Автор делает попытку на материалах одежды проследить культурно-исторические связи латышей с соседними народами (литовцами, эстонцами, восточными и западными славянами). В первую очередь такие связи можно наметить на примере туникообразной рубахи с тремя ее вариантами — без наплечников, с нашитыми наплечниками и с прямыми плечевыми вставками.

Туникообразная рубаха без наплечников, являющаяся самым древним видом рубах, в XIX в. сохранялась в Курземе и Земгале, встречалась также в южной части Эстонии (Халлисте) и на острове Муху. В Литве рубаха такого рода в XIX в. встречалась реже. Туникообразные рубахи с нашитыми наплечниками, являющиеся самым распространенным видом, встречаются в Прибалтике повсюду, но имеют значительные различия по отдельным областям. Например, у латышских рубах в Видземе — большой отложной воротник, отделанный белой мережкой, в Латгале — стоячий воротник и красный браный узор и т. д. Этот вариант рубах характерен также и для эстонской народной одежды, а в Литве он являлся почти единственным до конца XIX в. (за исключением Клайпедского округа и некоторых мест Аукштайтии).

Туникообразная рубаха с прямыми плечевыми вставками (третий вариант) встречается только в Латвии — в южной части Видземе и прилегающей к ней Аугшземе. Автору не удалось найти аналогий этому варианту у соседних народов, за исключением нескольких финских мужских рубах из коллекций Этнографического музея народов СССР в Ленинграде. Вариант с прямыми плечевыми вставками является более новой формой по сравнению с двумя предыдущими. По-видимому, его можно считать переходной формой от туникообразной рубахи к рубахе с прямыми поликами. На это указывает прикрепление плечевых вставок в рубахе Крустпилесского округа и соединительный шов-узор на рубахах с прямыми поликами в Аугшземе. На вероятную близость третьего варианта к рубахе с косыми поликами указывает покрой рукава с большим клином, характерный для крустпилесской рубахи и русских женских рубах с косыми поликами из Мещерского края и южнорусских областей. Не случайно этот вариант туникообразной рубахи встречается именно в тех районах, которые лежат между Видземе и Латгале и население которых общалось со славянами.

Рубаха с прямыми поликами в Прибалтике характерна для населения юго-восточных частей

территории — Аугшземе и Аукштайтии, а также для жителей части побережья — района Рудавы и Клайпедского края. Рубахи такого типа известны у поляков, украинцев, белорусов и русских; Б. А. Куфтин считает этот тип характерным для русской женской рубахи. В латышских народных песнях прямые полки называются «польскими ластаугами». Термин «ластауги» похож на русское слово «ластовицы», которое является синонимом термина «полки». В польском языке констатировать этот термин не удалось, но рубаха с прямыми поликами является одной из наиболее распространенных в Польше. Надо полагать, что название «польские ластауги» в Аугшземе появилось не случайно, а перешло вместе с покроем рубахи. Близость к польской рубахе обнаруживается и в такой детали, как сборчатый ворот с узором. В Латвии такие вороты носили только в Аугшземе. Однако по расположению орнамента аугшземская рубаха ближе к белорусской и украинской.

В Прибалтике рубахи с прямыми поликами встречаются в двух вариантах. У первого варианта плечевая вставка пришивается к основным полотнищам по утку, а у второго — по основе. «Утковый» вариант является единственным видом женских рубах Аугшземе и района Лиелварде, а вместе с туникообразной рубахой он встречается в восточной части Литвы. Возможность четкого выделения ареала распространения рубах этого типа в Латвии дает основание полагать, что они появились у латышей в результате общения со славянами и представляют более новый тип по сравнению с туникообразной рубахой. Второй вариант рубахи с прямыми поликами в Латвии был известен в районе Рудавы. Но он встречался также и на Западной Украине, у южных славян и у поляков юго-восточной части Краковского воеводства. Известен он и в Литве, в Клайпедском крае, но здесь полки иногда выкраиваются вместе с рукавом, однако плечевой узор остается на обычном месте — там, где прежде проходил шов. Рубахи такого рода называются «бесполиковыми». Судя по виду ткани и технике вышивки, можно предположить, что в окрестностях Рудавы рубаха с прямыми поликами второго варианта бытовала одновременно с туникообразной рубахой первого варианта, которая во второй половине XIX в. сменилась туникообразной рубахой второго варианта. Вопрос о том, как мог здесь появиться этот тип рубахи (рубахи с прямыми поликами, пришитыми по основе) и почему он бытовал только в пределах этой весьма ограниченной территории, пока выяснить не удалось, но возможно, что он связан с одеждой лужицких славян.

Несшитая поясная одежда была зафиксирована в Латвии И. Брандом в XVII в., она встречалась и в XVIII в., а некоторые пережиточные формы ее — и в XIX в. Аналогичной формы поясная одежда была известна в XVII—XVIII вв. под

названием «маргине» (*marginè*) у литовцев, «сыба» (*sõba*), «кырик» (*kõrik*) и «паллапооль» (*pallapool*) — у эстонцев и «хурстут» (*hurstut*) или «урск» (*urusk*) у прибалтийских финнов. В латышском языке особого термина для обозначения несшитой одежды до наших дней не сохранилось, но аналогичной формы женскую одежду в конце XIX в. в Випской волости под Крустпилсом называли «прошавой». Прошаву носили молодые девушки и даже невесты. Она была синего цвета и состояла из двух кусков ткани. Каждый кусок наполовину прикреплялся складками к поясу, а оставшиеся свободные концы обоих кусков, так наз. «ножницы» — «шкерес» (*šķeres*), запахивались и застегивались на боках; кроме того, их расшивали бисером. Таким образом, хотя прошава и не была сшита на боках, ее полотнища не распахивались, а вшитые «шкерес» служили также и украшением. Несшитая поясная одежда несколько иного типа видна на рисунке И. Бротце, изображающем свадьбу в Видземе. У этой одежды спереди — закругленные углы, а по краям она, по-видимому, обшита бахромой. Только сзади она достигала длины рубахи, тогда как спереди большая часть рубахи оставалась незакрытой. Сходного типа поясная одежда встречается и на рисунках XVI в.

Литовский термин «маргине», обозначающий несшитую поясную одежду, о которой говорит Бранд — автор XVII в., встречался в Латвии еще в XIX в. в окрестностях Рудава как название особого типа покрывала. Кроме того, в Рудава, как и в некоторых районах Литвы, термином «маргине» («маргене») обозначается покрывало, которое носят на бедрах, перебрасывая концы его через левую руку и застегивая их круглыми пряжками — сактами. Следует полагать, что такой способ ношения покрывала сохранился со времени бытования несшитой поясной одежды. На эстонском материале мы также можем убедиться в том, что несшитая поясная одежда и наплечное покрывало носили одинаковые местные названия. Это подтверждают другие факты: тип ткани «маргене» очень сходен с темно-синей в цветную клетку тканью понев южных великорусов. Понева является несшитой поясной одеждой, известной у вятичей и кривичей уже в XII в. О том, что рудава маргене была несшитой юбкой, свидетельствует особая нашивка из зеленых лент по подолу маргене с небольшой прорехой в конце шва. Узорами и отделкой (лентой) маргене очень похожа на несшитую поясную одежду, которая в середине XIX в. зафиксирована экспедицией А. Шегрена в окрестностях Бауски у так наз. криевиней — потомков вотяков или ижорцев, поселенных здесь в XV в.

Ограниченность материалов не позволяет выделить отдельные типы и выявить локализацию несшитой поясной одежды в Латвии. Однако несомненно, что такая одежда предшество-

вала юбке и постепенно исчезала из обихода, но довольно долго сохранялась в качестве праздничной одежды.

Общей для народов Прибалтики наплечной одеждой является покрывало — «сыба» (*sõba*) или «кырик» (*kõrik*) у эстонцев, «дробуле» (*drobulè*) или «скара» (*skara*) у литовцев, «виллайне» (*villaine*) или «снатене» (*snātene*) у латышей. Археологические материалы показывают, что наплечные покрывала были известны народам Прибалтики уже в VIII в. Старинные украшения покрывал делались из бронзовых спиральных пронизок. Бронзовые пронизки были характерным украшением одежды балтийских и финских народов в эпоху первобытнообщинного строя. Развитие форм и украшение покрывал в начале XIX в. также являются общими для всей Прибалтики, хотя мотивы орнаментики и техника вышивки в разных местах различны.

Переходной формой от несшитой наплечной одежды к сшитой можно считать своеобразные латышские покрывала-пелерины «пуссварцис» (*pussvārcis*) в виде юбки из шерстяной домотканой ткани. Термин «пуссварцис» показывает, что эта одежда когда-то была длинной и, по всей вероятности, покрывала всю фигуру, но в настоящее время ею покрывают только верхнюю часть тела. Время появления и распространения такого вида наплечной одежды пока сколько-нибудь точно установить не удалось. Некоторые данные позволяют предполагать, что пуссварцис в Латвии был известен уже в XVI в. Ношение такой одежды в конце XVIII и середине XIX в. зафиксировано на рисунках И. Бротце и Т. Гельхара. В настоящее время пуссварцис бытует в северной части Курземе, где его носят вместо плаща в дождливую погоду. По рассказам информаторов, такого рода одежда еще в начале XX в. была известна и в северной части Видземе. Таким образом, в XIX в. пуссварцис носили в некоторых районах Курземе и Видземе — в тех местах, где жили предки ливов. На остальной территории Латвии пуссварцис неизвестен. Можно было бы предположить, что такая одежда была типичной составной частью ливского костюма. Однако аналогичная наплечная одежда имеется в польском народном костюме. Она типична для центральных и западных областей Польши. Польское название такой накидки (*zapaska*) обозначает также и поясную одежду. Польская «запaska» отличается от пуссварциса тем, что она похожа на передник, тогда как пуссварцис имел вид юбки. Пока не удалось установить, была ли такого рода одежда у литовцев, но все же надо полагать, что район ее распространения охватывал побережье Балтийского моря; по-видимому, это был древний вид одежды.

Следует отметить, что одежда народов Прибалтики во многих своих формах и наименованиях близка к одежде их соседей, в особенности

русских и белорусов. Это можно сказать, например, о полотенчатом головном уборе типа белорусской «наметки» («наматс» у латышей, «нуо-метас» у литовцев, «лынник» у эстонцев). Бытуют русские термины: армяк, сермяга и др. Особенно много черт, общих с русской одеждой, обнаруживает одежда сету (население юго-востока Эстонии) и латгальцев, а с одеждой белорусов — одежда южных и восточных литовцев.

Определенное значение для развития народной одежды в западной части Латвии и Эстонии имели связи со Скандинавией. Шведские элементы проявляются главным образом в одежде на эстонских островах и в северо-западной части Эстонии (головные уборы и некоторые виды орнамента), а также в Курземе (юбки с глухим лифом и пряжки «книепкенс»). Немецкие элементы проникли в латышскую и эстонскую народную одежду в более позднее время, причем они исходили главным образом из имений и, соответственно, были связаны с одеждой городского типа, а не с одеждой немецких крестьян.

Таким образом, можно констатировать, что в одежде и ее орнаменте прослеживается древнее родство латышей и литовцев. Особенно ярко это видно на примерах литовских костюмов из Жемайтии и Аукштайтии и латышской одежды из южной Курземе, Земгале и Аугшземе. У латышей и литовцев много общих черт в материале, покрое и расцветке народного костюма, встречаются одни и те же элементы одежды, есть общность в расположении и характере вышивок. Общие черты в одежде латышей и литовцев обуславливаются не только этнической общностью этих двух народов, но и смешанностью населения пограничных районов.

Родственный характер латышской и эстонской одежды прослеживается в двух районах — во-первых, в северной Видземе и южной части Эстонии и, во-вторых, в западной Курземе и западной части Эстонии и на островах. Если связи северной Видземе и южной части Эстонии возникли вследствие общности исторических судеб, то в курземском народном костюме прослеживаются остатки влияний ливов, наиболее близких к древним эстонцам племен, частично влившихся потом в состав как латышского, так и эстонского народа.

Латышско-славянские культурные связи наиболее ярко проявляются в комплексах народных костюмов Латгале и Аугшземе. Эти связи — результат сравнительно позднего контакта. Однако отдельные элементы одежды — несшитая поясная одежда, узкие тканые пояса, женские головные уборы и лапти — свидетельствуют и о более древних культурных связях между славянскими, балтийскими и финно-угорскими народами.

В заключении монографии рассматриваются изменения, происшедшие в латышском народном костюме во второй половине XIX и первой половине XX в.

В условиях быстрого роста капитализма в Латвии, начавшегося после отмены в России крепостного права, традиционный народный костюм стал выходить из употребления. Проникновение капиталистических отношений в деревню изменило роль женщины в производственном процессе. В связи с развитием животноводства, молочного хозяйства, а также с расширением производства технических культур в сельском хозяйстве возникла большая потребность в женской рабочей силе. Женщины уже не имели возможности тратить время на изготовление праздничной одежды домашним способом и предпочитали фабричные изделия. В связи с этим возросло значение сельских портных (их труд оплачивался большей частью продуктами), которым заказывали праздничную одежду из тканей фабричного производства. Однако будничную одежду вплоть до середины XX в. в отдельных местностях (Латгале и Курземе) продолжали шить дома из домотканого материала. При этом подготовка материала — обработка шерсти, сукноваление, чесание и крашение — часто производилась на фабриках. Все большее общение с городским населением способствовало распространению в латышской деревне городской одежды.

Национальный костюм выходил из употребления не одновременно повсюду, а постепенно, по отдельным районам в зависимости от их экономического развития и связи с городом. В конце XIX в. традиционный национальный костюм еще встречался в западной части Курземе, в Аугшземе и Латгале. Но и в областях, где национальный костюм сохранялся дольше, он все же не оставался без изменений. Изменялся главным образом материал (кофта из окрестностей Алсунги), другим стал цвет одежды вследствие применения химических красок (юбки в районе Ницы, Алсунги и др.), появился новый покрой (северовидземские платья-сарафаны), изменилась отделка (рубашки с покупными кружевами).

Иной характер носили изменения, связанные с попытками стилизации народного костюма для хоровых и танцевальных коллективов к праздникам песни. Таким образом возник модернизированный народный костюм: юбки и жилетки из черного бархата, маленькие передники, на которых вышивались куплеты народных песен; рубашки, украшенные кружевами; бархатные венки со слащавым изображением восхода солнца; пояса, вытканые из шелковых ниток, с упрощенной композицией орнамента. Этот псевдонародный костюм сохранился и после этнографической выставки 1896 г., на которой экспонировались подлинные образцы традиционного латышского народного костюма. После 1905 г. латышская буржуазия пыталась приспособить традиционный национальный костюм к господствовавшей тогда моде на сентиментальный немецкий стиль. Но эта попытка имела гораздо мень-

ший успех. В печати стали появляться статьи и рисунки, пропагандировавшие подлинные этнографические музейные материалы по народной одежде латышей.

Далее автор подробно останавливается на использовании форм и узоров традиционной народной одежды в годы существования буржуазной Латвии и в советский период. Рассматриваются также попытки стилизации традиционного народного костюма. Автор не дает подробного описания и анализа современной городской одежды, которая бытует в Латвии, потому что этот вопрос требует специального изучения, что не входит в задачи данной монографии.

Стремление модернизировать и стилизовать народный костюм особенно настойчиво проявлялось в Латвии в годы буржуазной диктатуры. В 1929 г. на VI празднике песни среди традиционных народных костюмов были представлены костюмы со шнурованными жилетками, вышитыми передниками. Появились покрывала, украшенные большими грубыми узорами, расшитые цветными нитками кофты, короткие юбки с цветными полосами на белом фоне (чего никогда не было в традиционном латышском костюме), низко повязанные пояса, бархатные лентообразные венки. Получила также распространение новая манера ношения вилайне на одном плече. Что касается использования национальных традиций в одежде, то при капитализме это сводилось к воспроизведению отдельных элементов орнамента традиционного народного костюма на вязаных изделиях, причем в этих рисунках отражались особенности узоров старинной одежды отдельных областей Латвии.

Современная латышская одежда сельского населения мало отличается от той, которую носят в Риге и в других городах Латвийской ССР, но «последние крики» моды на селе, естественно, распространяются с некоторым запозданием. Изучение современной одежды показывает, что

в основных ее элементах сохраняются традиционные национальные черты, которые возрождаются теперь в новой форме. Наиболее стойко национальные традиции сохраняются в орнаментовке и расцветке тканей. Народный костюм служит неисчерпаемым источником для моделирования современной одежды. Орнамент народного костюма широко используется для украшения одежды, для подбора цвета и рисунка при изготовлении фабричных тканей. Подобным же образом традиционный народный костюм используется в Эстонской и Литовской ССР.

Традиционный народный костюм надевают участники праздников песни. Однако нельзя не отметить новой попытки стилизации, которую допустил Дом народного творчества Латвийской ССР при подготовке к празднику песни Советской Латвии в 1955 г. Костюмы, созданные художниками к этому празднику, не отвечали народным традициям; в этом сказывалась недооценка художественного значения традиционного народного костюма. Благодаря более тщательной подготовке выставки народной одежды в 1958 г. и усиленной пропаганде правильного использования народного костюма на празднике песни в 1960 г. в последнее время тенденция к стилизации народной одежды значительно ослабла. В 1965 г. на праздник песни в честь 25-летия Советской власти в Латвии костюмы были изготовлены в соответствии с традиционной народной одеждой. Богатейшее наследие народного творчества, которое мы находим в народной одежде, не только используется при изготовлении праздничных костюмов для участников художественной самодеятельности, но и способствует обогащению современного прикладного искусства и успешно применяется при моделировании и украшении современной одежды. Здесь не только возможно, но даже необходимо предоставить полную свободу в деле использования старых народных мотивов, в искусном и смелом их развитии.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ В ТЕКСТЕ

1. Районы, в которых автор собирал материалы (1951—1963 гг.).

2. Экспедиции, организованные Музеем истории Латвийской ССР.

1 — 1924 г.; 2 — 1925 г.; 3 — 1926 г.; 4 — 1927 г.; 5 — 1928 г.; 6 — 1929 г.; 7 — 1930 г.; 8 — 1937 г.; 9 — после 1945 г.; 10 — остальные (отдельные выезды и т. п.).

3. Места зарисовки одежды латышей в работах авторов XVIII и первой половины XIX в.

4. Одежда латышских крестьян первой половины XVIII в. (деталь на карте Барникаля 1747 г.).

5. Реконструкция одежды латышской (латгальской) женщины XII в. Музей истории Латв. ССР.

6. Комплексы одежды латышей и их локальные варианты в начале XIX в.

1 — западная Видземе; 2 — северная Видземе; 3 — Пиебалга; 4 — Лиепварде; 5 — Крустпилс; 6 — восточная Видземе; 7 — южная Латгале; 8 — северная Латгале; 9 — Аугшземе; 10 — Земгале;

11 — северная Курземе; 12 — Вентспилс; 13 — Алсунга; 14 — Кулдига; 15 — восточная Курземе; 16—19 — южная Курземе (17—19 — Ница, Барта, Ручава).

7. Мануфактуры и фабрики в Латвии в XVII — первой половине XIX в.

1 — сукноткацкие; 2 — льноткацкие; 3 — хлопчатобумажные; 4 — мастерские по обработке янтаря; 5 — сукновальни; 6 — стекольные; 7 — мастерские по производству обойных тканей; 8 — кожевенные.

8. Техника изготовления тканей.

1 — полотняное переплетение; 2 — репсовое переплетение; 3 — саржевое переплетение; 4 — узорчатый сарж; 5 — переплетение типа букле; 6 — атласное переплетение; 7 — узорный атлас-дрель.

9. Орудия прядения и ткачества.

1—4 — мотовила; 5 — орудия труда сельского портного; 6—7 — прялки; 8 — ткацкие станки.

10. Образцы мережки.
1 — наплечник (Земгале); 2 — воротник рубахи (Земгале); 3 — воротник рубахи (Вентспилс); 4 — манжет рубахи (Вентспилс); 5 — орнамент воротника рубахи (Лутрини); 6 — манжет рубахи (Лутрини); 7 — рубаха (Талсы); 8 — фрагмент наплечника (Аугшземе).
11. Образец браного узора.
1, 2 — узор кромок полотенчатого головного убора замужней женщины (Аугшземе) (материалы сектора этнографии Ин-та истории АН Латв. ССР); 3, 4 — узор вилайне (южная Курземе) (Лиепайский краеведческий музей).
12. Образцы перевитого узора (материалы Рижского училища прикладного искусства — РУПИ).
1 — манжет рубахи (Земгале); 2 — фрагмент узора мужской рубахи (Ренда); 3, 4 — перевить в рукавах рубахи (Земгале).
13. Образец техники вырезом (рубаха из Руцавы) (Лиепайский краеведческий музей).
14. Образцы узора крестом.
1 — рудацкий «крумс»; 2 — орнамент воротника рубахи из Кулдиги (материалы РУПИ).
15. Головной убор замужней женщины из Видземе в начале XVII в. (по карте 1612 г., см. J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 83).
16. Виллайне из Вентспилса (материалы Музея истории Латв. ССР).
17. Виллайне из Талсы (материалы Музея истории Латв. ССР).
18. «Машинная строчка» в орнаменте мужских кафтанов из Курземе (материалы Музея истории Латв. ССР).
19. Узоры из бисера и блесков на венках.
20. Тюлевые украшения на женских головных уборах.
21. Цветочный орнамент в вышивках рубах.
1 — Руцава; 2 — северная Латгале (Шкилбены); 3 — Крустпилс.
22. Образцы украшений шнуром.
23. Рабочая одежда (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 91).
24. Крестьянки из имения Мазсалаца на уборке сена (по материалам из фондов Русского географического общества).
25. Типы покроя рубах.
1 — туникообразная без наплечников; 2 — туникообразная с нашитыми наплечниками; 3 — туникообразная с прямыми наплечными вставками; 4 — рубаха с прямыми поликами, пришитыми по утку; 5 — рубаха с прямыми поликами, пришитыми по основе.
26. Типы сборок на воротниках и манжетах.
1. Аугшземская рубаха с вышивкой по присборенному вырезу (материалы РУПИ).
2. Сборки на манжетах занавицкой рубахи из Литвы (Sodžiaus menas, 7—8. Kaunas, 1939, рис. 79, 80).
3. Присборенный нижний конец рукава из Люблина (Haity i zdobienie stroju ludowego. Warszawa, 1955, Nr. 66).
27. Рубахи с прямыми поликами, пришитыми по основе.
1. Рубаха из Руцавы (Лиепайский краеведческий музей, № 167).
2. Литовская рубаха из окрестностей Клайпеды (Sodžiaus menas, 7—8. Kaunas, 1939, рис. 409).
3. Украинская рубаха (Музей этнографии и художественного промысла в Львове, ЕП, 20734).
28. Сцена видземской свадьбы (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 10).
Нижняя деталь — свадебная гостя в несшитой поясной одежде.
29. Зарисовки ливонской женской одежды XVI в. (из альбома Брейна).
30. Распространение типов юбок (по материалам Музея истории Латв. ССР).
1 — полосатые; 2 — клетчатые; 3 — узорчатые; 4 — в орнаментированную полоску (Земгале, Ница); 5 — алуунгский; 6 — с узорчатой каймой (северная Латгале, Барта, Руцава).
31. Женщины из Пиебалги (J. Chr. Brotze. Monumente..., VII, 66).
32. Типы покроя мужских штанов.
1 — штаны с отдельно кроенной и собранной в сборку спиной; 2 — штаны с застегивающимся клапаном; 3 — штаны с цельным поясом и разрезом спереди; 4 — штаны с разделенным поясом, завязываемые сзади шнурком; 5 — штаны с большим клином; 6 — штаны с малым клином; 7 — штаны с калошами, сшитыми из двух полотнищ; 8 — короткие штаны с калошами до колен; 9 — полудлинные штаны.
33. Пояса (материалы Музея истории Латв. ССР).
1 — металлические пояса; 2—4 — кожаные пояса с металлическими пряжками.
34. Бисерные пояса (материалы Музея истории Латв. ССР).
35. Тканые пояса латышей, литовцев и эстонцев.
Латышские пояса: 1 — Аулея; 2 — Капини; 3 — Макашены; 4 — Крустпилс. 5, 6 — литовские пояса (материалы Вильнюсского музея истории и этнографии). 7 — эстонские пояса (Эстонская народная одежда. Таллин, 1960, табл. 55).
36. Пояса, тканые на дощечках.
1 — кайма; 2 — пояса, предназначенные для подарков.
37. Тканье поясов:
1 — на бердечке, 2 — на пруте.
38. Женская одежда XVI в. с передником.
39. Аугшземский передник (материалы сектора этнографии Ин-та истории АН Латв. ССР).
40. Виды наплечных покрывал (виллайне) первой половины XIX в. (по материалам Музея истории Латв. ССР).
1 — восточнолатвийский; 2 — земгальский; 3 — западнокурземский; 4 — южнокурземский; 5 — белые виллайне; 6 — синие виллайне; 7 — талсинские виллайне; 8 — льняные покрывала «snātenes».
41. Наиболее распространенные виды виллайне и их названия в первой половине XIX в. (по материалам Музея истории Латв. ССР).
42. Схемы типов виллайне.
1 — восточнолатвийский; 2 — южнокурземский; 3 — северокурземский; 4 — земгальский.
43. Южнокурземские виллайне (материалы Лиепайского краеведческого музея).
1 — способ ношения; 2, 3 — Перконе; 4 — Медзе; 5 — Руцава.
44. Крустпилское наплечное покрывало с орнаментом в углу (материалы РУПИ).
45. Кабельские виллайне (Лиепайский краеведческий музей).
46. Пиебалгская виллайне (материалы РУПИ).
47. Белая виллайне с бахромой (материалы РУПИ).
48. Льняные наплечные покрывала (snātenes) (материалы РУПИ).
1 — Прейли; 2 — Видсмуйжа; 3 — Праулиена; 4 — Ясмуйжа.
49. Клетчатые виллайне (материалы Балтийской экспедиции).
1 — Вентспилс; 2 — Видземе; 3 — Аугшземе; 4 — Скрунда; 5 — Земгале; 6 — Алсунга.
50. Наплечная одежда в виде юбки «pussvārcis».
1. Толока в Страупском приходе (J. Chr. Brotze. Monumente..., VIII, 4). Женщина на переднем плане, женщина, стоящая за телогой, и женщина слева носят «pussvārcis».
2. Крестьяне Биринской волости (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 91). «Pussvārcis» носят две женщины справа.
3. Ливская наплечная одежда (акварель А. Пецольда из архива Русского географического общества).
51. Наплечная одежда «pussvārcis» (материалы Балтийской экспедиции 1954 г.).
1 — схема; 2 — узор (черными полосами обозначена темно-коричневая окраска, поперечной штриховкой — темно-желтая, белыми полосами — светло-серая).
52. Кофты.
1 — земгальская женская кофта, безрукавка (pieburgs), пуговицы; 2 — видземская кофта, внизу — покрой «ушек» на спине.
53. Курземские кофты (материалы Лиепайского краеведческого музея).
1 — Ница; 2, 3 — Алеунга.
54. Безрукавки (pieburi) из южной Курземе (материалы Лиепайского краеведческого музея).
55. Мужское пальто из Ясмуйжи (РУПИ).
56. Видземские мужские кафтаны.
1, 4 — Крустпилс; 2, 5 — Ляудона; 3 — Лиезере; 6 — Пиебалга; 7 — Браслава; 8 — Мадлиена; 9 — Цесвайне; 10 — Эргеме; 11, 14 — Мазсалаца; 12 — Алукуне; 13 — Гулбене; 15 — Вецсалаца; 16, 17 — Руена.

57. Латгальские мужские кафтаны.

1 — Лудза; 2 — Рундены (синие), 3 — Рундены (белые); 4 — Рундены (темно-синие); 5 — северная Латгале.

58. Мужские кафтаны из центральной и восточной части бывш. Курляндской губернии.

1, 2 — Аугшземе; 3, 4 — Земгале.

59. Курземские мужские кафтаны.

1 — Алсунга; 2 — Тукумс; 3, 4 — Талсы; 5, 6 — Вентспилс; 7, 8 — Кулдига; 9 — Дурбе; 10 — Скрунда; 11—13 — Ница.

60. Короткая шуба из окрестностей Екабпилса (по зарисовке О. Гуна — ЦГИА Латв. ССР, ф. 6840, оп. 1, д. 62, л. 230).

61. Девичьи прически.

Слева — рисунок Х. Брюгген «Мария из Ледурги», справа — рисунок И. Бротце (Monumente..., 111, 87).

62. Мужские прически.

1—3 — акварели А. Пецоляда из архива Русского географического общества; 4 — рисунок Х. Брюгген «Ян Индриксон».

63. Способы повязывания платков.

1 — акварель А. Пецоляда; 2 — по эскизу художника А. Алксниса; 3—5 — повязывание платков в Курземе (материалы Лиепайского краеведческого музея).

64. Распространение разных типов головных уборов девушек.

1 — красные твердые венки; 2 — шерстяная лента «mataukla», шелковые ленты «kasrīnes», ленты; 3 — красные мягкие венки; 4 — черные мягкие венки; 5 — синие или серые мягкие венки; 6 — металлические венки «spangu vainagi»; 7 — венки из конского волоса; 8 — шелковые платки.

65. Схемы венков.

1 — металлические венки «spangu vainagi», Кулдига, Алсунга, Вентспилс; 2 — Крустпилс; 3 — южная Латгале; 4 — Цесвайне; 5 — Юмурда; 6 — Праулиена; 7 — Вецдрусты; 8 — Цесис — Вайве; 9 — Яунпиебалга; 10 — Дигная; 11 — Тылжа; 12 — Лиелварде; 13, 14 — Илуксте; 15 — шерстяная лента «mataukla», Руиена; 16 — венки из конского волоса, Руиена; 17 — Аугшземе; 18 — Талсы; 19 — Скрунда — Айзпите; 20 — Алуksне; 21 — северная Видземе; 22 — шелковая лента «kasrīne», Руцава; 23 — венки невесты, украшенные блестками, Попе; 24 — Вайнёде; 25 — венки невесты, украшенные блестками, Лиепая; 26 — Ница — Барта.

66. Женские полотенчатые головные уборы.

1 — схема головного убора из Аугшземе; 2 — орнамент и кайма головного убора из Аугшземе; 3, 4 — кайма головного убора из Ясмуйжи.

67. Способы повязывания полотенчатых головных уборов.

1—3 — Латгале; 4 — налбник; 5 — Аугшземе.

68. Способы повязывания платка и полотенчатого головного убора в Курземе.

1 — Алсунга; 2 — Кулдига; 3 — Земгале; 4 — Вентспилс; 5 — восточная Курземе; 6 — Руцава.

69. Чепцы и шапки замужних женщин.

1 — Земгале; 2 — Алсунга; 3 — Крустпилс; 4 — Варкава; 5 — северная Курземе; 6 — Нурмуйжа; 7 — Цесис; 8 — Лиелварде; 9 — Вецпиебалга; 10 — Рига; 11 — Валмиера; 12 — восточная Видземе; 13 — Смилене; 14 — Кабиле; 15 — Сайкава; 16 — Барта; 17 — Ница; 18 — Приекуле.

70. Женские головные уборы из Гауены (J. Chr. Brotze. Monumente..., VI, 5).

71. Мужские зимние шапки.

1 — Дундага; 2 — Латгале; 3 — Друсты; 4 — Сауснея; 5 — Алсунга; 6 — Пиебалга.

72. Мужские шапки.

1 — Видземе (также и Земгале); 2 — Лиезере; 3 — Земгале; 4 — соломенные шапки (по всей Латвии); 5 — Рига; 6 — Алсунга; 7 — Пиебалга.

73. Повязывание обор.

1 — Друсты; 2 — постолы из недубленной кожи с кистями; 3 — Эргеме; 4 — Сауснея; 5 — Тирза; 6 — лапти.

74. Типы лаптей.

1 — распространенные по всей Латвии; 2 — только в Латгале.

75. Женские туфли во второй половине XIX в.

76. Обувь.

1 — женские туфли из Латгале, Видземе и Аугшземе; 2 — женские туфли из Земгале; 3 — женские туфли из северной Видземе; 4 — женские туфли из Латгале и Видземе; 5 — женские туфли из Руцавы; 6 — женские туфли из Ницы; 7 — мужские и женские туфли из Аугшземе и Латгале; 8 — мужские и женские туфли из Алсунги; 9 — мужские и женские туфли из восточной Курземе; 10 — мужские туфли из южной Курземе; 11 — мужские туфли из Земгале; 12 — мужские сапоги из Видземе и Латгале.

77. Шейные украшения.

1 — бусы из Земгале; 2 — ожерелье из монет из Печор (материалы Музея истории Латв. ССР) (такое же ожерелье из монет упоминает И. Бротце в описании лиелвардского костюма).

78. Видземские сакты.

1—3 сакты для рубах из Крустпилса; 4, 5 — сакты для виллайне из Крустпилса (1:2); 6, 7 — восточная Видземе; 8 — Крустпилс; 9 — Лиелварде.

79. Земгальские и аугшземские сакты.

1, 2 — сакты для рубах из Земгале; 3, 4 — сакты для рубах из Аугшземе; 5, 6 — сакты для виллайне из Земгале; 7 — реконструкция сакты из Екабпилса по зарисовке О. Гуна; 8 — сакта для виллайне из Аугшземе.

80. Курземские сакты.

1—3 — сакты для рубах из Вайнёде; 4—6 — сакты для рубах из Лиепая; 7—9 — сакты для рубах из северной Курземе; 10 — Алсунга; 11 — Сака; 12 — Айзпите; 13, 14 — окрестности Лиепая.

81. Курземские сакты.

1 — восточная Курземе; 2 — Скрунда; 3 — Руцава; 4 — Айзпите.

82. «Сакта с пузырями» из Крустпилса (материалы РУПИ).

83. Латгальские сакты.

1 — «сакта с венками»; 2 — сакты для рубах.

84. Сакта с подвесками из Крустпилса (материалы РУПИ).

85. Янтарные сакты (материалы музея истории Латв. ССР).

86. Эстонские сакты.

1 — Северная Эстония; 2 — островная часть; 3 — Западная Эстония.

87. Латгальская одежда.

1, 2 — Вилляка (J. Chr. Brotze. Monumente..., VIII, 76; VII, 128); 3 — окрестности Даугавпилса ([G. Manteuffel]. Polnisch Livland. Riga, 1869, S. 34).

88. Мужская одежда из Алсунги.

89. Мужская одежда из южной Курземе (фото Ф. Бривземниекса).

1—3 — окрестности Лиепая, около 1869—1870 гг.; 4 — Ница, около 1869 г.

90. Женщины из Руцавы (фотография сделана на празднике песни 1910 г. в Риге).

91. «Латышская девушка из Ницы в 1896 г.» (копия с фотографии В. Сизова, подаренная Дашковскому этнографическому музею).

92. Прибалтийский женский костюм первой половины XIX в.

1 — женщина из Южной Эстонии; 2 — латышская девушка из Видземе; 3 — литовская женщина из Аукштайтии.

1. The first part of the document is a list of names and titles, including the names of the authors and the titles of their works. This list is organized in a structured manner, likely serving as a table of contents or a reference list for the document.

2. The second part of the document contains a series of numbered entries, each followed by a detailed description or abstract. These entries appear to be organized into sections, possibly corresponding to different categories or topics. The descriptions provide context and details about the works listed in the first part.

3. The third part of the document consists of a series of paragraphs, each beginning with a heading or section title. These paragraphs likely contain the main body of text, including discussions, analyses, or conclusions related to the works mentioned in the previous sections. The text is written in a formal, academic style.

4. The final part of the document includes a series of footnotes or references, providing additional information and citations for the works discussed in the main text. These references are organized in a structured manner, likely following a specific citation style.

1. The first part of the document is a list of names and titles, including the names of the authors and the titles of their works. This list is organized in a structured manner, likely serving as a table of contents or a reference list for the document.

2. The second part of the document contains a series of numbered entries, each followed by a detailed description or abstract. These entries appear to be organized into sections, possibly corresponding to different categories or topics. The descriptions provide context and details about the works listed in the first part.

3. The third part of the document consists of a series of paragraphs, each beginning with a heading or section title. These paragraphs likely contain the main body of text, including discussions, analyses, or conclusions related to the works mentioned in the previous sections. The text is written in a formal, academic style.

4. The final part of the document includes a series of footnotes or references, providing additional information and citations for the works discussed in the main text. These references are organized in a structured manner, likely following a specific citation style.

ТАБУЛАС ТАБЛИЦЫ

1. tabula

Izšuvumi krāsaino darbu tehnikās. Svītru dūriens un spodr-šuvums: 1 — Cesvaines villaine (CVVM). Svītru dūriens un krustdūriens; 2 — Nautrēnu villaine (CVVM). Svītru dūriens; 3 — Balvu mutauts (ZA Etnogrāfijas sektora materiāli); 4 — Dignājas krekla piedurknes gals (CVVM); 5 — Cesvaines krekla piedurknes gals (CVVM); 6 — Cesvaines krekla apkakle (CVVM); Dignājas krekla piedurknes gals (CVVM).

2. tabula

Krekla apkakļu un aproču rotājumi ar krāsaina diega un stikla zilišu izšuvumu: 1—3 — Alsungas krekla apkakles (RLMV); 4 — Alsungas krekla aproce (RLMV); 5 — Krustpils krekla apkakle (RLMV); 6 — Augšzemes krekla apkakle (RLMV); 7 — Kuldīgas krekla apkakle (RLMV).

3. tabula

Darba apģērbi: 1 — nerotāts darba apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 63. lpp.); 2 — strādnieki pilsētas tuvumā (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 64. lpp.); 3—4 — dzimtļaužu meitas, kas pilsētā strādā par kalponēm (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 57., 67. lpp.); 5 — «vācu kalpone ar zaļo sedzeni» (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 57. lpp.).

4. tabula

Nešūtie brunči: 1 — mārģenes malu noslēgums un sānu šuves apstrādājums (CVVM); 2 — Jaunsaules krieviņi: sievietēm mugurā nešūtie brunči «ursk» (A. P. Poldā akvarelis Krievu ģeogrāfijas biedrības arhīvā); 3 — rucaviete ar mārģeni (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem zīmējusi R. Kalniņa); 4 — lietuviešu mārģene (H. Mūtzel. Vom Lendenschurz zur Modetracht. Berlin, 1925, 60. lpp.).

5. tabula

Vidzemes brunču audumi (CVVM): 1 — Lejasciema; 2 — Valmieras; 3 — Tūjas; 4 — Drustu; 5 — Tūjas; 6 — Viskāļu.

6. tabula

Vidzemes brunču audumi (CVVM): 1 — Augulienes; 2 — Liezeres; 3 — Trikātas; 4 — Vidzemes vidienas; 5 — Praulienas; 6 — Vecpiebalgas; 7 — Tūjas; 8 — Galgauskas; 9 — Sērmūkšu; 10 — Lizuma; 11 — Praulienas.

7. tabula

Latgales brunču audumi (CVVM): 1 — Kalupes; 2 — Aulejas; 3 — Vilzēnu; 4 — Livānu; 5 — Bukmuižas; 6 — Šķilbēnu; 7 — Ziemeļlatgales brunču atdarinājums (RLMV).

8. tabula

Augšzemes brunči: 1 — Beberenes (CVVM); 2 — Jēkabpils brunču atdarinājums pēc Jēkabpils novadpētniecības muzeja materiāliem (RLMV); 3 — Beberenes (E, 7); 4 — Zemgales (CVVM).

9. tabula

Zemgales brunči (CVVM): 1—3 — Zemgale; 4 — Zaļenieki; 5 — Zemgale; 6 — Jelgava; 7 — Jēkabnieki; 8 — Zemgale; 9 — Zaļenieki; 10 — Bauska.

10. tabula

Kurzemes brunču audumi (CVVM): 1 — Kursišu; 2 — Zvārdes; 3—4 — Nogales; 5 — Skrundas; 6—7 — Aizputes; 8 — Kandavas; 9 — Mūrmuižas.

11. tabula

Pie brunčiem piestiprināmās kulītes (CVVM): 1 — Skrundas; 2 — Rembates; 3 — Jaunjelgavas; 4 — Rucavas brunči; 5 — Priekules brunči.

12. tabula

1 — Ventpils novada iedzīvotāji 19. gs. pirmajā pusē (pēc F. Kruzes darbā «Necrolivonica» ievietotā attēla zīmējis U. Zemzaris); 2 — Mazirbes lībiešu vīriešu apģērbs (pēc F. Kruzes darbā «Necrolivonica» ievietotā attēla zīmējis U. Zemzaris); 3 — Kuršu ķoniņienes (R. Kalniņas kopija pēc darbā «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē» ievietotā zīmējuma; oriģināls O. Hūna manuskriptā LCVVA, 6810. f.).

13. tabula

Rakstainās jostas (RLMV); 1 — Alsungas; 2 — Zemgales; 3 — Krustpils. Svītrainās jostas (CVVM): 4 — Matišu; 5 — Rūjienas; 6 — Mazsalacas.

14. tabula

Ziedainās jostas (CVVM): 1 — Jaunpiebalgas; 2 — Tirzas; 3 — Gulbenes; 4 — Vecpiebalgas; 5 — bez vietas norādes.

Rakstainās jostas (CVVM): 6—7 — Ārlavas; 8 — Saukas; 9 — Alsungas; 10—11 — Vecgulbenes.

15. tabula

Celaines (CVVM): 1 — Sēlpils; 2—3 — Slates; 4 — Zaļmuižas; 5 — Vidsmuižas; 6 — Liksnas; 7 — Kaunatas.

Pītās jostas (CVVM): 8 — Šķilbēnu; 9 — bez vietas norādes; 10 — Vecpiebalgas; 11 — bez vietas norādes.

16. tabula

Austrumlatvijas tipa villaines (CVVM): 1 — Cesvaines; 2 — Lubānas; 3 — Augšzemes.

17. tabula

Dienvidkurzemes tipa villaines (CVVM): 1—2 — Rucavas; 3—5 — Nicas; 6—7 — Bārtas vilaiņu rotājuma fragmenti.

18. tabula

Ziemeļkurzemes tipa villaines (CVVM): 1 — Ventspils un Sarkanmuižas; 2 — Ventspils; 3 — Alsungas; 4 — Turlavas; 5—7 — Kuldīgas vilaiņu izšuvumu fragmenti.

19. tabula

Kurzemes villaines: 1 — Talsu kristību villaines shēma un rotājuma fragments (Liepājas novadpētniecības muzeja materiāli); 2 — Kabiles; 3 — Sakaslejas; 4 — Turlavas mēlens fragments (CVVM).

20. tabula

Rūtotās un vienkrāsainās villaines: 1 — zaļā «kuča» (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 55. lpp.); 2 — Rudbāržu austene; 3 — Bārtas; 4—5 — Alsungas (CVVM).

21. tabula

Zemnieku apģērbs: 1 — Dundagas zemnieks ziemas drānās (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 79. lpp.); 2 — vīriešu svārki (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 62. lpp.); 3 — vīriešu svārki (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 74. lpp.); 4 — raibie svārki (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 79. lpp.); 5 — zemnieks kažokā no Sesavas (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 81. lpp.); 6 — Liezeres zemnieki kažokos (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 63. lpp.); 7 — Saules muižas zemnieki kažokos (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 75. lpp.).

22. tabula

Garās zeķes (CVVM): 1 — Blīdenes; 2 — Zaļenieku; 3 — Zemgales; 4 — Turaidas; 5 — Jaunpiebalgas; 6 — Vecpiebalgas; 7 — Ventspils; 8 — Alsungas.

Isās zeķes (CVVM): 9 — Ungurmuižas; 10 — Kalsnavas; 11 — Austrumzemgales; 12 — Ceraukstes; 13 — Izvaltas; 14 — Atašienes; 15 — Kuldīgas; 16 — Dūres.

23. tabula

Cimdi (CVVM): 1 — Rucavas; 2 — Kuldīgas; 3 — Taidaiķu; 4 — Valmieras; 5 — Preiļu; 6 — Ilūkstes; 7 — Rucavas; 8 — Alsungas; 9 — bez vietas norādes; 10 — Ceraukstes; 11 — Bauskas; 12 — Izvaltas; 13 — Upesgrīvas; 14 — Pērkones; 15 — Užavas; 16 — Rucavas; 17 — bez vietas norādes; 18 — Auces.

24. tabula

Vidzemes vainagi (CVVM): 1 — Ļaudonas; 2 — Jumurdas; 3 — Tirzas; 4 — Lēdmanes; 5 — Austrumvidzemes (sienamais); 6 — Rūjienas — zirgu astru vainags; 7 — Piebalgas; 8 — Vidzemes.

25. tabula

Vidzemes matauklas (CVVM): 1—2 — Valmieras; 3 — Trikātas; 4 — Rūjienas; 5 — Drabešu; 6 — Umurgas.

26. tabula

Augšzemes un Latgales vainagi: 1 — pārpieris (CVVM); 2 — Balvu līgavas vainags (E, 145); 3 — Rugāju; 4—5 — Ilūkstes (CVVM).

27. tabula

Kurzemes vainagi (CVVM). Zīļu: 1 — Aisteres; 2 — Skrundas; 3 — Raņķu. Spangu: 4 — Turlavas; 5 — bez vietas norādes; 6 — Alsungas; 7 — bez vietas norādes.

28. tabula

Dienvidkurzemes sieviešu galvas segas (CVVM): 1 — Nicas vainags; 2 — Nicas sievu cepure; 3 — Krotas līgavas vainags; 4 — Pērkones vainags.

29. tabula

Sievu cepures (CVVM): 1—3 — Lēdmanes; 4 — Cesvainas; 5 — Bārtas; 6 — Vaives torņa cepures.

30. tabula

Zemnieku apģērbs un apavi Rīgas tuvumā: 1 — nevācu piena pārdevēja (J. Chr. Brotze. Monumente..., III.

65. lpp.); 2 — turīgs zemnieks — zvejnieks (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 74. lpp.); 3 — kurpes ar sprādzēm (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 77. lpp.).

31. tabula

Zemnieču apģērbs: 1 — Rietumvidzemes sievietes apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 83. lpp.); 2 — Rīgas apkārtnes sievietes apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 59. lpp.); 3 — Rietumvidzemes sievietes apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 91. lpp.); 4 — Rietumvidzemes sieviešu apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 87. lpp.).

32. tabula

Vidzemes sieviešu tērpi: 1 — Gaujienas sievas apģērbs (CVVM); 2 — Rietumvidzemes jaunavas tērps (rekonstrukcija pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem); 3 — Lielvārdes sievas goda apģērbs (rekonstrukcija pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem); 4 — Lielvārdes jaunavas apģērbs (rekonstrukcija pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem); 5 — Lielvārdes darba apģērbs (pēc K. Hūna akvareļa); 6 — Ziemeļvidzemes jaunavas tērps (rekonstrukcija pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem).

33. tabula

Austrumvidzemes un Krustpils sieviešu tērpi un Vidzemes vīriešu tērpi: 1 — Krustpils jaunavas tērps (rekonstrukcija pēc 1959. g. ekspedīcija iegūtajiem materiāliem); 2 — Cesvainas sievas apģērbs (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem); 3 — Austrumvidzemes jaunavas tērps (rekonstrukcija pēc Madonas novadpētniecības muzeja un 1959. g. ekspedīcija iegūtajiem materiāliem); 4 — zemnieks svētku apģērbā no Belavas (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 56. lpp., 6. att.); 5 — Kalsnavas zemnieku apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 65. lpp.); 6 — Lielvārdes vīriešu apģērbs 19. gs. sākumā (rekonstrukcija pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem).

34. tabula

Latgales un Augšzemes apģērbi (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem): 1 — Preiļu jaunavas goda apģērbs; 2 — Dienvidlatgales sievas apģērbs; 3 — Ziemeļlatgales sievas apģērbs; 4 — Gārsenes jaunavas apģērbs; 5 — Ilūkstes sievas apģērbs; 6 — Augšzemes vīriešu apģērbs.

35. tabula

Zemgales apģērbi: 1 — Sipeles tērps (pēc F. Kruzes darbā «Necrolivonica» ievietotā zīmējuma); 2 — Rietumzemgales sievas tērps (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem); 3 — Bauskas apkārtnes sievas tērps (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem); 4 — vīrieša apģērbs (J. Chr. Brotze. Monumente..., III. 80. lpp.); 5 — vīriešu apģērbs (pēc CVVM arhīvā esošā akvareļa); 6 — Zemgales vīriešu apģērbs (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem).

36. tabula

Kurzemes apģērbi (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem): 1 — Skrundas—Saldus sievas apģērbs; 2 — Talsu jaunavas apģērbs; 3 — Kolkasraga lībiešu sieva un meitene (A. Pecoida zīmējums, 1864. g.); 4 — apģērba komplekts ar pussvārci (rekonstrukcija pēc 1954. g. Baltijas ekspedīcija iegūtajiem materiāliem); 5—6 — Ventspils un Puzes jaunavu apģērbi.

37. tabula

Kuldīgas un Alsungas tērpi: 1 — Kuršu ķoniņiene (pēc F. Kruzes darbā «Necrolivonica» ievietotā zīmējuma); 2 — Kuršu ķoniņš (turpat); 3 — Kuldīgas jaunava (turpat); 4 — Alsungas jaunava (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem).

38. tabula

Dienvidkurzemes apģērbi (pēc Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem): 1 — Rucavas sievas apģērbs; 2 — Nicas jaunavas apģērbs; 3 — Bārtas sievas apģērbs; 4 — Rucavas jaunavas apģērbs.

Таблица 1

Цветная вышивка-роспись, крест и гладь. 1. Вилляине. Цесвайне (CVVM*). 2. Вилляине. Наутрены (CVVM). 3. Носовой платок. Балвы (материалы сектора этнографии Института истории АН Латв. ССР). 4. Нижний конец рукава рубахи. Дигная (CVVM). 5. Нижний конец рукава рубахи. Цесвайне (CVVM). 6. Ворот рубахи. Цесвайне (CVVM). 7. Нижний конец рукава рубахи. Дигная (CVVM).

Таблица 2

Украшение ворота и манжета рубахи нитками и бисером (РУПИ). 1—3. Ворот рубахи. Алсунга. 4. Манжет. Алсунга. 5. Ворот рубахи. Крустпилс. 6. Ворот рубахи. Аугшземе. 7. Ворот рубахи. Кулдига.

Таблица 3

Рабочая одежда (J. Chr. Brotze. Monumente...). 1. Рабочая одежда без украшений (III, 63). 2. Жители окрестностей Риги в рабочей одежде (III, 64). 3, 4. Крепостная девушка, работающая служанкой в городе (III, 57, 67). 5. Немецкая служанка с зеленым покрывалом (III, 57).

Таблица 4

Несшитая поясная одежда. 1. Кайма «маргене» и обработка бокового шва (CVVM). 2. Криевини из Яунсауле; женщина в несшитой поясной одежде «урск» (акварель А. Пецольда из архива Русского географического общества). 3. Женщина из Руцавы с «маргене» (рисунок Р. Калнинь по материалам Музея истории Латв. ССР). 4. Литовская «маргине» (H. Mitzel. Vom Lendenschurz zur Modetracht. Berlin, 1925, S. 60).

Таблица 5

Юбочные ткани из Видземе (CVVM). 1 — Леясциемс; 2 — Валмиера; 3 — Туя; 4 — Друсты; 5 — Туя; 6 — Вискали.

Таблица 6

Юбочные ткани из Видземе (CVVM). 1 — Аугулиене; 2 — Лиезере; 3 — Триката; 4 — центральная Видземе; 5 — Праулиена; 6 — Вецпиебалга; 7 — Туя; 8 — Галгауска; 9 — Сермушки; 10 — Лизумс; 11 — Праулиена.

Таблица 7

Юбочные ткани из Латгале (CVVM). 1 — Калупе; 2 — Аулея; 3 — Вилзены; 4 — Ливаны; 5 — Букмуйжа; 6 — Шкилбены; 7 — юбка из северной Латгале. Реконструкция (РУПИ).

Таблица 8

Аугшземские юбки. 1. Бебрене (CVVM). 2. Екабпилс-кая юбка. Реконструкция по материалам Екабпилского краеведческого музея (РУПИ). 3. Бебрене (материалы сектора этнографии Ин-та истории АН Латв. ССР, инв. № 7). 4. Земгале (CVVM).

Таблица 9

Земгальские юбки (CVVM). 1—3 — Земгале; 4 — Залениеки; 5 — Земгале; 6 — Елгава; 7 — Екабпиеки; 8 — Земгале; 9 — Залениеки; 10 — Бауска.

Таблица 10

Юбочные ткани из Курземе (CVVM). 1 — Курсиши; 2 — Зварде; 3, 4 — Ногале; 5 — Скрунда; 6, 7 — Айзпуге; 8 — Кандава; 9 — Мурмуйжа.

Таблица 11

Подвесные карманы к юбкам (CVVM). 1 — Скрунда; 2 — Рембате; 3 — Дунелгава; 4 — юбка. Руцава; 5 — юбка. Приекуле.

* Сигнатура единиц хранения (этнографических предметов) в фондах Музея истории Латвийской ССР.

Таблица 12

Одежда из западной Курземе. 1. Жители Вентспилсского края в первой половине XIX в. (Fr. Kruse. Necrolivonica. Dorpat, 1842). 2. Мужская одежда ливов из Мазирбе (Fr. Kruse. Necrolivonica. Dorpat, 1842). 3. Женщины из селения «куршских королей» (Ievads latviešu tautas tērpū vēsturē. Rīgā, 1936, 104. lpp.).

Таблица 13

Пояса. Узорчатые пояса: 1 — Алсунга; 2 — Земгале; 3 — Крустпилс (РУПИ). Полосатые пояса: 4 — Матиши; 5 — Руиена; 6 — Мазсалаца (CVVM).

Таблица 14

Пояса (CVVM). Тканые пояса «ziedainās jostas»: 1 — Яунпиебалга; 2 — Тирза; 3 — Гулбене; 4 — Вецпиебалга; 5 — без указания места. Узорчатые пояса: 6, 7 — Арлава; 8 — Саука; 9 — Алсунга; 10, 11 — Вецгулбене.

Таблица 15

Пояса (CVVM). Пояса, тканые на дощечках («celaines»): 1 — Селпилс; 2, 3 — Слате; 4 — Зальмуйжа; 5 — Видсмуйжа; 6 — Ликсна; 7 — Кауната. Плетеные пояса: 8 — Шкилбены; 9 — без указания места; 10 — Вецпиебалга; 11 — без указания места.

Таблица 16

Вилляине восточнолатвийского типа (CVVM). 1 — Цесвайне; 2 — Лубана; 3 — Аугшземе.

Таблица 17

Вилляине южнокурземского типа (CVVM). 1, 2 — Руцава; 3—5 — Ница; 6, 7 — фрагменты украшения вилляине из Барты.

Таблица 18

Вилляине северокурземского типа (CVVM). 1 — Вентспилс и Сарканмуйжа; 2 — Вентспилс; 3 — Алсунга; 4 — Турлава; 5—7 — фрагменты вышивки вилляине из Кулдиги.

Таблица 19

Вилляине из Курземе. 1 — схема «вилляине для крестьян» и фрагмент ее украшения. Талсы (материалы Лиепайского краеведческого музея); 2 — Кабиле; 3 — Сакаслея; 4 — фрагмент синей вилляине «мелене». Турлава (CVVM).

Таблица 20

Клетчатые и одноцветные вилляине. 1 — зеленый платок (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 55); 2 — платок. Рудбаржи; 3 — Барта; 4, 5 — Алсунга (CVVM).

Таблица 21

Мужская одежда (J. Chr. Brotze. Monumente...). 1. Зимняя одежда крестьянина из Дундаги (III, 79). 2. Мужской кафтан (III, 62). 3. Мужской кафтан (III, 74). 4. Пестрый кафтан (III, 79). 5. Крестьянин из Сесава в шубе (III, 81). 6. Крестьяне из Лиезере в шубах (III, 63). 7. Крестьяне из Сауле в шубах (III, 75).

Таблица 22

Чулки и носки (CVVM). Чулки: 1 — Блидене; 2 — Залениеки; 3 — Земгале; 4 — Турайда; 5 — Яунпиебалга; 6 — Вецпиебалга; 7 — Вентспилс; 8 — Алсунга. Носки: 9 — Унгурмуйжа; 10 — Калснава; 11 — восточная Земгале; 12 — Церауксте; 13 — Извалта; 14 — Аташиене; 15 — Кулдига; 16 — Дуре.

Таблица 23

Рукавицы (CVVM). 1 — Руцава; 2 — Кулдига; 3 — Тадайки; 4 — Валмиера; 5 — Прейли; 6 — Илуксте; 7 — Руцава; 8 — Алсунга; 9 — без указания места; 10 — Церауксте; 11 — Бауска; 12 — Извалта; 13 — Упесгрива; 14 — Перконе; 15 — Ужава; 16 — Руцава; 17 — Видземе; 18 — Ауце.

Таблица 24

Видземские венки (CVVM). 1 — Ляудона; 2 — Юмурда; 3 — Тирза; 4 — Ледмане; 5 — восточная Видземе (венки с завязками); 6 — Руиена (венки из конского волоса); 7 — Пиебалга; 8 — Видземе.

Таблица 25

Ленты для волос (CVVM). 1, 2 — Валмиера; 3 — Триката; 4 — Руиена; 5 — Драбежи; 6 — Умурга (концы ленты).

Таблица 26

Аугшземские и латгальские венки. 1 — налобник (CVVM); 2 — венки невесты из Балвы (материалы сектора этнографии Ин-та истории АН Латв. ССР, инв. № 145); 3 — Руган; 4, 5 — Илуксте (CVVM).

Таблица 27

Курземские венки (CVVM). Венки с бисером: 1 — Айстере; 2 — Скрунда; 3 — Раньки. Металлические венки «sprangu vainagi»: 4 — Турлава; 5 — без указания места; 6 — Алсунга; 7 — без указания места.

Таблица 28

Южнокурземские венки (CVVM). 1 — Ница; 2 — головной убор замужней женщины из Ницы; 3 — Кроте; 4 — Перконе.

Таблица 29

Головные уборы замужних женщин (CVVM). 1—3 — Ледмане; 4 — Цесвайне; 5 — Барта; 6 — башнеобразный чепец. Вайве.

Таблица 30

Одежда и обувь жителей окрестностей Риги (J. Chr. Brotze. Monumente...). 1 — молочница (III, 65); 2 — зажиточный крестьянин-рыбак (III, 74); 3 — туфли с пряжками (III, 77).

Таблица 31

Женская одежда из Видземе (J. Chr. Brotze. Monumente...). 1 — западная Видземе (III, 83); 2 — окрестности Риги (III, 59); 3 — западная Видземе (III, 91); 4 — западная Видземе (III, 87).

Таблица 32

Женская одежда из Видземе. 1. Одежда женщины Гауиена. 2. Костюм девушки из западной Видземе (реконструкция по материалам Музея истории Латв. ССР). 3. Праздничная женская одежда из Лиелварде (реконструкция по материалам Музея истории Латв. ССР). 4. Костюм девушки из Лиелварде (реконструкция по материалам Музея истории Латв. ССР). 5. Рабочая одежда из Лиелварде (по акварели К. Гуна). 6. Костюм девушки из северной Видземе (реконструкция по материалам Музея истории Латв. ССР).

Таблица 33

Женская одежда из восточной Видземе и Крустпилса, мужской костюм из Видземе. 1. Костюм девушки из Крустпилса (реконструкция по материалам экспедиции 1959 г.). 2. Женская одежда из Цесвайне (по материалам Музея истории Латв. ССР). 3. Костюм девушки из восточной Видземе (реконструкция по материалам Мадонского краеведческого музея и экспедиции 1959 г.). 4. Крестьянин из Белявы в праздничной одежде (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 56, 6). 5. Одежда крестьянина из Калснавы (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 65). 6 — Мужская одежда начала XIX в. из Лиелварде (реконструкция по материалам Музея истории Латв. ССР).

Таблица 34

Одежда из Латгале и Аугшземе (по материалам Музея истории Латв. ССР). 1. Праздничная одежда девушки из Преили. 2. Женская одежда из южной Латгале. 3. Женская одежда из северной Латгале. 4. Одежда девушки из Гарсене. 5. Женский костюм из Илуксте. 6. Аугшземский мужской костюм.

Таблица 35

Земгальская одежда. 1. Костюм из Сипеле (Fr. Kruse. Necrolivonica. Dorpat, 1842). 2. Женский костюм из западной Земгале (по материалам Музея истории Латв. ССР). 3. Костюм женщины из окрестностей Бауски (по материалам Музея истории Латв. ССР). 4. Мужская одежда (J. Chr. Brotze. Monumente..., III, 80). 5. Мужская одежда (по акварели из архива Музея истории Латв. ССР). 6. Земгальская мужская одежда (реконструкция по материалам Музея истории Латв. ССР).

Таблица 36

Курземская одежда. 1. Женская одежда из района Скрунда — Салдус (по материалам Музея истории Латв. ССР). 2. Одежда девушки из Талсы (по материалам Музея истории Латв. ССР). 3. Ливские женщина и девочка с мыса Колка (рисунок А. Пецоляда 1846 г., архив Музея истории Латв. ССР). 4. Комплект одежды из северной Курземе с наплечным покрывалом «russvārcis» (реконструкция по материалам Балтийской экспедиции 1954 г.). 5, 6. Одежда девушки из района Вентспилс — Пузе (по материалам Музея истории Латв. ССР).

Таблица 37

Кулдигский и алсунгский костюмы. 1, 2. Одежда «куршских королей» (Fr. Kruse. Necrolivonica. Dorpat, 1842). 3. Девушка из Кулдиги (Fr. Kruse. Necrolivonica. Dorpat, 1842). 4. Девушка из Алсунги (по материалам Музея истории Латв. ССР).

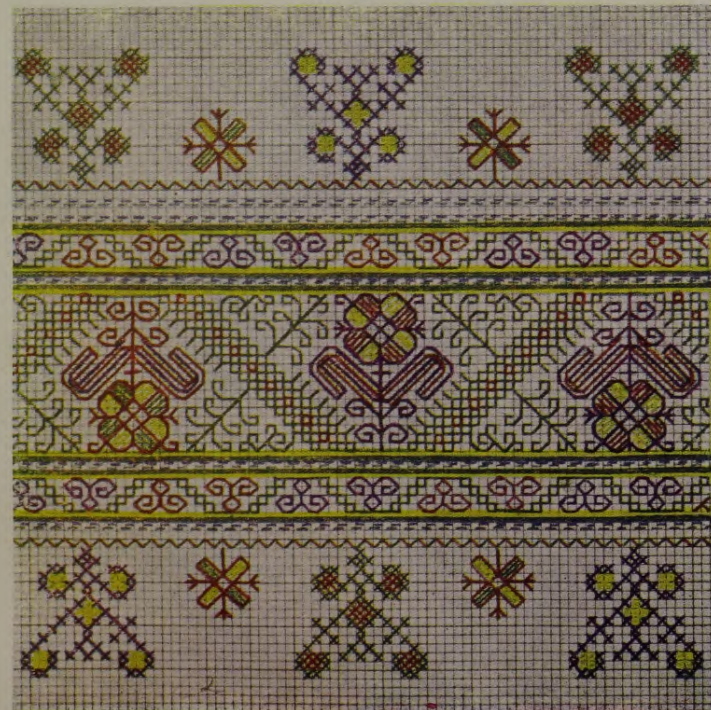
Таблица 38

Южнокурземская одежда (по материалам Музея истории Латв. ССР). 1 — одежда женщины из Рудава; 2 — одежда девушки из Ницы; 3 — одежда женщины из Барты.

1. TABULA

Coșvenișe

Nouă-lea

3

Balvii m...

4

Nigaeșu Ktala...

5

Coșniș

6

Coșniș

7

Coșniș

1

2

3

4

5

6

7

1

2

3

4

5

1

2

3

4

Violaeme

1

Kapuzinens

2

Wahr

5

3

4

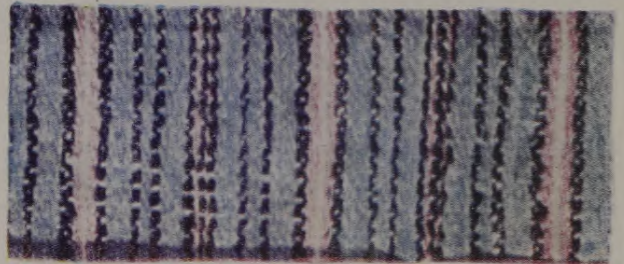
Vida

Aguilena

Veapre

dekena

Iskalo

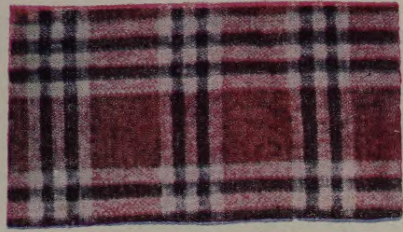
Lixuna

Pravliera

1

3

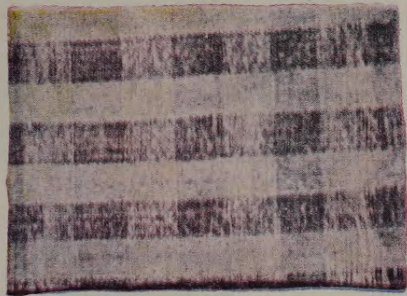

4

Livāni

2

5

6

7

L Latg

Aug'szene

1

2

Lengyel

3

4

Lengyel

Lengale

4

1-3

Lafenia

5

6

7

8

Lengale

Lalen

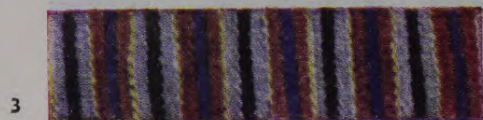
9

Baukron

10

Kuss.

1

2

3

4

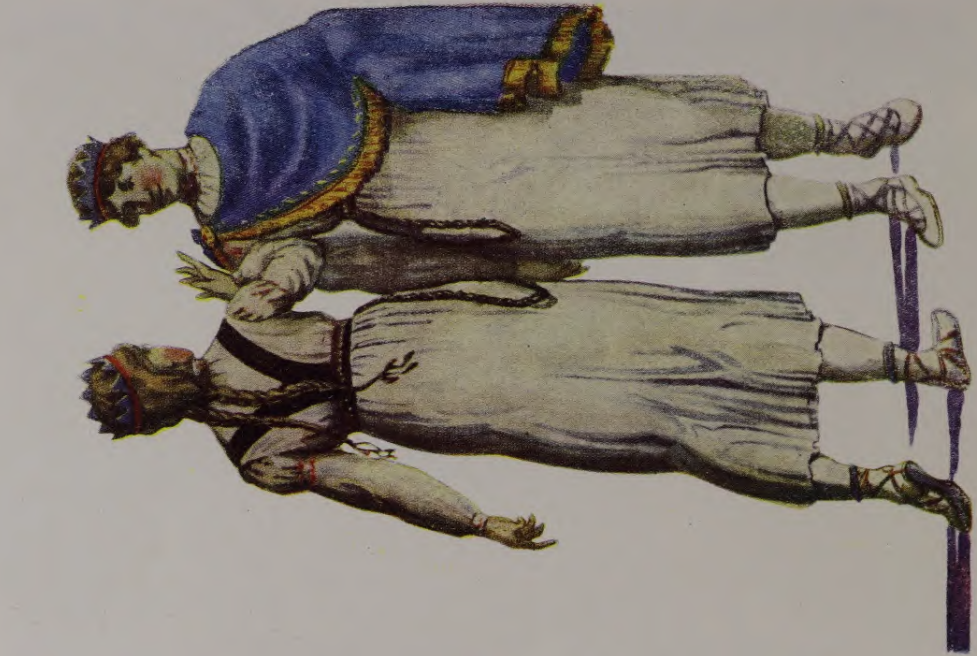
Ruana

5

1

3

Svitninas

Ma...

Ru...

Mat...

6

5

4

Rakstana

Lat...

3

2

1

Alsung

1

2

3

4

5

Handwritten note: 16. adams

Handwritten note: Lampel

Handwritten note: Vecpib

6

7

8

9

10

11

Celaines

1

2

3

4

5

6

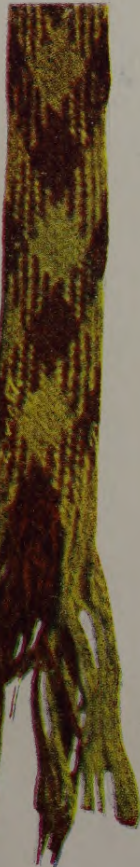

7

gelpis

8

9

10

11

Ries

zupfene

vepsieb

Govornat Piușor

1

2

3

4

5

6

Banta

7

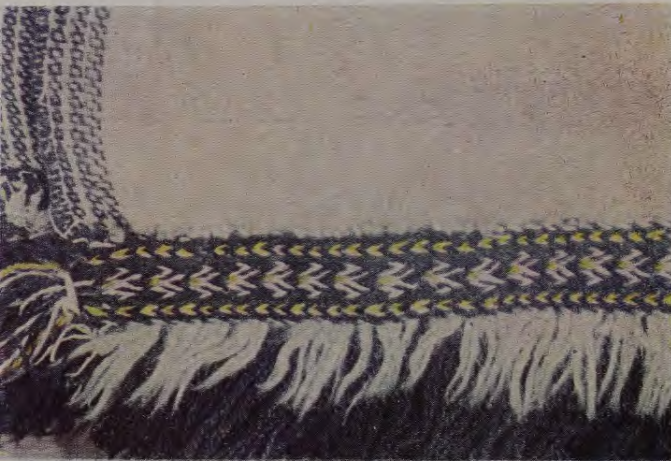
Nico

1

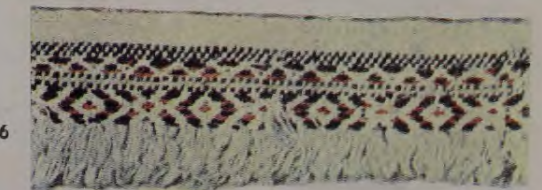
2

3

4

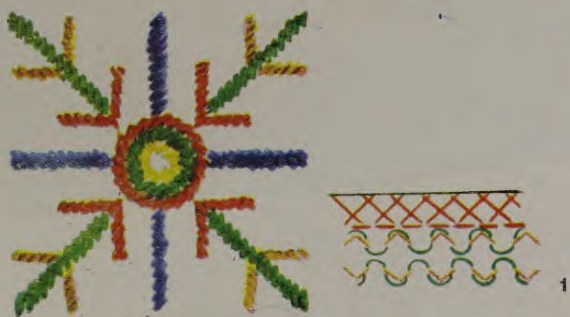
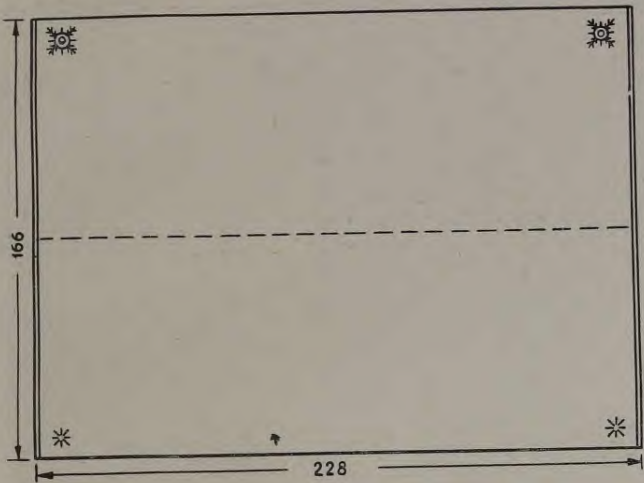
6

7

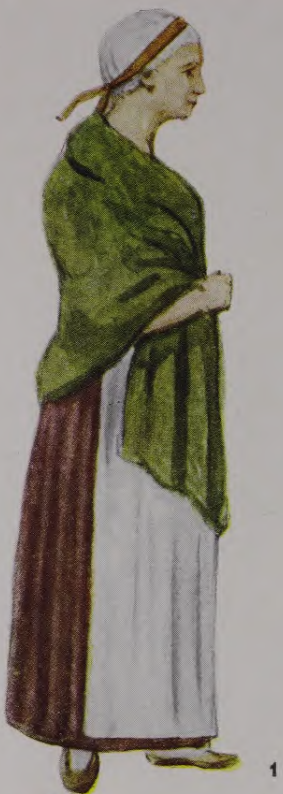
1928

19. TABULA

3

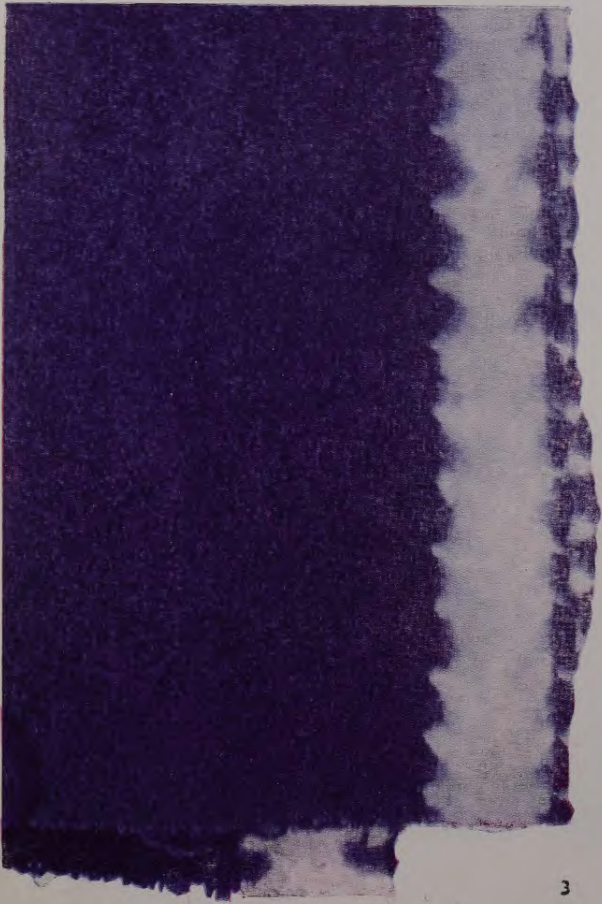
4

1

2

3

Bombi

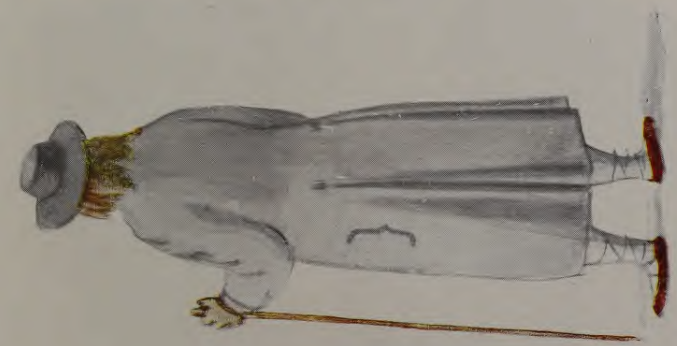
4

5

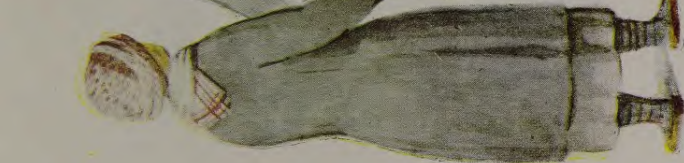
Albano

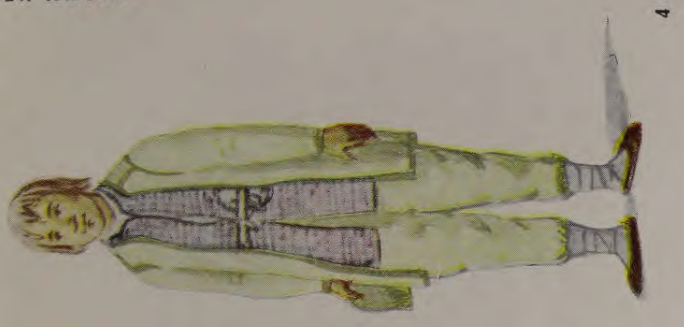
1

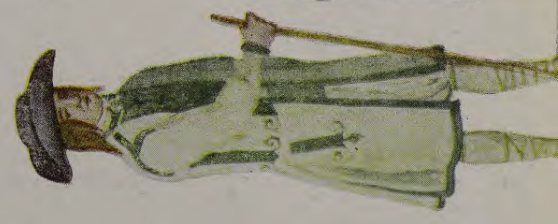
2

3

4

1—2

3—4

9—10

11—12

5-6

7-8

13-14

15-16

1

2

3

4

10

11

12

13

6

7

8

9

15

16

17

18

Vielka

A. Vidz

5

6

Piel

7

Vidz

8

1

2

3

4

Tizka

dedmane

Vida

25. TABULA

1

2

3

4

5

6

Handwritten notes at the top of the page, possibly identifying the items or their origin.

3

4

5

Handwritten note '2. 4. 11' located below image 3.

Handwritten note 'K. 11. 11' located below image 4.

1

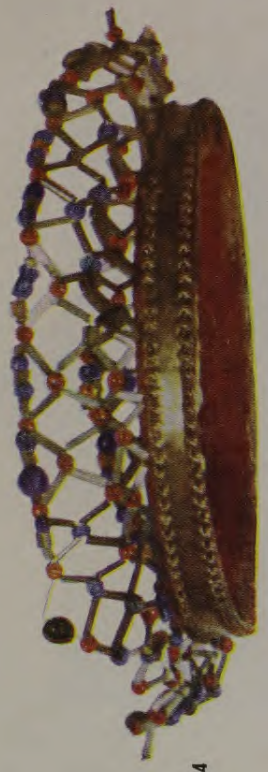
Handwritten note 'P. 11. 11' located below image 1.

2

Handwritten note '3. 11. 11' located to the right of image 2.

Turca

4

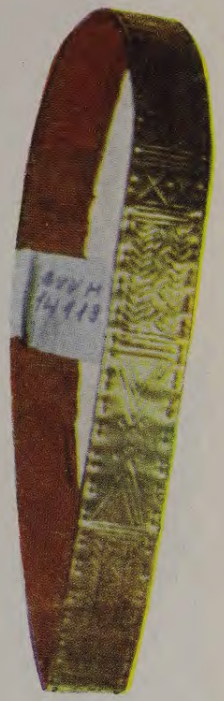
Turca

5

6

7

Albania

1

Aisteres

2

Schwarze

3

Roma

Krokoz
figuras

Perrona

Nica

Nicas
arene cel

3

4

1

2

Handwritten text at the top of the page, possibly "Handwritten text".

1

2

3

4

Handwritten label "Cesv" below item 4.

5

Handwritten label "Banja" below item 5.

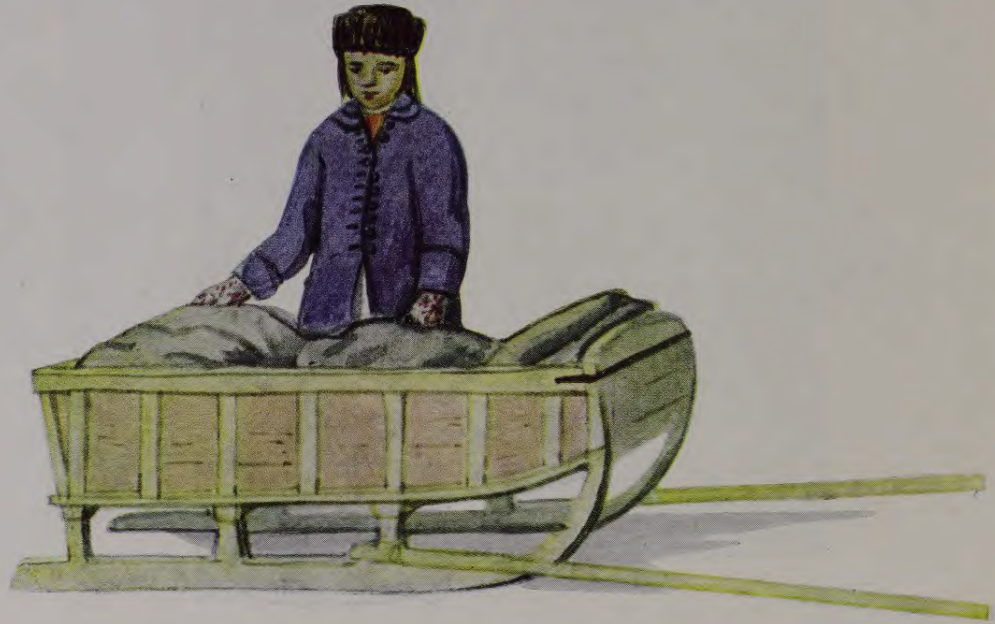

6

Handwritten text at the bottom of the page, possibly "Lokna".

1

2

3

1

2

3

4

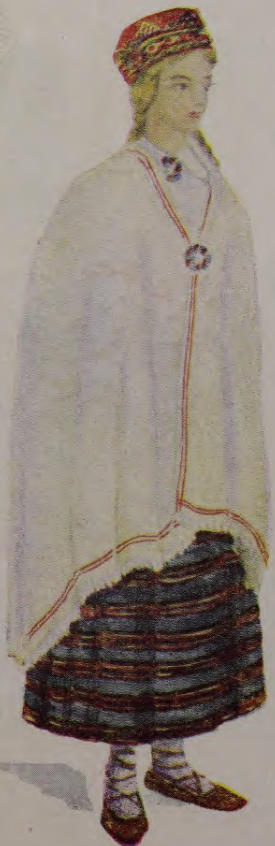
1
Zumida

2
R-viz

3
San Avande

4

5

6

Kuetsch

1

Austermidz.

2

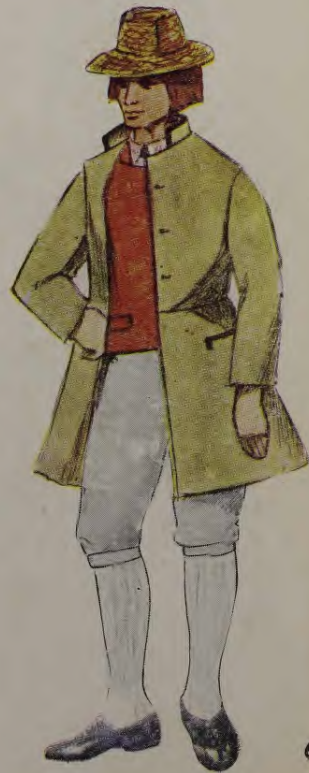
3

4

5

6

long de

1

Salsus

2

Talm

3

Kokanaga

4

Vokanaga

5

Vent

6

Vent

Abrange

4

3

2

1

1

2

3

SATURS

Priekšvārds	5
Ievads	7
Avotu un literatūras apskats	9
Apģērba raksturojums līdz 18. gs. vidum	18
Apģērba materiāls, veidi un valkāšanas tradīcijas	23
Audumu darināšana un apstrādāšana	25
Audumi	25
Linu balināšana un vilnas velšana	27
Krāsošana	27
Apģērba rotāšanas tehnika un šūšana	31
Apģērbs kā valkātāja vecuma, ģimenes un sociālā stāvokļa atspoguļotājs	40
Apģērba sastāvdaļas	44
Krekli	44
Brunči	48
Bikses	52
Jostas un prievītes	54
Priekšauti	57
Villaines	58
Sieviešu jakas, ņieburī, mēteļi un kažoki	68
Vīriešu svārki, mēteļi un kažoki	71
Matu kārtojums un galvassegas	76
Apavi, zeķes, cimdi	87
Rotaslietas	95
Latviešu tautas tērpa kompleksu lokālie varianti	103
Kultūrvēsturisko sakaru atspoguļojums latviešu tautas tērpā	120
Latviešu tautas tērpa izveide līdz mūsu dienām	125
Bibliogrāfija	130
Parindes	135
Латышская народная одежда (краткое изложение)	153
Список иллюстраций в тексте	161
Tabulas	165
Таблицы	167

ARHEOLOĢIJA UN ETNOĢRĀFIJA, VII

M. Slava

LATVIĒSU TAUTAS TERPI

Redaktore *A. Feldhāne*. Tehn. redaktore *E. Poča*.
Korektore *A. Āva*.

Nodota salikšanai 1965. g. 15. maijā. Parakstīta
iespiešanai 1966. g. 16. augustā. Papīra formāts
60×90/8. 27 fiz. iespiedl.; 27 uzsk. iespiedl.;
28,83 izdevn. l. Metiens 3000 eks. JT 22087. Maksā
3 rubļ. 21. kap. Izdevniecība «Zinātne» Rīgā, Tur-
geņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Ministru
Padomes Preses komitejas Poligrāfiskās rūpniecī-
bas pārvaldes Paraugtipogrāfijā Rīgā, Puškina
ielā Nr. 12. Pasūt. Nr. 2167
902.7+7S.01

АРХЕОЛОГИЯ И ЭТНОГРАФИЯ

VII

М. Слава

ЛАТЫШСКАЯ НАРОДНАЯ ОДЕЖДА

Издательство «Зинатне»

На латышском языке

Pamanītās kļūdas

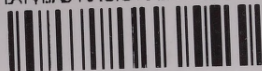
Lpp.	Sleja	Rinda	Iespiests	Jābūt
24.	pa labi	4. no apakšas	30 gados	30. gados
47.	pa kreisi	13. „	kriekliem	kriekliem
60.	pa labi	4. „	Skaista, balta, lieli raksti,	Skaista, balta, siki raksti,
119.	pa kreisi	9./10. „	brunčiem (skat. 38. tab., 4).	brunčiem.

Arheoloģija un etnogrāfija, VII.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305033173

2

7